MAGYARORSZÁG BÁNYÁSZATÁNAK KRITIKAI TÖRTÉNETE.

MAGYARORSZÁG

BÁNYÁSZATÁNAK

KRITIKAI TÖRTÉNETE.

IRTA

WENZEL GUSZTÁV.

BUDAPEST, 1880.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA

Az Akadémia épületében.

ELŐSZÓ.

A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottságának megállapodásához képest, a jelen munkának kettős feladata van: hogy t. i. Magyarország bányászatának történetét, közvetlenül a meglévő kútfői adatok alapján, aránylag rövid áttekintésben nyujtsa; s hogy ezzel összefüggőleg egyszersmind ezen történetnek nevezetesebb kútfőit egy általános gyüjteménynyé foglalja egybe.

A mi a hazai bányászat történetének érdekében irodalmunkban eddig történt, az nemcsak magában véve vajmi kevés, hanem — s ez mindig a főhiány volt — országos álláspontra sem emelkedett soha. Ehhez képest az ország egyes vidékeinek, p. o. az u. n. alsó-magyarországi bányavidéknek, Erdélynek stb. bányatörténete, szaktudósaink szorgalmas figyelmében részesűlt ugyan; de e mellett az ország általános bányatörténetének készitésére, az első kezdeményezések sem történtek még. Pedig Magyarország bányászatának — egybe véve — mind gazdasági és technikai, mind történelmi érdekei oly fontosak, hogy ezek tekintetéből a hazai bányászat multjának álta-

lános szempontok szerinti tanulmányozása nagyon is okadatoltnak mutatkozik.

S ez alapterv szerint készült a jelen munka.

Különben egy ily tág alapra fektetett tudományos munkának, ha tárgyát kimerítőleg akarja fejtegetni, a dolog természeténél fogva terjedelmesnek is kellene lenni. Meg lévén mindazonáltal itt annak köre szűkre szabva, ez magyarázza meg azt, hogy a munka tárgyában sok megszoritást kellett alkalmazni. Kellőleg kifejteni csak a főirányokat lehetett; a részletekben pedig a legszükségesebben túl terjeszkedni nem igen volt lehetséges.

Midőn pedig e mellett történetirodalmi előzményeink azt is magokkal hozzák, hogy kellőleg kifejtett elővizsgálatokra csak ritkán, és mintegy csak kivételképen lehetett támaszkodni, s hogy ennek folytán minden egyes fejtegetésemet közvetlenűl kútfői adatokra kellett visszavezetni: a munkának súlypontja is közvetlenűl a meglévő bányászati és történelmi kútfői apparatusba lett fektetve; maga a munka pedig formailag a kritikai történelem fogalma alá esik.

A munka eredeti terve szerint, melyet boldogult barátom Toldy Ferencz, már vagy nyolcz év előtt hozott inditványba, mindenek előtt a hazai bányatörténet minél teljesebb kútfői gyüjteményének készitéséről kellett volna gondoskodni. S ilyen gyüjteménynek két kötetből kellett volna állani, azon rendeltetéssel, hogy »A hazai bányászat történelmi emlékei«-nek vagyis »Codex rei metallicae Regni Hungariae«-nek czime alatt, az okmánytárak módjára, és a szükséges kriti-

kai jegyzetekkel ellátva, a magyarországi bányászat teljes történetének a kellő tudományos alapot nyujtsa, s igy a hazai bányászatnak fényes multját világtörténeti jelentőségéhez képest tüntesse fel. E terv azonban utóbb megváltoztatva levén, a gyüjteménynek is más irányban kellett készülni.

A jelenleg itt zsinórmértékül szolgáló terv szerint a munka »Okmányi Függelék«-ében tüzetesen csak oly kútfőket közlök, melyek magokban véve nevezetesebbek, és melyek (Hunyadi János két rövid, Kőrösbányára vonatkozó okmányának kivételével) még közzétéve nincsenek. Az okmányi függelék tehát teljes szövegök szerint csak még kiadatlan emlékeket foglal magában; a minek folytán ennek jelen alakjában tudományos és irodalmi becse leginkább abban áll, hogy — mig egyrészről a kútfői adatoknak nagy számát ismerteti meg, melyek eddig figyelmen kivül maradtak; — másrészről tájékoztatást nyujt a buvárok számára, mely a levéltárak rejtekeiben netalán még ismeretlenül és használatlanul heverő ide tartozó kútfői adatok keresésére, gyüjtésére és hasznositására nézve adjon utbaigazitást. S névszerint Felső-Magyarország, valamint hazánk keleti és déli részei bányászatának tekintetében nem lehet eléggé hangsúlyoznunk azt, hogy mi nagy szolgálatot tennének buváraink a hazai tudományosság érdekében, ha uj adatok fölfedezése és közzététele által bányatörténetünk ezen, még nagy homályban lévő részének ismeretét is előmozdítanák. Általán véve például, és különös elismeréssel fölemlitem a Zichy okmánytár IV. kötetét, mely (37. l.) a rudabányai bányászatra, s a Hazai Okmánytár VII. kötetét, mely

(156. l.) árpádkori bányatörténetünkre vonatkozó érdekes okmányokat közöl. Bárha e példát mások is követnék. A jelen sorok irójának is csak legujabban sikerült az I. Ferdinánd és a Fuggerek közt a beszterczebányai rézbányászat és rézvállalat tárgyában 1541. kötött, hazai bányatörténetünkben főfontosságú haszonbérlési szerződés teljes szövegét megtalálni, melyet az okmányi függelékhez még pótlékképen atoltam. Ennek tartalmához képest a munka 92. § át bővebben lehet még kifejteni. S ez alkalommal Dobel Frigyesnek egy legujabb értekezését is kiemelhetjük, mely a Fuggereknek a magyarországi bányászat körüli működését ezen család levéltárának adatai szerint tüzetesen fejtegeti (a »Zeitschrift des historischen Vereins für Schwaben und Neuburg« utolsó kötetében.).

Budapesten, 1880. augusztus hó 2-án.

Wenzel Gusztáv.

TARTALOM.

BEVEZETÉS.

ELSŐ KORSZAK.

A honalapítástól az általános bányaszabadság megalapításaig. (1523.)

A) ÁLTALÁNOS IRÁNYLATOK.

B) A BÁNYATÖRTÉNET RÉSZLETEI.

EREDMÉNYEK.

Lap

MÁSODIK KORSZAK.

Az általános bányaszabadság megállapitásától (1523) Mária Terézia uralkodásaig.

HARMADIK KORSZAK.

Mária Terézia uralkodásától (1741—1780.) napjainkig.

OKMÁNYI FÜGGELÉK.

BEVEZETÉS.

1. §. *Általános tájékoztatásúl.*

I. Az isteni gondviselés Magyarország hegyeit völgyeit az ásványvilágnak csaknem minden kincsével gazdagon áldotta meg. A Kárpátok azon össztömörülő hegycsoportjai ugyanis, melyek Dévénytől kezdve folytonos lánczolatban, és különféle név alatt, hazánk két nagy sikságát mellékmedenczeivel együtt tágivü félkörképen körülveszik, s számos előhegyeikkel a Duna- és Tisza felé leereszkednek, míg Moldova és Orsova közt a Dunán át a Balkán hegysorával érintkezve, a Klissura nagyszerü folyamkapunál végződnek, — ősidőktől fogva napjainkig szakadatlanúl az europai bányászatnak egyik legnevezetesebb műterületét képezik. S úgy szintén az Alp-havasoknak keleti része is, mely hazánk Dunán-túli vidékének több pontján, s névszerint Haimburgnál és Esztergom-Vissegrádnál a Kárpátok előhegyei-ig terjed, s másfelől szintén a Balkánnal függ össze, — nem csekély számú helyen nyitottak, és nyitnak még jelenleg is tért a bányamívelés számára.

A jelen munkának feladata az, hogy a meglévő hiteles tudósitások és adatok alapján, történelmi vizsgálódások utján, azon eredményeket foglalja össze és tüntesse fel, melyekkel a hazai bányaipar az itt jelzett területen Magyarország, fennállása óta, századok hosszú során át dicsekedhetik.

II. Itteni fejtegetéseimnek ehhez képest két uralkodó szempontja van, melyeknek egyike általános európai, másika pedig különösen magyar-hazai. Az előbbi Magyarország bányaiparát azon conjuncturák szerint veszi szemügyre, melyek időről időre a közte és az általános európai bányaipar közt fennállt és fennálló összeköttetésnek következményei. Az

utóbbi közvetlenül azon jelenségeket és eredményeket vizsgálja, melyeknél fogva bányászatunk a haza társadalmi és gazdasági életében nevezetes. E szempontok egyikét sem szabad tekinteten kivül hagynunk; de a fősúlyt mégis az utóbbiba kell fektetnünk.

III. Látjuk azonkivül, hogy sajátságos czélpontjainknál fogva, itt szoros értelemben történelmi feladatunk van. A bányászati technika nem magában véve, hanem csak annyiban veendő szemügyre, a mennyiben szintén történelmi tényt képez. Történelminek pedig feladatunkat azon értelemben nevezzük mert a hazai bányászat története országunk történetének része; mely azonban más, e tárgyban nevezetesebb országok bányászatának történetével, a bányaérdekek kölcsönös solidaritásánál fogva több tekintetben függ össze.

Minthogy pedig itt Magyarország bányászatának történetét egészben véve fejtegetjük, s nem az ország egyik vagy másik, avagy néhány vidék külön bányászatának történetét : álláspontunkra nézve még az jegyzendő meg, hogy ez az ország belső egységének felel meg, melynek az egyes — akár bányászati, akár nem bányászati — vidékek külön álláspontjai alá vannak rendelve. Ennek folytán a hazai bányászat érdekei is az ország, és nem egyes bányavidékek érdekeinek tekintendők; úgy, hogy azon összeköttetésnél fogva, mely az ország egyes részeinek társadalmi és gazdasági érdekei közt fennáll, oly vidékeknek (p. o. Csongrád, Békés, Bács-Bodrog stb. vármegyék) és városoknak (p. o. Szeged, Temesvár stb) lakosai, a hol bányák nincsenek, a mennyiben Magyarország lakosai, azokban szintúgy részesek, mint a bányászatilag nevezetes vármegyék (p. o. Bars, Hont, Szepes, Szathmár stb. vármegyék), vagy a tulajdonképi bányavárosok avagy bányahelységek lakosai. Ez álláspontnak fontossága főleg akkor mutatkozik, midőn a bányászat külső kérdéseiről, p. o. az erdészet, a vizi jog szabályozásánál, — vagy a bányamivelők társadalmi és jogi állásáról van szó; a melyekre nézve a bányászatnak támogatása és előmozditása a haza minden lakosát egyaránt érdekli.

IV. Különben fejtegetésünknek jelentősége az által is indokoltatik, hogy hazánk bányaipara nem csak jelenleg igen fontos az ország gazdasági életében; hanem hogy a magyar-

országi bányászat, a multra nézve is okszerű fejlettsége nem kevesbbé, mint eredményei nagyszerüségénél fogva, az európai bányászat történetében mindig előkelő helyet foglalt el.

S ezzel összhangzásban, országunk belviszonyai szemt pontjából a magyar bányászok a honlakosok közt azelőtt privilegiált osztályt képeztek, és a királynak különös pártfogása alatt álltak. De, másrészről, valamint nevezetes kedvezményekben részesűltek, és a haza felvirágzásából előnyöket ők is élveztek, úgy akkor, midőn a haza dolgai rosszúl folytak, ők szintén semmi nekikvaló teljesitéstől, semmi áldozattómagokat meg nem vonták, s mindig hasznos szolgálatokat tettek, nemcsak az ásványvilág kincseinek termelése és hasznositása által, hanem más uton is; p. o. a törökök elleni háborúk alkalmával a magyar seregeknél műtesteket képezvén, s névszerint gyakran mint aknászok, sánczok épitésénél, várak ostromlásánál stb. a legfontosabb, és nem ritkán igen veszélyes teendőket végezvén.

E mellett még nagyobbnak bizonyosodik a magyarországi bányászat és történetének jelentősége, ha azt általánosabb európai szempontból tekintjük.

Mert a bányászok élethivatásának és munkakörének súlypontja az ásványok földalatti világában gyökerezvén anyagi és szellemi lételök is a föld felszine feletti társadalommal közvetlenül csak külső, nem ritkán igen laza kötelékek által függ össze; a minek kettős értelemben vannak nevezetes következései. Egyrészről ugyanis az országok történetének mindennapi eseményei a bányászokra — főkép a középkorban — oly mély hatással nem birtak, mint a lakosság más osztályaira. A mi pedig saját munkásságukat illeti, mely mindenütt ugyanazon föltételek alatt fejtetik ki, oly időben, mely a bányatudomány elméleti tökélyével még nem dicsekedhetett, különféle országok bányászai tapasztalataikat és észleleteiket kölcsönösen egymással közölni, és bizonyos solidaris általánosság szerint hasznosítani igyekeztek; s ennek különösen azon századokban volt nevezetes horderejе, melyekben a testűleti szellemnek még nagy gyakorlati hatása vala. Alább látni fogjuk, hogy e conjuncturák közt egykor a magyarországi bányászat, más europai országok bányászata mellett, igen kitünő állással birt.

V. S ezeknek folytán még ki kell emelnünk, hogy általános európai szempontból a magyarországi bányászat történetének is három korszakát kell megkülönböztetni; t. i az ó-kor, a középkor és az ujkor bányászatát, s hogy e háromnak jelentősége a magyarországi bányászat történetében is letükröződik.

1. Az ó-korban okszerü és sajátságos szükségletei szerint rendezett bányászatra még nem találunk, s a bányák rabszolgák és elitélt gonosztevők (ad metalla damnati) által míveltettek. A bányák birtokosai ezek felett uri hatalmat gyakoroltak; a bányászok pedig személyes szabadsággal nem birván, az uri hatalom korlátlanságánál fogva feltétlenűl uraik önkényének voltak alávetve. Előkelőbb állása legfeljebb a bányák felügyelőinek, és azoknak volt, kik a bányászatnál a finomabb munkát végezték (artifices metallorum). Ehhez képest a bányákban is a közönséges gazdasági módszer alkalmaztatott, és mívelésök a földbirtoknál szokásos mívelési módtól lényegesen nem különbözött. Ilyen volt az akkor hazánk területén folytatott bányamívelés is. S bármi nagyszerüek voltak is p. o. a rómaiak korában a dáciai bányászat eredményei, azért e bányászat, magában véve, e tekintetben különös szempont alá még sem esett. Ez oknál fogva az ó-kor bányászatának tüzetes fejtegetésébe itt annál kevesbbé bocsátkozunk, mert a fonal, mely azt a későbbi idők bányászatával összekötötte volna, a népvándorlás mozgalmai alatt teljesen megszakadt; s a magyar honalapítás a IX. század végéveibe esvén, a régibb állapotokat különben is csak előzményűl tekinthetnők.

2. Az okszerű bányászat, szabad emberek által, mely zsinórmértékűl már a bányák mívelésének sajátságos szükségleteit követi, azon időben vette kezdetét, a mikor az ó-világ romba dőlt, s — valamint az európai társadalmi és államélet általán véve — úgy az ipar különféle ágai is egészen uj eszmék szerint nyertek szervezést. S ekkor nyert uj alakulást a bányaipar is, a szabad birtokrendezés és személyes szabadság elveïnek alapúl vétele mellett; vezetett pedig oly szerencsés eredményekhez, hogy lényeges elvei egész Europában a XVIII. századig maradtak érvényben, s hogy a jelzett két főelvet a

XVI. században, a csaknem mindenütt életbelépett reformok is híven őrizték meg. Igy volt az hazánkban is. Egyébiránt a bányászat és az ásványvilág tanulmányozása a XVI. században vezettetett vissza tudományos elvekre; s Agricola (Bauer) György volt az első, ki a bányászatról rendszeres munkákat irt [1]; melynek viszonyait ama kor felfogása szerint, azon kivül az óta több más munka is kezdte felvilágositani.

3. Azon hatalmas fordulat, mely az európai emberiség szellemi életében a XV. század második fele óta beállt, a bányászatra sem maradhatott befolyás nélkül; noha ide lassabban hatott által, s a polgári háborúk, melyek a XVI. századtól kezdve Francziaországban, Angliában és Németországban, s ugy szintén hazánkban is, a belső békét zavarták, a bányászatra is sok hátrányt és kárt hoztak. A bányászat csak a XVIII. században nyert a kor haladásának megfelelő tudományos és technikai átalakulást. Ez irányban uj aerát a magyarországi bányászat történetében Mária Terézia kora nyitott meg.

2. §. *Hazánk területén a bányászat legrégibb kezdeményezései.*

Magyarország földjén a bányamívelés kezdetének háromféle maradványai jutottak korunkra:

1. Az ős-régi bányászkodás közvetlen maradványai; névszerint az egykori fém-mosásnak nyomai, és a régi bányamívelésnek maradványai, elhagyott gorczok stb.; milyenek hazánk valamennyi bányavidékein találtatnak. A beomlott régi bánya épitmények többnyire későbbi időből valók, s igy itt nem igen vehetők tekintetbe. Csak példaképen emlitem fel tehát az egykori bányamívelés és mellékfoglalkozásainak, valamint a régi fémmosásoknak maradványait, melyekre nálunk az egyesbánya-

[1]) Főmunkája »De re metallica libri XII.« először Bázelban jelent meg 1556. (későbbi kiadások 1561. 1621. 1657. stb.); s mindjárt akkor németre is fordittatott (Bech Fülöp által Bázel 1557., Frankfurt 1580.; König Lajos által, Bázel 1621.). Azonkivül vannak számos kisebb munkái: Bermannus, sive de re metallica dialogus (Bazel 1530. — De ortu et causis subterraneorum libri V; — De natura eorum quae effluunt ex terra libri IV; — De natura fossilium, libri X; — De veteribus et novis metallis, libri II. stb.

vidékeken még találni lehet, vagy melyeknek egykor ottlétéről biztos tudomásunk van; p. o. az alsó-magyarországi bányavárosok területén [1]), Gömör vármegyében [2]), Német-Próna környékén (lásd alább), az u. n. bánsági bányavidéken [3]) s ugy szintén Erdélynek több részében, hol bányák míveltetnek. [4])

2. Az u. n. történet-előtti (praehistoricus) bányászat maradványai, névszerint az u. n. bronce- és vaskorból.

Az emberi nem története azon korszakának tanulmányozása, mely a határozott kútfői tudósítások idejét megelőzte, s azért »praehistoricus«-nak szokott neveztetni, alig pár évtized óta vétetett fel a positiv tudományok körébe. Mert habár ezen korszakból is számos maradvány jutott az utókorra.

---

[1]) Thurnschwamb János, a Fuggerek bányagondnoka a XVI. században, azt beszéli el, hogy : »die Alten haben den Silber- und Goldbergwerken nachgebauet, wie man von Neusohl aus bis auf die Bries an dem grossen Waschwerck siehet, und bis in die Liptau.« (Engelnél, Geschichte der ung. Reichs- und seiner Nebenländer. I. köt. Hala 1797-190. l.) : — s Kachelmann János még legujabb időben figyelmeztet arra, hogy »die kühnen Bauten der Schächte und Stollen, deren zahllose Spuren man theils in den häufigen Pingen (eingestürzten Schächten) und alten Zechen (eingebrochenen Stollen), theils noch in den weitläufigen Grubenstrecken und grossartigen Verhauen bewundert und anstaunt,« — részben a legrégibb bányászok munkásságának maradandó emlékei (Geschichte der ungarischen Bergstädte und ihrer Umgebung, I. füzet, Selmecz 1853. 39. l.)

[2]) »Számtalan salakhalom a vashegy gerinczén látható nyoma a primitív (bánya) technikának.« Liszkay Gusztáv (Péch Antal bányászati és kohászati lapjaiban II. köt. 1869. 62 l.)

[3]) Griselini Ferencz, Versuch einer politischen, und natürlichen Geschichte des Temesvárer Banats, Bécs 1780. II. rész 88. 93. 101 ll.

[4]) Mellőzve a régi, részben még római-előtti bányászat nagyszerű maradványait, melyek Abrudbánya környékén s az egész erdélyi u, n. aranyvidéken találtatnak ; itt különösen a Várfalva melletti aranymosások (Orbán Balázs : A székelyföld leirása. V. köt. Pest, 1871. 176. l. a toroczkói bányászat (u. o. 179. l.) s a rodnai bányamívelés maradványaira (Fridvaldszky János, Minero-Logia Magni Principatus Transilvaniae, Kolozsvár, 1767. 102. l.) vonatkozom. Különben v. ö. Köleséri Samu, Auraria Romano-Dacica (Nagy-Szeben 1717., 2. kiad. Seivert János által, Pozsony és Kassa 1780.), — és Lukács László : Az erdélyi nemes-fém-bányászat jelene és jövője, Budapest, 1879.

hiányoztak mégis az előtt azon föltételek, melyek ezeknek kellő méltatására, értésére és combinatiójára szükségesek; mígnem vagy három évtized óta az ebben zsinórmértékűl szolgáló vezérnézetek is általános érvényre lettek emelve. Nálunk a Magyar tud. Akadémia archaeologiai bizottsága e czélból Rómer Flóris műrégészeti munkáját 1866. nyujtotta kalauzúl a haza tudományos közönségnek [1]); s azóta a jelzett tudomány a magyar irodalom körében is meghonosult. Tudva van azonkivűl, hogy a praehistoricus és őskor-régészeti kutatásokat az nemzetközi vizsgálódások a jelentőségmily nagyszerű fokára emelték, s hogy névszerint az 1876. Budapesten tartott nemzetközi anthropologiai és ősrégészeti congressus óta e vizsgálódásokkal hazai tudósaink is nagyobb dimensiók szerint foglalkoznak. S e tanulmányok által a régi magyarországi bányamívelés kezdetének meghatározására nézve, bányászatunk története is fontos támpontot nyert.

Ez úton t. i. tisztába lévén hozva, hogy az emberiség legrégibb történetében három korszakot kell megkülönböztetni, melyeket kő-, bronce-, és vaskorszaknak szokás nevezni - egyszersmind világossá lett, hogy a bányászat őstörténete az utóbbi két korszakkal áll összefüggésben; s hogy — mennyiben a bronce-korszak a vaskorszaknál régibb — oly broncetárgyak leleménye, melyek máshonnan be nem hozattak, határozottan azt bizonyítja, hogy a leletek vidékén már a broncekorszakban is létezett bányászat. S ez által bizonyságot nyerünk arra nézve, hogy — miután constatált tény, miszerint a rómaiak uralma hazánkban a vas-korszak idejébe esik — ekkép bányászatunk első kezdeményezését a bronce-korszakba, tehát a rómaiak előtti időbe kell helyeznünk.

E tétel bizonyítására itt elég legyen Pulszky Ferencznek »L' âge du cuivre en Hongrie« czímű értekezésére hivatkoznom, mely az említett anthropologicus és ősrégészeti budapesti nemzetközi congressus aktái közt van kinyomtatva [2]). Mert ez

---

[1]) Műrégészeti kalaúz, különös tekintettel Magyarországra. Pest, 1866. I. Őskori műrégészet, irta dr. Rómer Flóris.

[2]) Congrès international d' anthropologie et d' archéologie préhistoriques. Compte rendu de la huitième session à Budapest 1876. (Budapest 1877. 220—227 ll.)

által constatálva lévén, hogy az alsó-magyarországi bányakerűlet területén, és a Mátra vidékén, nagyobb számmal oly réz- vagy bronce-régiségek találtattak, melyek ónnal vegyítve nincsenek [1]), s melyek tiszta rézből, a milyent jelenleg is az ottani hegyek érczei nyujtanak, állnak, és máshonnan be nem hozathattak; ezeknek itt kellett készülniök; úgy, hogy tehát e vidékeken a bronce-korszak idején rézbányászatnak kellett léteznie.

Hasonló bizonyságot nyujtott Erdélyre, vagyis a régi Dáciára nézve Gooss Károly [2]).

Anélkűl tehát, hogy itt e bizonyításoknak részleteivel foglalkoznánk, a felemlített bronce-korszakbeli lelemények alapján a magyarországi és erdélyi bányászatnak eredetét régibb időre teszszük, mintsem e vidékeken a római uralom kezdődött. Egyébiránt remélhető, hogy az ősrégészeti kutatások további fejlődésével, a fémeknek egykori nyerésére, felkészítésére és kidolgozására nézve is bővebb felvilágosítást fogunk nyerni.

3. Az egykori ősrégi bányászatról szóló, korunkra jutott mondák. Már Herodot elbeszélése az agatyrsokról, kik ősidőben a mai Erdély földjét birták, s

[1]) »Il n'y a pas de doute que les objets de cuivre ne se trouvent qu'en nombre très-restreint dans les musées de l'Europe« stb. (id. m. 222. l.) — »Il y a donc dans les musées de l'Europe tout au plus une cinquantaine d'objets en cuivre, pendant que dans la collection préhistorique du Musée National hongrois à Budapest nous voyons 132 coins, marteaux, haches; et dans l'exposition des collections particulières de l' annexe du Musée une trentaine du plus« stb. (u. o. 223. l.) — »J' ai fait analyser dix outils de notre collection par MM. Wartha et Lengyel, et l' analyse la plus minutieuse n' a pu trouver la moindre tragce d' étain dans nos coins, haches et marteaux. Quelques- uns de ces objets étaient de cuivre pur comme on le trouve encore de nos jours à l' état natif dans la montagne de Mátra, d'autres avaient des traces d' argent et d' antimoine comme le cuivre que l' on fond dans les usines de Tajova. On ne peut donc douter, que les objets que nous avons exposés ne soient vraiment de cuivre, sans aucune alliage d' étain« stb. (u. o. 225. l. — V. ö. Archeolog. Értesitő VI. köt. 1872. 318. l.)

[2]) Chronik der archaeologischen Funde Siebenbürgens (Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, uj folyam XIII. köt. N.-Szeben 1876. 203. stb.); és Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte der mittlern Donaugegenden (u. o. XIII. és XIV. köt.)

ott bányákat míveltek volna [1]), mutatja szinét ilynemű mesés mondának, s bizonyítja a daciai bányászatnak a római uralmat tetemesen megelőzött időben keletkezését. Tudva van, hogy e bányászat az u. n. erdélyi aranyvidéken mily imposans fejlődést eredményezett. De bányászati mondák Erdélynek más részeiben is találtatnak; névszerint Vajda-Hunyad környékén [2]), Háromszékben,[3]) Radnán [4]), Zalatnán [5]), Offenbányán[6]) stb. is. Magyarországban a bányászatra vonatkozó mondavilág jelentéktelenebb. Azonban Ipolyi Arnold [7]), Kachelmann János [8]), és másoknak kutatásai azt bizonyítják, hogy érdekes bányászati mondák itt sem hiányoznak.

3. §. A római kor bányászatának emléke.

Háromféle ilynemű emlékeket kell megkülönböztetni, ahhoz képest, a mint 1) a pannoniai, 2) a daciai és 3) a dalmatiai bányászatot tárgyazzák.

1) Pannoniáról ugyanis, mely hazánknak Dunántúli részeit foglalta magában, és dél felé egészen a mai Boszniáig terült el, csak töredékes és határozatlan tudósitásaink vannak, melyeknek alapján mindazáltal alig lehet kételkednünk, hogy e vidékeken fém-, és névszerint arany- és vastermelés folyt [9]). Különben — a mi a vastermelést illeti — Pan-

---

[1]) Hist. IV. 10.

[2]) Müller Frigyes, Siebenbürgische Sagen,Brassó 1857. 295. l.

[3]) Orbán Balázs: A Székelyföld leirása III. köt. Pest 1869. 69 l.

[4]) Neigebauer J. F. Dacien aus den Überresten des klassischen Alterthums, Brassó 1851. 241. l.

[5]) Müller Frigyes id. m. 189. l.

[6]) U. o. 259. l.

[7]) A régi Selmecz, Ujbánya, Telkibánya, Nagy-Bánya és Mára-maros-Rónaszékre vonatkozólag, Magyar Mythologia, Pest 1854. 108. sk. és 575. ll.

[8]) Geschichte der ungarischen Bergstädte und ihrer Umgebug, I. füzet Selmecz 1853. 11. 22. 35. 53. 55. 67. stb. ll.

[9]) Azok, kik eddig a régi Pannoniát tüzetes tudományos vizsgálódások tárgyává tették, e tekintetben minden belső összefüggés nélküli kútfői adatokra hivatkoznak. Katancsics azt mondja: »Metallum Pannoniae laudant numi et marmora.« (Commentarius in Caii Plinii Pannoniam, Buda 1829, 91. l.), s állításának bizonyítása czéljából Traján császár néhány rézérmére (Eckhel József, Doctrina numorum veterum II. rész 6. köt. Bécs 1796. 446. l.) s egy sziszeki márványfeliratra (teljesen közölve »Istri

nonia lakosai gyakran összefoglaltatnak Noricum lakosaival [1]), úgy hogy ennek következtében a régi noricumi vas nagy híre [2]) talán Pannoniára is kiterjeszthető. Ezeknek nyomán mindazáltal, midőn szent István királynak a pécsváradi apátság alapitását tárgyazó 1015-ki okmányában [3]) egy »mons ferreus«, s a bakonybéli apátság javainak 1086-ki összeirásá-

accolarum geographia vetus«, Buda 1826. 401. l. CCXIV. sz. a.) hivatkozik. Az érmekre nézve, melyek a pannoniai bányászatra vonatkoznak, Eckhel azt mondja: »Sunt omnes aenei numi; etsi certum sit, fodinas in his numis memoratas, nobiliora etiam metalla fudisse« (id. m. 445. l.). A márványtábla feliratára azt kell megjegyeznem, hogy azt a pannoniai feliratoknak Mommsen Tivadar által közzétett gazdag gyüjteményében (Corpus Inscriptionum Latinarum, kiadta a berlini tud. akadémia III. köt. 4. r. 3220—4711. és 6124—6489. sz. a.; továbbá Ephemeris Epigraph. II. köt. Róma 1875. 575—943. sz. a.) nem találtam. — Egyébiránt már Aristoteles azt beszéli el, hogy Pannoniában erős záporeső után nagyobb mennyiségű termésaranyt (»χρυσὸν τὸν καλόυμενον ἄπυρον)« lehetett találni (Περι θαυμασιων ακουσματων, vagyis Mirabilia, explic. Joannes Beckmann, Göttinga 1786. XLV. és XLVI. fej. 87. és 88. ll.); — s Athenaeus (Deipnosophistarum XI. könyvében, Bazel 1657—1664. 234. l.) a pannonoknak aranynyal és ezüsttel ékített ivószarvait említi fel. A pannoniai rézbányákra nézve Katancsics azt mondja: Hodie cupri proventus in monte Okich, oppido Szamobor in Croatia, cuius fabricam ante complures annos lustravimus« (Comment. in C. Plinii Pannoniam 92. l.). — De kiválólag érdekes a »Passio sanctorum quatuor coronatorum« czímű legendának következő helye: »Tempore quo Diocletianus Augustus perrexit Pannonias ad metalla diversa sua praesentia de montibus praescindenda, factum est, cum omnes artifices metallicos congregaret« stb. (Wattenbach, a bécsi tud. akadémia tört. philol. Sitzungsberichte X. kötetében, Bécs 1853. 118. l.; és Büdingernél, Untersuchungen zur Römischen Kaisergeschichte III. köt. Lipcse 1870. 324. l.) mely a pannoniai egykori bányászatról világosan tanúskodik, s melynek tekintetében azon hypothesisnek — mintha szerémi márványbányákra értelmezendő volna — tűzetes helyreigazítását más alkalomra tartom fenn magamnak. — A rómaiak pannoniai bányászatával összhangzásban állt, hogy Sisciában különös pénzverde működött.

[1]) Így Clemens Alexandrinus (Stromat. lib. I.), és utána Eusebius (De praeparat. Evang. lib. X.) a Homer Iliasa XI. könyvének 16. versében említett »νωροπα χαλκόν«-ra nézve azt mondja »Neropes, quae gens est Pannoniae, nunc quidem Norici appellati, aes elaborarunt, et primi ferrum purgaverunt«; — a mit bővebben Reusch Erhard fejt ki »Origines metallifodinarum in Germania,« czimű munkájában, Helmstadt 1725.

[2]) Muchar Albert: Das römische Norikum I. köt. Grätz 1825. 304. sk. ll.

[3]) Fejér Cod. Dipl. Hung. I. köt. 296. l.

ban [1]) egy »mons aureus« felemlíttetnek; inkább vagyok hajlandó ezeket a római pannoniai bányászat reminiscentiáira mint oly bányászatra értelmezni, mely a XI. században hazánk Dunántúli részeiben fennállt volna.

2. Sokkal határozottabb adataink vannak Daciára nézve, melynek a római uralom korában nagyszerű aranybányászatát nemcsak az egész classicai irodalom hirdeti [2]), hanem még meglévő maradványai is részletesen tűntetik fel. [3])

3. Végre a római Dalmatia bányászatára nézve Florus azt beszéli, hogy »Dalmatas Augustus Vibio perdomandos, ac in potestatem redigendos mandavit; qui efferum

---

[1]) Wenzel Gusztáv, Árpádkori Uj Okmánytár I. köt. 34. l.

[2]) Az ide tartozó adatokat, nagy gonddal, Massmann János Ferdinánd gyűjtötte és állította egybe »Libellus Aurarius« czímű munkájában (Lipcse 1841.); a daciai felírásokra nézve pedig l. Neigebauer J. F. munkáját »Dacien aus den Überresten des klassischen Alterthums (Brassó 1851. 171—193. ll.) Különben megjegyzendő, hogy Erdély, vagyis a római Dacia régi felírásait Mátyás király ideje óta 38 szakbarát tette tanulmányai tárgyává (Ortvay Tivadar, Dacia feliratos emlékei és térképe Mommsen kiadásában, Budapest, 1874. 5. l.), s hogy ezen tanulmányoknak uj korszaka Mommsen Tivadar vizsgálódásaival kezdődött, ki e tekintetben Torma Károly segítségével élt. Dacia felírásai ezeknek alapján a berlini »Corpus Inscriptionum Latinarum« III. köt. 2. részében vannak egybeállítva a 786—1640. sz. a., és Ephemeris Epigraph. 301. l. 370—482. sz. a.

[3]) »A római uralom korszakában — így szól Lukács László — Erdélyben (Dacia) folytatott nagymérvű aranybányászatról positiv adataink vannak. Az eddig ismeretes 23 arx stativa közűl kettő az aranybányavidéken állott, Auraria Maior (Abrudbánya) és Auraria Minor (Zalathna) név alatt. Magok a bányatelepek leginkább a két katonai telep közelében, s névszerint a mai Verespatak, Bucsum és Zalathna községek határában feküdtek; mit nemcsak a síriratok, emlékkövek, fogadalmi oltárok, és főleg a viasztáblák bizonyítnak, mely utóbbiak Colonia Carpum (talán a Kárpin hegyen), Alburnum Maius, és Alburnum Minus nevű telepeket említnek; hanem bizonyítnak különösen a mai nap is bámulatot keltő u. n. római hajtások, vagyis az ütész és feszék segélyével vájt bányamenetek, továbbá különböző leletek, mint a sasjelzettel ellátott agyag bányalámpák, teknők, a bányaműveléshez megkivántató különféle műszerek és készülékek töredékei, a több helyen talált szenesűlt bányafa stb., melyeket a Verespatak, Ruda, Zalathna, Bucsum, Nagy-Almás, és Stanizsa határán levő bányászatok majdnem naponkint hoznak felszinre.«

genus fodere terras coegit, aurumque venis purgare« [1]). Az e vidékeken, évszázadok hosszu során végig lezajlott háborús események azonban eléggé megmagyarázzák, hogy az így keletkezett bányászatnak maradványai korunkra nem jutottak. S e tekintetben a dalmatiai érmek [2]) és felirások [3]) is csak csekély felvilágosítást nyujtanak. De annál érdekesebbek a régi római írók határozott vonatkozásai e provinciának egykor virágzó bányászatára. [4])

(Az erdélyi nemesfém-bányászat jelene és jövője, Budapest 1879. 8. és 9. ll.). — A viasztáblák jelentőségére nézve, melyek az egykori daciai bányászat legbecsesebb mararadványai, l. Massmann Libellus Aurarius-át; — Jerney János: Észrevételek, az Erdélyben találtatott fakönyvekre (Tudománytár 1842. 295. sk. ll.) Wenzel Gusztáv értekezéseit (Schmidt Adolf Oesterr. Blätter f. Literatur u. Kunst 1844. april 17. és Jahrbücher der Literatur CXI. köt. Bécs 1845. 90. sk. ll.); de kiválólag Mommsen, Instrumenta Dacica in tabulis ceratis conscripta (a berlini Corpus Inscriptionum Latin. III. köt. 2. r. 921. sk. ll.), hol már 25 ilynemű viasztábla közöltetik.

[1]) Epit. rer. Roman. IV. 12.

[2]) Eckhel, Doctrina numorum veterum II. rész 6. köt. 445. l.; — a ki különben megjegyzi, hogy: »Quam fuerint ea in regione (Dalmatia) divites auri fodinae, cum historici veteres, tum poetae abunde meminere.«

[3]) A dalmácziai feliratokat legteljesebben tartalmazza a berlini Corpus Inscriptionum Latinarum III. köt. 3. része 1704—3219. sz. a., s a pótlék 6338—6437. sz. a., továbbá az Ephemeris Epigraph. II. köt. 336. sk. ll. 511—574. sz. a.

[4]) Így p. o. Statius szerint

»Robora Dalmatico lucent satiata metallo» I. Sylva 2.)

S ezzel összhangzólag Plinius a dalmácziai aranyról azt mondja: »Invenitur aliquando (aurum) in summa tellure protinus rara felicitate; ut nuper in Dalmatia principatu Neronis, singulis diebus etiam quingenas libras fundens« (XXXIII. k. 21. fej.) Ehhez képest Statius magasztal:

»Quicquid ab auriferis eiecta Iberia fossis,
Dalmatico quod monte nitet stb. (III. Sylva 3.)

S ugyanazon Statius Maximus Juniust a dalmácziai bányászat főtisztjét e szavakkal üdvözli:

»Quando te dulci Latio remittent
Dalmatae montes, ubi Dî te viso
Pallidus fossor redit, erutoque
Concolor auro« (IV. Sylva 7.)

Még a keleti góthok birodalmának korában Theodoricus király Siliquaticusnak azt hagyá meg: »Ferrarias Dalmatiae cuniculo te veritatis jubemus inquirere, ubi rigorem ferri parturit terrena mollicies, et igne deco-

S ezekből kitetszik, hogy a bányászat történetében a mai Magyarország terűlete, már a római világuralom korában nevezetes helyet foglalt el.

4. §. *A bányászat Magyarország területén, a római birodalom elenyésztétől a magyar honalapításig.*

I. Azon számos germán (góthok, gepidák, quadok, markomannok, longobardok stb.), hun-scytha (hunok, avarok stb.) és szláv népek közt, melyek a római birodalom elenyésztétől fogva a magyar honalapításig mai hazánk területén szerepeltek, itt csak a markomannok és a quadok vagyis suavok közelebb tekintetbe veendők.

II. A markomannok a Duna bal partján, már a keresztyén időszámítás I. századában laktak; s névszerint Marbod királyuk óta a mai ausztriai és nyugat-magyarországi földön állapodtak meg. A II. században említtetik a nagy markomann háború a rómaiak és az e vidékeken a markomannok hegemoniája alatt élő több germán nép közt; s itt tartották magokat a nyugat-római birodalom végnapjai-ig, a midőn a hunok felsőbbségének hódoltak, és 451. Chalons-nál Ethele alatt harczoltak. Éjszak felé ekkor szomszédjaik nyugati irányban a herulok, kelet felé a quadok voltak.

A quadok a markomann háborúban, mint a markomannok szövetségesei vettek részt. Lakhelyeiket a Kárpátoktól a Dunáig terjedő erdő választotta el, úgy, hogy a mai Magyarország nyugat-éjszaki részeiben a Tátra magaslatai-ig laktak [1]) A rómaiak elleni háborúkban később is, rendszerint mint a markomannok társai emlittetnek; s kétségtelen, hogy az V. században a hunok felsőbbségének szintén hódoltak.

---

quitur, ut in duriciem transferatur. Hinc auxiliante Deo defensio patriae venit« stb. (Cassiodorus Variarum III. k. 25. lev.)

[1]) Hogy a mai Sárosmegyében már nem laktak, az abból kitetszik, hogy a rómaiak a vörösvágási opálokat még nem ismerték, melyekkel különben a quadokkal való kereskedés utján megismerkedtek volna. Plinius az opálok lelhelyeit felemlitvén, (Hist. Nat. XXXVII. 21 ; 22.) a quadok földjén nyert opálokról nem szól. S ehhez képest Lichard Daniel elbeszélése (Opálné bane pri Cservenici, a tót Letopis III. és IV. 1867-ki köt. 24—32 ll.) helyreigazitandó.

A kútfőkből tudjuk, hogy mind a markomannok, mind a quadok bányászkodó népek voltak [1]); s ennélfogva kétségtelen, hogy hazánk felföldjén a quadok bányákat míveltek; és bányaterményeikkel kereskedtek is. Úgy látszik, hogy az, mit fenntebb hazánk felvidékeinek praehistorikus bányászatáról mondtunk (*2. §. 2.*), a quadokkal összekapcsolható, s hogy ennek folytán a quadok bányászata különös történeti érdekkel birt.

Az itt szóban lévő népek lakhelyeire nézve a hun birodalom szétbomlása után nevezetes változás állt be, s ez egyszersmind az éjszak- nyugaton a szláv népek közt is akkor támadt nevezetes mozgalommal volt összeköttetésben. Az avar birodalom keletkezése korában itt sem herulok sem markomannok nem laktak többé; s miután a szomszéd vidékeken a 495—512-ki években szláv népek merültek fel, van tudomásunk arról, hogy a herulok ekkor Dániába akarván kivándorolni, a szlávok lakhelyein keresztül költözködtek oda [2]); a markomannok pedig 550-körűl a baioárok földjére telepedtek által. [3])

A quadokról csak annyit tudunk, hogy ezen időben hatalmuk szintén nevezetesen alászállt, s hogy ők elvégre Wacho, az akkor Pannoniában lakó longobardok királyának felsőbbségét ismerték el. Utolsó határozott felemlitésökre 568. találunk, hogy t. i. az Italiába vonuló longobard király Alboin seregével sok quad vagyis suáv is kiköltözködött. [4]) De a népnek zöme lakhelyein maradt; s ősrégészeti tanulmányok constatálják azt, hogy ők képesek voltak magokat az akkor mindenfelé terjeszkedő szlávok ellen fentartani. Alig lehet kétség, hogy azon liptómegyei u. n. pogány erőditvények (fortifications paiennes dans le Comté de Liptó) melyeknek maradványairól a budapesti nemzetközi anthropologiai és

[1]) Tacitus Germania 42. 43., Ptolemaeus II. 11. *Κουάδοι*.

[2]) Procopius de bello Gothico II. 15.

[3]) Jornandes (v. Jordanes) de rebus Geticis 53—56. fej. v. ö. Manso, Geschichte des Ostgothenreichs in Italien, Breslau 1824. 311. l. — Eugippius korában a markomannok régi lakhelyein már thüringiaiak laktak. Vita Sancti Severini 27. 31. fej. V. ö. Geogr. Ravennas IV. 25.

[4]) Paul Diaconus II. 26. III. 3.

ősrégészeti congressus alkalmával 1876. Majláth Béla értekezett, [1]) a quadok országának területén feküdtek. Miután pedig Neudeck Gyula ez erősítvényeket nagyobb dimensiók szerint, t. i. a felső Vág erősitvényeket általán véve, mélyebb tanulmányozás tárgyává tette, és azoknak germán jellemét constatálta [2]); s a Garam völgyén is már hasonló jelenségeket észleltek: e vidékek ősrégi bányáira nézve alaposan következtethetjük, hogy azok a római birodalom elenyészte után is munkában maradtak, s a régi quadok utódjai által míveltettek.

III. Máskép állt a dolog a római Pannonia, Dáczia és Dalmatia bányáival. Mert kiválólag e vidékek a nagy népvándorlás púsztításainak kitéve lévén, ennek folytán az ottani bányák mívelése elhanyagoltatott, sok zavart tapasztalt, s végre teljesen megszünt. S így a fonal, mely az ottani régibb bányászatot a későbbi századok iparával összeköthette volna, a római birodalom elenyészte után ott teljesen megszakadt.

5. §. A magyarországi bányászat történetének általános áttekintése.

Miután a honalapitás folytán a mai Magyarország, keletkezett, és szent István intézményei által európai állammá alakult, területén a bányászat is uj felvirágzásnak indult. Ez képezi a tulajdonképi magyarországi bányászatnak kezdetét melynek története jelen fejtegetésemnek tárgya. A mennyiben pedig azóta e történetben még két főfontosságú fordulat állt be, melyek e bányászatra mély befolyást gyakoroltak, t. i. a XV. századnak végén és a XVI-iknak kezdetén a — valamint más európai államokban — úgy nálunk is igen hatályos bányászati reformok, s a XVIII. században a bányaiparnak uj tudományos és technikai irányok szerinti történt átalakulása *(1. §. V.)*: ezekhez képest a magyarországi bányászat történetének h á r o m k o r s z a k á t kell megkülönböztetnünk.

---

[1]) Restes de fortifications paiennes dans le Comté de Liptó (Compte rendu de la hutième session à Budapeste 1876. Budapest 1877. 460. sk. ll.) — V. ö. Liptómegyei Őstelepek (Archaeol. közl. IX. köt. 37. sk. ll.)

[2]) Germanische Befestigungen des oberen Wagthales (Mittheilungen der anthropol. Gesellschaft in Wien VIII. köt. 273. sk. ll.; és IX. köt. 29. sk. ll.)

Az első korszak a honalapitással kezdődik, s szorosan véve 1523-ig tart, mely évben a magyar törvényhozás az általános bányaszabadság elvét emelte érvényre; a második korszak az ezen évtől Mária Terézia uralkodásáig lefolyt időt foglalja magában; a harmadik korszak végre a hazai bányászatnak a XVIII. század második fele óta történt fejlődését veszi szemügyre.

ELSŐ KORSZAK.

A) Általános iránylatok.

A honalapitástól az általános bányaszabadság megállapitásaig (1523.)

6. §. A honfoglalás és a hazai bányászat.

I. A IX. század vége felé — mint fennebb láttuk — azon vidékeken, melyek egykor a hun birodalomnak alkatrészei valának, s melyeknek uj egybeolvadása által Magyarország keletkezett, a társadalmi és gazdasági viszonyok nagyon különböztek egymástól. Ez az egyes vidékeken a lakosok köz- és magánéletének fejlődése tekintetében bizonyos particularismust eredményezett, mely a bányaviszonyok körében évszázadokig tartotta meg döntő befolyását. S ennek folytán — szemben az ország többi részeivel — különösen a Garam völgyének felső része és Erdély képeztek mindjárt kezdettől fogva nevezetes ellentétet.

II. Béla király névtelen jegyzője ugyanis, a honfoglalás eseményeit elbeszélvén, nemcsak Bana vagyis Bánya várát, mint akkor már létezett helységet említi fel [1]; mely a későbbi Selmecz vagy Selmeczbánya keletkezésének lett alapja; hanem a Garam völgyének meghóditásánál is oly sajátságos momentumokról szól, melyeket itteni álláspontunknál fogva tekinteten kivül nem hagyhatunk. Igy az ottani lakosokat határozottan a szomszéd »Bohemi« és »Poloni«-tól [2], s a »Sclavi« és »Bohemi«-től [3]) különbözteti meg, kik tőlük nyugat és éjszak-

[1]) 37. fej.

[2]) 34. fej.

[3]) 36. fej.

nyugat felé laktak. Igy a Garamvölgy lakosairól azt mondjat, hogy a honfoglaló magyaroknak ellent nem álltak, s hogy Bors vezér hozzájárulásukkal épitette fel Bors vagyis Bars várát. [1]) Igy midőn emlitést tesz arról, hogy a honfoglaló magyarok a zólyomi erdő felé indultak, egyszersmind arról is szól, hogy a Garam-völgy lakosai nekik segitséget nyujtottak. [2]) Sőt mikor Árpád fővezér, a nyitrai szlávok feletti győzelem után, vitéz harczosainak e vidéken birtokot adott, ez csak a Nyitra és Zsitva folyók mentében történt, s a Zsitva vidékén is csak a thuróczi erdőig, [3]) a Garam folyó mentében pedig nincs emlités arról, hogy ilyen birtok adatott volna. Végre a zólyomi erdő is úgy emlittetik fel, hogy az a lengyelek lakhelyei-ig terjed [4]); úgy hogy a zólyomi és a thuróczi erdők megszállásáról a honfoglaló magyarok által nincs szó.

Mind e körülményeket itt annál inkább szükséges szemügyre vennünk, mert épen e vidék az, hol régibb időkben a quadok bányákat míveltek, s hol a magyar honalapitás után legelőször találunk ismét nevezetes bányászatra.

III. Erdélyre nézve az anonymusnak elbeszélése annyiban érdekes, a mennyiben e szerint Tuhutum alvezér — mikor azt elfoglalni készült, — oda kémeket küldött, hogy neki a földnek minőségéről tudósitást hozzanak. Ezek visszatérvén, azt jelentették, hogy a föld szépsége és a természet sokféle adományai mellett, névszerint az által nevezetes és hasznos, hogy ott a homokból aranyat mosnak, hogy az ottani arany igen jó; és hogy sót és sóféléket is ásnak. [5]) Mindamellett a lakosokat úgy irták le, hogy nevezetesebb bányaiparróluk feltennünk nem igen lehet.

IV. Hazánk egyéb bányavidékeire nézve ilyféle jelenségekről és körülményekről az anonymusnál nincs emlités. Gömör vidéke egyszerüen meghódittatik. [6]) A magas Tátra környékét a fenn emlitett Bors alvezér minden mellékes megjegy-

[1]) 34. fej.
[2]) U. o.
[3]) 37. fej.
[4]) 34. fej.
[5]) 25. fej.
[6]) 33. fej.

zés nélkül foglalja el, és szabályozza itt a határt a lengyelek felé. [1]) Bihar vidékét Árpád fővezér hegyeivel együtt az ottani főnök Maróth birtokában hagyá. [2]) Zatmár várát és vidékét Zabolcs és Tas vezérek, mellékes észrevétel nélkül foglalják el. [3]) Zaránd vidékét Árpád fővezér Velöknek engedi által birtokúl. [4]) Végre a Temes folyón túli vidékekről lévén szó, csak Keve és Orsova várakról tétetik említés, de ezeken kivül semmi egyéb helységről, vagy bármi oknál fogva nevezetes helyiségről. [5]) Átalában pedig mindezen elbeszélések mitsem tartalmaznak, a miből következtetni lehetne, hogy ott akkor bányákat míveltek.

7. §. *A magyar honalapítás.*

Alig lehet kétség az iránt, hogy a magyarok előtt, mikor a mai hazát elfoglalták, a bányamívelés ismeretes vala. Ezt névszerint a régi bányászatnak azon számos maradványai bizonyitják, melyek szerteszét egész Közép-Ázsiában találtatnak, s a melyek különösen azon vidékeken is fordulnak elő, hol egykor a magyarok őshazája volt. Ezek mai napig »csúdbányák« nevezete alatt ismeretesek, s eredetökre nézve az ázsiai népek traditiója által általában azon népcsaládnak tulajdonittatnak, melynek egyik ága a honfoglaló magyarok is voltak. Béla király névtelen jegyzője az őshaza leirásában ilyenekre szintén vonatkozik. [6]) Azonkívül vannak határozott tudósitások, melyek szerint a magyarok p. o. 953. egyik hadjáratuk alkalmával, mint a morvák szövetségesei, ezekkel együtt egy bányavidéket foglaltak el, melynek bányáit tiz éven át hasznukra aknázták ki. [7]) Szintén e tudósitások szerint

---

[1]) 57. fej.

[2]) 51. fej.

[3]) 21. fej.

[4]) 52. fej.

[5]) 44. fej.

[6]) »Ibi abundat aurum et argentum, et inveniuntur in fluminibus terrae illius pretiosi lapides et gemmae«; s »Aurum et argentum et gemmas habebant sicut lapides: quia in fluminibus eiusdem terrae inveniebantur.« Anonymus B. R. Notarius, De gestis Hungarorum 1. fej.

[7]) »Argenti Bohemici fama invitati Moravi, et juncti Moravis Hunni, tantis agminibus in Bohemiam ab anno 953. ire coeperunt, ut Boleslaus Princeps, nuperis bellis attritus, non posset obsistere, suisque

a saját földükön lévő bányák mívelésére idegen országokból embereket vettek. [1]) Mindamellett magáról a bányászatnak kezeléséről, vagy a bányamívelés módjáról, a vezérek korából határozott tudósítás nem jutott korunkra.

8. §. A hazai bányászat, általán véve az Árpádi királyok korában.

I. A magyar királyok hatalma, mikép az szent István intézményeinek folytán alakult, és ennek utódjai által gyakoroltatott, a bányászatra nézve alig volt valami törvényes, akár jogi, akár gazdasági megszoritás által korlátolva. Ehhez járúlt, hogy a bányászat rendezésénél akkor általán véve csak pénzügyi és magánjogi érdekek szolgáltak zsinórmértékűl. Mert az uralkodók pénzügyi szükségletei a tulajdonképi gazdasági tekintetekkel szemben mindenkép túlnyomósággal birtak; a gazdasági állapotok fejletlen minőségénél fogva pedig közgazdasági érdekekről szó még nem igen lehetett; s valahányszor gazdasági kérdések merűltek fel, ezek mindig magán tekintetek szerint intéztettek el; tehát a magángazdaság köréhez számittattak, és magánjogi felfogás alá estek. Ez más országokban is igy volt, s így volt nálunk is. Általában tehát a bányászatra nézve csak oly jogi és gazdasági formák megállapítása találtatott szükségesnek, melyek annak rendezését az általános érvényben lévő intézményekkel összhangzásba hozzák. A nyugat-európai országokban ez a feudális formák al-

---

se munitionibus clauderet. Brevi post Zdierenses argenti fodinas hostes occupavere; deinde ad Czaslaviam castello quodam extructo (Borowsko), omnia per eam viam metallorum loca habuerunt in potestate. Progressi tandem ad Pragam longius, caeso Bohemorum exercitu, Feyrwar, quasi Urbem Albam dicas, aedificarunt. Rursus Zwikostio Boleslai Duce in acie caeso, exercituque dissipato, Belwar seu Welwar civitatem ad Sanam condidere. Post haec inclinari in Bohemia fortuna coepit stb. Satis est dicere, maximo facto sanguine, et multis praeliis, vix tandem aliquando post decem et plures annos eiectos e Bohemia advenas Ungaros, et ipsa demum Moravia pulsos.« Balbinus Bohuszlav, Epitome historica rerum Bohemicarum II. könyv 5 fej. Dubravius János szerint: »Secure inde metalla circa Lipniciam et Zdiaram, atque alia vicina Moraviae loca ab opificibus scrutabantur.« Historia Boemica, Bazel 1575. 42. l.

[1]) Balbinus Bohuszlav id. m. III. könyv 1. fej.

kalmaztatása által történt. [1]) Ezeknek életbeléptetése azonban ott, hol a közviszonyok konfiguratiója a feudalismus feltételeinek meg nem felelt; p. o. Lengyelországban [2]), sőt Csehországban is [3]), mindenütt sajátságos nehézségekre talált. S igy ezen módon a bányászat Magyarországban sem volt rendezhető.

II. Megjegyzendő, hogy a bányászatra azon országszervező intézkedések alkalmával, melyek a honfoglaláskor s annak folytán történtek, figyelem nem volt forditva. A pusztaszeri népgyülés határozmányai nagyobbára a hadi és a büntető jog alapelveit állapitották meg. Midőn pedig a vérszerződés 2. pontja értelmében a nemzet birtokviszonyai rendeztettek, s az egyes nemzetségek szállásaikat kinyerték, ebben a hazai bányászat szintén tekinteten kivül maradt. Mert mellőzve, hogy a honfoglaló magyar nemzetségek csaknem kizárólag a sikságon telepedtek le, hol bányászat nincsen, s nem is lehetett soha; azon birtoklási és haszonélvezési jogositványoknak, melyek a szállási jogban foglaltattak, a magyar nép akkori gazdasági életéhez képest csak a föld felszinén, sőt itt sem teljesen, volt gyakorlati hatása. Ez t. i. a föld művelésén, a ménesek, gulyák és birkanyájak tartásán, a vadászaton, és a házi ipar közönséges ágain túl alig terjedvén; mindaz, mi ezek szükségleteinek és kivánalmainak köréhez nem tartozott, a határo-

---

[1]) Ez részletesen munkámban »Handbuch des allg. österr. Bergrechts.« Bécs, 1855. 180. sk. ll. találtatik kifejtve. Az eredmény az u. n. Jus Regale Minerale keletkezése volt, mely — főleg a német birodalomban, de ennek mintájára más nyugat-európai államokban is, — az előtt gyökerét képezte a tulajdonképi bányaintézményeknek.

[2]) Lengyelországban egykor szintén nevezetes bányák voltak, névszerint Olkuszban, Checin-ben, Jaworno-ban, Slawkow-ban,Mied zana Górában, Kielce-ben stb. De a lengyel jog a bányászat önálló alakulására tért nem nyitván, az ottani bányamívelés is idő folytán hanyatlásnak indult, s végre csaknem egészen elpusztult.

[3]) Csehországban e nehézségek 1303. elkeseredett háborúra szolgáltattak alkalmat I. Albert császár és II. Venczel cseh király közt. A csehországi bányászat későbbi felvirágzásának alapja a király és az országos rendek közti egyezkedések voltak, melyeknek legnevezetesbjei I. Ferdinánd király 1534., s Maximilián király 1567-ki bányaszerződései.

zatlanság azon formái szerint szabályoztatott, melyek a népélet akkori viszonyainak mintegy természetszerü következései voltak. Csak igy magyarázhatjuk meg magunknak azt, hogy — midőn szent István korában a királyi hatalom teljesebb kifejtést nyert, s ezzel karöltve a nemzetségek szállási birtoka egyéni földtulajdonná alakult át, — nemcsak az ország területének nagy része tartozott még a királyok szabad intézkedése alá (kik azt püspökségek és apátságok alapítására, s az uj közigazgatási rend támogatására és tökéletesebb alakítására forditották), hanem, hogy azonkivül a földnek felszinén az erdők használása, s a földalatti termények, a mennyiben a földbirtokosok akkori gazdasági szükségleteihez nem tartoztak, általán véve szintén a királyi hatalomnak maradtak alávetve. Az erdőkre nézve még az aranybulla 22. czikke rendelkezett, s adta meg a földbirtokosoknak a teljes tulajdont. De a földalatti terményekre nézve ilynemü elhatározások nem állapíttattak meg, s igy a tulajdonképi bányászat rendezésének lettek tárgyai.

III. Nálunk azonkivűl a királyok, és az időnek folytán jogilag is határozott formákká alakult országos rendek közt a XI. és XII. századokban fenforgott csaknem folytonos egyenetlenségek is tekintetbe veendők. Mert habár ezek bányászati kérdésekre közvetlenül nem vonatkoztak is, a minthogy az aranybullában ilyenekről nincs szó; mindamellett elvégre oda vezettek, hogy királyaink eredetileg az országban lévő bányákat kizárólag birták ugyan; utóbb azonban a bányászat feletti ezen hatalmukat, legalább részben, s névszerint a mennyiben a bányák jövedelmet hoztak, különféle okoknál fogva egyes hatalmasabb birtokosokra ruházták át. A bányászok, kik a királyok különös pártfogása alatt állták, ez által — legalább általánosságban — hátrányt ugyan nem szenvedtek; mert a bányászat jogositványainak birtokába jutott földtulajdonosok, a királyok példáját követve, a bányamívelőket szintén pártfogolták; azonban a bányászat közviszonyai általános, a törvényhozás által megállapított elvek szerint szabályozva nem lévén, uj nehézségek támadtak, melyek csak az Anjou királyok alatt lettek kiegyenlítve.

9. §. Magyarország bányászatára vonatkozó első tudositások.

Ezeket nem a hazai bányavidékekre közvetlenül vonatkozó kútfői adatokból, hanem oly viszonyokból veszszük, melyek a bányászattal csak külsőleg voltak összefüggésben, és így közvetve annak eredményére nézve némi felvilágositást nyujtanak. Értjük a kül- és belföldi régi vámlajstromokat, melyek hazánk XI. és XII. századi kereskedését is tárgyazzák.

A Dunavölgy ugyanis nyugat és kelet közt, már régi időktől fogva közvetitette a kereskedést, és pedig nemcsak az átmeneti, hanem a be- és kiviteli kereskedést is. A népvándorlás mozgalmainak lecsillapodása óta e kereskedés vámkövetelések által lett terhelve keleten a byzanczi császárság, nyugaton pedig a frank és később a német birodalom részéről.

A keleti vámkövetelésekről azt tudjuk, hogy Simeon bolgár király, közvetlenül a magyar honfoglalás előtt (888. és 889.) a bolgár kereskedőkön Konstantinápolyban történt vámzsarolások miatt, bölcs Leo byzanczi császár ellen hadat inditott, melyben az akkor Etelközben (Atelkuzu) lakozó magyaroknak is része volt. [1]) A vámszedési tariffa egyes tételeit ez alkalommal ugyan nem ismerjük; azonban kétségtelen, hogy e kereskedést a magyarok a honalapitás után szintén folytatták, s hogy szent István magyar király korában az még jelentékeny lehetett. Különben nem igen tudnánk okot, melynél fogva a szent király a magyar utasok, tehát magyar kereskedők számára is, Konstantinápolyban különös ápoldát alapított volna. [2])

Nyugaton a frank ok és az avarok közti kereskedés tárgyában, a frank királyok capitularéi állapítottak meg bizonyos szabályokat. [3]) A frank birodalomnak elenyészte után e

---

[1]) L. Muralt Eduard, Essai de Chronographie Byzantine, Sz. Pétervár 1855. 469. 470. ll.

[2]) Sancti Stephani Regis Hungariae Legenda Maior 11. fej. (Endlicher, Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana, Sz. Gál 1849. 147. l.); és Hartvik: Vita Sancti Stephani Regis 13. fej. (u. o. 177 l.)

[3])Nagy Károly 805-ki II. capitularéja 7. és III. capitularéja 9. fejezete (Walter Ferdinándnál, Corpus Juris Germ. antiqui II. köt. Berlin 1824. 204. és 208. ll. Perz Monumenta Germaniae Leges I. köt. 133. sk. ll.)

kereskedést a magyarokkal, a német birodalom korában is folytatták. Névszerint az ausztriai őrgrófság és későbbi herczegség alakulása után, ennek fejedelmei előbb Hainburgban és Steinnál, s Bécsnek emelkedése után itt is rendes vámszabályozást hoztak be, melynek egyes tételeiről már közelebbi tudomásunk van. A régi hainburgi vámszabály szerint t. i. a Magyarországgal űzött kereskedés czikkei közt a réz is emlittetik [1]; s ugyanazokat, valamint ónt, ólmot és vasat is találunk az 1190. és 1192. Otokar stájer és Lipót ausztriai herczegek által Steinra nézve megállapitott vámszabályban is. [2]) E szabályozás szerint a só is vám alá esett. [3]) Az arany és ezüst a közéletben szintén szerepelt; mivel azonban ezek a pénzverés tárgyai valának, a forgalomból ki voltak zárva, s a fejedelem reájok nézve a beváltást magának tartotta fenn. [4])

Miután e bányatermények beviteli kereskedés utján hazánkba nem jutottak; kétségtelen, hogy azoknak itt kellett teremni, s hogy Magyarországban bányamívelés kezdettől fogva létezett. Kérdés csak az, hogy e bányák az ország melyik részében míveltettek? — S erre nézve kiválólag az esztergami érsek vámhelyének szabályozása nyújt felvilágosítást, melynek azon kifejezése »Auraria« [5]) csak az alsó- magyarországi, vagyis a garamvölgyi bányavidékre magyarázható. S ugyan-

---

[1]) »Das sint die recht an der wazzermaut her von Vngern stb. Von Centen Chupher ein purger II. phenig, ein gast III. stb. (Régi német forditás szerint Rauchnál, Rerum Austriacarum Scriptores, I. köt. Bécs, 1793. 209. l.)

[2]) »Omnes generaliter advenientes, cuiuscunque conditionis fuerint homines stb. de centenario stagni (stanni solvent) XII. denarios, de centenario cupri VI. denarios, de centenario plumbi II denarios stb. de massa ferri II denarios« (Rauch id. m. II. köt. 106. l.)

[3]) »Von hundert vngrisches salz ein purger I phennig, ein gast II stb. (haimb. vámsz.). — »Omnes indifferenter de magna cuppa salis solvant II denarios, de talento salis LX denarios« (steini vámsz.)

[4]) V. Lipót herezeg az arany szabad kereskedését még megengedte (1192-iki rendelet Tomaschek J. A. Geschichtsquellen der Stadt Wien, I. kötetében. Bécs 1877. 2. l.), később azonban mind az arany mind az ezüst megváltása fentartatott. (II. Albert herczeg 1340-ki szabadságlevele Bécs számára 58. cz.; u. o. I. köt. 112. l.; v. ö. u. o. 165. l. és Rauch id. m. III. köt. 52. és 101. ll.)

[5]) Fejér Cod. Dipl. VII. köt. 5. r. 143 l.

ezt bizonyitják a Garam melletti szent benedeki apátság 1075-ki alapitó levelében felemlitett »locus qui dicitur Hungarice Aranyas, latine autem aureus« [1]) valamint az esztergami káptalannak egy 1228-ki kiadványa, hol Bars megyében a régi határpontok közt egy »argenti fodina« van följegyezve. [2])

10. §. A hazai bányamivelésnek hármas eredeti módja.

I. Láttuk fennebb, hogy hazánk közviszonyainak természetszerü fejlése folytán a bányamívelés és bányabirtok eredeti jogi alapja a királyi hatalom volt (8. §. II. és III.). Mert a magán földbirtok magában véve, a föld felszinének használásán és mívelésén kivűl egyéb jogot nem igen adott; s a földalatti világ becsesebb tárgyaira nézve zsinórmértékül közvetlenül a király intézkedései szolgáltak.

Ezekből azt tudjuk meg, hogy ha valamely földesúr magánbirtokán becsesebb ásványtestek fordultak elő, ezt a király magának elsajátithatta, hol egyszerűen, hol illő kárpótlás mellett. [3]) Minthogy pedig a királyoknak birtokában lévő számos régibb bányatelepek ezúton nevezetesen elszaporodtak; az azokon gyakorolt bányászatra nézve is határozott rendet kellett megállapitani.

II. Hazánk régibb törvényeiben a bányászatot tárgyazó intézkedésekre nem találunk; a bányák mívelése tehát akkor Magyarországban inkább a szokás, mint a törvény alapján lett

---

[1]) Fejér Cod. Dipl. I. köt. 437. l.

[2]) Fejér Cod. Dipl. VII. köt. 5. r. 569. l. — S itt szabadjon egyszersmind azon kútfői adatokra hivatkoznom, melyekkel Botka Tivadar azt bizonyította, hogy Felső-Bars és Nyitrának, Turócznak és Zólyomnak nagy része a XI. században népesítve volt, t. i. IV. Béla 1246. adománylevelére (Győri tört. rég. füztek III. 21. l. Árpádk. Uj. Okmánytár VII. köt. 207. l. egybefoglalva ugyanazon királynak egy másik 1245-ki okmányával (Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. köt. 1. r. 393. l.) L. Századok 1876. 670. l.

[3]) P. o. — — »quod Mathias filius Andreae ad domini Ladislai (IV.) Regis accedens praesentiam, humiliter ab ipso supplicando postulasset, ut in concambium terrae suae Chermele vocatae, inter fluvios Chermele et Jarek in Liptho existentis, quam ab ipso abstulisset, quia in ipsa terra aurifodina fuisset reperta, quandam terram Nousyr vocatam, in Thwruch existentem, de sua Regia Maiestate sibi conferre dignaremur« — — (1277. Wenzel G. Árpádkori Uj Okmánytár XII. köt. III. 2. 200. és 201. l.)

rendezve. Ebben királyi privilegiumok és rendeletek kezdettől fogva főfontossággal birtak. Azonban kétséget nem szenvedvén, hogy hazai bányászatunk felvirágzását a királyok privilegiumain kivűl leginkább a bányásznép szorgalmának köszöné; ennek következtében több vidéken egyes bányatelepek bányaközségekké, sőt időfolytán bányavárosokká alakultak, melyek már az árpádi királyoktól bizonyos privilegiumokban és kedvezményekben részesíttettek, és mint ilyenek lettek bányászatunk történetében különösen nevezetesek. S ehhez járult még, hogy — mint fennebb kifejtettem — királyaink a bányajogositványt egyes hatalmasabb földbirtokosokra is átruházták.

III. Ehhez képest nálunk a bányamívelésnek, már az árpádi királyok korában hármas módja volt: 1) B á n y a t e l e p e k formájában, melyeket közvetlenül a király, vagy illetőleg későbbi időben a bányajogosítványnyal felruházott földesúr míveltetett emberei által. — 2) B á n y a v á r o s o k formájában, a hol a bányák rendezése és mívelése e városok szabadalmazott községeire, azon elvek szerint volt bizva, melyeket privilegiumaik foglaltak magokban. — 3) Bizonyos bányászati jogositványok alapján, melyekkel a királyok egyes földbirtokosokat, különös engedélyezések formájában felruháztak.

11. §. 1) Bányatelepek és azoknak bányászata.

I. A dolog természetében fekszik, hogy eredetileg a bányák mívelése mindenütt bányatelepek formájában kezdődött, melyekhez mindazok tartoztak, kik a telepitvényen a bányamívelés alkalmával vagy közvetlenül (mint hevérek, kohászok stb.) vagy közvetve (a bányászatot és a bányászokat külső munka által segítve és támogatva, p. o. mint németül u. n. »Bergwerks-verwandten,« azaz favágók, szénégetők, fuvarosok, mesteremberek, kereskedők stb.) részt vettek. A bányászat t. i. eredetileg rendszerint félreeső helyeken, hegyek közt, vagy sürű erdőben kezdődvén, a mindennapi élet szükségletei, sőt a közös biztosság tekintetei is a részeseket arra mintegy kényszeritették, hogy az együttlét, és kölcsönös segitség és támogatás céljából oly lakhelyekké alakuljanak, melyeket telepeknek szokás nevezni.

E bányatelepeknek sorsa különféle lehet, ahhoz képest, a mint a bányák áldása nevezetesebb vagy csekélyebb, s a mint létök és fenállásuk külső tényezők által támogattatik vagy sem. Szerencsés viszonyok közt csakhamar bányaközségekké és bányavárosokká alakulnak, a mint ezt nálunk főleg a XIII. és XIV. századokban a legtöbb régibb, s a XVIII. században az u. n. bánsági (azaz Krassó megyei) bányavárosokban látjuk. Analog jelenségeket a külföldi bányászat története is mutat; p. o. Csehországban a XVI. században sz. Joakimvölgye (Joachimsthal), mely 20 év alatt sürü erdős vidékből lett előkelő és virágzó bányavárossá [1]), s napjainkban az éjszakamerikai u. n. Sziklahegyek egyik vidékén Coloratoban Leadville város, hol még tavaly (1878) alig néhány ember tartózkodott, s melynek lakossága egy év alatt 80,000-nél többre emelkedett. Ellenben az is megtörténhetik, hogy kedvezőtlen körülmények közt egy bányaközség, különben áldásos bányaformatiók mellett is, nagyobb jelentőségre soha nem képes emelkedni, p. o. Hunyad-Zaránd megyében [2]); vagy hogy szerencsétlen conjuncturák közt egy az előtt tekintélyes bányaváros hanyatlásnak indúl, p. o. Rézbánya Biharmegyében, vagy el is pusztúl p. o. Lassupatak (Stillbach) Szepességben, mely a XIV. században nevezetes bányaváros volt, s melynek most egykori helyét is alig tudjuk már.

II. A hazai bányászat régibb korában számos ilynemü bányatelepre, az ország minden bányavidékén találunk. S ezeknek is az idők folyta alatt különböző sorsa volt; úgy, hogy azok, melyek kedvező körülményeknek örvendtek, nagyobbára már bányavárosokká vagy bányaközségekké lettek, mint ilyenek pedig az állam-közigazgatósági ujabb reformoknak folytán a rendes községi szabályozás körébe vonattak; a többiek pedig — a mennyiben meg nem szüntek — különféle név alatt, nagyobbára a bányavárosok vagy bányaközségek tartozékai. A régi bányatelepitvények módjára alakult községeknek alapját ujabb időben csak a só-aknászat képezi; a jelen-

---

[1]) Mathesius, Sarepta oder Bergpredigten, Nürnberg 1571. XVIII. XCV. v. lev. V. ö. Gr. Sternberg Gáspár, Umrisse einer Geschichte der böhmischen Bergwerke, I. köt. 1. r. 317. l.

[2]) Bányászati és kohászati lapok III. köt. 177. sk. ll.

kor szelleméhez képest azonban ezeknek is már egészen más a természetök, mint egykor a bányatelepeknek.

12. §. 2) Bányavárosok.

I. A középkorban, a községi szabadság virágzásának korában, nemcsak oly helységek, melyek az anyagi jólét és társadalmi önállóság föltételeit nagyobb mérvben birták, alakultak városokká, hanem maga az országok törvényei és az uralkodók privilegiumai által szorosabban meghatározott és bővebben kifejtett városi szabadság is, főfontosságu intézménynyé lett Európa közéletében. S igy keletkeztek a bányavárosok is, melyek Europa mindazon országaiban, hol nevezetesebb bányászat létezett, nagy tekintélyre emelkedtek; p. o. Cseh- és Morvaországban (Iglau, Kutunbánya, sz. Joakimvölgye stb.); Szászországban (Freiberg stb.); Éjsz. Németországban (Goszlár); s Olaszországban (Massa, Agordo). Ezek csak annyiban emlitendők fel, a mennyiben Magyarország bányavárosainak azokhoz hasonló jelentősége volt. Francziaországban és Angliában, hol réz-, ón-és vas-bányászat ugyan, azonban nevezetes arany- és ezüst-bányászat nem létezett, előkelő bányavárosok sem voltak; sőt az ottani bányamívelés csak a XV. században oda telepedett és pedig — mint látni fogjuk — magyar, német és cseh bányászok közreműködése mellett nyert némi jelentékenységet. (Anglia bányaipara csak Erzsébet királyné alatt kezdődött nagyobb dinensiók szerint fejlődni.) Az iberiai félszigeten volt ugyan a középkorban virágzó bányászat, azonban Amerika felfedezése azt annyira háttérbe szoritotta, hogy csaknem semmivé lett, úgy hogy I. (V.) Károly spanyol király az anyaországi bányászat további folytatását 1535. formaszerüleg betiltotta, s hogy egyik-másik régibb bányaváros (p. o. Spanyolországban Almada, Portugalliában Adica stb.) csak különös kedvező körülményeknél fogva volt képes előbbi jelentőségének némi szinét megtartani. Ezek mellett azon városok, melyek a XVII. század óta a vasbányászat és vasipar alapján emelkedtek nagyra (p. o. Belgiumban Lüttich, Francziaországban Etienne) oly lényegesen különböznek az európai középkorban keletkezett bányavárosoktól, hogy azokat itt figyelembe venni nem szükséges.

II. Magyarországban ily bányavárosok szintén nagy számmal keletkeztek, s ezeknek alakulásában és fejlődésében

kettős momentumot kell megkülönböztetni. Általános jellemök az, hogy bányavárosokká csak oly bányatelepek alakulhattak, melyeknek áldásosabb és nevezetesebb bányászatuk volt; úgy, hogy az áldás csökkenése esetében, bányavárosi tekintélyök is alábbszállt, sőt — ha más keresményök nem volt, melylyel magokat fentarthatták — meg is szűntek bányavárosoknak lenni. E mellett nagy különbség volt még az egyes bányavárosok közt ahhoz képest, a mint vagy közvetlenül a király, vagy valamely földesúr hatalma alatt álltak. Az előbbiek a királyi, és illetőleg szabad királyi, az utóbbiak a püspöki vagy földesúri bányavárosok voltak. Szabad királyi bányavárosok az u. n. alsó magyarországi bányavidéken és Szathmármegyében (Nagy-Bánya) keletkeztek. Királyi szabadalmazott bányavárosok a Szepességben (Gölnicz, Szomolnok, Igló stb.) Szatmármegyében (Felső Bánya), Máramarosmegyében (az öt u. n. koronai város) és ujabb időben Krassómegyében nyertek nevezetességet. Földesúri bányavárosok egykor nagy számmal voltak; s ezek vagy egyházi (Rozsnyó, Jászó, Rézbánya stb.) vagy világi (Telkibánya, Rudbánya, Kőrösbánya stb.) földesurak hatalmának voltak alávetve. Végre megjegyzendő, hogy a szlavoniai és erdélyi bányavárosok, s még inkább azok, melyek a szent korona külső országaiban feküdtek, külön szempont alá estek.

13. §. 3). Egyes földesurak bányajogosítványai.

I. Hazánkban magában a földesuri hatalomban bányászati jogositványok soha nem voltak foglalva. Az ország első századaira nézve ezt a nemzetségek szállásainak felosztásából keletkezett földbirtok természete, királyaink nagyszámú egyházi alapitásai, s azon okmányok bizonyítják, melyek által királyaink egyes érdemes hazánkfiait bármi formában fekvő javakkal megadományozták; a későbbi időre nézve pedig Werbőczy Hármaskönyve [1]), s az adománylevéleknek törvény és szokás alapján megállapított formulái. Bányászati jogositványokat tehát csak oly földesurak birhattak, kik ez iránt a királyoktól különös privilegiumokat nyertek, és ekkor is csak a

[1]) Hk. I. 24. cz., mely a nemesi birtok tartozékait elősorolja azonban bányákról vagy bányászati jogosítványról említést nem tesz.

királyok bányászati főuri jogának (jus Regale minerale) épségben maradása mellett.

II. Nincs kétség az iránt, hogy a királyok ilynemü privilegiumai, eredetökre nézve a középkori feudalis hatalom azon nemének voltak következései, melyet a magyar királyok is gyakoroltak. Az első, ki ilyet formaszerüleg nyert, a német lovagrend volt, melynek azt II. Endre király 1211. a Barczaságra nézve adta. S midőn azután a hazának több, névszerint hatalmasabb (egyházi és világi) főurai és birtokosai ilynemü jogositványokban részesittettek, ezt a királyi hatalom kifolyásának kellett tekinteni, mely ez irányban semmi általános, törvény által megállapitott elvekhez vagy szabályokhoz kötve nem volt. S ily földesurakról áll Ipolyinak megjegyzése, hogy a mint a királyok »bányatelepitvényeiket városi szabadságokkal szervezték, úgy, magok is a földesurak saját bányáikkal a bányavárosi községbe (és illetőleg közösségbe) léptek.« [1])

14. §. Magyarország bányászata az Anjou királyok uralkodásától 1523-ig.

I. Mikor Róbert Károly, az első Anjou-király, 1308. a magyar trónra lépett, az országnak már kifejlett bányászata volt. Csakhogy azon hiányosság, mely az árpádkori királyok korában, hazánk közállapotainak rendezésén általában tapasztalható volt, s melyen még egy oly magasszellemü uralkodó sem volt képes segiteni, mint IV. Béla volt, a bányászatnál is mutatkozott. Erőteljes fejlődést csaknem mindenben látunk; de a XIII. század végeig a közlétnek még nem volt azon organismusa, mely a nemzeti erő működésének szétágazó iránylatait egybefoglalta, s egy harmonicus egészszé alakította volna. Ilyen organismust, mely Európa akkori közszellemével összhangzásban volt, Magyarországban csak az Anjou dynastia teremtett; s ez üdvös és termékenyitő hatását — valamint másban — úgy a hazai bányászatban is mutatta.

II. E tekintetben leginkább kettős, lényeges változásra találunk, mely nem volt ugyan ujitás, se nem reform, hanem azért a hazai bányászat fennálló rendezését mégis oly határo-

---

[1]) A beszterczebányai egyházi műemlékek, Budapest 1878. 11. l.

zott formákká alakította, hogy csak ezek mellett nyerhetett teljes gyakorlati érvényt az alapelveiben már előbb megállapitott magyar bányajog. Az Anjou-királyok a bányavárosokat megtartották jogaikban és szabadságaikban; ezeket mindazáltal sajátságos gondviselésök, s a magyarországi városi rend általános tökéletesbitése által [1]) emelték és tették gyakorlatilag hatályosabbá. A földbirtokkal szemben a bányászatra vonatkozó, előbb korlát nélkül gyakorolt királyi főuri jogot akkép korlátolták, hogy mindkettőnek érdekeiről egyaránt kellőleg gondoskodva volt. E módon gyakorolta bányászati főuri jogát Robert Károly, [2]); I. Lajos alatt pedig ez iránt, határozott országos törvény formájában általános elv mondatott ki. [3])

III. S a bányászatnak ezen rendezése a XIV. századnak második, és a XV-nek első felében általán véve változást nem tapasztalt. Csak a mennyiben azon culturai fordulat, mely »renaissance« nevezete alatt ismeretes, Magyarországban is, Zsigmond uralkodása idején kezdődik; ennek hatása a hazai bányászat körében is észlelhető. A bányavárosok tekintélye ugyanis, a városoknak nevezetes 1405-ki budai országos gyűlése következtében emelkedvén, kebelökben a bányászat is nagyobb virágzásnak indult. Azon javak birtokosait pedig, hol bányák nyittatnának, Zsigmond kettős kedvezményben részesítette; először az által, hogy őket arról biztosította, mikép beleegyezésök nélkül jószágaik tőlük elvétetni nem fognak [4]); — azután pedig az által, hogy a királyi bányavám vagyis u. n. urbura felerészéről való lemondása mellett, fentartotta a királyi kincstár számára az arany és ezüst beváltását, azonban megengedte, hogy a nyers arany és ezüstnek bizonyos részét a házi életben használandó kanalak, edények stb. készítése céljából magoknak megtarthassák. [5])

---

[1]) L. 1877. márczius 19-ki akadémiai értekezésemet: Magyarország városai és városjogairól.

[2]) P. o. 1327-ki privilegiuma: Fejérnél Cod. Dipl. Hung. VIII.köt. 3. r. 198. l.

[3]) 1351. 13. tcz.

[4]) Zsigmond III. (1405-ki) végzeménye 13. tcz. 1. §.

[5]) U. o. 1—6. §§.

IV. Az ez időtől fogva 1523-ig beállt változások a közviszonyokban — valamint más európai országokban, úgy hazánkban is — egészen uj korszakot nyitottak meg az anyagi érdekek terén; s ez a társadalomban szintúgy, mint az államnak gazdasági viszonyaiban egyaránt mutatkozott. Amott a nyers termelés majdnem valamennyi ágaiban, az ipar terén, s a bel- és külkereskedés körében örvendetes emelkedés jelenségeire találunk. Az államgazdaság pedig Zsigmond óta csaknem teljes átalakuláson ment át. S így ezeknek folytán a XV. században a hazai bányászat is tekintélyes fejlettséget nyert, kiválólag Mátyás király korában; ennek halála után pedig a Thurzók és Fuggerek bányavállalatainak felvirágzásában valóban nagyszerű eredményeket volt képes felmutatni.

B) A bányatörténet részletei.

15. §. Az ország területének felosztása, a bányászat tekintetében.

Hazánk egyes bányavidékei, első korszakunk alatt a területükön található bányászatra nézve, különféle jelenségeket mutatnak fel; miért is azokat külön szükséges szemügyre vennünk. Ehhez képest a következő bányavidékek lesznek fejtegetésünknek tárgyai.

I. A Garam-völgy közép része vagyis az u. n. alsó-magyarországi bányavidék.

II. A Duna baloldalán lévő egyéb bányavidékek.

III. A Duna jobboldalán lévő bányavidékek.

IV. Felső Magyarország.

V. Az ország kelet-éjszaki részeinek bányászata.

VI. Bihar és Zaránd bányamívelése.

VII. Krassó és Szörény megyék bányászata.

VIII. Erdély bányavidékei.

IX. Az u. n. társországok bányászata.

X. A magyar szent korona tartományainak bányamívelése.

Megjegyzendő egyébiránt: 1) hogy a vas-, só- és ásványszén-bányaszatról még külön kell szólanunk; — 2) hogy azon fordulat, mely Mátyás király óta bányászatunk történetében

beállt, már oly dimensiókat ereményezett, melyeket nem többé particularis, hanem országos szempontból lehet kellőleg méltatni.

I. Alsó Magyarország.

16. §. Tájékoztatásúl.

I. Láttuk fennebb, hogy e vidék bányaipara igen régi, s országunk fennállásának első évszázadaiban is már tekintélyes volt. Fejlődéséről azonban részletes tudósítások csak a XIII. században kezdődnek.

Ezekhez képest azt találjuk, hogy itt eredetileg számos bányatelepítvény létezett; melyek a király birtokában voltak. (11. §.) Az itt lakó bányászok szabad személyek lévén, kik a királyok különös pártfogása alatt álltak, más honlakosokkal szemben nevezetes előjogokkal bírtak. Idő folytán a telepek szabad községekké alakultak, melyek az alsó-magyarországi bányavárosok keletkezésének képezték alapját. A királyok pedig a bányákat és a bányahelységeket financziális-tekintetek szerint kormányozták, s azoknak védelmét, és a befolyó bányajövedelmek beszedését és kezelését kamarai grófjaikra bizták, kik ugyanazon vidéken a főhelyen székeltek, mely előkelő vár volt. A mennyiben határozott tudomásunk van, az alsó-magyarországi kamarai grófoknak székhelye a körmöczi vár volt; a XV. században mindazáltal — midőn a bányavárosok a királynék birtokába mentek által — ezeknek a zólyomi várban lakó ispányja alatt álltak. E vidék nevezetes bányajövedelme úgy hozta magával, hogy a királyok annak külső védelméről és belső békességének fentartásáról is gondoskodtak; s e czélból több várat építettek. Ilyenek voltak Revistye, Saskó, Lipcse, Dobronyiva és Végles várai, melyek azonban a XV. századnak végén magánosak birtokába jutottak.

II. Az alsó-magyarországi bányavidék, a bányák és bányahelységek három csoportjára oszlik: 1) A Garam baloldalán lévő vidék, melynek legtekintélyesebb és mintegy főhelye Selmeczbánya volt; 2) a Garam jobboldalán lévő vidéknek alsó része, hol kiválólag Körmöczbánya volt nevezetes; és 3)

a Garam jobboldalán lévő azon vidék, melynek legelőkelőbb helye Beszterczebánya.

17. §. 1. Selmeczbánya és környéke.

I. A selmeczbányai hegycsoport nagyobb része trachitkőzetekből áll; de Szkleno és Vihnye közt szienit, gránit, gnajsz, és más réteges kőzetek merülnek föl, zöldkő-trachit által környezve. Az érczek a zöldkőben, szienitben és gnajszban fordulnak elő; úgy hogy az ércztelepek többféle kitöltő anyaggal birnak, s átalán véve kétrendbéliek, a mint t. i. vagy zöldkő-trachitban, vagy szienit-gnajszban találtatnak. E mellett a teléreknek két osztályát kell megkülönböztetni, a tulajdonképi selmeczieket, és a hodricsbányaiakat [1]).

Eddig hét főtelér van feltárva; t. i. a kórodai, terezia-aknai, bibertárnai, István-, János-, zöld-farkas és ökörfőtelérek; melyekhez számnélküli kisebb erek és erecsek számitandók, különböző mennyiségü és értékü ércztartalommal. Ezeken a bányászat már évszázadok óta folyt, s azon időtől fogva, melyből hiteles tudósitások korunkra jutottak, számos bányatelep áll fenn.

II. Selmeczbánya történetében az 1442. év szomorú emlékben van, s epochális jelentőséggel bír. Ez az ország két pártra t. i. Erzsébet királyné és I. Ulászló magyar és lengyel király pártjaira szakadásának ideje lévén; minthogy Selmeczbánya híven Erzsébet királynéhez ragaszkodott, a másik párt emberei által megtámadtatott, bevéttetett, és roppant pusztitások és kegyetlenségek közt felgyujtatott [2]). Ekkor a város irat-

[1]) »Geologiai szempontból — úgy mond Szabó József — Selmecz vidékének már százados bányászati, s ezzel összefüggőleg geologiai irodalma van; azonban távol vagyunk attól, hogy annak tanulmányát befejezettnek mondhatnók. Fölötte bonyolódottak ott a viszonyok, és sokfélék a képletek, annyira, hogy azoknak kölcsönös viszonya tisztába hozva eddig nincs.« Budapesti Szemle XXXVII. 1879. 145. l.

[2]) »Anno 1442. venerunt alumni iniquitatis, Simon Episcopus Agriensis de genere Rozgon, et Ladislaus Csech filius Petri Cheh de Lewa, et properaverunt Sebniciam (cum) quatuor millibus Hungarorum et Polonorum, succenderuntque civitatem predictam totaliter, interfectis quam plurimis ex utraque parte. Et sic Sebnicienses ecclesiam eorum cum multis bonis, quae hostes receperunt omnimode, cum Ecclesiae rebus, calicibus, crucibus, et reliquiis Sanctorum multis et claustri. Haec sunt facta anno

tára is, csaknem egészen megsemmisűlvén, az ez esemény előtti időből csak hiányos és töredékes tudósitásokat birunk; tökéletesebben és részletesebben pedig Selmecz történetét csak a városnak ujból történt felépitése óta ismerjük.

III. A mi Selmeczbányának a tatárjárás (1241.) előtti történetét illeti, abból alig tudunk egyebet, mint hogy a királynak már ez időben is nevezetes jövedelmet hozott [1]); s hogy egyházi élete is már eléggé kifejlett és virágzó lehetett. Különben plébánosának (Gerardus plebanus de Bana) alig lett volna oly tekintélye, hogy a Rómába küldött fontosabb követségek tagjául hivatott volna meg. [2])

Sokkal bővebb és részletesebb tudósitásaink vannak a városnak 1242—1442-ki eseményeiről és állapotairól; csakhogy töredékes minőségöknél fogva ezek sem nyujtanak teljesebb történeti képet.

Legnevezetesebb az, hogy a város szabadságai és jogai határozottabb alakot nyertek. A város privilegiumát ugyanis IV. Béla ujította meg, melynek eredeti példánya elveszett, sőt szövegére nézve is már ismeretlen; töredékesen mindazáltal német forditásban mégis fenmaradt. [3]) E privilegium annál

---

praedicto feria sexta post Pentecosten; et exusserunt venerabile sacramentum Corporis Christi in ecclesiis utrisque, altariaque fregerunt.« (Selmeczbánya legrégibb városi jegyzőkönyvének kezdete.)

[1]) — — »pro redditibus marcarum trecentarum; — — summam praedictae pecuniae de redditibus, qui nobis in Bana (Selmeczbánya) solent provenire, statuimus persolvendam.« II. Endre 1217-ki okmányában. Fejér Cod. Dipl. Hung. III. köt. 1. r. 205. l.

[2]) Theiner, Vetera Monumenta Hist. Hungariam Sacram illustrantia I. köt. 174. l.; Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. köt. 1. r. 178. l. — Itt azon erőltetett hypothesiseket méltán mellőzendőknek tartom, melyekkel egyes irók, Selmecz régibb történetét felvilágosíthatóknak hitték. A kik ilyenekben gyönyörködnek, azok Severini munkájában »Commentatio hist. de veteribus incolis Hungariae Cis.-Danubianae cum brevi delineatione Schemnicii« (Sopron 1767.); — valamint Kachelmann Jánosnak, Geschichten der ungarischen Bergstädte-ben (Selmecz 1853. sk.) e tárgyban bő anyagat találhatnak.

[3]) »Wir Bela stb.; so wellen wir vnnsernn gestrewnn Perklewttnn vnserer Stat Schebnitz, vnd anderen vnsernn Perklewttnn in vnsern Land zu Hungernn ein ewige huet machen vnd ein beschirmung; vnd geben In vnd verleihenn Recht vnd Freyheitt, als hernoch geschribenn stet stb.« Wenzel Gusztáv, Árpádkori Uj Okmánytár III. köt. 206. l.

fontosabb, mert alapot nyujtott, melyen a selmecziek városi és bányajogukat följegyezték. S igy történt, hogy Körmöcz és Ujbánya kivételével, a selmeczi a többi alsó-magyarországi bányavárosnak is közös joga lett [1]; hogy azt I. Lajos király Breznóbányának is adta [2]; s hogy a felső-magyarországi bányavárosoknak is mintáúl szolgált [3], sőt az ország keleti részeiben is nagy tekintélylyel birt [4].

Ennek felelt meg a város belső fejlődése és külső terjedelme is.

Belső fejlődéséről kiválólag egyházi élete tanúskodik. [5] S ha — több más körülményen kivűl — az egész alsó-magyarországi bányavidéknek XIV. századi virágzását veszszük fontolóra, mely az által bizonyodik, hogy I. Lajos király ismételve (1370—1381 és 1382) itt tartózkodott [6], s mint lengyel király 1381. Zólyomban (lengyel) országgyülést is tartott, alig lehet kétségünk, hogy akkoriban — valamint Zólyom, Körmöczbánya és Beszterczebánya — úgy Selmecz is az ottani bányászat alapján tekintélyes város volt.

Tanúskodik erről Selmecznek akkori terjedelmes bányászata is, melyhez 1352. a következő nevezetesebb bányatelepek tartoztak: Gerod (Koppanitz), Kartik (Kerlingen), Siglisperk, Diln (a mai Bélabánya), Sekken (Zsakil) és Kulpach (Goldpach. [7]) Hodrics csak később keletkezett, Kerlingen elpusztulása után, de 1378. már szintén állt. Kachelmann János, a régi selmeczi u. n. bírókönyvet áttanulmányozván, ebből az

---

[1]) Ez kitetszik az épen idézett szavakból; s úgy szintén Beszterczebánya és Libetbánya bányavárosok privilegiumai is arra vonatkoznak.

[2]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 5. r. 390 l.

[3]) Robert Károly királynak 1327-ki privilegiumában Gölniczbánya számára, mint alább.

[4]) Hunyadi Jánosnak 1454-ki levele Körmöcz, Selmecz és a többi alsó-magyarországi bányavárosokhoz, mint alább.

[5]) Henszlmann Imre: Jelentés a bányavárosokba tett régészeti kirándulásról, az Archaeologiai Közlemények V. kötetében 146. sk. ll.

[6]) Ráth Károly, a magyar királyok hadjáratai stb. Győr, 1861. (»Szemnicsei«-t Selmeczre kell értelmezni) 73. 81. és 82. ll.

[7]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 6. r. 54. l., Kachelmann Geschichten der ungar. Bergstädte I. köt. 3. l.

1364—1382-ki ottani polgároknak hosszú névjegyzékét közli [1]), kik t. i. a városi területen laktak és az ottani bányákat mívelték; — s ezen kivül Selmecznek Mária királyné és Zsigmond király korában való állapotát is fel világositja szorgalmas kútfői tanulmányok alapján. [2]) Ez időben mint adományozott bányák említtetnek az u. n. »Flache Putten« Hodricsban (1378.), a »Prandschacht« Selmeczen (1378.), a vas-bányakötél (Eisernes Seil Dilnben 1378.), a »rota artificialis« (Dilnben 1385.), a »Smalczgrube (Selmeczen 1405.) stb. [2])

18. §. Folytatás.

IV. Selmeczbányának uj felvirágzásáról csak azon idő óta szólhatunk, mikor a hussita mozgalmaknak teljes elintézése folytán belső rendezésében akadályt már nem tapasztalt, és külső viszonyaiban se háborittatott meg többé. S ez névszerint Mátyás király uralkodása alatt állt be. Mindamellett ezen idő előtt is, főleg azon két fontos körülmény kezdett a város sorsára nagy befolyással lenni, melyeknél fogva egyrészről az alsó-magyarországi bányavárosok 1424. óta a királynék folytonos birtokában voltak, s másrészről a város privilegiumai megujittattak.

A királynék e birtokának jelentőségét alább fogom fejtegetni tüzetesen. Itt csak azt jegyzem meg, hogy Borbála és Erzsébet királynék uralma sok szerencsétlenséget és veszélyt hozott a bányavárosokra, melynek egyik következése az is volt, hogy Bélabánya Selmecztől elvált; s hogy jobblét a királynék befolyásának folytán csak akkor állott be ismét, midőn 1470. Beatrix jutott a bányavárosok birtokába. Ez a kitünő miveltségű királyné — noha Selmecz iránt jó hajlammal nem viseltetett, — azért az ottani bányamívelés emeléséről mégis hatályosan gondoskodott; utóbb pedig Anna és Mária királynék erélyes intézkedései még sikeresebb eredményeket közvetítettek.

Ezek mellett a bányavárosok privilegiumai a királyok

---

[1]) Kachelmann, Das Alter und die Schicksale des ungarischen, zunächst schemnitzer Bergbaues, Pozsony 1870. 79. l.

[2]) Kachelmann id. m. 85. l.

[3]) Kachelmann Geschichten III. köt. 19. l.

által megerősíttettek és megbővíttettek. Névszerint Selmeczbánya privilegiumai, melyek az 1442-ki katastrófa alkalmával elégtek, már 1447. ujittatván meg az országos rendek által [1]); ez időtől különösen ezek képezték azon védpajzsot, mely alatt a város magát külső ellenségei ellen tarthatta. [2])

---

[1]) »Nos Praelati, Barones, Nobiles et Proceres Regni Hungariae universi stb., quod nostram venientes in praesentiam providi et circumspecti viri Ladislaus Nemesch et Johannes Rebel Jurati Cives Civitatis Schebniciensis, in ipsorum ceterorumque omnium et singulorum civium, hospitum et inhabitatorum eiusdem Civitatis personis nobis significare curarunt eo modo, quomodo istis guerrarum temporibus, cum civitas eorum per aemulos fuisset combusta, ibidem universae litterae et privilegia eorum, libertates ipsorum in se continentes, ignis voragine consumptae extitissent, nuncque plerique forent, qui ipsos cives, hospites et inhabitatores dictae Civitatis contra formam praemissae libertatis eorum impedirent, molestarentque et damnificarent; cum tamen ipsa Civitas Schebniciensis ad instar ceterarum vicinarum Civitatum Montanarum libertatibus praemissis, per Divos Reges Hungariae foret praedotata. Supplicarunt itaque stb. Unde, quia ad scitum nostrum praedicta Civitas per ignis voraginem exstitit novissime incinerata, ubi ex verissimis coniecturis potest praesumpmi de combustione litterarum et privilegiorum Civitatis antefatae. Proinde nos matura inter nos praehabita deliberatione annuimus, ut praelibati cives, hospites et incolae dictae Civitatis Schebniciensis ad instar aliarum vicinarum Civitatum Montanarum illis libertatibus, consuetudinibus et privilegiis utantur, fruantur, et potiantur, quibus tempore quondam Serenissimi Principis domini Sigismundi Imperatoris atque Regis, aliorumque Regum ipsius praedecessorum dicti cives et hospites usi sunt et gavisi; salvis tamen juribus aliorum stb. Datum Budae feria sexta proxima ante dominicam Ramispalmarum, anno Domini 1447.« Az esztergami káptalannak 1453. »feria sexta proxima ante festum Beati Barnabae Apostoli« kelt átiratából.

[2]) A XV. század közepe óta Selmecz rendszerint a többi bányavárosokkal együtt közös okmányban nyerte privilegiumait. Azonban külön privilegiumai és védlevelei is voltak, p. o. Ulászló királytól 1496. kelt »Budae feria quarta proxima ante festum Nativitatis Beati Johannis Baptistae.« — A selmeczi bányák mívelésére közvetlenűl vonatkozik Mátyás királynak következő, az italmérést szabályozó rendelete: »Mathias stb. f. n. circumsp. Judici, Juratis ceterisque civibus in Civitate nostra Sempniciensi commorantibus stb. Accepimus admodum displicenter plurimos fore ex vobis, qui in nullo alio, praeterquam in educillatione vinorum victum suum quaerere consuevissent, dumque labores montanarum istic exerceri deberent, cultores earundem et laboratores saepesaepius laboribus postpositis in tabernas confluerent, propter quod proventus

S ez időtől fogva Selmeczbánya emelkedésének főjelenségei: a városnak uj kiépitése, és egyes bányavállalkozóknak vagyonosságra és társadalmi jelentőségre jutása.

Az uj kiépitésről Henszlmann Imre vizsgálódásainak eredményei tanúskodnak.[1])

Összhangzólag ezekkel, a korunkra jutott okmányok és jegyzőkönyvi tudósitások is Selmeczbányának nemcsak akkori bányaiparáról, hanem bányapolgárainak vagyonosságáról is igen kedvező adatokat nyujtanak. Különösen jellemző az, hogy a XV. század végén és a XVI. században Selmecz területén, a bányamívelés csaknem kizárólag magánvállalkozók kezében volt[2]); s hogy — habár abban a többi bányaváros lakosai szintén vettek részt, — azért kiválólag mégis csak magában Selmeczben vagyonosodtak meg egyes polgárok és bányapol-

---

nostri, qui ex illis fodinis nobis provenire deberent, plurimum diminuerentur, et montanistae qui fodinas colere faciunt, maxima exinde dampna susciperent stb. (Ennek folytán rendelet): Ut nullus omnino hominum in civitate nostra praefata residencium vina educillare, et tabernas publicas amodo deinceps tenere praesumat; nisi idem montanas quoque cum molendinis et gasis colat. Ne autem propter facultatis penuriam aliqui vestrum se a cultura montanarum retrahere valeat, potestatem damus, ut quotquot voluerint, ad levanda colendaque montana societatem facere, et sub uno questu montana colere possint. Alioquin hiis, qui montana colere recusaverint, educillationem vinorum et lucra tabernarum Regio edicto prohibemus; dantes plenariam facultatem Comitibus nostris illarum montanarum pro tempore constitutis, quibus et praesentibus strictissime committimus et mandamus, quatenus omnium talium, qui absque cultura montanarum sola educillatione vinorum questum inter vos facerent, omnia bona et facultates pro Maiestate Nostra occupare debeant et teneantur stb. Datum in Rakospurga feria quarta proxima ante dominicam Laetare, anno Domini (48). (Az eredeti után).

[1]) Jelentés a bányavárosokba tett régészeti kirándulásról, id. h. 149. sk. ll. V.ö. Bél Notit. Hung. IV. köt. 621. sk. ll.

[2]) Pécs Antal különös miniszteri megbizás folytán 1872. az itteni bányászat állapotát megvizsgálván, s ez alkalommal a régibb időkre visszatekintvén, jelentésében azt constatálja, hogy »a XVI. század elején magánvállalkozók mívelték az egész selmeczi bányászatot,« s hogy névszerint Bélabányán 13, Selmeczen 141, Szélaknán 52, Hodricson 136, és Vihnyén 84, tehát összesen 426 bányavállalat létezett akkor itt. E jelentés nyomtatva volt Budapesten, 1873. — V. ö. Bél id. m. IV. köt. 645. sk. stb.

gári családok a bányászat alapján, olyannyira, hogy emlékök a magyarországi ipar történetében mindig tekintélyes helyet fog elfoglalni.

Nem lehet feladatom a combinatióiban kissé zavaros, de buvárlataiban szorgalmas és példás lelkiismeretességet tanusító Kachelmann János közleményei [1]) után e főérdekü tárgyat itt ujból részletesen fejtegetnem; de azok, a miket ő a Rőselek Biberek, Schayderek, Körndlek, Hohelek, Zigelpacherek és számos más selmeczi bányapolgár iparáról, vállalatairól, s azok eredményeiről és vagyonosságáról egyenes kutatások és nagy részben a hely szinén tett észleletek alapján beszél, olyanok, hogy azokról az utókor elismeréssel emlékezhetik vissza. Ezek mellett Beatrix királyné levele bír érdekkel, melylyel Schaider Péter körmöczi kamaragrófja 1486—1491-ki számadásait hagyja helyben. [2]) E számadásokból a bánya-városok, s ezek közt Selmecznek akkori virágzó állapota a legvilágosabban kitünik. S ez Anna és Mária királynék korában még inkább emelkedett.

19. §. Bakabánya és Bélabánya.

I. Valamint a bakabányai telérek a selmeczi teléreknek csak folytatása s ugyanazon ércznemeket tartalmaznak; úgy Bélabánya is közvetlenül a selmeczbányai hegycsoportnak csak része. Geognosticus tekintetben tehát a kettőről külön szólnunk nem szükséges; noha történetök külön szempont alá esik, mely B a k a b á n y á t (Bukhanz) sajátságos szinben tünteti fel. Bélabányára (Dilln) nézve azonban a selmeczi bányászatból indult ki.

II. A Garam melletti szent Benedeki apátságnak 1075-ki alapitólevelében, az apátsági birtok határpontjai sorában, többek közt a »villa Baka« is említtetik; s e helyiségen később bányamivelés kezdődvén, B a k a b á n y a bányaváros

[1]) Geschichte der ungarischen Bergstädte III. köt. Selmecz 1867. 7. sk. ll.; — és Das Alter u. die Schicksale des ung., zunächst Schemnitzer Bergbaues, Pozsony 1870. 117. sk. ll. — V. ö. Bél Not. Hung. IV. köt. 611. sk. ll.

[2]) Hatvani (Horváth) Mih. Magyar történelmi Okmánytár a brüsseli levéltárból és a burgundi könyvtárból, II. köt. Pest, 1858. 48. l.

az itteni bányatelepből alakúlt. Az időpontot, melyben Bakabánya városi rangra emeltetett, szorosan meghatározni nem vagyunk képesek, mert azon okmányok, melyekben a városnak jogai szabályoztattak, — mint látszik, a XV. században — semmisűltek meg tűz által. II. Ulászló király azoknak csak egyes pontjait ujította meg. [1]) Annyi azonban kétségtelen, hogy már 1321. királyi bányatelepitvény volt, melyhez a köröskörül egy mérföldnyi távolságra terjedő környék tartozott; s hogy Robert Károly király azt ez évben Gyula és Endre, Hazlaw fiainak adományozta [2]). E körülmény mindazáltal a helység bányaszabadságait nem szorította meg. Mert egy 1331-ki körmöczbányai okmányban egy »molendinum Judicis de Pukano« emlittetik; s 1337. Miklós és Péter, Lászlónak fiai, a Garam melletti Szent Benedek apátságtól, egy zuzda felépitésére a szükséges tért a Biszvavniczei folyó mentében bizonyos feltételek mellett nyervén, határozottan »cives de Bakabányá-«nak neveztetnek. [3]) A bakabányai városi elől-járóság 1345. egy a városi község és a Szent Benedek apátság közt kötött egyezségről okmányt adott ki, mely egy ujonnan nyitott bánya mivelésére vonatkozik. [4]) Érdekes, hogy a bakabányaiak ez alkalommal a hozzájok szomszéd Selmeczbánya város jogára támaszkodnak. S e jelenségek után azt kell feltennünk, hogy Bakabánya a maga városi jogosítványait, melyeket II. Ulászló és I. Ferdinánd királyok erősitettek meg, még Robert Károly királytól nyerte [5]). Csak így történhetett, hogy Bakabánya az alsó-magyarországi bányavárosok szövetségében, már Zsigmond király korában, mint annak egyik önálló tagja foglalt helyt, [6]) ezekkel együtt engedtetett át

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VII. köt. 5. r. 425. l.

[2]) 1321. IV. nonas Julii. »Carolus stb. quod Comes Jula et Andreas filii Hazlaw fideles nostri quandam argenti fodinam nostram Backabánya vocatam in Comitatu Hontensi existentem, cum spatio unius milliaris, et forum ibidem juxta Regni consuetudinem approbatam« stb. (kérik és nyerik adományul.) — 1512-ki hiteles átirat után. — V. ö. Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 7. r. 259. l.

[3]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 4. r. 273. l.

[4]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 1. r. 345. l.

[5]) 1547. Augsburg november 16-ka alatt, a királyi könyvben.

[6]) 1428. Történelmi Tár XII. köt. 272. stb. ll.

Borbála és a későbbi királynéknak, és lett részes a szövetséges városok jogaiban és privilegiumaiban.

III. Bélabánya — mint fennebb láttuk — 1352. még Selmecz város bányaterületének volt része ; I. Lajos királynak erre vonatkozó okmányához ragaszkodott Selmecz város község később is azon kisérletek alkalmával, melyekkel a bélabányai bányatelepet Saskő várának birtokosai és várnagyai Selmecztől elvonni és Saskő várához csatolni igyekeztek. Igy Zsigmond 1387-ki adományának, mellyel Bélavagyis Fejérbányát mint »quandam possessionem Regalem« Frank mester és Simon, Konye Szécsenyi bán fiainak adományozta [1]), eredménye nem lett. S igy történt ez akkor is, mikor Koller Péter saskői várnagy, Selmecz bányatelepeit, s ezek közt Bélabányát (Diln) is a Saskői várhoz csatolni megkisérlette[2]); a minek folytán Selmecz város község ez ellen 1447. az országos kormánytanács [3]), és az esztergami káptalan előtt I. Lajos király 1352-ki okmányára hivatkozva, óvást tett. [4])

---

[1]) Az okmány eredetie az országos levéltár kincstári osztályában.

[2]) Bél Mátyás Notitia Hungariae IV. köt. 582. l.

[3]) 1447. Datum feria quarta proxima ante Dominicam Reminiscere. Nos Praelati, Barones, Nobiles et Proceres Regni Hungariae m. c. p. p. : Quod nobilis Ladislaus de Zazfalw Juratus Notarius Civitatis Sebenyczbanya vocatae, nomine et in persona circumspectorumJ udicis, ceterorumque Juratorum Civium, ac totius Communitatis Civitatis eiusdem stb. (előadván) : Quomodo possessiones Sar , villas Gerod , Karlyk , Sygluspergh, D y l n, Sekken et Kulpah, omnino in Comitatu Zoliensi habitas , dudum per divos Reges dicti Regni Hungariae praefatae Civitati Sebenyczbanya collatas , quae tempore condam Serenissimi Principis domini Lodovici Hungariae etc. Regis per olim Magistrum Wezzeus, tunc Castellanum Castri Regalis Saskw ad idem castrum occupatae, per ipsumque condam dominum Lodovicum Regem universae eidem Civitati remissae, et ab inhabitatoribus ipsius Civitatis per plura tempora pacifice possessae fuissent ; nobilis Petrus Koler , alias Safar dictus , Castellanus dicti Castri Saskw. tempore condam Serenissimi Principis domini Sigismundi Imperatoris et Regis rursum ab ipsa Civitate ad idem castrum potentialiter et absque omni lege occupasset, et occupatis uteretur de praesenti stb. (tiltakozás és óvás. Az esztergami káptalannak 1453-ki átiratából.)

[4]) 1447. Datum feria sexta in octavis scilicet Epiphaniarum Domini. Nos Capitulum Ecclesiae Strigoniensis m. c., quod circumspecti viri Petrus Sartor Juratus, et Ladislaus Nemes dictus Notarius Civitatis Scheb-

Mindamellett Bélabánya, a hussita mozgalmak alatt elvált Selmeczbányától, s V. László király »Christophorus Ostermann Juratus Civis et Ladislaus Nemesch alias de Zazfalu Notarius Civitatis Dylen alias Feyerbania« kérésére erősíti meg 1453. Bélabányának városi jogositványait.[1]) Ezt követte Mátyás királynak »Budae in festo Annunciationis Beatae Mariae Virginis« 1466. kiadott rendelete Vitéz János esztergami érsekhez, melylyel »Johannes Pochempelcz civis civitatis nostrae Fejérbánya« előadására az ottani plébániát a selmeczbánya plébániától függetlennek nyilatkoztatja[2]). Ez időtől fogva az előbb hat alsó-magyarországi bányaváros közösségébe lépvén, ezek ekkép egy hét bányavárosból álló szövetséggé alakultak. Azon körülmény pedig, hogy, később is még időről

niciensis ipsorum, ac Judicis et Juratorum Civium nec non totius Communitatis loci eiusdem nominibus et in personis stb. (előadván): Quod quamquam condam Serenissimus Princeps dominus Lodovicus D. gr. Rex Hungariae, quasdam terras ad dictam Civitatem Schebniciensem ab antiquo pertinentes: Gerod, Karlyk, Syglusperg, D i l n, Sekken et Kulpal vocatas, per condam Magistrum Wezzeus, olym Castellanum de Saskew occupatas, cum omnibus pertinentiis et utilitatibus earundem, praedictis civibus et Civitati restituisset justitia eis suffragante; tamen expost Castellani dicti Castri Saaskew pro tempore constituti, et praesertim Egregius Petrus Koler, alias Saffar dictus, nunc in dicto castro residens, cum suis a certis temporibus retrolapsis occupassent et occupasset, fecissetque occupare, detineretque usque in praesens, et de praesenti easdem terras, et alias in territorio dictae Civitatis Schebniciensis existentes occupatas, fructusque, redditus et proventus, et quaslibet utilitates ipsarum percepisset, et perciperet de praesenti, nullo sibi jure incumbente stb. (Tiltakozás és óvás.) (Az esztergami káptalannak 1453-ki átiratából).

[1]) Kachelmann: Geschichte der ungarischen Bergstädte III. köt. 62. l.

[2]) »Mathias stb. Reverendo in Christo patri domino Johanni Archiepiscopo Ecclesiae Strigoniensis stb. Nostrum veniens in conspectum f. n. circumspectus Johannes Pochempelcz civis Civitatis nostrae Feyerbanya in personis universorum civium et communitatis eiusdem Civitatis nostrae nobis exposuit eo modo: Quod videlicet ecclesia in eadem civitate nostra Feyerbanya exstructa ab antiquo ad parochialem Ecclesiam in civitate nostra Sevnicia (Selmecz) fundatam tanquam filialis ecclesia pertinuerit, populique in eadem commorantes, dum in numero pauci fuissent, pro Divinorum Officiorum et Sacramentorum administratione, semel duntaxat in ebdomada in medium eorum ab ipsa civitate Sevnicia aliquem ex capellanis habere consueverint: tamen quia nunc eadem Civitas Feyer-

időre, Bélabányát Selmeczczel szorosabb összefüggésben találjuk,[1]) csak geographiai fekvésének következése volt, és városi önállóságát nem szüntette meg.

20. §. *Körmöczbánya.*

I. Körmöczbánya, a hét hegy közt fekvő alsó-magyarországi főbányaváros, a Garam folyó jobb oldalán, mind geo-

---

bánya pluris multiplicata esset, in tantum quod ipsis huiusmodi capellanus, qui, ut praefertur, alias semel tantum in ebdomada in medium ipsorum venire consuevisset, minime sufficeret; sed ipsi tum propter frequentiorem administrationem sacramentorum et Divinorum Officiorum, quae in medio ipsorum fieri deberet, tum propter distantiam praedictae Civitatis Sevnicia plebanorum aliquis ex praefata Civitate Sevnicia ita celeriter, ut necessitas exegisset vel exigeret, in ipsum oppidum nostrum Feyerbánya pro audienda confessione et aliorum Sacramentorum administratione saepius venire non potuisset, nec posset, ex eoque plures ex ipsis sine confessione et aliorum Sacramentorum susceptione ab hac vita decessissent, et saepius decederent; ideo ex necessitate proprio indigerent plebano; quibus declaratis supplicavit idem nobis, ut ipsis de nostra auctoritate Regia pro se plebanos proprios eligere et tenere posse concedere dignaremur. Nos itaque accepta huiusmodi supplicatione, quantum jura Ecclesiarum ad nos pertinent, auctoritate nostra Regia praemissum negotium ex eo, quod ipsa Ecclesia de Feyerbanya vestrae subiacere dicitur jurisdictioni, fidelitati vestrae duximus committendum mandantes eidem firmiter, quatenus praefatis civibus dictae Civitatis Feyerbanya, in quantum de iure fieri poterit; non obstante ipsorum consuetudine, in medium ipsorum personas idoneas, quas voluerint, in proprios plebanos, dum eguerint, libere eligere, et eosdem plebanos instar dictae Civitatis nostrae Sevnicia, vel aliarum Civitatum nostrarum Montanarum seu fodinas colentium, tenere et conservare permittite, ipsosque plebanos, quos ipsi cives pro tempore elegerint, in huiusmodi plebania, servatis de iure servandis, auctoritate vestra ordinaria confirmare debeatis. Et hoc iniungimus per futuros Archiepiscopos dictae Ecclesiae Strigoniensis firmiter observari. Praesentes autem, quibus sigillum nostrum secretum est appensum, post earum lecturam semper reddi jubemus praesentanti. Datum Budae in festo Annunciationis Beatae Mariae Virginis anno Domini 1466. stb. (Eredetije Bélabánya város levéltárában).

[2]) P. o. 1498. a bányavárosok és a Doczïak közti differentiák alkalmával »datum octavo die diei festi Beati Gregorii Papae.« »Nos Capitulum Ecclesiae Strigoniensis stb. Quod cum iuxta continentiam aliarum litterarum nostrarum compositionalium pariterque obligatoriarum superinde confectarum, cives et communitates C i v i t a t u m S e m p n i c z y a, H o d r i c h e t B e l a b a n y a nobilibus et egregiis Johanni et Blasio de Nagh Luche in festo Beati Gregorii Papae et confessoris nunc praete-

logiai viszonyai, mind régi szervezésénél fogva sajátságos érdekkel bír. Első tekintetben a köröskörül szürke trachittal bekerített vagy 1800 öl hosszú és több mint hatszáz öl széles zöldkő-trachit kőzetében nem számos, de hatalmas vastagságu telérek találtatnak, melyek közűl különösen az egyik 30—90 láb vastag főtelér egész hosszában járja át a kőzetet, s három főszakadékra és sok mellékérre oszlik. E telér töltelékében aranytartalmu kénegek, némi termésarany, és finoman behintett ezüstérczek fordulnak elő. Az arany azonkivül helyenkint néhány ölnyire még a mellékkőzetben is be van hintve. — A város szervezését illetőleg megjegyzendő, hogy a körmöczi királyi vár egy különös »Comitatus Camerae«-nek volt főhelye, hol a királyi kamarai gróf székelt, s hogy a város eredetére nézve több, az ottani vár körül fekvő bányatelep egygyé alakulása által keletkezvén[1]), később is sokáig községi szervezésében ez eredetének megfelelő több sajátsággal bírt.

II. E vidéken tehát figyelmünket mindenekelőtt a kamarai grófság vonja magára, mely a »lucrum Camerae«-nek nevezett királyi jövedelmek kezelése végett fennállt. A körmöczi kamarához tartozott vármegyéket Robert Károly királynak 1342-ki, a magyar törvénytárban is található okmánya 1. §-a foglalja magában. A kamarai grófnak hivatala szorosan véve magasabb értelemben fináncz-hivatal volt; azonban a dolog természetében feküdt, hogy tiszti köréhez a bányászat is tartozott. S ez oknál fogva Kricsko Pál »A körmöczi régi kamara és grófjai« czimü értekezésének, mely a m. t. Akadémia 1879. november 10-ki osztályülésében felolvastatott, a magyarországi bányászat történetének szempontjából is nagyjelentőséget tulajdonítunk.

III. Körmöczbánya először 1295. mint »villa Keremnice« említtetik fel.[2]) Hogy az ottani bányászat mily gazdag

rito 600 florenos auri hic coram nobis solvere et deponere habuissent stb. (Az eredeti után).

[1]) Egy régi monda szerint Saskő várának urai a körmöczi hegyekben vadászva, a »Volhenne« nevű erdőben elejtett fogoly gyomrában arany szemerkét találtak, mely körülmény állítólag okot szolgáltatott arra, hogy a mai Körmöcznek helyén a fő-bányatelep keletkezett.

[2]) Demeter zólyomi főispán 1295-ki okmányában. Fejér Cod. Dipl. Hung. VI. köt. 1. r. 346. l.

lehetett, az onnan tetszik ki, hogy Robert Károly király e községet 1328. mint Körmöczbányát (Cremnuchbánya) ugyazon jogosítványokkal ruházta fel, melyekkel Csehországban Kutnabánya (Kuttenberg) város bírt,[1]) mely akkor Európának egyik legelőkelőbb bányavárosa volt, s a cseh alkotmány szerint a városok közt rangra nézve közvetlenűl Prága után következett, és azzal állott testvéri szövetségben.[2])

Körmöcznek azonkivűl szintúgy mint Kuttenbergnek onnan is nagy hire lett, hogy egyszersmind előkelő pénzverdének is volt helye, s hogy kiválólag az itt később vert aranypénzek az európai pénzforgalomban nevezetes szerepet vittek.

IV. A XIV. századi körmöczi bányászat eredményéről több okmány tesz tanúságot, melyek az ottani városi levéltárban őriztetnek. Ezek közt különösen érdekes a városi hatóságnak egy 1331-ki kiadványa, melyben nemcsak »Leopoldus M a g i s t e r M a c h i n a r u m domini Regis per Ungariam, Comes Camerarum in Kremnicia anno in praesenti, Comesque de eadem, nec non de Arva« emlittetik; hanem bizonyos bányavagyonnak egy adósság kiegyenlitése végett történt oly becsléséről is van szó, mely nevezetes bányaipart tételez fel.[3]) Ily vagyont a körmöcziek saját városi joguk szerint birtak, az ottani városi hatóság közvetlen kormányzása alatt[4]); s felsőbb

---

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 3. r. 295. l.

[2]) Gróf Sternberg Gáspár, Umrisse einer Geschichte der böhmischen Bergwerke. I. köt. 1. r. Prága 1836. 46. sk. névsz. 59. ll.

[3]) Gundran János bíró és az esküdtek előtt Marsili István mint hitelező, Osl Jedin mint adósának bányavagyonát zálogoltatja, melynek becslésére nézve ez mondatik:« — — unam rotam cum sexta parte aquae in valle Solei pro triginta marcis pagamenti; item duas rotas et chazam in superflui aqua circa molendinum Kadoldi sitam pro quadraginta marcis Regii pagamenti; item molendinum circa mazaldrum situm, et infra molendinum Judicis de Pukano ipsum Jeclinum contingentem pro quinquaginta marcis etiam Regii pagamenti; item unum contum, quod vulgariter kolbe dicitur, in eadem aqua inferius sita, et ibidem Nycolaus dictus Putner habet unum contum, pro quinque marcis pagamenti aestimavimus stb.« Világos, hogy itt az érczek feldolgozására szolgáló műhelyekről van szó.

[4]) P. o. »In nomine Domini Amen. Ea quae agentur in tempore stb.

fokban is az nem a nemesi birtok módjára az ország nagybiráinak (nádortól vagy országbirótól,) hanem a király meghagyásából a királyi főtárnokmestertől függött.[1]) Különben nem érdek nélküli jelenség, hogy, a mennyiben idegen országok polgárai a körmöczi bányászatban részt vettek, szokás volt, miként ezeknek személyök szerinti illetékes elöljárósága a körmöczi városi hatóság kiadványait helybenhagyta és megerősítette. Igy a körmöczi városi levéltárban Laun csehországi városnak egy 1373-ki kiadványa találtatik, mely helybenhagyólag arra vonatkozik, hogy egy ottani polgár Körmöczbányán bécsi polgároktól bányavagyont szerzett [2]) stb.

Körmöcznek ez alapon történt felvirágzása és anyagi megvagyonosodása királyainkban hatalmas pártfogókra talált,

---

est, quod nos Johannes Michel Comes eo tempore in Cremnicia Judex et Jurati in eadem damus pro memoria stb. quod Vlricus dictus Eyzfogel humiliter supplicavit, ut quasdem ipsi haereditates, nostri in medio situatas, dignaremur testimonio litterarum nostrae Communitatis confirmare. Nos vero stb., praedicto Vlrico Eyzfogel et suis haeredibus, haeredumque suorum successoribus assignamus et appropriamus superius molendinum cum area vel fundo curiae ad hoc pertinente, cum omnibus iuribus, utilitatibus, metis, et circumferentiis, quod fuit condam Nicolai dicti Smyd Comitis de Kunigsperg in curia Kadoldy s e c u n d u m J u r a n o s t r a e C i v i t a t i s possidendum, tenendum, vendendum, obligandum, vel quomodocunque aliter ad usus proprios convertendum, prout sibi et suis successoribus utilius et convenientius videbitur expedire stb. Datum sunt autem haec anno Domini millesimo CCC. sexto feria sexta post dominicam Suscepimus qua cantatur (A turóczi konvent 1372-ki átiratából).

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 1. r. 102. l.

[2]) »In nomine Domini stb. Nos Paulus Judex de Lavna, Nicolaus filius Henrici, Conradus, Stephanus, Nicolaus Sartor, Petrus filius Thomae, et Henricus Jurati de eadem, percepimus, quod Halmanus concivis noster emit contra Stephanum et Petrum dictos Phoffinger cives Wiennae rite et rationabiliter, omni contradictione relegata unum molendinum quatuor rotarum, quoddam molendinum Nicolai Smit, quae sua est in curia olym Comitis Kadoldi; et persolvit reintegraliter, et hoc cum scitu Comitis, Judicis et Juratorum de Cremnicia, qui etiam literas ipsorum appenso sigillo dederunt. stb. Datum in Lavna feria quarta proxima post festum Omnium Sanctorum, anno ab Incarnatione Domini M⁰ CCC⁰ LXXIII⁰ (Az eredeti után).

s Robert Károlyon kivül [1]) Lajos [2]) és Zsigmond királyoktól [3]), privilegiumokat nyert [4]); s miután a bányavárosok 1424. Bor-

[2]) 1400. »Datum in Cremnicia in vigilia festi Nativitatis Beati Johannis Baptistae.« — Nos Georgius filius Jacobi de Kusal Magister Tavernicorum Regalium Comitatumque de Zabolch tenens pro honore m. c. quod prudens vir Petrus dictus Trisel Judex Civitatis Cremniciensis stb. (azt kérvén, átirja a város számára Robert Károlynak 1328-ki privilegiumát.) Az eredeti után.

[2]) 1390. »Datum Budae in festo Beatorum Philippi et Jacobi Apostolorum« — »Sigismundus stb. fideli suo Castellano de Zaskew per Magnificum virum Lewstachium Curiae suae Magistrum constituto vel in futurum constituendo s. et gr. Refert nobis fidelis noster Henricus Comes Vrburarum nostrarum de Krempnicia pro parte universorum civium et populorum nostrorum de eadem, quomodo vos cives et populos nostros ab ingressu silvarum ad dictos cives pertinentium et usu earundem, quarum tamen certa pars pro utilitate et usu ipsorum per quondam d o m i n u m L o d o v i c u m R e g e m H u n g a r i a e ipsis civibus et populis deputata foret et donata, prohiberetis et impediretis incessanter stb. Quare volens eosdem cives et populos nostros de Krempnichia praefata in silva ipsis per dominum Lodovicum Regem data et deputata sine impedimento uti, frui et potiri stb. (ez iránti parancs). — Az eredeti után.

[3]) 1483. »Datum Budae in festo Ascensionis Domini.« — »Nos Mathias stb. Quia Civitatem nostram Cremniciensem, eiusdemque universos cives, populos, incolas et inhabitatores, cunctasque suas pertinentias, et similiter populos eas incolentes ex certis litteris Serenissimi Principis condam domini S i g i s m u n d i I m p e r a t o r i s e t R e g i s stb. ab omni solutione tributaria stb. exemptos et penitus liberatos esse comperimus stb. : ob hoc eandem Civitatem nostram Cremniciensem, eiusque et suarum cunctarum pertinentiarum et villarum ad eam spectantium universos cives, populos, incolas, mercatores, et quoslibet alios negotiatores et inhabitatores ex nunc ab huiusmodi tributaria solutione stb. duximus eximendos et supportandos«stb. (II. Ulászlónak 1496. »datum Budae VIII. calendas Junii«, Maximilian 1572. »datum Posonii 20. Octobris« megerősitése után, ujból megerősítve I. Lipót által »Viennae 18. Februarii 1665). A királyi könyvben.

[4]) »Nos Sigismundus stb. quod f. n. Conradus Sthek Notarius et civis nostrae Civitatis Cremniciensis, nec non Johannes Leykeb scultetus seu Judex de Henellehota, venientes in conspectum Nostrae Sublimitatis, in ipsorum, ac universorum montanistarum, civium et incolarum eiusdem Civitatis nostrae Cremniciensis nobis utplurimum exposuerunt, quod licet antiqua lege et consuetudine Montanorum nostrorum requirente quilibet montanistae, ceterique cuiusvis status homines, victualia, aliasque res quascunque pro usu, culturaque et conservatione huiusmodi Montanorum nostrorum necessarias ad ipsa Montana nostra deferentes ab omni tributoria solutione de personis et ipsis victualibus ac rebus facienda exempti sint pe-

bála királynénak birtokába jutottak, ez is a körmöczieket fentartotta azoknak gyakorlásában.[1])

21. §. Folytatás.

V. A hussita mozgalmak Körmöczbánya történetére is epochalis jelentőséggel bírtak és pedig kedvezőbb értelemben, mint azt Selmeczbányánál láttuk. Mert mig Selmecz ez időben elpusztúlt, Körmöcz, mely geographiai fekvésénél fogva az ellenséges megtámadásoknak nem volt oly közvetlenűl kitéve, és kettős minőségének folytán, mint vagyonos bányaváros és mint a pénzverdének helye, Giskra János, a hussiták fővezérének egy legfontosabb támasza lévén, annak különös védelmében és pártfogásában részesűlt.

A hosszadalmas háború eseményeinek elbeszélése mindazáltal itt feladatomhoz nem tartozván, elég legyen röviden felemlitenem, hogy kezdetben Borbála királyné, mint az alsó-magyarországi bányavárosok úrnője, a hussitáknak határozott ellenfele volt, s a városokat harczra szólitotta fel ellenök,[2]) hogy azonban a később Erzsébet királyné és Ulászló közt kitört háborúban, ezek az előbbinek részén állván, a Giskra által elfoglalt vidék-

---

nitus et emancipati : stb. tamen stb. (ebben háborgattatnak) contra huiusmodi libertates et laudabiles consuetudines ipsorum Montanorum nostrorum, tempore divorum Regum Hungariae, nostrorum scilicet praedecessorum, et praesertim tempore condam Excellentissimi Principis domini Ludovici Regis Hungariae stb. (A király, névszerint Körmöczbánya lakosai számára, megujitja és megerősíti a vámmentességet). Datum Posonii in festo Beat. Scholasticae virginis et martiris a D. 1435.)I. Lipót király megerősítő okmanyából a királyi könyvben).

[1]) »Nos Ladislaus de Chytnek Gubernator Cruciferatus Ecclesiae Sanctae Trinitatis de superioribus Calidis Aquis Budensibus, ac Magnificus Martinus Czeke Comes Borsodiensis, Egregiusque Ladislaus de Nazpal Capitaneus Trenchiniensis ; nec non Egregius Petrus Thewke de Agard Magister Tavernicorum Reginalium, Veglesque Castri Castellanus stb. universis, quod cum e x c o m m i s s i o n e Reginalis Serenitatis nos simul et uniformiter in oppido Antiquo Zoliensi in festo Beatae Catherinae virginis conveneramus, cives et hospites Civitatis Cremniciensis ad nostram venientes praesentiam factum aliquod querulositatis contra Egregium Dionisium Farkas Castri Zoliensis Antiqui praedicti Castellanum proponebant stb. (kibékítik őket). U. o.

[2]) 1428. »Datum in Antiquo Zolio feria tertia post dominicam Laetare.« Az eredeti után.

nek kiválólag fontos strategiai pontjai lettek. E vidék délkeleti határvonalánál folyt a háború, melyben a bányavárosok is részt vettek [1]), s az időről időre kötött fegyverszünetekbe is befoglaltattak. Ilyen fegyverszünetek köttettek 1441, 1442, 1443 és 1452. Végre László király, nagybátyja III. Frigyes gyámságából kiszabadulván, miután az ország kormányát átvette volna, a háborus viszonyok is annyira elrendeztettek, hogy Körmöcz város már nem volt többé kénytelen nyilt ellenségekkelvalóságos harczmezőn szembeszállni.

VI. A fegyveres mozgalmak eredménye Körmöczre nézve veszteségekkel járt ugyan, annyiban mindazáltal mégis kedvező volt, hogy a város tekintélye az országos rendek előtt emelkedett. Így történt, hogy az 1445-ki országgyűlésre Körmöczbánya is meghivatott [2]); hogy a városnak ennek folytán az ország közügyeire hatályos befolyása maradt, s hogy 1456. V. László királytól a vörös viasz pecsétében való használásának jogositványát nyerte. [3]) A dolog természetében lévén, hogy ezek után Körmöcznek az alsó-magyarországi bányavárosok közt az elsőbbségi rang volt biztosítva.

S ez előkelő rangnak megfelelt a városnak anyagi müvészeti és szellemi culturája is, [4]) melynek maradványát azon XIV. és XV. századi 26 kézirati codex képezi, melyeknek birtokában még az ottani katholika plébánia van. [5])

VII. A körmöczi s általán véve az alsó-magyarországi

---

[1]) Körmöczbánya város levéltárában az erre vonatkozó rendeletek és levelek egész sorozata őriztetik.

[2]) »Datum in villa Sunbok prope Budam habita feria sexta proxima ante festum Beati Thomae Apostoli 1445.« — »Dionisius Cardinalis Archiepiscopus Strigoniensis stb.; nos una cum nunciis certorum aliorum fratrum nostrorum pro observatione Diaete in Alba Regali generaliter celebrandae octavum diem festi Purificationis Mariae proxime venturi terminum duximus indicendum stb.

[3]) 1456. »Datum Budae in festo Beatorum Tiburtii et Valeriani martirum.« Az eredeti okmány Körmöcz város levéltárában.

[4]) Lásd Henszelmann jelentését a bányavárosokba 1865. tett régészeti kirándulásáról, Archaeol. Közlem. VII. köt. 5. sk. ll.

[5]) Leirva találtatnak az 1876. évben kiadott, »Schematismus Historicus Dioecesis Neosoliensis«-ban 3[illegible]0 sk. ll.; s részletesebben Ipolyi Arnoldnál: Egy középkori magyar plébános könyvtára. (Magyar könyvszemle I. köt. Budapest, 1876. 229—241. ll.)

bányászat azonkori jövedelmeire nézve becses adatot nyujt az ottani kamarának már fenn jelzett számadása, mely az 1486-ki augusztus 1-jétől 1491 ki december utolsó napjáig lefolyt időben tett bevételeiről és kiadásairól szól; Beatrix királynénak az esztergami várban 1492. szeptember 10-kén kelt okmányával együtt, melylyel körmöczi kamaragrófját Scheider Pétert e számadás iránt megnyugtatja, és minden további felelősség alól feloldozza. [1]) Megjegyzendő, hogy Körmöczön a bányák jövedelme után nagyobb bányavám járt, mint a többi bányavárosokban.

A körmöczi bányák azon fekvésök szerinti felosztása, melynél fogva két csoportot képeznek, az u. n. »Vordere Zeche-t« és »Hintere Zeche-t,« már ez időben veszi kezdetét, és később az ottani bányamívelés rendezésének lett alapja. E szempontból azon kivűl érdekes egy altárna, melyet Körmöczbánya tanácsa 1385. Izenrinkel Heinczmannak és Tolbay Hunczmann-nak adományozott, a miről az okmányt a függelékben fogom közölni.

Egyébiránt Körmöczbányán már 1445. a bányászatnál gépet kezdtek használni, melynek kedvező hatása azt eredményezte, hogy nem sokkal később négy vizemelő gépet alkalmazhattak. S minthogy egy évtized mulva a bányászat eredménye ismét rosszabbra fordult, olyannyira, hogy 1469. csak 29 zuzda és 4 kohó, s 1499. csak 16 zuzda és 5 kohó működött; 1511. ismét egy uj altárnát épitettek. [2])

A bányák e csekély gyümölcsözésének folytán, a hussita mozgalmak után V. László király a bányavámnak egy részét elengedte. [3])

VIII. Felemlitenem kell még, hogy Körmöczbánya sajátságos viszonyainál fogva, melyek szerint a király, és később a királyné, s ezeknek főtisztjei, nemcsak a pénzverdére, hanem a városi ügyekre is nagy befolyást gyakoroltak, egyes neveze-

---

[2]) Hatvani (Horváth) Mihály, Magyar történelmi Okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. II. köt. Pest, 1858. 48. sk. ll.

[2]) Krizsko Pál városi levéltárnok úr szíves közleménye.

[3]) Krizsko Pál: A körmöczi régi kamara és grófjai, Budapest 1880. p. 37.

tes bányapolgárokra igen (p. o. a Junk családot emelem ki, mely később Beszterczebányán is nevezetes lett [1]), de nem oly tősgyökeres polgári családokra találunk, milyenek Selmeczen és Beszterczebányán voltak. Az üzérkedés nem szoritkozott a városi területre; hanem más bányavárosokra is kiterjeszkedett; s még a bányaadót Uj- és Bakabányán, sőt Selmeczen is bérbevették. Ez sok idegent vont Körmöczre, különösen a német birodalomból is. Bél — midőn a körmöczi lakosokat akarja fölemliteni — csak az ujabb családokat nevezi meg s a régieket érintlenül hagyja [2]).

IX. Mindezekhez képest azt találjuk, hogy Körmöczbányának pénzverdéje, s az ezzel összeköttetésben volt viszonyok, a XV. században a történeti fejtegetésnek igen érdekes tárgyat nyujtanak; az itteni tulajdonképi bányaipar pedig korántsem oly fontos volt, mint Selmeczen és más előkelőbb bányavidékeken. S úgy szintén az Ernustokkal [3]), Thurzókkal és Fuggerekkel [4]) Körmöczbányán is találkozunk; de ezek itt működésöknek nem találták oly hatalmas támaszait, mint azok voltak, melyeknek alapján beszterczebányai világtörténeti jelentőségű bányavállalatukat kifejtették. De erről alább.

22. §. *Uj-Bánya.*

I. Uj-Bányán (Mons Regius, Königsberg) a bányák, a Garam szintje felett csak 50—60 ölnyire lévén mívelhetők, az ottani kőzetről sem birunk oly alapos ismerettel, mint a többi bányahelységnél. Annyit azonban tudunk, hogy az ércztelérek szürke trachitban vannak, s hogy ezekben különféle vegyitékű érczek találtatnak. Különben az itteni bányászat, szóbeli hagyományok szerint igen régi volna; erről azonban hiteles történeti tudósitásokat csak a XIV. századtól fogva birunk. S azt tartják, hogy a régi rudnói bányászattal volt egykor összefüggésben, mely zöld-trachitban folyt, de most már egészen elhagyatott.

---

[1]) »Ich Peter Jungk mitpurger off der Krempnitz« stb. 1452-ki és 1456-ki eredeti okmányok a Neczpáli Jhuszth család levéltárában.

[2]) Bel Notitia Hungariae IV. köt. 205. l.

[3]) Krizsko id. m. 39. l.

[4]) Lásd értekezésemet »Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelmei a Nagy-Lucsei Dóczyakkal«. 47. l.

II. Zenker W., ki az ujbányai bányászat multját tüzetesen tanulmányozta [1]), azt tartja, hogy a »Reissenschuch« gorcz mellett, ott, hol a rudnói hidtól Uj-Bánya felé vezet az út, a Garam rétjén, a Garam hegy talpán, volt akna, melyen vizet emeltek. Az itt nyert érczek azonban aranyban gazdagok lévén, a bányák mívelése mindinkább dél felé haladt, míg a Garam vize rátódult a mű terére, s igy ez irányban tovább nem halathattak. Ennek folytán a bányászat a Garamhegy magasabb pontjai felé vonult, a hol sok, nagyrészben jelenben is nyilt aknahorpadás van. »Gyanitható — úgy mond — hogy a bányászat élénk volt s nagy hasznot hozott:« a mi Uj-Bányának Körmöczbányához való közelebbi viszonyát eredményezte, a városházat pedig régi idő óta »Kammerhof«-nak nevezik. Látszanak azonkivül a Zsarnóczáról jövő vizvezetés nyomai is, melyek már évszázadok előtt régieknek neveztettek; s vize a »Reissenschuch« aknán lévő rudasmű (Stangenkunst) által hajtatott.

Zenker mindezekre nézve csak saját észleleteire és a hagyományra hivatkozott: s csakugyan Ujbányának városi privilegiumát nem ismerjük, és régibb történeti viszonyait okmányok útján fel nem világosíthatjuk. Csak 1434-ki vásártartási privilegiuma jutott korunkra. [2])

Mindamellett érdekes, hogy — a mennyiben a fennebbiek szerint a »Reissenschuch« nevü bánya itt a bányászat főéletere volt, — a »Reissenschuch« nevü altárnának adománylevele 1383-ból még megvan, melynek szövegét a jelen munka függelékében közlöm. A város egykori vagyoni jelentőségéről pedig tanúskodik azon 1365-ki körmöczbányai birtoklevél, melyben »Nicolaus filius Nicolai dicti Smid Comes et Urburarius in Kunygsperg« emlittetik. Henszlmann Imrének is az ottani két templomra vonatkozó vizsgálódásai felemlitendők. [3])

23. §. Beszterczebánya és környéke (Urvölgy, Óhegy.)

I. Zólyommegyében a havasok granitját, gnájsz, csillampala s homokkővel váltakozó agyagpala környezi és fedi. E

---

[1]) Ujbánya, Bányászati lapok IX. köt. 166. sk. ll.

[2]) »Nos Sigismundus stb. pro parte f. n. Judicis ac universorum civium, hospitum et totius communitatis Civitatis nostrae Kwinegberg. vocatae« stb. Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 7. r. 568. l.

[3]) Archaeologiai Közlemények VII. köt. 9. l. V. ö. Fejér Cod. Dipl Hung. X. köt. 2. r. 106 l. és 3. r. 117. l.

kőzeteken vörös és részben homokos rétegek települnek, ezeket pedig triaszféle mészkövek fedik. Rendkivüli érczteleptek leginkább az agyagpalában és gnájszban vannak s ezek főleg fakóérczet, vas- és rézkéneget foglalnak magokban. Az úrvölgyi bányászat oly telepeken üzetik, melyek részint csillampalában, részint az ezen fekvő keselykőben fordulnak elő s gazdag rézérczeket tartalmaznak. A régi mívelés az ottani erecseken történt s minden rendszer nélkül, úgy, hogy a keselykő törékeny minőségénél fogva most már járatlan: a mostani mívelés pedig nagyobbára csak a régi fejtésekben lévő törecsek kikutatásával foglalkozik s szintén minden rendszer nélkül, egyedül a terület legéjszakibb részén, a Halliár akna körül, a csillámpalában lévő teléren folytattatik. Az Ó-hegység körül a kőzet igen változékony, s az ottani érczetelepek egészben véve igen szegények; a mi egyébiránt Zólyommegye más helyiségeiről még inkább áll, hol az érczetelepek nagyrészt már elhagyattak. Pojniknál a csillampalában lévő mészkőtelérekből hajdan ólom- és rézérczeket vájtak.

II. A bányászat e vidéken igen régi, anélkül, hogy kezdetének idejét történeti uton meghatározni lehetne. Biztos történeti adatok csak a tatárjárás utáni évekből vannak meg. Mindamellett kétségtelen, hogy valamint Selmecz, úgy Beszterczebánya környékén is eredetileg számos bányatelep vollt, melyeknek fekvésére most is még reá lehet ismerni. Ilyenek voltak Kinczel- vagy Gönczölfalva (Kinczelova), Henczelfalva (Heinczmanova), Ullmannfalva (Ulmanka), Jakabfalva, (Jakubova), Rudolffalva (Rudlova), Szászfalva (Szaszova) stb. S ezeknek birtokosai alakíták azután a Besztercze folyónak a Garammal való egyesülésénél emelkedő magaslaton, nem messze a lipcsei vártól, ott, hol az ezüstbányászata után később hiressé lett Schubstain és Krothemfall s a rézérczekben gazdag Sandberg fekszenek, a »nova villa Bisztriciensis-«t, mely azután bányavárossá lett, s Beszterczebánya vagy Novi Soliumnak (Neusohl) neveztetett.

III. Beszterczebánya városi privilegiumát 1255. IV. Béla királytól nyerte [1]), s ezt V. István 1271. erősitette meg. [2])

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. köt. 2. r. 296. l.

[2]) Fejér Cod. Dipl. Hung. V. köt. 1. r. 164. l.

S e privilegiumok, IV. Bélának egy másik 1263-ki, V. Istvántól 1272. megerősitett privilegiumával együtt, Robert Károly által 1340., I. Lajos által 1363, és 1369., és a későbbi királyok által is megerősittetvén, képezi azon jogositványoknak alapját, melyekkel a város bányászata és egyéb ügyei tekintetében birt.

S itt meg kell jegyeznem, hogy Beszterczebányán, mely közvetlenül a Garam folyó mentében fekszik, s ez által más vidékekkel könnyebb összeköttetésben áll, a városi élet és a kereskedelem nagyobb dimensiók szerint fejlődött, mint a többi bányavárosokban; hogy ennek folytán polgárainak vagyonossági és vállalkozási szelleme nevezetesen emelkedett; s hogy daczára azon előnyöknek, melyeket Körmöczbánya a kamarai grófsághoz és a pénzverdéhez való közelebbi viszonya. és Selmeczbánya ezüstbányászatának nagyobb áldása által nyujtott, ezeknek polgárai is szivesen Beszterczebányán fordultak meg, s az itteni lakosokkal szoros összefüggésben éltek; valamint a beszterczebányaiak is Körmöczczel és Selmeczczel vállalataiknál fogva sokféle összeköttetésben álltak.

IV. S ezeknek felel meg Beszterczebányának több tekintetben különösen érdekes culturai története is, mely nemcsak a város épitészeti elrendezésében, hanem főleg egyházi műemlékeiben és műkincseiben külsőleg is mutatkozik.[1]) Az előbbit Henszlmann Imre architekturai jelentőségéhez képest méltányolta. A beszterczebányai egyházi műemlékeket és azoknak műértékét pedig azon jeles munka ismerteti meg, melylyel a város püspöke, Ipolyi Arnold nem csak műtörténeti irodalmunkat gazdagította, hanem az egykori polgárok vallásos buzgóságát és müveltségét is, melylyel a bányászat utján szerzett vagyonukat anyavárosuk szépitésére és diszitésére forditották, kellő világosságba helyezte.[2])

Beszterczebánya régi családairól legbiztosabb tudomást nyerhetünk azon jegyzőkönyvi kivonatokból, melyeket a város a bányafiscussal e század közepe táján lefolyt perében fel-

---

[1]) Archaeologiai Közlemények VII. köt. 10. l.

[2]) A beszterczebányai műemlékek története és helyreállitása, Budapest 1878.

mutatott.[1]) Ilyenek voltak a Karl, Hosenitz, Goldner, Ditel Rosenberg, Rulant, Rudlin, Kinczel, Kirchner, Leymberger, Henel, Ulmann, Knoblauch, Pupan, Gerstner, Silbermacher, Schauffler, Beyer stb. s a XV. század végén a Kollmann, Glocknitzer és Königsberger családok. Fölemlittetik »Johannes de Cremnicia«, a »Schaffer de Monte Regio«, »Gristel von der Libethen« stb. is. Azonban különös érdekkel bír a »Schwamgretel« vagy — mint Thurnschwamm irja — »Schweingrettel« család. Ipolyi helyesen jegyzi meg, [2]) hogy Thurnschwamm Schweingrettel Miklós tragikus sorsát, mintegy félszázaddal később, a már is részben úgylátszik mesésen hangzó hagyomány után beszéli el. [3]) Valószinű, hogy maga a »Schweingrettel« név is a »Schwammgrettel« névnek gúnyos elferditése, hogy a család Körmöczbányából ide szakad, s valamint a Glocknitzer és Kőnigsberger beszterczebányai családok [4]), úgy a Schwammgrettel család is az egykor hires Jung körmöczbányai családnak mellékága, melynek több tagja Beszterczebányán is a Jung névvel élt [5]). A Schwamgrettel István névvel először 1441. a bányavárosok birái közt azon fegyverszünetben találkozunk, melyet Szécsen László és a nógrádi nemesek Erzsébet királyné pártfeleivel kötöttek. [6]) Schweingrettel Miklós — Thurnschwamm elbeszélése szerint — beszterczebányai gazdag polgár volt, ki a régi Karl család fekvő vagyonának nagy részét birta, ki merész vállalatai által tönkre jutván, innét kivándorolt, s előbbi állását eltitkolván, mint közönséges hevér külföldi bányákon dolgozott. Időköz-

---

([1] V. ö. Ipolyi, Beszterczebánya városa műveltségtörténeti vázlata, a Századokban 1874. 603. sk. ll.; — és külön kiadva, Budapest, 1874. 39. sk. ll.

[2]) U. o. 83. l.

[3]) Engel János Keresztély, Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer I. köt. Hala, 1797. 192. l.

[4]) Beszterczebánya műveltségtörténete, a Századokban 605. l., a külön kiadásban 41. l.

[5]) »Jacobus Jungk civis Civitatis Nove Zoliensis« (1455.) »Jacobus Junck, Pfarrer des Spitals im Newzoll« (1457.); »Niklas Jung gesworen Purger der Stat Newzol« (1457.); »Ich Steffan Jung aus dem Newn Soll« (1458); »Stephanus Jungk de Novo Zolio« (1465.) stb.

[6]) E fegyverszünet okmánya még kiadatlan.

ben fia, ki szintén mint bányamunkás Beszterczebányán kereste élelmét, atyja bányáira jogát fentartotta, s miután a rézbányák dúsan jövedelmezni kezdtek, ismét vagyonhoz jutván, atyját felkereste, s feltalálva visszajövetelre és bányái visszafoglalására birta. Midőn azonban jogát elhagyott bányáira érvényesiteni igyekezett, Beszterczebánya hatóságával egyenetlenségei támadtak; s midőn Mátyás királyhoz folyamodott, jogai semmiseknek találtatván, bányái a királyra szálltak.

V. Érdekes, hogy ez elbeszélést a meglévő okmányok alapján a Jung családra visszavezetni és részletesebben kifejteni lehet. Ilyen okmányok a következők:

1. 1443. A beszterczebányai tanács bizonyságlevele, hogy Jung István mostohafiával Gilggel (Egyeddel) egyezségre lépett, melynélfogva neki bizonyos javait, s névszerint az ottani ezüstbányáinak részét és városi házát örök időre átengedte. [1])

---

[1]) Wir Hans Per der Zeit Richter, Nicklas Thamb, Wenzle Cisuindel, Lasla Nemesch, Heincz Achtzenicht, Gilg Stephan Cisuindel, Stephan Schneider, Peter Fleischer, Jacob Per, Hans Peugkler, Steyn Spitzner vnd Nickel Seydem gesworen Purger der Stat New Zol stb., dass an vnser kegenwärtigkeit kumen ist der erber Mann Stephan Jungk auf eynen vnd der ersam Mann Gilg vnsser Eydpruder vnd Styffsun des egenonten Stephan Jungk auf dem ander theil, also dass sich der egedachte Stephan Jungk mit dem obgenanten Gilg geeynt hat vnd fur vns ym geben vnd zugeeygnet in allen seinen Perkgwergen auf dem Silber gepirk gelegen eyn freye Schicht durch alle Gruben-, Stollen vnd Hespellen, aller Schulden Anspruch ledig quitt vnd frey gegen Jedermanne; vnd darczu das Hause, das da gelegen ist zu nechste dem Haus Hans Raben guter gedechtniss mit aller sein zugehorunge erblichen zu besitzen, zu gebrauchen und zu genissen auf ewige Zeit der oftgenante Gilge mit sampt seinen Geerben der obgerürten Gueter, Pergkwerk vnd Hause sollen geprauchen on alle örunge, Hinderniss vnd gefern nach Inhaldunge vnd beschreibunge vnser Statpuch. Mer hat sich der obgedachte Stephan Jungk mit eigen willen, gutes gemuets vnbetwungen kegen den obgemelten Gilgen vnd seine Geerben verpunden yn derley weise vnd mose, ob der Stephan Jungk nach dem Willen des allmächtigen Gotes von diser Welde mit seinen geerben, dy er mit des Gilgen Muter gepert hat, ee abscheidn würde mit dem Tode von diser Welde, so sollnn alle guter des oft vermelten Stephan Jungk erben vnd falln auf den offgemelten Gilgen vnd seine geerben; vnd desgleichen swidrum ob Gilge ee abschiede mit dem Tode vnd seine Geerben, so solle die obgenante gutter wider erben auff dem offgedachten Stephan Jungk vnd seine geerben, vnd auf nymanden anders stb. Geben ist ym dem Neuen-

2. 1455. Jung István 400 aranyforintot Szent Miklósi Pongrácz nővérétől özvegy Jandai Anastaziától kölcsönözvén, neki beszterczebányai birtokának egy részét elzálogositja. [1])

3. 1456 Jung István birtokának azon részét, mely Körmöczön lakó Wilhelmovitz Sztankónál 300 aranyforintért volt elzálogositva, Beszterczebánya községe váltotta ki; miután pedig Jung Miklós és Bergi Egyed ez összeget letették, ezekre ruházza át. [2])

4. 1457. A beszterczebányai tanácsnak bizonysága, hogy a zálogösszeg lefizetése után a birtok ezeknek át is adatott [3])

Sol an send Stephan tag des ersten Mertherer Anno Domini M CCCC° XLIII°. (Hiteles másolat után.)

[1]) »Ego Stephanus Jungk civis Civitatis Nove Zoliensis stb. quod generosa domina Anastasia de Sancto Nicolao, soror Magnifici domini Pangracii de eadem, relicta condam Egregii viri Janda dicti, michi meisque heredibus 400 florenos auri sub specie et ratione mutui accomodavit et expedivit cum effectu stb. (melyeknek fejében zálogúl leköti) villam Sclavonicalem, villam ad Sanctum Jacobum, villam Ullmani et Raczka, nec non allodium meum iuxta civitatem Zoliensem iacens, ac etiam domum meam, quam in ipsa civitate habeo et pro praesenti inhabito et possideo, singulis meis cum montanis, et omnibus ac singulis proventibus, usibusque et utilitatibus, ac quibusvis pertinentibus ad suprascripta stb. Datum in Nova Zolio feria secunda proxima post festum Sancti Vrbani anno Domini 1455.« (Hiteles másolat után.)

[2]) »Ich Stephan Jungk stb. das ich mit meinen Erben rechten schuld schuldigk pyn den namhaften herrn Richter, Gesworen Purger vnd der ersamen Gemain der Stad Newzol Gulden in gold dreyhunderth stb. mit welchen ich mich vnd meinen prief von Stanko Wilhelmovitz von der Krembnitz hab gefreyet. Vmb welche oberwente dreyhundert gulden dem vorgemelten herrn Richter stb. habe versetzt meine zwey dorffer Oberdorff vnd Podlavitz stb. Geben am Montag negst nach Invocavit etc. nach Christi gepurd 1456.« (Hiteles másolat után.)

[3]) Wir Joseph der Zeit Richter vnd gesworen Purger stb. auch dy ganze gemain der Stat New Zol stb. das vor zeiten der namhafte herr Steffan Jungk vnser mitpurger dem weisen herrn Stanko Wilhelmovitz von der Krembnitz seyne zwei dorffer, als Oberdorff vnd Mairhoff genanth. in vnserm hotarth ligende hatte versetzt vmb drey hundert Gulden in golde stb. umb vnsers Statrechten gefridsamkeit willen; mit willen vnd wolpedachten muets vnpetwungen den egenanten herrn Steffan Jungk, seyne eliche frawn, auch mit willen aller seyner Erben, dy vorgemelten zwey dorffer vmb dy obgeschribne dreyhundert gulden wir von dem genanten Stanko Wilhelmovitz haben gelost vnd gefreyt stb. Nun stb. allermeniglich thuend kund, das dy erbern vnd weisen Gilg von Pergk vnd jungk-

5. 1457. Jung Jakab Beszterczebányán kórházi plébános és Jung István fia, atyai öröksége iránt anyjával Gilgeni Veronikával, és testvérével Miklóssal akkép egyezkedik, hogy nekik 200 aranyforintért örökségét engedi által. [1])

6. 1458. Jung István fiaira, Bergen Egyedre és Miklósra összes vagyonának használását és kezelését ruházza át [2])

7. 1460. Miután Jung István bizonyos adósságok fejében beszterczebányai fekvőségeit Szent Miklósi Pongrácznál elzálogositotta, fia Miklós testvérének — ki »Gilich (Egyed) vom Berg-«nek neveztetik — pénzbéli segítségével az elzálogositott javakat kiváltván, a kiváltott birtok fele részét ennek örök tulajdonúl engedi át. [3])

---

her Niclas (Jung István fiai) vns ganz von Irem eygen gelt par in gold dy dreihunderth Gulden sitzende vnsers Rathstulles haben nyder gelegt vnd pezalt dy oftgemelten zwei dörffer zu genysen vnd zugeprauchen stb. Geben im Newn Zol am mitwoch negst nach Phingsten nach Christi gepurt 1457.« (Hiteles másolat után.)

[1]) »Ich Jacobus Jungk Pfarrer des Spitals in New Zol pekenne stb. das ich in kegenwarthigkeit des achparn vnd der namhafften herrn Ulrichen vnser lieben Frawen Kirche in dem New Zoll Pfarers, Joseph Richters, Hans Fhul, Vajt Frisch, Peter vnd Jorig Jungken, von wegen meines Erbtheils, das mir von wegen meines Erbtheils, das mir von wegen meines Vaters redlichen zu gepurtt hat, mit der thugentsamen Frawen Veronika, vnd Gilgen vnd Niklasen meinen prudern, durch ausspruch der obgemelten herrn vnd mittler mich in solich ainigung verwilligt habt vnd gegeben stb. Geben im Newen Zoll am Freitag vor Circumcisionis 1457.« (Hiteles másolat után.)

[2]) »Ich Steffan Jung aus dem Newn Sol stb. das ich mach vnd übergieb meinem sun Gilgen von dem Perg, vnd meinem sun Nicolao zu handeln vnd zu regiern alle meine guetter, dy da sint in dem Newn Soll, wie die sind gelegen in Perg vnd in Tall, zu getrewer hant pys auff zuechunft, zu thuen vnd zu lassen; vnd wie sie sich mit einander geaint haben, das ist mein wort vnd guetter will. stb. Geben zu Salunden am Sand Steffan tag des heiligen martirs nach Christi gepurt 1458.« (Hiteles másolat után.)

Ugyanazon kelet alatt van Jung Istvánnak egy igen érzékeny levele Egyed mostoha fiához, melyben a két év előtt készített végrendeletet visszavonván, tanácsot neki ad a Sandberg nevű hegyben lévő bányák mívelésére nézve. Mert — mond különösen — »Ich pitt dich, gedenk für dich vnd für mich, das dier nit gescheh als mir, der mit lediger hant davon ist gangen.« (Hiteles másolat után.)

[3]) »Ich Niclas Jungk stb. das als der namhaftige herr Steffan Jungk, mein lieber Vater, dem grosmächtigen herrn Pancratz von Sand

8. 1465. A turóczi konvent és 1468. a nyitrai káptalan bizonyságlevelei, hogy Agnes, Bergeni Egyednek özvegye, most Wilhelmovicz Stankonak neje, saját és első férje utáni gyermekei, s Endre Jung Miklósnak fia nevében, azon eladás ellen óvást tett, mely szerint Jung István beszterczei birtokát Ernust János budai polgárra és Mülstein Vidre 6400 aranyforintért átruházta.[1])

Ez okiratokból kitetszik, hogy a fennebbi elbeszélésben

Niclas alle seine gueter, Pergwerk, Huetten, Haus vnd Hoffe, Majerhoff, Ackerland vnd Dörffer, alle ander seine guetter im Perigk vnd Tholl in dem Hattarien der Stat Newzoll lygende versetzt hatte. also ich Niklas Jungk in meines Vaters abwesenheit stb. gepeten hab den erbern mon Giligen von Perigk meinen lieben prueder, das er dy obgemelten guetter mir wolde helffen lasen, vnd neben mir sich darinnen müchen; also der gute Giligk das williglichen vnd gerne gethan hat. Nun ich egemelter Niklas dem itzgenanten Giligk von Perigk vbergyb dy helft der obgeschriben Perckwerck, Huetten stb. dye zu den Guettern gehoren, die vor zeiten der namhafte mon Carolus seliger gepraucht vnd geholden hat, und andere alle guetter, dy mich von meinem vater herrn Steffan Jungk angehören in Perigk vnd in Tholl, dem oftgenanten Giligk mit allen seinen Erben vnd rechten nachkomlingen, dyselbige helft der mergerurten guetter, erblichen soll gepranchen, pesytzen vnd genysen nach allem seinen willen; alleyn ausgenomen das haws, das an einem neben dem haus Ulmann Gotzels, vnd an dem andern thail neben dem haws Hans Schneiders gelegen ist. ich genonter Niklas Jungk pesunderlichen sol geprauchen vnd genysen nach allem meinen Willen stb. Geben in Newzoll am negsten suntag vor dem newen Jarē nach Cristi gepurth 1460. Jare.« (Hiteles másolat után.)

[1]) »Nos Conventus Beatae Mariae Virginis de Thurocz m. c. quod virtuosa ac provida domina Agnes vocata, relicta condam Egidii de Perg, nunc vero consors Stankonis Wilhelmowitz civis Civitatis Crempniciensis, sua ac Petri filii, et puellae Zophia vocatae filiae dicti Egidii, nec non Andreae filii Nicolai, filij Stephani Jungk de Novo Zolio in personis stb. nobis curavit significare hoc modo: Quomodo praefatus Stephanus Jungk universa bona ipsorum, videlicet montana, possessiones, domos ac allodia in dicta civitate Novo Zolio existentia habita, quae condam cuiusdam civis eiusdem Civitatis Karl vocati praefuerant, sed super ipsos exponentes jure emptionis devoluta extitissent; quibusdam Johanni Ernst vocato civi Civitatis Budensis, et Vito Mülstein dicto pro 6200 florenis auri puri, omni eorundem exponentium sine voluntate et consensu vendidisset, et ab eis minus juste et indebite alienasset in praeiudicium et dampnum dictorum exponentium valde magnum. Vnde stb. (Óvást tesznek.) Datum in festo Beati Thomae Apostoli anno Domini 1465. (Hiteles másolat után.)

emlitett Schweingrättel Miklósnak tulajdonképi neve Jung István volt; hogy családja vagyonveszteségei még a hussita zavarokból származtak; hogy fia Jung Miklósnak neveztetett; s hogy vagyonát nem Mátyás király foglalta el, hanem ő maga 6400 aranyért Ernust Jánosnak és Mülstein Vidnak adta el. Ezeket pedig kellőleg felvilágositani azért látszott szükségesnek, mert ez volt azon vagyon, mely később a Thurzók és Fuggerek beszterczebányai birtoka lett, s mely beszterczebányai bányavállalataiknak volt alapja. A Jung család felemlitett birtokviszonyai még egészen Beszterczebánya történetéhez tartoznak; a Thurzók és Fuggerek bányavállalatai pedig már oly nagy dimensiókat vettek fel, hogy azokat csak az országos ipartörténet szempontja alatt lehet kellőleg méltatni; miért is ezekről alább külön fogok szólni.

A Schwammgrättel, illetőleg Jung-család tekintetében még megjegyzendő, hogy Schwammgrättel Miklós még 1465. mint tekintélyes selmeczi polgár (Ringbürger) [1]) és városbiró említtetik [2]) Még érdekesebb pedig, hogy egy másik Jung, t. i. Albert, 1535. mint előkelő bányapolgár Nagy-Bányán élt [3])

VI. U r v ö l g y r e nézve constatálva van, hogy a mostani bányamívelés ott csak a régi fejtésekben lévő törecsek kikutatásával foglalkozik, minden rendszer nélkül, fel- s alávonuló lyukakban [4]); anélkül azonban, hogy annak multjáról határozott adataink volnának. Valamint tehát az itteni bányákra nézve az indítványoztatott, hogy a régi míveletek megvizsgáltassanak,

---

[1]) Kachelmann János, Geschichte der ungarischen Bergstädte III. köt. 93. l.

[2]) U. o. 99. l.

[3]) Nos Lucas Zapponas Judex, Albertus Jungh, Alexander Litteratus, Martinus Ewtwes, Stephanus Auricusor, Joannes Nagy, Barthos Sartor, Joannes Ewtves, Stephanus Toth, Joannes Kis-Kovach, Martinus Sutor, Andreas Somlyai et Urbanus Nagy Jurati Cives Civitatis Rivuli Dominarum stb. quod nobilis vir Albertus Jungh frater et concivis noster, una cum domina Catharina coniuge sua coram nobis personaliter constituti stb. (örökvallás.) Datum in civitate nostra Rivuli Dominarum 26. die mensis Julii anno Christi 1535.« (Pray kézirataiból, a budapesti tud. egyetem könyvtárában XIV. köt. 115. l.

[4]) Pécs Antal 1873-ki jelentése a magyarországi állambányák és kohók állapotáról 35. l.

mely átvizsgálásnak alapján talán a történeti kutatás is a bányamívelésnek némi támpontokat fog nyujtani; úgy jelenleg az Urvölgyi bányamívelés történetéről alig mondhatunk valamit. S csaknem ugyanazt kell tartanunk Ó h e g y (Altgebirg) történetéről is. A mi keveset tudunk, azt a »Schematismus Historicus Dioecesis Neosoliensis« (1876.) állitotta egybe (157. és 159. ll.) Annyi mindazáltal bizonyos, hogy az úrvölgyi bányászat a XVI. században már híres volt. [1])

24. §. *Libetbánya.*

I. Libetbányánál a csillampalában igen sok hasadék van, melyeknek találtatási helyein malachit, fakóércz és más érczek fordulnak elő. S ugyanazt lehet mondani környékéről is, hol egyfelől Sz. András és Jeszenye irányában, a Homokhegyen ólom- és rézerek, s barna vaskő is ugyancsak a csillampalában találtatik; másfelől Breznóbánya irányában.

Régi időben ezen a vidéken a bányászat, mely jelenleg csak jelentéktelen, sokkal nevezetesebb volt. Erről nemcsak a szóbeli hagyomány tanúskodik, hanem nagyobb mérvben magok a hegységek, melyeken a régi bányamívelés nyomaira uton útfélén lehet találni. Igy érdekes, hogy vagy félszázad előtt a Sutikovszki hegyben az ős-régi sz. Lászlótárnára találtak, melynek kivágásánál puskapor még nem használtatott.

II. Libetbánya városi jogosítványát nagy Lajos királytól nyerte 1379. [2]); mely 1380. megerősittetvén, [3]), 1382. privilegiális formában lett kiadva [4]) Polgárai 1405. Zsigmondtól

---

[1]) Hatvani Mihály, Magyar történelmi Okmánytár a brüsseli levéltárból stb. II. köt. 181. l.

[2])Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 312. l.

[3]) 1380. »Datum in Diósgyőr in octavis Pasche.« — Nos Lodovicus stb. quod Blazius filius Petri de Turiaz familiaris Michaelis Stenger de Bienzen, in persona universorum civium et hospitum nostrorum de Lubetha« stb. kérésére. Az 1382-ki privilegiumból.

[4]) 1382. III. idus Februarii. »Ludovicus stb. quod Nicolaus filius Nicolai civis et Notarius Civitatis nostrae de Lybetha sua ac Judicis, Juratorum et universorum civium et hospitum nostrorum de eadem in personis stb. (a városi szabadságukat tattalmazó 1379-ki és 1380-ki okmányok privilegiális megerősítését kérik és nyerik.) — Hiteles másolat után.

vámmentességet is nyertek [1]; mely 1434. ujból megerősittetett. [2])

III. Libetbánya bányászatának régi jelentőségéről némi tanúskodást nyujt a városnak tanácsháza, mely tulajdonkép egykor négy toronynyal ellátott vár volt, s melyet a hagyomány szerint Mátyás király épitett. Ily épűlet csak jelentékenyebb városban keletkezhetett. Érdekes azonkivül plébániai templomának csucsives kapuja. Azt tartják, hogy a város ezen főtemplomát Mária királyné, I. Lajos leánya épittette szent Mária Magdolna tiszteletére. Az egyház mellett lévő szent Anna kápolnájáról pedig tudjuk azt, hogy 1500. körül felépült, hogy akkor a bibornoki collegiumtól bucsuengedélyt nyert, s hogy egy ottani polgár és neje által volt alapítva. [3])

Mindent egybefoglalva, kétségtelen, hogy az itteni bányászat már a XIV. században tekintélyes volt; hogy néhány régi bányapolgári család (névszerint a Zahlwein család) némi hirben is állt; s hogy a város kezdettől fogva az alsó-magyarországi bányavárosok szövetségének önálló tagja volt, s mint ilyen a királynék birtokához tartozott. A városi levéltárnak pusztulásai és nagy veszteségei után pedig képesek nem vagyunk Libethbánya történetéről részletesebben szólani.

25. §. *A hét alsó-magyarországi bányaváros szövetsége.*

I. Az alsó-magyarországi bányavárosok azon szövetsége, mely által azok a XV. század óta egygyé alakittatván, azon kor eseményeiben mint egy magában elzárt egész szerepelni kezdtek,

---

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 4. r. 399. l.

[2]) Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 7. r. 568. l.

[3]) »Oliverius Sabinensis, Jeronimus Praenestinus Episcopi stb. Cupientes, ut capella Sanctae Annae, sita in Parochiali Ecclesia Beatae Mariae Magdalenae in oppido Lebetis (Libethbánya) Strigoniensis Dioecesis, ad quam, sicut accepimus, dilecti nobis, honorabilis vir Gregorius Sartor, et eius uxor singularem gerunt devotionem, congruis honoribus frequentetur stb.« (bucsú-engedély). Datum Romae in domibus nostris sub anno Domini millesimo quingentesimo die 25. mensis Januarii, Pontificatus Sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Alexandri Divina providentia Papae sexti anno octavo.« (Az eredeti után.)

s később egyesitett erővel közös érdekeikről gondoskodtak, a hazai bányászat történetének érdekesebb eseményei közé tartozik. Különben megjegyzendő, hogy téves felfogás, mintha e városok közt formaszerü szövetség köttetett volna [1]; s hogy ez oknál fogva egy ilyen állitólagos szövetkezésről keletkezett formaszerü szövetséglevelet hiába keresnénk. [2]) Sajátságos körülmények hozták az itteni bányavárosokat közelebbi érintkezésbe egymással s közös érdekeik és közös szükségleteik eredményezték köztük a külső közösséget is. E körülmények voltak a következők:

1) Geographiai fekvésök a Garam folyó völgyében, egy külsőleg akkép elzárt vidéken, hogy az által oly terület lett körvonalozva, mely együtt-létöket mintegy a dolog természeténél fogva társadalmi közösségökké alakította.

2) Történeti előzményeik, melyeknél fogva mindezen városok, több itteni bányatelep egyesüléséből, egyformán keletkeztek.

3) A bányászat gazdasági szükségletei, melyek alkalmat szolgáltattak arra, hogy nemcsak az egyes városok lakosai közös erővel mívelték helybeli bányáikat, hanem hogy — főkép előkelőbb — bányapolgáraik más városok bányamívelésében is részt vettek.

4) Külső események, különösen a XV. század háborús mozgalmai, s a szomszédbirtokosok megtámadásai, melyek — minthogy a városok lakosait közösen sujtották, — egyszersmind kényszerítették őket arra, hogy közösen védelmezzék magokat, s fennállásuk és létökért közösen küzdjenek.

5) Királyaink privilegiumai, melyeket a XV. századtól fogva közösen nyertek, s melyek egymással való közelebbi szövetkezésöknek jogi gyökerét foglalták magokban.

6) Miután mindnyájan ugyanakkor a királynék közvetlen hatalma alá kerültek, kik közigazgatásukat zólyomi ispányaikra bizták; az alsó-magyarországi bányavárosok e tekin-

---

[1]) Kelemen Imre, Institutiones Juris Hungarici Privati, 2. kiadás II. köt. Buda 1818. 274. l.

[2]) Wenzel Gusztáv: Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelmei a Nagy-Lucsei Dóczyakkal, akadémiai értekezés. 1876. 95. l.

tetben is egy közösségnek kezdték érezni magokat, s ennek megfelelő bánásmódot tapasztaltak másoktól is.

7) Végre magok a törvények is az alsó-magyarországi bányavárosokat egy városi közösségnek vették [1]; a minek kettős értelemben volt nevezetes következése; mert nemcsak közösen gyakorolták privilegiumaikat, hanem régi szokás alapján az egyes városok kebelében támadt polgári perekre nézve magok közt felebbezési biróságot is képeztek.

II. A h a t alsó-magyarországi bányavárost egy közönséggé alakítva, először 1405. találjuk azon okmányban, melylyel Zsigmond király az ottani bányavidéken a bányászatot szabadnak nyilvánítja. [2]) Ez okmány által a hat város t. i. Körmöcz, Selmecz, Ujbánya, Bakabánya, Beszterczebánya, és Libetbánya közt bizonyos bányajogi viszonosság állapíttatván meg, ez később egyéb városi ügyekre is ki terjesztetett; s az ennek folytán alakult közösség 1863-ig állt fenn. Mikor pedig Zsigmond, neje Borbála királyné számára, azon javakat és jövedelmeket szabályozta, melyek királynéi méltóságának fentartására szolgálának, többek közt az erről 1428. kiadott okmány nem csak a hat bányavárost közösen, hanem azon vidék egyéb nevezetesebb várait és helységeit is foglalta egybe; t. i. Zólyom, Dobronyiva, Végles, Lipcse, és Saskő várait tartozékaikkal együtt, s Zólyom, Breznóbánya és Korpona városokat. [3]) Egy 1424-ki okmányban a bányavárosok mellett az »oppida seu villae Feyerbanya, Hodrych et Goltpah« külön is emlittetnek [4]). ehhez képest birták Erzsébet, Beatrix, Anna és Mária királynék is a bányavidéket. Azonban az 1440. után kitört belháború után Bélabánya Selmecztől elválván, önálló bányavárossá alakult, s a bányavárosok szövetségének h e t e d i k tagjává lett.

III. Tulajdonképi privilegiumaikat a bányavárosok királyainktól külön nyerték. Privilegiális jogaik gyakorlását azonban számos királyi okmány közösen védi, melyek közűl a nevezetesebbek a következők:

---

[1]) 1514: 3. t. cz. 5. §. V. ö. 1715. 43. t. cz. 5. §. és 1723: 65. t. cz.

[2]) Cathalogus nummorum, Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchenyiani, Pest .1807. III. rész 307. l.

[3]) Történelmi Tár XII. köt. 271. l.

[4]) U. o. 274. l.

1470. »Datum Budae in festo Inventionis Sanctae Crucis,« »Nos Mathias stb. ut omnes Civitates montanae : Cremnicium, Schembnicium, Bistricium, Wybanya, Bakabanya, Libetha et Feyerbanya, ac pertinentiae earundem a solutione tributi Regalis, ac contributionis sive taxarum quarumlibet in medium regnicolarum nostrorum per eas pro tempore solvere debendarum in perpetuum liberae sint et immunes.«

1471. »Datum Budae feria quarta proxima ante Dominicam Laetare.« — »Nos Mathias stb (ugyanazon hét bányaváros polgárai és bányászai számára) ab omni solutione tributorum tam de personis quam de rebus et bonis eorum quibusvis facere debenda, vigore privilegiorum divorum Regum Hungariae, nostrorum videlicet praedecessorum, liberi sint et exempti.«

1496. »Datum Budae V. kalendas Junii« — »Wladislaus stb (Mátyás király fennebbi 1470-ki szabadalma megerősitése privilegialis formában).

1500. »Datum Budae in festo Exaltationis Sanctae Crucis.« — II. Ulászló király, körülményes vizsgálat alapján erősíti meg a hét alsómagyarországi bányaváros jogait.

1502. »Datum Budae feria tertia proxima ante festum Beati Urbani Papae.« — »Wladislaus stb. Judici et Juratis, ceterisque civibus et Communitatibus Civitatum Montanarum nostrarum Cremniciensis, Schebniciensis, Bistriciensis, Wybanya, Bakabanya, Feyerbanya et Libetha ad Cameram nostram Cremniciensem pertinentium« stb.

1519. . . . Datum Budae in festo Beatorum Innocentium Martirum.« — »Ludovicus stb. Egregio Magistro Stephano de Werbewcz Personalis Praesentiae nostrae Locumtenenti stb. (ki a bányavárosok polgárait és bányászait vámhelyein törvénytelen vámkövetelésekkel sujtja, hogy ettől tartózkodjék) stb. stb. stb.

II. A Duna bal oldalán lévő egyéb bányahelységek és bányavidékek.

26. §. Általában.

Ide nemcsak Breznóbánya várost, hanem a nem-királyi, azaz oly bányahelységeket is kell számitani, melyek különös királyi privilegiumok alapján magánosok birtokában voltak, s

hol a királyi főuri jog csak közvetitő jelentőséggel bírt. Szemügyre leginkább négy ily bányavidéket kell vennünk.

1. Breznóbányát s a hont- és zólyommegyei, az ottani királyi bányavárosokhoz nem tartozó bányákat.

2. A liptómegyei bányászatot, s különösen a bóczai bányákat.

3. A nyitramegyei régi bányászatot.

4. Pozsonymegyében a szent-györgyi grófok birtokában egykor fennállt bányaművelést.

Azonban megjegyzendő, hogy a breznóbányai, valamint általában a zólyom- és liptómegyei bányászat, az alsó-magyarországi bányavárosok bányamíveléséhez igen közeli viszonyban állt; — s hogy Bóczán kétféle bányák míveltettek, melyek egyrészt a Szentiványi családnak voltak birtokában, s másrészt a királyi bányahatóságoktól közvetlenül függtek.

27. §. *1. Breznóbánya.*

I. Breznóbánya (Briesen), hol szintén bányák míveltettek, városi szabadságát I. Lajos királytól nyerte 1380., más városok módjára [1]); ugy, hogy városi főjogositványai (pl. a biró és plébános szabad választása stb.) közvetlenűl kiváltságlevelében foglaltattak, másokra nézve pedig Selmeczbánya szabadságával ruháztatott fel. [2]) E kiváltságlevelét Lajos király 1381. privilegiális formában erősítette meg [3]); Zsigmond pedig megbővitette, midőn a polgárokat 1404. adószabadalmakban részesítette, [4]) és 1405. a város területét kiterjesztette [5]). Albert király e jogokat és szabadságokat 1439.

---

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt 5. r. 390. l.

[2]) » — — In aliis omnibus iisdem gratiis et libertatum praerogativis perpetuis potiantur temporibus, quibus Civitas nostra Sybnichia (Selmecz) dinoscitur a tempore suae fundationis gratulari« stb. U. o.

[3]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 5. r. 461. l.

[4]) »Datum in Bryzabánya octavo die festi Epiphaniarum Domini anno eiusdem 1404.« Gyűjteményemben.

[5]) Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 4. r. 376. l.

ujból megerősítette [1]); Mátyás pedig 1488. a városnak vásártartási jogot is adott [2]).

S ekkép lett Breznóbánya 1428. átengedve Borbála királynénak [3]). A szomszéd lipcsei vártól tehát mindig független volt; de midőn Erzsébet királyné 1441. ezt Gergely corbáviai grófnak 10,000 aranyforintban inscribálta, ez inscriptióban [4]) Breznóbánya is foglaltatott [5]); s ezt V. László király is helyben hagyta [6]). Ugy szintén Mátyás király Lipcset 1464. Orbáczi Horvát Damián és Péternek 12,000 forintban inscribálta, a vár tartozékai közt Breznóbánya is találtatik [7]). Mindamellett magától értetik, hogy ez inscrip-

---

[1]) Datum Posonii in festo Beatorum Philippi et Jacobi Apostolorum, anno Domini 1439.« Maximilián király 1568-ki megerősítő privilegiumából.

[2]) »Datum in arce nostra Wiennensi feria sexta proxima post festum Beati Valentini martiris, anno Domini 1488.« Maximilián király 1568-ki megerősítő privilegiumából.

[3]) Történelmi Tár XII. köt. 272. l.

[4]) Az itt szóban lévő inscriptiókat tárgyazó eredeti okmányokat csak legujabban sikerült látnom; ezekhez képest tehát az »Alsó-magyarországi bányavárosoknak a Dóczyakkal való küzdelmeit« tárgyazó értekezésemet, melynek ide tartozó adatait 1876. csak levéltári lajstromkönyvekből vehettem, helyre kell igazítani.

[5]) »Nos Elyzabeth stb. Castrum, Lipch simul cum opidibus (így) Lypche ac Bresno vocatis stb. Comiti Gregorio (Comiti Corbaviae et Capitaneo Castri nostri Lypch) in proemium et praesidium eius redemptionis de manibus Pangracii (de Sancto Nicolao), et vinculorum suorum redemptionem pro 10,000 florenis auri pignori duximus obligandum stb. Datum Posonii in die festi Beati Silvestri Papae, anno Domini 1441.« Az eredeti után.

[6]) »Nos Ladislaus stb. Castrum nostrum Lypche, simul cum opidis similiter Lipche et Bresno stb. Datum Wratislaviae in festo Beatae Priscae virginis et martiris, anno Domini 1455.« Az eredeti után.

[7]) »Nos Mathias stb. Castrum nostrum Regale Lypche vocatum, ac Civitatem similiter Lypche vocatam, cum possessionibus Ponyk et Banya vocatis stb. Damiano Horváth, ac Petro similiter Horváth fratri suó carnali stb. inscribimus et impignoramus stb. Datum Bachiae feria tertia proxima post festum Beatae Katherinae virginis et martiris, anno Domini 1464.« A budai káptalannak 1465-ki iktatási bizonyságlevele »Banya« helyett »Breznobányá«-t mond. Az eredeti után.

tiók Breznóbánya városi és bányaszabadságának épségben maradása mellett történtek.

Kétségtelen tehát, hogy midőn Beatrix királyné ismét Breznóbánya birtokába jutott, ennek független városi állása olyan volt, mint Borbála királyné korában. Mindamellett a királyné a lipcsei és saskői várakat inscriptio utján Dóczy Orbán egri püspöknek és testvéreinek átadván, noha sem az inscriptonális levélben, sem II. Ulászló király helybenhagyó okmányában a várak tartozékairól nincs szó, azért a Dóczyaknak mégis sikerült a dolgot oda vinni, hogy a budai káptalan iktatási bizonyitványában Breznóbányát ujból a lipcsei vár tartozékai közt felemlitse. [1]) Azon sajnos eseményekről, melyek ennek folytán beálltak, más alkalommal szóltam [2]). Itt elég legyen az akkor felhozott adatok alapján azon tényt constatálnom, hogy Breznóbánya környékén a XV. és XVI. századokban nevezetes bányászat volt.

28. §. *Hont-, nógrád- és zólyommegyei bányászat.*

I. Hont megyében, a bányavárosokon kívűl legnevezetesebb bányamivelés volt az esztergami érsek javain, névszerint Börzsönön (Pilsen).

Az esztergami érseknek a magyarországi bányászatra nézve fontos jogositványai voltak, melyeknek eredetét részben az ország legrégibb idejére lehet visszavezetni. Ide tartozott különösen az, hogy az ország valamennyi bányáinak bányavámja utáni tized az esztergami egyháznak járt [3]); s hogy az esztergami érsek bárhol is javain bányákat szabadon nyithatott és míveltethetett, s azoknak jövedelmeit huzhatta. [4]) Ez utóbbi jogositványának alapján birt az esztergami érsek Börzsönön eléggé hires bányákat, [5]) melyek György érsek és Borbála királyné közt, ki — mint látszik — 1428-ki birtoklevelénél fogva e bányákat elfoglalta, elkeseredett perre

[1]) Wenzel Gusztáv: Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelmei a Nagy-Lucsei Dóczyakkal, 64. l.

[2]) Ez események épen említett értekezésemnek tárgyát képezik.

[3]) Fejér Cod. Dipl. IV. köt. 3. r. 133. l. VII. köt. 5. r. 311. l. — V. köt. 3. r. 158. l. IX. köt. 3. r. 465. l. X. köt. 6. r. 100. l. stb.

[4]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. k. 2. r. 384. l.; VIII. köt. 3. r. 572. l.

[5]) Fejér Cod. Dipl. X. köt. 5. r. 736.

szolgáltattak alkalmat. Albert király e pert az érsek részére döntötte el. [1]) Ma Börzsönyön bányák már nem míveltetnek, s csak a régi bányászat nyomaira lehet találni.

Különben nem érdeknélküli az sem, hogy Imre király egyik, Turdos helységet tárgyazó adományában, az esztergami egyházra az ott nyitható márványbányákat, mint külön adományozandó jogot ruházta. [2])

II. Van azonkivül tudomásunk arról is, hogy Nógrádmegyében Zwynebánya nevü bányahelység létezett az ajnácskői vár tartozékai közt, melyet Albert király Palóczy György esztergami érseknek adományozott. [3]) Később Zwynebányát a Szécseni család bírta. [4])

III. Úgy szintén Zólyom megyében is (a bányavárosokon kivül) a somoskői vár tartozékai közt a XIV. században Izbitebánya nevű bányahelység említtetik. [5])

29. §. 2. Bócza és a liptómegyei bányászat.

I. Bóczánál gránitban kvarczos telérek fordulnak elő s ezekben piskolczfénylét, termés aranyt, arany- és ezüstből álló vegyérczet, ólomfénylét, vaskéneget, rézkéneget stb. találnak. De vannak itt azonkivűl jegőczös palákban vaspátos telérek, fakó érczczel és rézkéneggel is. A helyiség tehát bányászatra különösen alkalmas.

II. A bóczai bányászat kezdetére V. István királynak egy 1271-ki, és Kun László királynak egy szintén XIII. századi okmánya vonatkozik; amaz Király-Bóczán, ez Szent-Iványi Bóczán. V. István t. i. a Liptómegyében a bóczai völ-

---

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 5. r. 736. l. — XI. köt. 239. l.

[2]) Fejér Cod. Dipl. III. köt. 1. r. 255. l.

[3]) »Nos Albertus« stb. (adomány Palóczy György esztergami érsek számára) »quoddam castrum nostrum Aynachkew stb. simul cum possessionibus et villis, videlicet Aynachkew stb. nec non Kerekgede, Chamafalva, Zwynebánya stb.« (Hiteles másolat után.)

[4]) »Katharina consors Magnifici Pauli de Lyndwa filia condam Magnifici Stiborii de Bolondocz ex generosa domina filia condam Magnifici Frank Waywodae de Zechen progenita«-nak anyja utáni birtokjogaira vonatkozó 1460-ki protestatiója, a váczi káptalan előtt. Az egyes javak közt emlittetik »opidum Rimaszombath stb. in Hontensi, nec non Zwynebánya in Newgradiensi Comitatibus« stb. (Az eredeti után.)

[5]) Robert Károly királynak 1341. »in Wissegrád in dominica Lae-

gyi szász lakosoknak szabadságait ujból megállapitván, nekik bányamívelési jogosítványt is adott[1]; IV. László király pedig Bogomer comest feljogositotta arra, hogy az ő birtokának határai közt, a Bócza folyó mentében, engedélye nélkül senki aranyat ne moshasson, se bányamunkát ne űzhessen.[2])

Az ekkép keletkezett bóczai bányászatról, első korszakunk alatt többször történik emlités. A király-bóczaiak ugyanis Robert Károly királytól nyerik 1324. régi, IV Béla és V. István királyoktól engedélyezett szabadságaiknak megerősitését[3]), és 1337. egy erdőnek adományozását[4]); s úgy szintén I. Lajos[5]), Zsigmond[6]) és Mátyás[7]) királyok is régibb

tare« alatt, Tamás erdélyi vajdának azon kérésére, hogy a »super collatione Castri Sumuskew nuncupati, et suarum pertinentiarum, quae quondam fuerant Leustachii et Jakow filiorum Petri de genere Kaab notoriorum infidelium nostrorum stb. per nos sibi donati ac donatarum« kiadott adománylevél alapján határjárás tartassék, az esztergami káptalanhoz ez iránt intézett parancsára; a káptalan 1341. »in octavis Sanctae Trinitatis« azon a jelentést teszi, hogy a királyi és a káptalanbéli emberek »sabbato proximo post octavas Beati Marci Evangelistae ad faciem possessionis Izbitebánya pertinentis ad castrum Sumuskew accessissent« stb.; s ezt kiindulási pontúl vevén, a határokat bejárták. (Az eredeti után.)

[1]) »Stephanus stb. placuit nobis inter cetera libertatem fidelium hospitum nostrorum Saxonum de Lyptou in et circa vallem Boch degentium gratiosius confirmare, concedentes eisdem stb. Postremo ipsis petentibus hanc concessimus gratiam, quaerendi mineras et metalla in montanis, inventa tollere, et suis usibus applicare stb. 1271. VIII. kalendas Decembris.« Majláth Béla szíves közleménye.

[2]) » — — — concessimus eidem, ut nullus in terra sua metis certis distincta, et specialiter in aqua et fluvio Bocha vocata aurum quaerere vel lavare, vel aliud aliquod opus exercere audeat vel praesumat, nisi ex licentia et voluntate Comitis Bogomerii antedicti.« Árpádkori Uj Okmánytár. IX. köt. 553. l.

[3]) 1324. III. nonas Novembris. Ez és a következő adatok Majláth Béla közleménye.

[4]) 1337. Datum in Wyssegrad feria quarta proxima post festum Beati Mathiae Apostoli.

[5]) 1353. »Datum in Wyssegrad die dominico proximo ante festum Beati Johannis Baptistae« 1361. »Datum secundo nonas mensis Martii«, és 1362. »Datum Budae feria secunda proxima post dominicam Laetare.«

[6]) 1397. »Datum in Kesmark in festo divisionis Apostolorum,« — és 1406. septimo die mensis Februarii«

[7]) 1470. »Datum Budae feria secunda proxima post festum Beatae Mariae Virginis« és 1473» Datum Cassoviae in festo Beati Sylvestri Papae.«

privilegiumaikat megerősitették, részint ujakkal bővítették. A Szentiványi nemesek bányajogosítványa az 1391. Bebek Imre országbirónak elnöklete alatt készült Regestum Liptoviense-be fölvétetett. [1]) Mátyás királynak 1486. Budán »feria secunda proxima post dominicam Laetare« kiadott parancsára azután, ugyanazon évben »feria secunda proxima ante festum Beatorum Tiburtii et Valeriani martirum« Király-Bócza és Szentiványi-Bócza közt ünnepélyes határjárás tartatott. Azonban úgy látszik, hogy a bóczai bányászat csak a XVI. században emelkedett nagyobb jelentőségre.

Bóczán kívűl Liptóban, a vármegye keleti részében, a Kriván hegyen is találtatnak még gránitban régi bányamívelés maradványai. S úgy szintén Liptó-Ujvár (Hradek) környékén, s a likavai várhoz tartozó revutzai völgyben is volt bányászat, melyről a második korszakban lesz alkalmunk bővebben szólni.

30. §. 2. Nyitramegyei bányászat.

Kétségtelen, hogy bányák ez időben Nyitramegyében is míveltettek. Ezt bizonyitják: 1. Róbert Károly királynak 1337-ki okmánya, melylyel a Divék völgyében lévő aranymosást és bányamívelést több odavaló birtokosnak adományozza [2]); — s 2) az egykori bányamívelésnek Német-Próna környékén lévő maradványai, nem messze Körmöcz bányavidékétől, melynek eredete azonban — mint látszik — még régibb időre vezetendő vissza.[3])

31. §. 3. A Szent Györgyi grófok bányajogosítványa.

Az egykori Szent Györgyi grófok bányajogosítványáról több okmány tanúskodik (1339—1369), s ezeket a függelékben fogjuk közölni. Szerintök: Róbert Károly király Szent Györgyi Sebes és Péternek, Abraham fiainak engedélyezte, hogy

---

[1]) Magyar Történelmi tár IV. köt. 25. l.; Fejér Cod. Dipl. Hung. V. köt. 3. r. 510. l.

[2]) Az okmányt a függelékben közöljük. — A vidék fekvésére nézve v. ö. Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 1. r. 765. l.

[3]) Német-Prónától Chvoinitza felé, hol Reisenhorn nevü hegyen, hol Czach patak partján, régi bányászatnak maradványai több helyen találtatnak, melyeknek nevei p. o. »Fundstollen,« »Altes Haus« (egy régi beomlott akna) stb. szintén az egykor ott mívelt bányákra látszanak vonatkozni.

jószágaikon bárhol s különösen az u. n. Sumhegyen (Sumberg) arany-, ezüst- és más fémbányákat nyithassanak és mívelhessenek, a mint erre előbb Móritz mester volt jogosítva. A Sumhegy fekvéséről kétségtelen, hogy ez a Bazin melletti hegyeknek volt egyike, Pozsony vármegyében. S itt bányamivelésre ujabb időben is találunk még, melynek számára Bazinban 1848-ig különös bányabirósági helyettesség (Berggerichts Substitution) is állott fenn.

Különben I. Ferdinand is gróf Szent Györgyi Ferencz fiainak, Farkas és Istvánnak 1537. összes birtokukra nézve bányamívelési jogosítványt adott. [1])

III. Bányászat az ország Dunántúli részeiben.

32. §. *Általában.*

I. Már fennebb figyelmeztettem arra (3. §. 1.), hogy a bakonybéli és pécsváradi apátságok alapitó-leveleiben említett »mons aureus« és »mons ferreus« nevü helyiségek oda mutatnak, hogy azon vidékeken egykor bányákat míveltek, hogy azonban — minden jelenség után itélve — ez elnevezések inkább a hajdani római culturának reminiscentiái látszanak lenni, mintsem az egykori magyarországi bányászatnak bizonnságai. Általánvéve azt kell beismernünk, hogy a hazai bányatörténetnek eme része, még nagy homályban van. Mindamellett van határozott tudomásunk arról, hogy a Garai család és a pécsi püspök, Dunántúli jószágaikra nézve bányajogosítványnyal bírtak; a miből talán nem alap nélkül ismét azt lehet következtetni, hogy itt a XIV. és XV. században bányászatnak kellett fennállni.

II. A Garai család bányajogosítványait először Garai Miklós 1404. nyerte azon alkalommal, midőn Zsigmond királytól Rohoncz várát, tartozékaival együtt, Vasmegyében adományúl nyerte. Ez adomány befejezésében neki, egyszermind ott felkutatható és megnyitható só- és fémbányászatra jog adatik. [2]). S e jogositványa 1413. Zsigmondnak egy másik,

---

[1]) A »Liber Regius« után, Schmidt Ferencz Antal: Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze des Königsreichs Ungarn stb. I. köt. Bécs, 1834. 118. l.

[2]) Nos Sigismundus, stb.quod nos Regalis pericie perspicua contem-

Tolna és más vármegyékben fekvő javakat tárgyazó adományozása alkalmával, ezekre is kiterjesztetett. [1]) A mit pedig

---

platione stb. recensitis stb. fidelibus multimodis obsequijs, quibus fideles nostri dilecti, Magnificus vir Nicolaus de Gara Regni nostri Hungariae Palatinus, et vir Egregius Johannes germanus suus, nati scilicet condam Nicolai Palatini de dicta Gara stb. studuerunt complacere stb. Castrum Rohonch (in Comitatu Castri Ferrei) cum cunctis possessionibus ad idem spectantibus stb. dedimus, donauimus et contulimus ; stb. Insuper et ex vberiori dono gracie nostre nostrorumque successorum Regum Hungarie nominibus stabilimus, vt si quocunque processu temporum in facie possessionum et pertinenciarum predicti Castri Rohonch mineras aut urburas salium, auri, argenti, cupri, ferri seu aliorum metallorum cuiuscuneque generis inueniri et reperiri contingeret, et possent, easdem mineras et urburas prefatus Nicolaus Palatinus, et Johannes frater eiusdem, ipsorumque heredes semper et in perpetuum absque aliquali molestia seu impedimento tenere valeant et possidere stb. Datum Zolij in festo Beate Lucie virginis anno Domini 1404.« (Eredetije az országos levéltár kincstári osztályában).

[1]) »Nos Sigismundus Dei gracia Romanorum Rex Semper Augustus, ac Hungarie etc. Rex etc. memorie commendantes tenore presencium significamus quibus expedit vniuersis, quod nos consideratis fidelitatibus et fidelium seruiciorum gratuitis meritis et sinceris complacencijs, grati et fidelis nostri dilecti viri Magnifici Nicolai de Gara Regni nostri Palatini stb. vniuersas et quaslibet possessiones et jura possessionaria Bartholomei filij Desew de Parthasouch sine heredum solacio ab hac luce decessi, videlicet Parthasouch predictam, ac Lukach, Petrincz, Bathnyaak, Balacza, Passzada, Copriuina, Cothhozenthgyurg, Kewarar in Posega, ac Beer et Parthasdorogh in Tolnensi, ac alias vbilibet et in quibuscunque Regni nostri Comitatibus existentes et habitas, quouis nominis vocabulo vocitatas et nuncupata, per defectum seminis eiusdem ad manus nostras Regias rite et legittime deuolutas et redacta, cum omnibus ipsarum vtilitatibus et pertinentijs, attinencijs et emolumentis, videlicet terris arabilibus cultis et incultis, pascuis, siluis, nemoribus, rubetis, aquis aquarumque decursibus, montibus, vineis, vallibus, et generaliter cunctis ipsarum vtilitatum integritatibus, per ipsum Bartholomeum tentis et possessis, seu a se aut suos priores possessores (így) quomodocunque alienatis, ad quas quidem ius habuissent, et per dictum dominum Palatinum aut suos successores infradeclarandos tamquam veros heredes ipsius Bartholomei per juris formam reoptinendis, simul cum earum litibus, item v r b u r i s q u o r u m l i b e t m e t a l l o r u m, nec non locis fortaliciorum, si que in faciebus earundem reperiri aut per ipsum dominum Palatinum et suos posteros, secundum eorum voluntatis libitum fient et construi contingunt, noue nostre donationis titulo stb. memorato Nicolao Palatino, per eundem Palatinum iuxta sue voluntatis libitum, tam in vita quam in morte, quibuscunque et quomodocunque maluerit disponendas, legandas, donandas et

Zsigmond király csak egyes jószágokra nézve adományozott, azt Mátyás király, Garai László nádor számára 1458. akkép állapította meg, hogy azontúl a Garai család valamennyi javaikban teljes bányajogosítvánnyal birjanak. [1])

III. A pécsi püspökségnek bányajogositványai Mátyás királynak egy adományából származik, melylyel János püspökre és utódjaira, valamennyi a püspökséghez tartozó jószágokra nézve, azokat teljesen átruházta [2])

---

omnino asscribendas et perpetuandas; vbi vero in suis vita vel extremis huiusmodi dispositionem, legacionem et perpetuacionem de eis non fecerit, extunc eo defuncto in Magnificam dominam Annam consortem ipsius, ac filios eiusdem masculinos ex eadem domina natos vel in futurum nascituros; ipsis autem Divina volente clemencia dictis prolibus masculinis, quod absit, ab hoc seculo decedentibus, in heredes et successores sexus feminei eiusdem Palatini ex annotata domina Anna progenitos et procreandos, eorumque posteritates jure perpetuo deriuandas, deuoluendas et redicundandas (így) dedimus, donauimus et contulimus stb. Datum in descensu nostro campestri prope Castellumuallis, die dominico proximo ante festum Beati Mathei Apostoli, anno domini 1413. (Az adományi privilegium eredetijéből.)

[1]) »Mathias stb. debitum habentes respectum ad integerrimam fidem stb. Magnifici Ladislai de Gara Regni nostri Hungariae Palatini stb. eidem id duximus annuendum et concedendum stb. ut ipse suique haeredes et posteritates universae ubicunque in montibus, tenutis, territoriis castrorum, civitatum, oppidorum, possessionum et villarum suarum ubilibet intra ambitum dicti Regni nostri Hungariae et partibus sibi subiectis habitarum, mineras auri et argenti, cupri, ferri, plumbi, stamni et aliorum quorumcunque metallorum reperire et invenire poterint, eas aperire, fodere, colere, laborare, aperirique, fodi, coli et laborari facere, universosque fructus, proventus, et quaslibet utilitates ex huiusmodi mineris auri, argenti, cupri, ferri, plumbi, stamni et aliorum metallorum praedictorum provenientium perpetuis successivis temporibus universis percipere valeant atque possint stb. 1455. (Kovachich Márton György, Formulae Solennes styli, Pest, 1799. 523. és 545. ll.)

[2]) »Mathias stb. attendentes virtutes stb. Reverendi stb. Johannis Episcopi Quinque Ecclesiensis stb. eidem domino Johanni, et dictae Ecclesiae suae, ac suis successoribus Episcopis universis id duximus annuendum stb. ut ubicunque in terris et in montibus, aut quibuscunque locis dictae Ecclesiae Quinquae Ecclesiensis minerae auri et argenti, ac aliorum quorumcunqe et qualiumcunque metallorum, quocunque tempore reperiri et inveniri poterint, eas ipse dominus Johannes Episcopus et dicti sui successores aperiri, coli et laborari facere, proventus quoque eorun-

IV. Felső-Magyarország. [1])

33. §. A felső-magyarországi bányavidék területe.

Ide tartoznak 1. Azon vidék, mely kezdve Iglónál és Krompachnál, onnan a Hernádnak jobb oldalán Gömör és Sárosnak tart. — 2. Aba-Uj, Zemplén és Borsod-megyéknek ércztermő vidéke és 3. A Mátra hegysége.

34. §. 1. Szepes- és Gömörmegyék bányavidékei.

I. A hegység uralkodó kőzete a palakőzet, mely réz- és ezüst érczelepekben igen gazdag. A bányamívelésnek tárgya pedig legrégibb időktől kezdve réz, ezüst s barna és pátos vaskövek voltak s ezeken kivűl a Gölnicz és Felső-Sajó közt nagy mennyiségben álany (nicolum) és kékeny (cobaltum) is találtatik. A Szepességben a telérek képlete uralkodik, melyeknek — nagy számuk mellett is — rendes csapása van, többnyire nyugat felé, igen tekintélyes vastagsággal vonul; dőlésük pedig többnyire igen meredek (itt-ott 60—80 és több fok). Gömörmegyében a telepképlet az uralkodó, mely azonban nyugat felé, Dobsina környékén szintén telérképletté alakúl.

II. A bányászat ezen vidékeken igen régi; a tatárjárás előtti időből azonban arról — egyes helyi maradványokon és néhány okmányi vonatkozáson [2]) kivül — tudósítások korunkra nem jutottak.

35. §. I. Gölniczbánya.

I. Azon helység, melyhez itt a bányászat legrégibb emlékei kötvék, G ö l n i c z b á n y a, a Gölnitz folyó partján. Privilegiumai a XIII. század közepéig terjednek vissza s ezekből azt látjuk, hogy Gölnicz a IV. Béla és V. István királyoktól nyert szabadalmak alapján [3]) már akkor is tekintélyes bányaváros

---

dem universos, et urburas pro eorundem et dictae ipsorum Ecclesiae utilitate percipere, ac eisdem mineris praecise sub eisdem libertatibus, quas in talibus Ecclesia Varadiensis habet, perpetuis semper successivis temporibus uti et frui valeant« stb. (Kovachich Márton György, Formulae solennes styli 524. és 544. ll.)

[1]) Faller Gusztáv, Beschreibung einiger wichtigerer Metallbergbaue in Zips, Gömör u. Aba-Uj, Selmecz 1868.

[2]) P. o. Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. köt. 1. r. 304. l. és 2. r. 299. l.; VI. köt. 1 r. 58. l.

[3]) Fejér Cod. Dipl. Hung. V. köt. 2. r. 345. l.; — V. köt. 3. r. 125. 490. ll.

volt. A IV. (kún) László s a firmiai püspök és pápai követ Fülöp közti egyenetlenségek alkalmával, az itteni ezüst bányákból évenkint 100 marka ezüst fizetése köttetik le. [1]) Városi állására és forgalmi jentőségére mutat akkori vámjának szabályozása is. [2]) A városnak Hekkel nevü egyik polgára 1284. Kun Lászlótól, egy szomszéd erdőséget tárgyazó adományt nyert. [3]) Nevezetes azonkivül, hogy 1290. Vagendrüzel (Merény) is a gölniczi jog szerint alapíttatott földesurai által. [4])

II. Az Anjou királyok korában Gölnicz még nevezetesebb kifejtést tapasztalt; különösen az által, hogy Robert Károly azt 1327. Selmeczbánya jogaiban és szabadságaiban részesítette [5]); a minek annál nagyobb fontossága volt, minthogy Szomolnokbánya várossal közelebbi érintkezésbe jutván [6]), s területe a várostól köröskörül két mértföldnyi távolságra szabályoztatván, [7]) most Gölnicz joga azon egész vidék anyajogává lett. [8]) S ehhez képest azután Szomolnokbányán és Vagendrüzelen [9]) (a mai Merényen) kivül Svedlér, Remete [10]), Zsakarócz (Soekelsdorf), Vajkócz (Wolkons), Prakones

[1]) Wagner Károly, Analecta Scepusii I. köt. 194. l. — » — — de argenti fodina nostra Quiylnylichbana vocata,« Fejér Cod. Dipl. Hung. V. 3. r. 28. l. — » — — de argenti fodina nostra Guylnychbana vocata circa Scepes.« Theiner Ágoston: Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram spectantia, I. köt. Róma, 1859. 347. l.

[2]) Wenzel Gusztáv. Árpádkori Uj Okmánytár. IX. köt. (II. 4.) 204. l.

[3]) Fejér Cod. Dipl. Hung. V. köt. 3. r. 246 l.

[4]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 5. r. 97. l.

[5]) »Carolus stb. quod nos attendentes devotionis et fidei puritatem fidelium hospitum nostrorum de Gemelnech (Gölnicz) stb. hanc eis gratiam duximus faciendam, quod his omnibus et singulis libertatibus et libertatum praerogativis, quibus fideles hospites nostri de Selmuchbanya suffulti potiuntur atque gaudent, amodo in futurum pacifice et per omnia gratulentur et perpetuo perfruantur hospites de Gemelnech supradicti stb. Datum anno Domini 1327. XII. kalendas Junii.« Az eredeti után.

[6]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 4. r. 299. és 308. ll. IX. köt. 1. r. 239. l.

[7]) 1338. Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII köt. 4. r. 299.

[8]) Krones Ferencz, Deutsche Geschichts- und Rechtsquellen in Ober-Ungarn, a bécsi cs. Akadémia Archivumának XXXIV. kötete (1865.) 214. l.

[9]) 1315. Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 5. 97. l.

[10]) 1338. Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 4. r. 301. l.

(Prackendorf), Helczmanócz (Henczmansdorf, Henchman) [1]) s úgy szintén Krompach, Stósz, Honten, Jekelfalu (Jeckelsdorf), Margitfalva (Sanct Margarethen), Folkmár és Koisso (Koissdorf) [2]) szintén jogközösségben voltak Gölniczbányával.

Az e szerint főfontosságú gölniczi jogot, ujabb időben dr. Krones Ferencz, az ötvenes években kassai, jelenleg gráczi tanár, tette buzgó tanulmányok tárgyává, a nélkül azonban, hogy eme jog eredeti példányát, vagy annak szövegét felfedeznie sikerült volna. Kalauzául egy XVII. századi formuláris könyv [3]), és az ottani város-tanácsnak egy 1486-ki rövid statutarius könyve szolgált. [4])

Lajos király korában Gölnicznek nevezetes differentiája volt a Jekelfalusiakkal, kik IV. László királynak egy 1282-ki adományának alapján 1352., tehát oly időben, midőn a Szepességet a király testvére István herczeg birta, két helységet Gölnicztől elvonni kisérlettek meg, s e tárgyban Kebly-i Miklós, István herczeg udvari birájától kedvező itéletet nyertek. S úgy látszik, hogy ez időben Gölniczbánya szomszédai részéről területében hasonló módon más röviditéseket is tapasztalt. Ezekre vonatkozott névszerint Stengel Armin, a város birájának és Peffold János egyik esküdtjének panasza, melyet Gölniczbánya nevében a király elé terjesztettek, s melynek következtében ez Bebek Györgyöt, a királyné tárnokmesterét küldte ki a hely szinére, hogy határjárást tartson, s állitsa vissza a régi birtokállapotot. Lajos király a birtokállapot e visszaállitását 1368. különös privilegiummal sanctionálta [5]);

[1]) Krones id. m. 214. l. V. ö. Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 4. r. 114. sk. 564. ll.

[2]) Krones Id. m. 213—229. ll.

[3]) »Aus dieser Zeit (értetik) a XVII. század) stammt die Abfassung eines Formelbuches, das augenscheinlich einem Stadt- oder Rechtsschreiber seine Entstehung verdankt, und — wie die Zusätze verschiedener Zeiten und Hände lehren, — in bleibendem Gebrauche späterer Amtsgenossen blieb. Der Inhalt ist mannigfaltig, mehrsprachig, und entspricht ganz und gar den örtlichen und zeitlichen Verhältnissen, so dass man diesen Quartband ein Kaleidoscop des inneren Lebens der Stadt Gölnitz, und zwar in seinem Verfalle nennen kann.« Id. m. 217 l. A 217.—234. ll. következik a könyv tartalmának kivonata.

[4]) Id. m. 215. l.

[5]) Fejér Cod. Dipl. IX. köt. 4. r. 114. sk. ll.

azután pedig 1374. Gölniczbányát s a területén lévő és hozzá csatolt hét helységet szabadságaikban és jogaikban megerősítette. [1])

Annyi kétségtelen, hogy Gölniczbányának szabadságait és jogát Zsigmond, Mátyás és II. Ulászló királyok, a XV. század végeig fentartották. [2])

Zsigmond király ugyanis Gölnicz régi jogát 1435. különös okmányban ujította meg, mely »Tyrnaviae in festo Nativitatis Beati Johannis Baptistae« kelt, s melyet — mivel a város jogának egyes pontjait részletesen reproducálja — a függelékben, teljes szövege szerint fogok bemutatni.

Ezenkivül még Zsigmond ugyancsak 1435. Lajos királynak 1368-ki és 1374-ki azon szabadalmait is megerősitette, ünnepélyes privilegium formájában, melyek által Gölniczbánya birtokintegritása és szabadságai ujból megállapittattak. [3])

Minthogy pedig Sepsi mezőváros az iránt panaszkodott, hogy Pán és Feketeerdő nevü erdőségeiben a gölniczbányaiak által háborittatnék, és megkárosittatnék; Zsigmond 1437. augusztus 10-kén (in festo Sancti Laurentii martiris) »Rinaldo Italico Comiti Cupri et Castellano castri nostri de Gelnycz, nec non Judici et Juratis, ceterisque civibus Civitatis nostrae similiter Gelnycz vocatae« azt hagyta meg, hogy azzal hagyjanak fel. [4])

III. Az Albert király halála után kitört belső nyugtalanságok a szepességi bányavidékre is kihatottak, s a pelsőczi, krasznahorkai és tornai várak birtokosai sokat ártottak az itteni bányászatnak. Gölniczbánya, mely ezen váraktól távolabb feküdt, nem szenvedett ugyan annyit, mint az oda köze-

---

[1]) Fejér Cod. Dipl. IX. köt. 4. r. 564. l.

[2]) »Die Blüthezeit der Gründner Orte schliest mit dem XV. Jahrhunderte.« Krones id. m. 215. l.

[3]) »Johannes filius Petri carnificis Judex Civitatis nostrae Gelniczbanya vocatae« kérésére III. kalendas Junii alatt. Hiteles másolat után.

[4]) » — — — quatenus praenarratos cives et populos de Scepsy huiusmodi silvis nostris Paan et Fekethewerdew vocatis, secundum antiquas eorum libertates et privilegia per divos Reges Hungariae eis datas et concessa, pacifice et sine omni impedimento uti et frui permittatis et permitti facere debeatis«; — még ezt hozzáadván: »Et hoc idem iniungimus futuris Castellanis seu Vicecastellanis nostris, civibusque et hospitibus de dicta Gelnicz.« Az eredeti után.

lebb fekvő bányahelységek ; azonban a bányamivelés körében támadt zavarok Gölniczre sem maradhattak kártékony befolyás nélkűl; s az ottani tanácsnak 1486-ki intézkedései, melyeket fent jeleztem, a bányászat hanyatlásáról már kezdenek tanuskodni.

Mátyás király uralkodása alatt Szepességben a Zápolyai család emelkedése volt a bányaszabadság hanyatlásának kezdete. Mindamellett nem ismervén azon okmányokat, melyek Zápolyai Imre ottani állását szabályozták, nem vagyunk képesek meghatározni, ha vajjon Gölnicz kerűlt-e az ő hatalma vagy csak véduralma alá. Annyi bizonyos, hogy Zápolyai János 1527. a gölniczi várnak volt birtokosa.

Nevezetes a szepességi bányászat történetében még az 1497. Gölniczen, a Lőcsén lakó Thurzó Márton és Donel János szomolnoki kamarai gróf közt kötött azon szerződés, melynél fogva a szomolnoki bányagépekhez (Kunst) szükséges vasat Donel János Thurzó Mártontól vegye; ki a cementatiora is neki vasat szállitson, a nyers vasnak 3 mázsáját, a finomabb vasnak, $1^3/_4$ mázsáját egy forintért számitva. Az ezen szerződésnél jelen volt tanuk közet. Bartholomaei, Zápolyai István nádornak szepesi kamarai grófja említtetik.[1])

A XVI. századi gölniczi bányamívelés terjedelméről azon tudósitás jutott korunkra, hogy az ottani Bemnitzigi, Badersberg, Herresberg, és Szepesi Görgy (Zipser Perle) nevü bányákban 3—400 hevér bányászkodott; s hogy a »Zeche« nevü bányában Gölnicz szomszédságában egy munkaszak (Schicht) 100 hevér dolgozott. nevezetes volt az u. n. »Freitagsberg« bányászata is, hol egy mély tárna létezett és egy munkaszakra 50 hevér volt alkalmazva.[2])

36. §. 2. Szomolnokbánya. Lassupatak.

I. Szomolnokbányáról (Schmölnitz) Szepesmegyében a XIV. század előtti időből határozott történeti tudósitás nem jutott korunkra. Midőn mindazáltal 1332. okmányilag először említtetik, Robert Károly királytól »Civitas

---

[1]) Collinászy Florian, Chronologisch-historische Beschreibung des Oberungarischen Bergbaues (kézirat).

[2]) U. o.

nostra Zumulnukbányá-«nak neveztetik, mely »more aliarum Civitatum nostrarum eadem libertate fruitur.« [1]) Ezen szavak tehát kétségtelenné teszik, hogy akkor ott már huzamosabb idő óta bányamivelés állott fenn. S ehhez képest Szomolnokbánya akkor szabad bányaváros volt, melyhez a király a körülfekvő vidéket is két mértföldnyi távolságig csatolta.

Bányaszabadságai az által nyertek biztosabb alapot, hogy nemcsak Gölniczbányával egybefoglaltatván, Robert Károly 1338 [2]), és I. Lajos király 1358. [3]) a két város privilegiumait együtt erősitették meg, hanem hogy Szomolnok területén más bányahelységek is keletkeztek. [4])

Szepes megye bányavidéke bányászatának fejlődése folytán, az ottani birtokviszonyoknak szorosabb meghatározása szükségesnek találtatván, ez mindenek előtt az ujonnan felvirágzott Szolnokra nézve 1332. vétetett foganatba. Ez alkalommal mindazáltal azon különösségre találunk, hogy habár a város határait a szepesi káptalan a király rendeletére már 1333. szabályozta, s ezen szabályozást a király is helybenhagyta; azért utóbb a király mégis, midőn a szomolnokiak 1338. ezen birtokrendezésnek uj privilegialis megerősitését kérték, [5]) ismét — névszerint a város határain belűl fekvő Svedlér és Remetére nézve [6]) — és pedig most Gölniczbányát is ezen rendezésbe belevonva [7]) — uj határszabályozást rendelt el. A káptalan tehát ennek értelmében Szomolnokot Gölniczczel hozta kapcsolatba; s ezen ujabb szabályozást, mely már mind a két várost illette, Szomolnok számára privilegium formájában a király szentesitette [8]). Mivel pedig S v e d l e r és R e m e t e mások bir-

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 3. r. 644. l. és 5. r. 241. l.

[2]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 4. r. 300. és 308. ll. 5. r. 241. l.

[3]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 1. r. 239. l.

[4]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 3. r. 644. 682. l. és 5. r. 241. és 260. ll.

[5]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 4. r. 299. l.

[6]) — — quosdam possessiones intra metas civitatis nostrae Smulnukbanya vocatae existentes, videlicet Schweidler vocatos, et unam Remete nuncupatam« stb. U. o.

[7]) U. o. 301. l.

[8]) U. o. 302. l.

tokában voltak [1]), a király ezeknek kártéritését vállalta magára. [2]) Midőn ezután Lajos király Jekel fiai Mátyás és Domokos azon panaszára, hogy a gölniczi és szomolnoki polgárok birtokukon hatalmaskodást követtek el, 1344. vizsgálatot rendolt el [3]), s ennek folytán a polgárok, jogaiknak erősebb biztositása czéljából azoknak uj megerősitését kérték, Lajos 1353 atyjának nemcsak 1338-ki, hanem 1322-ki intézkedéseit is megerősítette. [4])

III. Szomolnok területén uj bányák nyittattak oly helyen is, hol már régen rendezett lakhelyek feküdtek. Ilyen volt azon bánya, mely Robert Károly király idején L a s s u p a t a k [5]) környékén keletkezett.

L a s s u p a t a k (Stillbach) ugyanis közel Vagendrüzelhez, de még Szomolnok területén feküdt. [6]) Az 1344. évben még »nova montana«-nak neveztetik. [7]) ; azonban régi különös községi szervezése volt ; s 1346. már mint város említtetik. [8]) Az esztergami érsek mint Rozsnyóbánya birtokosa, és a Bebekek mint a krasznahorkai vár urai, Lassupatakot magoknak akarták vindicálni ; de ebben czélt nem érték [9]) s Lajos

[1]) » — — possessiones tres Schweidler vocatas, quae erant Nicolai et Georgii filiorum Conradi, et filli Thomae, filii Trenck, et Laurentii filii Nicolai ; item possessionem Remete vocatam, quae erat similiter praedictorum Nicolai et Georgii filiorum Conradi , et Laurentii filii Nicolai« stb. A káptalan jelentése.

[2]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 4. r. 308. l.

[3]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 1. r. 239. l.

[4]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 2. r. 226. és 233. ll.

[5]) Lassupatak okmányilag már V. vagyis Kun-László király korában emlittetik ; l. Fejér Cod. Dipl. Hung. V. köt. 3. r. 509. l.

[6]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 1. r. 261. l. — Fejér hibásan ír »Ailbach.«

[7]) U. o. 258. l.

[8]) Lajos király a szomolnokiak kérésére, »quod nonnulli ex vicinis et commetaneis eorum terras ipsorum intra metas eorundem existentes occupassent et occupatas uterentur« — 1346. »Budae in vigilia Beati Mathaei apostoli« alatt a város területének határjárását elrendelvén ; a szepesi káptalan jelentése szerint, midőn »a monte Ochzynberg usque ad Wagrendresser« a határt akarták szabályozni, a »Judex, Jurati et cives de S t i l b a c h« mondtak ellent. Az eredeti után.

[9]) 1344. Fejérnél Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 1. r. 257. ; — 1358. u.

király Lassupatakot nem kevesbbé mint Vagendrüzelt 1358. a Kun László királytól nyert szabadságokban erősitette meg. [1]) Lassupatak Zsigmond uralkodása alatt tekintélyes bányavárossá fejlődött. [2]) Szereplése ugyan nem volt oly befolyásos, mint Gölnicz- és Szomolnokbányáé; ezek mellett mindazáltal szintén helyt foglalt. Csak a XVI. század mozgalmai alatt lett szabadsága a válságos viszonyok áldozata.

Szomolnokbányának tehát szintúgy mint Gölniczbányának voltak társ-bányahelységei, melyek vele ugyanazon joggal (a gölniczivel) éltek, s ugyanazon jogi közösségben álltak.

37. §. Folytatás.

IV. Szomolnokbánya községi szervezésére nézve megjegyzen-

o. IX. köt. 2. r. 678. l. — Fejér »Stillbach« helyett, hibásan ír »Ailbach« és »Millboch.«

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 2. r. 678. l.

[2]) Így midőn 1432. Piesk János a király főbányamestere (Oberster Steiger) Jászóban egy, a szomolnoki »Ortl« és »Bettler« nevű bányatársulatok közti fontos perben itélvén, részben a már 1421. Karl Miklós beszterczebányai főbányamestertől hozott itéletet hagyta helyben, birótársai Gölnitz, Szomolnok, Telki, Rud, S t i l b a c h és Jászó bányavárosok bányamesterei voltak. (Collinászy Flórián, Chr. hist. Beschr. d. oberung. Bergbaues.) — Így a következő 1437-ki okmányban Lassupatak a felső-magyarországi bányavárosok közt külön említtetik fel: »Nos Sigismundus stb. quod quia fidelis noster Eberhardus Cliber civis de Bamberga, Nostrae Maiestatis familiaris, ad specialem Nostrae Serenitatis requisitionem et complacentiam duo millia et sexingentos florenos auri, tempore summe incumbenti nomine veri mutui et sub spe restitutionis Maiestati Nostrae dedit, consessit et realiter assignavit stb. c a s t r u m n o s t r u m G e l n i c z appellatum in Comitatu de Torna habitum, simul cum villis et possessionibus ad idem castrum spectantibus, et pertinere debentibis; item M o n t a n a s e t C a m e r a s n o s t r a s a u r i e t a r g e n t i, a c c u p r i e t a l i a r u m m i n e r a r u m in S m o l n i z, G y l n i c z, R w d a, T e l k y, I d a, J a z o w, S t i l b a c h, C z y r k e n d o r f f et M u z a y existentes, et a d C a m e r a m n o s t r a m C a s s o v i e n s e m p e r t i n e n t e s, una cum ipsarum fructibus et proventibus, utilitatibusque et pertinentiis earundem quibuslibet, a festo Beatae Katherinae virginis et martiris proxime venturo incipiendo usque ad duorum integrorum, immediate post sese consequenter affuturorum annorum perfecta spatia et plenarium exitum, praefato Eberhardo duximus impignorandas et obligandas, ymo impignoramus et obligamus, signanter specialiter infrascriptis conditionibus intersertis et declaratis stb. Datum Pragae in festo Beatorum Simonis et Judae Apostolorum, anno domini 1437. (Az eredeti után.)

dőnek tartom, hogy volt neki különös kamaraigrófja[1]) és városi tanácsa, melynek hatósága a közel helységekre is kiterjedt.[2]) Saját privilegiumokkal is birt s ezekben a királyok által támogattatott[3]);

---

[1]) 1341. Róbert Károly király okmányában »Marinus Comes Camerae nostrae Smolnichiensis,« (l. alább Thelkibányánál); — 1351. Lajos király parancsot küld »Comitibus Camerae nostrae de Symulnuch ac eorum officialibus« Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 2. r. 67. l.

[2]) »Nos Georgius Schreiber Judex Civitatis Smolnicz, nec non Jurati Cives Vrbanus Priscer, Caspar Czekel, Cresaln, Moyses Jekelworm, Petir Willisch, Merten Stompropel, Barto Jacob, Jurg Plisser eiusdem Civitatis stb. quod discretus vir Johannes Kistner de Schczynigk stb. coram nobis suprascriptis tunc sedentibus in Judicio recognovit se vendidisse religiosis ac devotis patribus Monasterii dicti Steyn iacentis in Terra Scepus, partem villae dictae Stoss, que situata est prope Smolniczyam, omni iure, prout hactenus ipse eam possedit stb. pro 23 florenis auri Vngaricalis stb. In cuius rei evidens testimonium sigillum maius nostrae Civitatis Smolnicensis praesentibus est appensum. Datum ipso die Conuersionis Sancti Pauli Apostoli sub anno Domini 1449.« (Hiteles másolat után.

[3]) 1) »Sigismundus stb. Comitibus lucri Camerae nostrae s. et gr. In personis fidelium nostrorum providorum Judicis, et Juratorum ac universorum civium et hospitum populorumque et incolarum n o s t r a e C i v i t a t i s S m o l n i c e n s i s, et v i l l a r u m a d e a n d e m p e r t i n e n t i u m Maiestati Nostrae exponitur per Petrum filium Henrici Magistri Tavernicorum Regiae Maiestatis gravi cum quaerela, quod licet ipsi antiquis libertatibus eorundem requirentibus a solutione lucri Camerae nostrae exempti et supportati haberentur; tamen vos non obstante talismodi eorum exemptione ipsos ad solutionem dicti lucri Camerae nostrae astringere nitemini et velletis, imo eosdem praetextu ipsius Camerae nostrae in bonis et rebus eorum dampnificaretis incessanter in libertatis eorum derogamen multum ingens. Verum cum nos ipsos Judicem, Juratos, cives, hospites, populosque et incolas dictae nostrae Civitatis Smolnicensis, et villarum praedictarum ad eandem Civitatem spectantium in eorum antiquis libertatibus illibate velimus conservare et facere conservari: igitur fidelitati vestrae stb. (eltiltó parancs.) Et hoc idem iniungimus futuris Comitibus et dicatoribus praetacti lucri Camerae nostrae praetactae observare. Datum Budae feria sexta proxima post festum Beati Vrbani Papae anno Domini 1424.« (Hiteles másolat után).

2) »Commissio propria domini Regis.«

»Sigismundus stb. fidelibus nostris Magnificis Laurencio de Hedrehwar Palatino, Johanni de Rozgon Thauarnicorum, et Johanni de Peren Dapiferorum nostrorum Magistris, item Castellano Castri nostri Torna vocati, s. et gr. Cum nos fideles nostros vniuersos ciues, hospites et incolas C i u i t a t i s n o s t r e S m o l n y c z vocate, montanistas scili-

de viszont rendkivüli közterhek viselésére is más városok módjára köteleztetett. [1])

V. Szomolnokbánya geographiai fekvése azonkivül úgy hozta magával, hogy a városnak minden oldalról szomszédaival csaknem folytonos differentiái voltak, melyek nem ritkán ellenségeskedésekké fajultak.

A jászói prépost az iránt panaszkodván, hogy már a bányavárosok s különösen Szomolnok keletkezése a prépostság birtokának és területének megröviditésével járt [2]); s hogy a király a törvényes kártéritést neki mindaddig még meg nem adta; kéréséhez képest Lajos királytól 1358. összes jószágaira

---

cet nostros de eadem, simul cum vniuersis juribus ad eandem Ciuitatem nostram pertinentibus, nec non rebus et bonis ipsorum quibusuis, justis tamen et legittimis, in nostram Regiam receperimus proteccionem et tutelam specialem, viceque Nostre Maiestatis persone vestre commiserimus tuicioni; fidelitati igitur vestre firmissime precipiendo mandamus, quatenus amodo imposterum prenominatos cives, hospites et incolas ipsius Ciuitatis Smolnycz in prescriptis juribus ad eandem Ciuitatem spectantibus, nec non rebus et bonis ipsorum quibusuis justis, ut premittitur, et legittimis contra quoslibet illegitimos impetitores, et signanter aduersus fideles nostros Magnificum Petrum filium condam Palatini de Pelseucz, ac Egregios Emericum filium Waywode, Nicolaum, Stephanum et Ladislaum de dicta Pelseucz, nec non venerabilem et religiosum Prepositum Ecclesie de Jazow, qui ipsis diuersas iniurias variaque dampna et nocumentorum grauamina inferre et irrogare asseritur, protegere, tueri et defensare debeatis Nostrae Maiestatis in persona et auctoritate harum serie vobis specialiter in hac parte attributa, et justicia mediante. Secus non facturi in premissis; presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Prage feria quarta proxima post octavas Pasce Domini anno eiusdem 1437.« (Az eredeti után.)

[1]) »Uladislaus D. gr. Rex Poloniae, Electus Regni Hungariae stb. Judici, Juratis, ceterisque universis civibus, hospitibus et Communitati Civitatis Montanae Zmolnokbánya vocatae stb. Quamvis stb. ut pro tangente nos necessitate Regni cogente 400 florenos auri puri ad Vestram Universitatem pro auxilio et defensione castrorum nostrorum inferiorum, et signanter Nandoralbensis, in quo salus Regni nostri Hungariae existere videtur, pro taxa imponendos, fidelitatem ipsius vestrae Universitatis diligenter et seriose requirimus stb. Datum Budae feria sexta proxima post festum Beatorum Viti et Modesti martirum, anno Domini 1440.« Az eredeti után.

[2]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 2. r. 672. l.

nézve általános bányászati jogositványt, az említett czím alatt nyert. Ez mindazáltal a kölcsönös surlódásokat meg nem szüntette; s már 1359. ismét a prépost a királynál azon panaszt tette, hogy a szomolnokbányai, gölniczbányai, idabányai és szepsi polgárok a prépostság birtokát annyira háborítják, hogy a határjeleket csaknem a monostor épületének közvetlen szomszédságában letették. [1]) Később az egyenetlenségek az erdőségek használására is kiterjesztettek, melyek végre 1362. István tárnokmester előtt, kölcsönös egyezkedés utján akkép intéztettek el, hogy a bányavárosiak a prépostság bizonyos erdőségeit használhassák ugyan, de ennek fejében a prépostság tulajdonát elismerni, és évenkinti bért fizetni tartozzanak. [2]) Uj differentiákat 1399. Zsigmond királyi közbenjárásával intézte el. [3])

Az esztergami érseknek mint Rozsnyó bányászati urának volt ugyan Szomolnokkal, Lassupatak keletkezése alkalmával, némi egyenetlensége, de ez könnyen egyenlittetett ki. [4])

Ugyanazon alkalommal a Bebekek is fel léptek Szomolnok ellen; s később ezeknek ellenségeskedései leghátrányosabb befolyással lettek az ottani bányamívelésre. Az intézkedéseknek egész sorozatát ismerjük, melyekkel királyaink a szepesi bányavárosokat, s névszerint Szomolnokot a Bebekek hatalmaskodásai ellen védelmezték.

1437. Zsigmond Hedervári Lőrincz nádort, Rozgonyí János királyi tárnokmestert, Perényi János királyi főtálnokot és Torna várának várnagyát bízta meg a szomolnoki polgároknak Pelsőczi Bebek Péter, Miklós, Imre, István és László elleni védelmével — »cum eosdem in nostram Regiam recepimus et tutelam specialem.« [5])

1442. Erzsébet királyné a szomolnokiaknak védlevelet

---

[1]) » — — quasdam metas ex eisdem metis eorum prope villam Ecclesiae praedictae ad ictum unius sagittae erexisse.« Fejér IX. köt. 3. r. 97. l.

[2]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 7. r. 209. l.

[3]) Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 2. r. 652. l.

[4]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 1. r. 257. l.

[5]) Collinászy Chr. hist. Beschreib. d. ob. ung. Bergbaues.

ád Pelsőczi Bebek Imre ellen, egyszersmind kassai és lőcsei kapitányainak meghagyván, hogy őket oltalom alá vegyék. [1])

1455. V. László király a szomolnokiaknak Bebek Imre és István özvegyei elleni védelmezése czéljából, hasonló intézkedéseket tesz. [2])

S úgy szintén Mátyás király is 1458. a Bebekeknek krasznahorkai várnagya Konde László, s 1459. Bebek István özvegye, valamint a krasznahorkai és zadvai várnagyok ellen, kik a szomolnokiakat és svedlérieket háborgatták, erdei házikóikat felgyujtották, mileszénhelyeiket pusztították, lovaikat elrabolták stb. erélyes rendeleteket adott ki. [3])

Nem ugyan oly elkeseredettek mint a Bebekekkel való küzdelmek, de mégis eléggé kártékonyok voltak a bányavárosiak, névszerint a szomolnokiak és gölnicziek ellenségeskedései a Jekelfalusiakkal is. [4])

Végre Torna vára részéről is sok ellenségeskedést tapasztaltak a szomolnokiak. Ennek folytán Albert király 1439. Tornai Saffár István s fiai Szilveszter és Vid ellenében rendeletet adott ki, hogy nekik eleget tegyenek [5]); — s 1453. László király ismét Szilvester ellen védelmezi őket [6])

VI. A mi Szomolnok bányamívelését illeti, megjegyzendő, hogy az e város körűl nagy kiterjedésben elterülő csillám és agyagpalában, egy nyugatról kelet felé vonuló mintegy 200 ölnyi vastag szürke palaréteg fekszik, melyben részint nagyszerü kovandtömzsek, részint pedig egyes érczes rétegek már ősidő óta bányamívelés tárgyai. [7]) A régi bányászat eredményeiről ugyan részletes adatok hiányoznak. Annak egykor gazdag jövedelmezéséről azonban érdekes példát nyujt Drugeth Vilem nádornak 1330-ki végrendelete, mely szerint

---

[1]) Collinászy Chr. hist. Beschreib. d. ob. ung. Bergbaues.

[2]) U. o.

[3]) U. o.

[4]) Fejér Cod. Dipl. Hung. p. o. IX. köt. 4. r. 683. l., IX. köt. 5. r. 80. és 210. ll., X. köt. 1. r. 723. l. stb.

[5]) Az okmányt lásd a függelékben.

[6]) Collinászi id. m.

[7]) Pécs Antal 1873-ki jelentése a magyar állambányákról 45. l.

özvegyének a szomolnoki bányák jövedelméből tekintélyes összeget hagyományozott. [1])

Zsigmond korában az itteni bányászat nevezetes emelkedést tapasztalt; mert 1410. itt 1231 mázsa, 1439. pedig 4613 mázsa rezet termeltek. [2])

Különösen nevezetes volt az ezüst- és részben aranybányászat a Remetétől az u. n. Ökörhegyig terjedő vidéken, s a lassupataki völgyben. Azonban Dernő felett, és Stoosz vidékén is nagy mennyiségü ezüstöt termeltek. Szomolnok és Lassupatak önálló kohókat is birtak. [3])

38. §. Rudabánya. [4])

Rudabányán, Borsodmegyében, a bányászat kezdetét a XIV. századba lehet tenni; s bányászata 1378. már oly jelentékeny volt, hogy akkor a helység mint önálló város szerepelt, melynek tanácsa okmányilag említtetik. [5])

Mindamellett Rudabányáról és régi bányászatáról részletes tudósítások nem jutottak korunkra. Jelenleg pedig az már csak falu mintegy 200 lakossal; s csupán még használatban lévő régi pecsétje, és a közelében találtató elhagyott bányaomladékok és kohóromok tesznek tanúságot, hogy itt egykor bányaváros is volt.

E városnak polgára Czigenfüszel Erazmus 1439. nyert Albert királytól u. n. »Cum justi« szabadalmat. [6]) Okmányilag később is többször említtetik. [7]) Azonban egykori virágzá-

---

[1]) » — — — Consorti meae quingentas marcas fini argenti de monte Szomolnokbánya dare committo« stb. Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 3. r. 508. l.

[2]) Collinászy id. m.

[3]) U. o.

[4]) Maderspach Livius, Beschreibung der Telekes-Rudobányaer Eisenstein-Lagerstätten (Oesterr. Zeitschr. f. Berg- u. Hüttenwesen 1576. 72. l.)

[5]) A Gróf Zichy család Okmánytára IV. köt. 37. l.

[6]) »Albertus stb. universis et singulis Praelatis, Baronibus stb. Cum justi stb. mandamus, quod dum et quando et quotiescunque fidelis noster providus Erasmus Czigenfüssel dictus civis oppidi nostri Ruda vocati, aut homines seu familiares sui proprii stb. ad vestras terras stb. pervenerint; extunc eundum Erasmum Czigenfüssel arrestare seu prohiberi facere nusquam et nequaquam praesumatis stb. Datum Budae feria sexta proxima post festum Nativitatis Beati Johannis Baptistae anno Domini 1439.« Az eredeti után.

[7]) P. o. Emericus de Zapolya stb. universis et singulis Praelatis,

sának legvilágosabb bizonysága az, hogy a felső-magyarországi bányavárosok közt, rangra nézve a harmadik helyet bírta.

39. §. 4. Jászó.

I. Jászót itt kettős szempontból lehet tekintetbe venni: a mennyiben a premontrék régi, ottani híres prépostsága a magyarországi bányászat történetében is mindig előkelő helyt fog birni; s a mennyiben Jászó községe egykor Felső-Magyarországnak egyik tekintélyes bányavárosa volt.

II. Alig hogy a nagy pusztitás után a tatárok hazánkból visszavonultak, még 1243. Albert prépost Jászó lakosainak, kik »populi Praepositurae«-nek neveztetnek, ujból ad bányamívelési jogot s e mellett a helység állását is a bányaszabadság értelmében szabályozza. [1]) Kevés évvel utóbb t. i. 1255. pedig IV. Béla király, az öcscse Kálmán herczeg által a prépostságnak adott privilegiumot ujított formában erősíti meg. [2]) Kétségtelen tehát, hogy a jászói prépostság az Árpád-királyok korában birt bányászati privilegiummal, melynek alapján itt már a tatárjárás előtt is állott fenn bányamívelés. Ez időből mindazáltal egyenes tudósitások e tárgyban nem jutottak korunkra.

III. Általán véve azt lehet mondani, hogy a jászói prépostok a bányaszabadságnak lelkes pártfogói voltak. S e körülménynek lehetett nagy részben köszönni, hogy e vidék bányaipara a XIV. és XV. századokban nagy hírre és jelentőségre emelkedett. A prépostság bányászati jogosítványai 1290. III. Endre király által bővíttettek [3]); s miután viszonyai az akkor keletkezett szomolnoki bányákhoz rendezvék — mint

---

Baronibus stb. Noveritis quod quia Thomas Magnus familiaris Stephani Poharnok Castellani nostri de Tallya, stb. eiusdemque salium nostrorum partium superiorum de Zikzo, Lwcz, Rudabanya, Rimazech, Zent Peter, Puthnok et Rima Zombath Vicecamerarius stb. Datum in Castro nostro Regecz, feria secunda proxima post festum Beati Anthonii confessoris, anno Domini 1467.« Eredetije a b. Vécsey család sárköz-ujlaki levéltárában.

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. köt. 1. r. 306.

[2]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. 2. r. 299. l.

[3]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VI. köt. 1. r. 59. l.

láttuk — az 1358.[1]) és 1359-ki események[2]) után 1362. ujonnan szabályoztattak[3]). Az ekkép történt megállapitásról I. Lajos 1364. nagy privilegiumot adott a prépostságnak[4]), mely — midőn a prépostoknak bányászati jogositványait biztositotta — egyszersmind az itteni bányamivelésnek később is jogi alapja maradt.

IV. A jászói bányamivelés szempontjából talán nem érdeknélküli körülmény, hogy a prépostságnak bányászati jogositványaira vonatkozó régibb privilegiumot Zsigmond is 1436. »IX. kalendas mensis Februarii« ujból erősitette meg ünnepélyes privilegiumával. Úgy látszik azonban, hogy ez az 1436-ki privilegium, kettős külön irányú példányban volt expediálva, mindkettő Szaniszló prépost kérésére, s mindkettő a kelet ugyanazon napján.

Zsigmond eme privilegiumának egyik példányát tette közzé Fejér György,[5]) s ebben csupán IV. Béla király 1255. kiváltságlevele foglaltatik. Ez Fejérrel — mint mondja — »ex archivo Conventus Jaszow« volt közölve.

A másik példánynak két hitelesített másolata őriztetik az országos levéltár kincstári osztályában (NRA. fasc. 1109. N. 15. és fasc. 1235. N. 71.), s ez I. Lajos királynak 1358-ki szabadalomlevelét tartalmazza, ugyanazon királynak 1364-iki megerősitő privilegiumával együtt.

A dolog fontosságánál fogva azt jegyzem meg, hogy az utóbbi azon példány, melyet Tesch Károly akkor jászói prépost 1734. bányászati joga bebizonyítása céljából a szepesi kamara előtt felmutatott.[6])

---

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 2. r. 672. l.

[2]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 3. r. 95. l.

[3]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 3. r. 342. l.

[4]) I. Lajos királynak eme »13. die mensis Augusti 1364.« kelt, s »Magister Michael Notarius et procurator religiosi Conventus Monasterii Beati Johannis Baptistae de Jazow vice et nomine eiusdem« kérése szerint kiadatott. Tudtommal eddig nincs közzétéve.

[5]) Fejér X. köt. 7. r. 754. l.

[6]) Az ez utóbbi példányban foglalt megerősítés I. Lajos király privilegiumára következőleg vonatkozik: »Sigismundus stb. (mint Fejérnél X. köt. 7. r. 754. l. eme lap alulról olvasva az 5. sorig) praesentavit nobis quasdam litteras olim Serenissimi Principis domini Ludovici Regis

V. Sajnálkozással kell bevallanunk, hogy Jászónak egykori bányászatáról és annak eredményeiről, minden közelebbi hiteles tudósítások hiányoznak. Hogy Jászó a XV században a prépostságnak földesúri hatalma alatt állott, azt Mária királynénak 1394-ki okmánya bizonyítja, melylyel János akkori prépostnak »ad possessionem ipsius Ecclesiae Jaszow«, vásártartási jogot adott, úgy hogy »in ipsa possessione Jaszow nuncupata« szabad vásárok tartathassanak. [1]) Másrészről azonban azon körülményből, hogy Jászó községe a felső-magyarországi bányavárosok közt a XV. században rangra nézve a negyedik helyet birta, méltán azt következtethetjük, hogy akkor virágzó bányászata volt. Jelenleg az itteni hegyeken szép vörös-fehér, fekete-fehér, és kék-fehér márvány töretik ugyan, de a fémbányászat már nem áll fenn.

40. §. 5. Telkibánya.

Telkibányának, Abaujmegyében, első felemlitését 1341-ik évben találtam, a mikor is határait a szepesi káptalan Róbert Károly királynak rendeletére szabályozza. [2]) A királytól »montana nostra Telukbányensis«-nek neveztetik, s azon-

Hungariae felicis recordationis patris et soceri nostri carissimi privilegiales, pendenti et authentico novo suo sigillo dupplici consignatas, tenores aliarum litterarum eiusdem domini Ludovici Regis super donatione et perennali collatione ac perpetuatione omnis generis metallorum, videlicet auri, argenti, cupri, plumbi et ferri, si quod intra novas metas per homines condam Serenissimi Principis domini Karoli laudandae memoriae Regis Hungariae, patris utpote dicti eiusdem Ludovici Regis, et Capituli Ecclesiae Scepusiensis inveniri quocunque temporis in processu posset, per ipsum condam dominum Ludovicum Regem dictae Ecclesiae de Jazow, et per consequens Praeposito et Conventui eiusdem facta, confectas et emanatas, supplicans idem dominus Stanislaus Praepositus suo et dicti Conventus nominibus, ut easdem litteras annotati condam Ludovici Regis ratas stb. (mint Fejérnél). Hasonló eltérés van a megerősitésben: »Nos igitur stb. (mint Fejérnél a 756. lap 5. soráig) speramus confoveri, simul cum donatione et perennali collatione omnis generis metallorum praetactorum, videlicet auri, argenti, cupri, plumbi et ferri, nec non omnibus aliis superius in praetactarum litterarum eiusdem domini Ludovici Regis tenore limpidius contentis et specificatis, mera auctoritate et potestatis plenitudine, ex certaque scientia Nostrae Maiestatis, pro eisdem Ecclesia de Jazow stb. (mint Fejérnél.)

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 2. r. 195. l.

[2]) Az okmányt lásd a függelékben.

kivül mind a káptalan jelentésében, mind a királynak a határszabályozást megerősitő okmányában mint »Civitas« jeleztetik[4], hol különös »Rector et urburarius noster de monte Telukbánya« vezeti a bányamívelést. Kétségtelen tehát, hogy Telkibánya akkor már királyi bányaváros volt.

Ez okmányokat Lajos király 1344 »Magister Marinus Comes Camerae nostrae Smolnichyensis et urburarius noster ac Rector Civitatis nostrae Teluky« a városi község nevében előterjesztett kérésére ujból megerősitette [1]; s ezen megerősitést a szepesi káptalan »dominus Gregorius Notarius Civitatis de Teluky« kérésére 1346. irta át. [2])

Telkibánya e rendezésében némi változás először akkor állt be, midőn Zsigmond 1390. Péter erdélyi püspöknek öt királyi eke alá való földet adományozott, mely bizonyos részben Telkibánya területéből is volt kihasitandó. [3]) A város szabadsága mindazáltal ez alkalommal épségében megmaradt, s midőn Abaujmegyében 1393. Ilsvai Leustach nádor gyülést tartott, a hol Borsvai László fiai és Telkibánya községe közt bizonyos per tárgyaltatott, a község mint peres fél »Judex et Jurati Cives Civitatis de Telkybányá«-nak neveztetik. [4])

---

[1]) »Nos Lodovicus stb. quod Magister Marinus Comes Camerae nostrae Smolnichiensis et vrburarius noster ac Rector Civitatis nostre Teluky vocate vice et nominibus universorum fidelium civium et hospitum de eadem Teluky stb. (ezt kérvén) »Datum in Wissegrad in festo conversionis Beati Pauli Apostoli, anno Domini 1344.« (Ilsvai Leuschach nádor 1393-ki átiratából.

[2]) »Datum in festo Beatae Mariae Magdalenae, anno Domini 1346.« (u. o.)

[3]) Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 1. r. 598. l.

[4]) »Nos Leustachius de Ilswa Regni Hungariae Palatinus et Comes Albensis stb. quod cum in causa inter Stephanum et Petrum filios Ladislai de Borswa in causam attractos ab una, et inter Judicem et Juratos Cives Civitatis de Telkybánya veluti actores parte ab altera in praesenti Congregatione nostra Generali Universitatis Nobilium Aba Wyvariensis et de Sarus Comitatuum feria secunda, videlicet in festo Beati Egidii Abbatis prope Civitatem Cassa celebrata habita, iidem Judex et Jurati Cives quasdam litteras Capituli Ecclesiae Scepusiensis privilegiales exhibuissent stb. Datum decimo die Congregationis praedictae in loco memorato, anno Domini 1393.« (Az eredeti után.)

Hunyadi János [1]) kormányzó 1447-ki adományának folytán azonban Telkibánya már a Rozgonyi család birtokába jutott; s ez adomány statutio által is foganatosíttatván, a város bányajogosítványa — mint látszik — ezáltal megszorítást ugyan nem tapasztalt, azonban a helység maga a Rozgonyi, Olnodi Czudar és Perényi családok peres differentiái által háborittatott [2]); míg végre Mátyás király 1470. a Rozgonyi

[1]) »Nos Johannes de Hwnyad, nomine et in persona Inclyti Ladislai Electi, nati quondam domini Alberti Regis Hungariae eiusdem Regni Gubernator etc. Magnifici Laurentius, Johannes, Renoldus et Oswaldus de Rozgon stb. (érdemei tekintetéből) oppidum Regale Telkibánya vocatum in Comitatu Abaujwariensi habitum stb. (a tartozékok közt bányák fel nem emlittetnek) memoratis Laurentio stb. dedimus, donavimus stb. Datum in Veteri Buda in festo Beati Gregorii Papae, anno Domini 1447.« (A Rajcsányiféle gyüjteményből.)

[2]) P. o. »Amicis stb. Conventui Ecclesiae de Lelez, Comes Ladislaus de Palócz Judex Curiae Regiae stb. Dicitur nobis in persona Magnificorum Johannis, Laurentii, Renoldi et Osvaldi filiorum condam Johannis de Rozgon, quomodo ipsi in dominium cuiusdam oppidi Regalis Thelkebánya vocati in Comitatu Aba Wywariensi existentis, et universarum utilitatum ad idem spectantium, ipsos titulo pignoris concernentis legitime vellent introire stb. (iktatási parancs). Datum Budae in festo Beati Gregorii Papae, anno Domini 1447.« — A statutio 1447. »in festo Annunctionis Beatae Mariae Virginis« »nullo penitus contradictore inibi apparente« megtörtént. (Az eredeti után.) — »Comes Ladislaus de Palócz Judex Curiae Serenissimi Principis d o m i n i M a t h i a e« stb. ugyanazon konventhez: »Dicitur nobis in personis Magnificorum Simonis et Jacobi Czudar de Olnod, quomodo ipsi in dominium cuiusdam oppidi Thelkebánya vocati in Comitatu Aba Wywariensi existentis, ac u r b u r a e e t p r o v e n t u u m m o n t a n o r u m e i u s d e m, quam aliorum fructuum pertinentiarum et utilitatum quarumlibet ad idem oppidum Thelkebánya spectantium et provenire debentium, ipsos infra tempus redemptionis eorum oppidi, urburae et proventuum montanorum per Regiam Maiestatem stb. a manibus ipsorum fiendae certo juris titulo concernentium legitime vellent introire stb. (iktatási parancs; a kelet olvashatlan. Az eredeti után). — »Amicis stb. Conventui Ecclesiae de Jazow, Michael Orzagh de Gwth Regni Hungariae Palatinus stb. Dicitur nobis in persona Magnifici domini Jacobi Czwdar de Olnod, quomodo Magnificus Stephanus a Peren stb. circa festum Beatae Margarethae virginis, in anno cuius nondum praeteriisset secunda revolutio, missis et destinatis universis populis et jobagionibus stb. ad veras metas oppidi Thelkybánya vocati in Comitatu Aba Wywariensi adiacentis stb. ibique quandam domum cilendris tectam, ubi alias argentum et cuprum jobagiones dicti exponentis in dicto

családnak birtokára, és névszerint Telkibányára vonatkozólag a királyi jogot is adományozta s erre nézve ellenmondás nélkül a statutio is keresztül vitetett [1]).

S ez volt Telkibányának állapota, midőn a XV. század végén a felső-magyarországi bányavárosok közt szerepelt. Régi bányászatának eredményéről nem sikerült határozott adatokat találnom.

41. §. 6. Rozsnyóbánya.

I. Rózsnyóbányát (Rosnavia, Rosenau) eredetére nézve régi bányatelepitvénynek tartják, mely a bányászat emelkedéssével bányavárossá lett [2]); mely azonban valódi jelentőségét csak 1291. nyerte, midőn III. Endre királytól Lodomér esztergami érseknek adományoztatott [3]), s így az esztergami egyház birtokába jutott. Az esztergami egyháznak tulajdonát Róbert Károly 1323 privilegiális formában ujította és erősitette meg. [4])

---

oppido commorantes, in territorio scilicet dicti oppidi Thelkybánya acquirebant et laborabant, eandem domum vulgo geegh vocatam ignis voragine combussissent et annichilassent, nonnullas vero res protunc domo in eadem inventas deportari fecissent potentia mediante stb. (idézési parancs »ad octavas festi Ephiphaniarum Domini«) »Datum in civitate Posoniensi sabbato proximo post festum Beati Michaelis Archangeli, anno Domini 1468.« (Az idézés megtörtént. — Az eredeti után.)

[1]) »Nos Mathias stb. quod nos stb. Magnificorum Johannis de Rozgon Magistri Thavernicorum nostrorum, ac Renoldi de eadem Rozgon, nec non Johannis et Stephani filiorum eiusdem Johannis stb. totum et omne jus nostrum Regium, si quod in oppidis Forro, Kesmark et Thelki Banya omnino in Comitatu Aba Wywariensi existentibus habitis stb. dedimus, donavimus et contulimus stb. Datum Posonii feria sexta proxima ante festum Beati Gregorii Papae, anno Domini 1470.« (Az eredeti után.)

[2]) Bartholomaeides László, Notitia Comitatus Gömöriensis, Lőcse 1806. 670. l.; — Kramarcsik Károly, Hunfalvy Jánosnál, Gömör és Kis Hont vármegyének leirása, Pest 1867. 61. l.

[3]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VI. köt. 1. r. 98. 99. 100. ll.

[4]) »Carolus stb. quod Reverendus in Christo pater dominus Boleslaus Archiepiscopus Strigoniensis stb. (azt kérvén) quod possessionem suam Archiepiscopalem Rosnobánya vocatam in Comitatu Gömöriensi existentem, quam sui praedecessores Archiepiscopi ex collatione et donatione praedecessoris nostri Andreae Regis, nec non et nostra confirmatione et donatione mediante sub sigillo nostro antiquo pacifice usquae modo possederunt, nos praedictam collationem novo et authentico sigillo nostro

Az esztergami érsekek, valamint egyéb jószágaikon, úgy Rozsnyón is a bányászat gondos pártfogói voltak; de egyszersmind a bányaszabadságot is erélyesen tartották fenn. Ennek folytán Rozsnyónak városi szabadsága is szépen felvirágzott; s 1382. Demeter bibornok és érseknek kiváltságlevele által [1]) határozott támaszt nyert. E kiváltságlevelet a későbbi érsekek fentartották és bővitették, névszerint Kanisai János [2]);

confirmare, et novae donationis titulo propter maiorem rei evidentiam et cuiuslibet contradictionis repulsionem condonare et tradere dignaremur, ne praeiudicium aliquale successivis temporibus sibi et Ecclesiae Strigoniensi ac suis successoribus Archiepiscopis ex hoc generetur. Nos igitur stb. novae donationis titulo praedictam possessionem Rosnobanyam, cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis, ac argenti fodinis eorum, et auri fodinis inventis et inveniendis intra suas metas, limitationes et terminos prout in litteris priuilegialibus praefati Andreae Regis circumquaque et per omnes partes eiusdem possessionis nominatim continentur stb. eidem venerando in Christo patri Boleslao Archiepiscopo, et suis successoribus Archiepiscopis praedictam possessionem eiusdem tam per praedictum Andream Regem praedecessorem nostrum, quam per nos factam irrevocabiliter confirmamus, ratificamus et approbamus stb. Datum anno Domini 1323.« (Hiteles másolat után.)

[1]) E kiváltságlevélben ama jogok foglaltattak, melyek akkor a városi szabadság szükséges attributumai voltak: u. m. a biró szabad választása, az egyházi kegyuri jog, a szabad vásártartás stb. (A szepesi káptalan átiratának hiteles másolatából.)

[2]) »Sigismundus stb. Magnifico Stephano de Kanysa, alias Janitorum nostrorum Regalium Magistro, Conservatori Archiepiscopatus Strigoniensis s. et gr. Gemebundam querelam pro parte fidelium nostrorum providorum Judicis ac Juratorum Civium, monticolarum et totius Communitatis oppidi praescripti Archiepiscopatus Rosnobanya appellati nobis porrectam accepimus, quomodo ipsi per nonnullos in eorum antiquis libertatibus, et praesertim quibus iidem tempore quondam Reverendissimi in Christo patris domini Johannis Archiepiscopi Strigoniensis, fratris videlicet tui, feliciter freti fuissent et gavisi, quibusdam novitatibus et consuetudinibus introductis, plurimum impedirentur, aggravarentur et perturbarentur; proptereaque ipsi in nimiam incidissent paupertatis inopiam in ipsorum iurium periclitationem, imo vero Almae Matris Strigoniensis juris destitutionem valde gravem stb. Et quia nos praefatos cives et populos de Rosnobánya in suis antiquis libertatibus, gratiis et praerogativis, et signanter quibus ipsi, ut fertur, tempore praefati condam domini Johannis Archiepiscopi Strigoniensis gavisi fuissent, illibate decrevimus conservare stb. (védlevél) Datum in civitate Patavensi ad Danubium in festo Sancti Thomae Apostoli anno Domini 1418« (Hiteles másolat után.)

és Zsigmond király ennek kérésére a rózsnyóbányaiakat országos vámszabadságban is részesítette. [1])

II. Rozsnyóbánya bányászatára nézve fontos volt a Csucsom és Nadabula helységekkel való viszonya, melyek a város közvetlen szomszédságában fekvén, némileg tartozékának tekinthetők. Leginkább a borméresnek e helységekben gyakorlása, s lakosaiknak a bányamívelésben részvéte volt a kölcsönös surlódásoknak tárgya. Kanisai János érsek ezen tárgyban is intézkedett, rendeletét azonban csak halála után Branchai Barnabás, János Aragoniai bibornok kamarása, és az üresedésben lévő érsekség jövedelem-kezelője 1414. adta ki; s ez Rozsnyóbányának mintegy különös bányaszabályát (u. n. Bergordnung) képezte. [2]) Palóczi György [3]), Széchy Dénes [4]) és Zalkán László [5]) érsekek ez intézkedést fentartották és megerősítették.

III. Mindezek tanúskodnak arról, hogy Rozsnyóbánya szabadalmazott bányaváros volt, melynek tanácsa a város belső közigazgatási és törvénykezési ügyeit (s ezek közt a bányaügyek voltak a legfontosabbak) függetlenül kezelte. Erre nézve közelebbi felvilágositást nyujt II. Ulászlónak 1496-ki rendelete melylyel a városnak törvénykezési függetlenségét Gömör megye hatósága ellen fentartotta és védelmezte [6]); de kiválólag a ta-

---

[1]) Fejér Codex Dipl. Hung. X. köt. 5. r. 765. l.

[2]) Fontosságánál fogva szövegét a függelékben fogom közölni.

[3]) »Datum Strigonii in profesto Beati Ladislai Regis, anno Domini 1436.«

[4]) »Datum Strigonii feria tertia, secundo videlicet die festi Beati Bartholomaei Apostoli, anno domini 1444.«

[5]) »Datum Budae die dominico proximo post festum Beatae Mariae Virginis anno Domini 1524.«

[6]) »Vladislaus stb. Comiti, Vice Comiti et Judicibus Nobilium Com. Gumuriensis s. et gr. Conqueruntur fideles nostri circumspecti Judex Jurati, et ceteri cives ac montanistae oppidi Rosnobánya, quod quamvis ipsi antiqua libertatis eorum praerogativa requirente, habuerunt semper quoscunque criminosos, undecunque tales extiterint, in ipso oppido et eorum medio deprehensos, judicandi, ac juxta sua demerita pactandi et condemnandi; et dum placuisset, sub pacto vel sine poena dimittendi plenam et integram facultatem, huiusmodique libertate usque haec tempora semper libere usi fuerint et gavisi: nunc tamen vos ipsos in eisdem eorum antiquis libertatibus impedire incepissetis, et turbaretis, vehementer. Quia vero

nácsnak korunkra jutott, ez időből való különféle határozmányai érdekesek.[1]) E határozmányokat 1520-tól fogva 1748-ig tartalmazza a városnak meglevő régibb jegyzőkönyve, melyet ujabb időben Fabritius Károly szorgulmas tanulmányozás tárgyává tett.[2]) Szerinte a tárgyalások leginkább a bányákat illették; bizonyságúl, hogy ez volt a lakosok főfoglalkozása. A tanács ügyelt a bányamivelésre, s megegyezése maradandó jogotnélkül senki sem szerezhetett arra a város területén. A bányá-

nos oppidum praedictum, non secus quam ceteras civitates et loca Montanarum nostrarum in omnibus antiquis libertatibus et juribus suis intendimus et volumus conservare stb. (parancs) quatenus a modo deinceps praefatum oppidum Rosnobánya, eiusdemque cives, incolas et montanistas, neque in his praescriptis, neque in aliis libertatibus suis antiquis contra formam judiciorum et privilegiorum suorum aliqua ratione praesumatis impedire aut quoquo modo turbare stb. Datum Budae in vigilia festi Beati Johannis Baptistae, anno Domini 1496.« (Hiteles másolat után.)

[1]) P. o. **1521.** »In dem Jar vnsser erlossung 1521. In dem Gericht des ersamen waisen herrn Georg Hermans; Thomas Seeth, Vrbanus Hübler, Michael Vlrich, Demeter Herman, Bartock Wathus, Gaspar Bethsch, Merten Schuster, Peter Schuster, Simon Judz, Georg Schneyder. Emerich Fonta, Janus Gecl, seiner geschworner; ist vor vns Richter vnd geschworne purger ynn volkomen Rattmacht sitzende komen der ersam weyse itzt genannte Georg Herman, mit seinen gewercken, nemlich Michael Vlrich, Thomas Seeth, Benedicto Monharth; begerende, das wir mit erblicher gerechtigkayth wollen besehen yren stollenn gelegen vber der Stat stb.; vnd haben ym vorlihen den zu bauen nach a l t e r g e r e c h t i g k a y t e y n s e r b s t o l l e n s.« stb.

1524. »Im Jare Christi 1524. Pey dem gericht des ersamen waisen herrn Czakann Ambrus dyselbe czeit Richter zu Rossnaw, Georg Hermann, Michel Wlrich, Seed Thomasch, Casper Petz, Martin Schuster, Füntha Emrich, Jakob Lebsgewrn, Cristof Penitzel, Simon Judz, Peter Schuster, Jorg Schnayder; Ist vor wns komen der ersame her Paul Schnytzer aus der Lewtsch« stb. (adóssági ügy.)

1525. »Im Jare Christi 1524. In deme gericht des namhamfftigen herrn Geog Hermans; Sedt Tomasch, Michel Vlrich, Fabian Sigmund, Caspar Pyetz, Martin Schuster, Caspar Schmiedt, Jacob Lebsgern, Cristoph Princhel, Borad Greger, seyner Geschwornen; ist vor vns Richter vnd Purger in vollkomnes Rats macht siczenden komen vnd erschienen der namhafftig weyse her Michael Kuckckprech dy czeyt Richter zcu Caschaw, eyns stollen halbenn gelegen ym grunde stb.; haben ym vorlyen den czu bawen noch alter gerechtickayt eyns Erbstollens stb.« stb.

[2]) Vázlatok a rozsnyai régi városi könyvből. (Századok 1877. 397. sk. 528. sk. ll.)

szat pedig oly élénknek mutatkozik, hogy — tekintetbe véve mikép a XV. században is ilyen volt — kétségtelennek bizonyodik, hogy Rozsnyóbánya a felső-magyarországi bányavárosoknak egyik előkelőbbike volt, noha őt rangra nézve köztök csak a hatodik hely illette.

42. §. 7. Igló.

I. Igló (Neudorf.) régi időtől fogva az u. n. 24 szepesi város közönségének volt egyik tagja; s névszerint azon tizenháromhoz tartozott, melyeket Zsigmond 1412. a lengyel koronának elzálogosított. Ehhez képest neki része volt V. István király azon privilegiumában, melyet 1271. a szepesi szászoknak adott.[1]) S minthogy e privilegiumban a bányamívelési jog is benfoglaltatik[2]); világos, hogy az iglói lakosok e jogot birták; hogy pedig azt gyakorolták is, az abból kitetszik, hogy idő folytán Igló szabad bányavárossá lett.

Ehhez képest Igló állását kettős szempontból kell méltatnunk. Mert kezdettől fogva éjszaki Magyarországnak előkelő ipar- és kereskedelmi városa volt; s azonkivül mint bányaváros is mindig tekintélyes helyt foglalt el.

II. Itteni feladatom szerint kiemelem, hogy jelenleg is Igló környékén nevezetes bányamívelés áll fenn, s hogy a város maga a felső-magyarországi bányapolgárság igazgatóságának székhelye. Azonban noha régi, virágzó bányaváros; csodálatos mégis, hogy története ez irányban teljesen el van hanyagolva, sőt, hogy bányászati viszonyai sincsenek az irodalomban kellőleg képviselve.

Annyi kétségtelen, hogy privilegiumai a hussita mozgalmak alatt megsemmisűltek; a minek következtében Zsigmond 1435. régi jogait megújitotta, s különös privilegiumba foglalta[3]) Ezek közt bányamívelési joga is ujból megállapíttatik[4]); s

---

[1]) Wagner K. Analecta Scepusii I. köt. 189. l., Fejér Cod. Dipl. Hung. V. köt. 1. r. 132. l. stb.

[2]) » — — ipsis hanc concessimus gratiam, quaerendi mineras; et metalla in montanis inventa colere, et suis usibus applicare, salvo jure nostro dedimus potestatem« stb.

[3]) Fejér Cod. Hung. X. köt. 7. r. 667. l.

[4]) U. o.

e privilegiumot V. László [1]), Mátyás [2]), II. Ulászló [3]) és II. Lajos [4]), I. Ferdinand [5]), Maximilian [6]), II. Ferdinánd [7]) stb. királyok is megerősitették.

A hét felső - magyarországi bányaváros közönségének is volt tagja ; hol azonban rangra nézve az utolsó helyet birta.

43. §. A hét felső-magyarországi bányaváros közönsége.

I. Az alsó-magyarországi hét bányaváros szövetségének hasonlatosságára állt fenn a XV. században, az itt fejtegetett hét felső-magyarországi bányaváros közönsége is, kiválólag kettős értelemben: mint a közös bányajog rendezésére hivatott organum, s mint bányaügyekben a közös felebbezési biróság. Első tekintetben különösen nevezetes, hogy a városok képviselőik által 1487. végén (»an sannd Sthephanstag prothomartiris zu weynachten«) Kassán gyülést tartottak, s itt statutum formában vidékök bányajogát állapitották meg.

Úgy szintén a bányászat köréhez tartozó törvénykezési ügyeikre nézve is egy közösséget képeztek ; úgy, hogy minden egyes város itéletét még a többi hat város Gölniczbányán összeülő képviselőinek (bányamesterei) itélete alá bocsátani lehetett. [8])

II. A felső-magyarországi bányavárosok közti rangviszony pedig régi szokás alapján 1487. ekkép volt ujonan megállapítva, hogy az első helyet Gölniczbánya, a másodikat Szomolnokbánya, a harmadikat Ruda-bánya, a negyediket Jászó, az

[1]) 1456. »Datum Budae feria quinta proxima ante festum Beati Georgii martiris.« — »Vincentius Fusor Campanarum et Ladislaus Magnus Jurati cives« kérésére.

[2]) 1475. V. kalendas Junii privilegiális formában »Nicolaus Sranko civis Novae Civitatis nostrae Iglow« kérésére.

[3]) 1499. Budán január 14-én.

[4]) 1519. Budán január 29-én.

[5]) 1550. Bécs, márczius hó 8-án »Acatius, Joannes Nayhower et Georgius Schwarcz Jurati Cives de Iglow« kérésére.

[6]) 1567. Bécs, augusztus 16-án.

[7]) 1632. Bécs, márczius 29 én.

[8]) » — — (minden fellebbezett bányaügyet) auf die Gölnitz zu verabschieden, und dem allhiesigen Bergrechte ad perpetuam memoriam billigen Gehorsam zu leisten.« Gölnitz városnak Maximilian királyhoz intézett 1574. febr. 24-ki beadványa.

ötödiket Telkibánya, a hatodikat Rozsnyóbánya s a hetediket Igló városok bírják.[1])

44. §. A többi felső-magyarországi bányaurak és bányahelységek. 1. Szepes-megyében.

I. Szepes megyében a négy szabad bányavároson és az azoknak tartozékait képező bányahelységeken kivűl, önálló bányamívelésre csak csekély dimensiók szerint találunk. Úgy szintén azon földesurak is, kik bányákat mívelni jogosítva lettek volna, ez irányban jelentékeny állást nem foglaltak el. A Jekelfalusy és a Mariássy családok ugyanis a bányavárosokkal szemben csupán alárendelt szerepet vittek.[2]) Azonban a Zápolyai és a Thurzó családok emelkedése a XV. század végén, itt is uj fordulatot idézett elő; mely mindazáltal csak II. korszakunkban kezdett nevezetes eredménynyel járni.

II. Szepességben tehát mint bányászcsalád csak a Görgeyek lettek jelentékenyek. Ezek t. i. a szepesi szászok sorából előkelőbb nemesi család állására emelkedvén, birtokukon az ezen szászoknak V. István királytól adott 1271-ki privilegium alapján gyakoroltak bányajogosítványokat, úgy hogy a Görgey család vagyonának tekintélyes része bányabirtokból állt. Róbert Károly azon kivül Görgey Istvánnak 1312. az iglói bányaadó vagyis urburának negyedik részét adományozta.[3]) S igy egy 1347-ki osztálylevél e bányajogositvány jelentőségét világosan bizonyítja[4])

---

[1]) Wenzel Gusztáv: A bányajog rendszere, 2. kiad. I. Pest 1872. 35. l.

[2]) A Jekelfalusy családnak Gölnicz városhoz való e viszonyára vonatkozik Kebly-i Miklós, István herczeg udvari birájának egy 1352-ik itélete.

[3]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 5. r. 79. 89. ll.

[4]) »Nos Capitulum Beati Martini de Scepus stb. universis stb. quod constituti coram nobis personaliter nobiles viri Comes Andreas filius Stephani de Gargow cum filiis suis Johanne et Nicolao pro se, et Andrea filio eiusdem Comitis Andreae parte ab una; ac Comes Arnoldus et Elias filii Arnoldi de eadem similiter pro se, filio eiusdem Eliaé, ac Johanne filio eiusdem Arnoldi in aetate tenera constitutis ab altera; talem divisionem possessionariam perpetuo in suas posteritates universas duraturam se ipsos fecisse sunt confessi: Quod possessio Nagy Repas cum molendino secundum cursum metarum suarum; item quaedam montana

45. §. 2. Gömör- és Kis Hontmegyében.

I. Másképp álltak a dolgok Gömör- és Kis-Hontmegyében, hol a kalocsai érsek a Rima völgyében, s a Bebek és a Csetneki családok a XIV. és a XV. században mint bányabirtokosok nevezetes helyet foglaltak el.

II. A kalocsai érseknek akkori időben a Rima völgyében is volt terjedelmes birtoka. Itt, nem messze a mai Rimabányától, István érsek idejében (1266—1272.) a Szineczhegyen gazdag arany bánya nyittatott; s az itt keletkezett bányatelep lakosainak, kiket »hospites nostri de aurifodio de Rymua«-nak nevez, az emlitett érsek 1268. az akkor szokásos városi jogositványokat adta [1]; 1270. pedig szabadságukat még adó-elengedéssel bővitette meg. [2]) István utódja János érsek elődének eme kiváltságleveleit 1278. ünnepélyes formában erősítette meg. [3]) Ez a mai Rimabányának eredete, melyről Bartholomaeides azt mondja: »Locus iste ex antiquissimis Parvo-Hontanis est, atque origines haud dubie metallariis debet. Stabat autem villa haec olim non eo, quo hodie loco, nimirum situm habuit inferiorem in ipso concursu vallium, et tum juribus oppidi gavisa fuisse dicitur.« [4]) Azonban később — mint látszik — az itteni bányák áldása csökkent ismét; s Rimabányát az ajnácskői vár tartozékai közt [5]), s utóbb is mint a Guthi Ország család közöséges possessióját elzálogositva találjuk. [6]) Ma eme vidéken aranybányá-

---

vulgariter urbura vocata in Iglohaza habita cessissent et cesserunt Comiti Andreae et filiis suis stb. Datum in die Conversionis Sancti Pauli Apostoli anno Domini 1347.« (Hiteles másolat után.)

[1]) Wenzel Gusztáv, Árpádkori Uj okmánytár II. köt. 3. r. 212. l.

[2]) U. o. III. köt. 2. r 34. l.

[3]) U. o. III. köt. 2. r. 236. l.

[4]) Comitatus Gömöriensis Notitia. Lőcse, 1806. 489. stb. ll.

[5]) »Albertus stb. (Paloczi György esztergami érsek számára) quoddam castrum nostrum Aynachkew nuncupatum in Comitatu Gömöriensi situatum, simul cum possessionibus et villis, videlicet Aynachkew sub ipso Castro, nec non Kerekgede stb. Pokorogh, Rymabánya stb. (adomány). Datum Budae in festo Beatorum Viti et Modesti martirum anno domini 1439.« (Hiteles másolat után.)

[6]) »Nos Comes Stephanus de Báthor Judex Curiae Serenissimi Principis Domini Mathiae stb. quod Magnificus Ladislaus filius condam

szat már nem áll fenn; hanem vasbányászata jelenleg is nevezetes.

III. A Bebek és Csetneki családoknak közös eredete volt; mert mindkettő Matétól származott, kinek fiai Fülöp és Detrik 1243. IV. Béla királytól Berzéthe, Pelsőcz, Csetnek és egyéb helységeket, Gömör megyében adományul nyerték. [1]) Detreknek unokái azután atyjok halála után annak birtokában osztozkodván, Domokosnak Pelsőcz és Lászlónak Csetnek jutván, amaz a Pelsőczi Bebek, ez pedig a Csetneki (Bebek) családnak lett alapítója. A Pelsőczi Bebek család neve [2]) a felső-magyarországi bányászat történetében gyakran említtetik; s vannak jelenségek, melyek oda mutatnak, hogy a család egykor bányajogosítványokat bírt: azonban a meglévő történelmi apparatus alapján nem vagyunk képesek ezeket részletesebben kifejteni. A Csetneki család ellenben Magyarország főuri családok közt mint bányák birtokosa és a bányászat pártfogója nevezetes. Mátyás királytól 1474. bányászati kiváltságlevelet nyert [3]); azonban még fontosabb, hogy Dobsina város e család támogatása és védelme alatt előkelő bányaváros jelentőségére emelkedett. Különben a Bebekek és Csetnekiek családjai közt felette feszült viszonyt azon per tünteti fel, mely 1476. Mátyás királynak személynöki széke előtt Csetneki János, és Bebek György közt, azon hatalmaskodásoknak következtében folyt, melyeket az utóbbi a Csetnekiek bányabirtokán elkövetett volt. S ugyanazon időben támadtak a Csetnekieknek bajai Zápolyai Imrével is, ki a Szepesi grófságot nyervén, azonnal Csetneki László bányabirtokát kezdte háborgatni. [4])

Magnifici domini Michaelis alias Regni Hungariae Palatini stb. quomodo ipse ultra illam summam florenorum, pro qua alias totales portiones suas possessionarias in possessionibus Echeg in Newgradiensi, et Rymabánya vocatis in Honthensi Comitatibus existen. stb. Datum Budae feria quinta proxima ante festum Ad Vincula Beati Petri Apostoli anno Domini 1488.« (Az eredeti után.)

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. köt. 1. r. 287. l.

[2]) Bartholomaeides László, Memorabilia Provinciae Csetnek, Beszterczebánya 1799. 68. sk. ll.

[3]) A függelékben közöltetni fog.

[4]) Mathias stb. fideli nostro Emerico de Zápolya Comiti Scepusiens

Részletesebb adatokat fogok Dobsina város bányászatának megbeszélésénél összeállítani.

IV. Független a Bebekek és Csetnekiek eme bányászati vállalataitól voltak azon bányamívelési kisérletek, melyeket a Csetneki család alapitója Miklós, Rudna nevű birtokán, Rozsnyóbánya tőszomszédságában, egy aranybánya megnyitása czéljából tett [1]), de melyeknek — mint látszik — nem volt nevezetes eredménye.

46. §. Dobsina. [2])

I. D o b s i n a (Dopschau) vidéke Topsucha neve alatt IV. Béla király fennemlített 1243-ki adománylevelében azon helységek közt soroltatik elő, melyek Domokos bán fia, Bors comes magvaszakadtával a koronára háromlottak, s mikkel Máté fiai Fülöp és Detrek együtt adományoztattak meg. Hogy e vidék bányáiból a királyok azelőtt is bizonyos jövedelmeket húztak, a jelzett okmányból ki tetszik; a minek folytán világos, hogy Dobsina bányamívelésének eredete a tatárjárás-

s. et gr. Exponit nobis fidelis noster nobilis Ladislaus de Chethnek querulose, quomodo vos ipsum in vniversis iuribus et bonis suis diuersimode turbaretis turbareque non cessaretis eciam de presenti; signanter in eo, quod in quodam maleo suo wlgo hamor nuncupato in fluuio Gelnecz in territorio possessionis suae Dobzyna vocate decurrente, tam jobagiones suos, quam aliorum quorumlibet laborare non permitteretis etc. Ideo fidelitati vestre firmiter mandamus, quatenus etc. prefatum exponentem in dictis suis bonis impedire non debeatis, sed si quid accionis vel questionis contra prefatum exponentem haberetis, vel vos habere speraretis id prosequamini juris ordine in Curia nostra Regia juxta Regni nostri consuetudinem etc. Datum Bude feria secunda proxima post dominicam Reminiscere, anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo primo, Regnorum stb. (Az eredeti után.)

[1]) »Amicis suis Reverendis Capitulo Ecclesiae Agriensis Johannes Drugeth Regni Hungariae Palatinus stb. Dicit nobis Nicolaus filius Benedicti filii Detrici, quod in possessione Rudna vocata in Comitatu de Gumur existenti, super qua cum quibusdam aliis possessionibus inter ipsum et Nicolaum filium Batiz lis et causa ventilatur, a u r i f o d i n a i n v e n t a e t a p e r t a e x t i t i s s e t, quam contra ipsius voluntatem uti niteretur. Super quo stb. (eltiltási parancs.) Datum in Vissegrad in festo Inventionis Sanctae Crucis anno Domini 1331.« '(A káptalannak jelentéséből kitetszik, hogy az eltiltás »feria quarta proxima post octavas Penthecostes« történt.) Az eredeti után.

[2]) Posevitz Tivadar, A dobsinai zöldkő (Földt. Közl. VIII. köt. 1878. 231. l.)

előtti időbe esik [1]). Osztály utján Dobsina a család Csetneki ágának jutott, és ekkor Csetnek várának lett tartozéka; s alig van kétség, hogy — midőn Csetnek községe 1328. Robert Károlytól Korpona város jogát nyerte [2]) — Dobsina is ebben részes lett. [3])

II. Dobsina város eredetét onnan szokták számítani, [4]) hogy az e vidékkel megadományozott Máténak utódjai 1326. az egri káptalan előtt ünnepélyesen kijelentették, hogy ők bizonyos sűrű erdőt Szepes földje szomszédságában, a Dobsina patak mellett, hol már Miklós, Lászlónak fia, telket irtott, ugyanazon Miklósnak minden haszonvételével együtt akkép engedték át, hogy a korponai jog értelmében ott népeket telepitsen le, s egyúttal a bányák érczei után létező jövedelemnek harmadrészét magoknak megtartsa. [5]) Azonban a szepesi káptalannak 1334-ki bizonyságlevele szerint, az emlitett Miklós, anélkül, hogy elvállalt kötelességének eleget tett volna, szökve eltávozott. [6]) S igy kétséges, ha vajjon Dobsina akkor fölépült-e vagy sem.

---

[1]) Bartholomaeides, Comitatus Gömöriensis Notitia 546. l.

[2]) Bartholomaeides, Memorabilia Provinnciae Csetnek 195. sk. ll.

[3]) U. o. 188. l.

[4]) Bartholomaeides, Memorabilia Proviciae Csetnek 22. l. — Mikulik József, Dobschau, eine monographische Skizze, Kassa 1878. 5. l.

[5]) » — — quod quandam sylvam ipsorum densam prope metas Terrae Scepusiensis existentem, in qua solummodo adhuc Nicolaus filius Ladislai de eadem Terra Scepusiensi pro sola sessione sua exstirpationem fecisset, cum suis utilitatibus omnibus dedissent et contulissent eidem Nicolao filio Ladislai in libertate Teutonicorum de Corpona in ipsa sylva populos congregandos, et in eadem sylva congregatos, et in dicta libers tate ibidem residere volentes conservare stb. Item eidem Nicolao et ipsiu haeredibus de Bana omnium metallorum inibi existentium tertiam pars tem libere percipere et possidere commisissent stb. (u. o. 188. l.)

[6]) »Nos Capitulum Ecclesiae Beati Martini de Scepus stb. quod nobilis vir Magister Lauduslaus filius Benedicti de Chetnek in modum protestationis significare curavit; Quod cum Nicolao filio Lazlo scultetiam cuiusdam p a r t i c u l a e t e r r a e D o b s i n a v o c a t a e in suis silvis ad Chetnek pertinentibus, et populos mansuros ad eandem cónvocare commisisset, ut idem Nicolaus de dicta possessione recessisset fugitive, et secundum quod disponere de dicta possessione assumpserat, facere noluisset. Datum feria sexta proxima post festum Beati Bartholomaei Apostoli anno Domini 1334.« (Az eredeti után.)

Mindamellett 1408. febr. 2., a jászói konvent bizonyságlevele szerint, a Pelsőczi Bebek és a Csetneki családok emberei ünnepélyes vallás formájában kijelentették, hogy a Dobsina és Gelnicz nevü vizek közti hegyen lévő bányákból való jövedelmekre nézve egyezkedtek. [1]) Ekkor — mint látszik — Dobsina már fennállt; azonban csak mint község.

[1]) »Omnibus stb. Conventus Monasterii Beati Johannis Baptistae de Jazow stb. quod vir Magnificus Johannes filius Ladislai Bwbek de Pelsewcz alias Agazonum Regalium Magister, ac Ladislaus stb. (következnek a többi Bebek családbéliek nevei) ab una, parte vero ab altera Nicolaus et Johannes stb. de Chetnek stb. (következnek a többi Csetneki családbéliek nevei). Confessum extitit stb. quod quamvis super facto quarundum vrburarum ferri fodinarum in monte inter fluvios Dobsynapataka et Gelneczwyze existente habitarum, nec non quarundam gazarum seu domorum, quae vulgariter hamor dicerentur, in eodem fluvio Gelnecz situarum et existentium, quaedam motio discordiae per praefatos nobiles de dicta Chetnek adversus praefatos de Pelsewcz mota fuisset et excitata; tamen stb. facto in praemisso taliter concordassent et concordarunt coram nobis eo modo: Quod quia iidem nobiles de dicta Chetnek recognoscentes, non se circa ipsas urburas gazasque seu domus hamor aliquod jus habuisse et habere; sed quod easdem semper et ab antiquo praescripti Domini de Pelsewch et eorum praedecessores, veluti eorum merum jus usque ad haec tempora possedissent, fructusque earundem possedissent, in dominio earundem existendo; ideoque ipsi omni juri et proprietati ipsorum, si quod vel quam fortassis in eisdem urburis et gazis habuissent vel se habere sperassent, cedendo easdem totaliter et integre, quae videlicet urburae nunc essent, et in futuro in dicto solummodo monte Ezemberk vocato inter dictos fluvios existente, fieri et oriri possent, simul cum silvis in eodem monte habitis, eisdemque Dominis de dicta Pelsewcz perpetuo possidendas stb. Volentes etiam partes praemissae, ut ibi in aliis eorum possessionibus urbura seu metallum cuiuscunque speciei existant, successu temporum oriretur, talem urburam solum illa pars, erga cuius manus ipsa possessio seu pars particulae possessionis haberetur, in cuius facie ea urbura reperiretur, existeret, utendi et possidendi haberet facultatem. Insuper autem universas eorum possessiones et portiones possessionarias, castra, districtus et tenuta, quocunque nominis vocabulo vocitatae et appellatae, in quibuslibet Comitatibus adiacentes et situata, in quarum scilicet dominiis protunc utraequae partes existerent stb. perpetuo possiderent stb. Nihilominus in urburis cuiuscunque generis, quae nunc in possessionibus condam Michaelis filii Akws, quae videlicet possessiones in utrasque partes condescendissent, quaelibet pars tantum potiretur, quanta scilicet portio ex ipsis possessionibus utrique parti cederet, pro se recipere et habere deberet stb. Datum die dominica proxima

Mert ugyan 1408. a szepesi káptalan előtt Csetneki Zsigmond egyszersmind testvérei nevében, a Bebekeket a Dobsina helységben (possessio) lévő bányák foglalásától eltiltotta.[1]

Ennek folytán tehát a két család közt azon egyenetlenségek kezdődtek, melyek egy évszázadig Dobsina és a dobsinai bányászatnak fennállását zavarták.[2] A helység azonban mind-

---

ante festum Beati Mathiae Apostoli anno Domini 1408.« (Hiteles másolat után.)

[1]) »Nos Capitulum Ecclesiae Beati Martini de Scepus stb. quod nobilis vir Magister Sigismundus de Chithnik stb. nobiles viros Johannem stb. dictos Bebek de Pelzech ab occupatione stb. montanarum eorundem intra metas possessionis Dopsina vocatae in Comitatu Gemeriensi existentium, item silvarum, terrarum stb. prohibuisset et contradixisset stb. Datum feria secunda proxima post festum Nativitatis Baptistae anno Domini 1408.« (Az eredeti után).«

[2]) Messze vezetne, ha ez egyenetlenségeket részletesen akarnám elbeszélni. Csak némi tájékoztatásul szabadjon a következő kútfői adatokat összeállítanom: **1.** 1414. »datum octavo die festi Paschae Domini.« A jászói konvent bizonyságlevele, hogy Csetneki János és testvérei óvást tettek, hogy a Bebekek »possessionem ipsorum Dobsina vocatam, per quandam fassionem fraudulenter et nequitiose factam pro se ipsis ratificare fecissent.« (Az eredeti után.) — **2.** 1430. »datum in festo Beati Stephani Regis.« A jászói konvent bizonyságlevele, hogy Csetneki László (»Gubernator Cruciferatus Ecclesiae Sanctae Trinitatis de Calidis Aquis«), s György és Endre óvást tettek azon szerző désellen, melyet atyáik a dobsinai bányajövedelem stb. (iránt) Pessőczi Bebek László királyi tárnokmesterrel és rokonaival kötöttek. (Az eredeti után.) — **3.** Az Ilona, Csetneki Endre özvegye és fiai, s Pelsőczi Bebek György és Vámosi Pál közti differentiákban 1466. »Datum Budae feria tertia proxima post festum Beatorum Viti et Modesti martirum«, Guti Országh Mihály vizsgálati parancsa Gömör megye hatóságához, minthogy »unum fossorium cupri eorundem exponentium, una cum Gywrgstellerhamora in fluvio Gelnicz existente, sub inclusione metarum possessiones Dobsina adiacens pro se occupassent.« (Az eredeti után.) — **4.** 1480. »datum feria sexta proxima post festum ad vincula Beati Petri Apostoli« Mátyás királynak hasonló parancsa az egri káptalanhoz, ugyanazon Csetnekieknek Bebek György és Zápolyai Imre ellen az említett helyiségeken elkövetett hatalmaskodások tárgyában emelt panaszára. (Az eredeti után.) — **5.** 1475. »datum Budae feria quinta proxima post festum Beati Ambrosii doctoris« Mátyás király hasonló parancsa Gömörvármegye hatóságához, Chetneki Lászlónak Bebek György elleni panaszára, miszerint ez »quoddam malleatorium ferri in fluvio Gelnicz intra metas possessionis Dobsina, quod alias condam Georgius Stheller civis de Igló ex annuentia eiusdem exponentis tenuisset, simul

amellett is bányaváros állására emelkedett, s 1417. Zsigmond királytól a Csetnekiek részére mint »oppidum »Dopsina« vásártartási jogot nyert [1])

47. §. 3. Sáros-, Aba-Uj-, és Zemplén-vármegyéknek bányászata.

I. Sárosmegyében két család bírt bányá-jogosítványokat, t. i. a Berzeviczy és a Sóós családok.

A Berzeviczy család traditióiban a bányaszhivatás kezdettől fogva előtéren áll; s Kakas mester, a családnak egyik különösen tekintélyes őse, »Judex Montanus de Smelnychbánya« (azaz Szomolnok) volt. [2]) Robert Károly király pedig az általa alapított bányarendszer szerint 1327. Kakas János és Rikolf mestereknek bányajogosítványokat adott. [3])

A Sóós család bányajogositványa I. Lajos királytól származik, ki azt 1379. János, György és László testvéreknek,

---

cum fodinis, silvis, aquis, aliisque utilitatibus ad idem malleatorium spectantibus« ujból elfoglalta. — 6. Az 1476—1479. Mátyás király személynöki széke előtt Chetneki János, s Bebek György és Zápolyai Imre közt lefolyt formaszerű per, melyben az utóbbi azzal vádoltatott, hogy Dobsinán »fodinas cupri ipsius actoris, quas circumspecti Andre Smal de Igló, et Nykel Czemerman in eadem Dobsina commorantes, ex annuentia dicti actoris colerent et laborarent, pro se occupari fecisset« stb., kik viszont azt állították, hogy az említett bányák az »Ezemberg« nevű hegyben míveltetnek, s hogy »praescriptus mons Ezemberk appellatus inter fluvios Dobsinapathaka et Gewlneczwyze vocatos eo juris ordine, quo alia bona dominorum de Pelsewcz eidem (Georgio Bebek) pertineret, et ipsum dominum Emericum Comitem concerneret« stb. (E pernek számos aktái eredetiben az országos levéltár kincstári osztályában őriztetnek; a végitéletet azonban ott nem találtam.) stb. stb.

[1]) Bartolomaeides, Memorabilia Provinciae Csetnek 208. sk. ll. — Mikulik József, Dobschau V. l.

[2]) A szepesi káptalannak egy 1334-ki átirata szerint. Báró Mednyánszky Alajos itt hibásan »Schemnitz bányá-«t ír. Hormayr és Mednyánszky, Taschenbuch für die vaterländische Geschichte 1820. 136. l.

[3]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 3. r. 198. l. Ez okmány azért is nevezetes, mert először kimondja a bányarendezésnek azon alapelvét, melyet nálunk az Anjou dynastia léptetett életbe, s melyet I. Lajos király 1351-ki törvényének 13. czikke sanctionált. (Kovacsics Józs. Miklós, Notitiae praeliminares ad Syllogen Decretorum Comitialium, Pest, 1820. 281. sk. ll.

Sóós Péter fiainak adományozta. [1]) A Sóós család mindazáltal kiválólag sóbányászata által lett nevezetes, melyről alább különösen fogok szólni.

Sáros megye bányászata szempontjából az ott fekvő Vörösvágás (Cservenitza) is nevezetes, melynek bányái már a XIV. században míveltettek [2]), s az egész világon híres szép és különféle szint játszó opálokat termelik. Vörösvágást a XV. században a Lipóthi Keczer család birta, névszerint Keczer Antaltól azt Gabriel György kassai polgár 1497. tartotta zálogban. [3]) Közel ide fekszik Aranybánya helység, hol jelenleg is arany- és ezüstbányákat mívelnek.

II. Aba-Uj megyében a Rozgonyi család bírt bányajogosítványokat, melyeket Rozgonyi Miklósnak fiai László és Simon, s Rozgonyi Lőrincznek fiai János és Sebestyén 1407. nyertek Zsigmond királytól. [4])

Jászóról és tartozékairól (Felső- és Alsó-Metzenzéf) már fennebb szóltunk.

III. Zemplén megyében említendő Szépbánya vagyis Bányácska (Kazinczy Ferencz Széphalma), mely a XIV. század végén Széphegy név alatt, a Knoll előkelő kassai polgárcsaládnak volt birtoka. Knoll Péter erdélyi püspök és testvére Miklós, Zsigmond király adományából 1390. ahhoz bizonyos földterületet csatoltak. [5]) Később (1430) Szépbánya a Knollok és az Onodi Zudar család közt peres differentiáknak lett tárgya [6]); azonban — úgy látszik — hogy a Knoll család birtokában maradt. Mert Knoll János és sógora, Kolmann János azt 1450. Palóczi László országbiró-

---

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 5. r. 322. l.

[2]) Bredetzky Samu, Beiträge zur Topographie des Königreich Ungarn, II. köt. Bécs, 1803. 164. l.

[3]) II. Ulászlónak ez iránt a jászói konventhez 1497. »Budae in festo Exaltationis Sanctae Crucis« alatt intézett iktatási parancsa.

[4]) 1407. »Datum Budae feria quinta proxima ante festum Penthecostes.« L. a függeléket.

[5]) Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 1. r. 597. l.

[6]) Hedervári Lőrincznek 1437. Budán »in festo Beatae Katharinae virginis« kelt itéletlevele szerint a felek barátságosan egyezkedtek.

nak 900 aranyforintért adta el. [1]) Régi bányászatáról szóló tudósitások nem jutottak korunkra.

Volt azonkivül Zemplénmegyében egy Bányapataka, máskép Ujvágás nevü helység is, hol az elnevezés szerint szintén egykor bányákat míveltek. Zsigmond ezt 1397. László mester és Simon, Rozgonyi Miklós fiainak adományozta. [2]) De e bányászatról sincs közelebbi tudomásunk.

48. §. 4. A Mátra hegysége.

A Mátra hegységben, Parád és Gyöngyös környékén, három bányaterület van, melyekben ezüst, arany és rézérczek találtatnak [3]); s ugyanott míveltetnek bányák jelenleg. [4]) Ezen vidék bányászatának történeti előzményeiről mindazáltal — az arra vonatkozó történelmi tanulmányok fejletlen állapotánál fogva — közelebbi ismereteink nincsenek.

---

[1]) A leleszi konvent előtt 1450. »die dominico proximo ante festum Pentecostes« az mondatik, hogy Knoll János és Kolman János »possessionem et villam ipsorum hereditariam Zepbanya, alio nomine Banyaczka vocatam, in Comitatu Zempliniensi prope oppidum Vyhel immediate adiacentem stb. pro noningentis florenis auri puri Hungaricalis dederunt et vendiderunt« stb. (Az eredeti az országos levéltár kincstári osztályában.) — A leleszi konvent levéltárában találtam az iktatásra vonatkozó tudosítást; t. i. Garai László nádornak a konventhez intézett iktatási parancsát: »Dicitur nobis in persona Magnificorum Ladislai de Palócz Judicis Curiae Regiae, et Johannis de eadem Palócz, quomodo ipsi in dominium possessionis Zepbanya, alio nomine Banyacska vocatae in Comitatu Zempliniensi prope oppidum eorum Vjhel adiacentem, ipsos omni juris titulo concernentis legittime vellent introire stb. Datum Budae in festo Beati Johannis Baptistae anno Domini 1450« ; — és az iktatás ellenmondás nélküli végrehajtásáról szóló minuta.

[2]) »Nos Sigismundus stb. possessio Bányapataka alio nomine Wyvágás vocata in Comitatu Zemliniensi adiacens, nunc erga manus nostras Regias habita (az előtt) ad Castrum Chychwa appellatum pertinens stb. Datum Strigonii in festo Assumptionis Virginis Gloriosae anno Domini 1397.« (Az eredeti után.)

[3]) Hunfalvy János, A magyar birodalom természeti viszonyainak leirása, I. köt. Pest 1863. 330. sk. ll.

[4]) Uxa József adatai nyomán Montedegoi Albert Ferencz, Heves- és Külső-Szolnok t. e. vármegyéknek leirása, Eger 1868. 425. sk. ll.

V. Az ország éjszak-keleti részeiben.

49. §. Tájékoztatásúl.

Ide névszerint Szathmár, Máramaros és Beregh megyék bányászata számítandó.

50. §. 1. Szathmár-megyében.

I. Első helyen Nagy-Bánya és Felső-Bánya említendők fel. Az itteni ércztelepek többnyire valóságos telérek, melyek a zöld-trachitot járják át, és néha a szürke trachitba és a homokkőbe is benyúlnak.

Nagy-Bányánál különösen a 3—6 lábnyi kereszthegyi telér fontos, mely e hegy tetejétől kezdve egész talpáig, s hihetőleg még nagyobb mélységbe is terjeszkedik. Innen délfelé a 4—6 lábnyi vastagságú Evangelista nevű telér vonul el; a város közelében pedig Veresviznél, és a Foghagyma-völgyben, s Feketebányánál még több nevezetes telér is fordul elő.

Felsőbányának bányászati áldása az u. n. Nagy- vagy Királybányában (Gross-Grube) van. Ezt az egész hegyet ugyanis keletről nyugatnak egy főtelér járja át, meredekül éjszakra dőlve. Vastagsága néhány hüvelyk és 10 öl közt változik, felfelé pedig sok hasadékra ágazik.

A két városon kívül és azoknak környékén kiválólag Kapnikbánya emlitendő, hol a zöldkő-trachitot egy sok, nemes fémben gazdag ércztelér járja át, dél-nyugatról éjszak-keletre csapva; melyek mindössze egy széles telérövet képeznek, melyben az egyes telérek 0—80 sőt 100 ölnyi távolságra vannak egymástól.

II. Az erdélyi bányahelyektől egészen különálló, s Máramarosnak tőszomszédságában lévő eme vidék bányászatának kezdetéről tudomásunk egyátalában nincsen. A mennyiben mindazáltal az 1209. körüli u. n. »Regestum de Várad«-ban említett »terra Bogdan« alatt hihetőleg Mármarosnak Szatmár megyével határos részét kell érteni [1]); azt lehet gyanítanunk, hogy e vidéken, s az annak közeli szomszédságába

---

[1]) Wenzel Gusztáv: Kritikai fejtegetések Máramaros történetéhez, Pest, 1857. 12. l.

ma eső Nagy-Bánya és Felső-Bánya helyén akkor bányák még nem míveltettek; — annyival inkább, mert Roger mester, ki a tatárjárás eseményeiről való elbeszélésében elég részletes tudósitásokat e vidékre vonatkozólag nyujt; az itt netalán létezhetett bányamivelésről vagy bányahelységről egy árva szót sem mond.

51. §. Nagy-Bánya.

I. Nagy-Bánya (Rivulus Dominarum) első hiteles felemlitését — és pedig ez alkalommal Felső-Bányával együtt — Robert Károly királynak egy 1329-ki okmányában találjuk, melylyel e király »Corrardus Judex Civitatum Rivuli Dominarum et de Medio Monte (Felső Bánya)«-nak egy a két város közt fekvő laktalan erdőséget azon czélból adományoz, hogy azt népesítse. [1]) Nagy- és Felső-Bánya tehát akkor már mint városok szerepeltek, melyek környékökkel együtt, a király kezén voltak; kinek intézkedése — mint látszik — oda czélzott, hogy az ott nyilván akkor még csak megindult bányászatot előmozdítsa.

De ez intézkedésnél sokkal fontosabb volt I. Lajos királynak Nagy-Bánya számára kiadott 1347-ki privilegiuma, mely annak régibb szabadalmait megujítván, a község városi szabadságának és bányászati rendezésének tulajdonképi gyökerét foglalja magában. [2])

II. Lajos király 1347. a nagybányai lakosokat »fidelium nostrorum universitas«-nak nevezi; s azt mondja, hogy »Johan-

[1]) Az okmány 1479. egy a város, s Drágffy Miklós és Bertalan, mint Kővár várának urai közt, Báthory István országbiró előtt az ottani erdők iránt folyt perben mutattatott fel, s az országbiró itélete az itt szóban lévő okmány tartalmát következőleg reprodukálja: »Karoli Regis littera anno Domini 1329. IV. Kalendas Junii edita denotabat, quod Comes Corrardus Judex Civitatum Rivuli Dominarum et de Medio Monte eiusdem domini Karoli Regis accedens praesentiam, quandam magnam silvam inhabitabilem inter dictas civitates intra metas earundem habitam sibi dari et conferri petivisset, quam quidem silvam, et excisis arboribus eius, locum ipsius, in quem sibi et suis posteris valeret populos congregare, et villam seu plures villas; absque tamen dampno et defectu usus dictarum Civitatum in eadem faciendi, eidem Comiti Corrardo et suis heredibus dedisset et contulisset possidendam« (Kaprinay kéziratai közt XVI. köt. 4. B. 49. l.)

[2]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 1. r. 497.

nes Plebanus Capellanus noster specialis, Martinus Judex, Magister Petrus Notarius, et Ulricus Jurati de dicta Civitate nostra Rivulo Dominarum, suo ac universorum civium et hospitum nostrorum fidelium de eisdem Rivulo Dominarum et Zazurbánya« régi szabadságuk megujítását kérték.[1]) Később 1376. a király e szabadságaikat »ad instar aliarum Civitatum et Montanarum nostrarum« a bányamívelésre nézve részletesebben fejtette ki [2]). Kétségtelen tehát, hogy Nagybánya akkor királyi szabad bányaváros volt; s ilyen maradt is a XV. század kezdetéig; bányaszabadságait pedig Zsigmond király 1393.[3]) és Mátyás király 1464.[4]) megujították és megerősítették.

Nagy-Bánya városi szabadságainak később némi megszorítását tapasztalta, mikor Zsigmond azt 1411. Brankovics György szerb dezpotának engedte át[5]), ki után később a Hunyadi ház birtokába jutott.[6]) Mind Brankovics György, mind Hunyadi János pártfogolták Nagy-Bánya szabadságait; mely így Mátyás korában is mint előkelő szabad bányaváros szerepelt; s — noha annak halála után a lengyelek által háborittatott — ilyen maradt II. Ulászló alatt is, és e minőségben az 1514 : 3 tcz. 6. §-ába iktattatott.

III. Nagy-Bánya ezen idei bányászati jelentőségéről akkori népségének szaporodása, egykori építményeinek jelessége, és a régi bányamíveléséről korunkra jutott tudósítások egyaránt tanúskodnak.

Népségének szaporodását világosan bizonyítja amaz, a

---

[1]) U. o. Kérésöket kiválólag azzal indokolták; »quod privilegium eorum antiquum, libertates ipsorum exprimens, ignis exustionis voragine inopinabiliter consumtum extitisset.«

[2]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 5. r. 97.

[3]) 1393. VI. Kalendas Februarii, Fejérnél Cod. Dipl. Hung. X. köt. 2. r. 124. l.

[4]) 1464 VII. idus Aprilis, Kaprinay kéziratai közt XVI. köt. B. 4. 9—17. ll.

[5]) Szirmay Antal: Szathmár vármegye I. köt. Buda, 1809. 150 sk. ll. — Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 5. r. 141. l.

[6]) Spiess Fülöp Ernő, Archivische Nebenarbeiten I. köt. Hala 1783. Okmányi függelék XXIII., 173. l. — Fejér: Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad, Buda 1844. 149. l.

városi hatóság és Péter itteni plébános közt 1387. kötött s Tamás egri püspök által 1422-ki megerősitett egyezség, melynélfogva a nagybányai plébános lekötelezte magát, hogy még egy különös egyházi szónokot, és 11 segédet vagyis káplánt fog tartani. [1]) Ez már a bánya népségnek oly nagy számát tételezi föl, hogy a lelki pásztorkodásról való rendkivüli gondoskodását tette szükségessé.

A város régi műépületei ugyan nem állnak már többé, azon templom egy torónyának kivételével, melylyel Hunyadi János a várost ékítette. De a ki Nagy-Bánya alaprajzát veszi szemügyre, s névszerint a szép és nagy főtért, melyből a négy főutcza nyilik; a tág és nagyszerű kamarai házat vagyis várat; régi csatornáinak a Szaszár vizével való combinatióját, az e folyón lévő régi erős hidat, és számos más épitészeti jelenségeket tekinti: e város egykori szépségéről könnyen meggyőződhetik.

Nevezetes volt az itteni szent Miklós czímjére alapitott kórház is, melynek Omechin János nagybányai polgár 1408. Tótfalu helységet hagyományozta [2]), a mit Zsigmond király 1430. megerősített. [3])

Nagy-Bánya régi b á n y á s z a t a az u. n. Keresztbegyen folyt, a város közvetlen szomszédságában. Nincs ugyan részletesebb tudomásunk a bányák akkori gyümölcsözéséről, de a város egykori gazdagságának félreismeretlen jelei a bányamí-

---

[1]) » — — unum praedicatorem et undecim capellanos.« Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 8. r. 233. l. — A püspöki megerősítés u. o. X. köt. 6. köt. 490. l.

[2]) »Nos Simon Aurifaber Judex, Ladislaus Steygar, Jacobus Jerul, Jurcher, Huppel, Nicolaus penes Ecclesiam, Christophorus Druchker, Nicolaus Vinlopp, Johannes Kisztel, Conradus Aurifaber, Henricus Melczer, Nicolaus Magker, Petrus Hulwat, et Vlricus Notarius, Jurati Cives Civitatis Rivuli Dominarum stb., quod vir circumspectus et famosus Johannes Omechin noster etiam conjuratus stb. quandam villam suam inter dictam civitatem Rivuli Dominarum ac Medium Montem sitam habitam Thothfalu, alias Gerod vocatam, legavit ad hospitale Beati Nicolai confessoris in eadem Rivuli Dominarum existens perpetue censitandam stb. Data in Rivulo Dominarum in vigilia festi Beatorum Petri et Pauli Apostolorum anno domini 1408.« Fejér Codex Dipl. Hung. X. köt. 7. r. 220. l.

[3]) Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 7. r. 219. l.

velés igen kedvező eredményeit bizonyítják. Ujabb időben Kosztka János a Keresztkegyet tette különös vizsgálódása tárgyává [1]), s azt találta, hogy az itteni bányák már a XVI. század előtt nevezetes technikai fölszereléssel míveltettek. Egy rudas műről (Stangenkunst) ugyanis van említés, mely akkor itt létezett s az altárna alatt 80 ölnyire hat ötöles vizkerék által hajtatott. A szükséges vizet egy 8000 ölnyi hosszu vizvezetés a Román völgyből és három tóból vezették ide. E nevezetes vizimű csak a XVI. század végén pusztult el, s azóta itt a bányamívelés csak oly régi maradványokra szorítkozott, melyeket őseink az altárna színe feletti magasabb szintekben meghagytak.

Az itteni bányászat nagy jelentőségéről tanúskodik az is, hogy itt előkelő pénzverde állt, melyet a szebeni és offenbányai pénzverdei kamarák, s a bányák királyi jövedelmével együtt, Mátyás király 1468. a polgárságnak 13,000 aranyforintért adott bérbe. [2])

IV. Ezeknek folytán Nagy Bánya, Magyarország XV. századi bányászatának történetében előkelő szerepet játtszott. S így azon időben is, mikor Brankovics György a várost birta, szabadsága és jogi állása más községek rendezésénél mintáúl szolgált; p. o. midőn 1442. Móricz János móriczhidai bánnak unokája, Kis-Tótfalu nevű jószágát rendezte, azt Nagy Bánya jogával adományozta meg [3]).

---

[1]) Bányászati és kohászati lapok II. köt. 9. l.

[2]) »Nos Mathias stb. quod cum cusionem monetarum nostrarum Camerarum Rivuli Dominarum, Offenbánya et Cibiniensis cum cimento, simul cum cunctis earundem Camerarum nostrarum utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, prudentibus et circumspectis Judici, Juratisque Civibus, et toti Communitati Civitatis nostrae Rivuli Dominarum per unum integrum annum a festo Beati Michaelis Archangeli proxime venturo computandum pro 13,000 florenis auri dedimus et arendavimus stb. Datum in Olomuz, feria tertia proxima post festum Decollationis Beati Johannis Baptista, eanno Domini 1468.« (Hiteles másolat után.)

[3]) »Nos Mauritius olim filius Simonis filii Johannis filii Bani de Moriczhida stb. quod providi et circumspecti viri Johannes Tolvay, nec non Stephanus Magnus de Kys Totfalw Judices, Juratique de eadem stb. supplicarunt, ut eundem (locum) cum novae libertati remedio providere dignaremur stb. ex nostra gratia speciali talem contulimus libertatem,

Hunyadi János Nagy Bányának különösen buzgó pártfogója volt, melyet nemcsak szép épületekkel s névszerint egykor híres plébániai főtemplomával díszitett; hanem bányajogának javitása által is emelni igyekezett. Erről azon érdekes levele tanúskodik, melyet 1454. Körmöcz, Selmecz- és a többi alsó-magyarországi bányavárosokhoz intézett s a melyet a jelen munka függelékében közölni fogok.

Mátyás király korában Nagybánya bányászata, virágzásának igen magas fokozatán állt [1]). Ez időben a nagybányai kamarai grófság is tekintélyes tisztség volt; s Zápolyai Imre, a későbbi nádor, eredetileg Nagy-Bányán kamara gróf volt; míg harczias hajlama őt arra nem bírta, hogy katonai pályára átlépjen. [2])

Ugyanazon hivatalt viselte 1508. a híres Thurzó János is, [3]) kinek emlékére egy itteni nagyobb bányaépitmény Thurzó bányának neveztetett. [4])

Különben említés nélkül nem hagyhatom azon egyenetlenségeket sem, melyek 1521. a nagybányai bányakamara és egyes polgárok közt támadtak, és melyeknek elintézését II. Lajos király Csulei Móré Györgyre bízta, kí a differentiákat ki is egyenlítette. [5])

S úgy szintén, amaz a nagybányai bányászat történetében főfontosságu hosszas perlekedés is felemlitendő, mely a város és a Drágfiak, mint a szomszéd Kővár birtokosai közt

---

iuxta consuetudinem Civitatis Rivuli Dominarum stb. Datum in Meggies feria tertia in festo Sancti Georgii martiris anno Domini 1442.« (Hiteles másolat után.)

[1]) Bornemisza Pál, veszprémi püspök és Wernher György, I. Ferdinánd biztosainak jelentése Erdély állapotairól 1552-ben, Engel János Keresztélynél, Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer, III. köt. Hala 1801. 16. sk. ll.

[2]) Wagner Károly, Analecta Scepusii. IV. köt. Pozsony és Kassa 1778. 14. l. Thurnschwamb János szerint, kire Wagner hivatkozik: »Der Emrich Diagk ist bey den Mathiassen in der Ungrischen Neustadt, Szakmar Bánya (Nagy-Bánya) genannt Cammergraff gewesen, wie die Tafel in der Kirchen allda anzeigt« stb. Engel, Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer I. köt. 193. l.

[3]) Szirmay Antal, Száthmár Vármegye I. rész 223. l.

[4]) U. o. 225. l. az 1571-ki évnél.

[5]) Lásd a függeléket.

az ottani erdők iránt folyt. Ezen perlekedés már 1384. kezdődött, s számos törvénykezési tárgyalások után csak az 1503-ki rákosi országgyülés által, a város javára döntetett el végkép. Minthogy pedig a Drágfiak ekkor is még a végrehajtás alkalmával a visszaűzés (repulsio) jogorvoslatával jogtalanul akartak élni, 1505. ennek büntetésében is elmarasztalva lettek. [1])

52. *Felső-Bánya.*

I. Felső Bánya (Medius Mons) privilegiált királyi bányaváros, Nagy-Bányától vagy egy mértföldnyi távolságban, régibb privilegiumait — mint láttuk — ezzel közösen nyerte[2]) s különben is vele ugyanazon sorsban részesült. Minden jelenségek után itélve, csak Brankovics György uralma korában vált külön Nagy-Bányától; noha később is e korszakunk alatt a két város többnyire együtt említtetik fel.

A város megvagyonosodásának, s egyszersmind míveltsége emelésének bizonyságát találjuk Hunyadi János ismeretes 1452-ki okmányában, melylyel akkor már — mint látszik — nevezetes templomának jeles orgonáját, az ottani aranybányák királyi bányavám szerinti jövedelmekért kicserélte [3]) Ez orgona

---

[1]) E hosszadalmas perlekedésre vonatkozó kimerítő tudósítások az országos levéltár kincstári osztályában találtatnak.

[2]) »Zazurbanya« neve alatt Felsőbányát szokták érteni; azonban az 1376-ki privilegiumban »Herislinus Judex de Rivulo Dominarum« mellett már határozottan »Hekkmannus Judex et Petrus Notarius Montanae nostrae de Medio Monte« emlittetik; (Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 5. r. 97. l.) s úgy szintén Zsigmond királynak 1393-ki privilegiumában »Herthel de Rivulo Dominarum et Andreas Zunkker de Medio Monte« (u. o. X. köt. 3. r. 130. l.) van felemlítve.

[3]) »Nos Johannes de Hunyad stb. quod ex quo nos de ecclesia in civitate de Medio Monte in honorem Gloriosissimae Virginis Mariae fundata et constructa quoddam organum excipi facientes ab eadem ecclesia abalienavimus: ob hoc nos in recompensam eiusdem organi ad fabricam et augmentationem praefatae Ecclesiae universos proventus urburarum ratione auri fodinarum ex parte Communis praefatae Civitatis Medii Montis ad Cameram Rivuli Dominarum singulis annis solvendos, antedictae Ecclesiae Beatae Mariae Virginis perpetuo duximus dandos stb. Datum Budae sabbato proximo ante festum Beati Galli confessoris anno Domini 1452.« (Kaprinay kéziratai közt XVI. köt. 4. B. 140. l.)

a zólyomi templomba vitetvén, ennek egyik fődísze lett; azonban később ott tűz támadván, ennek alkalmával elégett Mátyás alatt, ki atyjának ez okmányát megerősítette, s a várost magát e privilegialis állásában megtartotta.[1])

II. Nevezetes előnyt nyert Felső-Bánya az által, hogy II. Lajos király az akkori adórendszer értelmében, a várost a királyi bér (census), dijak, és egyéb segédpénzek fizetése alól felmentette [2]). S az ennek folytán beállt jelentőségét tünteti fel I. Ferdinánd Erdély birtokba vétele végett kiküldött biztosainak, Bornemisza Pál püspök és Wernher György 1552-ki jelentése, mely különösen az itteni lakosoknak a bányajogban való ismereteit és jártasságát méltatja. [3])

53. §. Kapnikbánya és Szathmármegye egyéb bányahelységei.

I. Kapnikbányát nemcsak geographiai fekvése, hanem bányászatának történeti előzményei is csatolják Nagy- és Felsőbányához; a mint is ujabb időben Szatmár vármegyéhez kapcsoltatott. [4]) Ehhez képest csakugyan az említett városokkal Brankovics György és Hunyadi János birtokában volt. S ez időből származik az első biztos történelmi tudósitás is, mely róla megvan; t. i. Hunyadi Jánosnak egy 1455-ki okmánya, melylyel mindazoknak, kik a kapniki bányák mívelése

---

[1]) »Michael Rudell Judex ac Johannes Zaz et Antonius Jurati cives oppidi Felsőbánya« kérésére. 1465. VIII. kalendas Septembris.

[2]) »Nos Ludovicus stb. quod nos, cum intelligamus ex supplicatione fidelium nostrorum universorum civium oppidi nostri Felsőbánya, territorium eiusdem oppidi esse sterile, et ipsos oppidanos ex sola montium cultura et fodiendis mineris sese sustentare, et exinde sibi victum quaerere; ut ipsi nostra gratia sublevati pro nostra et publica et sua ipsorum voluntate colendis montibus commodius insistere possint, dictos cives nostros ab omni solutione censuum et taxarum, subsidiorumque et juvaminis nomine nobis ab eisdem provenire debendorum a die datarum praesentium nostra ex clementissima gratia duximus prorsus eximendos et supportandos stb. Datum Budae feria quarta proxima ante festum Penthecostes, anno Domini 1523.« Megerősítve Báthory István által 1585., Báthory Zsigmond által 588., Báthory Gábor által 1612. stb. (A Liber Regiusból.)

[3]) Engelnél id. m. III. köt. 18. l.

[4]) 1876: 33. tcz. 1. §-ának 2. pontja.

czéljából oda telepednének, a közönséges bányaszabadságot engedélyezi. [1])

Különben a régibb kapnikbányai bányamívelés közelebbi viszonyairól is alig tudunk valamit. Ottlétem alatt (1867.) a katholikus plébános, Lőrinczy úr közleménye után azt hallottam, hogy egy régi bányában, mely az 1514-ki évszámmal volt jelezve, egy bányász hulláját találták, s hogy az ottani bányásznép közt egyes régi hagyományok traditionalis úton a régi bányászatról tudósitanak. Minthogy azonban e plébánia csak 1736-tól fogva áll fenn, az előtt pedig az ottani lelkipásztorkodás a felső-bányai jezsuiták kezében volt, s locális irásbéli feljegyzések nem léteznek; a kapnikbányai gazdag és érdekes bányamívelés multjáról is alig tudunk valamit.

II. Van azon kivűl Szatmármegyében több más bányahelység is, p. o. a misztót-falusi bérczek közt Misztbánya, Illoba, Sárgabánya, Feketebánya, Láposbánya (egykor Nagybánya tartozéka); Kitz vagy Kisbánya (egykor Felsőbánya tartozéka); valamint a borspataki, vörösvizi, foghagymási, sz. Jánospataki és fernezélyi völgyekben lévő bányatelepek stb.) de az ezeknek terén fennállt bányamívelésnek önálló története nincs.

54. §. 2. Máramaros-, és 3. Bereghmegyében.

A máramarosi havasokban,[2]) Borsabánya környékén, homokkövön és csillámpalán áttóduló zöldkő-kőzetben néhány

---

[2]) »Nos Johannes de Hunyad stb. quod nos considerantes multimodas fidelitates et fidelium serviciorum merita prudentum et circumspectorum virorum universorum civium et hospitum in Civitate nostra Felsőbánya commorantium stb. Ceterum considerantes nos utilitatem ac commodum profectumque nostrum id annuimus et concedimus, ut quicunque fodinas seu foveas fovearum ac montanarum in Kapnek more aliorum montanorum laborare seu aperire voluerint et coeperint, talibus a die inceptionis huiusmodi laborum ipsorum octo annorum libertates dedimus et concessimus, prout consuetudo aliorum montanistarum requirit; tandem dum ad profectum venerint et aliqui proventus evenerint, de ipsis fodinis more solito et consueto proventus nostri de eisdem extradari debeant stb. Datum die dominico proximo post festum Beati Thomae Apostoli anno Domini 1455.« — Megerősítve Mátyás királynak 1465. VIII. kalendas septembris kiadott privilegiuma által. Kaprinay kézirataiból a budapesti egyetem könyvtárában IV. B. 64. l.

[2]) Preisig Ed., Geschichte des Máramaroser Bergbaues (Oest. Zeitschr. f. Berg- u. HüttenÓesen 1877. 311. sk. ll.

telér van, melyek ujabb időben bányamunka alá vétettek, melyeknek azonban a bányatörténet álláspontjából különös fontosságot tulajdonitani nem lehet.

Fontosabbak a Gutin nevű hegységben lévő arany- és ezüsttelepek; habár ezeknek ércztelérei inkább Szathmármegye területén vonták magokra a bányászok figyelmét. A mennyiben a Gutin máramarosi részén fémekre nézve a bányamívelés fennállt, ez is mindig Kapnikbányával szorosan függött össze. Máramarost egyébiránt inkább sóbányászata teszi nevezetessé, melyről alább lesz szó.

II. Beregh megyében a beregszászi hegységben, a Nagy- és Feketehegyen voltak egykor aranybányák; ezeket azonban már régen abbanhagyták. Az ottani egykori bányamívelést tárgyazó részletes történeti tudósítások korunkra nem jutottak. A Munkács környékén található salakhalmok azonban azt bizonyítják, hogy első korszakunk alatt ott nevezetes vasbányászat volt. [1])

VI. Bihar-, Orod- és Zaránd-megyék egykori bányamívelése.

55. §. 1. Bihar megyében [2])

I. Magyarország bányatörténetében Biharmegye hegységei is felemlitendők, mint a hol szintén különféle ércztelepek fordulnak elő. Ezek közt az ezüsttartalmu rézérczek és az ólomérczek telepei a legnevezetesebbek. Mindamellett, habár régi bányamívelés maradványaira találunk, azért a bányászat e vidéken nagy fejlettségre mégsem emelkedett soha.

II. Arról, hogy a váradi püspökök V. István királytól bányászati jogositványokat nyertek, határozott tudomásunk

---

[1]) Biedermann Arm. Ign. Das Eisenshüttengewerbe in Ungarn, Pest 1857. 7. l.

[2]) Peters K. T. Geologische und mineralogische Studien aus dem süd-östlichen Ungarn, insbesondern aus der Umgegend von Rézbánya (a bécsi cs. akadémia math. és természettud. osztályának Denkschriften-jei XLIII. köt. 1861. 385. sk. ll. és XLIV. köt. 81. sk. ll.) — Schmid Adolf, das Bihargebirge Bécs 1863. — — Posepny F. Bemerkungen über Rézbánya (Verhandlungen der k. k. geolog. Reichsanstalt 1868. 418. sk. ll.); — és Geolog. montan. Studie der Erzlagerstätten von Rézbánya (a magyarhoni földtani társulat közlönye IV. köt. 1874. melléklet.)

van [1]); magáról e bányászatról mindazáltal ily tudósitások sem, sem a XIV. századból nem jutottak korunkra. Mindamellett az ottani kőzet tanuságot tesz arról, hogy akkoriban e vidéken bányákat míveltek [2]); azonban már a XV. század végén ez a bányászat elpusztult.

Ez időben történt, hogy II. Domokos váradi püspök azt tapasztalván, hogy püspökségének jövedelmei a bányák elpusztulása által nagy kárt szenvednek, a bányaismeretei után országszerte nagy hirben álló körmöczi kamaragrófhoz (Camerarium Crempiciensem) Thurzó Jánoshoz azon kéréssel fordult, hogy a váradi püspökség javai közt lévő bányákat és bányahelységeket vizsgálja meg, s legjobb tudomásához képest a bányamívelést ott ujonnan rendezze [3]). Ennek tanácsára azután a püspök, névszerint Rézbányán a bányászat ujjáalakítását czélba vevén, bányainak gondviselését és haszonélvezését Thurzó Jánosnak s örököseinek és utódjainak engedte át, s a bányamívelők részére bányaszabadságot hirdetett; a váradi egyháznak a bányajövedelemnek részét, t. i. a rézbányászat után a 16-ik, az ezüst és ólombányászat után pedig a 10-ik részt fentartván. [4]) Ez intézkedésekről Vingarthi Geréb Péter 1501. »Budae feria quinta proxima ante festum Beatae Sophiae viduae« ünnepélyes okmányt adott ki. [5])

A váradi püspökség bányászatának e szabályozása szerint Rézbánya lett a bányászatnak főhelye [6]), mely jelentőségét a XIX századig tartotta meg.

---

[1]) Kereszturi J. A. Compendiaria descriptio fundationis ac vicissitudinum Episcopatus et Capituli M. Varadiensis, Nagy Várad 1806. I. rész. 49. l.

[2]) »Was die Überreste der Gesteinsarbeit betrifft, so findet man sowohl das Feuersatzen, als auch die Schlägel- und Eisenarbeit vertreten. Die erzielten Räume sind, im Gegensatze zu den echt römischen Arbeiten, in der Regel sehr enge, und die Spuren des Eisens, die Form der s. g. Prunen, deuten auf das Mittelalter.« Posepni Geol. mont. Studie 20. l.

[3]) Vingarthi Geréb Péter nádor 1501-ki okmánya, Keresztur inál id. m. I. rész 261—264. ll. Miller után. (Schedius Zeitschrift von und für Ungarn IV. köt. 1803. 362. sk. ll.)

[4]) U. o. 263. l.

[5]) U. o. 261—264.

[6]) Bél Mátyás szavai szerint »Adparent ibi rudera civitatis meta-

56. §. Orod- és Zaránd megyékben.

I. Az orod- és zarándmegyei bányászat, azon bányajogosítványok alapján lett nevezetes, melyeket a Maróthi és a Hunyadi családok különös királyi privilegiumokáltal nyertek.

Maróthi János ugyanis »Pálélése« nevü birtokára nézve (possessio Paalelese in Comitatu Orodiensi) még 1393. Zsigmond királytól nyert bányajogosítványokat, melyeket ennek folytán családja gyakorolt [1])

Zaránd megyében több helyen találunk tekintélyes bányamívelésre; Világosvár tartozékainak területén s Pankota és Ruda környékén.

Világosvárnak tartozékai közűl különösen Kőrösbányát és Kisbányát kell kiemelnem. A várnak s ehhez képest emlitett tartozékainak is Brankovics György szerb dezpota lett ura, Zsigmond és Albert királyaink adományának folytán [2]),

icae olim pulchre aedificatae, iam collapsae. Circa hanc sunt montes crebris cuniculis subruti, ex quibus nunc 1726. praecipuos renovare, fodinasque restaurare coeperunt« (Csáky Imre püspök »auspicium«-a alatt.) — — továbbá; »vicus simplex, olim montana seu metallica civitas, cuius cives urbenarias lapideas domos olim habuisse, vestigia ruderaque passim ostendunt.« (Bihar vármegyét tárgyazó kézirata a primatiális könyvtárban.)

[1]) Az erre vonatkozó okmányt lásd a függelékben.

[2]) Nos Albertus stb. ad fidelem nostrum sincere dilectum Illustrem Principem Georgium Dezpotum Rasciae et Albaniae Dominum intuitum nostrae benevolentiae dirigentes stb. Castrum nostrum Világosvár vocatum stb.; item civitatem seu oppidum Kirisbanya (Kőrösbánya), ac villas Bachya stb.; Districtum scilicet praefatae Civitatis Keresbanya stb.; — item Kisbánya, Hormendefalva stb. Districtum videlicet praefatae possessionis Kisbanya; quae omnino ad castrum praedictum pertinere et spectare perhibentur stb., praefato domino Georgio Dezpotae, suisque haeredibus et posteritatibus universis de manibus nostris Regiis dedimus, donavimus et contulimus stb. Datum Zegedini in festo ad Vincula Beati Petri Apostoli anno Domini 1444.« (Hiteles másolat után; az okmány Fejér okmánytárában is olvasható (XI. köt. 293. l.); de az adományozott jószágok közlése nélkül.)

[3]) »Capitulum Ecclesiae Orodiensis stb. quod Illustres Principes, dominus Georgius Regni Rasciae Despotus et Dominus Albaniae, ac domina Elena consors, nec non Lazarus filius eiusdem stb. sunt confessi in hunc modum: Quomodo stb. Castrum eorum Wylagoswar vocatum, cum oppidis Syri et Galsa, Mezth, Keresbanya alio nomine Cybebanya

ki azonban azt 1451. Hunyadi Jánosnak engedte át. [1]) Igy jutott ez a bányászatilag is főfontosságu vidék a Hunyadi ház birtokába, s különösen azon gondoskodásban részesült, is mely Hunyadi János jószágain a bányák mívelését magas fokra emelte. Mátyás király azonban Világosvárat tartozékaival együtt 1464. Báthory Endrének s testvérrokonainak István, László, Pál és Miklósnak adományozta; a minek folytán az itteni bányák is a Báthoriak uralma alá kerűltek.

Pankotáról csak annyit tudunk, hogy annak környékén aranybányászat és aranymosás létezett; a mire I. Lajos királynak egy 1365-ki okmánya vonatkozik [2]) E bányászat és illetőleg aranymosásnak közelebbi körülményeiről és későbbi sorsáról azonban nincs már tudomásunk.

Végűl Ruda vagy Rudafalura nézve az ujabb bányászati vizsgálódások azt constatálták, hogy itt hat 1—12 hüvelyknyi vastag főtelér van, s hogy a bányák már a rómaiak korában míveltettek. Az itteni dús aranybányászatnak, mely jelenleg is még 8—10 szomszéd községnek ad keresetet és élelmet, történeti előzményeiről már részletes tudomásunk nincs.

57. §. *Körösbánya.*

I. Zarándmegye XIV. és XV. századi bányászatának legnevezetesebb eseménye Kőrösbányának szabad bányavárossá alakulása. Bármi csekély tudomásunk van is ezen nagyérdekü esemény részleteiről, azért a kor jelenségeinek egybefoglalásából mégis alaposan azt következtethetjük, hogy

---

Kisbánya alio nomine Medwepathaka stb. nec non urburis in Nagybánya et Kisbánya praedictis, ac alias ubivis habitis, ac praedictum Castrum pertinentibus, in Comitatibus de Zarand ac Orodiensi existentibus stb. Johanni de Hwnyad Waywodae Transsylvano, ac per eum Ladislao et Mathiae filiis eiusdem, eorumque haeredibus et posteritatibus universis dedissent, donassent, perpetuassent et assignassent stb. Datum feria sexta proxima post festum Visitationis Beatae Mariae Virginis anno Domini 1444.« (Fejérnél Genus Incunabula et Virtus Joannis Corvini de Hunyad, Buda 1844. 71. l.) — Különben v. ö. Fábián Gábor, Arad vármegye leirása, Buda 1835. 71. sk. ll.

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 3. r. 352. l. hibás évszámmal; — v. ö. Fábián id. m 113. l.

[2]) Bányászati és Kohászati lapok III. évf. 177. sk. ll.

a városnak emelkedése nagyobbrészt Hunyadi Jánosnak volt érdeme; ki valamint a nagy- és felsőbányai, úgy a Világosvár környékén fennállt aranybányászatot hathatósan támogatta és mozditotta elő. [1]) Mindenesetre figyelemre méltó Mátyás király 1464-ki adománylevelének azon passusa, mely szerint »oppidum Keresbánya vocatum cum omnibus fodinis, auri videlicet et argenti, nec non stanni et alterius cuiusuis metalli; item etiam cum aquis et fluminibus, ex quibus aurum et argentum, aut alia metalla perquiri solitum est.«[2]) Úgy látszik, hogy Kőrösbányát mint földesurak, a Báthoryak is különös gondoskodásban és ápolásban részesítették.

II. Habár a meglévő kútfői apparatus hiányos voltánál fogva nem vagyunk képesek Kőrösbánya azon korú bányatörténetét részletesen méltatni, a midőn mint tekintélyes bányaváros szerepelt: néhány adat birtokában mégis vagyunk, melyek akkori állására némi világosságot vetnek. Ilyen Albert királynak 1438-ki parancsa Losonczi Dezső erdélyi vajdához, melylyel Erdély aranyvidékén bányavárosaival Kőrösbányát is régi bányaszabadságaiban fentartja. [3]) Ilyen a három bányaváros u. m. Offenbánya, Kőrösbánya és Kisbánya biráinak bizonyos abrudbányai bányaperben 1525. hozott itéletlevele mely Kőrösbányának az emlitett bányavárosokkal bányaügyekben való jogközösségét bizonyítja. [4]) S ide tartozik végre

[1]) P. o. »Nos Johannes de Hwnyad Regni Hungariae Gubernator vobis nobilibus viris Moga Vayda, item officiali castri de Maroth in oppido Keresbanya constituto et suis pertinentiis residentibus, harum serie firmiter committimus, quatenus a modo et deinceps Magistrum Symonem cusorem florenorum auri in Civitate Cibiniensi commorantem, in laboratione et cultura lavaturae auri in dicto Keresbanya habitae, quae sua fore perhibetur, pro nobis utputa laborantem, in nullo impedire, molestare, seu quovis modo perturbare et dampnificare praesumpnetis stb. Datum in villa Apold die dominico proximo ante festum Ad Vincula Beati Petri Apostoli a. D. 1446.« Éder kézirataiból a Nemz. Muzeum könyvtárában.

[2]) Fabián Gábor id. m. I. köt. 74. l.

[3]) Szentkirályi Zsigmond: Az erdélyi bányászat ismertetése, Kolozsvárott 1841. 97. l.

[4]) »Nos Nicolaus Bertel Judex, Laurentius stb. Jurati Cives Oppidi Offenbánya; Lazarus Magyar Judex, Stephanus Sartor, Joannes Georgius et Stephanus Király, cives Jurati Oppidi Kőrösbánya stb. (Köleséri Samu, Auraria Romano-Dacica

Goldamár Endre kőrösbányai bányapolgárnak egy 1523-ki kötelezvénye is bizonyos pénzösszegről, melyet Révay Ferencztől Báthory István nádor titkárától kölcsönzött.[1])

VII. Krassó- és Szörény-vármegyék bányászata.

58. §. Krassó-vármegyében.

A krassói és szörényi hegységek alapkőzetét jegeczes palák, agyagpala, csillámpala, gnáisz, és helyenkint granit alkotják s a Duna jobb partján a szerb fejedelemségben lévő Majdanpeki hegyeknek mintegy csak folytatását képezik. Túlnyomólag réz- és vasérczeket szolgáltatnak, melyekben mindazáltal itt-ott ezüst és arany is foglaltatik. [2])

Látni fogjuk, hogy — habár itt a régi bányászatnak több helyen találtató maradványai azt bizonyítják, hogy a török uralom előtt is állott fenn bányamívelés — azért a bányászatnak emelkedése tulajdonképen mégis csak a XVIII. századnak kezdetétől számitható. S ezért, ha másrészről tekintetbe veszszük azt is, hogy az ezen vidék régi történetéről tanúskodó irásbeli emlékek csaknem teljesen elvesztek; nem fogjuk csodálni azt sem, hogy az itteni egykori bányászatról sincs körülményes tudomásunk. Csak mutatványúl közöljük azon tudósitást, hogy Zsigmond király 1395. a Csákyakkal tett birtok cseréje alkalmával, ezektől Krassómegyében Kövesd nevü várat vette át, melynek tartozékai közt vasbányák is említtetnek [3])

2. kiad. Pozsony et Kassa 1780. 49. l.; — Fridvaldszky János Minerologia M. P. Transilvaniae, Kolozsvár 1767. 46. l.)

[1]) »Ego Andreas Goldamar Vrburarius Keresch-banyensis, praesenti cirographo meo fateor et recognosco, me percepisse mutuo ab Egregio domino Francisco de Rewa Secretario M. et Sp. de Bathor Palatini stb. florenos II^c. LVIII. (258) stb. Datum Budae ipso die Annunciationis Virginis Mariae anno Domini 1523.« (Eredetije a báró Révay család levéltárában.)

[2]) Böck János, Szörénymegye déli részéről geologiai jegyzetek (Földt. Közl. IX. 1.) — Cotta Bernát, Erzlagerstätten im Banat und in Serbien, Bécs 1865.

[3]) »Nos Sigismundus stb. quod quia fidelis noster Egregius Magister Nicolaus filius Stephani de Chak Comes noster Themesiensis, et idem Stephanus pater, ac Georgius frater eiusdem uterinus, quasdam duas possessiones eorum Chak praedictam et Chuze nuncupatas simul cum

59. §. Szörény-vármegyében.

Pesty Frigyesnek Szörény vármegyéről irt jeles, és több tekintetben igen fontos és tanulságos munkája azt bizonyítja, hogy a török korszak előtti bányászat dolgában Szörénymegyéről sem mondhatunk többet, mint Krassómegyéről. Tehát itt is elég legyen mutatványúl Karansebes város elöljáróságának egy 1522-ki okmányát kiemelnem, mely az e város környékén akkor fennállott aranymosásra vonatkozik.[1])

VIII. Erdély bányászata.

60. §. Az u. n. erdélyi aranyvidék (eldorado) a Maros és Aranyos folyók közt. [2])

1. Az erdélyi aranyvidék érczhegysége a kőzeteknek nagy változatosságánál fogva tünik fel. Abrudbánya (Verespatak) környékén a kőzet zöldkő és trachit, melyben vagy 300 igen vékony ércztelér és hasadék foglaltatik, s mely Zalathna felé trachitféle töredék-kőzetté alakúl, úgy, hogy e mellett a kárpáti homokkő is jelentékeny. Offenbánya vidékén tellur aranyérczeket tartalmazó jegeczes palák, s egyszersmind mészkőzetben ezüst és ólomérczek is találtatnak. Toroczkó környékét a juraféle mészkő és augitporfir alkotják. Az Abrudbányától nyugatnak eső Vulcan nagyrészben krétaféle mészkő; de a jegeczes palák azon része, mely az Aranyos jobb oldalára csap által, trachitképlet, az Érczhegység dél-nyugati része

eorum castro similiter Chak appellato in Comitatu Themesiensi praedicto existentes et habitas; nec non a l i u d c a s t r u m i p s o r u m K e v e s d v o c a t u m i n C o m i t a t u d e C r a s s o w h a b i t u m, s i m u l c u m v i l l i s e t m o n t a n a f e r r i a d i p s u m C a s t r u m s p e c t a n t i b u s ad nostrae Celsitudinis cordialem requisitionem, Nostrae tradidisse, assignasse et obtulisse perhibentur Serenitati: pro eo nos in horum recompensationem et concambialem permutationem quoddam castrum nostrum Regale Adrian appellatum, in Comitatu Bihoriensi existens stb. eidem Magistro Nicolao stb. dedimus, donavimus et concambialiter contulimus stb. Datum Brassoviae in festo Beati Valentini martiris anno Domini 1395.« (Az egykori Commissio Neoacquistica törvény, kezési irományaiból.)

[1]) A függelékben fog közöltetni.

[2]) Cotta Bernát, Die Erzlagersätten Ungarns u. Siebenbürgens-Feiberg 1862. 16. sk. s 166. sk. ll. — Ungarische und siebenbürgische Bergorte, Lipcse 1862, 37. sk. ll.

pedig a Fehér-Kőrös völgyének lapályain, harmadkori képletekből áll. Átalán véve sokféle réteges kitódulási és jegeczes kőzetekre találunk, melyeknek érczteiepeit hármas főcsoport szerint lehet megkülönböztetni; t. i. Abrudbánya és Zalathna, továbbá Offenbánya, és végre Nagy-Ág vidékeit. Az érczteléřek mindhárom hegyen a kitódulási kőzetekkel állnak viszonyban, de a réteges és jegeczes kőzetekbe is átcsapnak.

E vidék a rómaiak dáciai aranybányászatának főhelye és mintegy középpontja volt, melynek egykori nagyszerűségét a Kirnyik hegyben szabad ég alatt lévő óriási bányaüregek, az u. n. Csetatye mara (nagy vár) és Csetatye mika (kis vár) hirdetik még napjainkban is. A római bányászat maradványai egyébiránt Nagyágon is találtatnak (mely különösen felette ritka idomu arany-tellurérczei után nevezetes), valamint nehány más helyen is.

II. Kétségtelen, hogy Erdély aranyvidéke az Árpád-királyok korában királyi birtok volt. Mindamellett ez időből az itteni bányamívelésről részletes tudósitások nem jutottak reánk.

Nevezetes változás akkor állt be, midőn V. István király itt több helységet az erdélyfehérvári káptalannak adományozott; s annak folytán Abrudbánya és Zalathna ennek jutott birtokába. Offenbánya mindazáltal szabad bányahely maradt.

III. Ez előzményeknek fontos következései voltak. S míg egyrészről a káptalan, birtokjogához ragaszkodva, meg nem engedte, hogy az erdélyi bányavárosok oly községi szabadsággal alakulhassanak, milyenekkel az alsó-magyarországiak birtak; másrészről királyaink a bányamívelést ezen szűk korlátok közt is emelni és privilegiumokkal kitüntetni igyekeztek.

61. §. Abrudbánya.

I. A b r u d b á n y a (máskép Abrugbánya, Altenburg, Gross-Schlaczen) [1]) a római Auraria Maior vagy Auraria Daciae maradványaiból fejlődött. Okmányilag először »Terra

[1]) A név eredetére nézve l. Massmann J. F., Libellus Aurarius, Lipcse (1840. 112. sk. ll.

Abruth« neve alatt Máté erdélyi vajdának egy 1271-ki bizonyságlevelében említtetik, [1]) mely szerint azt előbb Gyula bán, s ez után »Zubuslaus Siculus« birta; később pedig V. István király az erdélyi káptalannak adományozta. S noha a karakói és igeni vendégek a káptalannak e birtoklási jogát utóbb törvénykezési úton megtámadták: azért abban Demeter királyi tárnokmesternek, mint kiküldött birónak itélete által mégis fentartatott. [2]) A káptalannak Abrudbánya feletti jogát 1491. II. Ulászló király is helyben hagyta. [3])

II. Mindamellett Abrudbánya, mint bányahelység bizonyos községi önállósággal bírt; sőt e szabadabb állásához képest Zsigmond király által külső birtokkal is lett megadományozva. [4]) S így a XV. században közte s Zalathna, Offenbánya és Kőrösbánya közt solidaritási viszony keletkezett, mely időnek folytán a négy helység területén fennállott közös bányaszabadság és jog alakulásához vezetett. Ilyenre vonatkozott Albert királynak Losonczi Dezső vajdához intézett 1438-ki rendelete, hogy e bányaszabadságot érvényben tartsa. [5]) Úgy látszik, hogy a káptalan e bányaszabadságot

---

[1]) Szeredai Antal, Notitia Veteris et Novi Capituli Ecclesiae Albensis Transilvaniae, Gyulafehérvár 1791. 6. l.; Fejér Cod. Dipl. Hung. V. köt. 1. r. 170. l.

[2]) Szeredai id. m. 27. l.; — Nemzeti Társalkodó 1830. 206. l.; — Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 2. r. 278. l.

[3]) Az abrudbányaiaknak, kik »tanquam nostri proprii montanistae essetis«, a káptalan ellen panaszkodtak, a király azt hagyja meg, hogy ennek, az az »eisdem dominis omnem potestatem dominii super vos, tanquam dominis vestris naturalibus, prout antea habuerunt, — — damus praesentium per vigorem.« Eder Károly kézirataiból.

[4]) »Sigismundus stb. Conventui Ecclesiae de Clusmonstra s. et gr. Cum nos tum pro fidelibus serviciis fidelium nostrorum providorum virorum Judicis et Juratorum, ac universorum civium et hospitum nostrorum Montanorum nostrae Civitatis Altenburg vocatae, tum etiam pro utilitate et commodo ipsius nostrae Civitatis quasdam possessiones Chyba et Ryszka vocatas, iuxta montanas eiusdem nostrae Civitatis situatas, in perpetuum duxerimus conferendas stb. (iktatási parancs.) Datum in descensu nostro exercituali in campo Garanmezew vocato, secus confinia partium nostrarum Transsilvanarum, feria tertia proxima post festum Visitationis Beatae Mariae Virginis, anno Domini 1427.« Frivaldszky János, Minerologia Magni Principatus Transilvaniae, Kolozsvár 1767. 47. l.

[5]) »Albertus stb. Magnifico Deseo de Losoncz Partium nostrarum

szintén elismerte; s hogy ennek folytán hosszas differentiák után, Abrudbánya községe neki mint földesuraságának 1490. hűséget fogadott [1]). Érdekes jelenség az is, hogy az gyula-fehérvári káptalan meghagyásából 1525. a négy bányaváros törvényszéke Abrudbányán tartatott. [2])

Transsylvanarum Vayvodae s. et gr. Cum nos universa nostra Montana dictarum partium nostrarum Transsylvanarum, simul cum montanisticis in eisdem constitutis, in nostram Regiam receperimus protectionem et tutelam specialem stb.; mandamus, quatenus praedicta nostra Montana, ac universos montanistas nostros, signanter vero in Montanis nostris Offenbaniae, Altemberk, Zlatenan et Körözs vocatis constitutos, et existentes, in universis eorum antiquis libertatibus et praerogativis, iustis utpote et legitimis, contra quoslibet illegitimos impetitores protegere, tueri et indemniter manutenere debeatis. Datum etc. in festo Beati Laurentii martiris anno Domini 1438.« Szentkirályi Zsigmond, Az erdélyi bányászat ismertetése, Kolozvárott 1841. 97. l.

[1]) »Nos Bartholomaeus Zeuch Judex, nec non Georgius Czepel, Petrus Vajda, Ambrosius Literatus, Petrus Szabó, Gallus similiter Szabó, et Joannes Aranyáz Jurati Cives oppidi capitularis Abrudbánya vocati; item Paulus Kalmár, Leonardus stb. (még 23 név) in eodem oppido Abrudbánya commorantes in ipsorum ac totius Communitatis Oppidi eiusdem personis constituti, ac totum ipsum Oppidum repraesentantes stb. Ipsa Communitas ad Sacrosancta Dei evangelia juravit eidem Capitulo et successoribus eius perpetuam fidelitatem et obedientiam stb. Datum Albae feria — — — 1490.« Szeredai id. m. 106.

[2]) »Nos Nicolaus Bertel stb. quod cum diebus proximis ante festum Bartholomaei anno Virginei partus 1525. nos more solito quatuor oppidorum metallicorum pro discutiendis quibusdam negotiis in Oppidum Abrudbánya ex Egregii Capituli Albensis commissione convocati fuissemus, ubi in domo Johannis Francisci Erasmus Greb Magister Montanorum una cum suis Dominis Montanorum et Molendinorum adversus auri lotores ratione aquarum in rubeo flumine existentium, varias coram nobis proposuerunt querelas; auditis igitur ambarum partium querelis, propositionibus atque responsionibus, causam inter eosdem mediante jure, vera justitia hac nostra sententia discussimus, ut Domini Montanorum seu Molendinorum aquis seu rivulis omnibus in rubeo flumine ad eorundem molendina mineralia pertinentibus, absque impedimento et obstaculo auri lotorum ac aliorum uti debeant perpetuo, quemadmodum antiquitus praedecessores eorum libere usi sunt. Si vero quiscunque repertus fuerit, qui ibidem in rubeo flumine ad suos auriloturae labores praemissis aquis seu rivulis citra voluntatem seu sine consensu et scitu montanistarum uteretur, puniri debeat florenis quadraginta, quorum media pars erit Judicis coeterorumque Civium Juratorum Oppidi Abrudbánya, altera vero actoris. Etiam poena eadem mulctetur is, qui aquas

62. §. Zalathna.

1. Abrudbányához hasonló sorsa volt Zalathnának (máskép Kisbánya, Goldmarkt, Klein- Schlatten) is. Mert szintén egy római bányahelység t. i. Auraria Minor maradványai voltak alakulásának kiindulási pontja; a XIII. században pedig szintén a gyula-fehérvári káptalannak volt birtokában. A káptalan mindazonáltal e birtokában több oldalról háboríttatott, a mi ismételt perlekedéshez vezetett. Ilyen pere volt a káptalannak Miklós mester Corrard fiával, mely szerencsés sikerrel fejeztetvén be azzal járt, hogy számára Zalathna birtoka 1318. »in Temesvár tertio die festivitatis Epiphaniarum Domini« s utóbb privilegiális formában 1318. »XIV. kalendas Martii,« és 1326. »IV. idus Martii« Robert Károly király által megerősittetett.[1]) Hosszabbak voltak differentiái azután a szomszéd szász birtokosokkal [2]); kik a káptalan irányában az által is előnyben voltak, hogy Zalathnának tekintélyes szász lakossága volt, melynél fogva »Szász-Zalathná«-nak is neveztetett [3]). A káptalannak joga mindamellett itt is fentartatott, sőt Zsigmond király, a szász nemzet elöljáróihoz [4]) 1417. intézett különös rendelettel a szász birákat a zalathnaiak ügyeiben való biráskodástól eltiltotta, s evvel összefüggőleg a káptalan a törvénykezési viszonyokat 1425 Zalathnán, mint földesuri hatósága alatt álló helységen rendezte.[5]) Különben már a XIV. század végéből van tudositás arról, hogy a zalathnabányaiak a társadalmi és jogéletben lakhelyökön kivül az ország más vidékein is önállólag szerepeltek [6]); a miből méltán azt lehet következtetni, hogy az ottani lakosok — nyilván a bányászat alapján — foglaltak el tekintélyesebb állást.

illas ex vero meatu in aliud territorium abducere fecerit stb.« Köleséri Samu, Auraria Romano Dacica 2. kiad. 49. l.; — Frivaldszky János Minerologia M. Princip. Transilvaniae 46. l.

[1]) Szeredai id. m. 24. és 27. ll.; — Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 3. r. 96. l.

[2]) Szeredai id. m. 36. 51. 52. 75. stb. — Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 4. r. 162. l.; IX. köt. 3. r. 244. 309. ll.

[3]) Szeredai id. m. 75. l.

[4]) U. o.

[5]) Szeredai id. m. 78. l.

[6]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 3. r. 364. l.

II. E tekintetben megjegyzendő, hogy I. Lajos király 1357. a zalathnai bányászokat az ország bányaszabadságaiban részesítette [1]); mit ugyanő 1365., és utána Zsigmond király is 1391. különös privilegium alakjában megerősitett [2]). Zsigmond azonkivül 1428. a zalathnai bányagrófokhoz (Comitibus urburarum nostrarum in Montanis nostris Zalathnabánya vocatis«) parancsot intézett, hogy az ottani bányamívelőket a nekik az előbbi királyoktól adományozott bányaszabadságokban akkép tartsák fenn, mint azok Körmöczbányán és Beszterczebányán vannak megállapitva [3]). A bányajog szolgáltatásának függetlenségét egyébiránt a gyula-fehérvári káptalan is 1417. határozottan elismerte. [4]) A négy bányaváros már idézett 1525-ki bánya-itéletlevelének hozatalában, a zalathnabányai birák is vettek részt. [5]).

63. Offenbánya.

Offenbánya (Aranyasbánya, Onimberg, Schwend v. Offenburg), most falu, egykor szabad bányaváros. Városi privilegiumát 1325. Róbert Károly királytól nyerte, melyet

[1]) Ludovicus stb. ut populi in eadem (Montana nostra de Zalathna) libertatibus gratulentur oportunis, eisdem ex Regiae Maiestatis liberalitatis largiflua benignitate duximus annuendum, ut ipsi eorumque posteri omni ea libertate fruantur, qua cetera Montana in Regno nostro existentia gaudent et fruuntur« stb. (Fridvaldszky id. m. 70. l.; — Szentkirályi Zsigmond, Az erd. bányászat ismertetése 93. l.)

[2]) Siebenbürgische Quartalschrift I. Szeben 1790.. 257. l. Fridvaldszky id. h. és Szentkirályi id. h.

[3]) »Sigismundus stb. pro parte universorum et singulorum civium, hospitum et montanistarum in locis montanis nostris commorantium stb. universas libertates, jura et libertatum praerogativas per divos Reges Hungariae, nostros scilicet praedecessores, et consequenter per Nostram Maiestatem eis gratiose concessas, laudabilesque ipsorum consuetudines et observantias illibate et irrefragabiliter observare permittant stb. (s)proventus ipsorum in auro et flore auri eis iuxta tabulam et consuetudinem earundem et aliarum Montanarum nostrarum, et signanter Cremp-niciensium et Bistriciensium reddere et extradare debeatis stb. Datum in Kewe, secundo die festi Visitationis Virginis Gloriosae, anno Domini 1428.« Szentkirályi id. m. 94. l.

[4]) » — — exceptis causis, quae factum Urburariorum eiusdem loci concernere videntur« stb. Szeredai id. m. 78. l.

[5]) »— — — Ladislaus Bokor Judex, Jacobus Magyar Juratus oppidi Kisbánya« — — Köleséri és Fridvaldszky id. m. és h.

Zsigmond király 1437. erősített meg, ünnepélyes privilegiummal.

Offenbánya régi bányászatának maradványai azt bizonyítják, hogy a XVI. századig virágzó város volt, hogy a négy aranyvidéki bányaváros közt az első helyet bírta, s hogy ehhez képest e városok már többször említett közös bányatörvényszékén az elnökséget vitte. (57. §. II. és 61. §. II.) Később azonban a beállt szerencsétlen események csapásai alatt egészen elpusztúlt; olyannyira, hogy — mivel még történeti emlékei is megsemmisűltek — egykori létéről is nagyobbára csak a vidék népének mondái adnak hírt.[1]) A bányavárosok már többször említett 1525-ki ítéletlevelén kívül, csak Mátyás királynak egy 1487-ki törvénykezési okmánya maradt fenn, az akkor Offenbánya város és a hozzá szomszéd lupcsai kenézség birtokosai közt folyt per tárgyában, mely az abban kivonatilag közölt, több mint 30 okirat közt, Offenbánya város privilegiumainak tartalmát is közli. Ez okmányokat a mult században Fridvaldszky János,[2]) s a jelen század negyvenes éveiben gróf Kemény János[3]) tanulmányozták át szorgalmasan, Offenbánya történetére vonatkozólag.

II. Ezekből azt látjuk, hogy Offenbánya 1325. Róbert Károly királytól bányavárosi privilégiumot, s lakosai mindazon jogokat, melyekkel akkor hazánkban az aranybányák mivelői bírtak, akkép nyerték, hogy aranybányájok jövedelmének egy részét bányabér módjára a királyi kamarába szolgáltassák. S ehhez járult még a törvénykezési önállóság és a város körűl mindenfelé fekvő földterűletnek másfél mérfölduyi távolságig való birtoka.[4]) E jogosítványokat azután Zsigmond 1437.

[1]) Ilyeneket Fridvaldszky idézett munkájának 56. lapján részletesen olvashatunk.

[2]) Id. m. 57. l.

[3]) Kurz Antal, Magazin für Geschichte, Literatur stb. Siebenbürgens, II. köt. Brassó, 1846. 335. sk. ll.

[4]) »Ipse dominus Karolus Rex ad petitionem Urburariorum seu Magistrorum dictae aurifodinae eisdem hospitibus dictae Civitatis (Offenbánya) concessisset, ut perpetuo eisdem libertatibus, quibus aliarum aurifodinarum suarum Magistri seu operarii utuntur, ipsi et eorum posteri perfruerentur, similiter censum, scilicet octavam partem quaestus dictae aurifodinae Regiae Maiestati persolvere tenerentur stb. (s) terram ad

»VIII. kalendas mensis Aprilis« kiadott privilegiuma által megujította és megerősítette.[1]) Az 1525-ki bányaitélet után Offenbányát mint tekintélyes erdélyi bányavárost már csak 1552.[2]) és 1553.[3]) találjuk felemlítve.

A múlt században Offenbánya egykori bányamívelésének valóban nagyszerű maradványai egyébiránt még megvoltak; s névszerint 36 kohónak romjai, a salakok és kidolgozott érczhalmok nagy száma, s a vizzel elárasztott bányák mindenfelé látszó omladékai.[4])

63. §. 2. Toroczkó.[5])

I. Toroczkó (régenten Turuczko) a mai egyesült Thorda-Aranyos megyében, tehát már az aranyvidék területén kívűl, Erdély bányatörténetében vasbányái és aranymosásai után nevezetes, s mint bányahelység még a tatárjárás előtt — mint látszik — jelentékeny volt; hitelesebb története azonban csak a XIII. század végén kezdődik, midőn III. Endre király 1291. a vasbányák mívelése végett Ausztriából, vagy talán helyesebben Styriából[6]) idetelepedett bányászok és bányamunkások számára a bányahelység — mely »libera villa Turuczkó«-nak neveztetett — régibb jogait és szabadságait megujította.[7]) Az e tárgyban kiadott privilegiumában a király azt mondja, hogy az ottani vasműveseket (»metallurgi et ferri fabri«[8]), azok utódait, valamint az ezután oda települendőket korábban nyert, s őket jogszerűleg illető szabadalmaikban nemcsak meghagyja, hanem bővíti is; s hogy továbbra is birtokukban hagyja a sziklate-

quantitatem unius et dimidiae rastae undique in circuitu ad dictam aurifodinam commisisset pertinere« stb. Kurznál id. m. 336. l.

[1]) Fridvaldszky id. m. 58. l.

[2]) Bornemisza Pál veszprémi püspök és Wernher György kamarai tanácsos, I. Ferdinánd biztosainak jelentésében, Engel János Keresztély, Geschichte des ungr. Reichs u. s. Nebenländer III. köt. 7. l.

[3]) Haller Péter erdélyi kincstárnok utasításában u. o. 61. l.

[4]) Fridvalszky János id. m. 56. l.

[5]) Orbán Balázs: A Székelyföld leirása. V. kötet, Pest, 1871. 199. sk. ll.

[6]) Ennek megfelel Toroczkó 1291-ki privilegiumában e bányatelep előbbi helyének felemlített neve »Eisenwurzel«; mert a nagy styriai vas-érczhegy az ottani nép nyelvén maiglan »Eisenwurze«-nek neveztetik.

[7]) Fejér, Cod. Dipl. Hung. VI. köt. 1. r. 119. l.

[8]) U. o.

tőn levő vártól nyugati irányban, egy mérföldre terjedő területet (ad distantiam unius rastae), összes erdeivel, szántóföldeivel, kaszálóival, vizeivel stb. S ezekhez képest Toroczkó a XIV.[1]) és XV. századokban okmányilag »Civitas«-nak neveztetett.

II. A város bányamívelését illetőleg csak röviden azt említem fel, hogy — mivel tárgya nem a nemes fémek nyerése, hanem vastermelés volt — a többi erdélyi bányavárosokkal nem állt összeköttetésben; hogy azonban vasbányászata daczára azon folytonos egyenetlenségeknek, melyekben a Thoroczkay családdal volt, nagy hírrel bírt.[2])

64. §. 3. Radna.

I. R a d n a környékén, Besztercze közvetlen szomszédságában, az érczlelepek részint a jegeczes palákban fordulnak elő, részint a trachitféle kőzetekhez kötvék. Az itteni bányászat a XIII. században igen tekintélyes volt; későbbi időben mindazáltal folyton folyva csökkent, míg végre csaknem egészen megszünt. Különben a régi bányák nyomai mindjárt Ó-Radnánál kezdődnek, s egyfelől az Iszor völgyén, másfelől a Benyes hegy csucsáig vonúlnak el.

II. Radnának a XIII. században jelentőségéről és bányászati virágzásáról Rogerius mester, a tatárjárás egykorú történetírója tesz tanúságot, midőn figyelmünket oda irányozza, hogy a tatárok oda, mint »ad divitem Rudanam, inter magnos montes positam, Theutonicorum villam, Regis argentifodinam, in qua morabatur innumera populi multitudo« intézték támadásukat.[3]) Van azonkívűl egy szintén XIII. századi okmány, mely a város akkori hatóságáról, és ennek hivatalos működéséről értesít.[4]) E vidéken egyébiránt a magyar ki-

---

[1]) Orbán Balázs id. m. 201. l.; — Szabó Károly Székely Oklevéltár, I. köt. Kolozsvár 1872. 202. l.

[2]) Fridvaldszky id. m. 98. sk. ll.

[3]) Carmen lamentabile super destructione Regni Hungariae 20. fej.

[4]) »Nos Judex et Jurati de Rodna stb. quod Comes Rotho vendidit has possessiones Comiti Henrico stb. Nomina vero ipsarum possessionum sunt: Turris lapidae stb. item medias partes argenti fodinarum undique locorum, quas ad Comitem Rothonem novimus pertinere stb. coram nobis et viris religiosis Fratribus Minoribus, et domino Crucito stb. Datum in Rodna in vigilia Thomae Apostoli anno ab Incarnatione Domini 1268.« Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. köt. 3. r. 480. l., VII. köt. 4. r. 77. l.

rályuéknak, névszerint Mária IV. Béla király nejének is nevezetes jogosítványai voltak, melyeket az atyjával folyt egyenetlenségek alkalmával István akkor ifjabb király foglalt el, a mi a királyné érdekében 1264. IV. Orbán pápa közbenjárását vonta maga után.[1])

A radnai bányászatnak XIV. századi nagyfontosságát azon szerződés is bizonyítja, mely mellett Apor László erdélyi vajda Róbert Károlyt királynak ismervén el, neki 1310. a királyi jövedelmeket, s ezek közt névszerint »argenti fodinam de Rodna« adta át.[2]) Azonban a XV. század második felében a radnai bányák ellenséges megtámadások által nagy pusztításokat szenvedtek, s ennek következtében a radnai völgy királyi adomány után már Beszterczo város birtokába jutott,[3]) a mi az ottani bányászatnak akkor nevezetes hanyatlását bizonyítja. Ennek újból való emelését Mátyás király leghelyesebben akkép tartotta eszközölhetőnek, ha magát Radnát is tartozékaival és bányáival együtt Beszterczo községéhez csatolná. A királynak ez iránti okmánya 1475. »Budae sabbato proximo post octavas Sacratissimi Corporis Christi« kelt;[4]) s a törvényes iktatás után privilegium formájában lett kiadva,[5]) azután pedig ugyan Mátyás királynak 1488. »XVI. Kalendas Maji«[6]), és II. Ulászlónak 1492. »Budae in festo Decollationis Beati Johannis Baptistae«[7]) és 1494. kettős pecsét alatti privilegium formájában[8]) erősíttetett meg. Kétségtelen, hogy ez intézkedések némileg czélhoz is vezettek, mert a bányák mívelése uj siker reményével biztatott; úgy hogy II. Lajos ki-

---

[1]) Theiner Vet. Monumenta hist. Hungariam Sacram illustrantia I. köt. 276. l.; Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. köt. 3. r. 216. l.

[2]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII köt. 1. r. 389. l.

[3]) L. Mátyás király 1472-ki okmányát, Marienburg Lukács Józsefnél, Geographie des Grosfürstenthums Siebenbürgen, II. köt. Szeben, 1813. 367. l.

[4]) Marienburg id. m. II. köt. 367. sk. ll.

[5]) U. o. 368. l.

[6]) Eder Károly kéziratai közt IV. köt. a nemz. muz. könyvtárában.

[7]) » — — ad requisitionem Martini Kreitzmer Jurati Civis Bisztriciensis. U. o.

[8]) Raivel Péter beszterczei biró s több ottani esküdt polgár kérésére, kik közül az okmányban csak Szász János neve olvasható. U. o.

rály Radnának ismét bizonyos önállóságot adhatott.[1]), s hogy I. Ferdinánd azt (t. i. Montanas nostras Rodnabánya appellatas in partibus Regni nostri Transylvanensis existentes«) mint magában álló birtokot inscribálta tanácsosának és szebeni grófjának Pempflinger Márknak, 150,000 arany forintban.[2])

A radnai bányák végsorsát I. Ferdinándnak 1552. Erdélybe küldött biztosai beszélik el, hogy t. i. a mohácsi vész utáni nyugtalanságok alatt, Péter moldvai vajda által elpusztíttattak és elfoglaltattak; (1529.) anélkűl, hogy azóta helyre állításukra gond fordíttatott volna.[3])

II. Rákóczy Ferencz terve a mult század kezdetén, mely szerint a radnai bányászatot selmeczi bányászok segítségével ismét helyreállítani kísérletet tett,[4]) czélhoz nem vezetett.

65. §. Erdélynek egyéb bányahelyei.

1. Első helyen a Barczaság említendő, melyet II. Endre király 1211. a német lovagrendnek adományozván, többek közt

---

[1]) Az 1520. »in festo Beati Ladislai Regis« kiadott okmányt, melylyel Radnán az italmérési és vásári jog szabályoztatik, Eder kivonatilag ekkép reproducálja: »qualiter in oppido Rodnabánya jus educilli vini et cerevisiae, antea Volfgango Forster et Joanni Lulai Civibus Bistriciensibus in fato oppido Rodnabánya fodinas cultivantibus collatum, ad quorundam supplicationem revocasset, idemque oppidanis Rodnabanyensibus universis, una cum aliarum rerum venalium proventu eo fine contulisset, ut iidem oppidani veteres fodinas restaurare, novas aperire et administrare teneantur; concesso etiam foro hebdomadali die dominico celebrando.« U. o.

[2]) 1533. »Datum Oeniponte in festo Circumcisionis Domini.« A magyarországi királyi könyv után. Schmidt Ferencz Antal, Chron. system. Sammlung der Berggesetze Ungarns stb. I. köt. 108. l.

[3]) »Sunt fodinae argenti omnium testimonio excellentes apud possessionem Rodna, tribus milliaribus a Civitate Bistriciensi distantem, quae cum aliis quatuor villis commetaneis eandem Civitatem jure proprietatis concernit; sed occupavit haec loca Wajvoda Moldaviae Petrus, Wajvodae moderni Stephani pater eo tempore, quo Transylvaniam praedabundus invasit, atque ex eo usque tempore fodinae istae quasi neglectae iacent, quae cum in potestate Bistricziensium essent, magnam argenti copiam metallicis praebuerunt« stb. Engel Gesch. d. ung. Reichs u. s. Nebenländer, III. köt. 7. l.

[4]) Kachelmann János: Das Alter und die Schicksale des ungrischen, zunächst Schemnitzer Bergbaues, Pozsony 1870. 184. l.

azt engedélyezi: »quod si aurum vel argentum ibi in terra Borza inventum fuerit, una pars ad Fiscum pertinebit, reliqua ad eos devolvetur.[1]) Egyébiránt nincs tudomásunk arról, hogy e vidéken valaha arany- vagy ezüstbányákat míveltek volna.

2. 1248. László erdélyi vajda az alvinczi és borbereghi német alattvalóinak (fidelibus suis Teutonicis in Wynch et Burgbergh) szabadságát szabályozván, kiköti magának: »quatenus quilibet annuatim tria pondera argenti decimae combustionis, et cum magna statera solvere teneantur.«[2]) I. Ferdinánd biztosainak már jelzett jelentése szerint, az említett két helyen 1552. csak fiók sókamarák voltak.[3])

3. Nagy-Ágon a most fennálló aranybányászat 1749-nél ugyan nem régibb; azonban annak környékén vannak oly jelenségek, melyek azt mutatják, hogy ott nemcsak a rómaiak korában, hanem később is bányák míveltettek.[4])

4. 1393. Dénes mester Losonczi István bán fiának hátrahagyott javaiban annak rokonai osztozkodván, az ezek közt találtatott aranybányák és urburák közösségben hagyattak.[5])

5. Izabella királynénak egy 1542-ki itéletleveléből az látszik, hogy a Hunyadi vár tisztei ott az előbbi időben aranybeváltókat neveztek ki.[6]) Ebből ismét azt lehet következtetni, hogy e vidéken régibb időben nemcsak vas-, hanem aranytermelés is létezett.

6. Végre figyelmen kívűl nem hagyhatjuk I. Ferdinand

---

[1]) Schuller J. Károly: Archiv f. d. Kenntniss v. Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart, I. köt. Szeben, 1841. 214. l. — Fejér Cod. Dipl. Hung. III. köt. 1. r. 106. l.

[2]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VII. köt. 1. r. 295. l.

[3]) Engel id. m. 25. l.

[4]) Fridvaldszky id. m. 85. l.

[5]) » — — — Item iuxta fluvium Zomos villa Monostorzegh stb. demptis aurifodinis et urbura in Lapus proveniente, eorum pro communi usu salva remanente stb.; item portio in Lossonch cum villis Gergurfalva stb. Zennabanya stb. demptis similiter aurifodinis et urbura inibi provenientibus, eorum pro communi usu salva permanente stb. Datum Gylee (Gyulae) feria secunda proxima ante festum Beati Galli confessoris anno Domini 1393.« Az eredeti után. — V. ö. Fejér Cod. Dipl. Hung VIII. köt. 1. r. 556. l.

[6]) Fridvaldszky id. m. 95. l.

biztosai 1552-ki jelentésének e szavait sem: »Communis est omnium Transylvanorum opinio et sermo, quod praeter ea loca, quae iam a proventu auri et argenti nota sunt, multa alia sint loca metallifera adhuc intacta, praesertim in Terra Siculorum, qui neminem ad ea investiganda admittunt, et magis agrestes sunt, quam ut his opibus frui possint.« E szavak hitelességét bizonyítja az újabb időben Balabányán keletkezett bányamívelés a Csikben, Szent-Domokos közelében, a Balán hegység oldalán, mely Erdélynek legnevezetesebb réztelepe.[1])

IX. Magyarországnak előbb u. n. kapcsolt részei, vagyis Horvátország és Szlavonia bányászata.

66. §. Általában.

Horvátországban és Szlavoniában a jog- és társadalmi élet alakulása a bányászatra nézve kedvezőnek nem mondható. Az ásványvilágnak földalatti adományai nem hiányoztak ugyan. De mellőzve, hogy ezek itt nem oly értékesek, mint akár Magyarországban, akár Erdélyben: sajátságos körülmény, hogy csak a hatalmasabb földbirtokosok voltak bányajogosítványok birtokában, s hogy egyetlenegy bányahelység sem létezett, mely szabad bányaváros állására emelkedett volna. Az itt űzött bányászat tehát nélkülözte azon szabadságokat, melyekkel az Magyarországban másutt bírt, s csak miután az 1523: 39. t. cz. az általános bányaszabadság elvét mondta ki, fejlődött ki a kapcsolt részekben is a bányamívelés, tágabb dimensiók szerint. Ez mindazáltal második korszakunk körébe esvén; első korszakunkban csak azon földbirtokosokról szólhatunk, kik különös bányajogosítványokat bírtak.

67. §. Földbirtokosok, kik egyszersmind bányajogosítványok birtokában voltak.

1) Első helyen a keresztesbarátok székesfehérvári háza említendő fel, mely Petriz nevű birtokára nézve Pozsega megyében, tehát a mai Szlavoniában, bányajogosítványt már a

---

[1]) Orbán Balázs: A Székelyföld leirása, II. köt., Pest, 1869. 92. sk. ll.; — Cotta Bernát: Ungarische und Siebenbürgische Bergorte, Lipcse, 1862. 25. l.

XIII. századnak első felében (1238.) IV. Béla királytól különös privilegium által nyert; oly föltétel alatt, ha ott arany- vagy ezüstbánya fog nyittatni, a földnek bizonyos része a király öcscsének, Kálmán szlavoniai herczegnek lesz átengedendő.[1])

2) Fontosabb ennél Zsigmond királynak 1392-ki privilegiuma, melylyel Frangepán János, szlavoniai és dalmát-horvát bánnak s örököseinek valamennyi jószágaira nézve általános bányamívelési jogot ad.[2])

3) Hasonló privilegiuma volt a Zrinyi családnak is, melynek szövegét azonban nem ismerjük; s csak azt tudjuk, hogy az e családot illető Gwozdanzky nevű vár tartozékai közt, s — mint látszik — más jószágaiban is bányák míveltettek, melyeknek jövedelmeit a birtokos család húzta.[3])

4) Mint különös nevezetességre, itt a Garai családnak 1408-ki nagy privilegiumára is kell vonatkoznom, melylyel Zsigmond király Garai Miklós nádornak, testvérének Jánosnak és utódjaiknak valamennyi, 12 megyében fekvő, javaikra nézve, bányajogosítványokat a legtágabb értelemben adományozott.[4]) S ezen adomány itt különösen azért veendő tekintetbe, mert a jelzett javak részben a kapcsolt országok területén feküdtek.

5) Ugyanaz áll azon kiváltságlevélről is, melylyel II. Lajos király 1525. »Budae feria sexta proxima ante festum Penthecostes« Gersei Petheő Tamásnak, szlavoniai javaira nézve bányajogosítványokat adott.[5])

6) Végre Zamobor várát is ki kell emelnem, mely 1274-től kezdve[6]) említtetik, mint nevezetes helység a kapcsolt részek történetében. Szoros kapcsolatban e várral állt Zamobor város is, mely privilegiumát még a tatárjárás előtt, Kálmán király és szlavoniai herczegtől nyervén, ebben IV.

---

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. köt. 1. r. 109. l.

[2]) Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 1. r. 676. sk. ll.

[3]) I. Ferdinándnak egy 1528-ki rendelete, és a zágrábi káptalannak egy 1534-ki fassionális expeditiója szerint, melyekről alább tűzetesen fogok szólni.

[4]) Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 4. r. 660. sk. ll.

[5]) Az okmányt a függelékben közöljük.

[6]) Fejér Cod. Dipl. VII. köt. 5. r. 589. l. — V. ö. Gyurikovics György, Tud. Gyűjtemény 1841. XI. köt. 50. sk. ll.

Béla király által 1242. erősíttetett meg.[1]) A híres zamobori rézbányák azonban nem a városhoz tartoztak, hanem a várnak voltak tartozéka;[2]) melynek urai tehát (a Cillyk, Tarnokok, Frangepánok, Szomszédvári Henninghek, Thúriak és Ungnadok) bányajogosítványokat szintén kétségtelenűl bírtak. E bányák nagyobb jelentősége azonban csak a XVI. században kezdődik.

X. A magyar szent korona egykori külországai bányászata.

68. §. Szerbia.

I. Szerbia és Boszniának a török uralom előtti nagy bányászati jelentőségéről korunkra jutott traditionális tudósítások.[3]) az újabb történelmi vizsgálódások által határozott megerősítést nyertek.[4]) Névszerint Szerbiát illetőleg, az ottani arany- és ezüstbányászat már a XIV. század kezdetén igen tekintélyes volt;[5]) s időnek folytán még nagyobb jelentőségre emelkedett.[6]) A bányamívelők részint szászok[7]) voltak,

---

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. köt. 1. r. 264. l. — Kukuljevics Iván, Jura Regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae I. köt. Zágráb 1862. 62. l.

[2]) »Pertinent ad arcem hanc, praeter caetera, fodinae celebres cupreae.« Kercselich Boldizsár: De Regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae Notitiae Praeliminares, Zágráb é. n. 457. l.

[3]) »In Boszner vnd Sirffenlandt, zur Bulgarey gehörig, sein köstliche Silber- vnd andere Bergwerck, derwegen etliche schreiben, der Türck hab dieser vrsach halber so hefftig darnach gestritten.« Albinus Péter, Meissnische Berg-Chronica, Drezda, 1590. 83. l.

[4]) »Eine Hauptquelle des mittelalterlichen Reichthums der bosnischen und serbischen Länder war der Bergbau.« Az ujabb kútfői tanulmányok alapján Jirecsek Konst. Józs., Die Handelsstrassen und Bergwerke v. Serbien u. Bosnien, währeud des Mittelalters, Prága, 1879. 41. l.

[5]) Brocard egy franczia barátnak 1332. Valois-i Fülöphez írt tudósítása szerint, a rasciai (szerb) király országában öt ezüst-, és ugyanannyi aranybánya volt. Risztics János, a szerb tudom. társulat Glasznikában, VI. köt. 1854. 211. l.

[6]) Nevezetes itt Kritobúlosz tudósítása, hogy a triballok földje (Szerbia) minden más tartományt az által fölűlmúl, hogy az aranyat és ezüstöt patakmódra ontja, és a föld, akárhol ássák is, igen sok és igen szép arany- és ezüstérczet ád, még pedig jobbat mint India. (II. Mehemet élete, a magyar akadémia kiadása szerint II. könyv 31. §.; görögűl 151. l., Szabó Károlytól magyarra fordítva Budapest 1875. 125. l.)

[7]) Szászokat már a XIII. század első felében említenek Szerbiában

részint raguzaiak; s kiválólag az utóbbiak mint vállalkozók voltak nevezetesek, s a szerbiai bányatermékekkel fontos kereskedést űztek; a mire nézve a szerb fejedelmek és dezpoták privilegiumaival bírtak.[1])

II. Szerbia nevezetes bányái a következők voltak: Rudnik, melyet Brankovics György az orodi káptalan előtt 1453. örökvallás formájában Hunyadi Jánosra ruházott át; ki az 1454. történt iktatás után azt 1456. V. László királytól adományúl is nyerte;[2]) — Kopainik, melynek bányászata 9 geographiai mérföldre terjedt,[3]) s melynek egykori nagy jelentőségéről az ezüst és vasbányászatnak e vidéken még található maradványai tanúskodnak; Kucsevo, nem messze Pozsareváctól a Zselyeznik nevű patak mentében, melynek egykor híres ólombányái már 1433. romokban feküdtek;[4]) de kiváltképen Novo Brdo, (Novus Mons, Novaberda, Neuberg), melyet eredetileg szászok alapítottak,[5]) s hol a bányásznép azután is túlnyomólag szász maradt. Itt különösen a bányászat idő folytán oly virágzásra emelkedett, hogy a város az egész szerbiai kereskedelem központjává, s ennek következtében az egész Balkánvidék legelőkelőbb városává lett. Lakosságának vagyonosabb és vállalkozóbb része raguzaiakból állt, kik itt egy formaszerű gyarmatot képeztek, melynek tagjai közt Raguza első családjainak neveire lehetett találni.[6])

Raics és Engel (Geschichte von Serbien 223. l.); s azon századnak vége felé ottlétök okmányilag is constatálva van. (Miklosich Monumenta Serbica, Bécs, 1858. 51. l. Árpádk. Új Okmánytár III. köt. 286. l.) Később gyakran történik rólok említés.

[1]) Miklosich Monum. Serb. 45., 50., 51. stb. különösen pedig 268., 354. és 435. ll.

[2]) Az örökvallásról szóló bizonyságlevél gr. Teleki József, Hunyadiak kora Magyarországon X. köt. 413. l., az iktatás bizonysága u. o.; V. László adománylevele u. o. 519. l. — L. Jirecsek id. m. 52. l.

[3]) Jirecsek id. m. 53. l.

[4]) Jirecsek id. m. 57. l.

[5]) »Novomontana civitas, Germanorum colonia; principio namque Saxones, in Mysiae partibus, metalla et argenti materiam repererere« Petancius Felix: De itineribus aggrediendi Turcas, Schwandtner Scriptores Rerum Hungaricarum. Bécs, 1746. I. köt. 869. l.

[6]) Jirecsek 19 ilyen előkelő raguzai családot említ fel, kiknek egyes tagjai állandólag Novo-Brdóban laktak. S a két város közt fennállt

A XV. század első felében Brankovics György fennállásának fő támasza még Novo Brdo bányáinak jövedelme volt;[1]) míg végre 1455. június 1-jén II. Mahomed török szultán hatalmába került; azonban török uralom alatt már csak igen rövid időig volt képes magát tartani, s a beállt katastrofa után anynyira elpusztult, hogy régi jelentőségének még nyomára is alig lehet találni.

69. §. Bosznia.

I. Azon vidékek, melyekből B o s z n i a alakúlt, a Peutingeri táblán Argentaria-nak neveztetnek; világos bizonyságáúl annak, hogy itt a római birodalom végkorában még bányák és névszerint ezüstbányák míveltettek. S ennek felelt meg az ország későbbi állapota is; mert alig van része a különben is túlnyomólag hegyes Boszniának, hol a török uralom előtti bányászat maradványaira nem akadnánk;[2]) mikép ezt az országnak seregeink által legújabb időben történt occupatiója is bizonyította.

Boszniában az első bányamívelők szintén szászok voltak,[3]) s a raguzaiak mint vállalkozók és kereskedők szintoly fontos befolyást gyakoroltak, mint Szerbiában.[4]) Különben itt a bá-

eme szoros összeköttetésből lehet megmagyarázni azon tényt is, hogy Novo-Brdo történetét csaknem kizárólag a raguzai levéltárak adataiból lehet tanulmányozni. L. Jirecsek id. m. 45. és 55. sk. ll.

[1]) Brocquière Bertrand, jó Fülöp burgundiai herczeg főlovásza, erre vonatkozólag 1433. ekkép tudósít: »Celui ci (le despote de Rascie ou de Servie, azaz Brankovics György) possède sur la rivière (Morava), et aux confins communs de Bulgarie, d'Esclavonie, d'Albanie et de Bosnie, une ville nommée Nyeuberge, qui a une mine portant or et argent tout à la fois. Chaque année elle lui donne plus de deux cent mille ducats, m'ont dit gens qui sont bien instruits. Sans cela il ne seroit pas long-temps à être chassé de son pays.« Voyage d' Outremer et retour de Jerusalem (Mémoires de l'Institut National, Sciences morales et politiques. V. köt. Paris, XII. 594. l.)

[2]) »Ausim dicere, in Regno Bosnae dari mineralia omuigena, et vix crediderim dari metallum, quo soli Bosnensis viscera carent.« Occhievja Fülöp: Epitome vetustatum Bosnensis Provinciae, Anconae 1776. 109. lap.

[3]) Jirecsek id. m. 44. l.

[4]) Raguza történetírói (Luccari, Annali di Ragusa Velencze 1605. 16. l.; Appendini, Notizie istorico-critiche sull' antichità stb. de' Ragusei

nyászatot a boszniai bánok és királyok, névszerint Tvartko bán (1376. királynak koronázva), Dabisia István, és Zsigmond magyar király is hathatósan pártfogolták, úgy, hogy ennek folytán jelentékenyen felvirágzott. Mint bányatermékek az aranyon, és kiválólag az ezüstön kívűl, még a boszniai ólom, réz és vas is híresek voltak. Különösen a vasat ma is oly jelesnek tartják, mint a stajerit, gömörit és hunyadit.

II. Bosznia régi fontosabb bányahelyei a következők voltak: Szrebernicza,[1]) egykor Bosznia legelőkelőbb bányahelye, mely — mint látszik — a régi római Argentaria helyén épűlt, s különösen ezüstbányái után volt híres; — Olovo, vagy helyesebben az annak közelében egykor nevezetes, de a török uralom alatt egészen elpusztúlt bányaváros Dubovsticza, hol névszerint jó ólmot termeltek; — Zvornik, melynek egykor híres arany-, ezüst- és ólombányamívelése volt, — Kressevo, melynek környékén arany, ezüst és higany ásatott; — Fojnicza, híres vastermeléssel, melynek szomszédságában, a Zec hegynek oldalán azon időben, mikor puskapor a bányászatnál még nem használtatott, ezüst- és rézbányákat míveltek; — Ostruzsnicza (locus de Choynicza), ezüstbányászattal, a XV. században a boszniai ércz- és fémkereskedésnek középpontja; — Busovacsa, Serajevo és Travnik közt, egykor nevezetes bányahelység, hol azonban most már csak vasat termelnek; — Stari-Majdan vidéke, hol gazdag arany-, ezüst- és vas-érczeket találnak, s melynek régi bányászati jelentőségét neve hirdeti; hol azonban jelenleg szintén csak vasat termelnek; — Konjicza, a Herczegovinában, a Narenta bal partján, melynek közelében a Zlatár nevű helységen a török uralom előtt mível, de már régen felhagyott bányák omladékai találtatnak.

I. köt. Raguza 1802. 227. l.) azt beszélik, hogy már Kulin bán (1180—1204.) az Olovo és a Jagodina hegy közti bányákat két raguzainak adta haszonbérbe, kik ott egy várat építettek, melyet Raguza szláv neve (Dubrovnik) után Dubrovniknak neveztek. Ez lett alapja a raguzai cóloniának Boszniában, mely a későbbi időben az ottani bányászatnál főfontosságú szerepet vitt.

[1]) Jirecsek id. m. 50. l.

70. §. Havasalföld és Moldva.

I. Azon tudósítások és vizsgálódások alapján, melyeket a mult században Sulzer Ferencz József, Havasalföld és Moldva hegységeiről állított össze,[1]) határozottan azt mondhatjuk. hogy nemcsak az ásványvilág kincsei nagy mennyiségben azon hegyek felszíne alatt léteznek; hanem azt is, hogy azon vidékeken egykor nevezetes bányamívelést űztek.[2]) E bányászat tárgyai voltak kiválólag arany, réz, vas és só. Azonban mióta a török hatalom ide terjedt, ellankadt a bányaipar, s a beállt kedvezőtlen körűlmények közt utóvégre a rendezett bányászat csaknem egészen megszünt. Csak néhány határozatlan adataink vannak, melyekből következtetnünk lehet, hogy a vajdák és hospodárok korában is egyes helyeken úgy a hogy bányákat míveltek.

II. A jelzett adatok a következőkben foglalhatók egybe: 1) A nemes fémek bányászatának főhelye volt hihetőleg Baja (Moldova-Bánya) város, az előbbi Moldvában, melynek környékén a pericskai és gymesi erdélyi szorosok felé az egykori gazdag bányászatnak emlékét a néphagyomány számos elbeszélése tartja fenn.[3]) Azonban a vajdaságok más vidékein is nyertek különösen aranyat.[4]) 2) Ehhez járúl az aranymosások rendkivűli nagy száma, a mai Rumäniának csaknem valamenynyi hegyi folyóiban (Motru, Lotra, Olt, Ardsis, Dimbovitza stb.)[5]) Ez aranymosások igen régiek, s p. o. Ulászló királynak egy 1516-ki érdekes védlevele a havasalföldi aranymosók számára most is Brassó város levéltárában őriztetik. 3) Úgy szintén a sóbányászat Rumäniában nemcsak fontos és gazdag,

---

[1]) Sulzer T. P. Geschichte des transalpinischen Daciens. 3 kötet, Bécs, 1781. sk.

[2]) » — — dass von den vielen Bergwercken, die in diesen beyden Provinzen (Havasalföld és Moldva) vormals bearbeitet wurden, nun weiter nichts als die blossen Namen übrig sind.« Sulzer id. m. I. köt. 134. l.

[3]) Sulzer id. m. I. köt. 140. sk. ll. Baja városra nézve v. ö. Jerney János keleti utazását, Pest, 1851. I. köt. 155. l.

[4]) »Bey den Walachen sein noch heutigen Tages, wie bey den Hungern, grosse und mechtige Goltbergwerck.« Albinus Péter, Meissnische Berg-Chronika, Dresda 1590. 84. l.

[5]) Sulzer id. m. I. köt. 151. sk. ll. — Albinus id. m. 84. l.

hanem igen régi is.[1]) — 4) Az egykor nevezetes vasbányászat emlékét találjuk Baja de fier (Vasbánya) nevű bányahelység nevében, Kis Havasalföldön, a Poloracsi kolostor szomszédságában.[2]) — 5) Az egykori fontos rézbányászatról pedig tanúskodik ugyan Kis Havasalföldön Baja de aram (Rézbánya) nevű helység.[3]) melyről még alább fogok szólni.

* * *

A vas- és sóbányászat.

71. §. A vasbányászat.

I. A vasbányászat ez időben nem tartatott oly fontosnak, mint az, melynek tárgya a nemes fémek. Nem csoda tehát, hogy kútfőinkben róla csak kevés és nem igen részletes tudósításokra találunk. Egyes okmányaink azonban e tekintetben is bírnak érdekkel.

II. 1) Borostyánkő környékén Vas vármegyében, határozott tudósítások szerint vasat már a XIV. században nyertek és dolgoztak fel.[4]) A helység Styria határától nem messze fekvén, gyanítható hogy a vastermelés itt is akkép történt, mint ezen, vastermelése után a legrégibb időktől fogva nagy hírben álló országban.

---

[1]) Sulzer id. m. I. köt. 146. sk. ll.

[2]) Sulzer id. m. 153. l.

[3]) Ugyanott.

[4]) A borostyánkői uradalom akkor a Kanisay család birtokában lévén, Zsigmond király 1392. »Budae in festo Beati Mathiae Apostoli.« — »Reverendissimi in Christo patris Johannis Archiepiscopi Strigoniensis, ac virorum Magnificorum Nicolai Magistri Tawernicorum et Stephani Comitis Siculorum nostrorum, filiorum scilicet condam Magistri Johannis filii Laurentii de Kanysa« azon kérésére »quod ipsi in dominium cujusdam castri Porostyan nuncupati, et villarum ac cunctarum pertinentiarum eidem ab olim rite jugiter connexarum in Comitatu Castri Ferrei existentis et habitarum, ipsos pleno jure concernentis et contingentium legitime vellent introire;« — részökre a győri káptalanhoz iktatási parancsot intézett. Erre a győri káptalan a királynak azt jelentette, hogy az iktatás 1392. »feria quarta proxima ante festum Annunciationis Virginis Mariae« ellenmondás nélkül megtörtént; a vár tartozékai közt pedig »duarum domorum, ubi ferrum per folles demolliri consuevit vulgo vosvereuhaz (vasverőház) appellatarum«-ról is tett említést; jeléül annak, hogy ott vas termeltetett. (Az eredeti után.)

2) Úgy szintén van tudomásunk arról is, hogy a tiszai részekben vasbányák Domoszlónál nyittattak meg, melyekre nézve különös intézkedések történtek.[1])

3) Krassó vármegyében, névszerint a Kövesdi várhoz tartozott területen, míveltettek vasbányák, melyeket a várral együtt az akkori földesúr Csáky Miklós, 1395. csere útján Zsigmond királynak engedett át.[2])

4) Láttuk fennebb, hogy vasbányászatra szóló kiváltságai a Csetneki és Pelsőczi Bebek családoknak (45. §.) s úgy szintén a Garai családnak (67. §. 4.) is voltak.

5) Tanulságosabb még az Erdélyben, a Vajda-Hunyadi vár tartozékain, s kiválólag Toroczkón (63. §.) fennállt vasbányászat, mely utóbbi határozottan a styriai vasbányászat mintájára volt engedélyezve.

---

[1]) 1296. »Datum Budae feria sexta ante festum Nativitatis Sancti Johannis Baptistae« »Nos Andreas stb. quod cum super possessione Magistri Petri filii Comitis Compolch fidelis nostri Domozlaw nuncupata ferri fodina inventa esse dicatur; volumus, ut quicunque hospites ad eandem ferri fodinam causa hospitandi commoraturi, aut alii quilibet ad exercitionem operis ferri fodinae venire seu congregari voluerint, ex nostra licentia Regali veniant libere et secure, absque ullo timore sub nostra protectione Principali congregentur, congregati commorentur, et exerceant opera ipsius ferri fodinae efficaciter et cura diligenti; ea tamen libertate, qua ceteri hospites seu operarii in possessionibus huiusmodi nobilium Regni nostri consueverunt gratulari stb. (Wenzel Gusztáv, Árpádkori Uj Okmánytár, X. köt. 210. l. — V. ö. u. o. VIII. köt. 20. l. és IX. köt. 56. l.)

[2]) 1395. »Datum Brassoviae in festo Beati Valentini martiris.« »Nos Sigismundus stb. quod quia fidelis noster Egregius Magister Nicolaus filius Stephani de Chak Comes noster Themesiensis, et idem Stephanus pater, ac Georgius frater eiusdem uterinus, quasdam duas possessiones eorum Chak praedictam et Chuze appellatas, simul cum castro similiter Chak appellato in Comitatu Themesiensi existentes; nec non aliud castrum ipsorum Kevesd vocatum in Comitatu de Crasson habitum, simul cum villis et montana ferri ad ipsum Castrum spectantibus stb. Nostrae tradidisse perhibentur Serenitati stb. (ezeknek fejében) quoddam Castrum nostrum Regale Adrian appellatum in Comitatu Bihoriensi dedimus, donavimus stb. — Az iktatás 1396. »feria quarta proxima ante festum Beatae Margarethae Virginis — — nemine contradictore apparente« megtörténvén, Zsigmond király 1397. »pridie kalendas mensis Augusti« adta ki az adományról a privilegiumot. (A neo-acquistica commissio irományaiból.)

III. Kitetszik ezekből, hogy a vasbányák mívelése, és a vasérczek kidolgozása (Zugutebringung) sajátságos szabályokhoz volt kötve; melyek a nemes fémek, a réz, az ólom stb. bányászatának szabályozásától több tekintetben eltértek; a nélkűl azonban, hogy a vasbányászat közönséges iparág vagy földesúri jövedelem lett volna.[1])

72. §. *A sóbányászat.*

I. A sóbányák Magyarországban 1492-ig a bányászat egyéb ágaihoz képest míveltettek. Bányászati főúri jogát (Jus Regale Minerale) azokra nézve a király úgy gyakorolta, mint más bányákra nézve: vagy saját emberei által mívelvén azokat, vagy a bányászati jogosítványt egyes földbirtokosokra, illetőleg egyes községekre ruházván át. Még az 1486 : 49. tvcz. szerint ez így volt; míg az 1492 : 30. tcz. folytán azon nevezetes változás állt be, hogy a sóbányászat kizárólag a királyi kincstár számára tartatván fenn,[2]) többé magánvállalat tárgya nem lehetett.

Ehhez képest a sóbányászat királyi monopoliumának története tulajdonkép fejtegetésünk második korszakába esvén, itt csak az 1492. előtti állapotokról szólunk. A mennyiben

[1]) A fenn jelzett szabályok a styriai, karinthiai és krajnai vastermelést tárgyazó intézkedések által nyerhetnek felvilágositást, melyeket tűzetesen másutt (Oesterr. Zeitschrift für Rechts- und Staatswissenschaft, 1846-ki évf. II. köt.) ismertettem meg. Például szabadjon Albert ausztriai és styriai herczegnek egy 1342. »Pfinztag vor Sand Stephan« kiadott intézkedésére hivatkoznom; t. i. »das für vns khomen vnser getreyer der Richter vnd sein Gesellschaft aus vnserem Eisenerczt, vnd haben vns fürgelegt vnd beweiset, das der Abbt vnd das Gottshaws von Sand Lambrecht zu irm Eysen m e r f e w r (olvasztó hely) haben, den sü cze recht haben süllen. Darum sein wir en ain vnd ze rath worden, nach derselben beweisung, vnd mit des vorgenanten Abbtes vnd des Convents von Sand Lambrechts guten willen; das sy n i c h t m e r f e w r h a b e n s ü l l e n z u i r e m E y s e n d a n v i e r auf des Gottshaws gut« stb. (Az eredeti után.) — A miből kitetszik, hogy itt a szabályozás súlypontja az olvasztó helyek vagyis u. n. tüzek (Feuer) rendezésében feküdt. Hogy e szabályozás a magyarországi vastermelésnél is meg tartatott, azt Dobsinára vonatkozólag Bartholomaeides László egy 1622-ki okmány közlése által bizonyította. (Comitatus Gömöriensis Notitia, Lőcse, 1806. 550. sk. ll.)

[2]) » — — demptis fodinis salium, quae solius Regiae Maiestatis dominio et usui reservatae essent« stb.

pedig az országnak a Száva jobb partján fekvő részeiben a só bányamunka által nem nyeretett; a tengeri sónak termelése ellenben a jelen munka feladatához nem tartozik: itt egyedűl Magyarország és Erdély sóbányászata veendő tekintetbe.

II. Magyarországban, mellőzve a sónak néhány régibb jelentéktelen adakozásait,[1]) a sóbányák királyaink által történt eladományozásának és a sóbányászatra vonatkozó jogosítványozások engedélyezésének leginkább két esete nevezetes:

1) IV. László királynak 1285-ki intézkedése, melylyel »quasdam villas Regales Sóvár, Sópatak, Delnam, Zarbouth et Chedezveth« és pedig »Sóvár cum fodina seu puteo salis,« György mester, Simon fiának, a híres Miczbán unokájának adományozta.[2]) György mester a Sóvári Soos családnak őse, mely azóta a XV. század végeig a sóvári só-aknák és sóforrások folytonos birtokában maradt.[3])

2) A Garai-család 1408-ki nagy privilegiumában Zsig-

[1]) Így II. Béla király 1138. az erdélyi só-bányákból a demesi prépostságnak évenként bizonyos sómennyiséget adott (Fejér Cod. Dipl. Hung. II. köt. 104. l.; — több hasonló esetet l. Fejér idézett munkájában I. köt. 300. l., III. köt. 1. r. 119., 123., 377. ll.; 2. r. 321., 353., 357., 360. ll.; VII. köt. 5. r. 212. l.; Árpádk. Új Okmánytár I. köt. 37., 141. ll. II. köt. 141. l.); — s így IV. Béla 1248. az egri egyháznak már valóságos sóbányát (Fejér Cod. Dipl. Hung. IV. köt. 2. r. 19. l.), és István akkor ifj. király 1261. a sóvári »praedium«-nak egy részét Echy comesnek adományozta (Árpádk. Új Okmányt. VIII. (II. 3.) köt. 11. l.) — Úgy látszik, hogy ezen intézkedések a IV. Béla és fia István közti egyenetlenségek által érvényökből ki voltak vetkőztetve; a két király 1262., 1263. és 1266-ki kiegyezkedése alkalmával István azt fogadta: »Promittimus, nos medietate salium terrestrium et aquaticorum esse contentos, alia medietate tam terrestrium quam aquaticorum salium patri nostro carissimo remanente.« (Fejér, Cod. Dipl. Hung. IV. köt. 3. r. 73. l.)

[2]) Wenzel Gusztáv, Árpádkori Új Okmánytár XII. (III. 3.) kötet 434. és 438. ll. — V. ö. Fejér Cod. Dipl. Hung. V. k. 3. r. 276. l. — IV. László király 1285-ki privilegiumát megerősítették Robert Károly 1327. I. Lajos 1367., Zsigmond 1399., Mátyás 1474.

[3]) Sóvár 1291. még »villa Regalis«-nak neveztetik (Fejér id. m. VI. köt. 1. r. 125. l.); de később folyton folyva mint a Soos-család birtoka említtetik, névsz. Fejérnél id. m. VI. köt. 2. r. 150. és 213. ll.; VIII. köt. 1. r. 555. l., X. köt. 1. r. 178. l., X. köt. 4. r. 583. l., X. köt. 5. r. 81. l., X. köt. 7. r. 659. l. Különben a viszonyt részletesen világosítják fel a Soós család levéltárának okmányai, mely legujabban a nemzeti muzeum kézi-

mond király adományából, a bányászat egyéb ágaival együtt, a sóbányászatra vonatkozó jogosítványok is foglaltattak.[1])

Azonban ezeknél sokkal fontosabb lett a máramarosi sóbányászat.

Máramarosban ennek kezdetét a XIII. század első évtizede-ig lehet visszavezetni,[2]) s a megnyitott sóbányáknál keletkezett telepek csakhamar szabad községekké alakultak, melyek királyainktól városi privilegiumot nyertek. Ez névszerint a máramarosi öt u. n. koronai város, t. i. Huszt, Visk, Hosszúmező, Sziget és Tétső eredete, melyek a Huszti vár tartozékát képezték, s városi privilegiumot a szomszéd Nagy-Szőllős[3]) mintájára Robert Károly királytól 1329. közösen nyertek.[4]) Különben noha a sóbányászat nem volt ezen városok létével oly szoros összefüggésben, mint a másutt keletkezett bányavárosok (Körmöcz, Selmecz, Nagy-Bánya stb.) szervezésével az ottani bányászat; azért mégis annak jelentőségét kellőleg nem méltathatjuk, ha egyszersmind ama városok régi állását és szervezését tekintetbe nem veszszük.

III. A fenn jelzett jelenségek után itélve, melyek szerint magyarországi egyházak, alapításuk alkalmával, az erdélyi sóbányákból jövedelmet és birtokot nyertek,[5]) rendezett sóbányászat előbb volt Erdélyben, mint Magyarországban.

Az erdélyi földbirtokosok közűl, kik különös királyi adományozásból sóbányászati jogosítványokat nyertek, különösen

---

rattárába letéteményeztetett. — V. ö. Bredeczky Samu, Sóvár (Beiträge zur Topographie des Königreichs Ungern, Bécs, 1803. sk. I. köt. 161. sk. ll. és II. köt. 1. sk. ll.); — Jankovics Miklós, Sóvári nevezetes sókútnak első feltünése, és a magyar korona joga szerint a királyi jövedelmekhez lett kapcsolása. (Tudományos Gyűjtemény 1831. XII. köt. 64. sk. ll.) — Sóóvár, a bányászati és kohászati lapok I. köt. 2. sk. ll.

[1]) Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 4 r. 677. l.

[2]) Wenzel Gusztáv, Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéhez. (Magyar Tud. Akadémia Értesítője 1857. 323. l.) — Preisig Ede (Gesch. d. Marm. Bergb. id. h. 301. sk. ll.) erre nézve több igen érdekes adatot közöl; de következtetései elmés hypothesisnél alig egyéb.

[3]) István akkor ifjabb király Nagy-Szőllős számára adott privilegiumát l. Wenzel Gusztáv, Árpádk. Új Okmányt VIII. (II. 3.) köt. 31. l.

[4]) Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 3. r. 353. l.

[5]) 1138. (Fejér, Cod. Dipl. Hung. II. k. 104. l.) — 1211. (Fejér Cod. Dipl. VII. köt. 5. r. 212. l.); — 1248. (Fejér id. m. IV. köt. 2. r. 19. l.) stb.

ki kell emelnünk az erdélyi káptalant, mely a XIII. század második felében a tordai sóaknászatot bírta,[1] s a szebeni prépostot, ki Vizaknán sóbányát bírt.[2] Úgy szintén van tudomásunk arról, hògy László bán, egykor V. István királynak híve, nyilván ennek adományozásából Tordán sóbányának birtokában volt, melyet végintézkedésileg 1278. az ottani községnek hagyományozott.[3]

De valamint Magyarországban, úgy Erdélyben is a sóbányák magánbirtokainál sokkal jelentékenyebbek a szabad bányahelyek; t. i. Dées, Kolos és Szék, melyekhez 1291 óta Torda is járult.[4] Ezek egyenlő sóbányászati szabadsággal voltak felruházva; történeti előzményeinél fogva azonban köztök itt csak Dées és Torda bírnak nagyobb érdekkel.

Dées vagy Déesakna szabadságának alapítója a híres Erney bán volt, kinek eziránti kiváltságát IV. Béla király hagyta helyben és bővítette meg; s István ifjabb király 1261. mindkettőnek szabadalmait erősítette meg.[5] A déesiek ezen kiváltságait azután IV. László 1279.[6], III. Endre 1291.[7] és Robert Károly királyok 1310.[8] ujból erősítették meg és tartották fenn.

---

[1] István ifjabb királynak 1269-ki adománya (Wenzel G. Árpádk. Új Okmányt. III. köt. 201. l.; — Teutsch és Firnhaber, Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens I. köt. 93. sz. 91. l.); megerősítve IV. László által 1276. (Urkundenbuch 112. sz.) és 1278. (Szeredai, Notitia Capituli Eccl. Albensis Transilv., Károlyfehérvár 1791. 9. l.) — III. Endre 1291-ki privilegiuma Tordának ezen függését megszüntette.

[2] Robert Károlynak 1330-ki megerősítése szerint, (Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 3. r. 411. l.)

[3] »Paulus Banus stb. Insuper salisfodinam nostram de Turda dedimus ad communitatem ipsorum; ita tamen, quod decimam salium de ipsa salisfodina provenientium, perpetuo et irrevocabiliter Ecclesiae Beatae Virginis de Solymos dare debeant et teneantur« stb. 1278. (Kiadatlan.)

[4] A három előbbi említtetik fel 1291. (Fejér Cod. Dipl. Hung. VI. köt. 1. r. 106. l.), 1310. (U. o. VIII. köt. 1. r. 390. stb.); — Tordával megtoldva 1326. (Fejér id. m. VIII. köt. 3. r. 92. l.)

[5] Teutsch és Firnhaber, Urkundenbuch 72. és 73. ll.; — Wenzel Gusztáv, Árpádk. Új Okmányt. III. köt. 5. l.

[6] Wenzel id. m. IV. köt. 180. l.

[7] Id. m. V. köt. 22. l.

[8] Fejér Cod. Dipl. Hung. VIII köt. 7. r. 95. l.

Torda — mint fentebb láttuk — a XIII. század második felében a gyula-fehérvári káptalannak földesuri hatalma alatt állott. Azonban a későbbi események azt bizonyítják, hogy ez által a helység régibb állása jogi megszorítást nem tapasztalt; a mi kimutattatván, III. Endre király 1291. a tordai vendégek régi jogát állította vissza, s őket ugyanazon szabadsággal ruházta fel, melylyel Dées-, Szék- és Kolosakna vendégei bírtak.[1]) Ennek következtében Torda az akkori erdélyi sóbányászat említett főhelyeivel egyenlő állásra emeltetett; magában véve pedig nemcsak nevezetes várossá,[2]) hanem többször az erdélyi nemesek közgyűlésének helyévé is lett.[3])

Ezen helységek lakosai a sóaknákat mívelték, sót termeltek,[4]) s azt a király rendeletére az országban lévő főrakhelyekre szállították.[5]) Ennek fejében több előjogokkal voltak kitűntetve.[6])

IV. A só ügye nemcsak hazánk fináncztörténetében régi időtől fogva (1492. előtt is) nagy jelentőséggel bírt, hanem az ország lakosainak nélkülözhetlen szükségletei közé tartozván, a nemzet gazdasági rendszerében is mindig előkelő szerepet vitt. A mennyiben pedig a király legfelsőbb főúri jogainak volt egyik tárgya, különös közigazgatási intézkedésekre szol-

---

[1]) »Andreas stb. quod hospitibus nostris de Thorda Akna, qui omnia instrumenta ipsorum super statu libertatis eorum confecta in castro Mikud Bani tempore Tartarorum dixerunt igne esse consumpta, et etiam concremata, illam et eandem concessimus libertatem, qua hospites nostri de Deesakna, Zek et Kolos gratulantur« stb. (Fejér Cod. Dipl. Hung. VI. köt. 1. r. 105. l.)

[2]) Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 3. r. 296. l.

[3]) 1360. Fejér Cod. Dipl. Hung. IX. köt. 3. r. 200. l., — 1391. U. o. XI. köt. 478. l. stb.

[4]) »Mathias stb. — — ad servitia nostra, quae nobis in incisione salium continue facere habent« stb. 1478. Fridvaldszky János, Minerologia Transilvaniae 167. l.

[5]) »Sigismundus stb. In personis civium et hospitum Civitatis nostrae Dees vocatae Nostrae exponitur Maiestati gravi cum querela, quod licet ipsi semper et ab antiquo pro laborandis navibus conduccioni salium nostrorum necessariis silvas magnas ad castrum Chychow pertinentes utendi liberam habuerint facultatem« stb. 1423. (Kiadatlan.)

[6]) P. o. Fridvaldszky id. m. és h.

gáltatott alkalmat, melyeknek kezelése a sókamarákra és azoknak grófjaira volt bízva.

Az azon időben, mikor hazánk államorganismusa már határozott formákká alakult, nálunk működő sókamarák áttekintését azon okmány nyujtja, melylyel Zsigmond király 1393. Verebi Pétert az erdélyi sókamara főgrófjának nevezte ki.[1]) Ehhez képest az ország három részre volt osztva; t. i. a Tisza vidékére a Zagyva folyóig, a hol a máramarosi só használtatott; a Száva jobb oldalán fekvő részekre, melyek a tengeri sót használták; s végre az országnak az emlitett két részhez nem számított területére, mely az erdélyi só használására volt utasítva. A sókamaráknak is, melyek az ország egyes vidékein a só kiosztását és forgalmát közvetíteni voltak hivatva, két osztálya volt; úgy hogy ezeknek egyikéhez azon kamarák tartoztak, melyek régibb állapotukban meghagyattak, akképen mint névszerint I. Lajos király korában fennálltak; másikához pedig azok számíttattak, melyekre nézve bizonyos reformok léptek életbe. Az első osztály körébe valók voltak: az erdélyi[2]) (a fent jelzett erdélyi négy só-főhelyre nézve), a vizaknai, a lippai, a szegedi,[3]) a máramarosi, a zolokai (? vannak, kik ezen gyakran nevezett só-kamarai helységet[4]) »Zilah«-nak magyarázzák), a szathmári,[5]) a kassai, a várkonyi, a budai és pesti és székesfehérvári só-kamarák. Az utóbbi osztályhoz soroztattak: a trencsíni, a nagy-szombati, a pozsonyi,[6]) a győri, a soproni,[7]) a vasvármegyei, a zalamegyei, a zágrábi, a kőrösi és a kewei sókamarák. — Ezen kamarák működése mindazáltal a körűlményekhez képest ki is terjesztetett; p. o. »Camerarius

---

[1]) Az okmányt a függelékben közöljük.

[2]) Az erdélyi sókamarákra nézve azon tudósítások is érdekesek, melyeket I. Ferdinánd biztosainak 1552-ki jelentése tartalmaz (Engel, Geschichte d. ung. Reichs u. s. Nebenl. III. köt. 20., 32. 34. 56. ll.

[3]) P. o. Fejér Cod. Dipl. Hung. III. köt. 1. r. 377. l. — Gr. Teleki József, Hunyadiak kora Magyarországon X. köt. 87. l.

[4]) Fejér Cod. Dipl. Hung. III. köt 1. r. 237., 377. ll.; 2. r. 353. l.; IV. köt. 1. r 106. l., VI. köt. 2. r. 89. l.

[5]) Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 5. r. 112. l.

[6]) Fejér Cod. Dipl. III. köt. 2. r. 173. l.

[7]) Fejér Cod. Dipl. III. köt. 1. r. 457. és 2. r. 191. l.

salium nostrorum de Zathmár et Debreczen,[1]) vagy fiók-kamarák által támogattatott; p. o. az erdélyi sókamarának volt két fiókkamarája,[2]) a szatmárinak volt fiókkamarája Sáros- és Szepes-megyékben.[3])

* * *

Eredmények.

73. §. A magyarországi bányászat technikai fejlettsége.

I. Agricola (Bauer) György (szül. 1490. megh. 1555.) a híres »De re metallica« czímű munkának (első kiadása Bazel 1556.) szerzőjéről azt szokták mondani, hogy ő az ásvány- és bányatudomány alapítója;[4]) s ebből ismét az következik, hogy az ő kora előtt igazi bányatudomány még nem létezett, s hogy a XVI. század előtti időben oly bányamívelést, mely tudományosan vezetve lett volna, bárhol is hijába keresnénk.

Midőn tehát ehhez képest első korszakunk alatt a bányamívelés, szemben mai állapotainkkal, általán véve tökéletes még nem lehetett: annyival fontosabbak azon nagyszerű eredmények, melyekről — névszerint hazánkban — a régibb bányászat maradványai tesznek tanuságot, s melyek, az anyagi és szellemi segédszerek azon időben csekély támogatása mellett, csak az akkori bányászok fáradhatlan erőmegfeszítése és ernyedetlen szorgalma által voltak előállíthatók.

A régi bányászok ezen munkásságának méltatásában kettős szempont szolgálhat irányadásul; mert vagy positiv adatok alapján azon technikai foglalkozásokat tehetjük behatóbb vizsgálódás tárgyává, melyek a XVI. század előtt ezen munkásság köréhez tartoztak, vagy csupán eredmények jelzésében állapodunk meg, melyekhez t. i. a magyarországi bányászok technicai munkássága vezetett.

II. Azon kérdés, vagyunk-e képesek positiv adatok alap-

---

[1]) 1411. Fejér Cod. Dipl. X. köt. 5. r. 112. l.

[2]) »Camerae filiales Alvincz et Borberegh;« Engel id. m. III. köt. 25., 59. ll.

[3]) »Vicecamerarius et officiales de Saris et Terrae nostrae Scepusiensis.« Fejér Cod. Dipl. Hung. X. köt. 5. r. 112. l.

[4]) Lehmann Ernő előbeszéde Agricola ásványtani munkáinak általa készített német fordításához, Freyberg 1806. V. l.

ján a XVI. század előtti technikai bányamunkának körét, hacsak némi határozottsággal is, részletesen jelezni? — a jelen munka körén kívűl esik. Mindamellett röviden megjegyzendőnek tartom, hogy oly adatok, melyek az akkori bányaismeretekről felvilágosítást tartalmaznának, korunkra nem jutottak, hogy tehát ezen érdekes kérdés vizsgálódásában biztos kalaúzúl csak a bányamunkát szabályozó régi törvények és bányavidéki statutumok szolgálhatnak, melyeket egyik-másik pontban okmányokkal volna lehetséges bővebben megfejteni.

A magyarországi bányatörténet három ilynemű bányastatutumot nyújt, t. i. a XIII. századi selmeczit, a XV. századi körmöczit, és ugyanazon időből a felsőmagyarországit (gölniczit). Végig tekintve mindazáltal ezeken, csakhamar azt találjuk, hogy intézkedéseik a bányamunkára vonatkozólag koránt sincsenek oly részletesen kifejtve, hogy azokból akár csak némileg kielégítő tájékozottságot nyerhetnénk. Nem marad tehát egyéb hátra, mint más, akkor nevezetes európai bányavidékeket is szemügyre venni, s azok bányatörvényei közűl keresni olyanokat, melyek az ama korban gyakorolt bányászat módjának és körének a magyarországiaknál netalán teljesebb és részletesebb képét mutatják.

Ilyen régi bányatörvényt eddig kettőt ismerünk, t. i. a XIII. századi kutnabányait, és a XIV. századi massait.

A kutnabányai csehországi bányatörvény, azaz »Constitutiones Juris Metallici Wenceslai II. Regis Boemiae,« vagyis u. n. »Jus Regale Montanorum« 1300. hirdettetett ki.[1])

---

[1]) Wenzel Gusztáv, Handbuch des allg. österr. Bergrechts, Bécs, 1855. 56. sk. ll., — s Zeitschrift für österr. Rechtsgelehrsamkeit u. polit. Gesetzkunde, 1844. évf. II. köt. 127. sk. ll. — Kiadva Lichtenfelsi Peithnernél, Versuch über die natürl. u. polit. Geschichte der böhmischen und mährischen Bergwerke, Bécs, 1780. 229. sk. ll.; és Schmidt Ferencz Antalnál, Chron. System. Sammlung der Berggesetze Böhmens stb. I. köt. 7. sk. ll. — Németre fordította IV. Károly császár meghagyásából Geylenhausen János (Ueber die chursächs. Bergwerksverfassung, Lipcse 1787. 51. l.); német fordításban pedig »Ein new sehr nützlich königlich Bergbuch« stb. czímje alatt közzétette Deucerus János, külön Lipcsében 1616. és a »Corpus Juris et Systema rerum metallicarum«-ban Frankfurt 1698. — Azonkívűl volt fordítva csehre többször, és spanyolra a XVI. században Forster Bálint által.

Szerzője egy római jogtudós »Getius v. Gotius Urbivetanus« (Orvietoi), kit II. Venczel király kérésére Ursinus Máté bibornok Prágába küldött, hogy a királynak a cseh országos törvények javításában tanácsára és segítségére legyen, s kire — miután ezen terv a csehországi rendeknél ellenzésre talált — a kutnabányai bányatörvény latin nyelven készítése bizatott. Ezen törvény fő jelentősége abban áll, hogy nem csupán a bányamívelésnél szokásos jogot reproducálja casuistikus modorban, hanem az akkori jogtudomány magasabb álláspontjára emelkedve, az egész bányászat létviszonyait, és a bányászélet minden irányát foglalja egybe, s azokat Justinián császár Institutiói mintájára és rendszere szerint négy könyvben valóságos törvény módjára szabályozza. S minthogy az első könyvben a bányászatnál működő személyekről (tisztekről, vállalkozókról és munkásokról),[1]) a II. könyvben a bányabirtok rendezéséről,[2]) a III. könyvben a bányaadományozásokról,[3]) és a IV. könyvben a bányatörvénykezésről[4]) intézkedik, s mindenütt igen részletes szabályokat tartalmaz, évszázadokig Europában a legtökéletesebb és legfontosabb bányatörvénynek volt tekintve, s a XIII. század bányaismereteit és bányászkodását is híven tükrözi vissza. Nálunk Robert Károly királynak

---

[1]) »De personis in argenti fodinis oportunis.« Ezek az »urburarii (kik a király bányajövedelmét vagyis u. n. urburáját kezelik), Jurati (bányaesküdtek), Judex Montanus (bányabíró), Magistri Montium (bányamesterek), scriptores urburae (királyi bányairnokok), scansores (Steiger, bányafelügyelők), mensores (Markscheider, bányamérnökök), carpentarii, custodes, coloni (qui colunt montes, principales vagyis vállalkozók; secundarii et tertii vagyis hevérek), procuratores, fabri, metalli divisores, bulgarum refectores, horarum pronunciatores, metalli separatores, juvenes, metalli emptores.« Mindezeknek teendői a törvényben részletesen szabályoztatnak, a mi a bányáknak akkori mivelési módjáról elég világos ismeretet nyujt. Kétségtelen, hogy a magyarországi bányáknál a bányatechnikának ugyanazon rendezése állott fen.

[2]) »De jure argentifodinarum« öt fejezet. Legérdekesebbek azok, melyekben »de montium mensuratione« vagyis a bányák felméréséről és czövekeléséről, s az, mely a »stolló«-król vagyis tárnákról, és azoknak különféle nemeiről (»stollones quaerentes, stollones haereditarii«) foglaltatik szabályozás.

[3]) »De concessionibus,« kilencz fejezet.

[4]) »De ordine judiciario,« húsz fejezet.

1328-ki privilegiuma folytán Körmöczbányán állott közvetlen tekintélyben.

Massa, olaszhoni bányaváros bányatörvénye, azaz az »Ordinamenta super arte fossarum Rameriae et Argenteriae Civitatis Massae,« pedig mint »Constitutum Communis et Populi Civitatis Massae« latin nyelven 1310. állapíttatott meg. Kiadója, Bonaini Ferencz,[1]) azt tartja, hogy közte és az épen jelzett kutnabányai bányatörvény közt belső összefüggés áll fenn.[2]) Azonban terjedelme és intézkedéseinek részletessége mellett is rendszeres formába nincs hozva, s több régibb szabályt is (kezdve 1293-tól) tartalmaz. Összesen 86 fejezetből áll, melyeknek határozmányai — minthogy közvetlenűl a bányákra és azoknak mivelésére vonatkoznak, s a bányászat körűl működő személyeket csak mellékesen említik — a kutnabányai törvényt sok lényeges tekintetben kiegészítik.

Kitetszik ezekből, hogy ezen két törvény azon, a bányamívelés technikáját tárgyazó határozatok tanulmányozását, melyek hazánk régibb bányatörvényeiben és bányastatutumaiban foglaltatnak, nevezetesen támogatja és segíti elő; hogy tehát Magyarország egykori bányászatának szempontjából is mindkettő igen fontos.

III. Az eredményeket tekintve, melyek az egykori magyarországi bányászok technikai munkásságának tökéletességét bizonyítják, nemcsak hazánk régi bányászatának maradványaira hivatkozhatunk, hanem azon nagy hírre is fektethetünk súlyt, melyben a magyarországi bányászok egész Europában álltak. S ezt névszerint a XV. századra nézve Anglia[3])

---

[1]) Az »Archivio Storico Italiano«-ban; Appendice VIII. köt. Florencz 1850. 629—709. ll.

[2]) U. o. 634. l.

[3]) VI. Henrik angol király az ottani bányászat számára 1452. kiváltságlevelet adván ki, többek közt ezeket mondja: »Sciatis, quod nos Michaelem Gosselyn, Georgium Hartryke et Matthaeum Laiveston in Regnum nostrum Angliae cum triginta personis vel infra, de Bohemiae, Hungariae, Austriae et Miciae partibus, scientiam operandi in mineris habentibus meliorem in obsequio nobis in mineris nostris in Regno nostro Angliae impendendo veniendo, in Regno nostro praedicto expectando, et obsequium nobis in mineris nostris praedictis impendendo, et exinde versus partes praedictas transeundo, in protectionem, tuitionem

Francziaország[1]) és Oroszország[2]) bányászatának története egyaránt világosan tünteti fel.

74. §. A magyarországi bányatermények a XIV. és XV. századi világkereskedelemben.

I. Itteni álláspontunkhoz képest Magyarországnak a XVI. század előtti kereskedésére nézve elégségesnek látszik, ha a magyarországi pénznek jelentőségét emeljük ki, melylyel az akkori világforgalomban bírt; s ha azon hazai bányaterményeket veszszük közelebb szemügyre, melyek akkoriban a kereskedésben nevezetesebb szerepet játszottak. Mert a magyar pénz magyar aranyból és ezüstből, tehát a mi hegyeink áldásából készűlt; azon bányatermények pedig, melyek kereskedésünk tárgyai voltak, egyszersmind akkori bányaiparunkról is tanuskodnak.

II. A jelzett korszakban szokásos magyarországi pénzről és annak veréséről itt tüzetesen szólnunk annál kevesbbé

et defensionem ac salvam guardiam nostras suscepimus speciales.« Rymer T., Foedera, conventiones stb. inter Reges Angliae et alios quosvis Imperatores, Reges stb. XI. köt. London 1710. 317. l.

[1]) Francziaországnak legrégibb bányatörvénye VI. Károly király 1413. május 30-ki ordonnance-ja, melyben többek közt a király az országában lakó és tartózkodó bányamunkásokat különös pártfogása alá veszi, azon hozzáadással, hogy sok idegen is van köztük (»mesmement que une grant partie d'iceulx sont de nacions et pays étranges.«) Arról, hogy ezen idegenek közt magyarországiak is voltak, alig lehet kétségünk, ha tekintetbe vesszük, hogy a franczia királyok országuk bányászatának rendezésében más országokat, s ezek közt névszerint Magyarországot követték mintáúl. Ezt XI. Lajos király, 1471. septemberi édit-jében határozottan kimondja; t. i. hogy gondoskodik Francziaország bányászatáról, »ainsy qu' on faiet en plusieurs autres royaumes et contrées de la chrestienté, comme au pays d' Allemagne, es royaumes de H o n g r i e, Boheme, Poulogne, Angleterre et ailleurs« stb.

[2]) Vaziljevics III. Iván orosz (moszkaui) fejedelem 1488. Mátyás magyar királyt Kuritz Tivadar (Feodor) követe által többek közt arra kérte meg, hogy küldjön neki oly mesterembereket, kik a bányászathoz (maszterov, kotoroi rudu znaet) s az arany- és ezüstbányászathoz (zolotuju i szerebrenuju), értenek, és kik az érczeket a földtől elválasztani tudják (kotoroi bij rudu umjel i rozdjeliti sz zemlejn); mert országában vannak ugyan arany- és ezüst érczek, de nincsenek olyanok, kik azoknak a földből való kiválasztásához értenek (Pamjatniki diplomaticseszkchi szpomenij drevnei Roszszij vz derzsavami inosztrannijmi. I. köt. Szent-Pétervár, 1851. 165. l.)

szükséges, minthogy a magyar érem- és pénztan közönségünknek egyik kedvelt tudománya, melynek tekintélyes önálló irodalma létezik. De igenis szükségesnek látszik, a magyar pénznek az egykori kereskèdelem körében használásáról és szerepléséről pár szót mondanunk.

E tekintetben kiválólag az aranypénz veendő figyelembe; mert az ezüstpénz akkor csak alárendelt, nagyobbára csupán az országok belforgalmára számított használatban volt. Saját arany pénze Magyarországnak Robert Károly ideje óta volt, s tudva van, hogy a magyar aranyforintok mi fontos helyet foglaltak el Europa XV. századi pénzforgalmának rendszerében.

Azonban a világkereskedésben használt pénzforgalomra nézve a velenczei kormánytanácsnak egy 1367. november 22-ki rendelete is nevezetes, melyből az tetszik ki, hogy a nagy forgalom közvetítéseűl nem annyira a vert pénz, mint inkább az ezüst mint ilyen használtatott, melynek értéke Velenczében súly szerint határoztatván meg, folyó pénzben ehhez képest számíttatott át.[1])

Akkorban egyébiránt a váltóüzletnek egy neme is volt már szokásban, mely szerint az, ki külországba nagyobb pénzösszeget küldött, ily összeget olasz p. o. velenczei kereskedőknél tett le, kik azután ugyanazon összeget a jelzett helyen kifizették. Erre nézve a Magyarországból Avignonba küldött pénzek tekintetében határozott tudomásunk van;[2]) azonban alig lehet kétségünk az iránt, hogy a pénzküldés ezen módját a kereskedelemnél is ne alkalmazták volna.

III. Azon magyarországi bányaterményeket illetőleg, melyek a kereskedésnek tárgyai voltak, fennebb már említettem, hogy a XI. században különféle fémek Magyarország külkereskedésének is nevezetes kiviteli czikkei voltak. Ebben mindazáltal lényeges megszoritás állott be akkor, midőn a pénzverés céljából a nemes fémekkel való szabad kereskedés nyers formában eltiltatván, azokra nézve a királyi beváltás lett behozva.[3])

---

[1]) Wenzel Gusztáv, Magyar Diplomacziai Emlékek az Anjou korból. II. köt. Budapest, 1875. 655.

[2]) Id. m. II. köt. 527. l.

[3]) L. Zsigmond király 1425-ki rendeletét a »Catalogus numorum

A XIV. és XV. században a bányatermények közűl a s ó és a r é z voltak a legjelentékenyebb kereskedelmi czikkek. A s ó mindazáltal túlnyomólag csak a belkereskedésnél szerepelt; noha van tudomásunk arról is, hogy a tengeri só Magyarország és a velenczei társaság közt többször élénk differentiákra szolgáltatott alkalmat. Az u. n. só-kamarák (Camerae Salis) kérdése mindazáltal épen úgy kívűl áll a jelen munka feladatán, mint a tengeri só, mely a bányászat körébe egyáltalán nem tartozik.

Sokkal nevezetesebb a r é z k e r e s k e d é s, melynek útján a hazánkban nyert réz a n y u g a t i o r s z á g o k b a (Bécs és Brünn felé) és K r a k k ó b a, de kiválólag O l a s z h o n b a vitetett ki. S ezen irányokban, ha rendezett kereskedelmi útak nem voltak, ilyenek készítéséről kellett gondoskodni. Ilyen új utat, mely Thurócz vármegyét Zólyommal kötötte össze, Thurzó János 1496. készíttetett, a végett, hogy azon a Beszterczebányán nyert réz könnyebben szállíttathassék Krakkóba. Azonban a körmöczbányaiak tartva attól, hogy ezen útnak használása Thuróczot majdan elvonja Körmöcztől, s az ottani kereskedést Beszterczebánya felé vezetendné; az alig nyitott utat levágott fákkal és szikladarabokkal zárták el;[1]) a miből nevezetes differentiák keletkeztek, úgy hogy Körmöcz az út megmaradásába csak oly feltétel alatt adta beleegyezését, hogy annak fejében a Thurzók 50 aranyforintot kötelezték magokat évenkint a városnak fizetni.

Az ólom a szabad kereskedésből ki volt tiltva.[2])

IV. Más jelentősége volt a magyarországi rézkereskedésnek Olaszhon előkelőbb városaival. Mert Olaszhonban a nyers réznek feldolgozása az ipar egyik különösen fontos ágát képezvén, olasz kereskedők nagy számmal látogatták hazánk

Hungariae et Transilvaniae Instituti Nation. Szechenyiani,« (Pest 1807.) III. részének függelékében 309. l. — Különben tudva van, hogy a nyers arany és ezüstnek az országból való kivitele is kemény büntetés alatt tiltva volt Zsigmond III. végz. (1405.): 13., 1609 : 48., 1618 : 46., 1625 : 64., 1649 : 47., 1659 : 72. és 1723 : 9. (10. §.) tcz.

[1]) Krisko Pál, a körmöczi régi kamara és grófjai, Budapest, 1880. 41. l.

[2]) Az említett Catalogus numorum függeléke 326. l.

azon bányavidékeit, hol rezet nevezetesebb mennyiségben termeltek, s a nyers rézérczet itt összevásárolván, nagy nyereséggel vitték, különösen Velenczébe és Florenczbe.

Massa város fent jelzett bányatörvénye világos tanúságáúl szolgál azon gondnak, mely ott a réztermelésre fordíttatott.[1]) S minthogy a magyarországi rézbányák sokkal gazdagabbak voltak, mint a Massa mellettiek, s általán véve az olaszhoniak; nem csoda, hogy az olasz államok kereskedőik számára a magyar királyok pártfogását megszerezni és szerződésileg biztosítani minden módon igyekeztek. Magyarországnak akkoriban még nem volt a mai értelemben határozottan kifejtett kereskedelmi politikája; úgy hogy egyes kereskedelmi czikkekre nézve beviteli vagy kiviteli tilalmak még nem léteztek. Idegen kereskedők tehát, ha hazánkból mint ilyenek kitiltva nem voltak, a nyers rezet is szabadon vihették ki az országból.

Valamennyi olasz állam közt legszorosabb barátságban Magyarország a genuai köztársasággal volt; s így igen természetes, hogy a genuaiak hazánkban sok kedvezményben is részesűltek, és hogy kereskedésük a magyar király különös pártfogása alatt állt. Ezen oknál fogva adta ki I. Lajos király 1349. »Wissegrád in festo Beati Johannis Baptistae« privilegiumát, melylyel a genuaiak kereskedését Magyarországban szabályozta.[2]) — Velencze az I. Lajos királylyal 1358. és 1381. kötött két nagy békessége alkalmával, kereskedőinek csak a magyar területen való szabad járást és kelést igyekezett biztosítani;[3]) ennek halála után pedig kereskedelmi sup-

---

[1]) Ezen törvény 54--56. fejezetei a réz bányászata és kikészítésére nézve igen beható intézkedéseket (Capitula artis rameriae) tartalmaznak.

[2]) »Ludovicus stb. quod quilibet Januensis, vel qui pro Januensi habeatur, et qui bono Januensium gaudeat, possit et valeat de cetero, et sine molestia aliqua reali vel personali portare et portari facere per aquam Danubii, et per terram veniendo de Orsuua versus Temesuar usque Budam; ac etiam de Regno nostro Dalmatiae, tam per mare nostrum quam per viam Jadrensem, omnes res, merces et mercimonia cuiuscunque generis, speciei vel maneriei existant, similiter in Budam, et de iam dicta Buda in Jadram, absque solucione alicuius tributi commercii, pedagii stb. excepto auro et argento in specie stb.« 1349. Historiae Patriae Monumenta II. köt. Turin, 1857. 854. sk. ll.

[3]) Wenzel Gusztáv, Magyar diplomacziai emlékek az Anjou-kor-

rematiát az által nyert, hogy az adriai tenger felett nemzetközi uralmat gyakorolt, a nélkül hogy későbbi királyaink által ebben akadályoztatva lett volna. — A florenczi köztársaságnak törekvése oda volt irányozva, hogy kereskedői számára a genuaiakhoz hasonló jogokat nyerjen.[1]) A többi olasz államokkal ez iránt történt megállapodásról nincs tudomásunk.

Ezeknek folytán olasz vállalkozók nemcsak a magyarországi rézérczekkel űztek kiviteli kereskedést, hanem magát a magyarországi rézbányászatot is igyekeztek hatalmukba keríteni. Például szolgálhat Portinari János az ezen nevű ismeretes florenczi család tagja,[2]) ki más florenczi vállalkozók társaságában magyarországi rézbányákat bírt. S érdekes azon szerződés is, mely a rézérczek Velenczébe való vitele iránt közte és a velenczei köztársaság közt köttetett.[3]) A hazánkból kivitt rézérczeket azután az iparosok Olaszhonban feldolgozták, s ezen alakban bocsátották további kereskedésbe. E tekintetben különösen a velenczei, nagyobb dimensiók szerint felszerelt rézgyárak voltak nevezetesek és híresek.

V. E mellett nem szabad tekinteten kívűl hagynunk Boszniát, melynek szintén gazdag rézbányái voltak (69. §.) s azon korban a magyar királyok hatalma alatt állott. A menynyiben pedig ott az arany, ezüst és ólom kereskedése is szabad volt; úgy Bosznia, valamint Szerbia is mind a négy fémre nézve igen tekintélyes kiviteli kereskedéssel bírt, melyet túlnyomólag a raguzaiak közvetítettek.[4])

75. §. A magyarországi bányászat emelkedése a XV. században.

I. Ama időben a bányamívelés felvirágzásának és iránylatainak elhatározó tényezői fináncztekintetek lévén, azok

---

ból, II. köt. Budapest, 1875. 504. l.; — és: A turini békekötés 1381. (Történelmi Tár, IX. köt. 20. l.)

[1]) Wenzel Gusztáv, M. dipl. emlékek III. köt. Budapest, 1876. 131. stb. ll.

[2]) Alighieri Dante »Divina Comoediá«-ja ezen névnek nagy hírt szerzett.

[3]) Wenzel Gusztáv id. m. III. köt. 572. l.

[4]) Jirecsek Konst. Józs., Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters, Prága, 1879. 47. sk. ll.

mellett a nemzetgazdasági tekintetek csak alárendelt jelentőséggel bírtak; habár — főleg Mátyás király uralkodása óta — szintén hatályosaknak kezdenek mutatkozni. S ehhez képest kell méltatnunk azon tudósításokat is, melyek a magyarországi bányászatról korunkra a XV. századból jutottak.

Ranzanus Péter ugyanis Magyarország ásványairól ezeket mondja: »Multae illic auri, argenti, aeris, ferri, salis, minii fodinae; in aliquot fluminibus auri puri ramenta inveniuntur; et, quod est mirabile, in vinetis in aurifero loco satis aureae virgunculae, et ad digiti, et ad semipedis longitudinem quandoque leguntur, cuius generis complures nos vidisse fatemur.«[1])

Részletesebben szól ugyanazon tárgyról Oláh Miklós: »Auri, argenti, ferri, cupri, stanni, vitriolis, marmoris et rubri et albi maxima ibi copia. Alabastrum quoque est Hungaris patrium. Qui aliquantum etiam plumbi habent, non tamen ad necessitatem Regni ex omni parte sufficiens, quod hac de re ex Polonia advehitur. Montes minerarum, metallorum et ferri per Hungariam plurimi, qui non coluntur. At fodinae aurariae et argentariae, quarum nunc est usus, primum sunt prope Civitates quas Montanas vocant, nempe Cremniciam, Schemniciam, Bistriciam, et loca eis vicina; tum in Ryhnou, Rosnavia et Schmelnicia; postremo in Transylvania. Aurum est triplex, unum reperitur inter lapides solidum in massae formam, natura satis defecatum et purum. Quod alii quidem diversa in magnitudine; ego vero ad quantitatem habui ovi gallinacei, ponderis supra centum ducatorum. Nuper scripsit ad me Nicolaus Gherendinus Episcopus Transylvanus, frustum talis auri in pondere trecentorum et quinquaginta ducatorum se habuisse; scripsit item, colonum quendam circa Abrugh-Banya nuper reperisse aurum huius generis in magnitudine panis rusticani, ponderis supra mille sexingentorum ducatorum. Reperitur idem etiam magnitudine nucis et lapillorum. Alterum extrahitur artificio ex mineris, aurum, argentum et cuprum simul complectentibus. Quod vero est tertium, ex flu-

[1]) Epitome rerum Vngaricarum a II. index (Descriptio Hungariae) végén; Schwandtnernál, Scriptores rerum Hungaricarum I. köt. Bécs, 1746. 336. l.

violorum alveis arenosis expurgatur, quod arenosum sive lavatile ex ipsa re vocant. Primum et ultimum genus gignit Transylvania, medium aliae Hungariae partes. Qui viderunt, certo dicunt, in Scepusio, in quo etiam vitriolum destillat, esse fluviolum, qui ferrum iniectum in speciem et materiam cupri transmutat. Nec hoc taceo, esse in Hungaria terram viscosam, in modum cerae, ex qua luminaria, facesque et lucernae fiant, insuaviter tamen olentes. Montes sunt salis fossilis plurimi, inter quos qui nunc coluntur in Transylvania sunt quinque prope oppida: Vizakna, Thorda, Dees, Szek, Kolos; in Maromarusio vero unus et alter prope Rona oppidum.«[1])

E tudósítások technikai felvilágosítást az Agricola György munkáiban foglalt számos adat által nyernek.[2]) Az erdélyi bányászatra nézve Verancsics Antal közleményei is érdekesek.[3])

II. Nem lehet itt feladatom, e tudósítások kritikai vizsgálódásába bocsátkozni; melyek eddigi fejtegetéseim és elbeszéléseim által különben is nevezetes világosságot, s több tekintetben kellő kiegészítést és helyreigazítást nyernek. Itt azoknak jelentőségét csak négy szempontból akarom még részletesen kifejteni: 1) A mennyiben a bányák a XV. században a királynék jövedelmeit képezték, és 1514. a koronai javak közé soroztattak; 2) a mennyiben a Csáktornyai Ernust család, és 3) a Bethlenfalvai Thurzó család a bányamívelés alapján lettek nevezetesek s 4) a mennyiben az augsburgi Fuggerek a magyarországi bányászat körében felette fontos szerepet játszottak.

76. §. 1) A királynék mint a magyarországi bányáknak és bányavidékeknek birtokosai.

A magyarországi bányászatra nézve fontos esemény volt, mikor 1424. Zsigmond király, több más jószággal együtt, az alsó-magyarországi bányavidéket is az ottani bányavárosokkal együtt, Borbála királynénak, királynéi javak czíme alatt en-

[1]) Hungaria, liber I. cap. 19., Bécs 1763. 87. l.

[2]) Különösen a »De re metallica libri XII.« a »Bermannus,« és a »De veteribus et novis metallis libri II.« czímű munkáiban.

[3]) De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpinae, Munkái kiad. Szalay László I. köt. 141. l.

gedte át, illetőleg inscribálta.[1]) E fontos praecedens, mely később Erzsébet,[2]) Beatrix és Anna királynék (Albert, Mátyás és II. Ulászló királyok nejei) számára ismételtetett, azt hozta magával, hogy az alsó-magyarországi bányavárosok, környékökkel együtt, egy magában elzárt vidéket kezdtek képezni, a királynék zólyomi ispánja alatt álltak, és a királyok által közös privilegiumokkal láttattak el; s hogy továbbá a királynék az ország más bányavidékeire és névszerint a máramarosi só-bányászatra is befolyást gyakoroltak.

Az alsó-magyarországi bányászatot egyébiránt a királynék részesítették különös pártfogásban és gondoskodásban, s a bányaipar emelésére nézve e körülmény is igen hatályos eszköznek bizonyodott.

Arról pedig, hogy az alsó-magyarországi bányavidéken kívűl, névszerint a máramarosi só-bányászatra nézve a királynék mily hatalmat gyakoroltak, azon tény tanúskodik, hogy Beatrix és Anna királynék a huszti várra, s azzal együtt a máramarosi koronai városok és sókamarákra nézve intézkedéseket tettek.[3])

Mária királynénak hatalmas befolyásáról az alsómagyarországi bányászatra, tüzetesen a második korszakban fogunk szólni.

---

[1]) Wenzel Gusztáv, Okmányi adalék Borbála és Erzsébet magyar királynék birtokáról, Történelmi Tár, XII. köt. 268. l.

[2]) Gr. Teleki József, Hunyadiak kora Magyarországon X. köt. 43. l.

[3]) P. o. 1) »Beatrix stb. pro parte venerabilis presbyteri Francisci Plebani et Vicarii Ecclesiae Sanctae Elyzabeth viduae de oppido nostro Hwzth, fuit Maiestati Nostrae humiliter supplicatum, ut considerantes, quod per Serenissimum dominum Regem consortem nostrum, et dominum Johannem eius genitorem felicis recordationis fuerint generose concessi duo mille sales praefatae Ecclesiae Sanctae Elyzabeth, de salibus Camerae nostrae Maromarusiensis pro celebrandis certis missis stb. (megerősíti) Datum in castro nostro Budensi die VIIII. mensis Junii« 1486. — Az eredeti után.

2) »Nos Anna stb. quod venientes Maiestatis Nostrae in praesentiam fideles nostri circumspecti Thomas Emerici Judex oppidi nostri Huszt, nec non Laurentius Szász Judex oppidi nostri Sziget, in suis omniumque Judicum et Juratorum Civium Communitatumque quinque oppidorum nostrorum Marmarosiensium stb. (több joguknak megerősítését kérik és nyerik.) Datum Budae 14. die mensis Maii, anno Domini 1504.« — A királyi könyvből.

77. §. 2) *A Csáktornyai Ernust család bányászati nevezetessége.*

I. Láttuk fennebb, hogy »nobilis Stephanus Jungk de Nova Zolio,« máskép Schweingrätl vagy Schwamgratel István,[1]) 1466. az esztergami káptalan előtt beszterczebányai bányáit és egyéb birtokát Laki Thuz János királyi udvarmester és Ernst János budai polgárnak 6200 aranyforintért örökvallás formájában eladta.[2]) Azonban Thuz János ez örökvallásról visszalépvén, a megvett reálitásoknak egyedűli birtokosa Ernst vagy Ernust János maradt. Ernust János azután Mátyás királynak 6000 aranyforintot fizetett, melyeknek fejében ez neki 1469. a bányabirtoka után fizetendő bányaadót, vagyis »urbura«-ját örök időre elengedte.[3]) S minthogy magát

[1]) Az esztergami káptalannak fassionalis bizonyságlevelében »Stephanus Jungk«-nak neveztetik; azonban Mátyás királynak 1470. a budai káptalanhoz intézett iktatási parancsában »quidam Stephanus Swemengratl« neve alatt említtetik.

[2]) »Omnibus stb. Capitulum Ecclesiae Strigoniensis stb. quod nobilis, Stephanus Jungk de Nova Zolio, onus ac quaelibet gravamina honorabilis Jacobi presbiteri, et Andreae quondam Nicolai fratrum, nec non dominae Veronicae uxoris, omniumque proximorum et consanguineorum suorum in infrascriptis super se assumendo stb. omnia et singula bona sua immobilia, videlicet domum suam condam Karoli sic nuncupatam in dicta Zolio, item possessiones Podlawicz, Reczka, villam Ulmanni, et Meyerhoff, atque portiones possessionarias, videlicet integras medietates villarum Sancti Jacobi et villae Heynczmanni, in Comitatu Zoliensi existentes habitas, cum cunctis earum utilitatibus et pertinentiis stb.; item balneum et Jus Patronatus Hospitalis Sanctae Elyzabeth in dicta Zolio habiti et fundati; ac Montana wlgariter Newstollen et Eribstollen nuncupata, gazasque et silvas, ad praedictam domum Karoli vocatam spectantia et pertinentes, ipsum pleno iure concernentia, Magnifico Johanni Thuz de Lak Magistro Curiae Regiae Maiestatis quoad integram medietatem, item Egregio Johanni Ernst de Buda, quoad aliam similiter integram medietatem pro 6,200 florenis auri puri stb. iure perpetuo et irrevocabiliter stb. vendidisset stb. nullum ius stb. Datum secundo die festi Beati Gregorii Papae anno Domini 1466.« Mátyás királynak 1470-ki megerősítő privilegiumából.

[3]) »Nos Mathias stb. quod nos ad conservationem castrorum nostrorum finitimorum a fideli nostro Egregio Johanne Ernst cive Budensi, Aulae nostrae Milite, compatre nostro 6,000 florenos auri accomodavimus, pro quibus quidem 6,000 florenis auri illos proventus seu urburas, qui de fodinis suis argenti et cupri in promontorio oppidi nostri Novizolii exis-

azonkívűl is még érdemesíté, nemcsak beszterczebányai és zólyommegyei birtokára nyerte ki a királyi jóváhagyást,[1]) hanem más kitűntetésekben és kedvezményekben is részesűlt. Igy keletkezett azután később a főuri rangra emelt Csáktornyai Ernust János, és az általa alapított család[2]) bányabirtoka.

II. A Csáktornyai Ernust családnak bányabirtoka, a magyarországi bányászat történetében két oknál fogva nevezetes. Magában véve azért, mert a vele összekapcsolt külső birtokkal együtt, hatalmas oly complexust képezett, mely a bányamívelés érdekében lett rendezve. S még inkább következményei által. Mert később a Thurzók és Fuggerek nagyszerű beszterczebányai bányavállalatának lett alapja, melynek már európai jelentősége is volt, s mely a magyarországi bányászat emelésére igen kedvezőleg hatott.

III. Mátyás király az Ernust család e birtokát csere útján, fia Corvinus János számára szerezte meg;[3]) ki azonban a király halála után abban magát fenn nem tarthatta. Mert

---

tentibus ex antiqua consuetudine ad Cameram nostram Regiam singulis annis provenire deberent, eidem Johanni Ernst, suisque heredibus universis in perpetuum duximus remittendos et relaxandos stb. Datum Budae in festo Nativitatis Beatae Mariae Virginis anno Domini 1469.« — A budai káptalannak 1470. »feria secunda proxima ante festum Beati Benedicti Abbatis« történt iktatása, és Mátyás királynak 1470. »V. Kalendas Decembris« kelt privilegiuma által megerősítve. — Az eredeti után.

[1]) 1470. »Budae feria quinta proxima ante dominicam Judica« alatt. A király 1470. »Budae secundo die festi Visitationis Beatae Mariae Virginis« kelt iktatási parancsának folytán a budai káptalannak az említett napon történt iktatása, s 1470. V. kalendas Decembris kelt királyi privilegium által lett megerősítve. — Az eredeti után.

[2]) L. Wagner Károly, Collectanea genealogico-historica ill. Hungariae familiarum, quae iam interciderunt, Decas II., Pozsony stb. 1802. 20. sk. ll. — Nagy Iván, Magyarország családai IV. köt. Pest 1859. 73. sk. ll.

[3]) Thurnschwamb János tudósítása Engelnél, Geschichte des ungr. Reichs u. s. Nebenl. I. köt. Hala 1797. 194. l. — Mátyás Ernust Jánosnak 1470. »datum Budae feria quinta ante dominicam Judica« adományozta a lipcsei várat, tartozékaival együtt; s ugyan 1470. »datum in civitate nostra Trinchiniensi secundo die festi Pasce Domini,« a Szklabinai várat, a turóczmegyei főispánsággal. — (Hiteles másolatok után.) — Corvinus Jánosnak beszterczebányai tiszttartója Sturczer György volt. (Kachelmann Gesch. d. ung. Bergstädte, III. köt. 123. l.)

azon protestatiók, melyek Jung Egyednek özvegye és utóbb Wilhelmovics Sztankó neje Agnes részéről, a Jung család jogainak fentartása végett tétettek, czélhoz ugyan nem vezettek.[1]) De Ernust János fiának, Zsigmond pécsi püspök és királyi kincstartónak a beszterczebányai birtokot ismét visszaszerezni sikerűlt; s ebben utóbb öcscsét Jánost is találjuk. Mindamellett Beszterczebányán ez időben Thurzó János is már hatalmas birtokos és bányavállalkozó volt, ki végre az Ernustféle birtok nagyobb részét is haszonbérbe vette.

78. §. 3) Thurzó János és családja.

I) Idősebb Thurzó János, a szepesmegyei régi nemes Bethlenfalvi Thurzó család egyik ivadéka, Magyarország bányatörténetében epochális jelentőséggel bír. Mert előkelő és szakismereteinél fogva nemcsak tekintélyes bányász volt, kinek nevét szepesmegyei, krakkói, beszterczebányai, körmöczi, nagybányai és rézbányai bánya- és iparvállalatai hangoztatják vissza, hanem Magyarországban a rézválasztásnak, mint új iparágnak alapítója is volt. Azon traditionális elbeszélésnek kritikai vizsgálódása, hogy ő Velenczében közönséges munkásnak álruhájában tanúlta meg a rézválasztás azon finomabb módját, melyet a köztársaság a legnagyobb titokban tartott műhelyeiben, s hogy onnan a legnehezebb bajok közt csak életveszélylyel volt képes menekűlni, a mint ez hazai költeményeinkben megénekeltetik,[2]) s a szinpadra is hozatott, — itt nem feladatom. Annyi azonban tény, hogy János már II. Ulászló király uralkodásának kezdő éveiben, Beszterczebányán előkelő bányabirtokos volt, s hogy a királytól saját és fia György nevében 1496. itteni rézválasztása számára azon neve-

[1]) Eme, részint a nyitrai káptalan, részint a turóczi konvent előtt 1465., 1466., 1468. és 1470. történt protestatiókról már fennebb szóltunk. De Jung Egyed örökösei 1503. 1505. és 1508. joguknak érvényesítése végett lépéseket tevén, czélt nem értek; s így végre Agnesznek unokája Anna Paumgart Endréné, 1516. »feria sexta proxima ante festum Beati Bartholomaei Apostoli« a turóczi konvent előtt a beszterczebányai realitásokra vonatkozó virtuális jogait, Beszterczebánya város községének 240 aranyforintért adta el. — (Hiteles másolat után.)

[2]) P. o. »A Venetis Thurzó didicit confusa metalla
»Secernendi artem, qua Regno commoda multa
»Attulit Hungariae« stb.

zetes privilegiumot nyerte, mely a beszterczebányai rézipar nagyra emelkedésének alapja lett.[1]) Vállalatainak jelentőségét még az is emelte, hogy üzleteiben Fugger Jakab társa volt.

II. Thurzó János, Beszterczebányán kinn állott pénzbeli követelései fejében, 1493. mindenekelőtt a neki előbb már zálogúl lekötött Kolmann Jánosféle bányákat az u. n. Sandbergen szerezte meg örök tulajdonúl, Glocknitzer Benedek és Königsperger Mihály ottani előkelő polgároktól;[2]) a mire azután 1494. e bányavállalatnak többi társai, s névszerint Tilmann Miklós és neje Sofia is reá álltak.[3]) Szintén 1494. pedig Lang Jánostól a Töpper-tárna (Töpperstollen) nevű bányát is megvette,[4]) s ezt követték 1495. a Schubstein és Krottenpfol hegyeken az egykor Jungféle ezüstbányák, melyeket akkori birtokosuk Szathmáry György prépost és királyi titkár, a sandbergi Kolmannféle rézbányában való bányarészeivel együtt ruházott át reá;[5]) s kétségkívűl más bányaszerzések is.

---

[1]) Közölve Schmidt Ferencz Antal által, Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Königr. Ungarn stb. I. köt. Bécs 1834. 65. l.

[2]) Az okmányt l. Schmidtnél id. m. I. köt. 56. l.

[3]) »Nach der gepurd vnnseres herren Jesu Christi im 1494. Jar am abend vnser lieben Frauen der Besuchung im sitzenden Rat der nambhafften herrn Cristoff Schmyds, der da sas an aynes Erbern Richters stat, der Statt Neuen Sol mit seinen geschworen Bürgern stb. kam für vns Niclas Tilman vnnser mitwoner, vnd Sophia sein eeliche hawsfraw stb. wie sie Ir Pergwerch im Sandperg, etwan Hanns Colman gewesen, so viel sie anbelangund was, erberlich, frey vnnd ledig zu ewigen zeiten verlassen vnd übergeben haben vor sich vnd ire Erben vnd Nachkomlingen in der schult, die sie dem namhafften Herrn Hans Turso schuldig waren« stb. — Hiteles másolat után.

[4]) »Anno Domini 1494. Bemerkt yn oben geschriben Jar in Gericht herrn Benedicten Glocknitzers vnd seyner gesworn Bürger khomen ist vor vnsern sitzenden Rat der erber Hans Lanng dy zeit vnser mitwoner, offentlich einbekannt hat, wy er seyne zwo Schicht der Pergwerkh zw dem Töpper Stoln genant, frey vnd ledig hat verkhaufft mit welden vnd Hwttwerkhen dem namhafften herrn Hannsen Turso Bürger in Cracka« stb. Kollar Ádám Ferencz hátrahagyott kézirataiból IV. k. 125. l.

[5]) A csanádi káptalan fassionalis levelét lásd Schmidtnél id. m. I. köt. 59. l. — Ugyanarról adott ki fassionalis levelet a budai káptalan 1496. »feria secunda proxima ante festum Laurentii martiris.« Kollár kézirati gyűjteményében IV. köt. 126. l.

De fontosabb volt az említetteknél azon körülmény, hogy Ernust Zsigmond pécsi püspök, a családja jogosítványainál fogva, Corvinus Jánostól revindicált városi és bányabirtokát 1494. Thurzó Jánosnak 22 évre haszonbérbe adta.[1]) E haszonbért a püspöknek (megh. 1507.) öcscse és örököse Ernust János bán 3000 forintnyi évenkinti bér mellett 1515. Thurzó János fiaival s az ezekkel társaságban lévő Fugger Jakabbal és ennek unokaöcscseivel további 5 évre megujította, s ezt 1522. további 18 évre terjesztette ki.

III. Megjegyzendő még: 1) Hogy Thurzó Jánosnak azon előzékenysége folytán, melylyel 1501. Beatrix özvegykirályné követeléseinek kielégítésére 200,000 forintot előlegezett, nem csak tekintélye és befolyása emelkedett nagyra II. Ulászló király udvaránál, hanem a körmöczi kamara grófjává is lett, és követelése fejében Zólyom várát, és a hét bányavárost is zálogúl kapta. — 2) Hogy midőn 1502. a király Kendali Annát vette nőűl, s udvartartásának fedezése czéljából ennek ugyanezek jövedelmeit adta át; a királyné Thurzó Jánost nevezte ki kamarásának, s őt körmöczi kamaragrófi állásában is megerősítvén, a bányaügyek rendezésében kiválólag az ő tanácsával élt. — 3) Hogy azonban legfontosabb a Fuggerekkel való szövetkezése volt; s hogy — miután 1508. meghalt — s fiai György és Elek a bányavállalattól visszavonúlni kezdtek;[2]) az említett szövetkezés következtében a besztercze-bányai bányákat és iparvállalatot (Kupferhandlung) a Fuggerek vették át, kezdetben mint a Thurzók társai, 1525-től fogva pedig önállólag.

[1]) Ennek folytán: »Anno Domini 1494. in profesto Beati Demetrii in praesentia famosorum domini Benedicti Glocknitzer Judicis protunc Civitatis Bistriciensis, nec non Juratorum stb. statutus est in domum Illustris domini Ducis Johannis Corvini de Hwnyad etc. Egregius Johannes Thurzo de Bethlenfalva civis Cracoviensis stb. (a leltár mellett történt átadásról szóló okmány hiteles másolatából.)

[2]) Fiai közűl János boroszlói és Szaniszló olmüczi püspök volt; a többi három pedig kezdetben részese volt ugyan atyjok bányavállalatainak, utóbb azonban György Augsburgba telepedett át, Elek II. Lajos királynak kincstárnoka s I. Ferdinándnak országbirája és helytartója lett, s ifj. János Szepesvárba vonulván vissza, ott szintén más ügyekkel volt elfoglalva.

79. §. A Fuggerek mint magyarországi bányavállalkozók.

1) A Fuggerek egy előkelő augsburgi polgárcsalád voltak, kik mint takácsok,[1]) iparfoglalkozásuk és üzletök által gazdagodtak meg, s emelkedtek később nemességre, sőt birodalmi grófok rangjára is. Reánk nézve Fugger Jakab, s unokaöcscsei Raimund, Antal és Jeromos birnak érdekkel. Jakabnak kereskedelmi összeköttetései messze a német birodalom határain túl, az akkor felfedezett Amerikáig hatottak ki, s ezek alapján vagyona annyira megnövekedett, hogy I. Maximilián császárnak 170,000 aranyforintnyi kölcsönt adhatott. Vállalatai többi közt a rézbányászat terményeire is kiterjedtek; s a mennyiben akkor a réziparnál nevezetes fordulat állott be, ennek saját érdekében való hasznosítása volt igyekezeteinek egyik különös czélja. Igy történt, hogy Tirolisban is szerzett rézbányákat, s ugyanazon czélból lépett összeköttetésbe Thurzó Jánossal is, ki — mint láttuk — különösen a rézbányászat és réziparnál fogva volt híres Magyarországban.

Hogy a Thurzó János és Fugger Jakab közti üzleti összeköttetés már akkor igen szoros lehetett, mikor az előbbi, II. Ulászlótól a réz okszerűbb kikészítését és feldolgozását pártfogó privilegiumot nyerte, az onnan tetszik ki, hogy Thurzó Jánosnak fia György 1497. Fugger Annával, Jakabnak nővérével lépett házasságra.[2]) Később (1513) Fugger Raimund Jánosnak leányát Katalint vevén nőül,[3]) ez a kettős házasság a családok összefüggését még inkább szilárdította. S csakugyan a Thurzó János által nyert beszterczebányai réz Fugger Jakab társaságában Lengyelországba, Sléziába, Thüringiába, Tirolba és Friaulba vitetett is ki; s itt a Krakkóban, Boroszlón, Erfurtban és az Etsch folyó mellékén lévő kohóikban dolgoztatott fel. I. Maximilian császár azért — hogy schwatzi bányáit Tirolban a magyarországi réz concurrentiájától meg-

[1]) A család alapítója Fugger János volt, Grabenban egy Augsburghoz közeli faluban takács, ki a XIV. században Augsburgba telepedett át. A hazánk történetében ismeretes Jakab, az említett Jánosnak másodunokája volt.

[2]) Thurzó György és neje Fugger Anna házasságát a kettőnek, a híres azonkorú festész Holbein által készített arczképei örökítették meg; melyeket a Vasárnapi Ujság 1879. márcz. 9-ki 10. száma tett közzé.

[3]) Wagner Károly, Analecta Scepusii IV. kötet 90. l.

szabadítsa — ennek bevitelét eltiltotta; Thurzó János pedig ennek folytán Beszterczebányát tette réziparának központjává.

II. Láttuk fenntebb, kogy a mikor Thurzó János az Ernustféle városi és bányabirtokot 1494. huszonkét évre haszonbérbe vette, akkor Fuggernek ebben még nem volt része. Azonban az 1515-ki és 1522-ki szerződésekben a Fuggereknek is volt már része. A viszonyok mindazonáltal úgy hozták magukkal, hogy a Thurzó-Fuggerféle megállapodások már 1525-ben értek véget.

Az országnak megzavart állapotai, a török veszélynek folytonos növekedése, a belső pártoskodásnak a legaggasztóbb fokig való kifejtése, a kereskedésnek csaknem általános pangása, a pénz és pénzverés ügyének módnélküli rendetlensége, és több más ok ugyanis oly feszültséget idéztek elő Beszterczebánya társadalmi viszonyaiban is, hogy ez az ottani bányavállalatokra is a leghátrányosabb befolyást gyakorolta. A városnak folytonos súrlódásai a nagy bányavállalatok birtokosaival és haszonbérlőivel már Mátyás király korában kezdődtek.[1]) Most azonban a Thurzókat, és különösen a Fuggereket még azzal is vádolták, hogy a közönséget nyerészkedési czélokból saját érdekökben kizsákmányolják. Ez, valamint a bányásznépnek azon panasza, hogy bére az uj, könnyebb verésű pénzben fizettetik, elvégre a kedélyeket annyira felháboritotta, hogy 1525. a munkások közt formaszerü lázadás tört ki, s a különben is fenforgó egyéb okokkal együtt (p. o. a bányaterményekkel való tilos kekereskedés) Lajos királyt arra inditották, hogy — miután a Fuggerek az 1525 : 4. t. cz. által az országból már száműzve voltak — a beszterczebányai rézbányászatot, s az ahhoz tartozó műhelyeket a királyi kincstár javára lefoglalta.

IV. A beszterczebányai bányásznép 1525-ki lázadásának ily fontos következményei lévén, meg kell jegyeznünk, hogy a bányásznép 1525. május 20-kán kiegyezkedett ugyan a Thurzók tisztjeivel [2]); hogy azonban maga Thurzó Elek már azon

[1]) Ipolyi Arnold, Beszterczebánya városa műveltségtörténeti vázláta, Budapest, 1874. 108. l. (1874-ki Századok 693. sk. ll.)

[2]) »Nos Judex et Jurati Consules Civitatis Novi Solii stb. quod ipsa die datarum illarum litterarum in praesentia nostrum omnium, atque nobilium et strenuorum dominorum Mathiae Hayny protunc Castellani Castri Vetero Zoliensis, ac Johannis Dobroviczky et Georgii Mitsinsky, in-

év július 28-kán a bajai orvoslása végett hozzá fordult bányásznép előljáróit (Magistros Montanorum, rectores, ac alios laboratores circa fodinam cupream in Neosolio constitutos et existentes) arról értesítette, hogy miután a bányákat és bányaműveket a király foglaltatta el — ezentúl minden eldöntés is az ő akaratától fog függni; maga pedig szép szavakban búcsút vesz tőlük. [1]) Alább látni fogjuk, hogy még ugyanazon évben a király és a Fuggerek közt, uj haszonbérlési szerződés jött létre. A bányásznép körében kitört villongás is tovább tartott el; úgy, hogy az akkor Hatvanon megválasztott uj nádor, Werbőczy István is kénytelen volt fellépni s Beszterczebányán 1526. ápril 13-kán megjelenvén, a bányavárosok alsó népségére igen kemény itéletet mondott ki. [2])

ter omnes et singulos montanarum sectores, ac alios quoscunque huttarum seu liquefactoriorum laboratores, vectoresque et carbonistas circa montana negotia apud nos existentes, quocunque nomine iidem appellentur, ex una, atque providos et circumspectos dominos Johannem Plasz, Mathiam Granitzer et Thomam Horlinger, loco et nomine dominorum ipsorum Thurzonum parte ex altera honestus et legitimus contractus sive amicabilis compositio facta est in eum, qui sequitur modum: Imprimis stb. (az egyezség áll 6 pontból) Actum et Datum feria tertia proxima post dominicam Cantate, anno Domini 1525.« (Hiteles másolat után.)

[1]) »Circumspecti stb. Cum sciamus, iam vobis notum esse, Maiestatem Regiam, dominum nostrum gratiosissimum, nescimus quas ob causas esse ad hoc inductum, ut montana, quae vos colitis, et ubi semper laborare soletis, in sortem suam occupare fecerit; propter quod necesse est, ut ad succurrendum vobis aliquod tempus breve expectemus. Scire autem potestis vos quoque optime, quod montana ipsa iure optimo per arendam ad nos et dominos Fucaros aliquot adhuc annis pertinere debet. Voluntatem Regiae Maiestatis, necesse est, ut aequo animo tolleremus; dubitamus tamen, eam esse in nos benignitatem Maiestatis Regiae, domini nostri gratiosissimi, ut nos adhuc oculis magis propitiis intueatur. Vos vero, qui boni et fideles laboratores nostri in montanis istis fuistis, cum summa semper fide et integritate labores et servicia vestra exhibuistis, quod nos omnino sumus iam pridem experti; speramus nunc quoque in ea integritate et fide, qua prius fuistis, in posterum etiam in nos semper permansuros. Hoc autem persuasum vobis esse debet, quod et nos vicissim solito favore et amore sumus vos semper prosecuturi stb. Ex Buda feria quarta in vigilia Beatorum Petri et Pauli apostolorum anno Domini 1525.« (Hiteles másolat után.)

[2]) Ezen itéletet lásd Katona Istvánnál, Historia Critica Regum Hungariae XIX. köt. 579. l.

80. §. Bányászélet és bányászati szellem.

I. Elzárva a föld felszine fölötti viszonyoktól; azon benyomások folytonos hatása alatt, melyeket a földalatti világ gyakorol; s a természettel való azon szakadatlan és minden erőmegfeszitést igénylő küzdelem mellett, mely nélkül az ásványvilág a maga kincseit nem adja senkinek: a bányászok élete sajátságos fejlődést tapasztalt, mely az egyesek egyéniségében szintúgy, mint az összes bányásznép társadalmi létének alakulásában és részletes fejlettségében sajátságos eredményeket tüntet fel. Ehhez járúlt, hogy a bányászok a világ nagy eseményeitől is többnyire érintetlenül maradtak; s elszigetelve — a mint voltak — leggyakrabban zordon hegyek és kietlen völgyek közé szorítva, rendszerint egészen magukra hagyattak; úgy, hogy a nemzetek zöme rólok tudomást csak akkor vett, midőn technikai irányban segitségöket kivánta, vagy munkásságuknak terményeit a gazdaság és forgalomban szerepelni látta.

II. S ezek azon előzmények, melyeknek alapján a lejárt századokban, mikor t. i. az emberi közlét minden anyagi és szellemi nyilatkozatát átható társadalmi organismust még nem ismertek, azon külön álló u. n. bányászati szellem (Bergmannsgeist) fejlett ki, mely a fennt jelzett korlátok közt a bányászéletnek sajátságos jellemvonását képezte, s melyről csak minden alkotó tényezőinek figyelembe vétele mellett mondhatunk alapos és méltányos itéletet. A világtörténeti események, melyek az államok és nemzetek sorsára döntő befolyást gyakoroltak, a bányászok életére hatással nem igen voltak; s a bányásznép a feudalismus, és később a társadalmi rend ujjáalkotásának nagyobbára csak külső formáihoz alkalmazkodott. Másrészről azonban önmagából lévén kénytelen magát szervezni, oly intézményeket hozott létre, melyek szükségleteinek és uralkodó iránylatainak feleltek meg, és általános szempontból is több tekintetben érdekesek; a mint ezt a bányajog számos speciális határozmányai mindenütt mutatják. A bányászati szellem pedig magában véve, a bányászok nemesebb hivatásának bizonyos öntudata által támogatva, szűk korlátai közt is sok hasznos és üdvös eredményhez vezetett; magában

álló consistentiát nyerni mindazonáltal még sem képes, hanem a közhatalom segitségére és pártfogására szorúl.

81. §. Bányaszabadság.

I. A magyarországi bányászat történetének egyik legszebb vonása, hogy világos tanuságot tesz arról, miszerint hazánkban, a közhatalom, a bányászatra nézve — akár a bányaipart mint ilyet, akár a bányabirtokot és a bányaügyek kezelését veszszük — a bányaszabadság elvének kezdettől fogva mindig hódolt.

Királyaink nemcsak ott, hol bányáikat saját embereik által míveltették, pártfogolták és tartották fenn ezeknek személyes szabadságát; hanem más bányákat és bányászokat is védelmeztek szabadságukban. S igy keletkezett a hazai bányászat számára azon számos királyi privilegium, melyek közt a szabad királyi bányavárosok privilegiumai a legnevezetesebbek.

Minthogy pedig az egyes földbirtokosok is különös királyi adományozásból nyerték bányajogosítványaikat; egyszersmind azt is meg kell jegyeznünk, hogy a királyok a földesuri hatóság alatt állott bányahelységeknek bányaszabadságát is mindig biztosították. S erre nézve láttuk, hogy az esztergami és a kalocsai érsekek, a váradi püspök, a jászói prépost, az erdély-fehérvári káptalan; s úgy szintén Brankovics György szerb despota, valamint a Hunyadi, Rozgonyi, Palóczy, Csetneky, és kétségkivül más családok is a bányaszabadság iránt kellő elismeréssel viseltettek; hogy ellenben akkor, midőn a Nagy Lucsei Dóczyak az alsó-magyarországi bányavidéken, a Bebekek Gömörben, a Zápolyaiak Szepességben, vagy a Drágffyak mint a Kővári vár urai, Nagy- és Felső Bánya környékén mint a bányaszabadság ellenségei léptek fel; ilynemű bánásmód törvényszerű eseménynek soha el nem ismertetett, hanem vagy a jogi rend vastag félreértéséből kiindult usurpatiónak, vagy jogsértő hatalmaskodásnak tekintetett, mely mindkettő törvényeink betűjével nem kevesbbé mint szellemével, határozott ellentétben állt.

II. Nem csekély hátránynak tapasztaltatott mindamellett azon körülmény, hogy valamint a bányaiparnak szabályozása általán véve csak locális intézményekkel állott összefüggésben, úgy a bányaszabadságnak gyakorlati foganatositása is csak az egyes bányahelységek és bányavidékek particuláris

privilegiumai és statutumai által volt biztosítva. Miután tehát a magyarországi bányászat a XV. században oly dimensiók szerint fejlődött ki, hogy okszerű rendezése a particularismus korlátai közt eszközölhető többé már nem volt, s a bányaszabadság elvét országos törvényeink is mindinkább határozottan hangoztatni kezdték; elvégre az eldöntő szót az 1523. 39. t. cz. mondta ki, azt határozván, hogy : »Maiestas Regia committat fodinas auri et argenti ac cupri, et aliorum metallorum libere omnibus colere; et de externis quoque Regnis, ad culturam eorum, laborantes et montanistas advocare, et publico edicto proclamare faciat; tandemque et illos, et modernos in eorum libertatibus antiquis conservare, et ab omnibus impetitoribus defensare dignetur.«

E határozmány által a bányaszabadság elve, melyet addig királyaink különös privilegiumok formájában, csak egyes bányavárosok és bányavidékek számára mondtak ki, most a hazai törvényhozás feltétlen sanctióját az egész országra nézve, a legtágabb értelemben nyerte. Ez által pedig Magyarország területén a bányászat oly jogi alapra lett fektetve, mely nemcsak a XVI. és XVII. századok szükségleteit elégitette ki, hanem lényegileg korunk törvényhozási kivánalmainak is megfelel.

82. A hazai bányajog.

Hazai bányajogunk alakulása és fejlődése a bányaszabadság érvényével, elismerésével és az épen jelzett országos törvény által történt biztositásával állott szoros összhangzásban. Régibb törvényeinkben bányászatra vonatkozó intézkedéseket nem találunk; a magyar bányajog tehát inkább a szokás alapján alakult. A bányák azonban összhangzólag X—XIII. századi jogéletünk általános szellemével, nem a földbirtoknak képezték tartozékát, hanem közvetlenül a király főuri jogának voltak alárendelve; noha e közvetlen alárendeltségnek jogi természete kezdetben még igen határozatlan lehetett. A magyarországi bányajog határozottabb rendezése csak IV. Béla, sőt szorosan véve, tulajdonkép csak az Anjou királyok korával kezdődik, tehá teredetileg túlnyomólag királyi privilegiumokban és a nevezetesebb bányahelységek statutumaiban nyervén külső nyilatkoztatását, formailag nem egységes országos bányajog

volt, hanem számos, particuláris városi vagy vidéki bányajogokból állott. Ilyenek voltak a selmeczi, körmöczi, gölniczi, felső-magyarországi, felsőbányai, abrudbányai stb. bányajogok. Egy országos bányajog alakulásának föltétele a bányaszabadságnak országos törvény által való megállapitása volt, a mi azonban csak 1523. történt, tehát első korszakunkra még ki nem hathatott. Bizonyos belső összefüggés mindamellett az akkori particuláris jogok közt is állt fenn, mert mindnyájan ugyanazon praemissákból indultak ki, s ugyanazon külső befolyások mellett alakultak. S a bányajog okszerü fejlődése akadályokra csak ott talált, a hol a bányaszabadság nem volt képes érvényre emelkedni. Különben az is kedvező jelenség volt, hogy a bányászat alapviszonyainak szabályozásában, a selmeczi bányajog tünteti fel leghatározottabban azon elveket, melyek egyebütt is zsinormértékül fogadtattak el; úgy, hogy a régibb selmeczi bányajognak átvizsgálása, azon elvekkel ismertet meg, melyek a hazánkban fennállott bányajogokra nézve általán véve irányadásúl szolgáltak.

83. §. *A régi selmeczi bányajog.*

A régibb selmeczi bányajog — melynek följegyzése IV. Béla király korába (17. §. III.) esik — nálunk tüzetes tanulmányok tárgya még nem volt. Annál érdekesebb tehát, hogy a bányajog és bányatudományoknak egyik előkelő külföldi notabilitása, Karsten Károly Bernát, annak intézkedéseit a tudományok berlini akadémiája előtt részletesen már több mint 30 évvel ez előtt fejtegette [1]), s hogy legujabban egy másik német tudós, dr. Arndt Adolf tudományos czéljaira Karsten fejtegetésének eredményét tovább hasznosította. [2])

Eme selmeczi bányajog szerint, a földalatti bányabirtok a földnek felszinén létező birtokviszonyoktól független és sajátságos szabályok által rendeztetik.[3]) Ebben két főelv szol-

---

[1]) Über den Ursprung des Berg-Regals in Deutschland, vorgelesen in den Sitzungen der K. Akademie am 28. März und 18. April 1844. Berlin 1844. 12. sk. ll.

[2]) Arndt Adolf, Zur Geschichte und Theorie des Bergregals und der Bergbaufreiheit, Hala 1879. 63. sk. ll.

[3]) Erre a selmeczi bányajog 16. fejezete vonatkozik. L. Árpádkori Uj Okmánytár III. köt. 220. sk. ll.

gál zsinórmértékül; t. i. a bányaszabadság, és a király bányászati jogának adományozása.

A bányaszabadság elvénél fogva mindenki, ki érczeret talált, vagy oly bányának mívelését vállalja el, mely a szabályszerü munka elhanyagolása miatt szabadnak (uratlannak) nyilvánittatott, avagy előbbi birtokosa által felhagyatott, — erre nézve bányabirtokot szerezhet. Több vállalkozó közt elsőbbséget, illetőleg kizáró jogot csak az idő elsőbbsége (az u. n. Alter im Felde) ad. [1])

A király bányászati jogát a bányamester [2]) adományozza, a bányaváros pecsétje alatt [3]). Az adományozás tárgya bizonyos földalatti tér, melynek szabályszerű mértéke van, és mely ehhez képest felméretvén, határjelek által vonaloztatik körül. (czövekeltetik el.) Az adományozott bányák közt legfontosabb az u. n. lelvájna (Fundgrube), mely közvetlenűl a leljog alapján adományoztatik. A bányaadományozás által a vállalkozó a neki adományozott térre, vagyis az u. n. bányamértékre tulajdont nyert[4]). Az annak meghatározására alkalmaztatott mérték a selmeczi régi bányajog szerint u. n. hosszmérték. (Massen nach dem gestreckten Felde) [5]).

Vannak azonkívűl intézkedések a bányamunka módjáról [6]), a bányák folytonos munkában tartásáról, az e tekintetben elkövetett hanyagság vagy mulasztások következéseiről [7]), a bányamunka szünetelésének okairól [8]), a bányáknak egymáshozi viszonyáról [9]), az altárnák jogáról [10]) stb.

III. Figyelemre méltó: 1) Hogy a selmeczi bányajog tartalma nemcsak eme bányaváros localis viszonyait és érdekeit teszi intézkedéseinek alapjául; hanem általánosabb felfogást

---

[1]) 3. 4. 9. és 13. fejezetek.

[2]) Erre vonatkozik az első fejezet.

[3]) 2. fejezet.

[4]) 2. és 7. fej.

[5]) 1. 3. 10. 12. 15. 18. fej., és a függelék.

[6]) 3. 8. 15. fej.

[7]) 4. 10. 11. fej.

[8]) 14. fej.

[9]) 8. 10. 15. 18. 19. fej. és a függelék.

[10]) 5. fej.

tanúsít. Mert a bányavárosokról általán véve szól, [1]) s olyan bányákat is vesz szemügyre, melyek egyházi avagy világi földesurak jószágain míveltetnek [2]). — **2.** Nagy érdekű jelenség azon hasonlatosság, mely a selmeczi és a morvaországi iglaui városi és bányajogok közt fennáll; olyannyira, hogy az iglaui jog latin nyelven, a selmeczinek német szövegét csaknem szó szerint reproducálja. A kettő közti viszonyról más alkalommal már tüzetesen szóltam [3]). — **3.** Hogy a selmeczi bányajog egyes határozmányai a gyakorlati élet útján a XIV. és XV. századokban nevezetes kifejtést nyertek; a mint ezt több, az ottani helybeli bányászatot tárgyazó bányajogi elintézések, valamint a jog későbbi megerősítései is tanúsítják [4]).

84. §. A régi körmöczi bányajog.

I. Körmöcz város **Róbert Károly** királytól 1328. Kuttenberg Csehország akkor legelőkelőbb bányavárosának szabadságait nyerte (20. §. III.). Ezen bányavárosnak már a XIII. században különös bányatörvénye volt, melynek általános európai jelentőségéről már fennebb szóltunk (73. §. II.); s így nem csoda, hogy a XIV. és XV. századokban gyakorlatban volt bányajoga, alapvonásaiban szintúgy mint részleteire nézve, a selmeczi bányajogtól több tekintetben eltért, s inkább a kuttenbergi bányajognak volt utánzása.

Kitetszik ebből, hogy a régi körmöczi bányajog szintén igen nevezetes, azonban más tekintetben, mint a selmeczi. Mert míg ez a régi bányamívelési jog alkotó tényezőinek hatását, és ezen hatás eredményeit tűnteti fel: a körmöczi bányajogban a bányászat azon teljesebb kifejtése, és a bányászok azon magasabb öntudata nyer gyakorlati jogi kifejezést, mely hazánk XIV. és XV. századi bányászati jelentőségének alapja volt. Mindamellett csak a XV. század végén lett följegyezve; s a mit a körmöczi bányajognak egy régibb XIV. századi irásbéli redactiójáról mondanak, mely későbbi tűzvésznek lett állítólag áldozatává; az ottani városi levéltárban találtató adatok által nem igazoltatik.

---

[1]) Selmeczi városi jog bevezetése, és bányajog 1. stb. fej.

[2]) A városi jog bevezetése, és a bányajog 16. fej.

[3]) Magyarország városai és városjogai a multban és jelenben, Budapest 1877. 56. sk. ll.

[4]) Lásd a függeléket.

II. Mátyás király halála után t. i., a mikor az ország közrende különféle megtámadásoknak volt kitéve, s a fennálló jog érvényének biztosításához egyik hatályos mód az látszott lenni, ha határozottabb forma szerint megállapíttatik, — a körmöczi bányajognak irásba foglalása is korszerűnek találtatott. Ez Schayder Péter körmöczi kamaragróf, és Czon Miklós Körmöczbányán királyi bányamester által, a városi község beleegyezése mellett 1492. november 26-án (szent Katalin napja utáni hétfőn) történvén meg; így keletkezett Körmöczbányának első »Perckwerchsgerechtigkeith-ja, német nyelven, mely 26 czikkből áll, s az ottani városi jegyzőkönybe első helyre kebleztetett be. Azonban mikor az alsó-magyarországi bányavidék később Mária királyné birtokában volt, ennek kamaragrófja, Beheim Bernát, 1537. e körmöczi bányajoghoz, segédtiszteinek, valamint a városi tanács és a bányapolgároknak hozzájárultával még 18 czikket ragasztott.

III. A körmöczi bányajogra nézve megjegyezendő, hogy a megállapítása utáni idő sem egészére, sem egyes határozmányaira nézve felvilágosítást nem igen nyujt; mert a nem sokkal később beállt bányajog-reformok alkalmával körmöczi felvilágosításokká alakíttatván át, eredeti formája szerint megszűnt érvénynyel bírni. Ellenben igen tanulságosak reá vonatkozólag az adatok és okmányok, melyek közvetlenűl a XIV. és XV. századi körmöczi bányászatnál alkalmazott jogról korunkra jutottak.

85. §. 3. A felső-magyarországi bányavárosok, névszerint Gölniczbánya régi bányajoga.

I. Erről csak töredékes tudomásunk van; s a müncheni kir. könyvtár azon kézirati codexe, mely a legkörülményesebb adatokat tartalmazza, sem hiteles kiadvány, vagy ilyennek hiteles másolata, hanem egyedűl valamely magánszemély 1500 készűlt irásbeli feljegyzéseinek foglalatja.[1])

II. A régi gölniczi bányajognak e kéziratban foglalt szövege, keletkezésének idejéről mit sem tartalmaz. Hihetőleg a XV. század első felében lett megállapítva; s két részből áll, a tulajdonképi bányajogból, mely 16 czikkben foglaltatik, és a

[1]) Ez a kézirati papircodex az augsburgi városi könyvtárból kerűlet Münchenbe; s igen valószinű, hogy még a XVI. században, a Thurzó és Fugger családok összeköttetésének következtében Magyarországból Augsburgba lett hozva.

bányamesternek hivatalbeli utasításában. Minden jelenség oda mutat, hogy ezen gölniczi bányajognak feljegyzése a selmeczi régi bányajog utánzása akart lenni.

A gölniczi bányajog későbbi fejlődésére és alkalmaztatására nézve azonkívűl még a következő három adat is érdekes ; t. i. 1) A hét felső-magyarországi bányaváros 1481. deczember 25-kén tartott gyűlésének határozmányai ; — 2) A bányavárosoknak Lichtemfeldi Tengler Mátyás, a király főbányamestere (kuniglicher mayestat Oberister Sthaiger im Land czw Vngern) és körmöczi alkamaragróf mint királyi biztos elnöklete alatt, 1498. Rozsnyón tartott gyűlésén a keletkezett egyenetlenségek elintézése végett megállapított határozatai — és 3) Két ugyanakkor hozott érdekes bányajogi itélet, melyeknek egyike egy altárnának rendezésére, a másik pedig egy bányaadományozási ügyre vonatkozik.

86. §. 4. Bányajog az ország egyéb bányavidékein.

I. Lényeges különbséget kell tennünk a fém- és a sóbányászat közt ; mert a kettőnek nemcsak természetes fekhelyeikben vannak egymástól nevezetes eltérő jelenségei, hanem jogi tekintetben is különféle szempont alá esnek.

II. A fémbányászat jogi rendezésére nézve azokon kivűl, a miket a selmeczi, körmöczi és gölniczi bányajogról mondtam, még nevezetes volt : 1) Hogy Nagy-Bányán és Felső-Bányán egy bányarendtartás volt, mely egy ottani : 1535-ki ügydarabban e czím alatt említtetik : »königlicher Mayestät zu Hungern etc. Bergordnung in Neustadt vnd Mittelberg.« Azonban minden ügyekezetem mellett sem sikerűlt eme bányarendtartás szövegét feltalálnom, vagy tartalmáról közelebbi tudomást szereznem. Az arra történt hivatalos hivatkozásból csak azt tudjuk meg, hogy német nyelven volt szerkesztve, s hogy 56 czikkből állott ; — 2) Hogy Erdélyre nézve az ottani bányászat ujjárendezésében nagy érdemű kormányszéki titkár Köleséri Samunak, hogy egy Gyulafehérvárott 1724. július 30-kán kelt jelentéséből azt tudjuk meg, Abrudbányán és Zalathnabányán egykor egy német nyelven megállapított bányarendtartás volt érvényben e czím alatt : »Bergordnung und Freyheiten über die Berg- und Goldwaschwerke zu Abrudbánya und Gross-Schlacken, und den dazu incorporirten Flecken, Dörfer und umliegenden Gebürg.«

Minthogy pedig a XVI. századnak közepe óta mind a szathmármegyei, mind az erdélyi bányák igazgatásában a magyar volt a hivatalos nyelv, kétségtelen, hogy az itt jelzett két német bányarendtartás régibb, hogy tehát mindkettő még az első korszakba tartozik.

III. A sóbányászat tekintetében felemlítendő: 1) Hogy a Sóvári sóbányászatot már Róbert Károly szabályozta különös rendeletek által, s hogy ezeknek szabályozását 1474. Mátyás király is megerősítette;[1] — 2) Hogy a máramarosi sóaknák kezdettől fogva a királynak birtoka voltak, s ezért ott egészen más irányban kifejtett só-rendtartás lett alkalmaztatva, mint Sóvárott. Máramarosban nem a sónyerés biztosításáról volt szó, hanem a sóaknákban dolgozó

---

[1]) Mátyás királynak e nagyérdekű, eddig kiadatlan okmánya a következő: »Nos Mathias stb. universis, quod Nostrae Maiestatis veniens in presenciam fidelis noster Egregius Simon de Sovar, nobis in sua ac Stephani, nec non Nicolai et Johannis fratrum suorum de eadem Sovar nominibus et personis, exhibuit et presentauit quasdam litteras priuilegiales Serenissimi Principis condam domini Karoli Regis Hungarie felicis reminiscencie, in se continencias litterarum olim domini Ladislai similiter Regis Hungariae predecessorum nostrorum carissimorum super certis donacionibus certarum possessionum, videlicet Sowar predicte, nec non Sopatak et Delne vocatarum, omnino in Comitatu de Saros existencium, nec non fodine seu putei salis in eadem possessione Sowar existentis confectarum, petens nos idem Simon cum instancia, ut ipsum et predictos alios fratres suos in omnibus illis libertatibus et prerogatiuis in ipsis litteris priuilegialibus prefati condam Karoli Regis clarius denotatis, graciose tenere et conseruare dignaremur. Nosque tum ad humilem supplicacionis instantiam nonnullorum fidelium nostrorum per eos Nostre propterea porrecte Maiestati, tumque ut idem Simon et alii prenominati de Sowar ad fidem fidelitatemque nobis et Sacre Corone obseruandam eo feruencius, quo se a Nostra Maiestate remuneratos conspexerint, incitentur; iam dictum Simonem et alios predictos de Sowar, sicuti maiorem sic et minorem, in omnibus illis libertatibus, prerogatiuis, graciijs et indultis, quibus temporibus predecessorum nostrorum Regum Hungarie, tum in coquendis salibus, tum et in alijs quibusuis, in continencijs prescriptarum litterarum priuilegialium prefati condam domini Karoli Regis expressarum vsi fuissent et gauisi, et nostris temporibus tenebimus et conseruabimus, ymo tenere et conseruare volumus presencium per vigorem. Quo circa vobis fidelibus nostris vniuersis et singulis Camerarijs vel Vice-Camerarijs in Cameris nostris Cassouiensi et Eperyessiensi, nec non et vbiuis in aliis Cameris existentibus et constituendis stb. (parancs,

bányásznépről, annak jogairól és szabadságairól, s a köztük fentartandó rendről. Ilyen II. Ulászló királynak 1498-ki sórendtartása, melyet a függelékben közlünk; — 3) Hogy végre az erdélyi só-bányászat és só-aknák mívelése körében egész első korszakunk alatt általánosabb és részleteire nézve bővebben kifejtett rendtartás nem tudott érvényre emelkedni; — hogy azonban egyes viszonyokra nézve ott is álltak fenn bizonyos szokások, melyekről azon kor okmányai említést tesznek.

MÁSODIK KORSZAK.

Az általános bányaszabadság megállapításától (1523.) Mária Terézia uralkodásáig.

87. §. Ezen korszak általános áttekintése.

I. Az általános bányaszabadságnak országos törvény által történt megállapítása a magyarországi bányászatra nézve epochális esemény volt. Mert csak ez által lett megadva a törvényes alap, melyen a hazai bányászat eddigi, bányavidékek szerinti szakadottságának megszüntetésével, egygyé alakíttatott, s ennek következtében reá nézve az előbbi particuláris rendezésnek helyébe általános országos rendezés lépett.

E kedvező fordulat mindazáltal gyakorlati valósulást azonnal nem nyerhetett; mert a kor eseményei hatalmas akadályokat képeztek, melyek a teljes eredményt e tekintetben a XVII. század végeig meghiusították.

Ilyen események voltak névszerint: **1.** Az ország folytonos belső zavargásai, melyek lehetetlenné tették, hogy a bányák oly vidékeken, hol a belháború foly, kellő sikerrel míveltessenek. — **2.** Azon körülmény, hogy az ország déli részei állandóan és teljesen török uralom alá jutottak, s ennek folytán itt az előbbi bányászat egészen megszűnt, sőt a bányák elpusztulván, annak egykori létezése is feledékenységbe ment. — **3.** Erdélynek elválása az anyaországtól, a mi kettős mó-

---

hogy elhez tartsák magokat) et presertim (annotatos Simonem, nec non Stephanum, Nicolaum et Johannem de Sowar) in coquendis salibus impedire, turbare, molestare, aut quovis modo dampnificare nunquam et nequaquam presumatis, et nec sitis ausi modo aliquali stb. Datum Barthphe in festo Beate Prisce Virginis anno Domini 1474.« (Az eredeti után.)

don hatott hátrálólag a hazai bányászatra; a mennyiben t. i. nemcsak az ország keleti részei lettek ismét és ismét a magyarországi kormány hatásköréből elvonva, hanem magában Erdélyben is önálló államhatalom keletkezett, mely a bányászatra nézve sajátságos kezelési és eljárási modort követett. — 4. Magyarországban a királyi hatalomnak lazulása, mely előbbi időkben a bányászat felvirágzásának főtámasza volt; — most azonban csaknem szakadatlanúl erős nehézségekkel lévén kénytelen küzdeni, csak a XVII. század végén nyerte ismét vissza azon szilárdságot, melynél fogva az ország összes bányászatára nagyobb befolyást és eredménydúsabb hatást gyakorolhatott.

II. E mellett nem szabad tekinteten kívűl hagynunk, hogy királyaink azon vidékeken, melyek hatalmukban voltak, a bányászat vezetését kezdetben az alsó-ausztriai kamarának rendelték alá, s hogy ez saját szabályozása szerint járván el, és a magyarországi törvények által magát kötve nem tartván, e miatt uj surlódásokra szolgáltatott alkalom, melyek a bányászatra szintén kedvezőtlenűl hatottak. Mert a hatalmasabb földbirtokosok, kiknek jószágain bányák míveltettek, az ország törvényeihez ragaszkodva, a bányakormány intézkedéseinek engedelmeskedni gyakran vonakodtak; sőt régibb idők előzményeit követve, a királyoktól privilegiumok formájában folyvást bányajogosítványokat igyekeztek kinyerni, melyek azután az általános bányaszabadsággal természetesen csak nehezen voltak összeegyeztethetők. Magok a bányavárosok pedig panaszokat emelni meg nem szüntek, s ezek ismét nem ritkán csak speciális és locális compromissumok útján voltak elintézhetők.

III. Ehhez képest tehát Magyarország bányatörténete, második korszakunk alatt is számos oly jelenséget mutat fel, melyek külön fejtegetést tesznek szükségessé; úgy, hogy a bányászat fejlődésében két különböző tényezőt kell megkülönböztetnünk; t. i. a rendezés egységes iránylatait, melyek már feltétlenűl az általános bányaszabadság elve szerint hatnak, s másrészről a számos különösségeket, melyek amazoktól nem ritkán eltérnek, s olyannyira, hogy — főleg a részletekben — itt-ott a bányaszabadsággal még ellentétben állni mutatkoztak.

I. Mária özvegy-királyné, mint az alsó-magyarországi bányavidék birtokosa.

88. §. Mária királyné.

I. Mária királyné részére 1515-ki és 1522-ki házassági szerződéseinél fogva, azon évenkinti 25,000 magyar forint fejében, mely neki házassági ajándékul és ellenhozományul s illetőleg hitbérül leköttetett, bizonyos magyar- és csehországi javak inscribáltattak, akkép, hogy azokat mint ezen országok királynéja bírhassa, és az említett összeg erejéig haszonélvezhesse [1]. E jószágok közt foglaltattak a zólyomi vár tartozékaival együtt, és a hét alsó-magyarországi bányaváros, s továbbá a huszti vár, valamint a máramarosi koronai városok és só-kamarák is [2], melyek a királynénak 1521. át is adattak [3]. Mária királyné pedig a neki inscribált és átadott várak, városok és javak felett oly teljes hatalmat gyakorolt, mint egykor Borbála. Erzsébet, Beatrix és Anna királynék (76. §.) S a kor eseményei magyarázzák meg azon sajátságos jelenséget is, hogy — miután II. Lajos király halála után, I. Ferdinánd a nővére számára történt lekötelezéseket megerősítette és magáéva tette[4] — habár Ferdinánd és Zápolyai János közt a királyi méltóságért háború folyt, azért Mária a bányavárosok birtokát mindkét királylyal szemben mégis megtartotta később is, sőt — Németalföld kormányzójának ne-

[1] Kollár Ádám Ferencz, Casparis Ursini Velii de bello Pannonico libri X., Bécs 1762. a függelékben 296. sk. és 318. ll.

[2] Kollár id. m. 317. l. — Schmidt Fer. Ant. Sammlung der Berggesetze Ungarns stb. I. köt. 85. l. — Hatvani Mihály, Magyar tört. Okmánytár a brüsseli orsz. levéltárból stb. I. köt. 22. l.

[3] Azon tény, hogy Mária királyné már 1521. az alsó-magyarországi bányavárosok birtokában volt, kitetszik a Budán, deczember 1-jén kiadott nyugtatványából, melynél fogva beismeri »quod fidelis noster Magnificus Alexius Turso de Bethlenfalwa Cubiculariorum Regalium Magister, dedit et solvit nobis florenos Hungaricales quinque millia in pecunia numerata ad rationem concordiae inter nos et ipsum super arrendatione Camerae nostrae Cremniciensis factae, secundum quod praedicta summa quinque millium florenorum a prima die Septembris usque ad datam (praesentium) provenire solet« stb. (Az eredeti után.)

[4] Hatvani, id. m. I. köt. 22. l.

veztetvén ki — még Brüsszelből is csaknem souverain hatalommal kormányozta azokat.

II. Azon 25 év, melyek alatt Mária királyné az alsó-magyarországi bányavárosokat birtokolta, az ottani bányászat történetére nézve kettős, t. i. bányamívelési és közigazgatási tekintetben egyaránt fontos volt.

89. §. Az alsó-magyarországi bányák mívelése Mária királyné korában.

I. A királynénak kezdettől fogva egyik főgondja az volt, hogy az itteni bányák mívelését pártfogolja, támogassa és a lehető tökélyre emelje. E czélból mindenekelőtt a Mátyás király halála óta megzavart közbékének helyreállítása volt szükséges. Más alkalommal e tárgyról tüzetesen szólva, részletesen kiemeltem azon megtámadásokat, melyeknek az alsó-magyarországi bányavárosok fennállása és szabadsága, ez időben, névszerint a Dóczyak részéről volt kitéve [1]). Mária királyné, valamint másban, úgy ebben is határozott pártfogója volt a bányavárosoknak; s ebben a Thurzók és Fuggerek által is segíttetvén, a városok leginkább e pártfogásnak köszönhették, hogy a legveszélyesebb évek alatt megóva maradtak azon sülyedéstől, melylyel akkoriban a sors p. o. a felső-magyarországi bányavárosokat sujtotta.

Ezzel összefüggésben állott a királynénak erélye, melylyel arról gondoskodott, hogy a bányavárosok privilegiumai minden irányban foganatosíttathassanak. Jelzett értekezésemben ugyanis felemlítettem azon számos és sokféle privilegiumot is, melyeket a városok II. Ulászló és II. Lajos királyoktól nyertek; de kénytelen voltam egyszersmind constatálni azt is, hogy azoknak nagy hasznát nem igen vehették, mivel a gyakorlati érvényesítésben a szomszéd birtokosok által folyton folyva háborgatva lettek. Mária királyné a városokat ebben is támogatta, úgy, hogy ezek 1521-től kezdve privilegiális és egyéb törvényszerű jogaikat sikerrel gyakorolhatták és tartották fenn külső és belső megtámadások ellen.

A dolog természetében feküdt, hogy ily körülmények

---

[1]) Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelmei a Nagy-Lucei Dóczyakkal 1494—1548. Budapest, 1876.

közt azon sok csapás után, mely a Mátyás király óta beállott válságos idő alatt a városokat és a vidék bányáinak mívelését érte, ismét kedvezőbb fordulat mutatkozott. Azonban tagadhatlan, hogy a magánbányászat régibb virágzó állapota egészen visszaállítható már csak azért sem volt, mert a mohácsi vésznap után a török veszedelem és az ország belső zavarai ide is kihatottak. S azért nem is lehet csodálni, hogy számos bányapolgári család tönkrement, s hogy általános lett a hajlam, most a közhatalom segítségétől és beavatkozásától várni azt, mit addig a magánosok tettek a bányamívelés érdekében. Habár tehát ehhez képest a kisebb bányavállalkozók jelentősége háttérbe lépett; — azért volt a Fuggereken kívűl mégis ez időben is még több hatalmas bányapolgár is, kik vállalataik után lettek nevezetesek. A királyné pedig nemcsak ezeket segítette, hanem a maga részéről is nagyobb dimensiók szerint szerzett bányabirtokot, melyet az akkor már haladottabb bányatechnika alkalmaztatásával kedvező eredménynyel míveltetett. Így Selmeczen azon altárna, melyet Biber György kohója közelében 1497. Pisch Siegfrid és Lütz János kezdtek építeni [1]), s mely később Bibertárna (Biberstollen) nevezete alatt a XVIII. századig, az összes selmeczi kincstári bányamívelésnek fő míve maradt [2]), — a királyné számára szerzett bányák összpontosító vállalata volt. A királyné egyébiránt azt ismételve különös jutalomra méltónak találta. [3]) Hogy 1540-től fogva mi eredményei voltak e bányamívelésnek, arról csak igen kevés, töredékes és határozatlan adataink vannak. Annyit mindazáltal tudunk, hogy a királynénak jövedelmei a selmeczi bányászat után inkább csökkentek, hogysem emelkedtek [4]), s ugyanazt lehet sejteni más bányákról is. A királyné is taka-

---

[1]) Kachelmann János, Geschichte der ungr. Bergstädte III. köt. 125. l.

[2]) Az 1608-ki nagy bizottsági bányajárásról szóló jegyzőkönyvben már Felső-Bibertárna vagyis »Ober-Biberstollen« nevezete alatt említtetik.

[3]) Ennek nevezetes példáját Schmidtnél találjuk id. m. I. köt. 92. 93. 110. ll. — Böhaimb I. Ferdinándnak is kegyelmében állt (Hatvani id. m. I. köt. 376. 378. ll.) — Érdemeit a kohászat körül Miksa király is méltatta, Schmidtnél id. m. II. köt. 37. l.

[4]) Ez a királynénak már jelzett 1540-ki utasításából is kitetszik.

rékoskodni kezdett, különösen ott, hol nagyobb költségekre lett volna szükség. S ezekhez még az is járult, hogy az alsó-magyarországi bányászatra Ferdinánd, nővérének nevezetes követelései daczára, szintén mindinkább nagyobb befolyást gyakorolt, — igen sokban a királyné érdekében, de olyanban is, a miben ez előbb függetlenűl intézkedett. Mindezek arra mutatnak, hogy Mária ügynökeinek eljárása elvégre, a megváltozott viszonyok közt, az alsó-magyarországi bányászat érdekeinek többé már meg nem felelt.

90. §. Az alsó-magyarországi bányászat igazgatása Mária királyné korában.

I. Mária királyné előkelő administrativ notabilitas lévén, azon közigazgatási ügyességet, mely kormányzási emlékét utóbb Németalföldön nagyra emelte [1]), már Magyarországban, és névszerint az alsó-magyarországi bányavárosoknak neki átengedett birtokában kezdte kifejteni; s ezen ügyben szintén Behaimb Bernát volt tiszti segéde. A támogatás, melyet az alsómagyarországi bányamívelés ez időben tapasztalt, nagyrészben a királyné intézkedéseinek volt következése. Ezen uj igazgatási rendezés részleteinek kifejtése a jelen munka feladatához nem tartozik. Csak két reformját szükséges közelebb szemügyre vennünk, melyeknek maradandó jelentősége volt.

Ezeknek egyike a körmöczi és selmeczi kamaráknak szervezése volt. Körmöczbányán nevezetes bányákat is bírt[2]); és hajlandó lett volna a beszterczebányai rézvállalatot is megszerezni, ezt azonban a Fuggerek neki át nem engedték[3]). Az ez időben híresebb bányapolgárok főkép Selmeczen tartózkodtak, s ezek közűl különösen a Rothahnok (Rubigallus, Pál és Tivadar), Öder Simon, Schlaher Quirin, Unger Gergely stb. említendők. Az egykor nagyhírű selmeczi bányapolgári Rösel család ez időben halt ki. (1551).

---

[1]) Juste Tivadar, Vie de Marie de Hongrie. Brüssel stb. 1861.

[3]) Ez a Körmöczbányán később tartott bányajárásokat tárgyazó jelentések szerint, az alsó altárna (tiefster Haupt-Erbstollen) körül, mely 1519. kezdetett meg, s oly módon alakult, hogy ott az u. n. »Gold-Kunsthandlung« keletkezett, s hogy ahhoz több más bányaépítmény és felkészítési műhely csatoltatott.

[3]) A királyné azonban az úrvölgyi bányákat bírta, l. Hatvani id. m. II. köt. 181. l.

II. Mária királyné az alsó-magyarországi bányászat vezetését, az előbb Hallban volt pénzverdei főnökre Böhaimb Bernátra bízta [1]; kit — miután a Thurzók és Fuggerek a körmöczi kamarát neki átengedték, Thurzó Elek pedig a kamaragrófi hivatalról lemondott — 1524. körmöczi kamaragrófnak is kinevezett. Böheimb e hivatalt 1538-ig viselte [2], s a királyné bizalmának meg is felelt; midőn a bányavárosoknak nem ritka ellenzésével, a fellázadt bányásznép törvényellenes és önhatalmu törökvéseivel, s a szomszéd birtokosok folytonos ellenségeskedésével szemben, a bányák mívelését elvégre lehetőleg mégis kellő rendbe hozta.

Hogy neki ebben mily roppant nehézségekkel kellett küzdeni, arról a királyné 1540. június 1-jén kelt utasitása tesz bizonyságot, mely mellett, Böheimb hivataloskodásának bevégeztével, biztosait az alsó-magyarországi bányavidékre egy uj reformatio megállapítása végett küldte [3]. Ez utasítás részleteiből azt látjuk, hogy a bányák mívelése sok és csak nehezen legyőzhető természetes akadályokra talált, hogy a bányapolgárok elszegényedve, költséges vállalatokra kép telenek voltak, és uj mívelésektől különben is tartózkodtak; hogy a bányásznép nagy részben elkedvetlenedve és demoralisálva, nem fejtette ki a kellő munkaerőt, hogy végre a bányaügy egészben véve a királyi kincstár követelései által túl volt terhelve, és külső háborítások ellen is alig volt képes magát tartani. Böheimb e megszorúlt viszonyok közt oly körűltekintést és buzgóságot tanusított, hogy a király elismerését is kiérdemelte. A míg ugyanis előbb az országban lévő bányakamarák a királyi kincstárnoknak voltak alávetve, ki valamennyi bányáról a maga személyében intézkedett, s e tekintetben a király rendeleteit hajtotta végre:

[1] Thurnschvamb Engelnél, Gesch. d. ung. Reichs u. s. Nebenl. I. köt. 201. l.

[2] Mária királynénak 1538. Brüsselben febr. 16. Nagy-Lucsei Dóczy Miklóshoz intézett leveléből az tetszik ki, hogy ügyeit akkor már »Egregius Joannes Dobraviczky Vice Camerarius noster Cremniciensis« vezette. (Az eredeti után). — Bányabiztosai számára 1540. kiadott utasitásában a királyné Behaimet »vnsern vorigen Cammergrafen«-nak nevezi. (Schmidt Berggesetze Ungarns I. köt. 124. l.)

[3] Schmidt, Berggesetze Ungarns I. köt. 121. sk. ll.

— Mária királyné e két bányakamarájának több függetlenséget adott, úgy, hogy ezek közvetlenűl alatta álltak, s az ő parancsai szerint működtek. Mindkettőnek szervezése a dicasteriális rendszernek később Magyarország pénzügyeire nézve történt általános alkalmaztatását készítette elő; s a bányák jövedelmeit, valamint a folyó ügyek elintézését Böhaimb Bernát mint kamaragróf, s Dobraviczky János és Böhaim Berthold mint alkamaragrófok kezelték segédtiszteikkel, és illetőleg vezették számadás kötelessége mellett. Ez ügykezelés részleteire nézve határozottabb fevilágosítást, a királynénak már jelzett 1540-ki utasítása nyujt. [2]).

A királyné másik reformja a bányajogra vonatkozott. A mennyiben t. i. az akkor fennálló 1492-ki körmöczi bányarendtartásnak több hiánya tapasztaltatott, s abban kiválólag a bányamester hivataloskodása nem volt kielégítőleg szabályozva; Böhaim Bernát, alkamaragrófjaival és bányahivatalnokaival, s úgy szintén Körmöcz város birájával, tanácsával, községével és bányapolgáraival együtt 1537. a bányamester tiszti teendőiről, és néhány más bányajogi kérdésről, 18 pontot állapított meg, melyek a bányarendtartást kiegészítették és ahhoz todatképen ragasztattak. Eme bányajogi szabályozást a függelékben fogom közölni.

91. §. Egyezség Mária királyné és I. Ferdinánd közt 1548.

I. Az I. Ferdinánd király és nővére Mária közti, eredetileg barátságos és szivélyes viszony idő folytával több oknál fogva meg lett zavarva. Ez okokról határozott és kimerítő tudósítással ugyan nem bírunk. A kor eseményei mindazáltal már magokban véve is kedvezőtlenöl hatottak a kölcsönös egyetértésre; s ehhez mindkét részről még bizonyos elkeseredettség és formaszerű panaszok is járultak. Ferdinánd ugyanis, mint az ország királya, azon csaknem független hatalmat, melyet Mária az alsó-magyarországi bányavidék felett gyakorolt, szívesen nem láthatta; míg másrészről ez ismét arról panaszkodott, hogy a huszti vár és a máramarosi sóbányák tőle elvonattak, s hogy a neki szerződésileg kikötött jövedelmek, testvére által azon pontossággal át nem szolgáltattak,

[1]) Mindamellett v. ö. Hatvani (Horváth Mihály) Okmányt árát I köt. 376. l.

mely méltóságának és kivánatainak megfelelt volna. Az innen származott feszültség végre V. Károly császárt arra bírta, hogy mint közbenjáró lépjen fel, s testvérei közt a békés egyetértést ismét helyreállitsa.

A császár fáradozásainak eredménye az volt, hogy Ferdinánd és Mária 1548. minden differentiáikra nézve egyezségre léptek, a miről Augsburgban márczius hó 7-kén ünnepélyes okmány készült. Minthogy pedig ez egyezség által Ferdinánd utódjai is kötve lettek, Maximilián főherczeg, Ferdinándnak fia, annak megtartására márczius hó 8-kán magát külön kötelezte [1]).

II. E szerződésben az egyezség az alsó-magyarországi bányavárosokra nézve akkép lett megállapítva, hogy I. Ferdinánd azokat Mária királynétól haszonbérbe vegye és ennek fejében Máriának életfogytiglan évenkinti bért fizetni tartozzék, mely nem külön számíttatott, hanem Mária királynénak valamennyi javai és jövedelmei után összesen 34,000 magyar forintban lett meghatározva [2]); a mihez képest tehát ez összeg talán helyesebben életjövedéknek lett volna nevezendő.

Az ugyanazon ügyben még 1549. szeptember 17-kén Ferdinánd és Mária közt létesült pótszerződés, valamint az átadási okmányok is nagy érdekkel bírnak, melyeknek részletes fejtegetésébe azonban itt nem bocsátkozom. Mária királyné pedig ez időtől fogva visszavonulva élt, 1556. szeretett bátyját, V. Károlyt, lemondása után Spanyolországba követte, s elvégre itt 1558. október 18-án, ennek kimulta után négy héttel, szintén meghalt.

II. A Fuggerek mint a beszterczebányai rézbányászat haszonbérlői.

92. §. A beszterczebányai rézvállalat (Kupferhandel) a Fuggerek kezelése alatt.

A Fuggerek a beszterczebányai rézvállalatot azon szerződés alapján birták haszonbérben, melyet Thurzó Elek, mint

---

[1]) Hatvani id. m. II. köt. 153. sk. ll.

[2]) U. o. 154. l.

II. Lajos király meghatalmazottja, Fugger Antallal 1525. kötött, s melynél fogva az Ernustféle beszterczebányai bányavállalat minden akkori tartozékaival, 15 esztendőre, évi 25,000 forintnyi bér mellett adatott haszonbérbe; a Fuggerek pedig egyszersmind arra is kötelezték magokat, hogy a királynak 50,000 forintnyi kölcsönt is adnak, mely a haszonbéri idő alatt fizetendő bérből törlesztessék. [1])

Ehhez képest az említett szerződés kettős szempontból jöhetne figyelembe, t. i. mint azon financzoperáczióknak egyike, melyek II. Lajos uralkodását jelzik, s másrészről mint a hazai bányászatra vonatkozó fontos esemény. Itt azonban csak az utóbbi tekintet szolgál zsinórmértékül, melyre nézve megjegyzendő:

1) Hogy e szerződés szorosan véve nincs öszefüggésben az Ernust Zsigmond által 1494. Thurzó Jánossal (78. §.) valamint az Ernust János által 1515. és 1522. a Thurzókkal és Fuggerekkel kötött szerződésekkel (79. §.); hanem magában álló haszonbéri szerződést képez. Miután t. i. II. Lajos király 1525. az akkor beállott okoknál fogva, a beszterczebányai Ernustféle rézbányákat, tartozékaival együtt lefoglalta; ennek következtében azokat mint kincstári bányabirtokot adta haszonbérbe a Fuggereknek.

2) Hogy az Ernust családnak joga e szerződés megkötése alkalmával tekinteten kivűl hagyatott ugyan; mert az, az 1522-ki szerződésnél fogva, 1540-ig különben sem lett volna érvényesíthető, s a Fuggerek haszonbére is csak ez évig terjedt; hogy azonban II. Lajos király 1526. márczius 12-kén ünnepélyes okmánynyal az Ernust családot jogai épségben maradása iránt [2]) meg is biztosította. A miből kitetszik, hogy

[1]) E szerződés szövegét lásd Horváth Mihálynál, Magyar Történelmi Okmánytár a brüsszeli levéltárból és a burgundi könyvtárból I. köt. 27. l. — Kelet, hely és idő nélkül köttetett, a pápa, a császár, a lengyel király, és Ferdinánd főherczeg követeinek közbejöttével. V. Károly ezen, és több Mária királyné jogaira vonatkozó okmányt 1544. »in oppido nostro Bruxellensi ultima die mensis Novembris« irta át; s ez átiratból tetszik ki, hogy a szerződés 1525. köttetett.

[2]) »Nos Ludovicus stb. quod nos cum fideli nostro Magnifico Johanne Ernust de Chaktornya etc. super domo, fodinis et montanis suis

a Fuggerek haszonbérének tárgya a koronának oly joga és jövedelme volt, melynek jogi minőségét meghatározni kissé nehéz.

3) Hogy azonban az Ernust család 1540. Ernust Gáspárban kihalván, annak összes vagyona a koronára szállt, [1]) s így a beszterczebányai birtok is a királyi kincstár tulajdonává lett; míg másrészről időközben Fugger Raimund és Jeromos is meghalván, csak Fugger Antal volt még a beszterczebányai vállalat birtokában.

4) Végre, hogy Ferdinánd 1541. Bécsujvárott, február 15-én a haszonbéri szerződést ezen Fugger Antallal és unokatestvéreivel további 15 évre meghosszabíttotta.

II. A beszterczebányai haszonbéri szerződés kiindulási és czélpontjainál fogva túlnyomólag financzoperáczio volt ugyan, azért azonban közgazdasági hatása is igen nagy volt a magyarországi bányászat körében. Mert a Fuggerek mint ügyes és egyszersmind dusgazdag vállalkozók, hogy a beszterczebányai üzletet minél virágzóbbá tegyék, annak vezetését az akkori időkhöz képest, előkelő szakférfiakra bizták, s nem kiméltek költséget, hogy területe kellőleg kikerekítessék, — mi vég-

Neustollen et Erbstollen, tam scilicet argenteis, quam cupreis, ac aliis metallis et mineris extra et intra civitatem Bistriciensem aliter Novum Zolium vocitatam existentibus habitis, nec non totalibus possessionibus suis Newstollen et Erbstollen; ac Elesdorf, Reczka, Ulmansdorf nominatis; item directis et equalibus medietatibus possessionum totalium Zenth Jakab et Henczmanczdorf superior et inferior nuncupatis, omnino in Comitatu Zoliensi existentibus; ac cunctis libertatibus, instrumentis, et pertinentiis earundem domus, fodinarum, possessionum, nec non officinis, aliisque universis apparamentis; item allodio in fine praenominatae Civitatis nostrae Neosoliensis in eodem Comitatu Zoliensi existenti adiacentibus; in quarum quidem omnium quieto et pacifico dominio idem Joannes Ernusth fuisse perhibetur, quas et quod idem superioribus annis Fukaris et Thurzonibus arendaverat, et quas nos anno superiore propter certas causas ad manus nostras per officiales nostros colendas ab ipsis Fukaris et Thurzonibus receperamus stb. ne idem Joannes Ernusth et heredes sui aliquod praeiudicium vel damnum in juribus, quae in illis fodinis habent stb.: ad certam concordiam medio dominorum Praelatorum et Baronum, ac Consiliariorum nostrorum devenimus modo infrascripto stb. stb. Datum Budae in festo Beati Gregorii Papae anno Domini 1526.« (Hiteles másolat után.)

[2]) Pozsonyi 1542.: 43. tcz.

ből nemcsak tartozékait terjesztették ki folyton-folyva (p. o. Mosnitzra és a revutczai völgyre, Liptómegyében), hanem hasznosítását is emelték, addig hallatlan fokra. Hogy ez alkalommal Beszterczebánya város hatóságával, valamint a vidék nemességével, és csaknem valamennyi szomszédaikkal számos egyenetlenségeik voltak, — sőt magával Mária királynéval mint a bányavárosok birtokosával is csak nehezen tartották fenn a jó egyetértést; azon — főkép az akkori zavaros viszonyok közt — csodálkoznunk nem lehet. A Fuggerféle vállalatnak — mely valóságos mintaszerű bányaüzlet volt — sokirányú kedvező befolyását egyébiránt az egész környék is tapasztalta; mert nemcsak élénkebb pénzforgalomra adott alkalmat, hanem a szomszédoknak sok anyagi és szellemi segitséget és támaszt is nyujtott. S ehhez járult még a családnak európai tekintélye is; úgy, hogy a vele szembeszálló ellenfelek csak ritkán érhettek czélt. — Érdekes, hogy maga János király is barátságos szint mutatott a Fuggerek irányában, sőt pártfogásában is részesítette őket.[1]) Szóval, nyerészkedési szellemök

[1]) Ez kitetszik János királynak parancsából, melyet Budán 1530. január 17-én az e vidékeken hadi parancsnokaihoz Kozka Péter és Kozka Miklóshos intézett. »Sciatis — mond a király — nos fodinas nostras Bystricienses, simul cum officina in bonis nostris Rebucza habita, nobilibus Raymundo, Antonio et Hieronimo Fuccaris de Augusta iuxta concordiam superinde per Maiestatem nostram cum eis factam pro annua arenda per eosdem Fuccaros hominesque ipsorum libere et absque omni impedimento tenendas et colendas dedisse et obligasse; in facto etiam solutionis tricesimarum, tributorum et theloniorum nostrorum nobis de eductione cupri ac introductione plumbi ac aliarum rerum provenire debentium cum ipsis Fuccaris convenisse, usum etiam silvarum et pratorum nostrorum, sed et aquarum, per eosdem de voluntate nostra ab antiquo possessorum, dictis Fuccaris concessisse. Eisdem insuper Fuccaris, officialibusque ac hominibus, servitoribus et familiaribus eorundem, ut ipsi cuprum et plumbum, et alia universa bona ad necessitatem dictarum fodinarum pertinentia educere et introducere possint et valeant, liberum et securum iter patefecisse et concessisse« stb. (Ennek folytán a parancs): »Quatenus praedictos Fuccaros officialesque, et servitores ac homines eorundem cum cupro, plumbo, sarcinis, vestimentis, nec non rebus quibuslibet, tam ad vestituram servitorum ipsorum, quam etiam ad usum eorundem, necessitatesque dictarum fodinarum pertinentibus, ubique in bonis nostris haereditariis semper pacifice, quiete et absque omni impedimento, solutioneque, tricesimarum tributorum et teloniorum ire et redire, officina-

javukra nagy hasznot hozott; de mások javára is szolgált, s így általan véve kétségtelen, hogy a Fuggerek vállalata a hazai bányászatra üdvös hatással volt.

III. A Fuggerekkel 1541. kötött haszonbérnek csak rövid tartama volt; s Fugger Antal és Reymund összes beszterczebányai birtokukat bizonyos feltételek mellett már 1546. ápril 16-kán, egy uj egyezmény alapján azon év augusztus 2-kán adták át Ferdinánd király biztosainak.[1]) Ez időtől fogva a Fuggerek — miután 1535. magyar honfiaknak ünnepélyesen befogadtattak,[2]) — már csak mint Pozsonymegyei birtokosok, mint Vöröskő [3]) és Detrekő [4]) várainak urai, nevezetesek még hazánk XVI. századi történetében. Tekintélyökről az tanúskodik, hogy 1551. oly privilegiumot nyertek, mely szerint esküdni személyesen nem tartoztak, hanem az eskűt tisztjeik által tétethették le. [5]) Történetök eme része azonban a jelen munka

que nostra praedicta, ac quaslibet sylvas, aquas, prata et fenilia in pertinentiis nostrorum castrorum Sklabyna et Lykava existentes et habita, eisdem Fuccaris, officialibusque et hominibus ac famiiiaribus eorundem absque omni impedimento ubique regere, uti et frui permittatis« stb. (Hiteles másolat után.)

[1]) Schmidt Ferencz Antal, Sammlung der Berggesetze Ungarns stb I. köt. 166. sk. ll.; — és számos eme egyezményre és annak foganatosítására vonatkozó iromány ok, a bécsi cs. k. udv. kamara levéltárában.

[2]) Ferdinánd királynak Bécsben 1535. »in festo decollationis Beati Joannis Baptistae« ezen honfiusításról kiadott privilegiuma szól Fugger Raymund, Antal és Jeromosnak, s törvényes utódaiknak. (A kir. könyvben.)

[3]) Vöröskő várát és uradalmát a Fuggerek azon ünnepélyes örökvallás alapján birták, melyet Fugger Raymund, Antal és Jeromos Thurzó Elekkel a pozsonyi káptalan előtt kötöttek, s melyet I. Ferdinánd 1536. Bécsben január 1-jén (in festo Circumcisionis Domini) királyi jóváhagyása által megerősített. (A királyi könyben.)

[4]) Detrehkő várát és uradalmát a Fuggerek zálogúl birták 27 ezer $187^1/_2$ rajnai forintnyi adósság fejében, melyeket Fugger Antal és János Jakab a Salmis Eckius grófnak kölcsönöztek. I. Ferdinánd ezen zálogszerződést Passauban 1552. július 10-kén hagyta helyben. (A királyi könyvben.)

[5]) I. Ferdinándnak ez iránti 1551. Augsburgban február 12-kén adott privilegiuma közvetlenűl szól Fugger Antalnak, mint a ki »tanquam senior et principalis ceterorum fidelium nostrorum Fuggerorum, nepotum suorum, habeat una cum ipsis nepotibus suis in Regno nostro Hungariae arcem Wereskew vocatam in Comitatu Posoniensi habitam, cum suis pertinentiis« stb. (A királyi könyvben.)

köréhez nem tartozván, röviden csak azt jegyzem meg, hogy Fugger Máriának Pálffy Miklóssal a győri hőssel kötött házassága által Vöröskő birtoka a Pálffy családra ment át, s hogy azóta a Függerek története Magyarországban a Pálffy család történetével olvadt össze.

III. I. Ferdinánd, az akkori Magyarország összes bányászatának birtokában.

93. §. I. Ferdinánd és az 1548-ki országgyűlés.

I. Miután I. Ferdinándnak Mária királynétól az alsó-magyarországi bányavidéket, és a Fuggerektől a beszterczebányai bányákat és rézvállalatot visszaszerezni sikerült, az akkori Magyarországban, a mennyiben t. i. török foglalásnak áldozatúl még nem esett, az összes bányászatnak birtokában volt. Ide tartoztak névszerint a dunai részeken kívűl, Felső-Magyarország, az ország éjszak-keleti részei,[1]) és Erdély is.[2])

II. I. Ferdinánd, a ki egyszersmind Csehországot és az u. n. alsó-ausztriai országokat (t. i. Alsó- és Felső Austriát, Styriát, Karinthiát és Karnioliát) is bírta, s ez országokban a bányászat ügyét ujonan már kedvező sikerrel rendezte;[3]) gondját most a magyarországi bányászat uj rendezésére is kiterjesztette. Eredeti terve az volt, hogy az országnak egygyéalakított bányászatát itt, az országgyűlés hozzájárúltával, mint országos ügyet szabályozza; s a fém-, és sóbányák és bányászat kérdését is ez értelemben bocsátotta az 1548-ki országgyűlés intézkedése alá.[4])

Az országos rendek a király propositióit tanácskozás alá vevén, elvben pártolták is; részletes tartalmukra nézve mindazáltal oly megjegyzéseket tettek, s oly ellenindítványok-

---

[1]) Zápolyai János királynak 1540. bekövetkezett halála után ezek Ferdinándra szálltak; kinek biztosai, 1552-ki jelentésökben e vidékről is körülményesen szólnak. L. Engel, Geschichte des ungr. Reichs u. s. Nebenländer, III. köt. 16. sk. ll.

[2]) U. o. 6. sk. ll.

[3]) Wenzel Gusztáv, Handbuch des allg. österr. Bergrechts, Bécs, 1855. 81. sk. ll.

[4]) A királynak e tárgyban tett propositióit lásd Fraknói Vilmosnál, Magyar Országgyűlési Emlékek III. köt. 196. sk. ll.

kal léptek fel,[1]) hogy Ferdinánd, ki a magyarországi bányászat reformját igen sürgősnek találta, s az ügyet hosszadalmas tanácskozások tárgyává tenni nem kivánta, annak más úton történendő elintézésére határozta el magát.[2])

Hogy a hazai bányászat országos törvény által való rendezésének ekkori elmaradása a bányák mívelésére, és még inkább a bányatörvényhozásra nézve oly következéseket vont maga után, melyeket Magyarország közjogának, s pénzügyi- és gazdasági érdekeinek szempontjából kedvezőknek mondani semmikép nem lehet, — az a dolog természetében feküdt.

94. §. Egy királyi országos bányarendtartás megállapítását előkészítő tárgyalások.

I. Az 1548-ki országgyűlésnek szétoszlatása után, s miután a bányavárosok kivánatait is meghallgatta volna, I. Ferdinánd 1549. tanácsosainak azon szándékát adta tudtúl: »Decretum est Maiestatis Regiae ad promovendum commune bonum, ad augendos Camerae suae proventus, ad res et fortunas subditorum suorum amplificandas, et his contraria avertenda, potestate et auctoritate sua uti;« s minthogy

---

[1]) Az országos rendek ezirànti felterjesztését lásd u. o. 207. sk. ll.

[2]) A király erre nézve következőleg nyilatkozott: »Etsi Status et Ordines eo tempore (t. i. az 1548-ki országgyűlésen) congregati significaverant, sibi plurimum probari eam diligentiam, qua Regia Maiestas proventus suos reformare studeret, nec displicere sibi modum, quem Eadem ad tollendos et corrigendos adhibendum esse duceret: tamen cum videret Maiestas Regia et illius temporis rationem, et negotiorum, quae in eo Conventu gerebantur, magnitudinem et multitudinem non ferre, ut longior ea de re, quamquam per se maxime utili et necessaria, tractatio haberetur, Maiestas Sua eam tum omisit, et ita seposuit, ut primo quoque tempore sibi resumendam esse arbitraretur. Cum igitur satis intelligeret Maiestas Regia, quantum cum sua, tum reipublicae referret, rei metallicae curationem et culturam, apud eas imprimis Civitates, quae Montanae vocantur, bene constitutam et ordinatam haberi, nec illorum abusuum et defectuum emendationem sine ingenti detrimento diutius differri posse; post multas consultationes et tractationes in Consilio Suae Maiestatis ea de re diversis in locis habitas, visum est Suae Maiestati in rem praesentem eundum esse, ibique et locis et rebus omnibus bene perspectis consilium capiendum, modumque et ordinem instituendum esse, quo dicti abusus tolli, et minerarum cultura maiori cum fructu exerceri posset.« 1550-ki királyi leirat, magyarországi helytartójához és tanácsosaihoz.

»constituendi ordinis et Judicii Montani potestas non Civitatibus aut alii cuipiam, sed Principi tantum competat;« ő tehát »cum consilio Consiliariorum Consilii Hungarici citra longiorem dilationem curare et committere« akarná, »ut quae diuturna meditatione, summaque cura, diligentia ac provisione de modo gerendarum et administrandarum rerum montanarum, deque jurisdictione montana ad beneplacitum Suae Maiestatis constituta et ordinata sunt, nequicquam obstante contradictione Civitatum, debitum effectum consequantur ac publice edantur, ut cuivis pro jurium suorum cautela et defensione nota esse possint.«[1])

Ennek folytán Ferdinánd az alsó-ausztriai kamarához, melyre t. i. a magyarországi bányászat vezetését bízta volt, Prágából 1549. szeptember 6-kán, a Csehországban általa 1548. január 1-jén kihirdetett szent-joakimvölgyi bányarendtartást (Joachimsthaler Bergordnung) azon meghagyással küldte át, hogy annak és más akkor nevezetesebb bányatörvények alapján, az alsó-magyarországi bányavárosok számára egy bányarendtartás javaslatát dolgozza ki.[2]) Azon év október 27-kén pedig ugyanahhoz egy másik rendeletet bocsátott ki azon meghagyással, hogy a bányavárosok kivánatai és panaszai, valamint a bányászat szükségletei iránt fölterjesztést tegyen, melynek alapján azután a legközelebbi országgyűlésen orvoslást eszközölni lehessen.[3])

Az alsó-ausztriai kamara e kettős megbizásnak eleget tett ugyan; azonban a bányarendtartásnak általa készitett javaslata életbeléptetésénél akadályokra talált; fölterjesztését illetőleg[4]) pedig nincs tudomásunk, hogy az országgyűlésen tárgyaltatott volna.

II. Az ez után következett évekből 1555-ig szintén nincs tudomásunk, hogy a hazai bányászat érdekében nevezetesebb

[1]) Másolat, kézirati gyűjteményemben.

[2]) Schmidt, Berggesetze Ungarns stb. I. köt. 196. l.

[3]) Fraknói Vilmos, Magyar Országgyűlési Emlékek, III. kötet 263. sk. ll.

[4]) A fölterjesztett javaslatra vonatkozik Selmeczváros 1550-ki jegyzőkönyve, melyből kitetszik, hogy e javaslat, megtartás végett, a bányavárosokhoz átküldetett; azonban foganatosítás nélkül maradt.

intézkedések tétettek volna. A bányavárosok ugyan ismételve tettek ez iránt lépéseket az országgyűlésnél,[1]) de ez egyéb főfontosságú ügyekkel lévén elfoglalva, 1552. csak azon kérést intézte ő felségéhez, hogy uj bányák nyitásánál (ad erectionem novarum fodinarum) a fennálló országos törvények és privilegiumok értelmében intézkedjék.[2]) Másrészről I. Ferdinánd a bányavárosok ügyében ugyan 1552. eljárt vizsgálati bizottság jelentésére Augsburgból 1555. ápril 5-kén azon határozatot küldte le, hogy a bányarendtartás átdolgozott javaslata a legközelebbi országgyűlés elé lészen terjesztendő.[3]) E mellett I. Ferdinánd meg nem szűnt 1550-ki bányarendtartásának gyakorlati foganatba vételét sürgetni s p. o. még 1561. egy különös eset alkalmával, a selmeczi bányapolgárokat intette arra, hogy annak szabályaihoz tartsák magokat.[4])

III. Ez időtől fogva azonban nem lévén többé szó arról, hogy a bányarendtartás az országgyűlés hozzájárulásával állapíttassék meg, I. Ferdinánd 1550-ki szabályozását ujból átvizsgáltatta, s mint második bányarendtartását 1562. a hét alsó-magyarországi városoknak hirdette ki.[5])

95. §. A miksai bányarendtartás (Maximilianische Bergordnung, Maximiliana) 1) Keletkezése.

I. Eddigi fejtegetésünk két tényt constatált; t. i. hogy Ferdinánd a bányatörvényhozást valamint többi országaiban, úgy Magyarországban is rendezni komolyan kivánta; s hogy — miután az 1548-ki országgyűlés ez iránt álláspontját magáévá tenni vonakodott — királyi hatalmánál fogva a bányászat körűli intézkedésekben nem a magyarországi jogélet előzményeit követte, hanem azon eredményeket vette mintául, melyeket a többi országaiban már fennálló bányarendtartások nyujtottak. Ehhez képest járt el már 1549., és ez iránytól

---

[1]) P. o. Beszterczebánya 1550. január 9.; — a hétbányaváros öszszesen 1552. február 20-kán; — Körmöczbánya 1552., a bányavárosok országgyűlési követei 1554. február 23-án stb. (Fraknói id. m. III. köt. 274., 347, 352., 495. ll.)

[2]) 1552 : 36. tcz.

[3]) Schmidt, Berggesetze Ungarns, I. köt. 232. l.

[4]) U. o. I. köt. 341. l.

[5]) Selmecz város jegyzőkönyve.

őt többé sem az országban ez iránt mutatkozó idegenkedés, sem a bányavárosok e tárgyban tett kérelmei nem voltak képesek elvonni; míg végre a már elkészűlt bányarendtartást újból átdolgoztatván, az alsó-magyarországi bányavárosok számára 1562. hirdettette ki.

II. A királynak e döntő lépése mindazáltal a nehézségeken nem tágított; mert a bányavárosok, támogatva ügybarátaik által, most már nyiltan kezdtek panaszt emelni az iránt, hogy privilegiumaik és bányászati szabadalmaik az uj bányarendtartás határozatai által megsértetnek, sőt lényeges pontjaikban meg is semmisíttetnek. Jóllehet I. Ferdinánd ezen nehézséggel szemben bányarendtartását vissza nem vonta; s halála után (1564.) utódja Miksa király annak kihirdetését Bécsben 1565. február 10-ke alatt ismételte, [1]) azért elvégre mégis czélszerűbbnek látszott kamarai bizottságot (a magyar királyi udvari kanczelláriának határozott kizárásával[2]) rendelni, mely a fenforgó nehézségek mellőzése végett az alsó-magyarországi bányavárosok küldötteivel tanácskozzék.[3])

III. A tanácskozások 1565. július végén kezdődtek, és több éven át tartottak. Körmöcz és Beszterczebánya városok a bányarendtartás elfogadását a magyar országgyűlés beleegyezésétől kivánták függővé tenni, ellenben az udvari biztosok azt feltétlenűl már 1568. ápril 29-én akarták életbeléptetni. Ez azonban a városok folytonos panaszai miatt meg nem történt; míg elvégre a királynak 1570. deczember 21-ki nyilatkozata folytán, a bizottmányi tanácskozások akkép fejeztettek be, hogy a bányarendtartás, és a bányavárosok privilegiumai, bányastatutumai s érvényben lévő szokásai akkép összeegyeztettek, hogy az utóbbiaknak főpontjai egybeállíttatván, a bányarendtartáshoz két u. n. felvilágosító szabályzat (Erläuterungen) formájában függesztettek. Ez értelemben a miksai bányarendtartás véglegesen megállapíttatván, 1573. február 16. a két felvilágosító szabályzattal együtt lett kihirdetve, melyeknek egyike Körmöcz- és Újbánya, másika

---

[1]) Schmidt, id. m. I. köt. 424. l.

[2]) Schmidt, id. m. I. köt. 459. l.

[3]) Schmidt, id. m. I. köt. 425. l.

pedig Selmecz-, Besztercze-, Baka-, Béla- és Libetbányának szólt.[1])

96. §. 2) Jellemzése.

I. A miksai bányarendtartás azon számos bányatörvény rendszeréhez tartozik, melyekkel bányarendtartások nevezete alatt a XVI. században az európai, s különösen a német fejedelmek az országaikban lévő bányákon a kezelési, birtoklási és mívelési viszonyokat szabályozták. Közvetlen belső öszszefüggésben névszerint kettővel volt; az 1550. bamberg-karintiaival,[2]) és az 1553-ki ausztriai ferdinándival.[3]) Ennek folytán természetes, hogy közte, s Magyarország bányajogi előzményei közt semmi organicus összefüggés fenn nem állott, sőt a mennyiben az alsó-magyarországi bányászat igazgatása is I. Ferdinánd intézkedéseinek folytán, az alsó-ausztriai kamarára volt bízva, a miksai bányarendtartás, és az 1548. előtti magyarországi bányajog közt határozott ellentétre találunk.

II. A miksai bányarendtartás tehát hazai bányászatunk tekintetében nemcsak nevezetes jogi reformokat, hanem igen jelentékeny ujításokat is tartalmazott, melyek leginkább a következőkben mutatkoznak: 1) Daczára annak, hogy a király által országos szempontból volt kihirdetve, nem a királyi rendeleteknél akkor szokásos latin, hanem német nyelven adatott ki. 2) A bányászati főuri jog benne nem a magyarországi törvények, hanem az ausztriai főherczegek privilegiumai szerint van formulázva. 3) Ennek folytán határozataiban a magyar szabad bányavárosok privilegiumai és akkori jogi állása, sőt általában a magyar jognak a bányászatra nézve mindaddig irányadásul szolgált szempontjai figyelembe nem vétettek. 4) Technikai alapnézeteire nézve a magyarországi bányavárosok statutárius jogainál tökéletesebb volt ugyan, s a XVI. századi

---

[1]) Mindezekre nézve lásd Wenzel Gusztáv, Handbuch des allgemeinen österreichischen Bergrechts, Bécs, 1855. 161. sk. ll.; és: A magyar bányajog rendszere 2. kiad. I. füzet, Pest, 1872. 42. sk. ll.

[2]) Kiadta Redwitzi Weigand bambergi püspök, karinthiai (Bleiberg, Sz. Leonhart, Wolfsberg stb.) bányái számára 1550. június 26-án.

[3]) Kiadta I. Ferdinánd király, az alsó-ausztriai országokban fekvő bányái számára 1553. május 1-jén.

bányatechnika kívánalmainak és színvonalának inkább megfelelt; de egyszersmind sok nálunk szokatlant is tartalmazott.

III. S e körülményekből lehet megmagyarázni, hogy nemcsak behozatala ellen emeltek az alsó-magyarországi bányavárosok mindjárt kezdetben panaszokat; hanem hogy életbeléptetése is a hazában mindenütt csak nevezetes megszorításokkal és módosításokkal történhetett.

97. §. Az alsó-magyarországi bányavárosok és bányászatuk 1548. után.

I. Midőn a törökök 1552. június 9-én Drégelt, és szeptember 4-én Füleket és Salgót elfoglalták, a bányavárosok nyugalmukból fel lettek riasztva; mert ez időtől fogva az oly közeli veszély ellenében nemcsak az országos hadi erő előállításához kellett járulniok, hanem saját védelmökről is kellett gondoskodni. Azonkívűl 1563. és a következő évek alatt még a pestis annyira dühöngött e vidéken, hogy p. o. 1572. magában Selmeczen 1100-nál több, Hodvitson 600, a környéken pedig 300 ember halt el abban.

Másnemű csapások sujtották e vidéket a XVII. században is, midőn azt Bocskay István 1605. és 1606. elfoglalta;[1]) Bethlen Gábor 1621. itt pontosította össze erejét II. Ferdinánd király ellen;[2]) 1644. pedig I. Rákóczy György is meg szállta seregével.[3])

Vesselényi Ferencz nádor 1657. a bányavárosokban ismételve tartózkodván, a vidéket a törökök ellen megerősítette ugyan, 1678. mindazáltal a Tököly mozgalom ide is elhatott; II. Rákóczy Ferencz pedig a bányavárosokat és azoknak környékét 1703. szept. havától kezdve 1708. szept. 21-kéig bírta; s így normális állapotok csak e ponttól kezdve álltak be ismét.

II. A dolog természetében feküdt, hogy ily kedvezőtlen körülmények közt a bányavárosok magánbányászata mindinkább fogyott erejében, s előbbi virágzása napról napra

[1]) Bél, Notitia Hungariae, II. köt. 419. IV. köt. 591. l. — Kazy, Historia Regni Hungariae, I. köt. Nagy-Szombat 1737. 47. l. — Szalay László, Magyarország története IV. köt. Lipcse, 1754. 440. l. — Horváth Mihály, Magyarország történelme III. köt. Pest, 1861. 396. sk. ll.

[2]) Bél id. m. II. 419., IV. köt. 591. l. stb.

[3]) Bél id. m. IV. köt. 591. és 592. ll. stb.

mindinkább hervadásnak indúlt. I. Ferdinánd mindent elkövetett, hogy a bányapolgárok érdekeit és bányamívelését lehetőleg jó karban tartsa. A szegényebb bányapolgárok azonban bányászatukat már az ő korában is vagy szűkebb korlátok közé voltak kénytelenek szorítani, vagy nem ritkán egészen abban hagyni; míg a vagyonosabb bányászok részint elszegényedtek s adósságokba merűltek, részint a kevesbbé jövedelmező és költségesebb vállalatokkal felhagyni. S ez állapoton sem a bányaadó elengedése, sem királyi pénzelőlegezés vagy kölcsön nem segített, s elvégre számos bányapolgár még egész bányabirtokát is a királynak engedte át, mások pedig, mint p. o. az előkelő Rubillagus vagyis Rothan család elköltözködtek. Ennek folytán a király bányabirtoka mindinkább jelentékenyebbé lett, s tisztei és munkásainak száma szaporodott; másrészről a bányapolgárok csak ritkán nyitottak uj bányákat, s még ritkábban folytatták a bányamívelést, kellő erővel.

III. Mindamellett az alsó-magyarországi bányamívelés a XV. századnak vége óta lassankint ismét emelkedni kezdett; csakhogy ez uj emelkedés már nem többé a magániparnak eredménye volt, hanem a királyok támogatásának, kik fináncztekinteteknél fogva meg nem engedhették, hogy a bányászat itt teljesen elhanyagoltassék.

Ez uj irány Mária királyné és a Fuggerek egykori bányabirtokából indult ki. Mert valamint a Fuggerek bányavállalatai közvetlen királyi bányabirtok haszonbérlésén alapultak, mely külső annexiók által terjesztetett ki: úgy Mária királyné az alsó-magyarországi bányászat emelkedését leginkább az által érte el, hogy a bányák mívelését minden módon magához vonta és saját embereire bízta. Ferdinánd tulajdonképen csak azt folytatta, a mit ezek kezdeményeztek; s így történt, hogy pár évtized mulva a nevezetesebb bányavállalatok nagyrészben vagy királyi birtok voltak, vagy legalább királyi kezelés alatt álltak. A király és utódjai gondoskodását az esztergami érsekek is igyekeztek elősegíteni, kik — az u. n. pisetumból jövedelmet huzván — az arany- és ezüstbányászat emelkedése kérdésében a magok reszéről is érdekelve voltak. S ehhez járult még egyes idegen bányavállalkozók föllépése is, kik a bányavárosokban és környékükön bányabirtokot szerez-

tek, és azt nagyobb munkaerővel és szerencsével művelték; de ez által egyszersmind az ottani bányapolgárokat is utánzásra buzdították.

S így történt, hogy az alsó-magyarországi bányászat a XVII. században — a külső körülményeknek időnkinti kedvezőtlen befolyása daczára — ismét oly jelentékenynyé lett, hogy eredményei régi europai hírének ismét megfeleltek.

IV. Nem lehetvén itt feladatom, e városok és vidékek bányászatának uj felvirágzását részletesebben feltűntetni, egyedűl azon tényezők néhányának kiemelésére, s azon jelenségek néhányának fölemlítésére szorítkozom, a melyek e felvirágzást előidézték, és a melyekben az kiválólag nyilatkozott. S e szempontból:

1) Tény az, hogy a miksai bányarendtartás — minden gyöngesége mellett is — valamint az ahhoz ragasztott két bányavárosi felvilágosítás, a bányászat akkori állapotának és szükségleteinek megfelelő törvényes alapot nyujtott, mely a bányászat körében rendet teremtett, s a bányamívelőket önkény, visszaélések és hatalmaskodások ellen biztosította.

2) A királyi hatalom, a Mária királynéval és a Fuggerekkel kötött egyezkedések után összpontosítva lévén, a bányászatot a szomszéd birtokosok önhatalmú megtámadásai ellen is kellőleg védelmezte.

3) A törökök elleni végvárak és egyéb védelmi felszerelések rendszerének kifejtése után, e vidék a török veszélynek sem lévén már oly annyira kitéve, mint a XVI. századnak közepe táján; ha történtek is időnkint ez oldalról háborítások, azok többnyire jelentéktelenek voltak. Erősebb és valóban nagymérvű pusztító csapást csupán Ujbánya város szenvedett, midőn 1664. május végén a törökök, a zsarnóczi ütközet után visszavonulván, a várost megtámadták, bevették és felgyujtották, a lakosokat pedig részint felkonczolták, részint fogságba hurczolták. Uj-Bánya akkor egészen elpusztúlt, az addig ott túlnyomóságban volt német lakossága kiveszvén, azóta a várost tót polgárság lakja.

4) A bányaigazgatás, melynek rendezésére Mária királyné tette az első sikeres lépéseket, mindinkább határozottabb formákba hozatott, s Miksa király alatt a körmöczi és selmeczi

kamarák, és a beszterczebányai bányafőnökség számára 1569. kiadott királyi rendelet által, melylyel számos hivatalos utasítás állt összefüggésben, maradandó szervezést nyert.[1])

5) Azon nagy hír, melyben az alsó-magyarországi bányavidék, az előbbi időben okszerü bányamívelése után egész Europa előtt állott, a XVI. és XVII. századokban is megmaradt. A bányamunkások traditionális ügyessége, az ekkor nagyobb dimensiók szerint megállapított mívelési tervek alapján alkalmaztatva, nagyobbszerű eredményekhez vezetett; a bányatisztek pedig a bányagépek által támogatott munka czélszerűbb vezetése, és a kohászat tökélyesbítése következtében hatályosabb olvasztás és fémelválasztás által, a bányászat technikáját mindinkább jelentékenyebbé tették.

6) Erre nézve különösen tanulságosak azon bizottságok jelentései, melyeket a királyok időről időre a bányák és bányaműhelyek megvizsgálása végett kiküldtek. Ezek a hely szinén megjelenvén, s az egyes bányákban tett észleletekről részletes jelentéseket tevén, egyszersmind intézkedéseik és indítványaik által uj meg uj javításokat igyekeztek életbeléptetni. Ilyen bizottságok eljárásáról bővebben szólanom nem látszik ugyan helyén lenni; a nevezetesebbek rövid felemlítése azonban nem csekély felvilágosítást nyujt. Névszerint

a) Körmöczbányán egy 1564-ki bizottsági bányajárás bizonysága szerint tekintélyes kincstári bányabirtok volt, mint az Mária királyné korában rendeztetett, és hol névszerint a királyi akna (Kunigsschacht), a régi és az uj hajtógép-akna (Kunstschacht), valamint az alsó altárna, s az u. n. aranytelep (Goldkunst) valának nevezetesek. — Egy 1583. május 24. 25. 26. és 27. kamaragrófi bányajárás alkalmával az aranytelep kiterjesztése, az alsó-altárna továbbhajtása, és egy uj fő-szállítási tárna által bővítése találtatott szükségesnek, a minek folytán egy 1591. deczember 1-én tartott bizottsági bányajárás jelentése szerint, a bányaműven több uj akna (Erzherzog Ernst-Schacht, Kaiser Maximilian és Kaiser Rudolf Kunst-Schacht stb.) valamint más bánya- és külépítmények által nevezetesen kiterjesztve s a külső és belső bánya-

---

[1]) Schmidt, Sammlung der Berggesetze Ungarns stb. II. k. 163. l.

csoport (vordere und hintere Zeche) rendszere szerint rendezve lett. S e folytonos kiterjesztés és czélszerű rendezés következtében a kincstári bányászat a XVII. században oly dimensiókat nyert, hogy mellette a magánbányavállalatok csak csekélyebb jelentőséggel bírtak.

Mindamellett egy 1580-ki[1]) és egy 1581-ki[2]) bányajárások jelentései szerint, Körmöczön még igen számos bányatelep, zúzó és egyéb bányászati műhely magánosok birtokában is találtatott. S azt, hogy a XVII. században a körmöczi magánbányászat szintén jelentékeny volt, nemcsak helybeli tudósításokból, hanem oly idegen szakférfiak közleményeiből is tudjuk, kik bányászati czélból akkor az alsó-magyarországi bányavidéket beutazták.[3])

b) Selmeczbányán, a Mária királyné által nagyobbszerű terv szerint egygyéalakított kincstári bányabirtok, új szerzemények folytán, a még megmaradt magánbányászattal szemben, a XVI. században már túlnyomó jelentőségre emelkedett. Az oda számítandó bányák közt legnevezetesebb a Pibertárna és a közép rókalyukban (Mittleres Fuchsloch) lévő bányavállalat[4]) volt, s miután a Bibertárna még a XVI. században Felső-Bibertárnává (Ober Biberstollen) alakíttatott át, s az 1608-ki udvari bizottság bányajárásáról fölterjesztett jelentésben ennek kitünő fontossága különösen constatáltatott.[5]) A kincstári bányahivatal mindamellett csak 1587. állíttatott fel,[6]) s ez a Szélaknán összpontosított, és más bányatelepekkel való egyesítése által kiterjesztett Felső-Bibertárnának vezetését csak 1642. vette át.[7])

---

[1]) Schmidt, Sammlung d. Berggesetze Ungarns, II. köt. 163. sk. l.

[2]) Az említett körmöczi codex szerint.

[3]) P. o. Brown Eduárd, A brief account of some travels in Hungaria, Servia stb. London 1673. 93. és 103. ll.; — Jacobi Tollii Epistolae Itinerariae (kiad. Hennin Henrik Keresztély) Amsterdam 1700. 165. sk. 171. ll. stb.

[4]) P. o. l. a Schmidtféle bányatörvény-gyűjtem. I. köt. 412. sk. ll.

[5]) Az mondatik róla, hogy »ein ansehnlich, führnämlicher Bergbau, ja billig für eine Fürstin und Mutter aller anderen Bergwercken und Gebäuden, die sich nicht allein in Schemnitz, sondern auch bei denen sechs anderen Bergstätten befinden, genennt und gehalten wird.«

[6]) Péch Antal fennidézett 1873-ki jelentése.

[7]) U. o.

A magánbányászat az ú. n. Glanzberg-en és Selmecz közvetlen kerületében[1]) még a bányaadónak hosszabb időn át történt elengedése után is, alig volt képes magát igen szerény formában fentartani.[2]) Csak a hodricsi magánbányászat bírt némi önálló jelentőséggel.[3])

c) Beszterczebányán a későbbi bányamívelésre is a Fuggerek előbbi bányavállalatai és rézipara voltak maradandó hatással; mert ezeknek rendezése vétetett később is alapúl folyton folyva e vidék rézbányászatának szabályozásánál.[4]) A beszterczebányai rézbányászattal mindazonáltal az urvölgyi is kapcsolatba hozatott; s noha a révutzai és mosnitzi rézolvasztás más combinatiók körébe esett, azért a réztermén yekkel való kereskedésre nézve Rózsahegyen és Zsolnán mégis csak oly összpontosító raktárak és fokhelyek lettek rendezve, melyek a régebbeknek mintegy csak kiterjesztése voltak.[5]) A beszterczebányai ez idei bányászatra nézve a legbiztosabb tájékozást Rudolf királynak 1583-ki utasításából nyerjük.[6])

d) A többi négy bányaváros közűl Libetbánya bányaipara a beszterczebányaival,[7]) Bélabánya bányászata pedig a selmeczivel[8]) volt szoros összeköttetésben. S csak Bakabánya és Újbánya[9]) bányamívelése volt sajátságos álláspontok szerint rendezve. E két bányaváros bányászata különös udvari bizottságok által ismételve vizsgáltatván meg, ezek bányajárásuk eredményeűl csak azt jelenthették, hogy a régi bányászat maradványai, valamint más, a hely színén tett észleletek egyaránt a vidéknek arany- és ezüstérczekben való

---

[1]) Schmidtféle gyűjtemény I. köt. 317., 389. ll. stb.

[2]) U. o. II. köt. 176. sk. ll., III. köt. 5. sk. 75. sk. ll. stb.

[3]) Az 1583-ki bányajárásról történt jelentés szerint a körmöczi codexben.

[4]) P. o. a Schmidtféle gyűjtemény, I. k. 166. sk. ll.; III. k. 53. sk. ll.

[5]) U. o. III. köt. 54. l.

[6]) U. o. III. köt. 46. sk. ll. — V. ö. Igl Vilmos és biztos társai 1583-ki jelentését a körmöczi codexben.

[7]) U. o. I. köt. 452. sk. ll. III. köt. 54. l.

[8]) U. o. III. köt. 197. l.

[9]) Az ujbányai bányászat történetére nézve l. Zenker V. értekezését a Bányászati és Kohászati lapok IX. kötetében 106. sk. ll.

nagy gazdagságát bizonyítják, hogy azonban a régi bányák vizzel lévén elárasztva, a bányászatnak újból felvétele nagy nehézségekkel járna.[1])

7) Az alsó-magyarországi bányászatra nézve még az is érdekes körűlmény, hogy ahhoz a külső Európa is nagy részvéttel viseltetett; a mi nemcsak abból tetszik ki, hogy a XVII. században az ottani bányák míveléséhez külföldi vállalkozók szerettek járulni; hanem abból is, hogy a bányavárosokban számos idegen a végből tartózkodott, hogy a bányatudományokat és a bányamívelés módját megtanulják.[2]) E részvétnek bizonysága több irodalmi műben is mutatkozik.[3])

98. §. A XVIII. század kedvezőbb fordulatának előzményei.

I. Azon kedvezőbb fordúlat, mely a XVIII. században a hazai bányászatra nézve beállt, s azóta — habár kezdetben nehéz akadályokkal küzdve — mindinkább szerencsésebb következményeket vont maga után, az alsó-magyarországi bányamívelésből indúlt ki. E fordúlat néhány jeles férfiú emlékével áll összefüggésben, kiknek nevei Magyarország bányászatának történetében halhatatlanok. Tisztünk tehát azt kivánja, hogy mi is hálás pietással emlékezzünk meg rólok, s

---

[1]) A bakabányai és ujbányai bányászat egy kamarai bizottság által 1628. lett megvizsgálva. Különben azon két városra nézve lásd a Schmidtféle gyűjteményt III. köt. 1. sk. ll., s Ujbányára nézve u. o. III. köt. 79. l.

[2]) L. Tollius id. m. 179. l. »A selmeczi akademiának alapítása előtt — mond Faller Gusztáv — azon ifjak, kik a bányászatnak szentelték magokat, nehány kitünőbb bányászati és kohászati tiszttől nyertek kézművesi módra oktatást, és azon mystikus fény, melylyel e tisztviselők sok évi tapasztalásaikat körűlvették, nem kevéssé nehezitette a növendékek kiképzését. Minden bányakerületnek volt bizonyos számú tisztjelöltje, kik később gyakornokoknak neveztettek. Ezek egyes jelesebb műszaki tisztviselők oldala mellé voltak rendelve, kiknek vezetése alatt gyakorlati kiképeztetésöket több irányban nyerték.« A selmeczi m. k. bányász- és erdészakadémia évszázados fennállásának emlékkönyve. Selmecz 1871. 3. l.

[3]) Ilyen volt névszerint az angol Brown Eduard, ki id. m. a 88. ll., — s a hollandi Tollius Jakab, ki id. m. az V. szakban, névsz. 155. sk. ll. az alsó-magyarországi bányavárosokról és azoknak bányamiveléséről érdekes adatokat közöl.

hogy egyszersmind azon küzdelmekről is szóljunk, melyek által példás kitartással és erőmegfeszítéssel a nagy munka akadályait elvégre szerencsésen legyőzték. Ők úttörők voltak, s ők készítették elő azon állapotot is, mely lehetségessé tette, hogy dicső emlékű királynénk Mária Teréziának gondoskodása gyümölcseit megteremthette, s a hazai bányászatra áldást hozhatott.

II. A mathematikai és természettudományoknak a XVII. század végén egész Európában beállott nagyra emelkedése, a magyarországi bányászatra is kedvezőleg hatott ki. E szellem már I. Lipót uralkodását jelzi, s első teendőjét abban ismerte fel, hogy a viz által elfojtott bányákat a bányavizek kivezetése által attól felszabadítsa. Erre fordította igyekezetét az akkori főkamaragróf: báró Tavonat Lajos Albert, ki Hell Máté Kornél főgépmester tanácsával élt, és munkássága által támogattatott. A Hell által alkalmaztatott gépek csakhamar jó reményeket kezdtek ébreszteni; midőn a II. Rákóczy Ferencz vezetése alatt kitört fegyveres mozgalmak ide is elhatván, az alig megindult munkát ismét félbeszakították.

III. II. Rákóczy Ferencz — mint fenn láttuk — öt évig bírta az alsó-magyarországi bányavidéket. A viszonyok úgy hozták magokkal, hogy ez öt év a fejedelem legjobb akarata, és tábornokának, gróf Bercsényi Miklósnak legnagyobb gondossága mellett is, csak szomorú reminiscentiákat hagyott hátra az itteni helybeli történetben. Selmecz akkor az európai diplomaczia köreiben nevezetes lett ugyan, mert az 1704. meghiusúlt béketárgyalások itt tartattak; s azonkívűl Rákóczi Hellenbach János Gotfridban oly kamaragrófot adott az itteni bányászatnak, ki előkelő szaknotabilitásnak volt elismerve. Rákóczy Ferencz kormánya mindazonáltal az alsó-magyarországi bányászatnál nem volt képes a kellő mértéket megtartani, s intézkedéseiben oly irányt követett, mely alapfelfogására nem kevesbbé mint czélpontjaira nézve elhibázva volt. Mert tekinteten kívűl hagyva azon nehézségeket, melyekkel a bányák mívelése minden viszony közt, a dolog természeténél fogva jár; Rákóczy kormányának vezetői az itteni bányákat kimeríthetlen kincsháznak vélték lenni, melynek segítségével a legfellengzőbb fináncpolitikát lehetne gyakorolni; a bányaváro-

sokkal és bányapolgárokkal szemben pedig folytonos pénzkövetelésekkel léptek fel, a bányászokat túlságos számban szólították fegyver alá és használták katonai műcsapatokúl. S midőn azonkivűl a nyert aranyat és ezüstöt is nagyhamar máshová kezdték szállítani, és midőn több másféle önkényt is elkövettek; elvégre a kedélyeket annyira felzavarták, hogy 1707., mikor az aranyat és ezüstöt a famosus poltura nevű pénzzel beváltani, s a bányamunkások bérét ugyanazon pénzzel próbálták fizetni, ez a bányásznépnek formaszerű lázadásához vezetett, melyet csak fegyveres erővel és vérontással lehetett elfojtani.[1]) S e sajnos állapot, melynek nyomasztó hatása alatt a bányászat érdekei természetesen nem prosperálhattak, 1708-ig tartott.

IV. A békeség helyreállítása után a bányászatnak restauratiója csak lassan következett be. Mert nemcsak veszedelmes mirigyhalál dühöngött 1710-ben, s ez után éhség és köznyomor állt be, a mik a kedélyek általános elcsüggedését, és a forgalomnak majdnem teljes megszűnését vonták magok után: hanem magok a bányászaton ejtett sebek is csak nagy nehezen gyógyultak be. A szélaknai bányagépek elrontva és hasznavehetetleneknek találtattak, a bányák pedig vízzel voltak elárasztva. Báró Hellenbach, ki a bányamívelést még úgy a hogy vezette volt, már 1708. távozott Selmecztől és Lengyelországban keresett menhelyet; a többi bányatiszt közt pedig már csak kevés volt, ki a bányamunkások elkedvetlenedése mellett, hivatásának eleget tenni képes lett volna. A bányák helyreállítására utalványozott 30,000 forinttal e czélt elérni nem volt lehetséges; a kincstár akkori megszorult viszonyai közt pedig több oldalról még ez is sokaltatott; sőt volt szó arról is, hogy a bányák mívelésével egészen fel kellene hagyni. S hogy a nevezetesebb bányavállalatok; és ezek közt névszerint a szélaknai is ily körülmények közt végleg el nem pusztúlt, — az egyedűl csak Hell, a főgépmester erélyes közbelépésének tulajdonítható, ki nagy gonddal készített terveinek felterjesz-

[1]) E szomorú eseményt maga Bercsényi, szive bujában következőképen jelezte: »A bányákon nem az érczet, hanem az embereket vágják« — — »et sic benedictio auri in sanguinem transivit.« Thaly Kálmán szíves közleménye.

tése mellett személyesen fordult a királyhoz azon kérelemmel, hogy a bányászat ügyét ne ejtse el; s ki több más bányatisztek által támogatva, addig buzgólkodott, a míg elvégre a viszonyok kedvezőbb fordulatát ismét helyreállítania sikerült.

V. Felemlítendő még, hogy III. Károly király korában a bányavizek emelése végett az alsó-magyarországi bányászatnál egy u. n. tűzgép (machina pyraulika) alkalmaztatására történtek kísérletek. Ily gépek t. i., melyek hőgerjesztés által hajtattak, akkorban Angliában a cornwalesi ónbányákban, kedvező sikerrel használtattak. Bécsben is egy Potter Izsák nevű angol szerzett e gépeknek bizonyos hírt, midőn egyet Trautson herczeg díszkertjében alkalmazott, és azzal szerencsés, sőt csaknem váratlan eredménynyel dolgozott. S ez juttatá az akkori bécsi szakférfiakat azon gondolatra, hogy ily gépeknek bányákban a vizi akadályok legyőzésére nálunk is jó hasznát lehetne venni. Az e czélból alakult, és fejedelmi szabadalommal ellátott társulat 1723. Ujbányán kezdte meg működését, s a tűzgép segítségével, névszerint a bányavízzel elárasztott Althandel nevű aknát iparkodott jó karba helyezni. S kezdetben a gép csakugyan meg is felelt a vállalkozók várakozásának; mert igen nagy mennyiségű vizet emelt ki a bányából.[1]) Később azonban, midőn a gépnek különféle tatarozásra volt szüksége, s ezért hosszabb ideig szünetelt, a víz az aknában ujból, s még nagyobb mennyiségben gyűlt össze, úgy, hogy a végsiker igen kétségessé lett. S ez, valamint azon körülmény, hogy a gép felette complicált és működésében nehézkes volt, de roppant mennyiségű fát is emésztett fel, öt év mulva és igen nevezetes veszteségek után elvégre a társulat felbomlását vonta maga után.[2]) Az ujbányai bányászat ennek követ-

---

[1]) »Tantam aquae vim singulis haustibus educebat, quantam — qui non viderunt — vix mente conceperint.« Bél Notitia Hung. IV. köt. 224. lap.

[2]) Bél Mátyás e gép működéséről bővebben szól, s szintén tagja volt a társulatnak, melynek felbomlása folytán — mint látszik — szintén megkárosodott. Szavai szerint: »Insigne metallicae huius societatis, in qua, ne quid diffitear, et ego nomen eram professus, machina haec fuit, qua et in signandis litteris utebatur, cum inscriptione »Tantae molis erat.« Utinam ne fuisset.« Id. m. IV. köt. 225. l. a jegyzetben.

keztében nagy kárt vallott; habár ugyanazon gép azon javításokkal, melyeket Erlachi báró Fischer József Manó, a híres építész fia, alkalmaztatott rajta, utóbb a Szélaknában felállíttatván, szűkebb korlátok közt czéljának teljesen megfelelt.

99. §. Bócza és más szomszéd helyek bányászata.

I. A bóczai bányászat a XV. század végén és a XVI-nak kezdetén csak csekély jelentőséggel bírt; úgy hogy János király 1527. bányaadóját is elengedte.[1]) Azonban 1550. kedvező fordulat állt be, s uj aranybányák nyittattak meg, melyek oly nevezetes jövedelmet hoztak, hogy az ottani bányamívelés rövid idő alatt tekintélyes felvirágzásnak indult.[2])

II. Ennek folytán a bóczai bányászat története különösen a XVI. század második felében bír kiváló érdekkel, a mikor — míg egyrészről a bányák termésének híre nemcsak a legközelebbi szomszédságból, hanem távol vidékekből, s névszerint Boroszlóból, Krakkóból stb. is édesgetett oda bányavállalkozókat s a helybeli bányamunkásoknak és lakosságnak is nevezetes jövedelmeket biztosított; másrészről a Szent-Iványi nemesek mint földbirtokosok, azon privilegium alapján, melylyel a javaikon Bóczavölgyben nyitandó bányákra nézve birtak, (29. §.) az idegen bányászokat az 1523: 39. tcz. ellenében birtokukból kizárni igyekeztek. Ez alkalommal I. Ferdinánd és Miksa királyok a bányaszabadság érdekében a legfelsőbb bányászati királyi főuri jog alapján ismételve intézkedtek; az eredmény azonban csak az volt, hogy a Szent-Iványiak bá-

[1]) Joannes D. gr. Rex Hungariae, Dalmatiae Croatiae etc. fideli nostro Egregio Sebastiano Sawer Camerario nostro de Neuzolio s. et gr. Quoniam nos miserti inopiae et paupertatis, in quam fideles nostri montanistae de Bocha propter iniuriam temporum et varias exactiones devenisse dicuntur, solutionem urburarum de montibus et fodinis ipsorum Camerae nostrae provenire debentium eisdem relaxare duximus et relaxamus per praesentes stb. Datum Budae feria quinta proxima post dominicam Judica a. D. 1527.« Majláth Béla szíves közleménye.

[2]) »Anno MDL. inventa est primum minera auri in Bocza per hos, Leonhardum Kesler Novozoliensem, Jacobum Thaller, Michaelem Krathey; ubi ad hunc annum qui iam sexagesimus agitur (1560.) officinae praeclarae sunt aedificatae, eaeque non paucae.« Sigismundi Thorda Ephemerides. (Kovachich M. Gy. Scriptores rerum Hungaricarum minores I. köt. Buda, 1798. 128. l.)

nyaprivilegiumuk birtokában megmaradtak, s hogy ennek gyakorlásában a bányaszabadsághoz és az ezt biztosító és szabályozó rendeletekhez alkalmazkodtak.

III. Hasonló conjunturákra találunk a liptó-ujvári, (Hradeki) likavai és lipcsei várak környékén is, hol ez időben a bányászat szintén nevezetessé lett; a nélkül azonban, hogy ezeknek birtokosai bányaprivilegiummal bírtak volna. Az előbbi két vár akkor Balassa Jánosnak volt elzálogosítva, Lipcse pedig a Dóczyaknak volt birtokában. Itt a királyok intézkedései következtében a bányaszabadság feltétlenűl lett érvényre emelve. S úgyszintén Breznóbányán,[1]) és a wiglesi vár környékén,[2]) a felmerűlt nehézségek rövid úton lettek mellőzve.

IV. A liptó-megyei bányászatra vonatkozó nevezetesebb tárgyalások a következők voltak:

1) 1555. Augsburg ápril 5-iki I. Ferdinánd rendelete az alsó-ausztriai kamarához, melyet az alsó-magyarországi bányák megvizsgálása végett 1552. kiküldött udvari bizottság jelentésére adatott ki, hogy a Liptómegyében mívelt bányákra nézve a földesurak beavatkozása mellőztessék.[3])

2) 1559. Bécs, ápril 22-én. Az alsó-ausztriai kamarának véleménye Miksa cseh királyhoz a liptó-ujvári (Hradeki) vár elzálogosítása tárgyában.[4])

---

[1]) Schmidt, Sammlung der ungarischen Berggesetze, I. kötet 332. 350. ll.

[2]) U. o. I. köt. 311. l.

[3]) U. o. I. köt. 232. l.

[4]) » — — dass vns fürkhumen, wie hochgedachte Kays. Majestät (I. Ferdinánd) in der Pfandtuerschreibung auf zehn Jahr, so Seine Maiestät dem Herrn Johann Balaschj vmb Neuheisl (Liptó-Újvár) aufrichten lassen, vnd bey der hungerischen Kammer gefertigt worden sein solle, die Perckhwerch auf desselben Schloss zuegehörigen grundten ausstruecklichen vorbehalten habe; (minthogy azonban Ballassa János erre reá állni nem akar, vélemény), dass Ewre Königl. Majestät ermelten Herrn Balaschj solche sein Waigerung vnd entziehung Seiner Kays. Majestät vorbehaltenn Regalien vnd Hochhaitten ernstlichen verhebt vnd aufgelegt hetten, dass er hinfür Seiner Kays. Majestät Perckhrichter bei allen Perckhwerchen so auf seinen Pfandt Innhabenden gründten ligen, in den Perckhgerichtlichen sachen khain Irrung noch verhinderung, sun-

3) 1559. Bécs aug. 9-én. Ugyanannak véleménye ugyanahhoz, a Liptó-Ujvár környékén lévő bányák tárgyában.[1])

4) 1559. Bécs október 15-én: Hohenwartt Farkas kamarai administrator indítványa az elzálogosított wiglesi és liptóujvári várak visszaváltására nézve.[2])

5) 1560. Liptó-Szent-Miklós május 15-én. Ugyanannak, mint kiküldött kamarai biztosnak jelentése, a bóczai bányászat tárgyában.[3])

---

der alle fürderung vnd handhabung thätte.« Az országos levéltár kincstári osztályában.

[1]) » — — Was dann erwennten Perckhrichters vnd der Gewerkschafft in der Woycza annders anzaigen vnd beschwerung, dass Herr Balashj Ir der Gewerksccafft Ir emphangen, verlichen vnd ain zeyt gepaut Perckhwerch mit gwalt eingeczogen, belanget; khunnen wir nicht befinden, dass er Herr Balashj, obgleich dasselb Perckhwerch auf seinen Phandt einhabunden Gründen zum Neuheysl gehörig gelegen, solches also, vnd erst da er gesehen, dass die Gewerkhen einen guetten verhoffenlichen Goldgang gefunden, mit gwalt einzuziehen vnd einzusitzen befuegt gewest« stb. (vélemény, hogy a magyar tanácsosok taná sa kikérettessék.) U. o.

[2]) » — — dass Mitl vnd Weg zu finden, dass die Phandtschafften Wiglosch vnd Neuheusl mit guettern auch fueglich vnd mit gelegenhayt abgelöst werden muegen« stb. (azonképen) auf dass die erczaigenden Gold- vnd Silber-Perckhwerch zu befürderung vnd merung Euer Kays. Majestät etc. Camergnets erhabt, auch ruetlich vnd vnangefochten gepaut mugen werden.« U. o.

[3]) »Soviel nun erstlich der Edelleut Schwadianzkhi (Szent Iványi) die Besichtigung ihrer Gründt, Waldt vnd Hattars, darauf vill Gold- vnd Silber-Perckhwerch aufgeschlagen, gepaut vnd vor augen betrifft, haben wir im Augenschein dermassen Gotsgab befunden, vnd teglich erfunden vnd erpaut werden möchten, dass vngezweiffelt Ir Kays. Majestät vnd denselben Erben ain jarliche nambhaffte Camernuczung davon haben wurden, und vngeczweifeltes wurden in dem vnd annderen gepürg der Licawa mit der Zeit vnd in Kurz ein anndere Schemnicz entsteen, vnd vil meer nuczlicher Perckhwerch, als auf der Schemnicz erpaut werden. Aber da ist einn solcher vnbefuegte vnd verhinderliche gewalt von den bemelten Edelleuten mit den Arbaittern, ersst (Erz) fünderern vnd gewerkhen vorhanden, das niemants fruchtparlichs pauen, aufschlagen, noch eröffnen darf. Vnd wann ain ersstfünderer oder arbaiter schon was eröffnet oder fündt; so nemen sy es den armen arbaittern mit gewaldt on Recht der Perckhwerchsordnung, dadurch vill Perckhwerch widerumb dieser Zeit durch die arbaitter verseczt vnd mit grossem verhinderlichen nachtail Irer Khays. Majestät Camerguets vill Perckhwerch vneroffent beleiben; dieweil dann bemelte Schwadianzkhi Irer Khays. Maie-

6) 1560. augusztus 11-én. A király magyar tanácsosainak véleménye, hogy a Szent-Iványi családtól a bóczai,[1]) s Balassa Jánostól a liptó-ujvári bányák[2]) illő csere mellett elvonassanak.

7) 1560. Nyitra deczember 29-én. Bornemisza Pál erdélyi

---

stät Beuelh vnd Commission, so im 52-ten Jare verschinen, gehalten werden, auch derselben Rätte vnd Perckhverstendigen Commissarj aufgerichte Perchkwerchsordnung nicht allein verruchtlich vbergangen, vnd meniglich als Commissarien, Ambtleuten, Perckhrichter, Gewerkhen, vnd Arbaittern von iren grundten zu schlahen entroat, vnd bisherr der Khays. Majestät etc. Camerguet der Vrbar nicht allain verhindert, sonder die sibenzehent Marckh Goldt oder Dukaten von der Gewerkhschafft Woicza, inhalt eines betranngten Contract mit gewaldt wider Khays. Majestät Beuelh vnd Perckhwerchsordnung, vnd ausgangen Decret stb. eingenommen, vnd auf dise stundt der Khays. Maiestät Perckhwerchsordnung, nach den Perckhrichter annemen wellen; sondern die Khais. Majestät mit Iren vermainten Privilegien zu besuechen vorhabens stb. vnd die ganz Spanschafft alle befreundt Inen mit gesandten vnd fürschrifften beystennd zu sein vermainen stb. (vélemény, hogy csere útján Bócza elvétessék a Szent-Iványiaktól.) U. o.

[1]) A vélemény az 1492 : 30. tczkkel indokoltatik, a következő szavak megtoldásával: »Nec usum populi puplicum allegare possunt (t. i. a Szent-Iványiak). Ex omni enim memoria nunquam quisquam Baronum aut Nobilium fodinas minerarum aperuit coluitve pro se, aut in usum suum proprium; neque ausus quisquam est aperire mineras sine speciali consensu et annuentia Regiae Maiestatis contra jus Coronae et Fisci, praeter hos Nobiles de Zent Iwan, qui nuper fodinas patefecerunt, non tantum inscia et invita Sacra Caesarea Regiaque Maiestate, verum etiam prohibente. Censemus summisse, Suam Maiestatem Imperatoream ac Regiam mineras seu fodinas Bocza occupaturam ac Fisco suo adplicaturam« stb. U. o.

[2]) »Cum intelligamus Magnificum Joannem Balassam magnum impedimentum adferre culturae montium et fodinarum. Nam sicubi aliqua fodina fructuosa est patefacta, illico eam inventoribus eripit, nulla satisfactione reddita. Praeterea eius Castellanus Thomas Litwaj, homo barbarus et crudelis, operariorum aliis clavam, aliis suspendium minatur, atque ita laborem impedit et operas turbat. Cumque huc accedat, quod in Hiba oppido Majestatis Caesareae ad eandem arcem pertinente, inusitatas homines Balassae faciant telonii exactiones de victualibus, quae e Scepusio in usum fodinarum advehuntur, et vexant variis iniuriis transeuntes cultorum familias, etiam pedestres: necessarium judicamus, ut Caesarea Maiestas arcem Vywar primo quoque tempore a domino Balassa redimat et sibi ipsi retineat, eumque ad levandam statim pecuniam suam jubeat admoneri« stb. U. o.

püspök (a nyitrai püspökség gubernatora) és Mérey Mihály jelentése I. Ferdinánd királyhoz, hogy a Szent-Iványiak Nyitrába megidéztettek, kik közűl kettő megjelenvén, a király kívánatára felszólíttattak, hogy Bóczát és a bóczai bányákat neki illő csere utján engedjék át.

8) 1561. »Datum ex arce Nittriensi die dominica Invocavit.« Ugyanazoknak második jelentése, hogy a Szent Iványi család említett két tagja előttök Nyitrán megjelenvén, s általok ujból felszólíttatván,[1]) kitérő választ adott, hogy t. i. kérésüket magok a felség elé fogják terjeszteni.[2])

9) 1561. Szent-Iványi Benedek, Gáspár, János, György és Kristóf folyamodása I. Ferdinánd királyhoz, hogy — azon indítványnyal szemben, melyszerint Bócza és annak bányászata a Szent-Iványi családnak csere által történendő illő kármentesítése mellett a király részére elfoglaltassék, — bányaprivilegiumjok gyakorlásában a törvények értelmében fentartassanak.[3])

10) 1561. Prága október 13. I. Ferdinánd a liptómegyei

---

[1]) » — — Hoc ab ipsis postulavimus, ut certam et finalem nobis darent relationem, an ipsi et fratres eorum, a quibus missi sunt, mandato, voluntati et postulationi Vestrae Sacratissimae Maiestatis parere, et se obedientes exhibere, praedictasque fodinas minerarum cum possessione, iusta compensatione sive in paratis pecuniis sive bonis aequivalentibus Vestrae Sacratissimae Maiestati ad publicam Regni conservationem et defensionem sponte cedere et permittere vellent stb. Quod si voluntati et postulationi Vestrae Sacratissimae Maiestatis se temere opposuerint, Maiestas Vestra utetur in hac parte jure et auctoritate sua Regia; et facile contingere potest, ut fortassis id, quod nunc Vestra Maiestas illis clementer offert, postea etiam ipsis nobilibus hoc idem postulantibus vix et difficulter a Maiestate Vestra obtinere possint; cum ipsi nobiles fodinas praenotatas praeter scitum et consensum Maiestatis Vestrae aperuerint coluerintque, ac non solum indigenis, sed et alienigenis colendas concesserint, Magistrum Montium per Maiestatem Vestram illuc deputatum non admiserint, neque urburas Vestrae Maiestati et Fisco suo proveniendas administraverint, sed temere sese gesserint.« U. o.

[2]) » — — Intelleximus ex eorum verbis, certos de medio eorum brevi ad Vestram Sacratissimam Maiestatem mittere, et in hoc negotio apud Maiestatem Vestram supplicare velle.« stb. U. o.

[3]) »Dignetur Maiestas Vestra Sacratissima nos penes privilegia superinde edita, libertates decretaque Regni sui Hungariae gratiose manutenere et conservare.« U. o.

bányamívelőket, kik a Szent-Iványiak és egyéb földbirtokosok önkénye és hatalmaskodása ellen panaszkodtak, azzal nyugtatja meg, hogy az ügyet a legközelebbi országgyűlés (auf negst haltenden Raggusch) elé fogja terjeszteni.[1])

11) 1563. Bécs november 30-án. Ferdinánd megerősíti a bóczai bányapolgárok vámszabadalmait.[2])

12) 1567. Miksa királynak Károly főherczeghez intézett levele, melylyel neki meghagyja, hogy — miután a bóczai bányászat ügye a közel mult országgyűlésen el nem intéztethetett, azt ujból még tárgyaltassa s az eredményről jelentést tegyen.[3])

13) 1567. Bécs deczember 27-én. Miksa királynak rendelete Liptó vármegyéhez, hogy Boroszlóból való Gopel Danielt, bóczai bányapolgárt, kit a Szentiványi nemesek ottani jogszerű bányabirtokától megfosztottak, kellő vizsgálat után, ha panasza jogos, birtokába visszahelyezze.[4])

14) 1568. »Datum ad Beatam Virginem loco Sedis Ju-

---

[1]) Schmidt, Sammlung der Berggesetze Ungarns, stb. I. k. 353. l.

[2]) Schmidt, Sammlung der Berggesetze Ungarns, stb. I. k. 384. l.

[3]) — — »Diweil in nagstgehaltenem Rakhosch hieczue khain gelegenhait vorhanden gewesen, vnnd vnns dan an furderlicher erörterung solicher handlung treflich vill gelegen: so ist demnach an Eur Lieb vnser weitter genediges gesynnen, Sye welle dise schrifften vnd consultationes alhie zusamen ordnen; auch will Sie stb. die sach mit vnserer Hungrischen Camer alles vleiss vnnd der notturfft nach, welicher gestalt soliche handlung an jeczo mit fueg an die Stende zu bringen, auch vmb die erleuterung vnnd decision anczuhalten sein möchte, beratschlagen, darzue auch gedachten Bischof von Neitra, vnnd Michaeln Merey, auch Franczen Turczo, sambt andern Hungern, so Eur Lieb hierczue zue gebrauchen fur guet ansehen wierdet, ziehen; vnnd wo befunden, das es der Zeyt anczubringen sein mechte, so geben wir Eurer Lieb hiemit genedigen vnnd bruederlichen gwalt, das Sye soliches also thuen, vnd darauf was zu abhandlung diser sachen vonnötten, von vnserntwegen verordnen wellen. Woner aber Eur Lieb hierinn einige difficultät, oder das sich soliches derczeit anczubringen nit thuen lassen wolte befinden wurden: so welle Sye vns auf disen fahl, was weiter derwegen furczunemen sein mochte, mit Irem Rath vnd guetbedunckhen alssdann berichten.« Másolat az országos levéltár kincstári osztályában.

[4]) »Maximilianus stb. Magnifico, Egregiis ac Nobilibus Comiti vel Vice Comiti et Judicibus Nobilium Comitatus Liptoviensis stb. Exposuit nobis humillime at gravi cum querela fidelis noster prudens et circumspectus Daniel Gopel de Wratislavia, qualiter circa festum Nativitatis Domini proxime praeteritum nobiles Benedictus, Gasparus, Georgius,

diciariae istius Comitatus Liptoviensis 8-o die Februarii« — Liptó megye törvényszékének jelentése a királyhoz, hogy a 13. alatti ügyben tanúvallatást tartatott; azonban ennek alapján Gopel Dánielt bányabirtokába vissza nem helyeztette.[1])

15) 1583. Bécs január 19. Rudolf királynak rendelete az alsó-magyarországi bányavidék megvizsgálása tárgyában.[2]) A Bóczában működő bányabíró hivataloskodásának megvizsgálása is elrendeltetik.[3])

16) 1583. szeptember 1-jén. A bóczai, jerobai, seribornai és vodnai bányákon tartott bizottsági bányajárásról készült jegyzőkönyvek [4]) stb. stb. stb.

100. §. A felső-magyarországi bányászat[5]) *a XVI. században.*

I) A felső-magyarországi bányavidék hazánk politikai és társadalmi hanyatlásának XVI. századi általános jelenségeit kisebb dimensiók szerint tünteti fel. Itt is, szintúgy mint

---

Joannes, Christoforus et Petrus Swatoyansky de Senth Ivany quasdam fodinas argenteas Sancti Georgii et Piroltlı vocatas, pronunc autem Aynikayt appellatas, in territorio dictae possessionis Zenth Iwany in isto Comitatu Liptoviensi existentes habitas, circa festum Omnium Sanctorum in anno Domini 1564. proxime transacto praeteritum per annotatum Gasparum Swatoyansky tunc temporis Magistrum Montanum juxta ordinem Montanarum, cum omnibus signis, metis et utilitatibus, quibus antecessores Gopelii fodinas illas possedissent, ex annuentia et permissione praenominatorum fratrum suorum nobilium de Zenth Iwan eidem Danieli datas et concessas stb. de manibus eiusdem Danielis minus juste et indebite violenterque occupassent.« stb. (Liptómegye 1568-ki jelentésének eredetijéből.)

[1]) »Sacratissima stb. qualiter nos 19. die praesentis mensis Januarii ad requisitionem Egregiorum dominorum Pauli Rubigalli Consiliarii, Mathiae Newery Capitanei, et Christophori Lintacheri Judicis Sacratissimae C. et R. Maiestatis Vestrae Montaniei in Liptovia stb. convenimus stb. (et) statim die sequenti 20. Januarii ad praefatas montanas Bocza vocatas accessimus stb. (hol tanúvallatást tartottak, melynek részleteiről körülményes jelentést tesznek.) E tanúvallatásról szólló jelentés eredetiéből.

[2]) Schmidt, Sammlung der Berggesetze Ungarns, III. köt. 46. l.

[3]) U. o. 66. l.

[4]) A körmöczi codexben.

[5]) Collinaszi Florián, Chronologisch-historische Beschreibung des oberungarischen Bergbaues. (kézirat.) — Divald József, Adalékok a szepesi bányászat történetéhez, a XVII. század elején. (Tört. Tár. 1878 667. sk. ll.)

másutt, egyes előkelőbb birtokosok hatalmaskodásaival szemben a kisebb városok és szabadalmas községek szabadsága nem volt képes magát fentartani; később a sokféle usurpatiók által beállt változások, uj viszonyok közt, privilegiumok alapján a jog szinét nyerték; míg végre a régibb kedvezőbb állapotok feledékenységbe menvén, azok helyett jobbágyi szolgaság lett a lakosok sorsa. Láttuk ugyanis fennebb (45. és 46. §§.), hogy Szepességben és Gömörben a Zápolyiak és Pelsőczi Bebekek hatalmaskodásai az előbb szabad vidékek és kiváltságos helységek szabadságának elnyomásával, a lakosokat már Mátyás király halála után kezdték sujtani. A mohácsi vésznap után ezek és más hasonló kényurak hatalma meg lett ugyan nagy nehezen törve, s helyökbe jobb indulatú birtokosok, névszerint a Thurzók, Palócziak stb. léptek; azonban az adománylevelek és egyéb privilegiumok, melyekkel ezek birtokukat biztosítani iparkodtak, a megváltozott viszonyok közt csak az előbb történt jogtalan usurpatiók tényleges következéseit sanctionálták jogilag. S így midőn a most beállt mostoha körülmények közt a régibb állapotot visszaállítani már nem volt lehetséges, az ország e felsőbb vármegyéiben mintegy magától szűnt meg az az előtt szabad helységek kiváltságos állása, s ezzel együtt a bányászat szabadsága és ennek XV. századi virágzása. Az, hogy a lengyel koronának elzálogosított 13 szepesi város a lengyel kormány alatt úgy a hogy régi városi szabadságát és községi önállóságát megtartotta, a felső-magyarországi bányászatra hatással nem volt. A Miksa uralkodása korában felállított u. n. szepesi kamara pedig annak némi támaszt nyujtott ugyan, de korántsem azon mérvben, hogy az időközben elterjedt általános zavarok közt, a beállt kedvezőtlen politikai és társadalmi fordulat eredményeit ellensúlyozta volna. S így történt, hogy a bányamívelők szabad öntudata még oly bányahelységek körében is ellankadt, és lassan-lassan kialudt, melyek különben a jelzett események hatását közvetlenűl nem tapasztalták.

II. E szomorú kép részleteit illetőleg tény, hogy a hét felső-magyarországi bányaváros szereplése a kor szerencsétlen eseményeinek igen jellemző áldozatává lett. Kétségtelen ugyanis, hogy a Zápolyaiak, kik Szepesvárát bírták, az e vá-

rosok közt fennállott bányajogi szövetkezést hatalmaskodásaik által már II. Lajos király korában szétbontották, s hogy Rozsnyó, Jászó és Igló kivételével, a többit hatalmuk alá kerítették. Annyi bizonyos, hogy I. Ferdinánd 1526-ki és 1527-ki ismeretes adományaival[1]) Zápolyai Jánosnak hűtlenségénél fogva, annak összes javait, s ezet közt nemcsak Szepesvárát, hanem Gölnicz, Szomolnok, Rudabánya és Thelkibánya bányavárosokat is tartozékaikkal együtt átengedte Thurzó Eleknek.[2]) S azóta ezek a Thurzó család szepesvári ágának birtokában maradtak.[3]) Hogy pedig ez időben az ottani bányászat mily nagy pusztításokat szenvedett, azt Gölnicz és Szomolnok városnak 1574. Miximilián királyhoz intézett folyamodásából látjuk.[4])

Miután Thurzó Mihály elhunytával (1636. aug. 11-kén) a Thurzó család kihalt, Gölnicz város III. Ferdinánd királytól 1637. »Datum in Civitate nostra Vienna Austriae die 1. Maii« IV. László király 1287-ki, s Róbert Károly 1318-ki és 1327-ki régi privilegiumainak megerősítését nyerte.[5]) Ez azon-

---

[1]) Wagner Károly, Analecta Scepusii IV. köt. 84. l.

[2]) » — — utputa Castrum Scepusiense Zepesvara appellatum in Comitatu Scepusiensi habitum, una cum Civitatibus, oppidis, villis, ac quibuslibet utilitatibus et pertinentiis, quovis nominis vocabulo vocitatis, tam in ipso Scepusiensi, quam aliis quibuslibet Regni nostri Hungariae Comitatibus existentibus et habitis; item castrum seu fortalicium Ryhno nominatum; castrum denique Gelnecz appellatum, pariter cum oppidis similiter Gelencz et Zomolnok nominatis in eodem Scepusiensi; item stb. Rudabánya in Borsodiensi; nec non oppida Gewncz et Thelkybanya in Abaujvariensi Comitatibus adiacentia, modo simili cum cunctis eorundem castrorum Ryhno, Gelnecz stb. ac oppidorum praenotatorum pertinentiis et quibusvis utilitatibus« stb. A Liber Regius-ból.

[3]) Ez kitetszik Radetius István Rudolf király helytartójának 1579. Pozsonyban »feria secunda proxima post dominicam Oculi« kiadott ítéletleveléből.

[4]) Lásd a függeléket. V. ö. Divald: Adalékok a szepesi bányászat történetéhez. (Tört. Tár, 1878. 668. sk. ll.)

[5]) »Nos Ferdinandus tertius stb. quod nominibus et in personis fidelium nostrorum Judicis, Juratorum, ceterorumque inhabitatórum ac totius communitatis Civitatis nostrae Montanae Gelnecz in Comitatu Scepusiensi existentis, exhibitae sunt nobis et praesentatae certae quaedam litterae stb. (a fennebbi 1287. 1318. és 1327-ki privilegiumok át-

ban meg nem akadályoztatta, hogy midőn ugyan III. Ferdinánd 1638. márczius 25-én Keresszeghi Csáki Istvánnak és nejének Forgách Évának Szepesvárát más javakkal együtt 85,000 forintban inscribálta, ennek tartozékai közt Gölnicz és Szomolnok, s ezektől külön több más bányahelység is említtetik, melyek azokhoz régenten tartoztak.[1])

E mellett Rudabányának sorsa az volt, hogy Bebek Ferencz által elfoglaltatván, a szendrői várhoz kapcsoltatott, s ennek tartozékává lett. E vár urai azután az ottani bányászatnak oly csekély gondját viselték, hogy az végre egészen elenyészett.

Thelkibánya Göncezcel együtt a Thurzóknak volt adományozva; azonban már 1548. Serédy Gáspár, 1556.

írata ; azon kéréssel,) quatenus nos praetactas litteras stb. Caroli et Ladislai divorum olim Regum Hungariae privilegiales, omniaque et singula in eisdem contenta, ratas, gratas et accepta habentes, litterisque nostris privilegialibus de verbo ad verbum inseri et inscribi facientes, approbare, roborare et ratificare, atque praefatis Judici, Juratis, ceterisque inhabitatoribus ac toti communitati saepefatae Civitatis nostrae Montanae Gelnecz, ipsorumque posteris et successoribus universis innovantes, perpetuo valituras gratiose confirmare dignaremur. Quarum quidem stb. (következik a régi privilegiumok szószerinti szövege.) Nos itaque stb. praenotatas antedictorum Caroli et Ladislai, divorum quondam Regum Hungariae litteras privilegiales stb. quoad omnes earundem continentias, clausulas et articulos, eatenus quatenus eaedem rite et legitime existunt emanatae, viribusque earum veritas suffragatur, ratas, gratas et accepta habentes, approbamus, roboramus et ratificamus, ac pro supradictis Judice, Juratis, ceterisque universis civibus et inhabitatoribus, sed et tota communitate antelatae Civitatis nostrae Montanae Gelniciensis, ipsorumque posteris et successoribus universis innovantes, perpetuo valituras gratiose confirmavimus; salvis juribus alienis« stb. a Liber Regiusból.

[1]) Eme okmányra vonatkozik Wagner Károly (Analecta Scepusii III. köt. 233. l.), melynek szövege — a mennyiben ide tartozik — azt tartalmazza, hogy »arcem nostram Szepes in Scepusiensi Comitatu existentem et habitam, cum universis bonis ad eandem arcem Szepes pertinentibus, et in quibuscunque Comitatibus intra ambitum Regni existentibus, videlicet oppido Geöncz in Abaujvariensi, item undecim oppidis Kaposztafalva, Nagy-Zalok, Czeötertekheli, Millenbach, Isakffalva, Smisan, Illiesffalva, Odorin, Danisocz, Harikocz et Kuriman; ac aliis oppidis quinque, Gelnicz, Somolnok, Remete, Swedler et Stoss; praeterea totalibus et integris possessionibus Helczmanocz stb. dedimus, contulimus et inscripsimus« stb. A Liber Regiusból.

pedig a királyi kincstár birtokában találjuk. Később a Perényi, Dobó és Lóránthfy családok által biratván, végre a sárospataki várhoz kapcsoltatott. Városi jogosítványából kiesett ugyan, bányászata mindazáltal — noha már csekély jelentőséggel bír — megmaradt.[1])

III. Sokkal csekélyebb változásokra találunk Rozsnyó, Jászó és Igló jogi állásában; habár azon megszorítások, melyek 1514. óta az ország valamennyi földesuri hatóság alatt létezett helységeire nézve behozva voltak, az előbbi kettőre mint urbéri tractamentum alatt álló községekre is kihatottak. A csaknem folytonos urbéri surlódások mindazáltal a jelen munka feladatához nem tartozván, csak azt emlitem fel röviden, hogy Rozsnyón a bányászat magát úgy a hogy fentartotta,[2]) hogy azonban Jászón létezéséből csaknem egészen ki lett forgatva.[3]) S ennek folytán történt, hogy a jászói pré-

[1]) I. Ferdinánd Gönczöt és Thelkibányát 1556. Perényi Gábornak négy évre inscribálván, határozottan azt köti ki »ut idem Gabriel de Peren fideles subditos nostros de praefatis oppidis, quamdiu apud eum fuerint, in eorum veteribus libertatibus et immunitatibus conservare, et proventibus eorum ordinariis contentus esse teneatur.« A Liber Regiusból.

[2]) Rozsnyónak ezen koru történetéről, névszerint az ottani bányászatra nézve is, igen érdekes adatokat közöl Fabricius Károly : Vázlatok a rozsnyói régi városi könyvből, Századok 1877. 397. sk. és 528. sk. ll. — és Divald id. m. 671. l.

[3]) A jászói bányászat azon kor zavarai következtében roppant pusztitásokat szenvedett, s végre csaknem egészen tönkre ment. Csak így magyarázható meg, hogy Jászó mezőváros minden tekintetben urbéri tractamentum alá került. Világosan kitetszik ez azon egyezségből, melyet a község 1712. május 22. Trombholth Miklós préposttal kötött; s mely — miután ez iránt uj differentiák támadtak — az akkori helytartótanács közbenjárása mellett 1724. ápril 10-én megujítva lett. »Nos N. N. Comes Regni Hungariae Palatinus et Locumtenens Regius — mond ezen egyesség — et Consiliarii Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici damus pro memoria, quod postquam incolae et habitatores oppidi Jászó Comitatui Aba-Ujvariensi adiacentis semet per admodum Reverendum dominum Carolum Tesch eiusdem Ecclesiae Jaszoviensis actualem Praepositum in nonnullis antiquis juribus et privilegiis suis per divos olim Hungariae Reges benigne elargitis, confirmatis, et longo usu roboratis, laesos esse conquesti fuissent stb. (az egyezség 6 pontban lett megállapítva; de azokban bányajogosítványról egy árva szó sem találtatik.)

postság urbariumában hivatalosan az urbéri jövedelmek közt 1611. a malmok és üveghuták mellett már a vasat felkészitő műhelyek is fel vannak jegyezve.[1]) I g l ó városi szabadságát épségében megtartván, mint bányahelység sem vesztett régi jelentőségéből.

IV. Ez alkalommal D o b s i n á t sem szabad tekinteten kivül hagynunk, mely — miután Csetneky Istvánnak kimultával (1594) e család kihalt — nemcsak a török veszély[2]), hanem a földesurak folytonos urbéri usurpatiói által is roppant kárositásokat szenvedett. Városi szabadságát míndamellet mégis fentartotta. A Rákóczy-mozgalmak után Lány Pálnak sikerült ugyan a földesuraság részéről a hatalmat annyira kiterjeszteni, hogy a helység elöljáróságát 1731. szeptember 24-én uriszéke elé állitotta, s lakosait páratlan önkénynyel üldözte.[3]) Minthogy azonban a község a királynál és udvari kamarájánál pártfogásra és védelemre talált[4]), Lány János, az emlitett Pálnak fia, és a város közt 1733. augusztus 18-kán a szepesi kamara előtt azon egyezség jött létre, melynek alapján Dobsina egy 1772-ki királyi rendelet által régi jogosítványaiba és bányászata törvényes szabadságába ismét visszahelyeztetett.[5])

101. §. Folytatás.

V. A gróf Csáky család, mely Szomolnokbányát egy 1638-ki inscriptio, illetőleg adomány, alapján birta, ezt bányáival együtt 1653. évenkint fizetendő 5000 forint és beszolgáltandó három

---

[1]) »1611. Actum in Eperies die 20. Junii. U r b a r i u m e x o f f i c i n a r a t i o n a r i a D o m u s T h e s a u r a r i a e C a s s o v i e n s i s stb. Item extant mallei ferrei quatuor ; quorum duo auctore domino Reverendo sunt extructi, videlicet Joannis Zeghmaster inferior malleus vocatus, de quo 15 centenarii ferri annuatim penduntur, et malleus supra plateam Sancti Martini ultra officinam ferream quondam Egidii Schmetth-de quo solvere tenentur centenarios ferri 4 ; tertius malleus keozepseo hamor vocatus Joannis Litterati, de quo solvunt ferri centenarios 15 quartus malleus infra villam Joannis Litterati, de quo solvere tenentur centenarios ferri 8.« (A királyi megerősitésből a Liber Regiusban.)

[2]) Bartholomaeides, Memorabilia Provinciae Csetnek 70. l. — Mi-József, Dobschau, 14. sk. ll.

[3]) Mikulik id. m. 23. sk. ll.

[4]) U. o. 24. l.

[5]) U. o. 25. l.

mázsa rézért 29 évre Joanelli Endrének adta haszonbérbe [1]), kitől utóbb — miután az alsó-magyarországi bányászat főkamaragrófjának lett kinevezve — unokatestvére Joanelli Szilveszter kezére ment át. E 29 év alatt Csáky Ferencznek hűtlensége folytán birtoka, melyben a szomolnoki bányák felerésze is foglaltatott, 1671. a koronára háramlott; s igy ez időtől fogva az ottani bányászatra a szepesi kamara is kezdett befolyást gyakorolni. A birtokviszonyok, ily más tekintetben is rendezetlen állapotának káros következései egyébiránt csak a haszonbéri időnek 1682. történt lejárata után mutatkoztak, melyeknek elintézése végett I. Lipót király egy különös udvari bizottságot küldött ki. S ezen u. n. Breuner-féle udvari bizottság végre a gróf Csáky családdal oly egyezséget kötött, melynél fogva, a király 1690. ápril 8-kí megerősitése mellett, Szomolnok és összes bányászata királyi birtokba ment át.

Másrészről a magánbányászatnak csaknem teljes desorganisatiója is oly állapotokat idézett elő, melyeknek bajai sürgős orvoslást kivántak. Miután azonban a közbejött Rákóczy-mozgalmak ezt hátráltatták, s II. Rákóczy Ferencz fejedelem a szomolnoki bányászatot 40,000 forintért báró Hellenbachnak adta haszonbérbe, a mi Rákóczy bukása után mellőztetett; a helyreállitott békesség a bányászatnak egészen uj szervezését tette szükségessé, melyről harmadik korszakunkban fogunk szólani.

102. §. Ezen idő speciális királyi bánya-adományai.

I. Államéletünknek XVI. és XVII. századi fejlődése úgy hozta magával, hogy akkor a törvényesen megalakított általános bányaszabadság mindenütt foganatosítható nem volt; s így történt, hogy nemcsak a Szent-Iványi család maradt birtokában régi privilegiumai alapján bóczai bányászatának, s gyakorolt arra nézve néhány fontos jogosítványt, melyek különben a királyi bányászati főuri jog köréhez tartoztak; s

---

[1]) Collinaszy Flórian, Chronologisch-historische Beschreibung des ober-ungarischen Bergbaues. (kézirat). Eredetileg a haszonbért gróf Csáky István kötötte, melyet ennek halála után fia gróf Csáky Ferencz a szepesi káptalan előtt 1665. »feria quarta proxima post festum Nativitatis Domini« megujította.

hogy továbbá Szepesvár urainak és azon vidék több más birtokosának is módjában állott, a felső-magyarországi bányamívelésre magoknak befolyást usurpálni; hanem hogy egyes hatalmasabb dynastáknak magok királyaink is különféle bányászati jogosítványokat adományoztak, privilegiumok formájában.

II. Ezen speciális bányaadományozások közűl, mint fontosabbak, leginkább a következők emlitendők fel.

1) I. Ferdinánd király 1537. »datum Viennae in festo Blasii Episcopi« a Szent györgyi grófok számára megujitja a régi bányaprivilegiumokat.[1]).

2) I. Ferdinánd király 1547. »Leitomischelban június 26-án Boskoviczi és Chernohorai Kristófnak Trencséni uradalmára nézve ád bányaprivilegiumot[2])

3) 1647. Pozsonyban marczius 14-én III. Ferdinánd az Ostroghi herczeget Budaméri uradalmukra nézve bányajogosítványnyal ruházta fel.[3])

4) I. Lipót király 1667. Bécsben szeptember 1-én és 1669. Bécsben ápril 14-én a Rákóczy herczegi családot minden javára nézve bányászati jogosítványnyal adományozta meg.[4])

5) I. Lipót 1669. Laxemburgban ápril 26. ehhez hasonló privilegiumot Krasznahorkai Andrássy Miklós és utódjainak adott[5]) stb. stb.

103. §. Sóvár sóbányászata.

I. Érdekes itt még a Soós család sóvári sóbányászatának átmenete királyi birtokba a XVI. században, s a vörösvágási opálbányászat.[6]) Az utóbbira nézve azt láttuk (47. §. I.), hogy az opálbányák a XV. század végén a Lipóczi Keczer család zálogbirtokában voltak, melyek mindazáltal az 1687-ki

---

[1]) Schmidt Sammlung der Berggesetze Ungarns I. köt. 118. l.

[2]) U. o. I. köt, 183. l.

[3]) Az okmány szövegét a függelékben fogjuk közölni.

[4]) Szintúgy.

[5]) Szintúgy.

[6]) Bredeczky Samu, Beiträge zur Topographie des Königreichs Ungern II. köt. Bécs 1803. 163. sk. ll. — Benyó F. J., Világhírű opálbányák (Vasárnapi Ujság 1869. 591. l.)

felső-magyarországi események folytán a fiscusra szálltak.[1]) Minthogy azonban a drágakövek nálunk a király főuri joga alatt álló bányászat tárgyának nem tekintetnek, elégségesnek tartjuk, ha röviden csak azt emlitjük fel, hogy régi gyakorlat szerint haszonbérbe szoktak adatni.

II. A sóvári sóbányászat — mint fennebb (72. §.) láttuk — az 1492 : 30 t. cz. után magánbirtokban nem maradhatván, e törvény érvényesitésére már I. Ferdinánd is tett lépéseket; Miksa azonban 1567. a szepesi kamarának egyenesen azt hagyta meg, hogy a királyi jövedelmek s ezek közt névszerint a só-aknáknak törvény szerinti kezelésére kellő gondot forditson.[2]) S valószinüleg e kamara tanácsára bizta meg a király Czobor Imre nádorhelyettest is azzal, hogy Sóvár helységben határjárást tartson, s a Soós családot szólitsa fel arra, hogy Sóvárt és a sóvári sóbányákat illő csere mellett a királyi kincstárnak engedje át.[3]) Azonban sem ez, sem a királynak a Soós családhoz intézett egyenes felszólitása nem vezetvén czélhoz, Miksa a családot Chernelhazai Chernel Tamás nádori itélőmester által 1575. ápril 30-ka alatt Sóvár és az ottani sóbányák átadására biróilag intette meg; s miután ennek sem volt sikere, a királyi fiscus által a Soósok

[1]) Lichard Dániel, Opálové bane pri Červenici, (a Letopis Matice Slovenskej-ben, III. és IV. évf. Beszterczebánya 1867. I. füzet 24. sk. névsz. 30. l.)

[2]) Ezt az említett kamara 1567. ápril 1-jén kelt utasításának 16. pontja határozottan tartalmazza.

[3]) Erre vonatkozólag a nádorhelyettes a királyhoz intézett jelentésében azt mondja: »Superioribus temporibus mandavit mihi Sacratissima Maiestas Vestra per benignas litteras suas, ut quandoquidem in possessione familiae Soosianae Sóvár vocata, in Comitatu Sárosiensi existente, sal lapideum et sectile deprehensum sit, secundum decreta Regni eiusdem Hungariae eandem possessionem pro bonis aequivalentibus Fisco Sacratissimae Maiestatis Vestrae applicare, in terminoque per me praefigendo dictam possessionem Sóvár, cum curiis nobilitaribus, sessionibusque colonicalibus in eadem habitis, universas deinde eiusdem possessionis pertinentias reambulare, considerare, et pro Fisco Sacratissimae Maiestatis Vestrae Regio aestimare, atque ex pertinentiis arcis Maiestatis Vestrae Sacratissimae Sáros vocatae, alia equivalentia bona fructuositate, qualitate et quantitate praedictae familiae Soósianae excidere ett dare debeamus.« Hiteles másolat után.

ellen formaszerű pert indíttatott, mely az eperjesi oktávákban 1576. »feria quarta post festum Epiphaniarum« vétetett fel (levata est causa).

E per[1]) 1592-ig huzódott el, s a tárgyalásokból az tetszik ki, hogy a Soós család minden módon kedvező itéletet iparkodott nyerni, hogy ez alapon a sóvári sóbányákat megtarthassa. Az 1592. pünkösdi terminusban hozott oktávás itélet azonban azt határozta: Quod possessio Soowár cum fodina salis, ac suis distinctis metis, si quas haberet, pro aequivalentibus bonis Suae Maiestati assignari debebit. Si vero distinctas metas per se non habet, ex terris silvisque et territorio ipsi possessioni Soowár contiguis, sibique vicinis possessioni Soowár tantum addi debebit, quantum sufficiens videbitur.« — S ez itélet egy későbbi itélet által még azon határozottabb értelmezést nyerte: Quod familia Soos nec evincere Suam Maiestatem, nec litteras in specie, vel pari earundem Suae Maiestati dare debeat. Nam sal sectile proprie pertinet ad Fiscum, ne que ideo aliquis acquirere potest« stb.

A Soós család ez itéletnek hozatala után is tett ugyan még kisérleteket, hogy Sóvárt és annak sóbányáit megtarthassa ; ezek mindazonáltal szintén sikertelenek voltak; s igy a királyi kincstár végrehajtás útján elvégre az ottani sóbányányászat birtokába is jutott.

Azóta a sóvári só nyerése és kereskedése királyi monopolium lévén, mint ilyen, kincstári adminisztratió alatt áll.

Erdély különválásának befolyása Magyarország keleti részeinek bányászatára.

104. §. Álláspontunk.

Itt nemcsak az erdélyi bányászatról, hanem azon befolyásról is kell szólanunk, melyet az erdélyi uralom Magyarország azon részeinek bányászatára gyakorolt, melyek rövidebb

[1]) Jankovics Miklósnak czikke: Sóvári nevezetes sókútnak első feltünése, és a magyar korona jogja szerint a királyi jövedelmekhez lett kapcsolása (Tudományos Gyűjtemény 1831. XII. köt. 64. sk. ll.) e pert tárgyazó néhány aktát közöl, melyek nagyobb számmal őriztetnek az országos levéltár kincstári osztályában.

hosszabb időre Erdélylyel egyesítve voltak s a hova névszerint Szatmár, Máramaros, Bihar és Zaránd megyék tartoztak.

Erdély bányászata.

105. §. 1. Bethlen Gábor fejedelem előtti időben.

I. Az erdélyi bányászat 1540. után mindaddig, míg emelésére Bethlen Gábor fejedelem sikeres intézkedéseket ismét nem tett, csak a ziláltság szomorú képét tünteti fel. Azok kik a kor eseményeiben a főszerepet vitték, a bányászat szükségletei iránt fogékonysággal egyáltalán nem voltak; s magok a fejedelmek is, vagy a régóta alkalmazott módszerekben nyugodtak meg s úgy vélekedtek, hogy egy virágzó bányászat előállitásához elég, ha a bányahelységek privilegiumait úgy a hogy fentartják, vagy a bányászati gazdálkodásnak szinleg czélszerűnek mutatkozó, de valóságban lehetőleg rosszabb módjához nyultak, s a bányákat haszonbérbe adták. Eme, részint elégtelen, részint elhibázott intézkedési modornak káros következései, a főfontosságú erdélyi bányászatra nézve el nem maradhattak. I. Ferdinánd biztosainak: Bornemissza Pál püspöknek és Wemher Györgynek 1552-ki jelentése annak még féligmeddig kedvező állapotáról értesít, noha a szerint a kezdő pusztulásnak jelei is már minden irányban félreismerhetlenek. [1]) De ha ezzel még csak azokat vetjük össze, a miket az 1585-ki »Regestrum Regni Transilvaniae«-ből, [2]) vagy Napragy Demeter püspöknek 1602-ki »memoriale«-jából [3]) kiolvashatni, az általános hanyatlás tisztán felismerhető.

II. Látjuk ugyanis, hogy Radnának egykor gazdag bányái már egészen elpusztultak; s hogy — habár az 1593. szept. 1—10-ki gyulafehérvári gyűlésen Abrudbánya, Offenbánya és Zalatnabánya a magyarországi Nagy-Bányával, Felső-Bányával és Kőrös-Bányával együtt mint országos bányák említtet-

[1]) Engel Geschichte des ungr. Reichs und seiner Nebenländer III. köt. 4. sk. ll.

[2]) Benkő József: Diaetae sive rectius Comitia Transsilvanica, Szeben és Kolozsvár 1791. 66. l.

[3]) Szilágyi Sándor: Erdélyi országgyűlési emlékek, V. köt. Budapest, 1879. 169. l.

nek [1]) — ezeknek jelentősége is aránylag már csekélyebb volt, mint a XVI. század első felében. Offenbánya akkor már alig tarthatta magát. (63. §.) Az abrudbányai bányák és aranymosások számára I. Ferdinánd — midőn Erdélyt az Izabella királynéval kötött szerződésnél fogva birta (1551—1556), s figyelmét az ottani bányászat rendezésére is forditotta, különös bányarendtartást bocsátott ki, [2]) mely azonban érvényéből csakhamar ismét ki lett vetkőztetve. Zalatnát dr. Muraltus birta haszonbérben. [3])

E fejlemények mellett felemlítendőnek látszik azon, Gyulafehérvárott 1568. deczember 7-én kelt bányaprivilegium is, melylyel Zápolyai János Zsigmond mindennemű bányatermékekre nézve, Toroczkay Mátyásnak Toroczkó környékén a legtágabb jogositványokat adta. [4])

A nemes fémbányászatnál szerencsésebb volt a só- és a vasbányászat. Napragy azt emeli ki, hogy Thorda, Vizakna, Kolos, Csík és Dees, s a sóbányák, melyek ezeknek környékén míveltettek, a régibb erdélyi sóbányászat nagy hírének a XVII. században is megfeleltek [5]) s ugyanő emliti kellő elismeréssel a belényesi és a székelyföldi vas- és rézbányákat is, melyek a fejedelem birtokában voltak, azonban bizonyos Wogen nevű haszonbérlő által míveltettek. [6])

106. §. 2) Bethlen Gábornak a fémbányászatra vonatkozó intézkedései.

I. A fémbányászatnak akkor zilált állapota Erdély legnagyobb nemzeti fejedelmének, Bethlen Gábornak arra szolgáltatott alkalmat, hogy az azt sujtó bajoknak orvoslásáról czélszerű intézkedések által gondoskodják. Egészben véve

---

[1]) U. o. III. köt. 422. l.

[2]) A következő czím alatt: »Bergordnung und Freyheyten über die Berg- und Goldwaschwerke zu Abrudbánya oder Gross-Schlaken und den dazu incorporirten Flecken, Dörfer und umliegende Gebürge.« Köleséry Samu erdélyi kormányszéki titkár 1724. július 30-ki jelentése, néhai Szentkirályi Zsigmond szíves közleménye szerint.

[3]) Szilágyi S. Erd. országgy. emlékek, V. köt. 169. l.

[4]) Lásd a függeléket.

[5]) Szilágyi S. Erd. országgy. emlékek V. köt. 170. l.

[6]) U. o.

Erdélyre nézve azon elveket ujitotta meg határozottabb formában s emelte érvényre, melyek egykor Magyarország bányászatának nagy hírét megaalapították volt. A részletekben mindazáltal több oly intézkedést tett, melyek kiválólag az erdélyi bányászat tekintetében igen fontosak voltak.

II. Bethlen Gábor ugyanis mindjárt uralkodása kezdetén (1615.) bányarendeletet bocsátott ki, melylyel Keméndi Várady Jánosnak, Krakker Györgynek, Verebélyi Mihálynak és Lisibona Gergelynek, mint vállalkozóknak, az általános bányaszabadság alapján régi bányák helyreállitására nem kevesbbé, mint ujak megnyitására a legtágabb jogosítványokat adta, egyszersmind azon feltételeket szabályozván, melyek mellett e jogositványok gyakorlandók lesznek. A bányabirtok részletes rendezésére, vagy a bányamunka technikai szervezésére nézve e bányarendtartás nem tartalmaz ugyan intézkedéseket; ellenben azon kedvezményekről, melyekben a bányamívelés részesíttetik, s azon szabadságokról és jogosítványokról, melyekkel a bányászok felruháztatnak, ismét körülményes határozmányokat foglal magában. Legfontosabb pedig az, hogy kizárólagos jogositvány nem adatik senkinek, s hogy az általános bányaszabadság a szabályzat minden egyes határozatában fentartottnak jelenkezik. [1])

III. E fejedelmi rendelet folytán a bányatörvényhozás ügye az 1618. ápril 12-ki gyulafehérvári országgyülésen került szőnyegre, s ez alkalommal a bányaszabadság az arany- és ezüstbányászatra nézve törvény által ujból kimondatott, s a pénzverésre nézve is történt néhány intézkedés. [2]) A bányászat egyéb ágaira vonatkozólag Bethlen Gábor alatt uj

---

[1]) Lásd a függeléket.

[2]) A 7. czikkben: »Ut autem aurum et argentum magis in hoc Regno abundet, domusque separatoria et cusoria defectum haud patiatur, decrevimus e gratioso Illustritatis Vestrae placito: 1) Ut tam in hoc Regno constituti, quam de exteris Regnis venturi metallurgi, cuiuscunque demum gentis existant, in hoc Regnum libere intrare, et ubique locorum fodinas aperire possint; hac tamen conditione, ut cum domino terrestri conveniant, competentemque ipsis ratam praestent. De quo Joannes Lisibon ipsemet etiam testimoniales det, quod ad Illustritatis Vestrae, Inclitique Regni huius litteras extranei metallurgi libere intrare possint« stb.

törvény ugyan nem keletkezett; uralkodásának egyéb körülményeiből azonban azt lehet következtetni, hogy a régibb szabályok alapján akkor fennállott bányarendezés nagyobb szigorral kezeltetett ismét, mint az előbbi fejedelmek alatt.

107. §. 3) Az erdélyi bányászat Bethlen Gábor uralkodása után.

I. Az 1629. utáni törvények azt mutatják, hogy Bethlen Gábor utódjai alatt intézkedések tétettek, melyek az ő törvényét ismét módosították, sőt egyben másban meg is változtatták és megszorították, a nélkül azonban, hogy ez valami javitást eredményezett volna. Így az approbationális törvény, mely az 1618-ki országgyülési határozatot reproducálta, ezt már a rézre és kénkőre is kiterjesztette, mindazáltal azon hozzáadással, hogy azok »kik nem magok határán, hanem más possessorokén nyitnak és colálnak bányákat, azokkal alkudjanak és végezzenek,« s a bányaadót »a hely urának kell fizetniök,« és a ficsusnak semmivel nem tartoznak [1]) — mi által tehát a bányaszabadság ismét szűkebb korlátok közé helyeztetett. A kéneső (higany) bányákra nézve az 1633-ki törvény azt mondta ki, hogy »fiscale bonumok, és akármely helyeken az országban található kéneső a fiscusnak kiváltképen való proventusa«; hogy azonban »minden rendek absque tamen praejudicio dominorum terrestrium tam fiscalium, quam privatorum, kereshessenek és készíthessenek kénesőt« [2]) A Csíkszék területén üzött vastermelésre vonatkozólag, az 1653-ki országgyülés oly intézkedést tett, mely az 1492 : 30. és 1523: 39. tczikkekkel már nem is volt többé elvi összhangzásban [3]). Végre az 1659-ki törvény még azt is határozta, hogy »bányáknak magok határokon colálása simpliciter szabados égyen.« [4])

Ezek után tehát ne csodáljuk, ha I. Lipótnak 1693., mikor az erdélyi bányászatot átvette, a legerélyesebb intézkedésekre volt szüksége, hogy azt az enyészettől megmentse, s hogy

---

[1]) Approb. Constit. II. R. 9. Cz. 1. cz.

[2]) Appr. Const. II. R. 9. Cz. 2. cz.

[3]) Comp. Const. III. R. 8. Cz. 1. és 3. cz.

[4]) Comp. Const. III. R. 9. Cz.

a beállott chaoticus rendetlenséget, — a fenforgó viszonyokhoz képest — jobb rendre változtassa.

II. E szempontból kell tekintenünk, névszerint azon intézkedéseket, melyeket I. Lipót az erdélyi bányászat ujjáalakitása czéljából 1693.[1]) 1694.[2]) és 1700.[3]) tett. Ezeknek eredményéről III. Károly király korában Haan udv. kamarai tanácsosnak missiója Erdélybe tanúskodik, ki Kropf János Ferencz erdélyi bányafelügyelő segitségével az ottani bányaügyet részletesebben azon módon szervezte, miként azt az udvari kamarának 1722. ápril 22-ki rendelete[4]) által már határozottabb formák szerint rendezve látjuk. Az erdélyi bányászat tárgyában azonkivül Köleséri Samu kormányszéki titkárnak is nem csekély érdemei vannak; ki többi közt jeles munkája által (Auraria Romano-Dacica) annak történetét is felvilágositotta.

Magyarország keleti részeinek bányászata.

108. §. 1) Nagy-Bánya és környéke.

I. Nagy-Bányának és bányászatának a XVI. században igen változékony sorsa volt; kivált János király halála (1540) után.

Az 1550—53. évekből való tudósitások szerint az ottani bányászat állapota aránylag még kedvező volt. Egy 674 ölnyi hosszu altárna hasznos szolgálatokat tett; s ezenkivűl számos akna és tárna volt munkában. Volt azonkivül 14 a Fernezélyi folyó által hajtott zuzda, az olvasztás pedig 5 kohóban történt. E bányamívelés 1555. királyi rendeletből Feigel János és Péter által részletesen megvizsgáltatván[5]), uj terv szerint a legjobb sikerrel lett folytatva.

---

[1]) Schmidt, Sammlung der ung. Berggesetze V. köt. 427. l.

[2]) Id. m. V. köt. 461. l.

[3]) Id. m. V. köt. 623. l.; v. ö. 662. 804. ll.

[4]) Idm. VI. köt. 161. l.

[5]) »Declaratio perlustrationis omnium negotiorum metallicorum et fodinarum omnium tam circa Rivulum Dominarum, quam infra et supra eandem civitatem, utpote in Ilowa et utraque Miszt, in Felsőbánya seu Medio Monte et Capnik etc. perlustrata, inspecta, rationeque seu modo harum excolendi et elaborandi bene cognito et considerato, secundum tenorem instructionis nobis Joanni et Petro Feigell in hac commissione Regiae Maiestatis datae conscripta et in hanc formam diligenter redacta.«

Kedvezőtlen fordulat csak 1560-ben állott be, mikor I. Ferdinand Nagy- és Felső-Bányát Balassa Menyhértnek inscribálta [1]); mert kétségtelen, hogy a két város szabadsága ez által nevezetes megszoritást szenvedett. S ehhez még az is járult, hogy a vidék az ez után Báthory István és Schwendi Lázár császári tábornok közt folyt háború alatt roppant pusztitásoknak volt kitéve. A háború 1570-ig tartott, a mikor a békeség Miksa király és Zápolyai János Zsigmond közt úgy a hogy helyreállittatván, ez alkalommal a szatmármegyei bányavidék Miksa birtokában maradt.

A bányatörténet szempontjából különös érdekkel birnak azon intézkedések, melyekkel Miksa király a nagybányai bányászat bajain ez időben segiteni igyekezett.

Az 1571. tartott bányajárás alkalmával az találtatott, hogy az altárna csak 447 ölnyi hosszuságban felelt meg a rendes állapotnak, 224 ölig pedig viz alatt állt; s hogy továbbá a bányaművek nagyobbára szintén vizzel voltak elárasztva, a mi a bányamívelésnek egész terjedelme szerinti uj felvételét gátolta, úgy, hogy a munka nagyobbára a található salakok meg olvasztására szorítkozott. [2]) Az akkori művezető Findeisen azonkivül az iránt is panaszkodott, hogy a közbiztosság az oláhok rablásai által háborgatva volt, s azt inditványozta, hogy egyelőre csak a Thurzó nevü bánya vétessék ismét munkába, a további munkának mi módon történendő alkalmaztatása pedig ennek sikerétől tétessék függővé [3]) A bányamívelés uj tervéről Miksa királynak Bécsből 1571. augusztus 31. alatt a szepesi kamarához e tárgyban intézett rendelete nyujt kellő felvilágosítást. [4]) Határozott adatok hiányában azonban csak annyit mondhatunk, hogy igen valószinű, miszerint a nagybányai bányászat e terv szerint vétetett munkába, s hogy a siker sem maradt el; mert 1575. Székely Mihály királyi taná-

---

[1]) Szirmay, Szathmár vármegye I. r. 224.

[2]) Breuer Mátyás: Kurzgefasste historische Nachrichten über den gegenwärtigen (1810.) Zustandt des Nagy Bányaer Bergbaues, und dessen Schicksals in der Vorzeit. (Kézirat.)

[3]) Szirmay, Szathmár vármegye I. köt. 225. l.

[4]) Schmidt, Sammlung der ungar. Berggesetze II. köt. 210. l.

csos azon jelentést tette, hogy a nagy- és felsőbányai bányák arany- és ezüst erekben igen gazdagok; ki azonban egyúttal a bányatisztek gondolatlansága és az érczolvasztók tudatlansága iránt is panaszkodott, s azt kérte, hogy a bányák és kohókhoz Körmöczbányáról serényebb és tárgyavatottabb egyének küldettessenek oda. [1])

II. A nem sokkal ezután kitört háborús viszonyok az itteni bányavidékre ismét uj bajt hoztak. S ehhez járult még az is, hogy Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem Szathmár várát és városát mint régi családi birtokát magának követelte kiadatni. Czélt ebben ugyan nem ért, Rudolf király azonban Prágában 1583. szeptember 17-ke alatt mintegy cserehképen Nagy- és Felső-bányát engedte át neki [2]). Így jutott azután Nagy- és Felső Bánya a Báthory család birtokába, [3]) a mi azonban a bányászatra nézve kedvező egyáltalában nem volt. Mert a Báthoryak a bányákat haszonbérbe adták, ez pedig azoknak okszerűtlen míveléséhez vezetett. Báthory Zsigmond ugyanis, kit Rudolf király 1595. erősitett meg Nagy- és Felső-Bánya birtokában [4]), a nagy- és felsőbányai, valamint a kapnikbányai és laposi arany- és ezüst-bányákat, báró Herberstein Feliciánnak már 1588. adta haszonbérbe három esztendőre, évenkint fizetendő 33,160 tallérért [5]); s ez idő lejárta után a szerződést 1591. az időközben meghalt báró Herberstein fiaival és testvéreivel megujította. [6]) A Báthoryak korából azonkivűl említendő még Báthory Gábor fejedelemnek Szebenben 1612. május 27-kén kelt okmánya, melylyel a nagybányai polgárok és a nagy- és felsőbányai bányanagy, Lisibona Gellért

---

[1]) Szirmay, Szathmár vármegye I. r. 226. l.

[2]) Pray György, Historia Regum Hungariae III. köt. Buda 1801. 196.

[3]) L. Báthory István 1585-iki privilegiumát Felső-Bánya számára Schmidtnél, Sammlung der Berggesetze Ungarns III. köt. 152. l.

[4]) »Civitas Nagy-Bánya possidebitur a Principe Transilvaniae ita, ut illa Serenissimo quondam Regi Poloniae Stephano Bathori per Suam Maiestatem collata fuit.« Articuli Tractatuum Transilvanicorum 1595. alatt a Corpus Juris Hungarici-ban.

[5]) Szirmay, Szathmár vármegye I. r. 226. l.

[6]) Frivaldszky, Minerologia Transilvaniae 203. l.

közt a bányamívelés érdekéből létrejött szerződést hagyta helyben. [1])

Kétségtelen, hogy — habár Nagy- és Felsőbánya 1593. hivatalosan az erdélyi bányavárosok közé volt sorozva (105. §. II.), s habár e két város folytonfolyva az erdélyi fejedelmek birtokához tartozott — azért ama kor felfogása szerint még sem erdélyi, hanem magyarországi bányavárosoknak tekintettek. Mellőzve ugyanis, hogy Nagybánya privilegiumait 1580. Prágában márczius 18-kán Rudolf király erősitette meg; azon körülmény, hogy a város Bocskay István erdélyi fejedelemtől Kassán, 1605. szeptember 8-án hasonló megerősitést nyert, annál kevesbbé szolgálhat az ellentétes nézetnek indokolásáúl, mert Bocskay akkor a magyar korona után vágyódott, s mert Mátyás főherczeg mint Rudolf király biztosa, Bécsből 1607. május 2-án a polgárokat arra intette, hogy a király hűségében állhatatosok legyenek; 1608. július 29-én pedig a magyarországi pozsonyi országgyülésre hivta meg; s Bécsben 1618. márczius 8-án mint király, a város privilegiumait szintén megerősítette.[2])

Ezeknél fogva nem csekély érdekkel bír, hogy Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, mikor párthivei által királynak választatott, Nagy-Szombatból 1620 deczember 4-én Nagy Bánya várost az 1621. január 1-én ugyanott tartandó magyarországi országgyűlésre hívta meg [3]); s hogy — miután II. Ferdinánd királylyal kibékült — ettől a Báthory család kihaltával beállt magszakadás czimje alatt 1624. Nagy Bánya várost királyi adományul nyerte [4]) S hasonló szempontból kell tekintetbe vennünk I. Rákóczy György fejedelemnek Nagy-Bánya városhoz Eperjesről 1644. julius 7-én intézett meghivóját is a

[1]) Schwartner Márton, Introductio in rem diplomaticam, Buda 1802. 391. l.

[2]) Az itt említett okmányok szövege, Kaprinay Istvánnak a m. k. budapesti egyetem könyvtárában őrzött kéziratai, közt olvashatók a 4. B. XVI. kötetben.

[3]) Kaprinay kéziratai 4º. B. XVI. köt. 102. l.

[4]) »Nos Ferdinandus II. stb. quod cum inde ab initio exorti tumultus intestini nihil nobis maiori curae fuerit, quam ut sublatis dissensionibus in ipso Regno nostro Hungariae alma pax postliminio quasi iterum

Kassán augusztus 1-én tartandó magyar országgyűlésre [1]); valamint III. Ferdinándnak Bécsben, 1645. augusztus 8-kán kiadott azon okmányát, melylyel Rákóczynak, a linczi békekötés alkalmával hozzá intézett postulatumaira [2]) Nagy-Bányát és Felsőbányát átengedte [3]), melyek birtokában 1648. statuáltatott [4])

A nagybányai bányászatra nézve különösen azt kell hangsúlyoznunk, hogy az ott alkalmazásba vett haszonbéri rendszer meghozta a maga gyümölcsét is. A báró Heberstei-nok, a Wogenok, a doctor Muraltok, és a Lisibonok gazdálkodása ugyanis már a Báthoryak korában is oly kártékony hatással volt a bányákra, hogy Bethlen Gábor a bajon máskép

---

restituereturstb. posteaquam per certos Commissarios utrinque ad id destinatos de diversis praetensionibus Illustrissimi Gabrielis Sacri Romani Imperii et Transilvaniae Principis stb. nunc demum conventum et concordatum iam sit, nos ad contestandum sincerum affectum, Caesareamque et Regiam liberalitatem declarandam, Civitatem Nagy-Bánya in Comitatu Zathmariensi existentem habitam, simul cum Felső-Bánya, et omnibus ad eam spectantibus pertinentiis, eo pacto et modo, quo eadem Civitas, et reliqua bona ad eam pertinentia per divos quondam Hungariae Reges, nostros utpote praedecessores felicissimae reminiscentiae, familiae Bathorianae olim data et collata fuerat, simul cum toto jure nostro Regio stb. eidem Principi et successoribus legatariisque eiusdem universis dedimus, donavimus et contulimus stb. Datum Viennae Austriae anno Domini 1624.« stb. (A Liber Regiusból.)

[1]) Kaprinay kéziratai 4. B. XVI. köt. 103.

[2]) Rákóczy többi közt azt is követelte, hogy »totalis arx Etsed in Comitatu Szatmariensi extructa cum bonis ad eandem spectantibus, pertinentiisque Nagy- et Felső-Bánya, per defectum dominorum Comitum Stephani et Petri Bethlen, ad manus nostras, vel haeredum et posteritatum nostrarum utriusque sexus universarum assignentur.«

[3]) Katona, Historia critica Regum Hungariae, Bude, 1794. 331. sk. ll. Az adományozási okmány szerint, mely Bécsben 1647. május 7-kén kelt, a király »totalem et integram Civitatem Nagy Bánya in Comitatu Zathmariensi existentem habitam, simul cum Felső-Bánya, et omnibus ad eam spectantibus pertinentiis, simul cum toto et omni jure nostro Regio in eisdem bonis habito, eidem Principi Georgio Rákóczy, haeredibusque et posteritatibus eiusdem utriusque sexus universis, cum libera dispositione praefati Principis inter haeredes eiusdem fienda, dedimus, donavimus et contulimus stb. Et quidem ita ac sequentibus sub conditionibus« stb. (A Liber Regiusból.)

[4]) Szirmay, Szathmár vármegye I. r. 229. l.

már nem tudott segiteni, mint, hogy 1620. a bányászatot a haszonbérlő ifju báró Herberstein Feliciántól elvonta, és annak gondviselését a városra bízta. [1]) Daczára mindazáltal e kedvezőtlen előzménynek, azért a bányák már 1648. ismét bizonyos Gatti nevü orvosnál voltak haszonbérben. [2])

III. Nagybánya végre az 1664-ki vasvári békekötésnél fogva tért vissza ismét a magyar korona közvetlen és maradandó birtokába ; s ezen még az 1672. és 1673-ki hadjárat, valamint a Tököly és Rákóczy-féle mozgalmaknak zavargásai sem változtattak többé.

A nagybányai bányászatnak, hosszadalmas pusztulások után ujból történt sikeres emelkedését pedig 1675-től számítják [3]); habár a bányamívelés tartós, kedvezőbb kora csak a szathmári békesség (1711) utáni idővel kezdődik.

109. §. Felső-Bánya és Kapnik-Bánya.

I. Felső-Bányának és bányászatának története csaknem azonos a nagybányaival ; úgy hogy, itt még csak azon nehány sajátságot szükséges felemlitenünk, melyek különvonásait képezik. Általán véve azt találjuk, hogy a szathmármegyei bányavidéknek csaknem folytonos ingadozása Magyarország- és Erdély közt a XVI. és XVII. században Felső-Bányánál lényegileg ugyanazon eredményekhez vezetett, mikép ezt fennebb Nagy-Bányánál fejtegettem. Ehhez képest Felső-Bánya privilegiumait is nemcsak a magyar királyok, hanem az erdélyi fejedelmek is megerősitették. Felsőbánya sajátságait illetőleg pedig leginkább a következők veendők szemügyre.

---

[1]) 1620. Kassán május 9-kén. »Nos Gabriel Bethlen stb. quod nos ex fidedigna nonnullorum fidelium nostrorum relatione intelligentes, fodinae Nagy-Verem, domuique monetariae in territorio et civitate Rivuli Dominarum habitis, ob incuriam Magnifici Feliciani Liberi Baronis ab Herberstein immensas ruinas damnaque longo tempore resarcienda obtigisse stb. Kaprinay kéziratai 4. B. XVI. köt. 95. l.

[2]) Szirmay, Szathmár vármegye I. r. 248. l.

[3]) »Hoc anno (1675.) aperuit Deus Nagy-Banyae auri argentique venas, sane quam divites, multis antea annis subductas, desertas, destitutas ; quae iam inde in praesentem annum assidue laetissimeque manant, atque uberem Principi dant proventum.« Kazy Ferencz, Historia Regni Hungariae III. köt. Nagy-Szombat, 1749. 178. l.

1. Hogy 1523. »feria quarta post festum Pentecostis« II. Lajos király Felső-Bánya lakosait azért, mivel határuk sovány, s hogy a bányák mívelésére mint keresetök egyedüli forrására alkalmasabbak legyenek, minden adózás, taksafizetés és fejedelmi kamarai haszon terhe alól mentesítette. S e privilegiumot még I. Lipót király 1689. január 20-kán, és utána a későbbi magyar királyok is megerősítették.

2. Hogy 1579. a szepesi kamara Felsőbánya lakosainak megengedte, hogy Szent János pataka mellett falut alapíthassanak és népesíthessenek, mely azután Kis Bányának neveztetett. Ennek birtokában a város Báthory Gábor fejedelem által 1612. november 26-án Nagy Szebenben kelt privilegiuma által lett megerősítve, a mit azután I. Lipót ugyan azon 1689-ki privilegiuma, s utána a későbbi királyok is ujból megerősítettek.

3. Hogy a város vámszabadságának helybenhagyó szabályozását Báthory István lengyel királynak és erdélyi fejedelemnek 1585 Nepolowon szeptember 10. kiadott privilegiuma foglalja magában, melyet Rudolf király (1624. február 24.) s I. Lipót (1689), valamint a későbbi királyok is megerősítettek.

4. Hogy nevezetes azon szerződés is, melyet a város 1689. (Actum in Miszt Tóthfalu die 25. Octobris) gróf Breuner Sigfrid Kristóf, Mednyánszky Pál, Fischer Mihály és Szent-Iványi Lászlóval mint királyi biztosokkal kötött, s I Lipót király Bécsben 1690. június 21. hagyott helyben ünnepélyesen, Mária Terézia pedig 1741. augusztus 12-én és I. Ferencz király 1795. erősítettek meg. E szerződéssel a város az u. n. nagy- vagyis királyi bánya nevű hegységben Tudor Leves, Tomoz és Vanth nevű bányáit azon kikötés mellett engedte át a fiscusnak, hogy jövendőben mindennemű adótól mentve legyen, és több más kedvezményben részesíttessék. [1])

5. Végre országos szempontból legfontosabb, hogy Felső-Bánya lakosai régi idő óta, mint a bányajognak kiváló ismerői

---

[1]) Többször volt nyomtatva, p. o. Ifj. Palugyay Imre: Szabad királyi városok leirása, I. rész. Pest, 1853. 514. l.

álltak nagy hirben [1]), a mit itt kiindulási pontúl véve, a városnak 1570—1589-ki bányastatutumait annál inkább a függelékben közlöm, mert a régi magyar nyelvemlékek gyüjteményéhez is becses adalékot szolgáltatnak.

II. Azon nagy jelentőségnél fogva, melyre a kapnikbányai bányászat második korszakunk alatt emelkedett, azon jelentésre is kell még vonatkoznom, melyet e bányák állapotáról Feigl Péter (108. §. I.) 1555. tett. [2])

110. §. A Máramaros-megyei bányászat.

I. A nagyérdekű és főfontosságú Máramaros vármegyének egész története még sürű homályban lévén, az ottani bányászat mindkét ágának, t. i. a só- és fémbányászatnak multjáról se sokat tudunk. Míg azonban akkor, midőn e sorok irója több

[1]) »Sunt omnes (t. i. Felsőbánya lakosai) metallici et eodem cum civibus Rivuli Dominarum jure utuntur; quin huius oppidi origo vetustior habetur quam Civitatis (t. i. Nagy-Bánya,) et ipsi oppidani etiam montani juris peritiores aliis esse creduntur; quam tamen peritiam ex nullo scripto, sed solum ex usu et consuetudine habent.« I. Ferdinánd biztosainak 1552-ki jejentése (Engelnél, Geschichte des ungarischen Reichs vnd seiner Nebenländer. II. köt. 18. l.). — Mindamellett van tudomásunk arról, hogy 1535. a szathmármegyei bányavidék számára egy 56 czikkből álló bányarendtartás lett megállapítva e czím alatt »Königlicher Majestät zu Hwngern etc. Bergordnung in Neustad vnd Mittelberg« Wenzel Gusztáv: A magyar bányajog rendszere I. Pest, 1872. 36. l.

[2]) »In montana Kapnik habentur veteres et plane exsectae fodinae, quarum venae continent aurum, argentum et plumbum; sed sunt prorsus aquosae. De eius aquae profunditate nemo nobis quicquam certi indicare potuit; nec ullus fuit aditus ad ingrediendum. Foris tamen observavimus, et ex signis multis, et ex minera eius hinc inde sparsa ibidem intelleximus fuisse divites fodinas. Sunt quidem, qui has libenter colerent; sed impediuntur a Magnifico domino Georgio Báthori, qui vitricus est Magnifici domini Dragphi, qui contendit ad suum territorium pertinere. Cives vero Medii Montis affirmant ad se pertinere, quod litteris quoque et privilegiis veterum Regum se probare posse affirmant. Hic ergo Regia Maiestas Magnifico domino Báthori mandare debet, ut adhibitis certis, et ad hanc rem peritis hominibus, qui fines seu terminos eius territorii perlustrarent, atque etiam discernant hoc totum negotium, una cum aliis a Sacra Regia Maiestate et Mediomontanis eo destinatis, qui certos constituant fines et terminos secundum tenorem privilegiorum veterum eorundem, ut tandem illis liberum sit excitare auri argentique fodinas. Valachis quoque mandetur, ut cultores earum fodinarum tutos et liberos permittant, nec quemquam impediant.« Az országos levéltár kincstári osztályában.

mint egy negyed századdal ez előtt, e szép nem kevesbbé mint több tekintetben igen nevezetes vidék lejárt idejét a történelmi kritika szövétnekével felvilágosítani az első próbát tette, az ottani bányamívelés fordulatainak és eseményeinek tanulmányozásában alig legyőzhető akadályokra talált.[1]) Azóta egy állásánál és rendes lakhelyénél fogva hivatottabb jeles tudósunk, Szilágyi István ugyanazon tárgyról alapos, tűzetes és minden irányban lehetőleg beható buvárlatokat tett; úgy hogy az ő tanulmányai kétségkivűl több világosságot fognak hozni a máramarosi bányászat történetére is. A munka megjelenését, mely történeti irodalmunknak egyik érezhető hiányát fogja pótolni, várva várjuk.

Ily körülmények közt a máramarosi bányászat XVI. és XVII. századi történetéhez csak néhány töredékes adatokat a következőkben foglalok egybe.:

II. Huszt vára az egykor híres máramarosi sókamarákkal együtt II. Lajos által 1522. hitbérűl inscribáltatott nejének Mária királynénak; ki azonban 1527. az országból távozván, Husztot I. Ferdinánd 1541. Majlád Istvánnak inscribálta[2]), úgy hogy ennek felerészében 1546. neje Nádasdy Anna is részesíttetett.[3]) Huszt vára mindazáltal az erdélyiektől már 1556. foglaltatván el, miután 1570. a Miksa király és János Zsigmond közt létrejött egyezménynél fogva Máramaros vármegye ez utóbbinak engedtetett át, s ez időtől kezdve állandóan Erdélynél maradt, a XVII. századnak végén ezzel együtt jutott I. Lipót király hatalmába s csak 1718. után, a magyarországi rendek ismételt kérésére lett ismét az anyaországnak visszaadva, és ahhoz véglegesen 1733. kapcsolva.

E körülményeket különösen azért kell szemügyre vennünk, mert a máramarosi bányászatnak XVI. és XVII. századi elhanyagolása csak igy nyer magyarázatot, A huszti vár ugyanis az erdélyi uralom korában fontos védhelynek te-

---

[1]) Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéhez (a magyar Akadémia 1857-ki Értesítőjében 313. sk. ll.) — V. ö. Preissig Ede, Geschichte des Máramaroser Bergbaues (Oest. Zeitschr. f. Berg- u. Hüttenwesen 1877. 322. l.)

[2]) Schmidt, Sammlung der ung. Berggesetze. I. köt. 145. l.

[3]) Id. m. I. köt. 164. l.

kintetett, melynek kapitánya az ország előkelő tisztje volt. S fontosságát azonkivűl az is emelte, hogy a fiscalis jószágoknak egyike volt. [1]) Mig azonban 1626-ki törvény által »Huszt vára minden pertinentiájával és minden jövedelmével, s a só-aknával együtt 50,000 aranyban inscribáltatott« gróf Bethlen Istvánnak és maradékainak [2]); és az aknák bizonyos kedvezményekben is részesíttettek [3]); másrészről a máramarosi sóaknák az ország fő sóbányái közt nem említtetnek [4]), noha a törvényhozás az ezeken kivűl mívelt só-aknáknak nagy fontosságot nem tulajdonított. [5]) Ehhez képest a máramarosi sóbányászat uj felvirágzását csak azon időtől kezdve lehet számítani, a mikor ismét Magyarország kormánya alá kerűlt. Csak így történhetett, hogy Máramarosban számos sóakna romba dőlt, melyeknek maradványaira a vármegyének több helyén lehet találni. [6])

A máramarosi fémbányászatot az erdélyi kormány még csekélyebb pártfogásban részesítette.

111. §. Rézbánya.

Azon kevés tudósitások is, melyek Rézbányáról korunkra jutottak, arról tesznek tanúságot, hogy Belényes és Rézbánya környékén a XVI. és XVII. századokban — ha nem is nemes fémekre — de rézre és vasra nevezetes bányászat folyt, a mint hogy Rézbányának neve is innen látszik származni. Bihar vármegye egyébiránt akkor Erdélyhez volt csatolva; s az ottani bányászatról már az 1585-ki »Regestrum

---

[1]) Appr. Const. II. R. 8. Cz. 1. cz.

[2]) Appr. Const. III. R. 74. Cz.

[3]) Comp. Const. III. R. 10. Cz. és névsz. 5. cz.

[4]) Napragy Demeter Status Transilvaniae-ja (1692.) Szilágyi Sándornál, Erdélyi országgyűlési emlékek V. köt. 170. l. — Comp. Const. V. R. 43. ed.

[5]) Approb. Constit. III. R. 15. Cz. 1. cz.

[6]) »Vetustissimarum fodinarum deserta loca in Marmatia, et quidem in Dragomirfalva, Gyulafalva, nunc Sugatag pagus Rhonaszék, Alsó Rhona, Szlatina, Felső Nyeresnicze, Nyagova, Talaborfalva, Sófalva, Baranya etc.; et in Ugocsiensi Comitatu Tsengova reperiuntur.« Simonchitz Incze, Noctium Marmaticarum Vigiliae (kézirat a Nemz. Múzeum könyvtárában) II. köt. 230. l.

Regni Transsilvaniae [1]); valamint 1602. Napragy Demeter is tesz említést [2]); s úgy szintén az approbationális törvény is reproducál az 1622. 1625. 1633. és 1637. évekből országgyülési végzeményeket, melyek e bányászatra vonatkoznak [3]).

A rézbányai ezüstbányászat a XVIII. században lett ismét híres, és különösen az 1755—1791. évek alatt emelkedett nagy jelentőségre. Azonban csakhamar a főbánya indult ismét hanyatlásnak. Egy másik ottani bányából is, mely gazdag érczei által 1815—1843. nyujtott kedvező reményt, a munkások szintén viz szoritotta ki; úgy, hogy uj kedvező jelenségek nem mutatkozván többé, végre 1858. az lett elhatározva, hogy az egész rézbányai bányászat hagyattassék abba [4]).

112. §. Zaránd megye bányászata.

Hogy Zaránd vármegyének a XV. században nevezetes bányászata volt, azt fennebb láttuk (56. és 57. §§.). A XVI. század története azonban ezen bányászatnak pusztulásáról tesz tanúságot.

A régi Zarándmegyében t. i., s névszerint azon részében is, mely se Békés se Arad megyéhez csatolva nem volt, a bányahelységeknek egész sorozata feküdt, melyek bányászatuk után egykor mindegyig nevezetesek voltak. Elég legyen Kőrösbányát, Bojczát, Gainélt, Rudát, Kricsurt, Pojanát, Porkurét, Stanizát, Herczigánt és Trstyánt neveznem. Minthogy azonban egész Zarándmegyét János király bírta, a viszonyok úgy hozták magokkal, hogy a vidék déli fekvésénél fogva, azon háborús eseményeknek lett szinhelyévé, melyek a törökök erdélyi ügyekbe való beavatkozásának voltak következése. Ezek pedig 1551. után oly katasztrófához vezettek, mely alatt a törökök Kőrösbányát és környékét elfoglalták és 44 évig birták, s az itteni bányászatot teljes elpusztulásnak engedték át. [5]) A XVII. században Zarándmegye az erdélyi fejedelmek birtokában volt ugyan ismét,

---

[1]) Benkő József: Diaetae sive Comitia Transsilvanica, Szeben és Kolozsvár 1791. 66. l.

[2]) Szilágyi Sándor id. m. V. köt. 170. l.

[3]) Appr. Constit. II. R. 9. Cz. 3. cz.

[4]) Posepny F., Geologisch-montanistische Studie der Erzlagerstätten von Rézbánya, Budapest, 1874. 19. l.

[5]) Kozma Pál, Zaránd-vármegye leirása, Kolozsvártt, 1848. 87. sk. ll.

azonban ezeknek kormánya sem volt képes a bányászatnak bajain segíteni.

Csak miután az 1699-ki karloviczi békekötés következtében Zaránd vármegye Erdélylyel együtt I. Lipót király alá jutott, kedvezőbb remény állott be. Azonban ez is csak csekély eredményekhez vezethetett. Mert a megye régi vállalkozó és iparos lakossága kipusztulván, vagy máshova vándorolván ki, a vidék mostani népsége nem birt már azon fogékonysággal és szívós tetterővel, mely a bányászat felvirágzásának szükségkép feltétele [1]). Mindamellett Mária Terézia alatt az ujonan ébredő bányaiparnak némi sikere mutatkozott már [2]), s századunkban az itteni bányászat visszaállitása czéljából ismét tétettek kisérletek; ezek azonban nem felelnek meg azon reménynek, melyre kedvezőbb viszonyok közt a vidék természetes ásványgazdagsága jogositani látszik. [3])

113. §. Bányászat a társországokban.

A társországok bányászatára nézve csak két adatot vagyunk képesek felhozni, melyek azonban e bányászat zilált állapotának mintegy jellemző vonásai is:

1. Ezeknek elseje értesít arról, hogy az 1523 : 39. tcz. által kimondott általános bányaszabadság itt is kihirdetve lévén, néhány zágrábi polgár találkozott, kik ennek alapján a Zrinyi család jószágain bányákat mívelni kivántak. Ezek a birtokos gróf Zrinyi Miklóstól nyertek is biztosító-levelet; azonban midőn a bányákat már megnyitották és sikerrel mívelték volna, ettől a földes uraság által ismét eltiltattak úgy, hogy azután a bányákat ez a maga számára foglalta el. I. Ferdinánd királynak ennek folytán 1528. gróf Zrinyihez intézett parancsa azt rendeli, hogy a jelzett polgároknak ezért elégtétel nyujtassék. [4])

2. A másik adat a zágrábi káptalannak egy 1534-ki zá-

---

[1]) L. Schmidt Sammlung der Berggesetze Ungarns. VI. köt. 396. 421. ll.

[2]) Frivaldszky, Minerologia Transilvaniae 75. sk. ll.

[3]) Lásd erről a bányászati és kohászati lapoknak III. évfolyamát (1870.) 177. sk. ll.

[4]) »Ferdinandus stb. Magnifico Nicolao Comiti Zryn s. et gr. Expositum est nobis pro parte fidelium nostrorum prudentum et circumspectorum Judicis et Juratorum ceterorumque civium Civitatis nostrae Montis Graecensis gravi cum querela, qualiter tu alias eosdem exponentes median-

loglevele, melyből az tetszik ki, hogy özvegy Zrinyi Ilona grófné, és fiai János és Miklós, Gwozdanszki váruknak területén bányákat míveltek, s ezeket akkor az azokhoz tartozó kohókkal együtt elzálogosították.[1])

Ezen két okmány, más adatokkal combinálva, világosan azt bizonyítja, hogy a XVI. és a XVII. századokban a társor-

tibus litteris tuis, ut libere et pacifice, cum onere alias consueto, fodinas quarumcunque minerarum aperirent et colerent, assecurasses et affidasses; cuius assecurationis praetextu ipsos exponentes fodinas huiusmodi, magnis eorum laboribus et sumptibus coluisse; et cum iam laborum et expensarum huiusmodi commodum percipere debuissent, eosdem a cultura praefatarum fodinarum prohibuisses, et easdem pro te usurpasses, aliaque dampna et incommoda plurima eisdem intulisses stb. Datum Wiennae feria secunda post festum Beati Nicolai Episcopi et confessoris a. D. 1528.« Eredetije Zágráb város levéltárában.

[1]) »Nos Capitulum Ecclesiae Zagrabiensis stb. quod Spectabilis et Generosa domina Elena Comitissa, ac Magnifici domini Johannes et Nicolaus filii eiusdem, Comites Perpetui de Zrinyo, ac Gubernatores Prioratus Auranae etc. ab una; nec non Nobilis Sebastianus Flassar familiaris Strenui ac Egregii domini Akacii Strhot de Kynwregh, aulici et Consiliarii Regiae Maiestatis Domini nostri Clementissimi vice et nomine eiusdem Domini sui; et item Egregius dominus Leonardus Grwbar de Zamobor ab alia partibus coram nobis personaliter constituti, spontanea et libera ipsorum voluntate ministerio vivae vocis dixerunt et sunt confessi in hunc modum: Imprimis dicta domina Elena stb. (7600 ftot kölcsön vett, melyeknek fejében Pedel nevű várát Zágráb megyében elzálogosítja.) Item omnes et universas fodinas et fusorias eorundem dominae Comitissae, ac Johannis et Nicolai Comitum sub castro et in pertinentiis castri ipsorum Gwozdanzky appellati in dicto Comitatu Zagrabiensi existenti habitas, una cum cunctis et totalibus proventibus et utilitatibus earundem, antelatis dominis Akacio Strhot Aulico, et Leonardo Grwbar, haeredibusque et posteritatibus ipsorum universis pro praescripta summa 7600 florenorum, sic ut praefertur ab eisdem levata, perceptis et habitis, titulo pignoris duxissent obligandum et impignorandum, imo obligaverunt et impignoraverunt stb. sub tali conditione: Quod dicti domini stb.; quod sine scitu, voluntate et beneplacito ipsorum, domini Akacii Strhot et Leonardi Grwbar in praescriptis castro, ac fodinis et fusoriis nihil prorsus operabuntur; quodque in eisdem fodinis et fusoriis semper et continuo homo unus eorundem dominae Elenae Comitissae et dominorum Johannis et Nicolai Comitum praesens intersit, coram quo argentum et plumbum resolvetur, mensurabitur et dividetur per eosdem dominos Acacium Sthroth et Leonardum Grwbar, aut per homines et officiales eorundem ad id deputatos aut deputandos stb. Datum in dominica Cantate anno Domini 1534. (Kollár Ádám Ferencz hátrahagyott kézirati gyűjteményéből.)

ságokban is létezett bányamivelés, hogy azonban — mint látszik — ez nagyobb jelentőséggel nem bírt.

Az 1671-ki események után, mikor a Zrinyi család jószágai már a fiscus birtokában voltak, ezen bányászatot királyi hivatalnokok kezelték.[1]) A horvát királyi bányamesternek székhelye Gnozdánszki volt;[2]) hol különben ezen időben arany-, ezüst- és ólombányászatot folytattak. Azonkívül Horvátországban Szomoboron réz,[3]) és Bestianon vasbányászat,[4]) több más helyen pedig aranymosás[5]) is létezett. A radoboji híres kénkőbányászat csak később emelkedett nagyobb jelentőségre.

114. §. Bányászat Szerbiában és Kis-Havasalföldön 1718—1739.

I. Az 1718-ki passaroviczi (pozsarovaczi) békekötés következtében Magyarország dél-keleti részein (az ez óta u. n. temesi bánságon) kívűl, Szerbiának egy része, és Havasalföldnek az Olt folyóig terjedő vidékei (u. n. Kis-Havasalföld, Kleine-Walachei) ismét a magyar szent korona birtokába jutottak. Ezen terület mindazáltal akkor nem lett az országhoz csatolva, hanem külön kormányoztatott; s névszerint a bánsági és szerbiai bányászat a temesvári, a havasalföldi bányászat pedig a nagy-szebeni katona-kincstári kormány által. Az előbbiről a harmadik korszakban a bánsági bányaigazgatás történeténél fogok szólni; s így itt csak a kis-havasalföldi bányászatról szükséges néhány szót mondanom.

II. Leguevezetesebb az aranymosás volt, melynek termékei a vidék öt kerületében beváltatván, ezen beváltás ügyét az akkor már szervezett nagyszebeni bányaigazgatás vezette[6]). E mellett »Baia di arame«-ban régi rézbányák is voltak, melyek nem a fejedelem, hanem az ottani bányahelység és a közeli

---

[1]) Schmidt, Sammlung der ungar. Berggesetze. V. köt. 801. l.

[2]) Id. m. VI. köt. 363. l.

[3]) Id. m. VI. köt. 174. és 184. ll.

[4]) Id. m. VI. köt. 174. l.

[5]) Id. m. VI. köt. 175. és 494. ll.

[6]) Az erre vonatkozó 1729. april 15-ki utasítást lásd Schmidtnél, Sammlung der ung. Berggesetze, VI. köt. 389. l. Részletes intézkedéseket az udvari kamara már 1726. julius 12. adott ki U. o. VI. köt. 347. l.

faluk lakosai által míveltettek.[1]) A helységnek a vajdáktól (hospodaroktól) különös szabadalmai voltak, melyek az új bányaigazgatás által is fentartattak.[2]) Csak a réz beváltására nézve történtek új intézkedések.[3]) Azonkívül kétségtelen, hogy só-, és netalán vasbányák is míveltettek, melyekről mindazonáltal közelebbi tudósításaink nincsenek.

Különben az 1739-ki belgrádi békekötés következtében Kis-Havasalföld ismét elveszvén, ezen bányák további mívelésének kérdése a jelen munka köréhez többé nem tartozik.

* * *

115. §. Bányajogi iránylatok.

I. Láttuk, hogy második korszakunk alatt a miksai bányarendtartásnak 1573. történt megállapítása, Magyarországban az előbb számos particuláris szabályok szerint rendezett bányajogot egygyé alakította.

A miksai bányarendtartás és annak kihirdetésére vonatkozólag egyébiránt még a következendők jegyzendők meg:

1) Eredetileg csak a hét alsó-magyarországi bányaváros és az azokhoz tartozó bányák számára hirdettetett ki; azonban itt is csak azon nevezetes megszorításokkal lépett életbe, melyek a két felvilágosító szabályzatban, mint ezen városok particuláris jogában foglaltattak.

2) Az ország dunai részeiben annak gyakorlatbavétele főkép két körülmény által mozdíttatott elő, t. i. mert itt a királyok tekintélye mindig túlnyomó maradt, s mert az ottani bá-

---

1) »Weillen das zu Baia di arame befindente Bergwerkh von Alters hero zimlich ausgehauen, vorhin aber, wie auch anjetzo, nicht von dem Landtsfürsten, sondern denen Inwohnern des Markts Baia di arame, auch umbliegenden Dorffleuthen cultivirt worden, die ihre ärtz auf aigene unkosten aufgeschmoltzen und abgetriben, das reine Bergwerkh aber ein jedweder Gszöll oder Gwerckschafft des Vajvodae Cammer einliefern müsse, wovon ihnen der Zehent abgezogen worden; hat es bei diesen allen eben auch sein Verbleiben« stb. 1719-ki utasítások id. m. VI. köt. 120. és 134. ll.

2) »Nachdem der orth Baia di arame von denen Vajvoden wegen den Bergwerkh jeder Zeit eine particular freyheit gehabt; bey welcher er, vielleicht auch führohin conservirt werden dürfte« stb. 1719-ki utasítás, id. m. VI. köt. 125. l.

3) Lásd a két utasítást id. m. VI. köt. 120. és 134. ll.

nyák művelésének előzményei bizonyos jogi határozatlanságot tanusítottak, melynél fogva önálló traditionális jogot nélkülöztek, és mindig az alsó-magyarországi bányavárosok joga felé gravitáltak.

3) A felső-magyarországi bányavidékek a XVI. század közepén ott felállított szepesi kamarának rendeltettek alá. Miksa király pedig már 1567. april 1-jén kelt utasításában ennek azt hagyta meg, hogy az ottani bányák körében az atyja által megállapított szabályokhoz tartsa magát. Maga a miksai bányarendtartás ezen vidékeken 1580. körűl lépett életbe.

4) Az ország keleti részeiben a XVI. századnak közepe táján Erdély mint Magyarországtól különálló ország alakult, melynek független törvényhozása volt, s a hova többnyire Szatmár, Máramaros, Bihar és Zaránd vidékei is csatolva voltak. Ide tehát a Maximiliána csak a XVII. század végén kezdett kihatni.

5) A kapcsolt részek bányászata ezen egész korszak alatt a földesurak csaknem kizárólagos uralma alatt állván, itt a miksai bányarendtartás annyival is inkább nem tudott gyakorlati alkalmaztatást nyerni, mivel okszerűleg rendezett bányamívelés és bányajog különben is hiányzott.

6) Még kevesbbé hathatott által a Maximiliána az ország déli részeire, hol a bányászat a török uralom alatt tönkre jutott; — a mint hogy, úgy a kapcsolt részekben, valamint az u. n. (déli magyarországi) Bánságban is csak a XVIII. században lett kihirdetve.

7) Végre még felemlítendőnek tartom, hogy I. Lipót király azon czélból, hogy összes országainak bányamívelésében egységes technikát és összhangzatos eljárást alapítson, egy általános legfőbb igazgató állását szervezte, melyre 1681. gróf de Locarno Antal Kamilt nevezte ki.[1]) Úgy látszik mindazáltal, hogy ezen főhivatalnak nem volt maradandó jelentősége.

---

[1]) Leopoldus stb. universis stb. Quoniam nos fideli nostro Magnifico Equiti Antonio Camillo Comiti de Locarno super omnibus cuiuscunque metalli fodinis, noviter iuxta artem scientiamque et experientiam eiusdem erigendis, pariter in quibuscunque aliis absconditis thesauris a natura vel arte detegendis Supremi Directoris officium per universa Regna et provincias nostras, eorumque Status et Ordines, imo vero in

II. Ezekhez képest, habár az 1523: 39. tvcz., midőn a magyarországi bányajog főelvének az általános bányaszabadságot mondta ki, egyszersmind alapot nyujtott egy egységes magyar bányajog megállapítására is; azért az ország XVI. és XVII. századi események mégis úgy hozták magokkal, hogy ezen elv akkor az ország egyes részeiben csak lassan lassan, és számos akadály mellőzése után emelkedett minden részében érvényre. Azonban a miksai bányarendtartás különben sem volt arra való, hogy a magyar országos bányajognak egy rendszeres egészszé alakulását közvetlenűl eredményezhette volna. Oda, hogy mindenütt ugyanazon szabályokat követték zsinormértékűl, s hogy ezen szabályok mellett több helyen egyes nevezetes sajátságok csak kivételképen állottak fenn, — a bányabíróságok ahhoz idomított eljárása, s így a gyakorlati élet vezetett.

S ez volt körülbelől álláspontja az 1723-ki törvényhozásnak, midőn a bányajog egységét oly formában sanctionálta, hogy a bányabiróságok eljárásának egyformaságát érvényesnek elismervén, azt országos tekintély által megerősítette. Így kell értelmeznünk az 1723: 108. tcz. azon határozatát, hogy: »Judicia Montanistica, secundum privatas eorum leges, ultra seculum stabilitas, in suo esse manebunt.«

HARMADIK KORSZAK.

Mária Terézia uralkodásától (1741—1780) napjainkig.

116. §. Álláspontunk.

Azon 140 év, mely a nagy Mária Terézia uralkodásának kezdetétől napjainkig lefolyt, a hazai bányászat ujabb fejlődését foglalja magában. Ezen fejlődés eredményei egészben véve

---

hoc quoque Regno nostro Hungariae clementer contulerimus; velimusque, ut eidem ad eiusmodi officium rite supportandum, et opus intentum felicius aggrediendum, prosequendum atque promovendum ubique pro tali per quoscunque fideles nostros acceptetur, habeatur et agnoscatur, eidemque protectio, tuitio singularis et assistentia exhibeatur stb. (Ennek felelő rendelet.) Datum in Libera atque Regia Civitate nostra Soproniensi die 14. mensis Octobris anno Domini 1681.« (A Liber Regius-ból.)

ugyan inkább a statistika mint a történet köréhez tartoznak. A mennyiben mindazáltal egyes irányokban a multnak állapotaihoz képest nevezetes haladást tanusítanak, s egy technikailag nem kevesbbé, mint köz- és magángazdaságilag kifejtett egészet képeznek, mely hazánk bányászatának régi hirét a XIX. században is méltó módon fentartja: azon eseményekről, intézkedésekről és jelenségekről is kell még röviden szólnom, melyek ez alkalommal nevezeteseknek mutatkoztak. Ilyenek leginkább a következők:

117. §. 1. A király bányászati főúri jognak (jus Regale minerale) korszerübb rendezése.

A bányászati főuri jog, mely jogunk szerint királyainkat az ország legrégibb ideje óta illeti,[1]) s mely — mint munkánk több helyén láttuk — az előbbi századokban többféle módon gyakoroltatott, politikai és társadalmi életünknek a szathmári békekötés óta ujjáalakulása alkalmával, a kor megváltozott viszonyaihoz képest szintén nevezetes ujjárendezést tapasztalt. Az ezen jogban foglalt lényeges jogosítványoknak épségben maradása annál szükségesebb volt, mert az általános bányaszabadság 1523. annak alapján lett megállapítva, és a XVI. és XVII. századokban egy országos bányajog alakulását az közvetítette; s ezen értelemben használták azt egészben véve alapúl és követték irányadóul Mária Terézia és II. József is bányászati reformjaiknak életbeléptetése alkalmával.[2]) A gyakorlásában érvényt nyert egyes jelenségek mindazáltal az 1791-ki törvényhozást már arra inditották, hogy a bányászati főuri jog és a bányafelségnek (Bergheheit) a dolog természetében fekvő kü-

[1]) Lásd munkámat: A magyar bányajog rendszere (2. kiad. I. füz. 83. l.) — Ezen jognak igen sajátságos alkalmaztatását találjuk Schmidt, Berggesetze Ungarns stb. VI. kötetében 299. l.

[2]) Ennek alapján adta ki Mária Terézia az 1741 : 40. tcz. folytán az alsó-magyarországi bányavárosokhoz 1747. junius 9-ki ismeretes rendeleteit, (constitutiones et rescripta), melyek 1766. a nagy-bányai bányakerületben is kihirdetve lettek, s az 1788-ki szervező határozmányban is megerősíttettek. (Schmidt, Berggesetze Ungarns, XII. köt. 93. sk. 418. sk. 445. sk. ll.) — S ugyanazt látjuk II. József 1781. október 25-ki híres »Constitutiones circa exercitium Regalis metalli fodinarum«-ában és 1788. október 6-ki rescriptum-ában. (Schmidtnél, id. m. XV. köt. 237. sk. ll. és XVIII. köt. 7. sk. ll.)

lönbségét határozottan hangsúlyozta.[1]) Azóta pedig az új közgazdasági elvek, melyek főkép a XIX. század első felében emelkedtek Európa-szerte föltétlen uralomra, hazánkban sem maradhattak befolyás nélkül. Ennek következése az volt, hogy Magyarország közlétének az 1848-ki törvények által történt átalakítása a bányászatnak azelőtt fennállott rendezésére is kihatott; s hogy a bányászati főuri jognak hatálya a király és a korona pénzügyi jogosítványaira és érdekeire nézve teljes épségben hagyatott ugyan; sőt magánjogi tekintetben is az tartja fenn tovább is a bányajognak speciális jogrendszerré alakulását; hogy azonban a bányajog azon előbbi elszigeteltségének, melynél fogva a bányaügy és annak szabályozása egy külsőleg független és magában mindenképen elzárt egészet képezett, meg kellett szünni. Már az 1844-ki magyar bányatörvény-javaslat is igen helyesen nem többé a bányaregálét akarta szabályozni, hanem csak azt, a mi a királyi bányaadományozás és bányaengedély tárgyát képezi.

118. §. 2) Ennek folytán a bányaigazgatás állapota Mária Terézia és II. József kora óta.

I. A magyarországi bányaigazgatásra nézve különösen az 1741 : 14. tcz. volt fontos, mely a magyar királyi kamarának a Bécsben székelő udvari kamarától való függetlenségét mondta ki, s azt az összes só- és bányaügy főigazgatási kormányszékének nyilatkoztatta. Mária Terézia azután 1748. augustus 16-ki legf. elhatározásával a magyar kamarát udvari kamara rangjára emelte. A dolog természetében feküdt, hogy ennek folytán az egyes bányavidékek és bányahelységek ügykezelésének is át kellett alakulnia.

A bányaügyek ezen országos összpontosítása mindazáltal akkor nem csekély nehézségekre abban talált, hogy a felségnek bányászati főuri joga hűbéri eredetű és természetű lévén, a feudalis főuralomnak gyakorlása a legfőbb bányaúr (Oberster Bergherr) személyes behatását tételezte fel, s hogy ennek következtében a bányászat finánczügyei a budai kamarának lettek ugyan alávetve; a bányászat feudalis ügyeinek legfelsőbb elintézése mindazonáltal azontúl is a Bécsben szé-

[1]) 1791 : 22. tcz.

kelő királyi felségnél maradt, ki ezen ügyek kezelésében egy különös udvari hivatal (u. n. Berg- und Münzwesens Directions-Hof-Collegium) által támogattatott. A bányászat közgazdasági érdekei és szükségletei sajátságos természetökhöz képest azon kor felfogása szerint tekintetbe nem vétettek.

S hasonló volt ehhez az erdélyi bányászat igazgatásának rendezése is, mely az ország kincstárára (thesaurariatus) volt bízva, úgy azonban, hogy ez a bécsi udvari kamarának tovább is alávetve maradt.

II. Ezen közigazgatási organismust II. József az által változtatta meg, hogy Bécsben az udvari kamara teendőit is az egyesitett magyar-erdélyi kir. udvari kanczelláriára bízta, s hogy a Pozsonyból Budára áthelyezett magyar királyi udvari kamarát a királyi helytartótanácscsal egyesítette. Különben tudva van, hogy II. Józsefnek ezen rendezése halála után érvényéből ismét kivetkőztetett; s hogy 1791. óta a magyar törvényhozás közvetlenűl Maria Terézia reformjait tartotta fenn, és illetőleg fejtette ki.

III. A dolog természetében feküdt, hogy a felső közigazgatás ezen reformjai az alsó igazgatási közegeknek messze kiható átalakulásával járt. A magyar bányászatra vonatkozó törvények és rendeleteknek, Schmidt Ferencz Antal által közzétett gyűjteményében Mária Terézia kora nyolcz, (VII—XIV.) II. József kora pedig negyedfél (XV—XVIII.) kötetet foglal el. Anélkűl, hogy ezeknek részleteibe bocsátkoznánk, röviden csak azt jegyzem meg, hogy a bányaigazgatás alsó, vagyis locális és vidéki organumai hivatalos hatalmukból nagyobbára kivetkőztettek, s hogy e hatalom királyi tisztekre lett ruházva. Az eredményt kiválólag Mária Teréziának az 1741: 40. tcz. alapján a hét alsó-magyarországi sz. k. bányavárosokhoz 1747. junius 9-kén kibocsátott »Constitutiones et Rescripta,« és a nagybányai bányakerületet szervező 1766- és 1788-ki rendeletei;[1]) továbbá II. Józsefnek 1781. okt. 25-ki »Constitutio circa exercitium Regalis metallifodinarum«[2]) és

[1]) Schmidt, Sammlung der ung. Berggesetze, XII. köt. 93. sk. 418. sk. és 445. sk. ll.

[2]) Id. m. XV. köt. 237. sk. ll.

1788. október 6-ki rescriptuma, mely a királyi bányabiróságokat szervezte,[1]) fejezik ki.

Ezen általános jelenségek mellett a bánsági vármegyék és Erdély bányaigazgatásának sajátságai külön szempont alá esnek.

119. §. Az u. n. bánsági bányaigazgatás.

I. Az országnak dél-keleti részei és Szerbia, az 1718-ki passaroviczi békekötés következtében ismét a magyar szent korona birtokába jutottak, »bánsági katonai határőrvidék«-ké lettek alakítva, s mint ilyen, a bánsági katonai főparancsnokság (Banater General-Commando) kormányzata alatt állták. Ezen rendezés maradt meg a belgrádi békekötés (1739.) után is, melynél fogva a szerbiai részek elvesztek. S habár az 1741 : 18. tcz. azt határozta, hogy a »Districtus Temesiensis« — a mennyiben katonai határőrvidékké szervezése nem szükségeltetett — »Jurisdictioni Comitatuum in omnibus de pleno subjiciatur;« három, t. i. Torontál, Temes és Krassó vármegyévé való alakítása mégis csak 1779. történt meg. Az akkor megmaradt u. n. bánsági katonai határőrvidék pedig csak az 1873 : 27. tcz. folytán kebeleztetett Krassó, Temes, Torontál, és Bács-Bodrog vármegyékbe, s részben Szörény vármegyévé alakíttatott.

II. Kedvező körülmények, és különösen az első katonai parancsnok, gróf Merci tábornok pártfogása azt eredményezték, hogy ezen területen rövid idő alatt bányák nyittattak és bányahelységek keletkeztek; névszerint Oravicza (1718.), Majdanpek (Szerbiában 1720.), Bogsán (1720.), Dognácska 1722.), Csernosticza (Szerbiában 1726.), Moldova (1728.) és Lunkány (1734.). Ezen bányamívelés 1732-ig kizárólag a kincstár vállalata volt, és a bányák csak 1733. adattak át bizonyos megszorítások és föltételek mellett magán-bányapolgároknak. Az ekkép keletkezett sajátságos bányamivelési rendezés pedig különös rendeletek, vagyis u. n. rendszerek (Systeme) által lett szabályozva.

Ezeknek elseje az u. n. Neffzernféle rendszer volt (1736.), mely a bányapolgárok vállalatainak tulajdonképi jogi basisát

---

[1]) Id. m. XVIII. köt. 7. l.

képezte;[1]) azonban még Mária Terézia alatt háromszor tapasztalt nevezetes módosítást és változást, 1748.[2]), 1754.[3]) és 1760.[4]) A később még kiadott több rendszer közül a nevezetesebbek az 1802.[5]), 1811.[6]) és 1830.[7]) évekből valók.

---

[1]) Bécsben 1736. julius 25-kén kiadva, nevét Neffzern B. J. udv. kamarai titkár és kormányzati tanácsostól vette, akkoriban pedig »Banatisches Bergsystema«-nak czímeztetett. Áll 63 pontból, s a Dognácskán, Oraviczán, Moldován, Majdanpeken és Csernosticzán űzött magánbányászatot akarja szervezni. Többi közt azt rendeli, hogy évenkint april hóban nagy bányagyűlés tartassék Temesvárott vagy Oraviczán, melyben az említett öt bányahelység főtisztviselői és küldöttjei, az oda rendelt katonatisztek, és a bányapolgárok (»Waldbürger und Gewerken«) vegyenek részt és tanácskozzanak a bányászat érdekeiről és szükségleteiről (6. pont.); — továbbá meghatározza a bányamérnök (Markscheider, 7—10. p.), a bányafőnök (Einfahrer vagy scansor, 11. p.), és a bányamester (12. p.) teendőit; és szabályozza a bányapolgárok állását (13. p.) A 14. sk. pontok a tulajdonképi bányajog iránt intézkednek, melyre nézve a miksai bányarendtartást határozzák zsinórmértékűl veendőnek. Van még szó az egyes bányák művezeteiről (24. p.), a bányatisztekről (25. p.); az érczkémlelésről (»Probiren,« 27—29. p.); a kohászatról (30—34. p.), az erdészetről (35. p.), a bányahatóságok működéséről (44—63. p.) stb. — Ezen fontos Neffzernféle rendszer még kiadatlan.

[2]) Az u. n. Hehengartféle rendszer által (Hehengart majdanpeki bányamester, és később alkamarai gróf volt). Áll 35 pontból, és szorosan véve csak azon változások iránt intézkedik, melyek Szerbia elvesztésének folytán szükségesek voltak. Kiadatlan.

[3]) Az u. n. Kempfféle rendszer által (Kempf Antal udvari tanácsos volt, ki mint királyi biztos a bánsági bányászat néhány ügyének elintézése végett küldetett ki.) Áll 25 pontból, s kelt Temesvárott 1754. april 24-én. Kiadatlan.

[4]) Az u. n. Perlas-Stampferféle rendszer által (két udvari biztos után így nevezve). A bányaügyek kezelésénél gyakorolt inconvenientiák iránt határoz. Kiadva Schmidtnél, Sammlung der Berggesetze Ungarns XI. köt. 25. l.

[5]) Az u. n. Reichensteinféle rendszer által, kelt Oraviczán 1802. május 28-án. Kiadatlan.

[6]) Ezen rendszer 1811. november 1-jén kelt, s a Reichensteinféle rendszert néhány pontban módosítja. Mindkettő az érczolvasztásra vonatkozik. Kiadatlan.

[7]) Ezen 1830. martius 4-én legfelsőbb helyen is helybenhagyott rendszer, a bányapolgároknak egymás közt és a kincstárhoz való viszonyait szabályozza, s a bányaügyek kezelésének módjára nézve helyesebb rendet állapít meg.

III. Ezen szabályozás alapján Krassómegye bányászatának igazgatása 1848-ig egészen sajátságos módon volt szervezve; s míg egyrészről a kincstár és a magán-bányapolgárok közti viszony felette complicált és egyoldalu irányban kifejtett combinatiót tűntet fel; másrészről 1830. a bányapolgároknak egy testületté alakulását, és ennek megfelelő statutumok alkotását, nem az ősrégi bányászati és bányaipar-szabadság, hanem bizonyos bureaucraticus rendezés alapján hozta magával. S ehhez járult még 1848. előtt a birtokviszonyok határozatlan szabályozása is, és azon különszerű körülmény, hogy számos teendők, melyek másutt a közigazgatás, az iparhatóságok, és a földesuradalom köréhez tartoztak, itt a bányaigazgatóság által végeztettek. Nem csoda tehát, hogy az itteni bányaigazgatás terén számos inconvenientia támadt,[1]) melyeknek utóhatása még most is több tekintetben érezhető.

Különben a bánsági bányakerületben 1848. kétféle bányabirtok létezett, t. i. a kincstári és a magán bányabirtok; s ezek közűl az előbbivel a rézbányai bányászat volt összekötve, az utóbbihoz pedig az akkori román-bánsági határőr-ezred területén fekvő híres ruszkahegyi és ferdinándhegyi bányavállalatok is számíttattak.

IV. Fölemlítendő még, hogy a bánsági bányaviszonyok nem csekély változást tapasztaltak azon szerződés által, melylyel a kincstár 1855. január 1-jén (megerősítve Ő Felsége által január 8-kán) az ottani kincstári jószágokat és bányákat ideiglenesen a cs. k. államvasuti társaságnak engedte át.[2])

---

[1]) Ezen inconvenientiák számos panaszra is szolgáltattak alkalmat; miként ezeket p. o. a »Postulata urburariorum Districtus Banatici occasione Deputationis Regnicolaris 1828«-ban; — Fülepp Sándor és Marquardt Frigyes: »Geschichte des gewerkschaftlichen Metallbergbaues im Banate«-jében (Bécs, 1848.); — a temesvári kereskedelmi és iparkamarának 1853—1856-ki jelentésében (Temesvár 1858. 37—91. ll.) stb. lehet olvasni. V. ö. Konstantiny Jánost: Denkschrift über die Banater Bergwerke, Temesvár, 1857.

[2]) Az eziránt kötött egyezményt lásd a m. k. közmunka- és közlekedési ministeriumtól kiadott Vasuti Okmánytár I. füzetében. (Buda, 1871. 38—105. ll.)

120. §. Erdélyi bányaigazgatás és bányatörvénykezés.

I. Az erdélyi bányászat és bányatörvénykezés rendezése 1747. az országgyűlés által állapíttatván meg, azóta 1848-ig lényeges változást nem tapasztalt. Ehhez képest az erdélyi bányaigazgatás a magyarországitól függetlenűl volt szervezve, ezzel szemben mindazáltal nem csekély hiányokat mutat, s csak az 1848: 3. és 1867: 8. tvcz. alapján szervezett magyar kir. ministerium alakítása óta vonatott ennek körébe; úgy, hogy most van remény, hogy kedvező körülmények közt az erdélyi bányászat is még szép virágzásnak fog indúlni.

II. Mi az ujabb erdélyi bányászatnak eddigi eredményeit illeti, nemcsak a régi bányahelységeknek (Zalathna, Abrudbánya, sőt némileg Offenbánya is) uj jelentőségre emelkedését, hanem új bányavállalatok felvirágzását is említhetjük, p. o. Nagy Ágon, Balanbányán, Csik Szent Domokos közelében, Vajda-Hunyadon, a Silvölgyben stb. Mint különösséget még azt emelhetjük ki, hogy a mult század kezdete óta a zarándmegyei bányászat is az erdélyi bányaigazgatás alatt áll; ezt azonban csak némi jelentőségre is emelnie még nem sikerűlt. Erdélyben egyébiránt a sóbányászat is bír még régi jelentőségének megfelelő fontossággal.

121. §. 3. A bányajog Magyarországon a XVIII. században.

I. Miután az 1723: 108. tcz. Magyarországban a miksai bányarendtartást azért és olyanképen tartotta fenn érvényben, mivel és a mennyiben az akkor működő bányabíróságok magokat ahhoz tartották: az egész országban egyforma bányajog volt ugyan, melyet az 1747-ki erdélyi törvények bizonyos kiszabott határok közt ott is alkalmaztatni rendelték el. Mindamellett voltak még érvényben nevezetes particuláris bányaszabályok is, melyeket itt tekintetbe vennünk szükséges.

II. Ilyen particuláris bányászati jogszabályozások leginkább a következők voltak:

1) Az alsó-magyarországi bányavidéken a körmöczi és selmeczi bányajogi felvilágosítások (Bergwerkserläuterungen), melyek már 1573. a miksai bányarendtartásnak alkotása alkalmával voltak megállapítva; és pedig a körmöcziek Körmöcz és Uj-Bánya, s a selmecziek Selmecz, Beszterczebánya, Baka-

bánya, Bélabánya és Libetbánya, és az ezekhez tartozó bányászat számára.

2) Felső-Magyarországban a XVIII. századnak első felében oly nagy szakadottság forgott fenn a gyakorlati bányajogra nézve, hogy 14 particuláris, vagy — mint szokás volt mondani — localis, és illetőleg territorialis bányajog volt alkalmazásban ; t. i. Szomolnokbányán, Gölniczbányán,[1] Iglón,[2] Svedlérben,[3] Vagendrüsselben (Merényben), Remetén,[4] Rozsnyón,[5])

---

[1]) »Berg-Protocoll von anno 1689. Gölnicz. Jus summum, injuria summa. Anno 1689. den 16. Februarii hab ich Adam Leparth SS. Romanae Ecclesiae Presbiter diesses Berg-Recht-Buech der uralten Bergstadt Göllnitz zum Gedechtnus gestiftet, darein alle merkhwürdigen Rechtssachen aingetragen werden.« (Kézirat.)

[2]) »Verneuertes Bergbuch oder Protocoll der königl. freyen Bergstadt Igló, welches im Bergmeisterampt des Woledlen stb. Herrn Johann Marci von Leibitz zur Zeit ältesten Jurati Assessoris des Inneren Raths und Schul Rectoris, theils aus dem alten Bergbuch von anno 1594. herrührend transferirt, theils auch von anno 1697. continuirt worden. So geschehen Igló im Monat December 1698.« ; — és folytatva : »Ludvig Bermeister und senior Juratus Assessor« által 1723. (Kézirat.)

[3]) »Bergprothocoll der königl. privilegirten Bergstadt Schwädler, worinnen all und jede auf dasigem Territorio gelegenen Bergwerkhe wie selbige mit ihren inhabenden Gerechtigkeiten, Schürffen und Feldern empfangen, und der Waldburgerschaft verliehen worden sind ; auch Kauff und Verkauff, Vergleich und Vertrag ordentlich verzeichnet zu finden. Denen Nachkommlichen zur Nachricht und erforderlichen gutten Ordnung auffgericht im Jahre 1741. den 3. November. Per me Joannem Ignatium Krolig praefatae Civitatis Montanae Juratum Notarium.« (Kézirat.)

[4]) »Ordentlich Verzeichniss der Bergwerke der Bergstadt Einsiedlen vom Bergmeister Michael Fleischer anno 1678.« Benfoglaltatik 20 czikk »de laboratoribus,« melyek megerősittettek Eperjesen 1713. február 29-én »Ladislaus Comes Szent-Iványi« és »I. P. Brankovits, Ihrer Röm. kais. u. königl. Majestät Nieder- u. Ober-Ungarische Kammer-Räthe« által. (Kézirat.)

[5]) Régi városi könyvét Fabricius Károly ismerteti meg az 1877-ki Századokban 397. sk. és 528. sk. ll. Ehhez járúl a »Wisz-Buch auff dis 1587. Jars,« és folytatásai »Wiesz Buch von des Ersamen und Wolweissen Emrich Kaspar Riechter Ambt des 95. Jars.« — »Anno 1612. Wiess Buch beim Gericht dess Ersamen und Wollweyssen Hernn Hans Stenzl. Den ersten September in Gott verschieden.« stb. (Kéziratok.)

Dobsinán,[1]) Krompachban,[2]) Stóószban, Felső-Meczenzéfen, Alsó-Meczenzéfen, Jászón és Zsakaróczon.[3]) Ezek közűl Zsakarócz csak egyszerü falu lévén, itt még különös falusi bányajog is létezett. Mindezen particuláris bányajogok az illető u. n. territoriális bányamesterek állásában birták súlypontjokat, s ki nem zárták különben azt sem, hogy azért az alsó-magyarországi bányakerületben divatozott bányajog szintén zsinórmértékűl nem szolgált volna.[4]) Kedvezőbb fordulat csak 1751. állott be, a mikor is az akkori udvari bányászati főigazgatóságnak (Bergwerks-Directions-Hof Collegium) jun. 30-ki rendelete folyán a felső-magyarországi bányapolgárok közgyűlést tartván, és különös egyesületté (Oberungarischer Waldburgerverein) alakulván, ennek szervezése czéljából akkor német nyelven azon nevezetes statutumokat alkották, melyek azóta ismételve megerősíttettek, és csekély módosításokkal a felső-magyarországi bányapolgárság alapszabályait, s így azon bányavidék particuláris jogát napjainkig is képezik.

3) Az ország keleti részeiben, különösen Felsőbányán a királyi biztosok és a város közt a királyi bányára nézve 1639.

---

[1]) Berg- und Wissbuch der königl. Bergstadt Topschau, darinnen die Bergwerck, welche in dem alten Bergbuch verzeichnet gewesen, aufs neue empfangen, wie auch allen baulustigen Waldburgern ihre Funde und Empfahung verliehen vnd verschrieben solle werden. Im Jahre vnseres Herrn vnd Heillands Jesu Christi 1696.« (Kézirat.)

[2]) »Berg und Schmied Protocol, aus dem alten von Wort zu Wort ausgezogen, etwas verbessert, und in eine Ordnung richtig gebracht, nebenst dem gewöhnlichen process der Berggerechtigkeit, Schmiedordnung, und dero Artikeln, auf Anhalten herrn Bergmeister bey einem ehrsahmen Richter vnd Rath, Bewilligung desselben, wie auch gutdünken der Herrn Electen Beysietzer vnd gantzen Meisterschaft des löbl. Handwerks der Schmiede in der königl. Bergstadt Krompach anno 1675. Im Bergmeisteramte des Ehrsamen vnd Wohlweisen Herrn Georg Pfannschmiedts.« (Kézirat.)

[3]) Lásd Maderspach Livius értekezését: Der Bergbau von Zsakorotz. (Oesterr. Zeitschr. f. Bergbau u. Hüttenwesen, 1876.)

[4]) P. o. Igló-nak Verneuertes Bergbuch-jában határozottan fel van jegyezve a miksai bányarendtartásnak kivonata ezen czím alatt: »Kurtzer Extract aus der Bergordnung der sieben Hungrischen Bergstädte Kremnitz, Schemnitz,« stb.

kötött, és I. Lipóttól 1690. megerősített egyezmény alapján particuláris jog keletkezett.

4) Úgy szintén az u. n. bánsági bányavidéken az ottani bányászatra nézve fennálló jog sok particularitást tartalmazott, mely azonban nagy részben csak átmeneti jelleget mutatott.

5) Erdélynek is az 1747-ki novelláris törvényczikkek értelmében különös particuláris bányajoga alakult. Ennek köréhez több egyes bányavidék különös szabályai is tartoztak, melyeknek legnevezetesebbjei az abrudbányai és a thoroczkói statutumok voltak. Az abrudbányaiakat, melyek a régi bányaszokások alapján a mult századnak közepén jegyeztettek fel, Mária Terézia 1776. hagyta helyben.[1]) Ezek azonban 1858. nevezetes változást tapasztaltak, s 1867. ismét ujból szerkesztettek. Thoroczkó vidékének régi bányajoga (63. §.) azon bányaprivilegiumnak folytán nevezetes módosítást tapasztalt, melyet Zápolyai János Zsigmond a vidék akkori birtokosának Thorotczkay Mátyás és örököseinek 1568. Gyulafehérvárott december 7-kén adott. A Thoroczkay családbéliek 1780. febr. 27-én az ottani bányászatra nézve különös bányarendtartást (»A bányáknak állapottyáról és ezek mívelésének mivoltáról«) állapították meg; ez mindazáltal ujabb időben sok perlekedésnek volt tárgya; s miután az 1824. és 1837. az erdélyi thesaurariatus közbenjárásával megkísérlett új rendezések czélhoz nem vezettek,[2]) elvégre 1870. azon 19 §§-ból álló bányászati alapszabály lett megállapítva, melyet az azon évi augustus 3-ki 15,813. sz. a. ministeriális rendelet erősített meg.

6) Végre fölemlítendő még, hogy a magánbirtokon lévő bányamívelés is egyes földesurak befolyása által itt-ott oly sajátságos alakulást tapasztalt, hogy a fennálló jog szempontjából ezt particulárismusnak nevezni lehetett. A jelzett befolyás azonban nem ritkán visszaélés lévén, sőt a bányászoknak törvény által biztosított személyes szabadságával (az u. n. Fürsten-freiung) szemben valóságos jurisdictionális usurpatiókból

[1]) Nyomtatva Sófalvi Eleknél, Institutiones Juris Metallici I. köt. Kolozsvár, 1834. 304. l.

[2]) Az 1837. julius 4-ki 5358/397. sz. a. rendelet a bányabirtoknak javaslatba hozott rendezési módot határozottan mellőzte.

állván, melyek az 1523 : 39. tczikkel semmikép összeegyeztethetők nem voltak: ez volt egyik fő ok, mely egy korszerűbb országos bányatörvény mielőbbi életbeléptetését kivánatossá tette.

122. §. 4. A bányajog ujjáalakulását előkészitő mozgalmak.

I. Ezek kétfélék voltak, ahhoz képest, a mint vagy csupán a hazai bányászatból indultak ki és a fennálló országos jogélet tényezőiben támaszkodtak, vagy általánosabb europai jellemmel birtak.

II. Magyarországban az 1791 : 22. tcz. folytán az ugyanazon évi 63. tcz. által kinevezett országos választmányok (Deputationes Regnicolares) közül az egyik önálló rendszeres magyar bányatörvény javaslatának kidolgozásával lett megbízva. A választmány rögtön az országgyűlés után tanácskozásait Selmeczbányán tartá, és 53 czikkből álló munkálatot készített; melyek közűl azonban csak a 13-ik czikk »De camporum fodinalium capacitate eorumque dimensione« — az 1792. junius 20-ki királyi rendelet által nyert érvényt az alsó-magyarországi és a nagy-bányai bányakerületekben. Hasonló czélra az erdélyi 1791 : 64. novellaris törvényczikk is egy országos választmányra bízta a bányaügyek rendezését; de ennek munkálata sem általános bányászati, sem bányajogi szempontból figyelembevételt nem érdemel.

E két törvényjavaslat azonban országgyűlési revisio alá nem jutván, az 1827 : 9. tcz. egy új választmányt »in re montanistica« nevezett ki, mely »Codex Juris Metallici Hungarici« czím alatt egy 189 czikkből álló bányatörvényjavaslatot készített. S úgy szintén Erdélyben is a bánya-reformok és bányatörvények javításában még 1810., 1826. és 1832. is működtek országos választmányok. De ezek is sem Magyarországban, sem Erdélyben czélhoz nem vezettek.

Mindezeknek eredménye — midőn a reformok kora gyakorlati irányban 1839. megindúlt — azon szomorú tapasztalás vala, hogy közéletünkből nem voltunk képesek oly alkotó tényezőket előállítani, és annyi szellemi erőt kifejteni, hogy azok bányászatunk bajain segíthettek, s annak rendezését egy okszerű nem kevesbbé, mint korszerű bányatörvény formájába hozhattak volna. Vigaszunk csak az lehetett, hogy másutt is

bányászat dolgában ugyanazon ponton álltak, s hogy sikeres bányareformokra csak ott tehettek szert, hol ebben azon elveket követték zsinórmértékűl, melyeket az ujabb civilisatio és az okszerű gazdasági törvényhozás postulatumainak lehet tekinteni.

III. Ezen uj okszerű bányatörvényhozás kiindulási pontját a franczia Assemblée Nationál-nak 1791-ki tanácskozásai foglalják magukban, melyek az ottani bányászatot, kedvezőtlen előzmények és elhibázott kezelés által okozott csaknem teljes tönkre jutásától megmentették. Ezen tanácskozások alkalmával felmerűlt különféle indítványokról szólanom nem szükséges. Azonban a híres Mirabeau nagyszerű beszédére kell vonatkoznom, melylyel ő Lamerville Heurtant javaslata ellen, hogy az összes bányászat a földbirtok érdekeinek alárendeltessék, az 1791. martius 21-kén ülésben, a bányászat önállóságát, és a földnek felszinén rendezett birtoklási és gazdasági viszonyoktól való függetlenségét ékesszóllásának egész hatalmával védte. Ezen beszédnek, mely mindjárt akkor a civilisált Europa minden bányavidékein élénk visszhangra talált, közvetlen eredménye az volt, hogy a franczia törvényhozás a bányászati királyi főuri jogot, mint a feudalismus egyik maradványát, megszűntette ugyan, hogy azonban helyette a »droit de la nation s' exerçant sur les mines.« fogalmát állapítván meg, ebben egy elvet mondott ki, mely a bányaszabadságnak sokkal biztosabb alapot nyujtott.[1]) S az így ujonan rendezett

[1]) Az itt jelzett tanácskozások nyomtatva vannak a »Procés verbal de l'Assemblée National XLIX. és L. köteteiben (Paris 1791.); hol Mirabeau beszéde az 597. sz. a. találtatik. Német fordításban ezen beszédet Köhler A. W. »Bergmännisches Journal«-ja közölte (VI. évfolyam 2. köt. Freyberg és Annaberg 1794. sk. ll.) Szabadjon ezen beszédből a következő helyet itt felhoznom: »Je dit que la société n'a fait une propriété du sol, qu' à la charge de la culture; et sous ce rapport le sol ne s' entend que de la surface. Je dis que, dans la formation de la société, on n' a pu regarder comme propriété que les objets dont la société pouvait alors garantir la conservation. Or, comment aurait-on empéché qu' à 1200 pieds au dessons d' un propriétaire on n' exploitât la mine que le propriétaire du sol aurait prétendu lui appartenir? Je dis que si l' intérêt commun et la justice sont les deux fondements de la propriété, l' intérêt commun et l' équité n' exigent pas que les mines soient des accessoires de la surface. Je dis que l'intérieur de la terre n' est pas susceptible d'

bányaszabályozás, a nemzetgazdaság szempontjából minden irányban sokoldalu és alapos tudományos vizsgálódások utján áttanulmányoztatván, miután a gyakorlati alkalmaztatás is helyességét és czélszerűségét bizonyította volna, korunk legelőkelőbb törvényhozásai által alapelveiben fogadtatott el, és részleteiben utánoztatott.

Magában Francziaországban ugyanis az 1791. julius 28-ki bányatörvény az épen jelzett elvnek alapján lett megállapítva, a mint ez a kiküldött bizottság javaslatában foglaltatott, azon módosításokkal, melyeket Mirabeau indítványozott volt. Ezen törvénynek revisiója azonban a Code Napoleon kihirdetése után szükséges lévén, így a hires 1810. april 21-ki »Code des Mines« keletkezett, mely nehány 1866. meghatározott változással, jelenleg is még érvényben van. Ezen franczia bányatörvény pedig utánozva volt Olaszhonban (1808. óta), Belgiumban, Spanyolországban (1859.), Portugalliában (1852.), az előbbi krakkói köztársaságban (1844.) stb. A franczia bányajog alapelvei azonkívül nevezetes befolyást gyakoroltak Poroszország (1865.), Bajorország, (1869.), s több más

un partage ; que les mines, par leur nature irrégulière, le sont encore moins ; que quant à la surface, l' intérêt de la société est que les propriétés soient divisées ; que dans l' intérieur de la terre, il faudrait au contraire les reunir, et qu' ainsi la législation qui admettrait deux sortes de propriétés comme accessoires l' une de l' autre, et dont l' une serait inutile par cela seul qu' elle aurait l' autre pour base et pour mesure, serait absurde. Je dis que l' idée d' être maitre d' un torrent ou d' une rivière qui repond sous la terre à la surface de nos champs, me parait aussi singulière que celle d' empêcher le passage d' un ballon dans l' air, qui repond aussi, à coup sûr, au sol d' une propriété particulière. Je dis que la prétention de regarder les mines comme un accessoir de la surface et comme une véritable propriété est certainement trés nouvelle ; car je voudrais bien savoir si quelque acheteur s' est jamais avisé de damander une diminution de prix ou de faire casser une vente parce qu' il aura découvert qu' une mine aura été fouillée sous le sol qu' il a acheté ; il pourrait cependant soutenir qu' il avait droit à tout, et qu' en achetant le sol il voulait pénétrer au fond de la terre. Enfin je dis qu' il n' est presque aucune mine qui reponde physiquement au sol de tel propriétaire. La direction oblique d' une mine de l' est à l'ouest, la fait toucher dans un très court éspace à cent propriétés différentes.« stb.

német állam, valamint Svéczia (1855.), Norvégia (1842.) és több svajczi kanton bányajogának ujjáalakítására.

122. §. Hazánkban a bányaigazgatás és bányajognak ujjáalakulása.

I. Hazánkban a bányajog uj rendezését 1844-től kell számítani, mert az akkori országgyűlésen egy uj bánya-törvény-javaslat kidolgozása végett választmány volt kiküldve, mely munkálatát be is nyujtotta. Ezen javaslat már az uj elvek némi befolyása alatt készült, s az országgyűlés által is több módosítással volt elfogadva; azonban Ő Felsége szentesítését nem nyerte.

Bányajogunk ujjáalakítása az 1854. május 23-ki ausztriai bányatörvény alapján történt, mely már egészen a XIX. század uj szellemében volt megállapítva, s Magyarországban is kihirdettetvén, 1861. némi hozzáadásokkal az országbirói értekezlet által is tartatott fenn.

Végre 1870. a magyar királyi földmívelés-, ipar- és kereskedelmi ministerium kebelében alakított bizottság egy magyar bányatörvény-javaslatot dolgozott ki, mely azonban országgyűlési tárgyalás alá még nem került.

II. Ezekhez képest hazánkban most már a bányaigazgatás és bányajognak teljes átalakulása állt be.

A bányászatnak, mely 1848. előtt egy egészet képezett, most már két ágát kell megkülönböztetni, az állam- és a magánbányászatot. Az állambányászat igazgatása a pénzügyi hatóságokra van bízva, melyek egyszersmind a bányaregaléból folyó jogokat és ügyeket is kezelik, s ennek 1791. óta történt szorosabb meghatározása szerint feladatuknak megfelelő módon szervezve lévén, a pénzügyi minister alatt állanak. Ellenben a magánbányászat (oda számítva az állam magánvállalatait is) mint bányaipar, az iparszabadság elvei szerint van rendezve, s e tekintetben a bányahatóságok (bányakapitányságok) vezetésére van bízva, s a földmívelés-, ipar- és kereskedelmi minister legfelsőbb-foku hivataloskodási köréhez tartozik.

S ennek felel meg bányajogunk ujabb alakulása is. Mert míg 1848. előtt a bányászok nálunk privilegiált rendet képeztek, és mint ilyenek, minden személyes jogaikkal és ügyeikkel együtt privilegiált biráskodás alatt álltak (s ez volt még állás-

pontja az 1844-ki bányatörvény-javaslatnak is); — az 1848-ki törvényhozás a törvény előtti egyenlőség elvét a haza minden lakosára nézve egyaránt mondta ki, s így a bányászrend privilegiált állása is megszűnt. A bányabiróságok pedig, melyek előbb a tulajdonképi bányatörvénykezési ügyeken kívűl u. n. feudális vagyis bányahűbéri és pénzügyi ügyeket is kezeltek, ujabb szervezésök szerint már csak tisztán törvénykezési hatóságok, honnan felebbezésnek egyedül a felsőbb királyi biróságokhoz van helye.

122. §. 5. Tökéletesebb bányászati és kohászati technika. Selmeczi bányaakadémia.

I. A mathematikai és természettudományoknak már több mint évszázados óriási haladása a mult század első felében a bányák mívelésének módjában is gyökeres változtatást eredményezett. A mi előbb kézi mesterség gyanánt alkalmaztatott, azóta egy rendszeres elvek szerint rendezett, s valóságos tudomány alapján szervezett szakhivatássá lett. Ezen bányatudomány egy magában álló és sok ágra oszló össztudománynyá alakult, mely, mint ilyen, irodalmi feldolgozásban didacticus fejtegetésnek tárgya lett; azok pedig, kik annak tanai által szellemileg képesítve, a gyakorlati bányászat és kohászat terén működnek, az ásványvilág kincseinek már nem többé egyszerű aknászai és feldolgozói, hanem a társadalomnak oly factorai is, kik módot nyujtanak, hogy terményeinek segitségével az emberiség nemesebb czéljai és magasabb érdekei előmozdíthatók legyenek.

S ezen szempontból kell méltatnunk a selmeczi bányaakadémia jelentőségét, melynek társadalmi nem kevésbé mint tudományos és technikai tekintetben igen fontos rendeltetése van.

II. Egy tudományos bányaiskola hiánya nálunk a mult századnak első felében már élénken éreztetett, s III. Károly király ezen tárgyban több intézkedést tett.[1]) Ezeknek eredménye volt, hogy 1735. ilyen bányaiskolának Selmeczen felál-

[1]) P. o. Schmidt Ferencz Antal, Sammlung der Berggesetze Ungarns VI. köt. 230.

litására részletes terv dolgoztatott ki [1]) s hogy 1737. annak szervezésére nézve a szükséges intézkedések megtörténtek. [2]) Voltak azonkivűl Szomolnokon és a bánságban is bányaiskolák. Ugy látszik mindazáltal, hogy ezen tanintézek czéljuknak meg nem feleltek, a mi Mária Teréziát arra indította, hogy uralkodása óta egy tökéletesebb bányakadémia alapítására gondját fordította.

Így keletkezett a selmeczi bányaakadémia, melynek eredetét 1770-től fogva szokták számitani.

A bányaakadémia történetirója, Faller Gusztáv tanár, az annak működésére vonatkozó adatokat nagy szorgalommal gyűjtötte, és az akadémia fenállásának évszázados évfordulója alkalmával egy emlék-könyvben oly módon állította egybe, hogy mind tanrendszerének szervezését és időszerinti reformjait, mind jelesebb tanárait, mind végre tanitványainak neveit, és különösen azon nevezetesebb szakférfiak életrajzait abban találjuk, kik ott képeztetvén, az ausztriai-magyar monarchia bányászatára nézve érdemesítették magukat [3]). A jelzett adatok szerint mindazon tudományok foglaltattak ott egybe, melyek egy jeles szakbányász kiképzésére szükségeseknek tartattak. Az akadémia története pedig három korszakra oszlik, melyeket Faller a működő előkelőbb tanárok nevei szerint közelebb jelez; oly formán, hogy az I. korszak (1770—1820.) Jaquin, Scopoli, Delius, Lichtenfelsi Peithner, Haidinger Rupprecht és Patzier tanárok; s a II. korszak (1821—1847.) Schitko, Hanstedt, Lang, Wilkens és Feistmantel tanárok működése által nyerik jellemöket; a III. korszak pedig az 1848. ótai időt foglalja magában. S valamint a munka egyrészről Selmecz környékének földtani leirását (290—315 ll.) és bányászatát (317—389. ll.) ismerteti meg, s ezen alkalommal oly tényezőket emel ki, melyek az ottani bányamívelési technikát nevezetessé tették (az altárnákat 315 l., a tavakat 316. l., a vizemelő gépeket 317. l. stb): úgy másrészről az akadémia több egykori növendékének életrajzát közli (p. o. Dre-

[2]) U. o. 472. l.

[3]) U. o. 512. és 520. ll.

[1]) A selmeczi magyar királyi bányász- és erdész-akadémia évszázados fennállásának Emlékkönyve 1770—1870. Selmecz. 1871.

venják Ferencz 235. l., Pribila Endre 239. l. Svaiczer Gábor 256. l., Russegger József 269. l., Gränzenstein Gusztáv 277. l.) kik hazai bányászatunk ujabb történetében nagy nevet szereztek maguknak.

126. §. 6. Vasbányászat.

I. A vastermelés kettős szempontból tekintetbe vehető, mint a bányászatnak tárgya, és mint a főfontosságú vasiparnak alapja. E kettős felfogás igen szorosan függ össze egymással, s ehhez képest mintegy a mult század közepéig, a vastermelés is egy egésznek tekintetett, melynek több ága volt ugyan, úgy mindazáltal, hogy ezek külön nem lettek rendezve. Ujabb időben mindazáltal a kettő közti megkülönböztetés a közgazdasági viszonyok körében fontos szerepet játszik.

A dolog természetében fekszik, hogy hazánk bányászatának története a vastermelést csak bányászati minőségéhez képest veszi szemügyre; e mellett mindazáltal azon iránylatok is birnak fontossággal, melyek a vasipar fejlődésének kiindulási pontul szolgálnak.

II. Magyarországban — mint már láttuk — a vasbányászkodásnak kedvező feltételei nagyobb mérvben kinálkoznak, mint számos más europai államban. Mindamellett felvirágzásának tényezői nálunk a múlt században nem voltak még képesek oly eredményeket felmutatni, melyek a körülményeknek megfeleltek volna. Mert akkor még igen primitiv nézetek voltak nálunk elterjedve, [1]) s a vasbányák mívelése akkor nem annyira nagyobbszerű dimensiók szerint okszerűleg szervezett bányászmunkára, mint esetlegességek befolyása alatt kiképezett közönséges munkaerőre volt bízva. Azóta e téren sokkal szerencsésebb conjuncturák álltak be, s névszerint a vasiparnak az utolsó évtizedek alatti nagy emelkedése a vasbányászatra is kedvezőleg hatott vissza, úgy hogy a vastermelés eredményei mennyiségileg szintúgy mint minőségileg egy fejlettebb ipar

---

[1]) Így még az 1844-ki országgyűlés május 7-ki ülésében Török Gábor, Arad vármegye egyik követe azt emlitette fel, hogy »eddig a vaskő Aradmegyében egyedül földesúri jognak tekintetett, s annak használata minden felsőbb befolyástól menten gyakoroltatott.« — Ilyen gyakorlat az 1351 : 13. és 1523 : 39. törvényczikkekkel, melyek a magyar bányajog alaptörvényei, határozott ellentétben lett volna.

követelményeinek nálunk is már kezdenek megfelelni. E tekintetben régibb (p. o. Schwartner) és ujabb (p. o. Konek) statistikusaink a vastermelésre vonatkozó közleményeinek öszszehasonlitása igen tanulságos.

III. A hazai vasipar ujabb állapotáról 25 évvel ezelőtt dr. Biedermann Armin Ignácz, akkor a pesti tudományos egyetemen a nemzetgazdászat magántanára, jelenleg ugyanannak a gráczi tudományos egyetemen tanára, igen szorgalmas és beható tanulmányokat tett, [1]) melyek a történet szempontjából is érdekesek. Ezen tanulmányokat, s a hazánk vasiparának terén azóta észlelhető mozzanatokat és változásokat részletesen megbeszélni nem tartozhatik a jelen munka feladatához. [2]) S azért csak röviden jegyzem meg, hogy Biedermann vizsgálódásai szerint akkor hazánkban 80-nál több önálló vaskohó és vasiparvállalat volt, melyek közűl ő vagy hatvannak működését tűzetesen megvizsgálta. Vasiparunknak az így nyert adatok egybeállítása által mutakozó képe annál örvendetesebb hatással bír, mert egyszersmind a hazai bányászat sikeres fejlődésének jeleit tünteti fel minden vonásaiban.

124. §. 7. Kőszénbányászat. [3])

I. Az ujabb földtani vizsgálódások bizonyságot tesznek arról, hogy hazánk kőszénben is bővelkedik, sőt hogy egyes vidékeken legjobb minőségű kőszenek találtatnak. A természet ezen adományát mindazáltal a mult századok nem méltatták még jelentőségéhez képest. Mert az erdők akkor tüzelő anyagot még bőségben nyujtottak; iparunk fejlettsége pedig még olyan volt, hogy abban a kőszén nevezetes szerepet nem játszott.

Ujabb időben erre nézve nevezetes változás állott be. Az erdőségek azon szükségleteket fedezni már alig képesek,

---

[1]) Das Eisenhütten-Gewerbe in Ungarn und dessen früheren Annexen, Pest 1857.

[2]) V. ö. Kerpely Antal, das Eisenhüttenwesen in Ungarn 1872. — Hegedüs K. Az osztrák és magyar vasipar (Anyagi Érdekeink 1876.). Maderspach Livius, Nord Gömörs Eisenindustrie (Zeitschr. des berg- und hüttenin. Vereins in Kärnthen 1875.), és Magyarország vasfekhelyei 1880. stb. stb.

[3]) Hantken Miksa, A magyar korona országainak széntelepei és szénbányászata Budapest 1878.

melyeket a tüzelés és épitészet megkivan, s más tekintetben p. o. a vasutak felépitése és kezelése igényel. S ezekhez járul még az ujabb ipar követelménye is, melynek felvirágzása nagyrészt a kőszénnek nagyobb mennyiségben való használásától van feltételezve.

Természetes tehát, hogy a XVIII. század közepe előtt kőszénbányászatról nálunk szó sem lehetett; utóbb első jelenségei ugyanazon időben több helyen mutatkoztak; nagyobb dimensiók szerinti kőszénbányászat pedig csak 1840. óta üzetik·

II. Nevezetes kőszéntelepek csak a mult századnak közepe óta fedeztettek fel: 1760. Sopron mellett; 1766. Vasason, Baranya-megyében, 1787. Barsmegyében és a váczi püspök jószágain. 1788. Kolozsvár környékén, 1806. Bodrogkeresztúr, 1807. Pécs, 1812 Pétervárad mellett stb. A kőszéntermelésnek azóta folyton folyva történt emelkedése közgazdaságunk szempontjából örvendetes nem kevésbé, mint igen fontos esemény, melynek részletes constatálása azonban itt nem lehet feladatom. Ezen termelésnek jelen állapotát a statistikai munkák tüntetik fel·; s e tekintetben hivatkozom Konek Sándor munkájára »Magyar birodalom statistikai kézikönyve« (Budapest, 1875. 312. sk. ll.)

125. §. 8. A bányatechnikának uj vívmányai. II. József altárna.

I. Mai bányászatunk technikája általán véve oly fejlődési ponton áll, mely a magyarországi bányászat régi dicsőségének a kor megváltozott viszonyai közt megfelel. Mindenütt, hol bányákat mívelnek, ez okszerű terv szerint történik, s a bányamunkának alkalmaztatása nem kevesbbé, mint a bányamívelés gazdasági rendezése — a szükséges takarékosság mellett is — korunk magasabb kivánalmaival áll összhangzásban. S ugyanazt lehet mondani a felkészítési és kidolgozási műhelyekről. és azoknak kezeléséről is. Ha egyes kivételek találtatnak, ez a szükségparancsolta takarékosságnak szokott következése lenni; s oly bányahelység, hol a bányamívelés még primitiv módon űzetik, igen kevés van. S míg egyrészről itt is napról-napra javulást és a bányászatnak technikai emelését constatálhatjuk; másrészről hazafiui büszkeséggel hivatkozhatunk túlnyomólag nagy számu oly bányavállatokra, melyeknek

technikai tökélye bárhol is párját keresi. Szóval, senki nem tagadhatja meg bányászainktól azon elismerést, hogy alapos szakképesítettséggel bírnak, s ezt ernyedetlen szorgalommal és félreismerhetlen buzgósággal igyekszenek hasznosítani a hazai bányászat érdekében.

II. Minderről tanuskodnak nemcsak ujabb bányavállalataink közvetlen eredményei, hanem régibb bányahelyeinknek — ott hol áldás van, és a külső körülmények nem kedvezőtlenek — uj időben nevezetes technikai tökélyesbűlése és emelkedése. Az előbbiek közűl példáúl Aranyidkát (1767. óta) [1], Csik szent Domokos meletti Balánbányát, és számos kisebb vállalatok bányamívelését; továbbá az ausztriai vasuti társulat bánsági vas- és kőszénbányait, a dunai gőzhajózási társulat pécsi kőszénbányáit, a zsilvölgyi kőszénbányászatot [2], a vajdahunyadi és 1854. óta govasdai vasbányászatot stb. stb. emelem ki. Az utóbbiak közül pedig a felső-magyarországi bányapolgárság bányavállalatait, az erdélyi nagy-ági bányamívelést, de kiválólag a selmeczi bányászatot kell hangsúlyoznom, mely — mióta a selmeczi bányaakadémia működik — valóságos mintabányászattá alakult.

III. S ezeknek folytán, mint a magyarországi bányatechnikának egyik különösen fontos vívmányát, a II. József altárnának 1879. október 21-én Selmeczbányán történt megnyitását említem még fel, mely nemcsak a magyarországi, hanem — minden jelenségek után itélve — az európai bányászat általános történetében epochalis jelentőséggel bír. [3]) Ezen altárna Selmecz és környéke bányászatának előmozdítása czéljából 1780. akkép volt tervezve, hogy az addig ott működött 10 áltárnánál még nagyobb mélységben készíttessék; s minthogy Selmecz környékén mélyebb völgy, mint a Garamé nincs, Voznitza falu határában, Barsmegyében, a helységtől kissé éjszakra, itt 1782. kezdetett meg a munka, ott, hol az altárnának

[1]) Pécs Antal: Bányászati és kohászati lapok I. köt. 120. sk. 143. sk. 150. sk. ll.

[2]) U. o. III. köt. 51. l.

[3]) Szabó József, A második József altárna megnyitása Selmeczen (Buda-Pesti Szemle 37. füzet 1879. Január-Február, 136. sk. ll.)

alsó torkolatja van. Sok építkezési viszontagság után, végre 1879., vagyis 11 esztendővel előbb készűlt el teljesen, mintsem ennek az alapterv utolsó megállapítása szerint volt kiszámítva. Ezen kedvező eredmény a géppel való furás alkalmaztatásának volt eredménye.

Az altárnának egész hosszusága 16,538.5 méter, tehát két mérföldnél több, úgy, hogy valamennyi létező tárnaszerű bányaépítmény közt a leghosszabb; elkészűlésének egész költsége 4,599,000 forint volt; Selmecz és környéke bányászata előtt pedig uj kedvező jövőt nyit meg.

OKMÁNYI FÜGGELÉK;

I. A régi selmeczbányai bányászatra vonatkozó néhány okmány.

1. Selmecz város régi bányajoga.

(A régi selmeczi bányajog töredékeinek első kiadója volt Wagnern Tamás, *Corpus Juris Metallici,* Lipcse 1791. 165. sk. ll. ; — egész szövegét a városi joggal együtt a jelen munka szerzője a *Jahrbücher der Literatur* CIV. kötetében, Bécs 1843. az Anzeigeblatt 1. sk. ll. ; s ujabban az *Árpád-kori Uj Okmánytár* III. kötetében, Pest, 1862. 206. sk. ll. tette közzé ; — úgy szintén Kachelmann János *Geschichte der ungarischen Bergstädte und ihrer Umgebung* II. füz. Selmecz, 1855. 177. sk. ll.)

2. A régi selmeczi bányajogot tárgyazó néhány XIV. századi itélet.

a) Ego Henczmanus Comes Eysenrinkel, nec non Nicolaus Judex, vna cum Juratis in Shebnitz recognoscimus singulis et vniuersis, quod Petrus de Raba vna cum concultoribus suis, videlicet Czudahenil et ceteri parte ab vna, parte vero ab altera Goczlinus Waltwurth et Cunradus Punpan vna cum concultoribus ipsorum ad nostram venientes presenciam pro vno vrtail quorundam montanorum ; et sic hoc factum est ex bona voluntate et arbitrio parcium vtrarumque, quod amicabiliter concordati sunt in hac forma, quod Comes Petrus a Raba et concultores sui debent recipere vnum septunale de illis montanis, et super hoc quod quid transit super aquam ad tenendum, ipse Gotzlinus Waltwurth et Cunradus Punpan vna cum concultoribus ipsorum debent subuenire cum vna tercia parte tam diu, sicut ex vtraque parte pro ipsis placebit, et possunt adimplere, et alia tercia pars eciam debet subuenire ad septunale (1386.)

(Selmecz város XIV. századi u. n. birói könyvéből, az ottani levéltárban.)

b) Nos Hannczmanus dictus Ysrinkel Comes et Vrburarius Schebnitziensis, Hanczman dictus Salczer Judex, ceterique Jurati de eadem ; item Jacobus dictus Rolle olim Scansor Regius, ac alii plurimi viri fide

digni Ciuitatum ex nomine Tirmannus Comes et Judex de Bakabania —
— — — — — — — — — — — — — — — —

(U. o.)

c) Nos Bernhardus Scansor Montanorum Regni Vngarie, Hanzmanus dictus Ysrinchel Comes Schebnicensis, Hanzmanus dictus Salczer Judex, ceterique Jurati de eadem; item Jacobus dictus Rolle olim Scansor Regis, Tirmanus dictus Slicher Comes et Judex de Bakabania, significamus vniversis, quod discretus vir Petrus de Jany cum Czuda Henel suo concultore parte ex vna, parte vero ex altera Goczlinus Waltwurth et Cunradus de Punpan vna cum concultoribus ipsorum nostram venientes ad presenciam pro sentencia; ex parte quorundam montanorum ad talem de bona voluntate parcium ambarum sunt concordati, quod Petrus de Jany cum concultoribus debent recipere septunale de montanis predictorum; insuper quod transit super aquam, debent subuenire cum media parte. Et hoc debent facere, quamdiu placebit ambabus partibus, et quamdiu possunt tollerare. Et hoc factum est anno Domini MCCCLXXX septimo in die Beatorum Geruasii et Protasii.

(U. o.)

d) Nos Bernhardus Scansor domini Regis et Montanorum Regni Vngarie ex mandato Regali vna cum Ciuitatibus ad hoc conuenientibus, videlicet Kremnicenses, Baccabanienses, item de Monte Regis, Bistricenses, Lubetinenses, hee omnes Civitates cum mandato Regali conuenimus in Schebnitzbania, et ibidem sedimus vnum judicium secundum mandatum Regalium inter Petrum de Raba et concultores suos parte ab una, parte vero ab eltera inter Petrum Sartorem eciam concultores suos, et fecimus vnum jus inter eos sicut audietis: Item sicut aqua pronunc stat in eodem montano, illa aqua debet designari, et hoc debet nuncupari eyn flache marchscheyde, et hec flache marchseide semper debet procedere — — —, et quod quid est sub eadem flache marchscheide, hoc fuit submersum montanum, et hoc contulimus Petro de Rab et concultoribus suis ad suum stollonem hereditarium; item super hoc dedimus Petro Sartori et concultoribus suis. Item quod quid est super hoc flachen marchscheide, de illo debent porrigere Petro de Raba vnum septunale sine recusa omnimoda. Hec concordia facta est in Schebnicia, presentibus honestis viris de Civitatibus predictis, anno Domini MCCCLXXX. octauo feria tercia post dominicam Quasi modo geniti. Et ideo causa pacis vnionis inuenimus et posuimus vnum vinculum super partes vtrasque, ut quicunque inuentus fuerit fractor illius composicionis, ille debet esse conuictus domino Regi in centum marcis fini argenti.

(U. o.)

3. II. Ulászló király megerősiti Selmecz város régi városi és bányajogát. 1513.

Wir Vladislaus von Gottes Gnaden zu Hungern, Boheimb, Dalmatien, Croatien, Ramen, Servien Gallicien, Lodomerien, Cumanien vnd Bulgarien Kunig, Markgraue zu Mähren, Herczog zu Luczenburg vnd in

Silesien, Markgraue zu Lausitz etc. bekennen vnd thuen khundt allermeniglichen, das für uns von wegen vnd in namen der ersamben vnnserer lieben getrewen Richter, Ratmanen vnd ganezen Gemein vnser Statt Schebnitz, Balthasar Steekh Statschreiber daselbst erschienen, und uns ein buch mit iren Statrechten und Perkhrechten darinen artikulsweise geschriben vnd verzeichnet fürgetragen, wie sie den von unseren vorforderen Kunigen zu Hungern erworben, herbracht, begabt vnd begnadet sein, auch des förderlich etwan von Kunig Bela löblicher gedechtnus bestätt, confirmiret vnd bisshero in beruhiglichen gebrauch gehabt vnd besessen, hinfürder dess sicherer gebrauchen möchten; vass darauf als Iren Erbherrn vnd kunig vnterthenigsweis demüthiglichen angeruffen gebeten, Inen dieselbe ire Statgerechtigkaitt und Perkhrecht, wie alter herkomen, und sie gehalten, auf ein newes gnädiglich zu bestätittigen, zu bekrefftigen, und zu konfirmiren. Wie das solches alles hernach volget, geschrieben stet vnd lautet:

In dem namen der heiligen dreifaltigkeit. Amen. Allhienach volgent gemeine Stat vnd Pergkrecht der erbern vnd löblichen Stat Schebnitz stb. (Következik Selmeczbánya város régi városi és bányajoga, melyre fentebb 1. alatt vonatkoztunk.)

Nun haben wir angesehen fleissig und demütig bitte, auch betracht willig die dienst, so Ir vorfordern vnsern vorforderen löblicher gedechtnuss, vnd der löblichen Kron zu Hungern, vngespart leibs vnd guets, von anfang getan, sy yeczund tuen vnd förder tun sollen. Darumben wir vorbehabten Rat vnser Räte der Kron zu Hungern, rechter wissen haben wir gemelter Stat Schebnitz solich ir Statrecht vnd Pergkrecht in aller mass, form, wie artikulweiss begriffen vnd vorgeschriben ist, auch vnsere vorfordern sy begnadet, genediglich bestettigt, bekräftigt vnd confirmiret, bestättigen, kräftigen vnd confirmiren Inen vnd Iren nachkomben soliches alles hiemit in kraft dies briefs aus kuniglicher Macht zu Hungern, setzen vnd wollen darauf, das sy sich derselbigen artikul Irer Stat oder Pergkrecht, gerechtigkeiten, wie oben vermeldet, von alters her gebracht, und in ybung oder gebrauch gehabt, hinfürder zu ewigen kunfftigen zeiten alles Inhalts nach halten, gebrauchen, vben, volfüren sollen vnd mugen von vnss, vnsren Erben nachkombenden Kunigen zu Hungern, vnd sonst yedermeniglichen vnuerhindert. Auch wollen wir Inen, wo sy oder Ire nachkomben yetzt oder hinfurder der befunden, etwas gemeinen Nutz der Stat daselbst zu guet, vnd der löblichen Kron zu Hungern zu aufnemben betrachten oder fürnemben werden, es sey in Pergkrechten, oder andern thuen, nichts ausgenomen, wie sy täglich notthürftiglich empfinden, Inen alles mit diesem vnseren kuniglichen Brief mitgeben, bestett vnd confirmirt haben, alles trewlich vnd vngeuerlich; doch vnss, vnseren Erben vnd nochkhombenden kunigen, vnd der löblichen Kron zu Hungern auf iren Rechten vnuergriffen vnd vnschädlich. Zu vrkhundt mit vnserem kuniglichen anhangenden Maiestätsigel besigelt. Geben zu Offen Suntags Judica in der Fasten nach Christi geburt tausend fünfhundert vnd dreyzehenten, unserer Reiche des Hungerischen

im drey vnd zwanzigisten, und des böheimbischen im zwey und virzigisten Jare.

(Eredetie bőrhártyán, a királynak függő pecsétje alatt, Selmeczbánya város levéltárában.)

4. III. Ferdinánd királynak II. Ulászló 1513-ki okmányát megerősítő privilegiuma 1655.

Nos Ferdinandus Tertius stb. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis : Quod fideles nostri prudentes ac circumspecti Matthaeus Riedtmüller Judex, Julius a Lanser, Joannes Cristophorus Hoffner Medicine Doctor, Joannes Georgius Veisz Magister Montium, Thobias Pestalucz, Petrus Markus, Andreas Ungedey, Elias Angermann et Pancratius Fuchs, suis et ceterorum universorum civium et incolarum, adeoque totius Communitatis populorum Civitatis nostrae Montanae Schemniciensis nominibus et in personis exhibuerunt Nobis et praesentaverunt medio fidelium nostrorum antefati Julii a Lanser et Eliae Cholostomi, praefatae Civitatis nostrae Schemniciensis Senatoris et Vice Notarii, certas quasdam litteras Serenissimi quondam Principis Vladislai, alias Hungariae etc. Regis praedecessoris olim videlicet nostri felicis recordationis, confirmationales privilegiales Germanico idiomate conscriptas pargameno in forma libelli confectas, sigilloque eiusdem duplici, quo tum ut Rex Hungariae utebatur, impedenti communitas, continentes in se alias litteras divi quondam Belae similiter Regis Hungariae privilegiales super confirmatione antiquarum libertatum seu praerogativarum, certarumque litterarum seu articulorum antiqui Juris Municipalis et Montanistici eorundem civitatensium Schemniciensium, per olim antecessores et maiores eorundem unanimi voto et consensu serie infra uberius declaranda pro communi eorundem bono, paceque et tranquillitate et tuta permansione, potissimum vero justitiae unicuique tribuendae et administrandae, ac malorum praecavendorum, maleficiorum tollendorum abservatione ; minerarum item limitatione, et earundem elaboratione conditorum deservientium, sub certis modis, cautelis et conditionibus in iisdem litteris privilegialibus fusius denotatarum et expressorum tenoris infrascripti. Supplicatum itaque exstitit Maiestati Nostrae nominibus et in personis praefatorum Judicis, Juratorum, ceterorumque universorum civium et inhabitatorum antelatae Civitatis nostrae Montanae Schemniciensis humillime, quatenus praedeclaratas litteras praetitulatorum Vladislai et Belae, divorum quondam Regum Hungariae confirmationales privilegiales, omniaque et singula in iisdem contenta ratas, gratas et accepta habere, litterisque nostris privilegialibus de verbo ad verbum inscribi et inseri facientes, approbare roborare et ratificare, ac pro praefatis Judice, Juratis, ceterisque universis civibus et incolis memoratae Civitatis nostrae Schemniciensis ipsorumque posteris et successoribus universis innovando perpetuo valituras gratiose confirmare dignaremur. Quarum quidem litterarum tenor talis est :

Wir Vladislaus stb. (következik II. Ulászló királynak 1513-ki okmánya, mint fennebb).

Nos itaque huiusmodi humillima supplicatione pro parte dietorum Judicis, Juratorum ceterorumque universorum civium, populorum et totius Communitatis annotatae Civitatis Schemniciensis, Nostrae modo quo supra porrecta Maiestati, Regia benignitate exaudita clementer et admissa, praescriptas litteras praefatorum Vladislai et Belae olim, ut praemissum est, Hungariae Regum, praemisso modo confirmationales privilegiales non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio ac suspitione carentes, praesentibus litteris nostris privilegialibus de verbo ad verbum, sine diminutione et augmento aliquali insertas et inscriptas, quoad omnes earundem continentias, clausulas et articulos, sicuti videlicet iidem cives in huiusmodi privilegiorum ac immunitatum suarum antiquo usu fuerunt, acceptamus, approbamus, roboramus et ratificamus, ac pro eisdem Judice, Juratis, ceterisque civibus, incolis, populis, ac tota Communitate toties fatae Civitatis nostrae Schemniciensis, ipsorumque posteris et successoribus universis innovando perpetuo valituras, gratiose confirmamus, salvo jure alieno. Harum nostrarum secreto sigillo nostro, quo ut Rex Hungarie utimur, impendenti vigore et testimonio litterarum. Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti Reverendi Georgii Szelepchényi Episcopi Nitriensis, locique eiusdem Supremi et Perpetui Comitis, Consiliarii nostri, et per dictum Regnum nostrum Hungariae Cancellarii in arce nostra Posoniensi die 22. mensis Junii anno Domini 1655. Regnorum nostrorum Hungariae et reliquorum 29. Bohemiae vero anno 28. Reverendissimis ac venerabilibus in Christo patribus, domino Georgio Lippay de Zombor Metropolitanae Strigoniensis, ac Joanne Pusky Colocensis et Bachiensis Ecclesiarum canonice unitarum Archiepiscopis; praefato Georgio Szelepchényi Nitriensis, Benedicto Kisdy Agriensis, Petro Petrechicz Zagrabiensis, Sigismundo Zongor Varadiensis, Joanne Pálfalvay, Electo Transylvanensis, Georgio Szechényi Wesprimiensis, Paulo Hoffmann Electo Quinque Ecclesiensis, dicto Joanne Pusky Administratore Jauriensis, Mathia Tarnoczy Vaciensis, fratre Petro Gyurgyewicz Electo Sirmiensis, Thoma Pállfy Electo Chanadiensis, fratre Mariano Marnawicz Electo Bosnensis, altero fratre Georgio Bielawicz Electo Tiniensis, fratre Joanne Caramuel Electo Rosoniensis, Petro Mariani Segniensis et Modrusiensis, Francisco Tolnay Electo Samandriensis, ac Joanne Salix Electo Corbaviensis Ecclesiarum Episcopis, Ecclesias Dei feliciter gubernartibus. Item Spectabilibus et Magnificis Comite Francisco Wesselény de Hadad Perpetuo in Murány saepefati Regni nostri Hungariae Palatino; Comite Francisco de Nádasd Judice Curiae nostrae Regiae; Comite Nicolao a Zrinio annotatorum Regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Bano; Comite Stephano de Chák Tavernicorum, praedicto Comite Nicolao a Zrinio Agazonum, Comite Georgio Erdődy de Monyorókerék Cubiculariorum, Comite Nicolao Pálffy ab Erdőd Janitorum, Comite Adamo de Batthyán Dapiferorum, Comite Adamo Forgách Perpetuo de Ghymes Pincernarum nostrorum in Hungaria Magistris, Officio

Magistri Curiae nostrae Regiae vacante ; ac dicto Comite Nicolae Pállfy de praerepetita Erdőd Comite Posoniensi, ceterisque quam plurimis Regni nostri Hungariae Comitatus tenentibus et Honores.

(Eredetie bőrhártyán, a királynak függő titkos pecsétje alatt, Selmeczbánya város levéltárában ; — azonkivül ezen privilegium a királyi könyvben is találtatik.)

II. A régi körmöczbányai bányászatra vonatkozó néhány okmány.

1. Robert Károly király privilegiuma Körmöczbánya város számára. 1328.

(Eredetie Körmöczbánya város levéltárában. Kiadva Fejérnél, Cod. Dipl. Hung. VIII. köt. 3. r. 296. l.)

2. A régibb körmöczbányai altárnát tárgyazó adományozási okmány. 1385.

Nos Jochlinus dictus Carnifex tunc temporis Comes et Vrburarius Ciuitatis Chremniciensis, Nicolaus dictus Gring Judex, Jurati et vniversi ciues de eadem, memorie commendantes vniuersis quibus expedit significamus presencium per tenorem : Quod nos sano consilio et mature deliberacionis tractatu prehabito, ob predicte Ciuitatis commune bonum, et incrementum Montanorum eiusdem, stollonem hereditarium stollonem Civitatis nuncupatum, alias dudum per nonnullos suos culturos omni labore et cultura penitus per quam plura tempora desertum et derelictum, inchoatum superius in ciuitate, seque dirigentem ad montana Regenspurger, Lapser atque Pachen nominata, vna cum quibusdam alijs montanis et fodinis, quarum vna ad rotam, secunda fodina stollonis Dominarum, tercia ad Neydekk, quarta ad Goldner nuncupantur, cum omnibus earum pertinencijs libere et absolute dedimus, contulimus et appropriauimus prouidis viris Heinczmanno dicto Ysenrincel ciui de Kunigsperch, et Hunczmanno dicto Tolbay nostro conciui, ac eorum concultoribus, per eosque, eorum heredibus heredumque eorum successoribus perpetuo et hereditario jure irreuocabiliter ac pacifice possidendum, habendum, laborandum, vendendum et permutandum, cum singulis et vniuersis iuribus, vtilitatibus et libertatibus pro stollone hereditario hic et vbique racionabiliter et juridice spectantibus, quarta cum parte dicti stollonis pro obnotato Comite accepta et reseruata, velut ceteris cultoribus ad colendum Volentes pro nunc et in eum stollonem euundem omni jure et ordine, quibus vtitur hereditarius stollo, vel vti debebit, quorumlibet contradic, cione non obstantibus, perpetualiter perfrui et gaudere sibi stolloni ; vbi autem (et) quamprimum per suos cultores in campum liberum deductus peruenerit, metallum ibidem mineris aut meatibus inventum ad vtrumque latus eis laneos duos pro vsu fructuque liberaliter conferentes. Si vero concultores praemissi cum praedicto stollone ad montana submersa vel deserta peruenerint, aut vbi ipsi cum eiusdem stollonis actu vel acie ipsius in montana submersa vel deserta nondum perducta, sed per scissuras,

rimas aut fracturas quascunque lapidum, saxorum, parietum, vel meatuum aquam, quam ipsi cultores stollonis probare poterunt, eduxerint vel emiserint, vel ventum introduxerint; illa quidem montana simpliciter et sine omni contradiccione predicti stollonis cultorum existant propria, jure perpetuo et hereditario ipsis simpliciter applicata. Illis solummodo montanis exceptis, quorum cultura debite et iuste iugiterque ritu montanorum exigente tractata fuit et tractatur, et quorum cultores se ipsi stolloni ante suorum montanorum rite laboratorum exsiccacionem vel aëris introduccionem cum iure stollonico obtulerint seruituros; dum tamen ipse stollo vtilitatem premissam visus fuerit comportasse. Et vt ipsi concultores ad laborem premissi stollonis sine desidia procurandum forcius animentur gaudeantque se auctore Domino, quod in sudore et suarum expensarum effusione non modicis eorum laboribus seminarunt, propria falce metere, ad supprimendam eciam cuiuslibet, quod absit, future calumpnie perfidiam: inter omnia precipue statuimus stabilitate perpetua ac jure legittimo montanorum dictante, quod nec aliquis Comitum, Vrburariorum, Scansorum, Magistrorum Moncium, presencium et futurorum, fines wlgariter »o r t e r« dictos, quos ipsi concultores cum eorum stollone exsiccaverint vel adepti fuerint, nunquam ponere aut poni facere vel conferre debeant aut permittant, plagas eciam »s l e g« wlgariter vocatas, in ipso stollone incipere, instaurare, aut ad alia, vel illa montana quecunque dirigere concessionarios, qui »l e h e n h a w e r« dicuntur, inducere, aut concessiones cuipiam hominum locare in premisso stollone vel montanis pro ipso spectantibus, (ad vtili)tatem dictorum cultorum et ad — — — — minime teneantur; sed ipsi cultores premissi stollonis de plagis, finibus, concessionibus ordinandis, ponendis, instaurandis — — — —, prout eorum vtilitati et montanis conueniencius expedire viderint, personis quibus maluerint liberam et plenam habeant exnunc et in futurum donandi et conferendi potestatem, contradiccione quorumlibet non obstante. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praedictis concultoribus presentes nostras priuilegiales litteras, pendentis nostri sigilli munimine roboratas concessimus. Presentibus prouidis viris Petro Vrburario, Nicolao Tolay, Andrea Vinterperger, Henrico Chind, Nicolao de Orrea, Henslino — —, Stephano de Olff, Heinzmanno Reschocz Johanne Chnapp Henslino Zwickel, Nicolao Wurger et Hummantio Tudelhan, tunc temporis Juratis Ciuibus obnotatae Ciuitatis. Datum ibidem Chrempnicie anno Domini millesimo trecentesimo octuagesimo quinto, feria secta in crastino festi Sancti Mathei Apostoli et Evangeliste.

(Eredetie bőrhártyán, melyről a városnak régibb vörös viaszba nyomott pecsétje zöld selyemzsinóron függ, Körmöczbánya város levéltárában.)

3. A z u j a b b k ö r m ö c z b á n y a i a l t á r n á r a v o n a t k o z ó e g y e s s é g M á r i a k i r á l y n é b i z t o s a i é s K ö r m ö c z b á n y a v á r o s k ö z s é g e k ö z t. 1545.

Zu wissen, und kundt sei Meniglich, demnach der Durchlauchtigsten Grossmächtigten Fürstin und Frauen, Frauen Maria zu Hungern

und Böheim etc. Königin, unser Allergnädigsten Frauen, Rath und Comissari, die edlen und festen Herrn Reinprecht Haller von Hallerstein, und Herr Georg Krabath von Spanrendorf, samt Herrn Balthasar Himmelreich Ihrer k. Majestaet Unterkammergraf, anstatt und von wegen Hochgedachter Ihrer k. Majestaet auf hoch und fleissig Bit, auch in Ansehung der Treue, Gehorsam, und Beständigkeit, so die ehrsamen und weisen Herrn N. Richter, Rath und ganze Gemeinde der Stadt Kremnitz, vor andern bei Ihrer k. Majestaet gethan, auch sich des hiefür annoch zu thun gehorsamlich erbothen, versprochen und zugesagt haben, den untern Erbstolln, so Ihrer k. Majestaet eine lange zeit neben der Goldkunst mit grossen merklichen Ihrer k. Majestaet Schaden erbauet; fortan gegen, und für die Wasserkunst hinauf getrieben werden soll, damit der Stadt Kremnitz Nutzen und Aufnehmen gefördert werden möchte, denselben Erbstolln weiter gegen oder für die Wasserkunst hinauf auf Ihrer k. Majestaet eigene Kost und Wagnuss zu treiben, und zu bauen fürnehmen wollen; der Massen und Gestalt, dass solcher Erbstollen für ein rechten Erbstollen erkennet, auch alle Freyheit, wie ein anderer Erbstollen, und von allen Oertern und Bergwerkern, da er Wasser fällt, das Siebend, und andere Gerechtigkeiten, haben und empfahen soll; auch k. Majestaet den als k. Majestaet frey eigen Erbstollen brauchen und geniessen, auch den so weit, und wie lang es Ihrer k. Majestaet, oder derselben Rath und Comissari wohlgefallen sein wird, bauen mögen; wie dann das ein ehrbar Richter, Rath, und ganze Gemein der Stadt Kremnitz zugesagt und vesprochen haben zu sagen, und versprechen, dass auch hiemit für sich und Ihre Nachkommen, wo Gott der Allmächtige Ihrer k. Majestaet das Glück gebe, dass Ihre k. Majestaet durch diesen Stollen im Forttreiben, Ausbrechen, oder in andern Weegen einige Goldgänge, Goldstein, Silbererz, oder andere Metalle erlanget, oder erbauet, dass solches allein Ihrer k. Majestaet, und sonst Niemand zu Guten und Nutzen komme; dass auch Ihre k. Majestaet mit Ihr der von der Kremnitz guten Willen, so sie hierzu geben haben, so Ihre Majestaet mit diesen Stolln noch erreicht, Gut, Fug, Recht, Macht und Gewalt haben soll, jetz oder wenn Ihrer k. Majestaet gelegen sein will, über kurz oder lang, in achtzig Schürf sein, in liegenden oder hangenden Gängen, Gold oder Silbererz fahrt nach, wie es Ihrer Majestaet gutdünken wird, unangesehen aller andern Schürf, Stollen, Schacht, Zechen, oder anderes, so jetz anderen verliehen, vergeben oder empfangen seyn, oder noch künftiglich verliehen werden möchten, zu setzen, und aufzuschlagen, auch die alten Zechen und Schacht, so zwischen der Wasserkunst und Stollen herab sein, zu brauchen, und geniessen, nach allen Ihrer k. Majestaet Wohlgefallen. Und soll auch keiner, Niemanden ausgenommen, Macht haben, einige Schurf aufzuschlagen, zu empfahen, zu verleihen, noch an diesem Orten irgendzu arbeiten, bis und so lang Ihre k. Majestaet die vorgemelten achtzig Schürf sie über kurcz vollkommentlich aufgeschlagen hat. Dergleichen soll und will Richter, Rath, und Gemeinde der Stadt Kremnitz alles das Holz, so man zu Zimmern und Bauen dieser Stollen, Schächtern und Luftlöchern, oder so Gott Glück gebe, zu den Zechen nothdürftig

sein wird, auf Gemeiner Stadt Kosten an die Stell, da es von nothen ist, allweg unverzöglich abschlagen, führen, und bringen lassen, auch den Erbstollen, so bisher von Mundloch getrieben, und noch hinfür angetrieben wird, auf Ihr der Stadt selbst eigene Kosten baulich und wesentlich on eigenen Abgang unterhalten, damit der nicht eingehe, noch einiger Mangel daran escheine. Und über solches haben die abgemelten Richter, Rath und Gemein der Stadt Kremnitz versprochen und zugesaget, dass sie jetzo von Stund an, wenn Ihre k. Majestaet diesen Erbstollen wieder anseht zu treiben, dass sie zu mehreren fürderungen Ihrer k. Majestaet Kammer, und gemeiner Stadt Nutzen, als bald die Schlag, so aus den alten Erbstollen in die faalhene zu treiben angefangen, auf ihrer der Stadt Kosten wieder anfahren, und on nachlass unter die faallhene forttreiben wollen. Und solchen zu mehrer Gedachtniss und bessern Sicherdheit haben die oben bemelten Herrn Rath und Comissari, auch Richter und Rath und Gemein gedachter Stadt Kremnicz erzählte Handlungen in diese Schrift verfasst, und mit ihren Siegeln bekräftiget, und ist jeden Theil eine verfertigte und gesiegelte Schrift geben worden. Actum 10. Oktobris 1545.

(Az okmányra három pecsét van nyomva. Hiteles másolat után.)

4. Körmöczbánya városnak régi bányajoga 1492.—1512.

Perckwerchsgerechtikeith.

Die vorred In das geschicht der perckwerich Anno 92.

Wyr mit Namen hernoch geshriben Petrus Schayder die czeith kammergroff auff der Kremnitz, vnd Niklos Czon kuniglicher Maiestadt in Crembnicz pergmaister vnd Stayger: daselbens haben mit wolbedachten mueth auch czaithiger erlosung, vnd gemeynem Rathe, von wegen einess gemeinen nucz vnd auffnemen der ganczen gemeyn arm und raich angesehen die göttlich gerechtikeith, vnd besunderwar vnnsser privilegi, vnd alletess erkennen, domit wyr von viel löblichen kunigen von Vngeren gebenedeytter gedechtnuss auss den archen yrer angebornen güttikeith vnd gnaden genadicklich sein begnadt vnd mit viel freyheitten vnd gerechtikeythen begabt worden vnnsseren pergwerchen czu furdrungh, vnd vnsselbst czw auffnemen oder damit dass dy vorgeslikeith der menshen kunstiklich nicht entczugk vnnsseren nachkommen den grundt vnssers fuernemens: Noch dem vnd der menschen abschaiden von dieser ellenden Welth mit yr nimpt das, dass do vorerdost betracht vnd beshehen ist: demnoch so haben wyr vnnss czwsom verpflicht von wegen grosser vnd merglich vrsachen die vnns notturfftiklich darczu gedrungen, vnnd die göttlich gerechtikeith erferdert haben etwass hinder vns czw lassen, vnnsseren nachkemenen, in geschrift von wegen vnnsserer Pergwerich gewonheith wie dye nu hinfeur czw ewigen czaithen vnnd wegen gepaunth, vnnd solche betrachtungk stadt, fest, vnnd ungeprochen soll gehalten werden, vnnd besonders von der vrsachen halben, dass do dardurch kunfftikliche kriegk vnd czwitrecht, zo auff den pergwerichen mochten erwacksen vnnd aufferstenn.

desterbas gestilth, vnnd zurugk gelegt wurden; auch darumb dass solche ordnungk künfftiglich nit verporgen ynnnandess vorhalten oder vertilgt, sunder an dass licht gepracht, vnnd allhye bey den die yr notturfft sein werden gebraucht vnnd gelesen czw einer warnung vnnd entlichen vnderichtungk kegewerter vnnd kunftiger leutte. Czuvor anss got dem almechtigen, seiner lobsamen muttere kunigin Jungfraun Mariae, vnnd allem himlischen Her czu lob vnd czu Eren; auch der obennberirtten vnnd Achtparen Stadt Krempnitz czw einem waren auffnemen, vns selbs, allen vnnssern kindernn vnd nachkumen czw Nutz vnd czugeyhungk alles gutten Vnnd solche betrachtungk ist bestelt *noch Christi gepurdt vnssers liben Herren vierczehenhunderth vud darnach ynn dem czwayvnnd neunczigisten Jaren am Montag noch sannd Kathrein tagk.*

(1.) Vonn der fundgruebnn.

Item ess möcht kunffliglich beshehen, dass einer pawen würde, ess sey auff genngen oder auf Erczt, also dass sein Hoffnung wer genngk oder Erzt czw vinden; vnd so Er Einen schacht hette oder mer; vnnd andere sehen dass er do paweth, vnnd schlugnn auch schacht neben ym auff; vnnd so wo beyde taill also arbeiten, vnnd sunken die schecht; vnnd ob yederth ein taill erraichet Genng oder Erczt in seinem schacht, er wen der Ander; vnnd so er also wurdt begeren gerechtigkeith einer fundgrueben: Also dann so soll er sich fuegen czu einem kuniglichen Staiger oder czu einem pergmaister, der dass pergwerichs gewalth hath; vnnd so er pegehrth von dem pergmaister einer fundgruebnn gerechtikeith, vnnd so der kuniglich Staiger oder pergmaiter erkenth, dass der ein Newess pergwergk gefunden hat; so mag er yn vndterwaissnn einer fundgrueben gerechtigkaith, vnnd mag ym dieselb also geben vnnd verlaichen. Also oder in solcher mass: das er hab auff baide saitten czway lehen dem gang noch, ess sey hinauff oder hinab, wo sich der Gang hin legt; vnnd also hat er den gang noch vier lehen vnd von dem schacht auff dass hangend ayn lehen, vnd destgleichen auff dass ligend auch ein lehen. Vnnd ob es sach were, das yederch ein Ander hat einen schacht gesunken in derselben waill, vnnd die fundgrueben möcht yn erraichen mit der gerechtikeith die yr nw czu geben ist, ess sey auff den gang oder hangenden oder auf den ligenden; so treybt er yn ob, wo er yn erlangen magk. Vnd ob ew czwen neben aynander pautten, vnnd welcher denn gang vmb ersten findet, derselb der hat dy gerechtikeith, ess sey haldt der Edelst schacht oder nicht. Vnnd ab sach wer, das nw Einer wolth pauen auff einem Nawen, vnd besorgeth sich, wan er wirdt anheben, dass ym ein Anderer neben ym wurdt einsiczen; vnd wer doch vorr ein gepauth; do so mag er begrussen einen küniglichen Staiger oder Pergmaister der seyn gewalth hat; also dass er ym geb ein genanth feldt. Ob im vnsser liber her etwass geb yn der wail, dass im nymanth möcht dareyn siczen; sonder dass er ess möcht geprauchen noch gemeinem nucz vnd noch seinem frumen.

Item. Man soll merken, wass Newer Pergwerich gefunden weren, do voreyn ist gepawet worden dieselbigen pergwerich, die sollen yr recht haben gleich alss sy von alderss her gehabeth haben.

(2.) Vonn des pergmeisters vnnd des Staigers ambt.

Item. Am ersten so soll eyn yeder pergmeister ein auffsehen haben, dass man keine Geppl noch Chrom bey denen Schechten, oder Stollen abprech; ess wer den sach, das man einen Newen Geppl oder Chrom widerumb dohin sezcen oder pawen wolth.

Item dass Ander, das kein pergwerich auffgehalden würde, man halt dan das noch alter gewohnheith vnd gerechtikeit. So aber Einer das im vormag czw pawen, vnnd wolt dass behalthen; so soll er in vierczehen tagen auff dass wenigst ayn trayben thun, es sey aus schechten oder aus Stollen: doch also, dass der Perghmeister besicht, dass das vur sich bestehe, vnnd domit das dy Pergwerich nit donyder gen. Gescheht ader anders; so soll dass pergwerick der pergmeister geben vnd vorleyen wer dass pawenn wolth.

Item drith. Ein yeder pergmeister, wo man seyner pegehrth, do soll er helfen vnnd ratten czu dem pergwerichen, damit das schaden vnderstannden werdt, vnnd helffen, dass gemeyner nucz erweckt werde, Vnd wass ym dapey czu schwer ist, so soll er dy herren derselben stadt czw hulff nemen; vnnd ab ess not thuen wurde, mit sampt dem grafen. Auch soll ein yeder pergmeister ein auffsehen haben czu den anderen pergwerichen, das dy noch kuniglichen vnd gemeynen nucz erpawet werden, nicht allein nach aygenem nucz.

Item das vierde. In welchen pergstädten gemayne Stollen sein, die andere Pergwerich benuczen, ader darczu dyenen; so soll Ein yeder Pergmeister darczu sehen, dass der gepaut werde, vnnd pawhaftig gehalten würde von den, die den von Alder gerechtikkeyth schuldig seyn czu pawen.

(3.) Wie mon schecht pauen unnd entphahenn soll.

Item von Ersten so Einer vormeynth pergwerich czu pawen, vnnd will Ettlich pergwerich anfahen; der soll dye pitten noch alter löblicher gewohnheyth vnnd perggerechtikeith von dem Pergmeister, oder von den kuniglichen Stayger.

(4.) Wie mon pergwerich aufgebn sol.

Item so Ein pergmeister oder Staiger, von gemeines Nucz wegen Ein pergwerich hingibt, so soll das also beshehen, das er ym das geb mit seiner gerechtikeith: Also das es hab auff yder seytten zurings umb siben lafter, das ist ein gancz lehen dem gang noch, vnnd yn das hangende vierdhalb lafter, desgleichen auch in das liegende vierdhalb laffter.

(5.) Wie Einer pergwerg haldenn soll.

Item so Einer eyn pergwerch noch gewonheith der pergrecht vom pergmeister oder Stayger gepetten vnd auffgnomen hat, vnnd vormaynth

es czu belegen, vnnd steeth vor mit ein haschpl oder Gappl daruber: so soll er daruber seczen ein gestell, dass ist ein haschpell mit aller czugehörungk, als fwlpawm, stuczen, Einhornn, auch ein Penpawm mit einem fail; vnnd so er den haschpell also darüber gesetzt hath, allsdan soll er ongeunde ein gespen legen auff dass wenigist.

(6) Wie mon pergwerich pauenn soll.

Item So nw der selbige schacht oder schurff mit seiner czwgehörungk in der mass gefertigt ist, dennoch so soll er darnoch darynen pawn noch seinen aygen vnnd gemeinen nucz, noch seiner besten Erkanntnuss, Wer aber sach, dass er nicht stecz darynenn handlen ader pawen woldt; so soll man den schacht ader schurff auff dass wenigist in vierczen tagen ein mall pawhafit halten. Ist es ein schurff; so soll man ein trog voll czwen ader drey herauss schutten. Is es aber ein haspell schacht, so soll man mit dem Haschpll czwen ader drey seck voll herausszciehen. Ist es ader ein Gapplschacht, dessgleichen soll man mit den Possen czwen oder drey Seck voll heraushertreyben. Vnnd wer auff solche manugk seine Manngkschecht nit pawhafft helth, kumpt ymancz, der daruber bittet; so mag man sy allssdan hin geben; helt er sy aber pawhawfft. alss oben schriben stet vnnd begriffen, so mag er yrer geprauchen mit recht alss lang er will; a d e r e r m a g s i e m i t s e i n e m w i l e n e i n A n d e r e n u m b g o l d o d e r v m b s u n s t h i n g e b e n.

(7.) Gappell schachts gerechtikeith.

Item Ein Gaepl schacht soll vmb den chorb ein sayll haben, einstegscheyben vnnd Gennegpennk. Hat er dy dinger nicht; so mag der pergmeister oder Stayger damit gemeiner nucz nit nyderginngk, denselbigen gappl schacht hingeben dem der darumb bitteth.

(8.) Von schurffs vnnd alder schecht gerechtikeith.

Item So eine schurff ader alderschecht vom pergmeister vnnd den Stayger geben werden czw belegen; Alssdan soll alwegk solichs beschen, das den schechten ader schurffen, dy dobey gelegn sindt czw bayden saytten, gewichen wurde auss yrem lehen; vnnd so sich kunftiglich czwissen solchen schechten neben eynander gelegen begebe, dass sie von beyden tailen solche neben eynander gelegen schecht swnken. vnnd darnach mit schlegen ader czechen czwhauff, ader czesom locherten, vnnd sso sy von bayden taylen merckten, das sy kurczlich czusamen solten komen vnnd ein loch machen, So solden sy sich alssdann czwm pergmeister vnd Staiger fuegen, vnd solichs von wegen bequemer vntterweyssungk denselben czw wissen thuen, vnd sollen ein czaichen von ym bitten n o c h g e w o n h e i t h d e r p e r g r e c h t: deshalben, ab etwe ein tail so man locheret, gewaldt woldt thun, dass sich der Ander taill czu recht mit den czaichen möcht retten. Vnnd so ein solichs czaychen durch ein loch gereicht wurde; so soll alssdan das loch baidn taylen so bayden saytten verpotten sayn bey trewe vnd eren so lang hincz dass dess selbigen ge-

machten lochs halber czwissen bayden parteien ein Ettliche bericht besthen; vnnd bey solcher berichtungk, die czwissen solchen parteyen beschicht, so sie crafft haben soll, sollen allweg seyn permeister, Stayger, vnd zwen der herrn des Rath ; vnd wass von den oberuerten herrn pergmeyster, Stayger, auch den czwayn geschwornen bericht grundet vnd beschlosset wurdet, sollen dan bayde tayll damit verbunden sein beym halss auch trewen vnnd Eren.

(9.) Von locher machenn, und wie man dauonn entwaichenn soll.

Item So sulche krigunde partayenn czwsomm kummen, vnd ein loch machten, als oben begriffen ist dadurch ein czaichen gegeben wurde, vnnd die parthayn sich nit wolden in bericht geben ; alssdan so sollen bede tayll czwruck waichen von dem gemachten loche drey viertayll eines laffters ; es sey halt vntter sich , ader yber sich also wayth , das Eyner denn Anderen mit einem drey viertayll bawe nicht mag geraichen. Vnnd do mag Ein yede partheyen geprauchen sein arbeyth sso langk hincz dass sie wider czusom kummen, vnnd alss offt sy czusam ein loch machten, dodurch ein czaichen gegeben wurdt ; soll allweg dass loch vorpoten sein bey trewen vnnd Eren.

(10.) Wie mon eynen uon einem schacht, der nit vermanschafft ist, abtreibnn magk.

Item So sich begebe, dass Einer denn Anderen vndertieffet, es wer haldt mit dem Schacht, schlegen ader czechen, vndd vormeynet dem feldt seines nachparen czw schaden ; vnnd sso sie nit mit Einander vermanshafft sein so mag er ein czech, oder mer vornehmen noch gemeinen vnnd seinen nucz, czw seyn widerteylls schacht. Auch darfuer vnnd als wayth, alss er mag, biss also lang, dass sein widertayll gegen Im kumpt, vnd yn mit der mass abtreyb, die ym noch pergrecht gegeben worden ist czw seinem schacht.

(11.) Wie mon schachts gerechtikeith aussweissen vnnd geprauchenn soll.

Item Einem yeden, dar do pegerth seinem schacht sein gerechtikeith aussczuweissen, sollen pergmeister, Staiger, vnd czween geschworne des rads denselben seines schachtes lehen mit grossen fleiss , vnnd mit der mass ausswayssen ; vnnd wo dye schnwr solcher mass hyn waysseth, da selbs hin sol gelegeths werden E i n l e h e n S t e m p l ; vnnd demselbigk dem dass lehen czogen ist, magk ongeendeth bey dem lehen Stemplgericht vnder sich sinken ; ader vber sich sthurczen, also tieff, vnnd also hoch er will ; vnnd er soll sein veldt befriden am besten alss er magk. Unnd wo ettweder im sinken oder im schurczen gegen Im kumpt, aber vor do gewessen were ; alssdan sso mag er denselben mit der mass abweyssen, also dass er ym muess waychen auss seinem lehen, oder dennoch sind bede tayll mit Eynander nicht vorricht.

(12.) Wie der, dem das lehnn geweist is, mag bei dem lehenn-stempell onsiczenn, vnnd seinen widertail in seinem veld oder tzechenn schleg treibnn.

Item : Auch ist czu erkenen, dass der, dem das lehen gecz gen vnnd geweisset worden ist, der mag bey dem lehenstempl ansiczen, vnd er mag dem Anderen tail in sein veld zechen oder schleg traiben also lang, hincz das er in mit recht aussmisst, und sein lehen czaiget, alss von dan pegriffen ist.

(13.) So einer betzwungen wurd den gang ze suchnn mit einem czwerichslagk.

Item wo sich begebe, dass Einer ein schacht hette neben dem gang auff dem ligenden oder auff dem hangenden, vnnd wurdt beszwungen den gang cze suchen mit eine zwergslag ; vnnd wo er den gangk mit dem halben lehen nit erreichen mocht, oder so er auff dem gangk kame mit dem obberurten czwerichschlag; Ist ein ander schacht neben ym auff den gang, vnnd macht er ein loch czu yn ; so mag er yn mit recht abtraiben darumbe, dass e r d e n g a n g k m i t d e m h a l b e n l e h e n n i t e r r a i c h e n m a g k. Vnnd wie tieff er darnach sunk, dieweil er den gang mit dem halben lehen nit erreichen mag; So soll man einen solchen schacht seine gerechtikeit mit der mass nit waissen. So er aber den schacht also tieff sunk, dass er den gang mit dem halben lehen erraichen möchte ; So hat alssdann ein solcher schacht gleich also viel rechtniss, als der, der auff dem gangg stundt ; vnnd wan er es begert, so soll man in das lehen aussweyssen vnnd czaychnen.

(14.) So ein schacht ein tiefs leg hette, vnd wolde im das mit ein richtschacht zu richten;vnd von einem schacht mit czwayenn tieffestenn.

Item wo sich begebe, dass ein schacht hat ein tieffs lege, vnd wolde im das mit einem richtschacht zurichten ; vnnd wo also ein schacht mit czwayen tieffesten gefundet wurdet, vnnd so er wolde mit einem anderen schacht, der recht gesunken wer, krieg arbet phlegen ; ein solcher schacht mit den czwayennen tieffesten hat auch sein gerechtikeit verloren , vnd mag seines lehens nicht geprauchen. Vnnd wie woll dass ein solcher schacht mit czwayen tieffesten khain gerechtikeit nicht mag haben ; dennoch so kumpt er tieffer mit einem solchen schacht , wen der seines Nachpaern ist : er mag ober hawen gegen seinen Nachparen also lang, hincz dass er gegen im kumpt mit czechen oder mit schlegen, vnnd traybt yn ab. Hat er aber auff der anderen saiten keine nachparen ; alssdann, von seines auch gemeines nucz wegen mag er dess veldes geprauchen, noch den besten, so er kann oder magk.

(15.) Von zwaien schechtenn, do zwischenn zway lehenn sein am tag, wie mon die pawenn soll.

Item ess ist czu merken: So sich begebe, dass Etwan czwen schecht neben einander weren, czwischen welchen schechten am tag czway lehen weren; vnnd Einer auss den czwayen zug seinen schacht in den kurczen den leg gegen dem andern schacht, auff das, dass er yn mocht leg pringen in seines nachpaaren schacht dass lehen, vnnd ym domit schaden czwcziehen. Welcher schacht also leg geczogen gefunden wurde in einess andern schachtes velde; also dass ma das sail most abhin tragen oder werffen, vnnd von im selbs hinab nicht komen möchte ader wolte; da selb soll ein gerechtikeith nit haben.

(16.) So einer ein schacht hat auf dem gang, und ein andrer wold auch eynn schacht darauff sincken.

Item So es sich fuegeth, das Einer ein schacht hette auff dem Gang, vnnd ein Ander sunck dessgleichen auff dem gangk, er sey halt hangund oder ligund, ein schacht auff yn hinab; vnd sso die czwen schecht, in dem tifesten gesunken wurden in eine lehen; vnnd sso beede tail begertten iren schechten czu wayssen; So soll mon alweg dem eldesten cziehen sein lehen; vnd wo die mass den andern schacht bereichet, do seczt er in auff. Wer aber sach, dass der elder schacht stundt auff dem hangenden, vnnd der junger auff dem liegenden, vnd kumm mit dem jungeren shacht in das lehen; vnnd wo er ein schlag trieb an den gangk, vnnd er erraichet den gangk mit dem halben lehen; so seczt er yn dessgleichen auch auff, in gleicher weiss, als ob er auff dem gang were.

(17.) So zwenn schecht werenn, und der ein wer eltter, unnd leg gesuncken; und der ander wer auff dem hangunden.

Item wer aber sach, dass der eltter schacht stund auff dem legen, vnnd wer leg gesuncken; vnnd der ander wer auff dem hangenden, vnd den sunck mon als ein richtschacht hinab in des eldesten auch legen schachts lehen, vnd der leg schacht wer recht gesunken das selben sail recht viel in das tieffest; vnd so nw der mit ligunde auch der elder schacht vorstundt, das der dess der hangund Schacht were, den Schacht leng richten woldt gegen den gangk ynn seines schachtes lehen, traibt er gegen im einem schlagk, vnnd erraichet in mit dem halben lehen der leg shacht der den elder ist: So stet der Leg Schacht dem hangunden auff, so hat der hangund schacht sein geldt verloren. Ess wer denn dass der hangund schacht möcht andre zugk ader geng erraichen, die der Leg shacht vnd der elder mit dem halben lehen nit möcht erraichen; so mag er solcher genug gemessen vnd gebrauchen, als lang vnnd dieweill In nymancz irret. Kumen sy aber widerumb zu hauff, so beschicht aber was dem Recht vnd oben begriffen ist.

(18.) So zwen mit enander pauttenn, vnd ein taill wold in des anderenn taill feld hawenn.

Item Ob sich begebe, dass czwenn mit enander pautten, es wer weith czwisten aber nit, vnnd so ein tayll wold dem andern hawen in sein veldt, vnnd vormanthe im ein schade czwczucziehen; so soll dasselbig taill, das dem anderen woldt schaden czucziehen, nemlich durch krieg arbeith, dem anderen tail czw wissen thunn, auff das das ander tail wais auch fuerczusehen, vnnd nit schaden czwczogen wurde; vnnd sso er ym es nw zewissen hat gethan, dass er mit ym kriegen wolle, den mag er hawen legen im mit schlagen oder mit czehen. Vnnd ob es sich begebe darnoch, das sy ein loch czusomen machten; wer es sach, das sie auff beyden tailen voll hätten; so sol man dess pergmaisters czaichen hindurch geben do, damit das das loch verpotten sey auff beyden tailen, keinen tail czw waitten bey treuen vnnd bey Eren. Auch soll bei dem loch gehaltten werden, dass kein tail dardurch dass Ander schwech, ess sei mit scheltt warten, ader mit ander aufrichtungk. Auch soll kein tail auff das ander gsetank machen mit Willen, es sey mit fewer anlegeen, ader wass gestank es sey, das dem andern tail schaden pringen möcht; sunder sey iglches tail waith dray viertail von dem loch, vnnd paw wider noch seinem nucz.

Item wer es sach, das ein tail machet ein loch, vnd das auff dem Anderen tayl nimandt wer bey dem loch; vnd dasselbig tail, dass das loch gemacht hat, rueffet den anderen taill, vnd nymancz meldet sich bei dem loch, der in Antwort geb; vnd in ist doch wissen baiden taillen, das sye abgesagt sein mit enander; so mag dass dosig das das loch gemacht hath, dem pergmaister czw wissen thun. So mag er alsdan mit sein rath das loch czu waitten, das sie nwe gemacht haben, vnnd mag dem andern faren in sein czaith. Ist es sach, das die czech ist dem gang noch; so mag er dieselbig eynemen; das dem anderen tail niks beleilbt, denn sein lehen; vnnd magk daselbs vor machen, das der ander tail czu Im nit magk. Wer es aber sach, das die czech kem aus dem hangunden durch twren stein; so mag er ym ess vorseczen, dass dem schacht nit mer bleibt wen ein halbes lehen. Dessgleichen kem die czech auss dem ligunden; so mag er im auch vorsezen, dass dem schacht nicht mehr heleibt dann ein halbs lehen.

Wer es aber sach, das ein tail ein loch machet, vnnd wayttet es czw; vnnd dass auff dem andern tail nimands wer, vnnd heth es doch nit gethon mit dess pergmaisters oder Steiger wissen, vnnd hat dem anderen tail nicht abgesagt, oder czu wissen gethan, vnnd het dem anderen tail sein veld eingenomen, ess sey vill oder wenig, dass das ander tail nit hette den ein lehen dem gang noch bis czu seinem schacht. Wer aber sach, das die czech kem aus dem hangunden, oder aus dem liegunden, vnnd hat ym sye auch abgelassen vnnd vorseczt alse das er nit mer hette dan ein halbs lehen auff das hangund, vnnd dessgleichen ein halbs lehen auff dass

liegund, vnd hette einem nit abgesagt, vnnd hett es auch nit gethon mit des pergmaister oder staiger wissen, als vor begriffen ist; s o i s t e r s c h u l d i g, d e m a n d e r e n t a i l, dass mit recht wider czukeren den schaden, den er ym gethon hoth. Hat er ym die czehen eingehawen, vorseczt ader vorfult; so soll er ym die czech machen also gut oder pesser, als er sie endest gefunden hat, vnnd sie also widergeben pis zu dem loch, dardurch er ym den schaden czwczogen hat, vnnd sso er ymss nw gar widergeben hat. Noch ist er werth vmb die gewalth oder frefell, die er ym gethon hat eyner stroffungk, darnach als der Richter vnnd die herrn des Rats erkenen. Auch ist czw mercken: So die strofungk nw geschehen ist noch der Erkantniss des Richters vnd der Herren; so soll man dass loch, do der schaden durch geschehen, wider czwmachen; vnnd soll verpotten werden bei trewe vnnd erren auffczwprechen; doch mag yttliches tail seinen nucz geprauchen, also lang biss das sie wider czesomen komen.

(19.) Von schecht einwerffnn, einraissenn oder verfüllenn.

Item Ess mocht geschehen, dass ein tail dass ander vertiffet, es sey mit schlegen, ader mit czehen, also das ein taill dass ander unter fuer, vnnd ryess ym sein schacht ein, ader wurff ym sein czech ein, oder lies einen Threetscher geen, wie es sich gepüreth, das der ander tail nit mocht seines schachts oder czechen geprauchen, noch seines nucz; dessgeleichen so ein taill oben wer vnnd lies perg oder treeth herab genn, vnnd füllet im seine czechen auss, also das der selbig tail auch seines nuczes nit mocht geprauchen; welchs tail also erfunden wurdt, dassselbig tail ist dem andern pflichtig widerlegung czethon, vnd soll demnoch niks destermyener gestraft werden von den herren des Rats. Auch ist zu mercken, yrer czwenn macheten ein loch czuhauff, vnnd kein taill geb dem anderenn ein czaíchen, vnd machten der löcher mer den aynss, auff das dass ein taill dem anderenn dadurch vormeynthe die czech abzulassen; vnd dass ander tail wer bey den loch, ader yn der czech; vnnd wenn dem, der herdurch wil dass czaichen gereicht werdet, ess sey halt in der czech ader bey dem loch; da sol ess wenden, vnnd gehorsam sein bey trewen vnd bey Eren. So sich ader begebe, dass das loch czupaweth wurde, vnnd nimer wer dopey; so mag er umb die czechen vorseczenn; vnnd ab er halt arbeitter dar yn funde, vnnd reichen ym nit dess pergmaister czaichen, so mag er dyselben gefangen nemen sso er sy obermag, vnnd ín dy augen czwbinden, vnd czw seinem aygne schacht aussfuren. Demnoch so er hin durch kem, vnnd findt leuth in der czech, die im dan ein czaichen geben wollten, vnnd er wolt es nit nemen; vber dass vorseczt er ym die czech, vnd finge sye auch; vnnd wass schaden vnnd schmacheit er in czuczug, den ist er yn mit recht schuldig obczugtragen, vnd ein straff darumb czu layden, als vorbegriffen ist. Darnoch bey den lochern sollen gepraucht werden rechte drey viertayll pawen eines lafften, nit dy do lenger sey den ein laffter. Ess soll auch bey den löcheren gepraucht werden, das kein thail dem andern den windt vorhalt. Dessgleichen sol kein tail dass wasser tennen auff das ander; sunder man sol ym sein naturlichen flus lassen, vnnd welchs tail als

erfunden wurt, das sol dem Anderen tail sein schaden obtragen, vnd darümb gestraft werden.

(20.) Von den flachenn garschafft stempell.

Item so yrer czwenn mit eynander kriegt hetten ein czeith, vnnd beyd partayen geben sich in ein bericht, also das mon in soldt legen einen flachenn Garschaft Stempll; so soll derselbig flach garschaft Stempll gelegt werdnn mit baider parteien willen von den herrn, die darczw gesetzt sein; vnnd mon sol denselbenn Stempll czaichnen mit einem creutz, vnnd von demselbigen stempl ebensolig schwer gewicht noch der Wag, demnoch mag das obertail geprauchen seinen taill, hincz herauff an dem tag, vnnd das vnter tail also tieff es kon. Vnd also sol die marschafft gehalden werden bey trew vnnd bey Eren.

(21.) Von Krieg arbeitt.

Item Bey der krieg arbeitt sol auch gehalden werden: so ein arbeter von einem tail wegkerth; ist das er ist ein heuer, so sol er in vierczehen tagen nit keren zu den andern thaill. Ist er aber ein Amptmon, so soll er yn dreye oder vier wochen nicht keren czu dem anderen thaill. Legt mon yn aber ab, so mag er den andern tag keren czu den anderen taill, vnnd mag arbeitten. So aber Einer kereth von Eeinem taill zu dem anderen, die wydereynander sein, auff das, das er des andern taills gelegenheyt wolt offenbaren; derselb soll gestrafft werden nach Erkantnis der herren.

Item von der fart ist zu merken, So yndert eyner hätte neben einander czwen schecht do zwishen mer feldes dan ein lehenn were, vnd so er yn Einem handelte, vnd geprauchet den anderen nwr czy einer farth, vnd hilt dieselbik fahrt nit bauhafft, als vor begriffen ist, wie wol sein volk taglich auss vnnd ein fuer; auch so ein anderer woldt darynn bawen nach gemeynem nucz; so mag im ein pergmeister hin geben, vnnd derselbigk die yn nw belegt hat, muess demnach gunnen dem andern die fart, das sein volk mag auss vnnd ein faren.

(22.) Von dem steendenn garschaft stempll.

Item So nw yrer czwen mit yrer czweyen pergwerchen in czwitracht gewesen sindt, vnnd ist demnoch mer feld entzwissen yedem schacht ein lehen; vnnd so nw payde tail ein berichtungk mit einander getroffen hetten, also das sie das feldt mit eynomder woltten tailen in der mas, das es keme czw einer steenden Garshafft vntter sich vnd vbersich, in hangenden vnd ligenden; vnnd so nw dy berichtungk also czwissen yn geschehen ist; so sollen baide tail bitten den herren Richter vnnd den Rath, das mon yn erlaub pergmaister vnd Staiger, das sie legen einen Marschaft Stempll. Vnnd so nw der pergmaister vnd Staiger, vnnd czwen des Rats; so sollen alsdan baide taill erczelen die sach yr berichtunk; vnd so den herren die sach der berichtung also wissend ist, darnoch soll mo in das veld taylen. Ist das sach, das mon mag die schnur czihen ebensolig bis an dy stadt, do der Garschaft Stempll ligen soll; so mag mon

In den Marchafftstempll in fuestaphen legen. Begebe es sich oder, das es nit ebensolig wer, esz sey grund ein, oder ein gestagk, oder mit keren so dy schleg oder dy czechen also gingen ; so soll mon esz wynnkeln, wegen vnd saygeren, auff das dasz beyden taylenn gerecht gescheche. Vnnd so es nw also geczogen ist, so soll man darczu beruffen baide tayl, vnnd soll sie fragen ob yn daran genüget; vnnd so sie ess vorzowarten, so soll mon in denn Garschaft stempll legen ; vnnd so er nw gelegt ist, so soll man darein schlagen krewcz gleich wo dy shnwr hat gewendt, vnd soll dapey gemelth werden in kegenwertikeit der herrn. Ob yndert ein tayl hette eynen schacht, den dasselb tail nit woldt geben in die vorpindunk, vnnd vormeynthe darnach nit dem schacht die Marshafft zerreissen ; so sol ess derselbig dem andern tayl czu wissen thuen, das er den schacht wold frey haben, vnnd keme sie darnach mit demselben schacht czw hauff, so beschehe oder, so viel als recht ist.

Begebe sich ober, das beyde tayl mer schecht hetten dan ein, es sey hinhinder oder hinfuer, auff dem hangunden ader auff dem liegenden ; nit alayn dy schecht diy sy iczt haben , sunder auch die, die sie kunfftiklich auffshlagen wurden oder belegen : so sie keiner derselbigen schecht aufneme frey ; so sind sie all verbunden, der vorgenanten Garschaft bey treuen vnd Eren. Vnd nit alein die do mit eynander vorpunden seyn ; sunder ab ymancz fremder, ess sey wer er woll, woldt ein schacht hinab sinken, vnnd wolt indert ein tail schadenn czweczichen von welch saitten ess wer ; so sind baide tail shuldig, in welchen tail er wold hinein kummen in seinen veldt, einer dem andaren sein veld czu befriden vnd czu bewaren bey trewen vnnd bey Eren.

(23.) Von der pen der vbertretunge.

Item auch habenn wir gemacht vnnd betracht, dass solche vnssers pergwergs gerichtikeitt von allen vnnd iczlichen, so unss verpflicht vnnd verbunden, dessgleichen allhie bey der stadt wonhaft sein, das sie dess kegenwertige saczung trewlich, steth, fest vnd vnczebrochen halden nw hinfuer vnnd czu ewigen czaittenn. Vnd ob ymancz wer, der solche schaczunk (vnd) saczungk hernochmols mit macht, mit gunst, oder mit vbermueth czubrech, oder dowider sein wolde, der sol vmb denn frefell leiden noch inhalt der Stadt gerechtikeith ; das ist, er soll Jar vnd tag von der stadt sein ; oder sunst vmb ein yeden articll, so soll er siczen vierczehen tag in der stadt gefenkniss ; oder er soll den Ersamen herren dess Rads czwen und dreyssig gulden bereit niederlegen, demnoch sol das Stadtrecht vuergang haben. Widerspricht es ader Einer des Rads, oder ein Richter selbs, so hat in alsden ein ganczer Rad da rumb czepussen vnd czestraffen noch yrer erkantuiss. Vnnd des czu vrkundt vnnd saczunk habenn wyr die pergrecht all czwsom in ein Swm adertractat geprocht, vnnd ist geschehen am Montag noch Sand Kathrein tag anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo secundo.

(24.) Mer etwas von Krieg arbet.

Item verpotten yst, bey ayner grossen stroff, do krieg arbett yst yn aynem schacht ader stollen, dass kayn taill doss ander aussrauch, oder gestenk mach.

(25.) Von den Pergarbetternn.

Item am ersten : Auff dem Perg ayn yder pergschaffer oder huttman seyne arbetter, dy er vber dy woch bedorff, bestellen sol am Sunabenth oder Suntag. Vnd sag ydem, doss er yn der achte, oder sechczehente, oder vyervndczwaynczigisten stund anfaren soll yn die Grueben; vnnd ayn yder Huttman mitt seynen arbettern, der Loser wartt auff den örttere. Wer sach, doss ayner yn dem saumyg wer, vnd sayner arbett nicht warttet, nach dem vnd recht yst, an redliche vrsach ; dem sol dieselbe woch nyth gelont werden, vnd derselb sol nicht gefudert werden dyselb woch. Vnd so vil tag yn derselben woche nach der saumung seind, sol der arbetter ym stock siczen, vnd sayn lon ym nicht gereicht werden den er versaumbt hatt. Hat aber ayner ayn arbetter nycht zu fuedern auff ayn woch, so soll sich der arbetter gestellen , vnd seyn lon soll ym czefaln. Vnd wer sach, doss ayn Huttman oder Pergkshaffer ayn auffnem vber dos gesecz an seyns herrn wissen, der soll gepuest werden vmb seinen wochenlon.

(26.) Von den Muellarbaittern.

Item bey den Muellen soll ayn yder Schaffer seyne arbaitt aussgewynnen am sunabenth, vnd auch wyder ablegen am sunabenth als mylh nam schlemmer, Zuwartter, Gossenfueller, flötzer, Zuschnetter, Muellner ; vnd ayn yder sayner arbeitt trewlich ausswortten als recht yst. Wer sach, doss vntter yn ayner saumig wer an sayner arbeitt, oder myth schaden der ausworttet; den sol der schaffer fuer den Richter fueren, vnd yn den tuernn seczen vnd syczen lasson, als lang er myt saynes Herrn willen frey werd. Wer sach, dos ayner yn der Woch vrlab nem, der sol nyiedert gefudert werden dyselb woch ; vnd ym sol auch nicht gelont werden ; sunder ayn yder sol dy ganez woch seyner arbeitt trewlich wortten, vnnd am Sunabenth vrlaub nemen. Dopey auch, ob aber ayn Schaffer von aynem herrn schaiden wolt, der soll mytten yn der woch, als nemlich am Mitwoch vrlaub nemen. Vnd dessglaichen der schlemmer, Hammermaister, Staynhawr, vnd Czeglderrer.

Item mer sol eyn yder schaffer sayne arbaitter vntterweysen, dos sy, am suntag mess vnd predig hören. Vnd wo nott yst am Suntag zu floczen, do sol ayn yder Schaffer vnd Schlemmer dopey seyn, vncz doss dass mel auffkumtt.

Item von der lõn wegen pey den Muellen, soll ayn yder schaffer dos halten nach alter gewonhaitt, vnd yn yn nichten an ursach erhöhen.

Item von dess krankgelcz wegen, stett zu eynes herrn wyllen, darnach vnd ym ayner myth vleyss der arbaitt ausswartt.

Item von der hunten wegen, ayn yder hunt soll so gross seyn dass 14 pare auffs wenygest darayn geen. Vnd so man ayn mit ayner kleineren hunt erfund, der sol gepuest werden vmb sayn wochenlon ayns wegen.

Item von dess trueben wasser wegen, sol ayn yder waltpurger sein Schaffer verpietten, domith er kayn trueb wasser czeuch, bei verlust trew vnd Ere Aussgenomen woss ym gern pleibt, vnd auff den flöczherden, vnd vor den schlemmer, doss sol er an wissen seynes herrn nyth auffheben.

Item am leczten, sol kayn herd yndert ayn schaffer auffnemen der sych von saynem herrn shaydet; es sey den doss er myth guettem willen von sayne herrn schaid sunst soll er wieder seyns herren willen von kaynem hrren gefudert werden. **1512.**

(Körmöczbánya város régi városi jegyzőkönyvéből.)

5. Körmöczbánya város bányajogának toldaléka. 1537.

Ordnung vnnd ynstructione eines Bergkmaisters der Kuniglichen Pergkwergk vnnd Stat Cremnitz auffgericht durch die Edlen vnnd Erenuesten Ersam vnnd Weisherrn Bernhart Behem Cammergrauen etc. Hansen Dubrawitzky Berchtoldt Behem Vnther Cammergrauen, Balthasar Himelraych, Einen Ersamen Richter, Rat, Waltpürger, Bergverstendige, vnnd Erbere gemain bemelter Stat Cremnitz im Jar 1537.

Wie hernach folgent ist.

Diewail nichts vnnd sonderlich der Löblich gotz gab die pergkwergk an sonderliche guete ordnung, trewe, auffmerken vnd einsehen mit klainem nutz wegen gehandlet werden; haben wir Cammergraven vnnd Vnther Cammergrauen sambt einem Ersamen Richter, Rat vnnd gemein der Stat Kremnitz vnther anadern auffgerichte Pergverordnungen beiden Maiestäten vnnserm genedigisten herrn, vnnd genedigisten frawenn auch einem gantzen lanndt, gar fur nützlich erkhannt, das man, wie dan allweg der prauch gewesen, die pergkhendel mit einem trewen, vleysigen, vnnd pergkverstenndigen pergkmaister versehe, dem selbigen gewalt vnnd ordnung gebe, sich mit Vleys vnnd trewen in allen fürfallenden Hanndlunngen darnach hat zu richten. Vnnd wiewol in dem fal von vnnsern forfordern nützliche Orndnung vnd Instructiones sein auffgericht; doch weil sich taglich seltzame leufft vnnd leere, auch pergkwergk vnnd aller sachen enderung zutragen, haben wir fürr guet vnnd notturfftig angesehen, das wier bemelte alte Instructiones mereten, besserten, vnnd der kegerwertigen zaiyt als vil nützlich vnnd sittich vorgelaichten, damit alls die pergkwergk beden Maiestäten vnnd einem gantzen Landt durch einen vlaysigen vnd gemaynen nutz sucheten pergkmaister, an wellichen das maist vnnd hochst gelegen, erhalten, vnnd zu nutz erbauet mechten werden; haben

demnach dis hernach volgunde Artikel aintrachtig vnnd trewlich zusammen tragen.

Erstlich. Nachdem die Pergkhenndel vil manigfaldigs, nachtliechs vnd tagliechs auf sohl, vnnd einen sollichen ambtmann, der von allen andern sorgen vnnd geschaften frey vnverhindert sey, bedurften; Wellen und ordnen wir, das ein perckmaister von allen eignen thun und anderen diensten, allein das er mag vnd soll im mittel eines Ersamen Rats sein, frey vnd ledig sey; vnd diesem seinem Ampt, darinenn er gennug zu thunn, allein mit trawe ausswart. Darkegen er auch sein zimliche auffenthaltung vnd besoldung haben soll.

Zum anndernn. Wellen wir das ein pergkmaister der Khun. Maiestät. unsermgnedigisten herrn, Khun. Maiestät vnnser gnedigisten frawen, Ihrer Maiestät Kammer, derselben Kammer amptlewten, Einen Ersamen Richter vnd Rat, vnnd allen Waltpurgern der Stat Kremnitz, sein arm oder reych, schwer vnnd ein eyd thue, das er allen vnnd jeglichen auff der Kremnitz Pergkwergk pauen, in allem dem das sein ampt betrifft, treulich rathen, zusehen vnnd pilligkeit vnd gerechtigkeit welle widerfaren lassen.

Zum dritten gehert dem pergkmaister czw, dass er alle tag auff den perg hinaus gehe, vnd erstlich den hintern stolen beseh, darnach zw den schechten vnnd in die Müele gehe, so dem handl vnd andere Waltpurger zugeheren, vnnd daselbst sich trewlich von den amptleuten erkündig, wie die Müel und pergkarbeiter gehorsam sein, vnd ob sy ihr arbeyt vnnd schichten mit vleys vnnd treulich verrichten.

Zum vierten soll der pergkmaister alle tag in den vnthern stollen einfaren, vnnd die arbeyt darinen besehen, vnd ein trewlich auffmerken haben, wie man mit allen sachen umbgehet.

Zum fünften soll der pergkmaister alle Wochen einmal in bede stollen einfaren, vnd auffmerken, wie man fert vnd arbeit, damit kain versaumnus vnd Irrung erwache.

Zum sechsten soll der pergkmaister alteg in dreyenn monaten Hutlewt vnnd Waltburger, auch ein oder zwen geschworne zu ime nemmen, vnnd die zwen sollen darub faren, vnd allen abgang vnnd khunftigen schaden darinen besehen, vnnd dem sehen aufs erst vorkhummenn.

Zum siebenten soll der pergkmaister ein trewlich auffsehen haben, ob man dem handl vnd den Waltburgern das holtz in einer rechten leng vnnd dike furet, damit keinem Waltpurger, sey arm oder raych, in dem nicht unrecht geschech.

Zum achten soll der pergkmaister mit fleys erfragen von den Amptleuten, ob die Waltburger von den Perg vnd Pauarbeitern jbersetzt vnd beschwert wurden.

Zum neunten soll der Pergkmaister khainen Müel, weder Pergkarbeiter, das er von einem Waltpurger zu dem andern, wär er nit zu rechter wail vnd zeyt, wie es im statpuch verzaichnet, Vrlab genommen, ginng, vnd da arbete, zugeben noch gestatten.

Z u m z e h e n t e n. Ist der Pergkmaister schuldig, wann er von einem Waltburger angelangt wirt, dass er an dess Waltburgers pergkwergk einfahr, vnnd die mangel, darumb ihn der Waltpurger begert hat, vleysig beseh, vnd ime pay seinem gethanen eyd trewlich rat, vnd allen schaden als vil im möglich fürkhume.

Z u m a y l f t e n soll der Pergkmaister ein gar gut auffmerken haben pey den Müelen vnd Pergkwərken, vnnütze kösten vnnd auflagen, auch wen nit trewlich gehandelt wurde, vnnd sollichs der Kamner Verwalter, Richter, Rat vnnd denen Waltpurgern anzeigen; auch selbst verhaltten seyne damit durch guete mittl soliche Vnkosten, so nit von noten mechten, abgelegt werden. Vnd ehr soll an dem ganz niemanz ansehen oder verschonen.

Z u m z w ö l f f t e n soll der Pergkmaister vernemenn vnnd erfragen, wer, wie vnd wie vil indreinander pauwen, damit er desser pesser einen Jeden zwpaven vnd raten mag.

Z u m d r e i z e h e n t e n soll der pergkmaister alle woche nach alten prauch, nach den zwelfften punkt, in des Richters haus khumen, vnd daselbst klag und haderey der Pergkwergk halben verhoren, dieselben richten, vnd die sonstlichen straffen. Wen aber Ime die sach allein zu schwer war, mag er zwen geschworne vnd pergkverstendige zu Ime nemmen; vnd wär es dieselbigen sambt Ime nit mechten rechten, soler für einen Erbaren Ratt auff einen bestimpten tag verschikenn.

Z u m v i e r t z e h e n d e n soll der Pergkmaistsr ehben merken, was man in beiden stollen arbeit, vnnd was man wochentlich darauff verlonet; auch wie man holtz dazw furet, den man mag in dem holtz furen fast betrieglich handlen.

Z u m f ü n f f z e h e n d e n soll der Pergkmaister ein guet wissen, Register vnd Raitung haben auff das einnemen vnnd Ausgaben des hintern stollen. Es sollen auch zw den puchen daselbige Einnemens drey schlissel sein, vnd der Richter einen, der pergkmaister den andern, vnd ein geschworener Waltpurger den dritten haben. Ehr soll nimmer an den pergkmaister khain gelt aus derselben puech sein verlonet oder darein gelegt werden.

Z u m s e c h z e n d e n soll der pergkmaister, was betreffent ist der pergkwergk freiheit, funtgrueben, der ferlegenen Pergwergke, neuen goldschurf, leistung, vnd andere sachen, verleihung, vnnd in besichtigung der pergwergk die gewalt haben vnnd die gerechtigheit prauchen der ennd, die seine Vorvater gehabt vnnd praucht; doch das er in albeg wider das pergkrecht diser stat nit handl, sonder sich demselben in alweg vergleich.

Z u m s i e b e n z e h e n d e n soll der pergkmaister gar ein treues vnnd vleiszigs aufsehen haben auff die besten Kleinot dieser Stat, dass ist auff die zwen Wassergraben, damit sy bewaret werden.

Z u m a c h t z e h e n d e n. Wenn der pergkmaister auff den Pergkwergken, schachten, stollen, graben, Müelen, vnnd in allen ander ertern

ein nachlässigkeit, Veylnyss zuvoraus der Arbeiter vnnd Hauptleut, auch zukunfftigen schaden vnnd vngehorsam, auffsatz, vnnitze expens, heimlich verstandt, vnd dergleichen spuret, soll er solliches pey seinem ayd nit vershweigen, sunder das der Kammer Amptleuten vnnd einen Ersamen Richter vnnd Rat, auch den Waltpurgern auffs fürderlichste anzaigen.

Es sollen auch herr Kammergraff vnd andere Kammeramptleute, auch ein Ersamer Richter, Rat, Waltpurger vnnd gemain, einen Pergkmaister in dem allen handhaben vnnd Im hilfflich sein.

(Körmöczbánya város régi városi jegyzőkönyvéből.)

6. Az ujbánnyai »Reissenschuch« nevű altárnának adományozási okmánya. 1383.

Alle dy geschefte, dy do geschent vnter den leuten, der werden vergessen mit der czeit, es en sey denne, diecz sey mit prife schrift vnt der stete Yngesigel, vnd mit geczewge erber levte werden bevestent. Dorumme zo ist diecz, daz Ich Jacob Rollo czu den czeiten vnsers herrn des kwniges steiger, mitsamt Prottelm richter auf dem Konigesperge, vnd seyn gesworen purger auf dem Konigesperg mit namen Henzel Schaffer, Eysenrinkel, Heynrich Knolblauch, Henzel mit dem Ertze, Steffel Nilrusch, Sliczers seyn Prottels eydem, des Proches syn; vnd auch mit samt ander gesworen purger czu den czeitent auf dem vorgenanten Kvnigesperge; Wir bekennen allen den diser prif kvnfftig wirt czu wissen, daz vor vns kemen synd Henczel Schaffer vnd Eysenrinkel, mitsamt andern yren gewerchen, vnd haben vns gepeten vm eyn recht, daz do gehoret czu eynem rechten erbstollen. Nv haben wir angesehen eyn gewonlich recht, daz do angehöret czu eynem rechten erbstollen durch dez willen, daz sey wollen nucz pringen dem edelen kvnige, vnd der coronen, vnd auch dem lande; nu hab wir auch angesehen ir swer groz arbeyt, dy sey dorauf haben geleget durch narunge willen aller erber levte: vnd haben yn gegeben eyn rechtes recht nach gewonlichen rechten aller erbstollen, alzo alles daz sey vbervaren auf iren gengen, iz sey oben edder vnten; edder sey in hangedens edder ligens, daz zal ir seyn. Auch hab wir yn mer gegeben, wo sey hyn komen mit irem stollen orte, is sey in der trunken perchwerch, edder der stickette perchwerch in demselben stollen, der etwenne der Reissenschuch genant ist, dy schullen auch ir seyn. Auch haben wir yn gegeben, wo sey hyn komen in pavhaft perchwerch, do sey hyn wynt pringen, do zal man yn gerecht werden, als perchwerchrecht ist. Alles daz wir yn gegeben haben czu eyme rechten, daz selbe ist yn auch vorgegeben, bei Michel Schitnickers czeiten des kwniges steiger, mitsamt andern erber levten. Auch hab wir yn gegeben dyweile sy denselben stollen Reissenschuch genant panhaft halten, alz eyn recht ist, daz kayn vrbarer nicht lenger den yme hat czu verleyen, den nvr auf dy vrbar. Dez dinges czu eyme vrkvnde vnd czu einer festen bewerunge eynes rechtes, zo haben wir dysen brif lazen befesten mit vnser stat yngesygel angehenget; vnd ab ymant alte prife wurde aufwerffen dysem prife czu

schaden, dy schullen kegen dysem prife nicht kraft haben. Der prif ist geschriben vnd gegeben an dem mantage der ueste nach der dreyvaltikeit vnsers hern, do man ezalte vnd schreyb noch Cristus geport tawsend drey hundert vnd drey vnd achezig Jar. Amen.

(Hiteles másolat után)

III. Okmányi adatok a Dunavidék bányászatának történetéhez.

1. Egy kép Bocza bányászatának virágzása korából. 1568.

Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestas! Domine domine nobis clementissime!

Fidelium servitiorum nostrorum in gratiam Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis Vestrae, domini nostri clementissimi perpetuam eamque humillimam subiectionem. Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestas Vestra clementer nosse dignetur: qualiter nos 19. die praesentis mensis Januarij ad requisitionem Egregiorum dominorum Pauli Rubigalli Consiliarij, Mathiae Newery Capitanei, ac Christophori Lintacheri Judicis Sacratissimae Caesareae et Regiae Maiestatis Vestrae Montanici in Liptovia, ad Beatam Virginem, locum scilicet Sedis Judiciariae huius Comitatus Liptoviensis convenimus et comparuimus, ubi demum per praenominatos dominos Commissarios exhibitae et praesentatae sunt nobis quaedam litterae praeceptoriae Eiusdem Sacratissimae Caesareae Regiae Maiestatis Vestrae, hunc tenorem in se continentes:

Maximilianus Secundus Divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator Semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Comes Tirolis etc. fidelibus nostris Magnifico, Egregijs et Nobilibus Comiti vel Vicecomiti et Judicibus Nobilium Comitatus Liptoviensis salutem et gratiam. Exposuit Nobis humillime et gravi cum querela fidelis noster prudenc' et circumspectus Daniel Gopel de Wratislavia, qualiter circa festum Nativitatis Domini proxime praeteritum nobiles Benedictus, Gasparus, Georgius, Joannes, Christoforus et Petrus Swatoyansky de Senth-Iwanj quasdam fodinas argenteas Sancti Georgij et Piroltlı vocatus, pro nunc autem Aynikayt appellatas, in territorio dictae possessionis Zenth Iwany in isto Comitatu Liptoviensi existentis habitas circa festum Omnium Sanctorum in anno Domini 1564. proxime transacto praeteritum per annotatum Casparum Swatoyansky tunc temporis Magistrum Montanum iuxta ordinem montanarum, omnibus signis, metis et vtilitatibus, quibus antecessores Gopelij fodinas illas possedissent, ex annuentia et permissione praenominatorum fratrum suorum nobilium de Zenth-Iwan eidem Danieli datas et concessas, ac maxime sumptibus ac laboribus suis reparatas, et iam in usum et utilitatem commoditatemque adactas, de manibus eiusdem Danielis minus iuste et indebite violenter occupassent, eundem-

que ex argenti fodinis suis exclusissent, insuper a cultura aliarum fodinarum, quae sibi cum aliis nonnullis cultoribus in diversis Boczae locis, in territorio praescriptae possessionis Zenth-Iwan adiacentibus fuissent communes una cum illis cultoribus, per praefatos nobiles esset privatus et spoliatus, ademptis etiam ei et pro se ipsis usurpatis omnibus mineris iam exactis, et universis conflatoriae rebus et attinentiis, ad valorem 6000 florenorum auri valentem: supplicans nobis idem Daniel, ut dignaremur sibi in tanta rerum suarum iactura et tot damnis per praefatos nobiles contra omnem aequitatem, uti affirmat, ipsi illatis, de oportuno iuris remedio, suique in integrum restitutione clementer providere, nec permittere, ut ipse post tantos labores in cultura praedictarum fodinarum maximis expensis susceptos, earundemque fructu et utilitate per ipsos nobiles indebite privaretur, ipseque una cum coniuge et liberis suis ad extremam paupertatem redigeretur, praesertim cum ad colendas praefatas fodinas non parvam etiam aeris alieni summam contraxerit et exposuerit. Cuius humili supplicatione benigno animo admissa et exaudita, volentes unicuique quod suum est reddi, et pro auctoritate et dignitate nostra Caesarea et Regia fideles, subditos, eos praesertim, quorum opera et labore non solum publicum bonum, sed proventus quoque nostri Regii augentur, iustis ipsorum iuribus contra illegitimos impetitores benigne et clementer tueri et defendere, ac iuxta publicas constitutiones regnicolarum, tam Novisolienses, quam Posonienses, et alias, super occupationibus bonorum inter cetera editas, eiusmodi bona occupata ab illis, qui ea indebite violenterque occuparunt et habent, aufferri, et illis quibus adempta sunt, per Comites vel Vice Comites, et Judices Nobilium illius Comitatus, ubi ea bona adiacere dinoscuntur, reddi et restitui; fidelitati vestrae harum serie firmiter praecipiendo committimus et mandamus; quatenus acceptis praesentibus, habita a viciniis et commetaneis, tam extraneis quam indigenis, nobilibusque et ignobilibus comprovincialibus earundem fodinarum legitima inquisitione et probatione; ac si per vos ita compertum fuerit, extunc praesentibus fidelibus nostris Egregiis Paulo Rubigallo Consiliario nostro, Mathia Newery Capitaneo, et Christophoro Lintachero Judice nostro Montano in Liptovia, vel maiori eorum parte, ad inspiciendum, et exequutionem vestram per nos delegatis, praescriptos nobiles Benedictum, Gasparum, Georgium, Joannem, Christophorum et Petrum Swatoyanskyo de dominio, cultura et usufructu praescriptarum fodinarum eiicere, et dictum Danielem Gopelium, et ceteros cultores et laboratores aurifodinae Sancti Marci in Bocza, alteriusque fodinae Krywan antiquos concultores spoliatos, una cum rebus et attinentiis fodinarum in idem dominium et continuationem culturae praescriptorumque fructuum et utilitatum praescriptarum fodinarum, sub amissione officiorum vestrorum, et Nostrae Maiestatis gravis indignationis poena, contradictione, inhibitione et repulsione praefatorum Benedicti, Gaspari, Georgij, Joannis, Cristophori et Petri Swatoyansky, et aliorum quorumvis praevia ratione non obstante, reponere, introducere et in integrum restituere, pro violentiis autem et damnis illatis post restitutionem fodinarum

ad instantiam dicti Danielis Gopelij et aliorum collaboratorum suorum ex parte prenominatorum nobilium Benedicti Gasparí, Georgij, Joannis, Christophori et Petri Swatoyansky judicium et justitiam seruatis de iure seruandis facere debeatis et teneamini, neque patiamini tales violentos nostrorumque Regiorum proventuum turbatores possessionem huiusmodi fodinarum impune continuare. Secus non facturi; praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in civitate nostra Vienna vigesima septima die mensis Decembris anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo septimo.

Juxta quarum quidem litterarum praeceptoriarum tenorem et commissionem nos statim tandem die sequenti, 20. nempe die praefati mensis Januarii ad praefatas montanas Bocza vocatas accessimus; et cum tandem eo peruenissemus, extunc primo et ante omnia 21. die eiusdem mensis Januarii, praesentibus etiamibidem praenotatis iam dominis Commissariis, ad faciem praescriptarum montanarum Zenthgerd et Pyrolth vocatarum personaliter accessimus. Ubi demum praefatum Danielem Gopel coram dictis dominis Commissariis et aliis testibus per utrasque partes eo conuocatis et accersitis super eo interrogavimus: Quisnam praenotatas montanas Zenthgerd et Pyrolth ab ipso violenter occupasset vel teneret etiam modo. Qui tandem ibidem aperte et publice, omnibus praesentibus, dixit: Christophorum Kubiny cum suis concultoribus dictas montanas Zenthdgerd et Pyrolth ab eo violenter occupasse, easque etiam modo tenere et possidere. Super qua quidem spontanea et aperta dicti Danielis Gopel confessione et recognitione mox ibidem Egregius Petrus Zenth Iwany suo ceterorumque fratrum suorum in praescripto mandato denotatorum nominibus et in personis nobis solemniter est protestatus.

Nihilominus tamen nos eadem 21. die Januarij et alijs tribus diebus immediate post sese sequentibus iuxta commissionem et tenorem prescripti iam mandati Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis Vestrae, domini nostri clementissimi, ibidem in Bocza, praesentibus etiam nobisque semper assidentibus praelibatis dominis Commissarijs. a vicinis, et commetaneis tam̃ extraneis quam indigenis, nobilibus et ignobilibus comprovincialibus fodinarum Sancti Georgij et Pyrolth vocatarum, per utrasque partes, nempe per Danielem Gopel, et praefatos nobiles de Zenth Iwan coram nobis productis et statutis testibus talem, prout sequitur, de praemissis sub strictissimo iuramento fecimus meram et iustam inquisitionem.

Ubi tamen prius dicti nobiles de Zenth Iwan ante memoratam inquisicionem coram nobis in specie quasdas litteras Venerabilis Capituli Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis (quarum exemplum hisce nostris litteris relatorijs adiunximus) produxerunt dicentes, quod nec modo quidem possent ipsi aliam relationem contra praescriptam iam querimoniam Danielis Gopelij contra eos factam dare; nisi eam, quae iam semel in praefato Capitulo Strigoniensi per eos data est; prout videlicet in praefatis litteris dicti Capituli Strigoniensis per expresse notata continetur. Quam etiam et nunc iterum hic dictam et repetitam esse volunt.

Primus itaque tandem testis per ipsum Danielem Gopel coram nobis

productus, circumspectus Michael Krenner Juratus Scriba Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Montanisticus in Liptovia, juratus et examinatusfassus est: Quod Christoforus Klugowsky cum Judex Nobilium de Zenth Iwan Montanus in Bocza et in parte Nobilium ordinarius, et per ipsos Nobiles de Zenth Iwan constitutus fuisset, in anno 1567. post festum Circumcisionis Domini duas portiones argenti vulgo dwa plyky in fodinis Sancti Georgij conflatas ad se accepit, quarum unam cum Nicolao Prantnero in praedictis fodinis Danielis Gopelij protunc concultore in absentia dicti Danielis ad arcem Vywar pro aliquibus bobus et aliis victualibus per provisorem dictae arcis eodem administratis impignoravit. Quod ad occupationem per Nobiles de Zent Iwan factam attinet, hoc scit, quod cum Christoforus Kubinj ad primum terminum Judicii sibi praefixum venisset, querelam suam coram Judicibus in fundo Bocza collocatis proposuit sub tenore tali : Quomodo ipse Kubinj prius a Nobilibus de Zenth Iwan praedictis fodinis Sancti Georgii et Pyroldy vocatis donatus fuisset, super qua donatione et litteras ab eisdem Nobilibus se habere praetendebat. Astantibus ibidem Nobilibus de Zenth Iwan eosdem Nobiles Kubinj interrogavit, utrum in praedicta donatione eundem Kubinj servare volunt nec ne? Quod si nollent, dixit, se velle cum eis jure procedere. Qui tandem ibidem astantes dixerunt, quod et nunc eum servare et tenere volunt. De hoc primo termino Judicii a Nobilibus partibus Christoforo Kubinj ab una, partibus vero ab altera ratione dictarum fodinarum praefixo, ac in territorio Bocza celebrato hoc praetendit se scire : Danielem Gopel ad iam nominatum primum terminum non comparuisse ob causam hanc, quia, inquit, fuit retentus Novisolii in Camera Sacrae Caesareae Maiestatis. Et ob id causa deducta ad faciem possessionis Zenth Iwan, datus est ad instantiam Christofori Kubinj actoris Judicii secundus terminus, dies videlicet quindecimus. Ubi Christoforus Kubinj, uti in priori termino, similiter sua querela usus est, et tum domini de Zenth Iwan tacuerunt. Ad quem terminum secundum Daniel vicissim se absentavit. Peracto illo secundo termino Judicii, et post latam sententiam dicit se intrasse una cum Laurentio Ssmjt socero dicti Danielis Gopely, in aedes Gaspari Zenth Iwany, et ibi audivisse, quomodo Laurentius Ssmyt dictum Gasparum Zenth Iwany allocutus fuisset : »Vos, inquit, antea fodinam Pyrolth vocatam dederatis Danieli Gopelio filio meo ; nunc autem qui fit, quod alteri datur ?« Ad quae respondisset ipse Gasparus Zenth Iwany : »Quid, inquit, agere possumus ? dominus enim Christoforus Kubini fratribus meis multum servivit.« De eo, utrum Nobiles praedictas fodinas violenter occupassent, et pro se ipsis usurpassent, aut Danielem violenter de praedictis fodinis eiecissent, nescit ; sed rationibus istis existimat, id violenter factum fuisse, et voluntatem dictorum Nobilium de Zenth Iwan in parte hac fuisse.

Circumspectus Wenczel Pavus per Danielem Gopel coram nobis productus, Juratus Assessor Sacrae Caesareae Maiestatis Montanisticus in Bocza, juratus et examinatus fassus est tali modo : Quomodo ipse tempore Judicii ad instantiam Christofori Kubini pro secundo termino in

Zenth Iwan celebrati ratione dictarum fodinarum Sancti Georgii et Pyrolth vocatarum a Judice suo Cristoforo Lintachero eodem ad faciem Zenth Iwan cum nonnullis sibi audiunctis ad subaudienda ibidem acta missus fuisset, et illic audiuisset, sententiam Cristoforum Kubinj dixisse, quod suo tempore caput Danielis Gopel inveniet. De eo vtrum nobiles de Zenth Iwan Danielem Gopel de fodinis Sancti Georgij et Pyrolth violenter eiecerunt, aut occuparunt, vel pro se vsurparunt, nihil scit. Verum hoc dicit se audiuisset (így) a Gasparo Zenth Iwanj ante celebrationem Judicij ibidem in Zenth Iwanj, et postquam intrassent in aedes eiusdem Gaspari Zenth Iwanj, quod tunc Laurencius Ssmyt alocutus esset dictum dominum Gasparum, a quo demum audiuit, quod Danieli Gopelio dedisset fodinam Pyrolth vacuam laboribus ac desertam.

Circumspectus H a n n s K l a i n Juratus Assessor Sacrae Caesareae Maiestatis, Judicis in Bocza per Danielem Gopel coram nobis productus, juratus examinatus fassus est tali modo: Quomodo nobiles de Zenth Iwan tanquam domini terrestres ad instantiam Cristofori Kubinj partibus ab vna, ab altera vero Danieli Gopelio primum terminum Judicii ratione fodinarum Sancti Georgij et Pyrolth vocatarum ad fundum Boczae praefixerunt, cuius terminj erat absens; sed quod pro secundo termino partibus praedictis a iam nominatis nobilibus pro reuisione Juris inter partes ad faciem possessionis Zent Iwan praefixo ibidem interfuit vna cum Laurentio Ssmith. Vbi tandem per actorem Cristoforum Kubinj ac Judices ibidem consedentes fuissent interrogati, vtrum pro parte Danielis Gopelij tanquam procuratores ad dandas responsiones venerint, ac an esset aliquis alter qui responderet, Judices praedicti proclamarunt. Qui tandem, cum venissent Judices, quibus Jura Montanistica sunt ignota ascultantes tacuerunt, et respondere noluerunt, ibidemque audivit pronunciari sententiam, et fodinas Sancti Georgij et Pyrolth adiudicari Cristoforo Kubinj cum eius antiquis cultoribus; de bonis autem Danielis Gopelij mobilibus adiudicatas esse duas partes Sacrae Caesareae Maiestati, tertiam vero dominis terrestribus. De eo vtrum nobiles de Zenth Iwan dictas partes violenter occuparunt et pro se vsurparunt, ac dictum Danielem Gopel de praedictis fodinis violenter eiecerunt, nihil scit. Verum hoc quod peracto Judicio Cristoforus Kubinj Judex Nobilium Montanicus antiquos cultores in praenominatas fodinas Senth Agerg et Pyrolth eis adiudicatas introduxit; et hoc fassus est, cum Laurentius Ssmyt coram Judicio admonitus fuisset ad dandas rationes et responsiones, tum idem Laurentius dixisset, quod ad audiendum venisset et non ad responsiones ferendas.

Tandem iterum nominibus et in personis praenominatorum nobilium de Zenth Iwan productus est nobilis A n d r e a s H u o r e n s k y de Huora comprouincialis, qui similiter juratus examinatus fassus est: Quomodo ipse certo tempore a dominis de Zenth Iwan ad fundum Bocza cum aliis nonnullis nobilibus et montanistis pro administratione Juris partibus Cristoforo Kubinj et Danieli Gopel praefixo ad Bocza vocatus fuisset; quo tempore ad querelam Cristofori Kubinj ratione fodinarum Sancti Georgij et Pyrolth vocatarum coram Judicio propositam Daniel Gopel est

proclamatus, nemo (etsi vt moris est) respondit neque comparuit. Tandemque ex superambudanti secundus terminus, dies videlicet quindecimus partibus est pronunciatus, vti adhuc et de hoc secundo termino idem Gopel certus redderetur, ac eo certius compareret coram Judicio ad faciem possessionis Zenth Iwan deducto. Pro quo secundo termino pro administratione Judicij inter partes a nobilibus de Zenth Iwan non fuerat rogatus; sed tamen interfuisset et astaret, vbi audiuit, quod ad querelam Christofori Kubinj nomine sui et aliorum antiquorum cultorum coram Judicio propositam. Eo quia Daniel Gopel non comparuit, sententiam Judices ibidem tulerunt, ac fodinas Sancti Georgij et Pyrolth vocatas adiudicarunt antiquis cultoribus. Vtrum nobiles de Zenth Iwan dictas fodinas violenter ocuparunt, et pro se ipsis vsurparunt, Danielemque violenter eiecerunt et spoliarunt, nescit. Nobilis G a s p a r K y s s e l de Benedekfalva comprouincialis nominibus et in personis nominatorum nobilium de Zenth Iwan coram n bis productus juratus et examinatus fassus est tali modo: Quod de violenta occupatione per nobiles de Zenth Iwan nihil scit; verum quod nec etiam nunc in predictis fodinis Senthgyrg et Pyrolth porcionem aliquam dicti nobiles habent, nec ad suum vsum conuerterunt; sed quod domini de Zent Iwan ad instantiam Cristofori Kubinj et aliorum veteranorum cultorum fodinarum dictarum tanquam domini terrestres Judicii diem in Bocza celebrandi partibus alteri Danieli Gopel indixissent, et tunc nonnullos nobiles ac montanistas pro reuisione inter partes Juris convocassent, coram quo Judicio Daniel Gopel non comparuit. Tandem domini de Zenth Iwan superabundanti alium videlicet diem decimum quintum ad faciem possessionis Zenth Iwan partibus praefixerunt, pro quo termino in Zenth Iwan idem Gaspar Kyssel in Judicio assedisset, et ibi ad querelam Cristofori Kubinj nomine sui et aliorum cultorum propositam ratione praedictarum fodinarum Senth Gyrg et Pyrolth vocatarum, eo quod Daniel Gopel non comparuit, nec per procuratorem nec per se, sententia est lata, et fodina nominata adiudicata Cristoforo Kubinj et reliquis suis concultoribus antiquis. Et sic priores cultores per Cristoforum Klugowskj Judicem Nobilium de Zenth Iwan montanum penes sententiam sunt introducti. Nobilis T o m a s V i t a l y s c h comprouincialis nominibus et in personis nominatorum nobilium de Zenth Iwan coram nobis productus juratus et examinatus fassus est: Quod de violenta occupatione dictarum fodinarum Senthgyrg et Pyrolth vocatarum, ac violenta eiectione per nobiles de Zenth Iwan Danielem Gopelium nichil scit; nec hoc, vtrum dicti nobiles pro se ipsis occuparunt, et in suum proprium vsum converterunt; sed hoc, quomodo ipse in anno Domini 1567. post festum Bachanaliorum ad faciem possessionis Zent Iwan pro revisione Juris inter partes ratione praedictarum fodinarum ab vna Cristoforum Kubinj, ab altera Danielem Gopel, a dominis de Zent Iwan fuisset rogatus, et ibi Cristoforus Kubinj nomine sui et ceterorum concultorum antiquorum querelam proposuit eo, quod Daniel Gopel in causam atractus non comparuit, tunc sententia est lata, et praedictae fodinae adiudicatae sunt Cristoforo Kubinj et suis antiquis concultoribus. Vige-

sima secunda Januarij nobilis Cristoforus Pothorny de Potorne comprovincialis nomine et in personis dictorum iam nobilium de Zenth Iwan coram nobis productus juratus examinatus fassus est: Quomodo Christoforus Kubinj et ceteri cultores dictarum fodinarum Sancti Georgij et Pirolth vocatarum instarunt apud dominos Zenth Iwan, vti eis de Daniele Gopel ratione fodinarum illarum Judicium per eosdem nobiles administraretur. Ad quorum instantiam domini fundi Boczae terrestres partibus pro reuisione Juris inter partes diem Judicij in territorio Bocza celebrandi indixerunt, ad quem terminum Daniel Gopel sibi a dominis praefixum non comparuit, nec Laurentius Ssmyt pater Danielis Gopelij ibidem praesens admonitus respondere voluit. Tandem domini de Zenth Iwan superabundanti quindecimum diem et secundum terminum partibus ad faciem possessionis Zenth Iwan praefixerunt, cuius termini idem testis fuisset absens; sed interfuit tum Christoforus Klugowsky Judex dictorum Nobilium Montanus penes sententiam penes divum Joannem latam, et cum sententionalibus literis antiquos cultores in praedictas fodinas Zenth-Gyrg et Pyrolth vocatas introduxit; et hoc certo scit, quod nobiles de Zenth Iwan non occuparunt, nec pro se, nec in suum vsum conuerterunt. Nobilis Andreas Potorny de Pothorne comprouincialis nominibus et in personis praelibatorum nobilium coram nobis productus juratus examinatus fassus est, quod ipse aliud nescit, nisi quod Cristoforus Klugowsky Judex dominorum de Zenth Iwan Montanus praesentibus suis tribus dominis priores antiquos cultores, penes sententiam apud Sanctum Joannem latam, et cum litteris sententionalibus in fodinas Sancti Georgii et Pyrolth introduxit et restituit nemine contradicente; nam eo tempore idem testis interfuit. Et hoc certo sciat, quod nobiles de Zenth Iwan non ocuparunt nec pro se nec in suum vsum conuerterunt, nec tempore introductionis locutos esse audivit, nec illis priores portiones, quas in Pyrolth habebant, restitutae sint, nec adiudicatae. Nobilis Joannes Lehoczky de Kyral Lehota commetaneus nominibus et in personis nobilium de Zenth Iwan coram nobis productus juratus et examinatus fassus est: Quod audiuisset quomodo domini de Zenth Iwan ad instantiam Cristofori Kubinj ratione fodinarum Zenthgyrg et Pyrolth vocatarum pro reuisione juris inter partes Cristoforum Kubinj et Danielem (Gopel) diem Judicij in Bocza statuerant, et quod ibidem causa finem accipere non poterat. Sed tandem domini terrestres aliam diem Judicij ad faciem possessionis Zenth Iwan partibus praefixerunt; et quod pro nullo termino intererat vt Assessor in Judicio, nec pro introductione priores cultores in dictas fodinas, sed in territorio Bocza vocato tum temporis fuisset. Et rogatus fuerat pro administratione et revisione Juris; sed tardavit et hominibus ibidem in Judicio sedentibus obviam venit. Sed hoc certo scit, quod nobiles de Zenth Iwan non occuparunt violenter, nec pro se vel in suum vsum converterunt, et quod et nunc in dictis fodinis nihil possident.

Tandem Daniel Gopel in praesentiam nostri venit, et per procuratorem suum Georgium Schafar nobis retulit: Quomodo ipse elapsis temporibus donatus fuisset fodina Pyrolth per Gasparum Swa-

toyansky tum Magistrum Montanum praedictorum nobilium in Bocza, qua pacifice aliquot annis usus esset, ac eam coluisset et laborasset, nemine contradicente, quod uti de donatione probari vult, et quasdam litteras donationales Gaspari Zenth Iwany coram nobis deposuit, ac contractum duarum fodinarum Sancti Georgij et Pyrolth in unum, quas statim vicissim accepit. Ad haec Petrus Zenth Iwanj nominibus et in personis fratrum suorum respondit : Quod Sacra Caesarea Maiestas in suo gratioso mandato nobis nihil aliud mandat, nisi ut nos inquisitionem faceremus non de alio, praetar de eo, utrum ipsi nobiles fodinas Sancti Georgij et Pyrolth vocatas a Daniele Gopelio violenter occuparunt, ac de eisdem fodinis violenter eiecerunt, pro seque ipsis usurparunt, et de alio nos inquiri prohibet ; et quod si aliquid juris Daniel Gopel in praedictis fodinis habet, prosequatur jure modernos fodinarum dictarum possessores.

Circumspectus Stefanus Morhayzel indigena, et per Danielem Gopel coram nobis productus juratus examinatus fassus est : Quod Daniel Gopel, cum ipse fuisset Judex Montanicus in praedicta Bocza nobilium, fodinam Pyrolt donatam sibi a Gasparo Zenth Iwanj coluisset, et cum laboratoribus non haberet unde solueret, venissent laboratores ad eum accusatum, et quod ipse tandem volebat eis minere (így) soluere. Et deinde quod Daniel Gopel et Nicolaus Prantner fodinas suas Sentgyrg et Pyrolth ultro in unam contulerunt ; sed non coram Judice Montano praedictorum Nobilium de Zenth Iwan, eo videlicet existente Judice ; et hoc certo scit, quod domini de Zenth Iwan fodinas illas violenter non occuparunt, nec ad suum usum converterunt, verum quod partibus, Danieli et Kubinio a dominis terrestribus, ad instantiam videlicet Kubinij ut actoris, ratione praescriptarum fodinarum praefigebantur juridici. Quis cultores priores introduxisset, nescit. Circumspectus Nicolaus Pranthner indigena per Danielem Gopel coram nobis productus juratus et examinatus fassus est tali modo : Quomodo ipse fodinam Sancti Georgij in octavum usque annum absque omni commodo coluisset ex suis concultoribus adiutore, et Daniel Gopel fodinam Pyrolth duobus annis similiter, et sic cum uterque erant miseri, ultro et spontanea voluntate praedictas fodinas coram Christoforo Lyntassero Judice Caesareae Maiestatis in Bocza Montano in unam converterunt. Deinde cum Daniel Gopel uno tempore Cracoviam profectus fuisset, Cristoforus Kubinj et reliqui cultores fodinarum Senthgyrg et Pyrolth vocatarum antiqui apud dominos de Zenth Iwan instarunt et petierunt, uti eis judicium et justitia de praemissis fodinis administraretur. Partibus Cristoforo Kubiny et Danieli Gopel praefigebantur duo termini juridici, in fundo Bocza unus, alter in facie possessionis Zenth Iwan. Sententia lata per Judices in possessione Zenth Iwan propterea, quod non comparuit Daniel in causam attractus, et fodinae adiudicatae antiquis cultoribus. Penes sententiam in Zenth Iwan latam Cristoforus Kubiny et alii cultores priores in fodinas Zenthgyrg et Pyrolth ipsis adiudicatas sese intruserunt, et pro se occuparunt, Nobilis Christoforus Guth de Novi Zolio per Danielem Gopel coram nobis productus juratus et examinatus fassus est tali modo : Quomodo ipse rogatus

fuisset a Daniele Gopelio, cum ipse Daniel fuisset retentus in Camera Sacrae Caesareae Maiestatis Novizolii, vti causa sui faceret, et cum socro Danielis eiusdem Laurentio Ssmyth ad Zent Iwan descenderet ad audienda verba, quae tempore celebrationis Judicii in Zenth Iwan administrati a Christoforo Kubinio et reliquis cultoribus antiquis ratione fodinarum Zenthgyrg et Pyrolth proferri deberent. Quod et causa sui fecisse, et cum venissent eo ad Zenth Iwan, vidissent quod nobiles pro revisione inter partes Judicii, et quatuor personae montanistae fuissent colocati. Deinde quod Laurentius Ssmyth interrogatus fuisset, utrum tanquam procurator Danielis Gopelii ad responsiones dandas nec ne. Qui tandem respondit, se non ad responsiones dandas venisse, sed auditum, »et potest, inquit, tale audiri aliquid, quod et per me dabitur responsum.« Demum peracta per Cristoforum Kubinj querela tacuit, et non respondit sententia ibidem lata, et fodinae Zenthgyrg et Pyrolth adiudicatae Cristoforo Kubinj et aliis antiquis cultoribus; de bonis autem Danielis Gopel mobilibus adiudicatae sunt duae partes Sacrae Caesareae Maiestati, tertia dominis terrestribus. De eo, utrum nobiles de Zenth Iwan fodinas nominatas violenter occupassent, aut pro se ipsis usurpassent, nihil scit. Hoc superaddit, quod finita pronunciatione sentetiae Laurentius Ssmyth petiit paria sententiae pronunciatae; que tandem paria extradari per Judices sunt recusata. Deinde peracto Judicio venit una cum Laurentio Ssmyth in aedes Gaspari Zent Iwany, ubi Laurentius Ssmyth eundem Gasparum Zenth Iwany allocutus fuisset his verbis: »Mi frater, inquit, videte quam maxima iniuria infertur filio meo.« Qui tandem Gaspar Zenth Iwan ad haec respondit: »Mi frater, ego, inquit, fratribus meis in hac parte oppugnare non possum; quia dominus Cristoforus Kubinj fratribus meis multum servivit, et non ita pridem privilegia nostra denuo confirmari curavit. Fateor tamen, quod ego filio vestro Danieli Gopel fodinam Pyrolth unacum laboribus et desolatam dederim.« Dominus Benedictus Zenth Iwany Judicibus pro judicio et labore gratias egit. Nobilis P e t r u s P o n g r a c z de Z e n t h M y k l o s c h comprovincialis, nominibus et in personis nobilium de Zenth Iwan coram nobis productus, juratus et examinatus fassus est tali modo: Quomodo ipse a nonnullis antiquis cultoribus fodinarum Senthgdurd et Pyrolth vocatarum, et praecipue a Cristoforo Kubinj rogatus fuisset, uti ad dominos de Zenth Iwan accederet, et ab eis de praedictis fodinis administrationem Judicii et Justitiae peteret; et sic demum domini terrestres de Zenth Iwan ad instantiam iam nominatorum cultorum diem Judicii et primum terminum ad territorium Bocze partibus praefixerunt post festum Bachanaliorum; ac cum nobiles et montanistae per dominos Zenth Iwan eodem congregati, ibidemque pro revisione inter partes Judicii consedissent, dominus Cristoforus Kubinj in persona sui et aliorum cultorum antiquorum actionem suam proposuit. Laurentius Ssmyth ibi astans interrogatus est, an ex parte Danielis Gopel venisset, et admonitus uti responsum daret, tacuit et respondere recusavit; aiens, se non ob eam causam venisse, set ad audiendum negotium. Sic cum sese Daniel Gopel absentaret, sententia ibidem per Judices non est lata; sed superambun-

danti alter terminus juridicus partibus praefixus, dies videlicet quindecimus, ad faciem possessionis Zenth Iwan; ubi similiter vocatus et proclamatus, ut moris est, Daniel Gopel non comparuit, nec per procuratorem nec personaliter. Ex eo tandem ad querelam Cristofori Kubinj sententia lata, fodinaeque Sancti Georgii et Pyrolth eidem Kubinio ac suis reliquis concultoribus antiquis adiudicatae. De introductione in fodinas nihil scit; sed quod nobiles de Zenth Iwan dictas fodinas violenter a Daniele non occuparunt, nec pro se usurparunt, certo sciat; quodque Cristoforus Kubinj a principio in dictis iam fodinis duas partes sedecimas emptas a Ssercz inventore dictarum fodinarum habebat. Nobilis Sebastianus Okolychnay de Okoliczna nominibus et in personis nobilium de Zenth Iwan coram nobis productus, juratus et examinatus fassus est: Quod ipse certo tempore per dominos de Zenth Iwan et ad faciem possessionis Zenth Iwan cum nonnullis Nobilibus et Montanistis pro revisione inter partes Cristoforum Kubinj et Danielem Gopel juris ratione fodinarum Sancti Georgii et Pyrolth litigiosarum rogatus esset. Ipsis tandem consedentibus, ibidem Cristoforus Kubinj nomine sui et ceterorum suorum concultorum antiquorum querelam et actionem suam proposuit; qua praemissa et exaudita ex eo, quia in causam attractus Daniel Gopel non comparuit, nec per procuratorem nec personaliter, sententia lata et fodinae Zent Dgurg et Pyrolt adiudicatae Cristoforo Kubinj ac eius concultoribus antiquis. De introductione nihil scit; nec id, utrum fodinae illae per dominos de Zenth Iwan sint violenter a Daniele Gopel occupatae, aut pro eisdem usurpatae. Gratias egerunt causantes pro sententia, et non domini terrestres. Nobilis Georgius de Benedekfalwa comprovincialis, nominibus et in personis nobilium de Zenth Iwan coram nobis productus juratus, examinatus fassus est: Quomodo ipse interfuisset, cum domini de Zenth Iwan ad instantiam Cristofori Kubinj ad territorium Bocza pro celebratione partibus Judicii nonnullos homines convocassent, convocatis, et censedentibus dominus Crisioforus Kubinj actionem suam et aliorum cultorum ratione fodinarum Sancti Georgii et Pyrolth vocatarum proposuit, et sic in causam attracto, Daniele videlicet Gopelio, non conparente, Judicium pro secundo termino ibidem praefixo partibus utrisque decima quinta die deductum ad faciem possessionis Zenth Iwan. Ibibidem (így) ictidem convocatis Nobilibus et Montanistis, ac eisdem consedentibus actio est per actorem proposita, eo quod et illic Daniel Gopel vocatus et proclamatus non comparuit, sententia lata, et praedictae fodinae adiudicatae Cristoforo Kubinj. De introductione, per quem sint antiqui cultores introducti, nihil scit; nec hoc, utrum Daniel Gopel sit violenter de fodinis iam dictis eiectus, ac utrum domini de Zenth Iwan violenter occuparunt a praedicto Daniele Gopel vel pro se ipsis occuparunt. Addito hoc, quod domini de Zenth Ivan dominis in Judicio consedentibus, pro eo quod ad petitionem eorum venerunt, gratias egerunt, pro sententia vero causantes. Circumspectus Michael Ham indigena per Danielem Gopel coram nobis productus, iuratus et examinatus fassus est: Quod Christoforus Kubinj fodinas Sancti

Georgii et Pyrolth vocatas cum suis concultoribus statim a principio cum sint inventae, coluisset; quomodo deinde Daniel Gopel fodinam Pyrolth et Zenthgyrg nactus esset, hoc nescit. Sed hoc unum, quod ipse anno 1567. Cristoforo Klugowsky Judici Nobilium de Zenth Iwan Montano Juratus Assessor per eosdem Nobiles adiunctus fuisset, et sic deinde missus ab eodem Klugowsky Judice ad instantiam Cristofori Kubinj prioris cultoris, uti cum sigillo ipsius Judicis ex commissione dominorum pro die partibus praefixo dictum Danielem citaret. Quem repertum in domo Cristofori Linkeseri (így) Judicis Sacrae Caesareae Maiestatis retentum citavit, et demum ipse etiam cum aliis montanistis ad exequendum in Bocza jus fuisset collocatus, consedentibus omnibus eodem convocatis, Cristoforus Kubinj suam actionem proposuit. Tandem Judices dominos de Zenth Iwan interrogarunt, cuinam fodinas Sancti Georgii et Pyrolth dederint. Qui tandem responderunt eos Christoforo Kubinj dedisse; petita per Kubinium sententia ea non est per Judices pronunciata; sed terminus secundus dies videlicet quindecimus datus, et sic Judicium deductum et appellatum est a Jure Montanico ad Jus Regni, et ad faciem possessionis Zenth Iwan. Qui tandem vicissim, adiuncto ei altero Jurato Assessore Joanne Phaler, ivit et dictum Danielem de domo habitationis suae solitaeque residentiae domi repertum ad praedictum terminum, diem videlicet decimamquintam sibi praefixum ad faciem possessionis Zenth Iwan citavit. Quodque a dominis terrestribus pro decimaquinta die et revisione Juris in secundo termino cum Judice eorum Montano et quatuor Assessoribus Montanicis ad faciem possessionis Zenth Iwan rogatus vicissim fuisset; ubi Christoforus Kubinj similiter nomine sui ac suorum concultorum actionem ratione fodinarum dictarum proposuit, ex eo quia Daniel Gopel non comparuit, sententia lata et fodinae adiudicatae secundum Jus Regni ac Montanicum Kubinio et suis concultoribus antiquis; utrum nobiles de Zenth Iwan fodinas illas violenter a Daniele occupassent, et an pro se ipsi usurpassent, hoc nescit. Domini de Zenth Iwan Judicibus, quod causa eorum venire non recusarunt, gratias egerunt. Circumspectus Adam Schtrosperger per Danielem Gopel coram nobis productus et indigena, juratus et examinatur fassus est: Quomodo ipse una cum Joanne Ssycz, alteroque Joanne Norimberger ad terminum partibus Christoforo Kubinj et Danieli Gopel a dominis terrestribus pro revisione inter easdem partes Juris praefixum, et locum in Bocza constitutum fuisset vocatus. Consedentibus itaque Judicibus statim et ante omnia Christoforus Kubinj dominos de Zenth Iwan interrogavit iterum atque iterum, utrum ei praedictas fodinas dederint. Qui tandem interrogati responderunt, se ei semel iam dedisse. Deinde actionem suam proposuit ratione fodinarum Senthgyrg et Pyrolth contra Danielem praecipue, pecuniae argentique ex Regno abducti. Ibi tum Judices sententiam noluerunt pronunciare, et sic deinde negotium et causa haec deducta ad secundum terminum, diem videlicet decimamquintam, et ad faciem possessionis Zenth Iwan, et ibi sententia est lata, fodinaeque adiudicatae antiquis cultoribus. Hoc utrum nobiles de Zenth Iwan fodinas dictas violenter occupassent, aut Danielem violenter eiecissent, et

pro se usurpassent, nescit. Circumspectus Hanus Ssycz indigena, per Danielem Gopel coram nobis productus juratus et examinatus fassus est per omnia ut praedictus, hoc unum addens, quod vidisset litteras donationales a dominis terrestribus Cristoforo Kubinj datas et obsigilatas, ex parte fodinarum Sancti Georgii et Pyrolth, quas idem Kubinj in manibus ostendisset. Nobilis Joannes Detricus de Benedekfalwa comprovincialis nominibus et in personis nobilium de Zenth Iwan coram nobis productus juratus et examinatus fassus est: Quomodo ipse temporibus istis praeteritis a dominis de Zenth Iwan pro revisione juris secundi termini ad instantiam Christofori Kubinj et suorum concultorum Danieli Gopelio praefixi, ad Zenth Iwan rogatus fuisset; ubi tandem considentibus iam Judicibus, ac praemissam et post propositam per Christoforum Kubinj querelam vocatus semel atque iterum, ut moris est, ad dandas responsiones Daniel Gopel, qui non comparuit, ibidem astans coram Judicio Laurentius Schmyth socer Danielis est admonitus, si est procurator Danielis Gopelij, uti responsum daret. Qui dixit, se non ad respondendum, sed ad audiendum venisse. Cui tum dictum est per Kubinjum: »Si venisti subaudire, ausculta igitur et tace.« Eo quod D. G. non comparuit, sententia lata est, et fodinae adiudicate Christoforo Kubinj et suis concultoribus. Post latam sententiam causantes egerunt gratias pro sententia, domini terrestres Judicibus, quod causa eorum tantos labores in perquirenda justitia susceperunt. Providus Petrus Scholtys de Zenth Peter nominibus et in personis nobilium de Zenth Iwan coram nobis productus juratus est et examinatus per nos; quem tandem titubantem, hoc et illud proferentem comperimus, fassionem cuius acceptare noluimus.

Vigesima tertia die praesentis mensis Januarii Egregius Benedictus Zenth Iwany veniens in nostri preasentiam protestatus est: Quod permulti testes inexaminati, et fere ultra 60 personae propter famem discedunt, quos retinere non possunt,

Georgius Schafar procurator Danielis Gopelij retulit, quod vult istis subsequentibus testibus pro parte Danielis productis secundum tenorem mandati probare, se violenta erectione et violenta ocupatione fodinarum, de depositione sui officialis Pongracii nomine; et duarum portionum argenti per Cristoforum Klugowsky ablatione, quarum unam idem Klugowsky dedit ad arcem Vywar, secundam ad Vetus Zolium; ac de introductione priorum et antiquorum cultorum per eunden Klugowsky facta, ac pro domino praedictarum fodinarum Christofori Kubinj publicatione. Cuius auctoritate idem Cristoforus Klugowsky ea quae praemissa sunt, fecit. Producunt non ut reum, sed ut testem. Petrus Zenth Iwany ad haec replicavit: Quod Sua Maiestas nobis non mandet de alio inquiri, nisi utrum ijdem nobiles fodinas Sancti Georgij et Pyrolth violenter occuparunt, ac Danielem Gopel violenter de praedictis eiecerunt; et quod si autem Christoforus Klugowsky Judex eorum extra omne jus in praetactis fodinis violentiae aliquit intulisset, »erat, ut et nunc est, sub Judice; poterat, inquit, Daniel Gopel, et nunc potest eum jure prosequi; nos, inquit, fuimus, ut et sumus cuilibet querulanti justitiam administrare parati.

Circumspectus idem Cristoforus Klugowsky indigena, per Danielem Gopel coram nobis productus, juratus et examinatus fassus est tali modo: Quomodo domini de Zenth Iwan eum in Magistrum Montium in partibus ipsorum elegissent ac sonstituissent, eique iniunxissent, uti cum Magistro Montium Sacrae Caesareae Maiestatis omnibus modis concordaret, et una intellectum haberet, et unus alterum adiuvaret. Qui tandem cum saepe cum praedicto Magistro Montano Sacrae Caesareae Maiestatis saepiusque consedisset, ultro unus alteri hoc fieri sese obtulerunt. Et sic demum accidit, quod Daniel Gopel anno Domini 1566. ante Nativitatis Domini Cracoviam ex aedibus suis, quas habebat sub jurisdictione Dominorum de Zenth Iwan sese contulit. Tandem secunda die eius discessus concultores sui fodinarum Sancti Georgii et Pyrolth Sstenczel Matyasch aurifaber a Sancto Nicolao, Hanus Wenczlowa ex Kazmark, venerint ad eum pro lucro, qui »Auspait« nominatur; interrogantes eum, an eis lucrum de partibus sedecimis eorum eis cedentem, uti apud Judicem, reliquisset. Qui tandem eis responsum dedit tale: Cum fuissent festa, et Jura Montanica in festis tacerent, ac sciret adhuc unam portionem argenti restare et superesse ad 40 marcas se extendentem, quae adhuc ei, ut ante erat solitum, et moris est, non fuisset praesentata; uti expectarent adventum ipsius Danielis Gopelij. Quae portio argenti ubinam et nunc haereret, ipse Daniel bene scit. Accidit postea, quod die Nativitatis Domini anno 1566. ad eundem venit Judex Sacrae Caesareae Maiestatis Cristroforus Lindacher circa ocasum solis, cum aliquod clientibus et tribus equitibus, rogans eum, uti hunc qui potestatem habeat in partibus Dominorum de Zenth Iwan, uti Fridericum Rotenberger afinem ipsius Danielis Gopel retineret, qui cum praedicto lucro concultoribus nominatis ceterisque cedente Cracoviam abire vellet, ac Danielem Gopel sequi vellet. Qui tandem in talibus festis et habens convivas id facere recusavit. Interim tamen perquirere dedit et rescivit, quod idem Fridericus in parte Dominorum non sit, sed in parte Caesareae Maieistatis, et in aedibus ad fodinam Sancti Danielis pertinentibus; ac cum non esset in parte Dominorum de Zenth Iwan, respondit Cristoforo Lindachero, quod illius negotii vellet esse liber. Post haec idem Lindacher eum incesanter rogavit, uti descenderet cum eo ad praedictum locum fodinae Sancti Danielis, et substituit ei equum suum proprium cum duobus pixidibus. Ad petitionem eius assidens equo ivit cum Lintachero ac equitibus tribusque clientibus eo ad praedictam fodinam. Venientes eo intrarunt in aedes Laurentij Schmith, alias Rotenberger. Ibi tandem Christoforus Lintacher Judex Caesareae Maiestatis interrogavit Laurencium Ssmyth alias Rotenberger, ubi sit Fridericus Rotenberger filius suus, praesente ibidem non exigua summa hominum. Ac cum eum ibi non invenerunt, exeundo eos Laurentius Schmyt comitabatur, ac Cristoforum Lintacher de Friderico filio suo alocutus. Cui idem Lintacher respondit: »Tu senex, inquit, haec omnis instructio tua est.« Tandem asidentes equis voluerunt abire. Tum casu quodam obviam venit eis idem Fridericus iter capessens, ac pro itinere instruens vehiculum. Ad quem ibidem accesit Lintacher eques, et sibi iniunxit, ne interim quousquam discederet, donec

non compareret coram ipso Judice, et in aedes suas. Ubi idem Fridericus Rotenberger verba superbia effere contra suum Judicem non est veritus. Cristoforus Lintacher ut Judex suus iussit eum comprehendere clientibus, et secum aufferre. »Videns, inquit, ego, quod dictus Fridericus armis, quae habebat apud se, defendere acceptaret, rogavi Cristoforum Lintacher, ne sibi tantam ignominiam inferret; sed potius eium (így) fideiussione obstringeret, ut altera die compareret coram eo suo Judice.« Qui ad suam petitionem fecit, et accepta a Friderico fide, quod se sequenti die juri sistere vellet, eum pacifice reliquit. Qui tandem Fridericus non expectans diem, ea nocte discessit et fidem fregit. Inde demum venit rumor ad aures communes, et concultorum Danielis Gopelij, quod abduceret argentum et pecuniam, propter discessum hunc nocturnum. Ac tum tandem venerunt ad eundem Christoforum Klugowsky Judicem concultores Danielis Gopel: Urbanus Sstenczel, Matyasch, et reliqui, et eum rogaverunt, uti in id inspiceret, et eos non permitteret amplius in tale damnum incidere et iniuriam. Qui tandem ut Judex secundum Jura Montanica praefixit eisdem supranominatis diem quindecimum. Et tum ibidem ad instantiam concultorum supranominatorum misit Advocatum Pangratium Rotenberger filium Laurentii Smyth. Qui cum comparuisset, interrogatus est per eum ut Judicem praesentibus ibidem iisdem supranominatis concultoribus, utrum sit illi a Daniele Gopel in praedictis fodinis plenaria potestas data, aut si sit servitor Danielis Gopel, vel officialis in fodinis Zenth Gyrg et Pyrolth. Ubi ille bene praecogitatus respondit, quod non sit eius servitor, nec officialis: sed solummodo ei commisit et petiit, ut tamdiu sederet in domo sua et loco residentiae Danielis Gopelij in parte nobilium habitae, quousque ex Cracovia reverteretur; et non esset instructus, nec ei esset commissum, ut ex parte Danielis Gopel affinis sui daret responsum. Audientes concultores fodinae Sancti Georgij et Pyrolth petierunt secundum Jus Montanicum, uti, cum diceret, se illic nullam habere vel relictam potestatem, et cum illic nullas portiones habeat, ei prohiberetur, ne amplius ad fodinas praedictas ascenderet, vel domum conflatoriam intraret. Ubi ei prohibitum est secundum Jus Montanicum, et per eum protunc Judicem Montanicum, non expulso vel eiecto, sed ita ut praetactum est. Quod attinet ad portiones argenti acceptas duas, cum Daniel Gopel discessisset; erant penes fodinas illas multi laboratores carentes victualibus, ob quod, si eis victualia non fuissent ordinata, omnes aufugere oportuisset. Ipse Judex videns hoc, habens primum respectum lucri Camerae Caesareae Maiestatis, et deinde dominorum suorum, fuit ad arcem Vywar, et illic disposuit victualia, promittens Officiali eiusdem arcis Francisco Hozutolthy, quod illi solvetur ex prima portione argenti, quae portio durantibus illis victualibus conflabitur. Interim accidit, et una portio argenti 39 marcas continens est conflata, et iuxta promissionem concultorum Francisco Hozutolthy, per eundem Judicem et Nicolaum Prantnerum concultorem Danielis Gopelij est data. Tandem ipse Franciscus Hozutholthy iter capiens Cremniciam cum quodam auro, sese ultro optulit, quod praedictum argentum secum in Cameram Regiam accipere vellet; quod et factum est,

et eis ex Camera super perceptione fassionem attulit. Qoud attinet ad secundam portionem argenti; haec portio est missa a concultoribus dictarum fodinarum, ut a Nicolao Prantnero protunc et officiali. et aliis concultoribus, per Joannem Sstander concultorem in praedictis fodinis Danielis Gopelii, et per Matiam Lytawa Notarium Prantnerii, primo Novizolium ad factores dominorum a Mawlych, qui et ante pecuniam ad aurum vel argentum dabant, ac postea in Cameram Regiam praesentabant, factores praedicti id facere recusarunt; deinde per ipsos nuncios praedicta portio argenti in ipso itinere portata est ad Vetus Zolium, et ad dominum Joannem Balazza, uti eis penes litteras ipsius Glugowsky (így) Judicis aliquam summam pecuniae daret, et deinceps ad Camereram praesentaret, qui et antea semper faciebat; tunc vero noluit, et argentum retinuit; demum ad mandatum Sacrae Caesareae Maiestatis penes concultores praedictos datum in Cameram Regiam praesentavit, et inde cultoribus predictis pecunia ad manus venit. Quod attinet ad introductionem priorum cultorum in fodinas Senth Gyrg et Pyrolth, et publicationem Cristoforum Kubinj et reliquos pro cultoribus et dominis fodinarum dictarum: Quamprimum Daniel Gopel venit de Cracovia, statim noctu et die, clam ex parte nobilium de Zenth Iwan a domo sua et jurisdictione Dominorum de Zenth Iwan sese ad partem Caesareae Maiestatis avehebat, et ad aedes fodinae Sancti Danielis pertinentes. Audientes cultores Sancti Georgii et Pyrolth, protunc sui concultores, venerunt ad eundem Christoforum Glugowsky Judicem, et petierunt, uti Danielem Gopel ad certum diem, secundum Jus Montanicum, coram se vocari curaret. Qui demum, uti ad decimumquintum diem compareret, coram eo Judice per servitorem ipsius Judicis ordinarium est vocatus; ad quem terminum sibi ab eo Judice praefixum, manens in altera parte, non comparuit. Nihilominus tamen Cristoforus Limbacher penes Danielem scripsit, et scripta per suos Assessores tres misit, ac nunciavit, quod Daniel sit retentus in Camera Regia, hosque misit ad subaudiendum jus protunc exequutum. Demum et ultimo domini terrestres ad instantiam Christofori Kubinj et reliquorum cultorum dictarum fodinarum antiquorum ad diem partibus praefixum convocarunt, pro revisione inter partes, Christoforum Kubinj et Danielem Gopel, juris, et pro administratione partibus justitiae ad territorium Bocza aliquot personas nobiles et reliquos montanistas. Ubi ipsi cum iam consedissent, querelam Kubinj et suorum concultorum exaudiverunt; qua exaudita, Danielem, ut moris est, ter proclamarunt. Ad cuius querelam nemo est qui responderet inventus, nec ex illis, qui eo ex parte Danielis venerant, solummodo ad audiendum se venisse interrogati dicebant. Cum intellexisset Christoforus Kubinj, quod causa sua et negotium hoc tunc finem accipere non posset; causam et negotium ad dominos terrestres et ad faciem possessionis Zenth Iwan appellavit. Quae appellatio eidem non est recusata. Post haec domini terrestres secundum terminum, diem videlicet decimum quintum praefixerunt, et commiserunt, uti Daniel Gopel per duos Juratos Montanistas, Joannem Ssaler et alterum Michaelem Ham, ad terminum impositum et locum possessionis Zenth Iwan ad

dandas rationes et responsiones citaretur. Pro hoc altero termino, die videlicet decimoquinto domini terrestres eodem ad faciem possessionis Zenth Iwan pro administranda partibus justitia convenerunt, convocarunt nonnullos nobiles et montanistas. Cristoforus Kubinj nomine sui et aliorum concultorum suorum, considentibus iam Judicibus, actionem et querelam proposuit. Daniele Gopelio, ut iam praetactum est, per duos Juratos citato non comparente, Judices ad instantiam actoris secundum Jura Montanica et Decretum Hungaricum, prius tamen ter (ut moris est) in causam attracto proclamato, sententiam pronunciarunt, fodinasque Sancti Georgij et Pyrolth adiudicarunt Christoforo Kubinj et eius concultoribus antiquis, praesentibus etiam et ibi astantibus Laurentio Schmyth et aliis aliquot montanistis eodem ex parte Danielis ad subaudiendum jus missis. Post latam sententiam nobiles de Zenth Iwan Judicibus pro fatigijs tantis ex parte hac susceptis gratias egerunt. Tandem dominus Christoforus Kubinj, non multum expectans, misit suum hominem cum sententia ibidem in Zenth Iwan 26. Februarii anno 67. lata ad eundem Cristoforum Glugowsky Judicem, uti per eundem, secundum, sententiam et penes litteras sententionales introduceretur. Qui tandem per eundem Judicem in fodinas Sancti Georgii et Pyrolth sibi et suis concultoribus adiudicatas penes sententiam et cum sententionalibus est introductus nemine prohibente, nec contradicente. De violenta occupatione fodinarum et eiectione dicit: Quod Nobiles de Zenth Iwan non eiecerunt, violenterque non occuparunt, nec pro se ururparunt, et etiam nunc in praedictis fodinis praeter septemdecimam partem eis tanquam dominis terrestribus cedentem, nullum usum, nullamque partem habent.

Circumspectus Wolfgangus Leyrer indigena per Danielem Gopel coram nobis productus juratus et examinatus fassus est tali modo: se aliud nescire, nisi quomodo ipse praeteritis temporibus a dominis de Zenth Iwan in Assessorem penes Christoforum Klugowsky Judicem Montanicum electus fuisset; tandem quomodo consedentibus ipso Judice et Assessoribus certo tempore venerunt in praesentiam eorum Urbanus de Rozenberg, Schtenczel Matyasch aurifaber a Sancto Nicolao concultores Danielis Gopelij in fodinis Zenthgurd et Pyrolth, ac accusarunt, quomodo idem Daniel Gopel illis in lucro vulgo »Auspayth« nominato eis de fodinis dictis provenire ad eorum partes sedecimas debente, ac reddenda ratione iniuriam intulisset. Ac tandem, cum Daniel Gopel fuisset Cracoviae, et Pongratius Rotenberger substitutus in loco Danielis fuisset, ad instantiam supranominatorum concultorum vocatus per Judicem iam nominatum idem Pongratius comparuit, interrogatusque est per eundem Judicem, an pro parte Danielis Gopel responsum dare vellet? Qui tandem respondit, quod ipse de praemissis non est instructus, nec ei sit commissum responsum dare; sed hoc solummodo, ut interim inspiceret ad fodinas praedictas et ad victualia, quousque reverteretur Daniel Gopel. Ex eo demum, quia de pleno potestatem non habet, prout nec respondendi, nec rationem dandi, Nicolaus Prantner, Urbanus Schtenczel, concultores Danielis Gopelij postulaverunt, uti per eos tanquam Judices Dominorum de Zenth

Iwan ordinarios alius, qui ad praedictas fodinas victualia administraret, constitueretur. Et sic in Nicolai Prantneri concultorem fodinae sunt restitutae et traditae potestatem per omnia, tamen ut concultoribus de perceptis percipiendis teneret rationem; et sic demum Jure Montanico Pangracium deposuerunt Judices. De ulterioribus nihil scit; quia illico inciderat in morbum. De violenta occupatione et eiectione nescit; nec id, an domini de Zenth Iwan aliquem usum habeant in praedictis fodinis. Circumspectus Joannes Norimberger per Danielem Gopel coram nobis productus et indigena juratus et examinatus fassus est: Utrum Daniel Gopel per nobiles de Zenth Iwan de fodinis Zenth Gyrg et Pyrolth violenter sit eiectus, aut ipsi nobiles violenter occupassent ac pro se usurpassent, nescit. Verum hoc, quomodo ipse a Christoforo Klugowsky Judice Dominorum de Zenth Iwan montano cum ceteris nonnulis montanistis fuisset rogatus, ut astaret coram Judicio pro termino partibus Christoforo Kubinj et Gopelio praefixo in territorio Bocza celebrato; deinde est in tantum petitus, quod inter alios Judices pro audienda Kubinij actione et querela consedit. Statim Christoforus Kubinj Dominos de Zenth Iwan interrogavit ibidem astantes, an fateantur, utrum illi totum illud spatium terrae, in quo continetur fodina Pyrolth, dederint; iterum atque iterum interrogavit in haec verba. Qui responderunt, se et dedisse et contulisse. Tandem Christoforus Kubiny ad fassionem eorum protestatus est, ac litteras donationales super eo spatio terrae ab eisdem sibi datas, sigillisque corroboratas ostendit; imo et actionem suam proposuit, quod Daniel Gopel in fodinas Sancti Georgii et Pyrolth violenter se intrusit, ac portionem argenti in praedictis fodinis conflatam abstulit; peractaque querela petiit pronuntiari sententiam. Ex quo Daniel nec per procuratorem nec per se comparuit, sententia ibidem per Judices non potuit ferri, sed datus est secundus terminus Judicii, dies videlicet decimusquintus; negotiumque et causa haec deducta ad faciem possessionis Zenth Iwan. De ulteribus (így) nihil scit, quia erat absens. Nobilis Georgius Detrich de Benedekfalwa comprovincialis nominibus ac in personis Nobilium de Zenth Iwan coram nobis productus juratus et examinatus fassus est, se aliud nescire, praeter quod fuisset tempore introductionis et restitutionis fodinarum Sancti Georgii et Pyrolth domino Kubinio et reliquis concultoribus antiquis per Cristoforum Klugowsky Judicem Montanum dictorum nobilium factae a Dominis de Zenth Iwan eodem ad territorium Bocza pro testimonio rogatus; qui tandem Kubinj per eundem Judicem cum sententionalibus litteris est introductus nemine contradicente. De eo, utrum Nobiles de Zenth Iwan habeant aliquem usum in praedictis fodinis, nihil scit. Nobilis Gaspar Luby comprovincialis nominibus et in personis Nobilium de Zenth Iwan coram nobis productus juratus et examinatus fassus est aeque, ut praecedetis. Hoc addit, quod introductioni aliqui ex nobilibus interfuerint; ac hoc, quod ipsi non occuparunt, nec pro se usurparunt. Providus Paulus Scholtys de Zentpeter comprovincialis per Nobiles de Zenth Iwan coram nobis productus juratus et examinatus fassus est: Quomodo praeteritis temporibus Domini de Zenth Iwan ad pe-

titionem domini Simonis Poturne ipsum cum nonnulis socijs fodinas quaerendi permisissent, inventaque quaedam, cui nomen Pribilina indiderunt Domini de Zenth Iwan, et spatio terrae dominum Simonem Poturnei cum eis aliquibus concultoribus donarunt. Ad quam fodinam domum hanc conflatoriam, qua nunc ad fodinam Sancti Georgij et Pyrolth utuntur, aedificare coeperant. Tandem sectores, quos nominare nescit, invenerunt alia minera in valle hac ex adverso, quibus fodinis demum nomen Sancti Georgii et Pyrolth indixeruut; sectoresque illi uno tempore venerunt ad Cristoforum Kubinj, et vendebant ei partes sedecimas, et sic dominus Cristoforus Kubinj, etiamsi primo recusasset, tamen emit duas sedecimas partes in fodina Pyrolth, et duas in fodina Sancti Georgii. Ita deinde praedictam domum conflatoriam, cum propria carerent, istae tres fodinae mutuo et mutuis sumptibus extruxerunt, uti ea mutuo uterentur; fateturque, quod Domini de Zenth Iwan in fodinis dictis nullum prorsus usum habent, nec partes sedecimas, et quod nec nunc eas possident. Petiit quidem, dicit, Christoforus Zenth Iwany, tamen illi dare recusarunt. G e o r g i u s S s a f a r protestatus est, quod Petrus Zenth Iwany testes Danielis Gopelij externos pro voluntate sua instrueret. Petrus Zenth Iwany protestatus, quod in hac parte illi iniuriam facit. Circumspectus M a t i a s L y t a l e r scriba apud fodinam Wagnar, per Danielem Gopel coram nobis productus, juratus et examinatus fassus est, quod de violenta occupatione fodinarum Sancti Georgii et Pyrolth, ac eiectione Danielis Gopel de praedictis fodinis per Nobiles de Zenth Iwan nihil scit. Verum hoc, quod semel, cum apud Nicolaum Prantuerum functus fuisset officio Notarii, in fodina Sancti Georgii et Pyrolth portio argenti conflata fuisset, cum qua missus fuisset a Nicolao Prantnero cum socio Joanne Schtander concultore Nicolai Prantneri in fodinis predictis, Novizolium, uti ibi ad praedictam portionem aliquam summam pecuniae apud certos cives Novizolii quaereret, et si illic invenire non posset, habebat litteras a Cristoforo Klugowsky protunc Judice Nobilium Montano petitorias ad Joannem Balazza, quas, si opus fuerit, in specie vult praesentare, ut ibi praedictam portionem argenti pignoris titulo in florenis 250 usque redemtionem relinqueret. Qui tandem Balazza pecuniam non dedit, et portionem argenti retinuit ob id, quod argentum in Camera Regia non est praesentatum, sed ad eum allatum; ad quae obiceta eidem Balazzae responderunt: »nos, inquiunt, eo modo sumus missi, si pecuniam habere non possemus a domino Balazza, ut argentum in Cameram Regiam praesentaremus. Idem Balazza retinens argentum dixit, se velle Caesareae Maiestati significare, et quidquid Sua Maiestas mandaverit, ita vult procedere, et interea argentum apud se tenere. Qui tandem accepto tali responso domum se contulerunt, concultoribusque de his significarunt. Deinde quod fuisset una cum priori socio ad dominos terrestres rogatum pro intercessione ad dominum Balazza missus; qui tandem domini terrestres petierunt Christoforum Kubinj, uti litteras suas daret penes eos ad dominum Balazza intercessorias. Cum quibus eo vicissim iverunt, ac ibi et ipsimet retenti duodecim hebdomadis in arce Vetuszoliensi fuerunt et arestati. De intro-

ductione in fodinas dictus nihil scit. Circumspectus Hanus Schtander indigena per Danielem Gopel coram nobis productus juratus et examinatus fassus est: Quod de violenta occupatione fodinarum Sancti Georgii et Pyrolth per dominos Zenth Iwany, et violenta eiectione Danielis Gopelii ex praedictis fodinis nesciret; sed hoc quod Domini de Zenth Iwan etiam nunc in praedictis fodinis nullas omnino portiones vel partes sedecimas habent, nisi Christoforus Kubinj et alii concultores antiqui, qui et antea duas partes habebat, nunc quot habeat Kubinj partes sedecimas nescit. De ulterioribus nihil scit; nam erat absens. Verum una fuit cum Matya Lytawr cum perferebatur argentum ad Vetus Zolium; et de praedicto argento fatetur ut praecedens. Introductioni priores cultores per Cristoforum Klugowsky factae tantum interfuit, dum iam debebat finem accipere; et hoc ibidem audivit efferri per Christoforum Klugowsky ex cedula, quod deberet fodina Pyrolth nomine suo priori Pyrolt vocari, ac fodina Sancti Georgii nomine priori Zent gyrg; ac ita ex una fodina Aynikayt vocatae factae sunt duae. Introductioni aliqui ex dominis terrestribus interfuerunt. Circumspectus Joannes Schaler indigena, Juratus Assessor Dominorum de Zenth Iwan Montanicus, per Danielem Gopel coram nobis productus juratus et examinatus fassus est de eo, utrum Nobiles de Zenth Iwan fodinas Sancti Georgii et Pyrolth vocatas violenter occuparunt, Danielemque violenter eiecerint, ac pro se dictas fodinas usurparunt, nescit. Verum hoc, quomodo Christoforus Klugowsky protunc Judex Nobilium Montanicus pro eo misisset, quoniam fuit eius Juratus Assessor Montanicus, ac ei significavit, quomodo Christoforus Kubinj et alii antiqui cultores fodinarum praenominatarum coram eo Judice Danielem Gopel accusassent, ac deinde idem Judex praesentibus suis Assessoribus pro affine Danielis Gopelii Pangratio Rotenberger, protunc Officiali in fodinis eiusdem Danielis misisset. Qui tandem ubi advenit, et per eundem Judicem interrogatus, utrum in praedictis fodinis sit officialis ab omnibus concultoribus constitutus, aut solummodo Danielis Gopelij? — hic respondens, quod ipse solummodo est pro parte Daníelis, ac ei solummodo sit commissum partes sedecimas ipsius Danielis, quas haberet in praedictis fodinis, providere. Demum ei Christoforus Klugowsky significavit, quomodo Cristoforus Kubinj et reliqui cultores antiqui dictarum fodinarum conquererentur ad Danielem, et interrogavit eum, utrum pro parte Danielis vellet responsum dare et juri stare. Qui id facere recusavit, et dixit, illi non esse commissum; sed se obtulit, quod vellet Danieli significare, nam iam fuit in Kezmark. Tandem idem Judex praefixit, uti Danieli significaret, ac pro quartodecimo die coram Judicio ad territorium Bocza compareret. Idem Pongratius Rotenberger vicissim venit, et Judici retulit, quod Daniel Gopel non posset venire, et petiit ab eodem Judice ad Antonium Sekel, nam sibi tenebat ab Antonio Sekel, et non habebat tutum transitum. Hoc utrum ei Judex, ut promiserat, dedisset litteras nec ne, nescit. Ac tandem venit rumor per Friderici Rotenberger cocam, quo Fridericus Rotenberger affinis Danielis Gopel haberet portionem argenti vehiculo per eandem cocam impositam,

ac aliquam summam pecuniae pro altera portione argenti. Deinde rescientes concultores Cristoforus Kubinj, Nicolaus Prantner, accusarunt Danielis Gopelii coram eodem Judice officialem Pangratium Rotenberger eo, quod non sit in fodinis praetactis communis officialis; et sit rumor, quod clam argentum et pecuniam abveherent; et petierunt, uti Prantnerum pro officiali communi in praetactis fodinis constitueret, quousque hoc negotium finem acciperet. Et sic tandem idem Judex Pangratio deposito Prantnerum pro communi officiali constituit. Tempore tandem, die Danieli Gopelio praefico appropinquante ad comparendum, idem Judex ad instantiam Christofori Kubiny et aliorum pro die praefixo ad revidendum inter partes jus in territoric Bocza vocato cum aliis nonnullis montanistis consedit. Cristoforus Kubinj comparuit, ac nomine sui et aliorum concultorum suorum antiquorum actionem proposuit: Quomodo Daniel Gopel violenter, et non secundum Jus Montanicum in fodinas Sancti Georgii et Pyrolth se intruserit; deinde quod argentum ipsorum vendidisset, et pecuniam ex Regno asportasset; tertio quod retinuisset portionem unam argenti, quae in Cameram Regiam non fuisset praesentata, quam quorsum fecerit bene scit; quarto quod retineret concultoribus magnum numerum granorum, quae in foco, dum argentum aduritur, inveniuntur, ac praedicta grana in Cameram Regiam similiter non praesentavit, ac eadem grana quorsum fecerit, bene scit. Sic tandem Judices ibidem assidentes, videntes quod Daniel Gopel in causam attractus non comparuit, ac quod haec causa sit criminalis, ad revidendum tale jus dominis terrestribus commiserunt, et sententiam nullam efferre voluerunt. Tandem Domini de Zenth Iwan alterum terminum Judicii, diem videlicet decimum quartum ad faciem possessionis Zenth Iwan partibus praefixerunt, commiseruntque Judici Montano, uti duos sibi Coassessores juratos ad Danielem mitteret, et ei significari curaret, quomodo ipsi ad diem partibus praefixum, diem videlicet decimumquintum apud Sanctum Joannem inter ipsas partes Judicium administrare vellent. Ita demum idem Judex Montanicus eundem testem Assessorem juratum, ac alium Michaelem Ham Assessores Montanicos ad Danielem misit, uti eidem de termino supra nominato singnificarent. Qui tandem domi per eosdem non est inventus, sed tamen irreperto apud Cristoforum Lintacher Judicem Caesareae Maiestatis eidem significarunt, quomodo domini terrestres eidem diem decimumquintum ad faciem possessionis Zenth Iwan ad instantiam Cristofori Kubinj, uti compareret, praefingunt (így) pro administratione inter ipsas partes, mera veraque justitia, et interim ut quisque sciret, quomodo in suis negotiis sciret procedere. Daniel Gopel respondit, quod sit Suae Maiestatis Caesareae captivus, et nescit an venire poterit nec ne. Adveniente illo decimoquinto die secundi termini domini terrestres pro administranda partibus justitia convocarunt eodem ad Zent Iwan nonnullos nobiles et aliquot montanistas, Considentibus tam Judicibus, nobiles interrogarunt montanistas illis coassidentes, curnam in priori termino sententiam non protulerunt. Qui tandem responderunt, quoniam negotium hoc et causa haec sit criminalis, Juri Montanico non concernere. Post hac Judices

iusserunt Kubinium eam et uniformem eae (így), quae erat in priori termino proposita, actionem et querelam proponere. Hic primo interrogavit, utrum Daniel Gopel querelam suam exaudire, vel per procuratorem, vel per se vellet? — et petiit, ut accederet et axaudiret. Daniel Gopel per Judices est ter, ut moris est, proclamatus, praesente ibidem Laurentio Schmit alias Rotenberger socro ipsius Danielis, qui dicebat, admonitus per Judices, se non ad responsiones dandas venisse, nec ei commissum esset, sed ad audiendum. Deinde Kubinj nomine sui et aliorum cultorum antiquorum actionem proposuit, et petiit, cum iam secundario nemo pro parte Danielis comparuit, sibi pronunciari sententiam. Quae de jure ad instantiam actoris est pronunciata; et ex eo, quod Daniel in causam attractus non comparuit, partesque suas sedecimas non Jure Montanico teneret, illisque etiam partibus plus aliis concultoribus fructum percipere minus iuste vellet et niteretur, adiudicatae sunt Christoforo Kubinj et aliis cultoribus antiquis. Ibidemque Judices dominis terrestribus commiserunt, uti praedictis prioribus cultoribus antiquis per eosdem fodinae Sancti Georgij et Pyrolth restituerentur; secundo, quoniam Daniel Gopel portionem unam argenti »Rauchsylber«, et alia grana retineret, quae in Cameram Regiam non sunt praesentata, pronunciatum est, ubicunque in Regno hoc reperiri poterit, uti capite plecteretur. Cumque advenisset decimusquintus dies, in quo commissum erat Dominis de Zenth Iwan, uti introducerent antiquos cultores, venerunt iidem domini ad territorium Bocza una cum sententia in Zenth Iwan lata, advocato Judice Montano Christoforo Klugowsky, ac suos Assessores, ac alios multos in Bocza cohabitatores, et eum Christoforum Kubinj, Joachimum Fainberger de Kezmark, Nicolaum Prantnerum, Joannem Wenczel ex Kezmark, Stanislaum aurifabrum, Joannem, Schtander, ut antiquos cultores introduxerunt vigore sententiae in Zent Iwan latae. Nobilis S i m o n K y s s e l d e B e n e d e k f a l w a comprovincialis nominibus et in personis Nobilium de Zenth Iwan coram nobis productus, juratus examinatus fassus est, quod Domini de Zenth Iwan nullam partem in fodinis Sancti Georgii et Pyrolth etiam nunc habent, nec a principio cum fuissent vivente (így) habebant; sed quod Christoforus Kubinj duas portiones semper habebat. Quod attinet ad occupationem hoc scit: Quomodo Christoforus Kubinj et reliqui cultores fodinarum dictarum antiqui semper instabant apud dominos Zenth Iwany, et petierunt administrationem juris ratione fodinarum Sancti Georgii et Pyrolth; tandem Domini de Zenth Iwan anno 67. ad instantiam Christofori Kubinj et reliquorum cultorum diem Judicii partibus ab una Cristoforo Kubinj, ab altera vero Danieli Gopelio imposuerunt, convocaruntque pro revisione inter partes juris ad territorium Bocza vocatum nobiles et ceteros montanistas; quibus pro Judicio considentibus Kubinj nomine sui et reliquorum cultorum proposuit: Quomodo Daniel Gopel violenter et non secundum Jus Montanicum in praedictas fodinas se immisit. Deinde personas ibidem coram Judicio astantes a Christoforo Lintachero eodem ad audiendum missas idem Cristoforus Kubinj interrogavit, utrum venerunt tanquam procuratores Danielis Gopelii

nec ne? — ac si vellent pro parte illius respondere. Quire sponderunt, se ad audiendum et non respondendum venisse. Sic tandem, cum Daniel Gopel se absentavit, petiit idem Kubiny judicium, ac ut penes sententiam secundum Jus Montanicum et decretum Regni articulos in fodinas dictas cum suis concultoribus introduceretur. Judices videntes, quod sit absens; ac animadvertentes, quod non fuisset domi, sed in aresto Novizolii, ut dicebatur vulgo; noluerunt statim sententiam pronunciare, ne per illos alicui parti repente iniuria inferatur; et sic deliberatione intra se facta pronunciarunt alium terminum, diem videlicet decimumquintum. Dominus Kubinj hac pronunciatione non contentus causam appellavit ad dominos terrestres, et ad faciem possessionis Zenth Iwan. Ibi statim domini terrestres coram ipsis commiserunt Judici eorum Montano, ut duos ex suis Assessoribus juratis ad Danielem Gopel mitteret, et ei de termino secundo Judicii, ac pro decimoquinto die deputato, ad faciemque Zent Iwan deducto significarent, ac citarent, ne deinde per incuríam suam aliquod damnum accipiat. Ad hunc secundum terminum Domini de Zenth Iwan vicissim pro revisione inter partes Judicii convocarunt dominos Judices Nobilium cum decreto Regni, ac montanistas; Judicem videlicet eorum cum Assessoribus Montanensibus et decreto montano ad faciem praescriptae possessionis Zenth Iwan. Ad quem terminum Daniel Gopel nec personaliter nec per (procuratorem) comparuit. Christoforus Kubinj facta sua querela secundum articulos decreta Ladislai Regis, et Jus Montanicum, petiit pronunciari sententiam, ac se induci in praedictas fodinas. Interim Laurentius Schmit alias Rotenberger socer Danielis Gopelii venit metquintus; quamprimum venisset, interrogatus est per Christoforum Kubinj, utrum pro Gopelio vellet fidem dare aut respondere. Qui tandem dixit: »Potest, inquit, aliquid tale esse quod dabo, et non dabo.« Deinde etiam a Judicibus est admonitus idem Laurentius Schmith, ut responderet. Qui cum respondere noluit, Christoforus Kubini petiit, cum nec antea comparuit, nec nunc, propter contumaciam sententiam efferri. Habita intra se mutua deliberatione secundum Jus Regni et Montanicum mutuam promulgarunt sententiam, et fodinae adiudicatae Kuubinio et cultoribus antiquis; i(tem ut in)tra decimumquintum diem Christoforus Klukowsky Judex Montanicus Nobilium de Zenth Iwan (cum) sententia ibidem lata Christoforum Kubinj et alios cultores atiquos in easdem fodinas introduceret. Introductioni idem testis non aderat. Hoc addit, quod Nobiles de Zenth Iwan violenter non occuparunt, nec eiecerunt, nec in usum suum converterunt. Nobilis Valentinus Schymunensky indigena, protunc Notarius Christofori Klugowsky, nominibus et in personis Nobilium de Zenth Iwan coram nobis productus juratus et examinatus fassus est, se aliud nescire, nisi quod Domini de Zenth Iwan fodinas Sancti Georgii et Pyrolth non occuparunt, nec violenter Danielem eiecerunt, nec in usum suum converterunt, sed quod antiqui cultores auctore Judice in fodinas easdem sunt introducti. De reliquis hoc fatetur, quod Daniel Gopel pro utro termino sibi a dominis terrestribus praefixo, bis tamen citatus non comparuit nec personaliter nec per procuratorem; Laurentium Schmith alias Ro-

tenberger fatetur pro ultimo termino in Zenth Iwan adfuisse, sed noluisse respondere, ac quod dicebat, cum respondere admoneretur, se ad audiendum venisse. Praesentibus ibidem aliquot personis montanistis eodem a Christofero Lintachero Judice Caesareae Maiestatis Montano ad audienda percipiendaque illa negotia, peracto Judicio intra aliquot dies cum sententia in Zenth Iwan lata, Christoforus Klugowsky Kubinium et reliquos cultores antiquos publice, nemine contradicente introduxit. Circumspectus S e b a s t i a n u s F y s c h e r officialis in domo conflatoria Sancti Georgii et Pyrolth fodinarum, nominibus et in personis Nobilium de Zenth Iwan coram nobis productus juratus examinatus fassus est : Quod ipse de illa violenta eiectione et occupatione nihil scit; sed hoc, quomodo ipse certo tempore in hoc territorio Bocza, dum adhuc non fuisset modernorum cultorum servitor, moram egisset; tandem quod Domini de Zenth Iwan ad instantiam Christofori Kubinj et aliorum cultorum antiquorum dictarum fodinarum, et ob praedictas fodinas partibus ab una iam praenominatis, ab altera Danieli Gopelio diem Judicij imposuerint in territorio Bocza celebrandi; et tandem cum Daniel Gopel, etsi (ut moris est) aliquoties est vocatus ad responsiones coram suo Judice dandas, non comparuit, nec personaliter nec per procuratorem; tunc secundum Jus Montanicum in superabundanti ibidem per Judices alius terminus, dies videlicet decimusquintus est pronunciatus partibus utrisque, et causa deducta pro eodem termino ad faciem possessionis Zenth Iwan; de reliquis in secundo termino actis est inscius. Verum hoc fatetur, quod Domini de Zenth Iwan et nunc nihil utilitatis de praedictis fodinis percipiunt, nec partes sedecimas habent, praeter septemdecimam eis tanquam dominis terrestribus inde provenientem.

Daniel Gopel per procuratorem suum Georgium Schafar nobis significavit, quod testes pro parte, si quos habebat, iam produxit; insuper tamen et Vicecomitem cum Judicibus Nobilium pro testibus accipit; eo quod Vicecomes et Judices non auctoritate sui officii, uti Vicecomes et Judex ordinarius, cum Judicibus Nobilium Danielem judicavit, sed ad petitionem Dominorum de Zenth Iwan pro revisione juris ut substitutus Judex judicavit. Secundo fecit exceptionem, quod Judices Nobilium Danielem Gopel ut montanistam absque mandato Caesareae Maiestatis judicare non potuerunt; praecipue cum fuit arestatus in Camera Regia; nec tam duram sententiam, amissionem videlicet capitis et honoris omniumque bonorum pronunciare potuerunt, nec ex fodina »Aynykaút« excludere potuerunt. Tertio quod Judices per Dominos de Zenth Iwan ad faciem possessionis Zenth Iwan pro revisione juris congregati Danieli Gopelio sunt suspecti eo, quia in eodem Judicio tres fratres inter se carnales consederint, et ceteri sibi invicem fere sanguine iuncti. Quarto, cum in actione tanta summa, sex mille florenorum, esset nominata, quod dominis judicium non concernebat. Ac quod attinet ad tertiam partem bonorum Danielis Gopel Dominis de Zenth Iwan adiudicatam; eo quod bona sua non sint sub jurisdictione Nobilium de Zenth Iwan praedictis Dominis adiudicare non potuerunt. Quinto quod ipsum Danielem Gopel tan-

quam cultorem montanarum secundum decretum Hungariae condemnare non potuerint. Sexto quia actori in Senth Iwan sententia melius fuit nota, quam Judex pronunciare scivit. Et hisce articulis probat, quod ei est violentia illata.

Quod autem attinet allegationem Petri Zenth Iwany nomine sui et fratrum suorum propositam : Quod Daniel hoc et id probare deberet ; et primo, quod fodinas Sancti Georgii et Pyrolth vocatas iidem Nobiles de Zenth Iwan violenter occuparunt, et eum violenter eiecerunt, hoc dicit se satis copiose probasse. Quod autem attinet, quod et id probare deberet, quod easdem in proprium usum convertissent ; hanc clausulam interrogatoriam dicit non pertinere ad fodinas Sancti Georgii et Pyrolth alias »Aynikayth« nuncupatas, sed ad fodinas in mandato subsequentes, et videlicet Sanctum Marcum, ex qua fodina et nunc fructum accipiunt, et ipsimet colunt ; cum tamen eadem fodina jure mediante creditoribus fuisset adiudicata. Petrus Zenth Iwany nomine sui et in personis fratrum suorum replicavit, ut antea superius aliquoties allegavit, quod Daniel Gopel penes mandatum Sacrae Caesareae Maiestatis hoc probare debebat, quod nos, inquit, fodinas Sancti Georgii et Pyrolth violenter occupavimus, eumque violenter eiecimus et exclusimus, pro seque usurpavimus, uti per nos, inquit, factum violenter non est. Sed Daniel Gopel auctore Judice est praedictis fodinis privatus et jure mediante ; quae fodinae sunt adiudicatae Christoforo Kubinj et aliis cultoribus antiquis, qui cultores etiam nunc tenent et praedictas fodinas colunt. In summa, quod omnes allegationes Danielis Gopelij non suo tempore, nec in loco factae sunt invigorosae. Nam tempore hoc nullius causae fit discussio, nec est terminus Jurisdictionis, solummodo inquisitio, an se ita res habeat, ut Daniel Gopel accusavit, nec ne ? — ad mandatum Caesareae Maiestatis. Qua quidem inquisitione praehabita, et per nos iuxta gratiosum mandatum eiusdem Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Vestrae diligenter ruminata, hanc dedimus praefatis dominis Commissariis, prout sequitur, sub sigillis nostris propriis, subscriptioneque manuum nostrarum, qui ex nobis scribere norunt, de praemissis in scriptis relationem :

Generosi ac Egregii Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis, domini nostri clementissimi, Commissarii ; Domini nobis observandissimi ! Nos mandatum istud Suae Sacare Caesareae Regiaeque Maiestatis, domini nostri clementissimi, in causa Danielis Gopel contra Nobiles de Zenth-Iwan nobis exhibitum, et post eiusdem perlectum per eosdem iterum ad se acceptum datis paribus, omni subiectione humiliter intelleximus. Ubi Sua Sacra Caesarea Regiaque Maiestas in suo gratioso mandato nobis mandare dignata est, uti nos, habita a vicinis et commetaneis tam extraneis quam indigenis nobilibus et ignobilibus comprovincialibus fodinarum Sancti Georgii et Pyrolth vocatarum et litigiosarum inquisitionem faceremus de eo, utrum nobiles Benedictus, Joannes, Gasparus, Christoforus, Georgius et Petrus de Zenth-Iwan fodinas praedictas Sancti Georgii et Pyrolth, nunc »Aynikayt« vocatas Danieli Gopelio violenter occuparunt, et eum ex eis violenter eiecerunt, ac eas pro se usurparunt, insuper

et eis spoliarunt, quas ipse Daniel Gopel per Gasparum Zenth Iwany tunc Magistrum eorum Montanum sibi datas aliquot annis coluit pacifice; ac si tandem per nos ita compertum fuerit, ut praedictos Nobiles de fodinis iam nominatis, rescita rei veritate factaque inquisitione et re approbata, eiceremus, et Danieli Gopelio dictas fodinas restitueremus; Nos ad mandatum Suae Caesareae Regiaeque Maiestatis gratiosum 22. die mensis Januarii in anno 1568. ad faciem territorii, in quo fodinae illae adiacent, pro exequenda tali inquisitione comparuimus, et statim eo die pro oculata informatione ad loca et metas dictarum fodinarum litigiosarum ductore Daniele Gopel ivimus. Ibi statim, ut Generosae Egregiae Dominationes Vestrae sciunt, Daniel Gopel per nos est interrogatus, cuiusnam sint fodinae praedictae? Ad quae interrogata Daniel Gopel respondit: »Meae, inquit, fuerunt; sed nunc Christoforus Kubinj eis utitur, et ipse eas a me occupavit.« Procedentes ad ulteriora ibidem in domo conflatoria ad dictas fodinas pertinente consedimus, ac mandatum Suae Caesareae Regiaeque Maiestatis humillima cum subiectione legimus publice. Ad quod mandatum Nobiles de Zenth Iwan humiliter responderunt, quod illis in praemissa querela sua Daniel Gopel coram Sua Caesarea Maiestate proposita iniuriam facit et sinistre accusavit. Litteras quoque venerabilis Capituli Strigoniensis sigillatas coram nobis deposuerunt, in quibus ad priora Suae Caesareae Maiestatis mandata per hominem Capituli et venerabilem Magistrum Georgium Konyafalvay ad ipsos data humilis et subiectissima responsio continetur. Ad quod Suae Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis praesens mandatum, et sinistram Danielis Gopelij querelam, simili forma et litteris Capitularibus pro meliori informatione tunc coram nobis depositis responsum dant; quarum tenor in seriem inquisitionis inscribetur. Sic tandem per quadriduum testes coram nobis productos praesentibus Generosis ac Egregiis Dominationibus Vestris strictissime juratos examinavimus. Quae testimonia Generosis Egregiis Dominationibus Vestris et nobis ad unguem sunt perspecta; et nos de alia non sumus attestabiles, et fassione Danielis Gopelii propria ex ore ipsius audita informati; nisi quod Daniel Gopel de praedictis fodinis Zenth-Gdurg et Pyrolth per antiquos cultores, Christoforum Kubinj et reliquos, earundem fodinarum jure mediante auctore Judice et per sententiam est exclusus, et praedictis fodinis privatus, et non a dominis de Zenth Iwan violenter eiectus, sicuti Sua Caesarea Regiaque Maiestas ex specie inquisitionis nostrae coram Generosis Egregiis Dominationibus Vestris factae informari poterit. Et ex eo nos Danielem Gopelium in praedictas fodinas introducere non possumus, nec ei restituere; praesertim cum in probatione suae actionis deficit, et ex testimonio aperte apparet, quod Nobiles de Zenth Iwan fodinas praedictas violenter non occuparunt, nec pro se, et nec in eorum usum proprium converterunt; ac quod praedictae fodinae (ut praetactum est), in manibus aliorum hominum, antiquorum cultorum sunt, qui in serie negotii non sunt nominati, nec in mandato Sacrae Caesareae Maiestatis inserti. Cautum itaque nostro judicio videtur, aliena bona alteri

extraordinarie tradere. Cum tandem iterum, videlicet 26. die praesentis mensis Januarii, iuxta praenominatum iam mandatum Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Vestrae, domini nostri clementissimi, super fodina Sancti Marci alteram quoque inquisitionem faciendam et agrediendam in procinctu fuissemus; extunc statim, nescitur qua temeritate et audacia ductus, prudens et circumspectus Georgius Ssafar, procurator utpote Danielis Gopel ei tunc ibidem ad latus personaliter astans, non curata auctoritate Vicecomitis nostri, quam, cum ex gratiosa praenotata commissione Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Vestrae, quum etiam et ex decretis Regni eiusdem Hungariae tanquam Judex pedaneus habuit et habet; non curata etiam ea poena, quae contra eos, qui Vicecomites in eorum executionibus juridicis quavis iniuria, vel tantum illicitis et iniuriosis verbis afficere et diffamare auderent, statuta est; contra praefatum Vicecomitem, Judicem nimirum suum, iniuriose acclamando dixit: »Tu, inquam, domine Vicecomes, es nobis suspectus Judex.« Ad hoc etiam praenotatus Daniel Gopel ore proprio dixit: »Ea, inquam, quae Georgius Ssafar loquitur, sunt mea verba.« Ob quam quidem diffamationem et detractationem Vicecomitis nostri, sine cuius praesentia nulla legitima executio fieri potest, ad reliquas inquisitiones iuxta gratiosum eiusdem Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Vestrae, domini nostri clementissimi commissionem pergere nequivimus. Qua in re Sacra Caesarea Regiaque Maiestas Vestra, dominus noster clementissimus, contra tales detractores et acclamatores, item et diffamatores, qui videlicet Judices Eiusdem Sacrae Caesareae ac Regiae Maiestatis Vestrae Ordinarios in eorum executionibus ad mandata eiusdem faciendis iniuriose acclamant, diffamant, praemissaque iniuria eos afficiunt, pro sua innata aequitate et pietate animadvertere dignetur, ut et aliis cedant in exemplum. Unde nos super praemissa inquisitione et deliberatione nostru ad praenotatum litteratorium mandatum facta, nec non et per nos data, praefatis dominis Commissarijs superinde praescripta iam relatione, partibus praenotatis litteras nostras sigillis nostris manuumque nostrarum, qui ex nobis scribere norunt, subscriptione roboratas jurium eorundem uberiorem ad cautelam extradandas et concedendas esse duximus. Datum ad Beatam Virginem loco Sedis Judiciariae istius Comitatus Liptoviensis octava die Februarii anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo octavo.

Sacrae Caesareae Regiae Mayestatis Vestrae
fideles et subditi
Petrus Okolicznay Vicecomes mp.
Benedictus Madacensky
in Judicem Nobilium Juratus mp.
Lecta et correcta per me Petrum
Kyssel de Benedekfalwa Juratum
Judicem Nobilium mp..

(Dorso appressa quinque sigilla.)
(Az eredeti után.)

2. I. Ferdinánd király inscribálja Liptó-Ujvár vagyis Hradek várát Balassa Jánosnak. 1554.

Nos Ferdinandus stb. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod cum fidelis noster Magnificus Joannes Balassa de Gyarmath, Comes et Capitaneus noster Zoliensis ad certas Regni nostri Hungariae necessitates 12,000 florenos Rhenenses mutuo et sub spe certissimae rehabitionis dederit, et de facto numeraverit : ob id Nos de praedicta summa per eum exoluta volentes eum securum et certum reddere, totalem arcem nostram Vywar alias Hradek vocatam in Comitatu Lypthoviensi sitam, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, oppidis scilicet ac possessionibus, villis, portionibus, praediis, juribusque possessionariis ad eandem arcem pertinentibus, nec non terris arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, silvis, nemoribus, montibus, vallibus et promontoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis, et eorum locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nomine vocitatis, sub suis veris et antiquis metis existentibus, ad dictam arcem nostram Vywar, oppidaque et possessiones ac jura possessionaria eo pertinentia spectantibus et pertinere debentibus; exceptis tamen et pro Maiestate nostra reservatis fodinis seu mineris auri, argenti, vel alterius cuiusvis generis metalli, tam scilicet quae nunc in pertinentiis dictae arcis coluntur, quam etiam quae in posterum invenirentur et coli incipient; similiter demptis silvis, pratis et aquis, quae in eiusdem arcis Vywar pertinentiis ac metis sitae vsibus fodinarum nostrarum Bistriciensium aut nunc necessariae sunt, aut in posterum necessariae fore videbuntur, per hoc tamen prata arci proxima et necessaria avelli nolentes, memorato Joanni Balassa pro praescripta summa 12,000 florenorum Rhenensium, per eum, ut praemissum est, nobis mutuo datorum, nec non 1500 florenis Rhenensibus de gratia nostra Regia priori summae, perinde ac si numerati essent adiunctis, inscripsimus et pignori obligavimus. Et quia intelligimus, praedictam arcem non adeo uberes redditus habere, ut commodius dictus Joannes Balassa eam intertenere possit, clementer id eidem annuendum duximus, ut ex Camera nostra Cusionis Cremnicii habita quotannis 300 florenos Rhenenses in subsidium sustentationis et conservationis dictae arcis per Comitem Camerae nostrae praedictae, seu Praefectum Cusionis, ipsi Joanni Balassa numerentur et persolventur. Assecurantes eundem, quod dictam arcem Vywar ex manibus suis et suorum heredum nullo modo auferemus, nec auferri patiemur; sed eum, suosque heredes in eiusdem arcis et bonorum, pertinentiarumque suarum possessione defendemus et manutenebismus tamdium, donec ipsi suisque heredibus de praescripta summa 13,500 florenorum Rhenensium, ac 300 florenorum Rhenensium singulis annis in subsidium conservationis numerandorum, fuerit per nos heredesve nostros, aut quibus redemptionem eiusdem arcis permiserimus, integre satisfactum. Teneatur

tamen vicissim idem Joannes Balassa et sui heredes tribus mensibus prius per nos vel nostros successores requisiti, arcem ipsam cum cunctis suis pertinentiis, ac rebus in inventario describendis, quae scilicet eidem assignabuntur omnibus, ubi per Nos, Serenissimosque liberos et successores nostros Reges Hungariea, aut eos quibus id per nos concedetur, praescripta summa integre fuerit deposita et persoluta, ipsam arcem Vywar cum omnibus pertinentiis et rebus in ea iuxta inventarium, quod tempore resignationis conscribi debebit existentibus, reddere et restituere, manusque suas et suorum de eisdem excipere; casu vero quo arcem ipsam per hostilem violentiam, cui nequaquam resisti posset, occupari atque eripi (quod Deus avertat) contingeret, extunc in tali casu teneamur Nos atque heredes nostri dicto Joanni Balassa suisque haeredibus dimidiam partem praescriptae summae Nobis realiter numeratae, hoc est sex millia florenorum Rhenensium in omnem eventum persolvere atque refundere. Ad quod Nos, liberosque et successores nostros Reges Hungariae in uerbo nostro Regio obligavimus, et dictum Joannem Balassa eiusque haeredes assecuravimus, imo assecuramus, inscribimusque et obligamus. In quorum omnium fidem et testimonium praesentes litteras nostras manu nostra subscriptas et sigillo nostro munitas eidem Joanni Balassa dandas duximus et concedendas. Datum Viennae die vigesima mensis Maii anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo quarto.

(Hiteles másolat után.)

3. Aranymosási jog adományozása Nyitra vármegyében. 1337.

Nos Carolus Dei gratia Rex Hungariae significamus tenore presencium quibus expedit vniuersis memorie commendantes, quod nos sperantes, quin pocius considerantes de industriosis fidelitatibus et procuracionibus Lucachij filij Cosme, Detrici filij Leustachij, et Nicolai filij Ivan fratrum suorum patruelium, ac etiam Magistri Gregorij filij Jule de Kysthopulchan proximi eorundem, quem ijdem sponte et liberaliter ad factum subscriptum, de annuencia Nostre Maiestatis in socium assumpmentes receperunt, posse lucrum et augmentum reditus nostri prouenire, eorundemque fidelium obsequiorum meritis recordatis, vniuersas et quaslibet procurationes et inuenciones lauatoriarum auri in territorijs seu intra terminos et limites possessionum eorundem Lucachij, Ditrici et Nicolai Dobrochnya, Buhou et Nouidzen vocatarum, ac aliarum quarumlibet in valle Dyuek in Comitatu Nitriensi existencium repertarum et reperiendarum pro ipsis in filios filiorum ex Regie liberalitatis clemencia, Regni eciam nostri antiqua consuetudine requirente in toto; item vniuersas et quaslibet auri et argenti, ac aliarum quarumlibet minerarum et metallorum fodinas in territoriis, montibus, seu in qualibet possessionum eorundem Lucachij, Detrici et Nicolai inuentas et inueniendas, non obstantibus alijs litteris nostris, per quas, si forte quibuspiam alijs ad acquirendum eas-

dem facultates cotulissemus, quas exnunc tenore presencium reuocantes cassamus, exceptis nostris vrburis Regalibus, iuxta approbatam Regni consuetudinem cedentibus de eisdem, ipsi Lucachio, Detrico et Nicolao de Bossan, vna cum Magistro Gregorio filio Jule predicto proximo eorum donantes commisimus, et annuentes concessimis pro se ipsis acquirendi, et acquirendo perhempniter tenendi, ex plenitudine Regie potestatis facultatem isto modo; quod Lucachius, Detricus, Nicolaus et Magister Gregorius inuentis ipsis fodinis, et examinacione facta de eisdem, infra reuolucionem anni eciam prouentus nostros Regales ipsi soli nobis facient aministrare; in alijs autem annis subsequentibus vtrum ipsis vel alijs easdem urburas nostras administrandum committemus nec ne, habebimus facultatem. Et quod ipsi ad eadem montana sub nostra proteccione et tutela speciali populos congregandi et conuocandi (így) possint auctoritate nostra mediante. Et si eciam ibi Ciuitates congregarentur, Rectoratus eiusdem seu earundem ipsi communiter tenebunt iuxta libertatem aliarum Ciuitatum Montanarum; promittentes, ut si necesse fuerit, presentes in formam nostri priuilegij redigi faciemus. Datum in Wissegrád in festo Beati Gregorij Pape anno Domini millesimo CCC° XXX° septimo.

(A nyitrai káptalannak 1348. »in festo Beati Georgij martiris« Lucachius filius Cosme de Bossan« kérésére kelt átiratából, a budai kir. kamarai levéltárban.)

4. Az egykori Szent-Györgyi grófok bányászati jogosítványát tárgyazó okmányok.

a) Robert Károly király bányajogosítványt adományoz Szent Györgyi és Bazini Sebes és Péter testvéreknek. 1339.

Nos Karolus Dei gracia Rex Hungarie memorie commendantes tenore presencium significamus quibus expedit vniuersis, quod nos consideratis fidelitatibus et fidelium seruiciorum meritis nobilium virorum Magistrorum Sebus et Petri filiorum Abre fidelium nostrorum per eosdem nobis fideliter impensis, ipsis in recompensam fidelium seruiciorum suorum hanc graciam specialem eisdem fauorabiliter annuentes duximus faciendam, vt vbicunque in eorum possessionibus, et specialiter in territorijs Castrorum seu possessionum eorundem Bozyn et Zent gyurgh nominatarum mineras auri vel argenti, et generaliter cuiusuis alterius metalli habere et sperant se inuenire, ex huiusmodi graciosa nostra concessione deinceps in perpetuum modo simili, sicut hoc idem condam Magistro Mauricio per nos concessum fore graciose dinosscitur, aperire et laborari facere, dominio terre pro se obseruato, liberam habeant facultatem. Exceptis nostris vrburis, quas vrburarij nostri preter Comitem Lipoldum, quibus easdem locauerimus, annis singulis amministrabunt, more et modo Regni nostri requirente. Minutum autem aurum, scilicet lauatorium, vbicunque in eorum possessionum territorijs, audire (?) et percipere poterunt, similiter ex nostra benigna et fauo-

rabili annuencia, quod (pro) se ipsis querendi habeant facultatem. Datum Posonij in crastino festi Natiuitatis Beati Johannis Baptiste anno Domini M⁰ CCC⁰ XXX⁰ nono.

b) Ugyanannak e tárgyban kiadott iktatási parancsa a nyitrai káptalanhoz. 1339.

Karolus Dei gracia Rex Hungarie fidelibus suis Capitulo Ecclesie Nitriensis salutem et graciam. Noueritis, quod Magister Sebus filius Abrae pro se et pro Petro fratre suo vterino dicit nobis, quod minere auri et aliorum metallorum quorumlibet, que in montibus supra Castrum ipsorum Buzyn vocatum reperte dinoscuntur, intra metas et terminos possessionis eorum Buzyn vocate inuente extitissent. Nostre autem Maiestati ex opposito datur intelligi, quod dicte minere non in terris et possessionibus predictorum filiorum Abrae, sed in terris nostris Regalibus acquisite, procurate et site haberentur. Vnde cum nos in eo, vtrum ipse minere auri et aliorum metallorum, que iam inuente dinoscuntur, intra terminos et limites possessionis prenotate dictorum Magistrorum Sebus et Petri, aut in terris nostris Regalibus existant, certo cercius velimus informari ; volumus, et fidelitati vestre firmiter precipimus per presentes, quatenus duos ex vobis viros ydoneos et fidedignos, moribus et consciencia seniores pro testimonio transmittatis, quibus presentibus venerabilis in Christo pater dominus frater Vitus eadem gracia vester Episcopus et Prelatus, et Magister Nicolaus Comes Posoniensis, fideles nostri, ac homines ad hoc per nos deputati ; presentibus Jacobo de Posonio, et Kunchul dicto Konnus de Tyrnauia Judicibus, ad faciem ipsius montis litigiosi et terre, vbi iam predicte minere sunt inuente, accedendo, conuocatisque vniversis nobilibus, senioribus et pocioribus ac castrensibus Comitatus Posoniensis et presentibus, specialiter ville Modur, noticiam metarum et terminorum dicte terre habentibus, dictam possessionem Buzyn, iuxta continenciam litterarum privilegialium quondam Serenissimorum dominorum Andree et Bele Regum Hungarie beatarum et felicum recordacionum, renouando metas reambulent per veras metas et antiquas infrascriptas ; videantque, utrum dicti montes et terre superius recitate intra metas ipsius possessionis Buzyn, uel intra terminos terrarum nostrarum Regalium includantur nec ne, et post hec seriem tocius facti cum cursibus metarum reambulatarum nobis fideliter rescribatis. Cursus autem ipsarum metarum, prout in litteris priuilegialibus praenominati domini Andree Regis super dicta possessione Buzyn confectis vidimus contineri, sic habentur : quod prima meta est caput Zolose ; inde vadit ad fluuium Hiliunik, transsito autem Hyliunyk tendit superius ad quandam viam diuidenten terram ville Mhyr a terra, quam dicto Comiti Thome concessimus, et per eandem viam tendit ad fluuium Bystrich, per Bystrich tendit superius usque ad locum, vbi dictus Bystrich scinditur in duas partes, et per sinistram partem tendit superius usque ad caput ; a quo loco transiens per mediam viam Jablan, venit ad viam Mysle, et tendendo parum superius per eandem viam declinat ad sinistram dimissa illa via, et ibi est meta lignea, a quo descendendo peruenit

ad caput fluuij Luchynt, qui separat predictam terram a terra ville Turdune; et per dictum Luchynt descendendo venitur ad quandam viam, que via transiens per pratum, quod dicitur liguet, ducit ad quandam fossatam; et transita illa per eandem viam procedit aliquantulum, et via derelicta tendendo ad sinistram peruenit ad fluuium Succa, et per eundem fluvium tendit inferius ad vnum nemus quod dicitur Lyponuk; de Lyponuk incipit tenere metam cam villa Suslan, et vadit usque ad nemus; quo nemore transito per medium tendit superius, et per metas de terra procedendo, sinistra parte pertinente ad villam de Suslan, quod est ad dextram est dicti Thome Comitis usque ad primam metam; inter dictas tamen metas sunt multe alie mete de terra et super arbores, quas necesse non erat notare. Item in litteris domini Bele Regis sic habentur: quod prima meta incipit a parte meridionali vbi est caput riuuli Bolose vocati; inde tendit ad fluuium Hylynuk vocatum; transito autem Hylynuk, procedit ad quandam viam, que diuidit terram ville Nyr Castrensium Castri Posoniensis; de qua progreditur an fluuium Bistrich, et ibi sunt commetanei a parte occidentali filij Comitis Batha jobagionis Castri Posoniensis; per ipsum vero Bistrich vadit superius vsque ad locum, vbi diuiditur in duas partes; per sinistram vero partem vadit superius usque ad caput dicti riuuli Bistrich, et ibi tenet metam cum villa hospitum Castri Posoniensis nomine Jablan; transiens autem viam ville Jablan venit ad viam Misle, vbi contiguatur ville nominate; inde declinat versus septemtrionem tendendo parum superius, per quandam viam venit ad metam ligneam, de qua descendit ad caput riuli Luchnuk nomine, et est continualis cum villa Turdunya filiorum Chukar jobagionis Castri Posoniensis a parte orientali, et iuxta terram filiorum Chukar vadit ad villam Modur, vbi sunt homines, qui dicto Castro quinque pondera soluere tenentur; et inter ipsas villas sunt multe mete veteres et antique; et dicta terra Modur eidem terre Buzyn in modico contignatur; inde uero peruenit ad metam uille Chanuk jobagionis Castri Posoniensis; de qua progrediens versus meridiem vadit per metas multas et antiquas usque ad villam Zuzulan, vbi sunt eciam jobagiones predicti Castri; inde progrediens vadit ad nemus, vbi est meta sub arbore ilicis; transito autem nemore venit ad quandam viam, iuxta quam sunt mete antique; et sic per metas ascendendo per nemus peruenit ad primam metam; et sic mete eiusdem terre terminantur. Cauentes tamen, ne in dicta reambulacione et inquisicione fraus et dolus interuenire possit quoquomodo. Datum in Wyssegrad in festo Beate Margerete virginis et martiris anno Domini M° CCC° XXX° nono.

(Eredetie bőrhártyán, a zárpecsét elveszett.)

c) I. Lajos királynak az a) alatti adományozást megerősítő privilegiuma. 1368.

Lodouicus Dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerie, Comaniae, Bulgarieque Rex, Princeps Salernitanus, et Honoris Sancti Angeli Dominus, omnibus Christi fidelibus presentibus et futuris presencium noticiam habituris salutem in omnium saluatore. Cum

a nobis petitur. quod iustum et honestum est. decet Maiestatem Regiam facilem prebere consensum; presertim in hys. que videntur suorum subditorum commodis vtiliter conuenire. Proinde ad vniuersorum noticiam harum serie volumus peruenire. quod Magister Johannes filius Sebus de Bozyn aule nostre miles fidelis et dilectus. suo nec non Nicolai fratris sui vterini vice et nomine Nostre Maiestatis adiens conspectum. exhibuit nobis quasdam litteras patentes Excellentis et Magnifici Principis olym domini Karoli Regis Hungarie patris nostri karissimi pie memorie. tercio et vltimo suo sigillo consignatas. in facto minerarum in territorijs possessionum ipsorum acquirendarum emanatas tenoris subsequentis. supplicans Nostro Culmini Regio humiliter et deuote. vt easdem ratas habendo et acceptas pro eisdem eorumque heredibus appensione noui nostri sigilli privilegialiter confirmare dignaremur. Quarum tenor talis est:

Nos Karolus stb. (mint fentebb a) alatt.)

Nos itaque iustis et honestis desiderijs prenotati Magistri Johannis benigniter exauditis fauorabiliter et admissis. pretactas litteras patentes dicti patris nostri. omni vicio et suspicione carentes. presentibus de verbo ad verbum insertas. quoad omnes ipsarum continencias et clausulas acceptamus. approbamus, ratificamus. easdemque pro eodem Magistro Johanne filio Sebus. et Nicolao fratre suo. eorumque heredibus et posteritatibus vniuersis mera Regia auctoritate perpetuo valituras confirmamus. presentis priuilegij nostri patrocinio mediante. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras nostras priuilegiales pendentis et autentici sigilli nostri dupplicis munimine roboratas. Datum per manus venerabilis in Christo patris domini Nicolai Archiepiscopi Strigoniensis locique eiusdem Comes Perpetuus (igy) aule nostre Cancellarij dilecti et fidelis nostri anno Domini M° CCC° LX° quinto. pridie nonas mensis Februarij. Regni autem nostri anno vigesimo quarto. Venerabilibus in Christo patribus et dominis eodem Nicolao Strigoniensi, Thoma Colocensi. Wgulino Spalatensi. Nicolao Jadrensi. et Elya Ragusiensi Archiepiscopis; Demetrio Waradiensi. Dominico Transsiluano. Colomano Jauriensi. Ladislao Wesprimiensi. Stephano Zagrabiensi, Regnique Sclavonie Vicario Generali. Willermo Quinqueecclesiensi. Mychaele Agriensi, Johanne Vacyensi. Dominico Chanadiensi. Petro Bosnensi. Demetrio Syrmiensi, Nicolao Traguriensi. Demetrio Nonensi, Stephano Farensi. Valentino Macariensi. Matheo Sibinicensi. Mychaele Scardonensi et Porcina Senniensi Ecclesiarum Episcopis Ecclesias Dei feliciter gubernantibus; Tininiensi et Corbauiensi Sedibus vacantibus. Magnificis viris Nicolao Konth Palatino, Dionisio Voyuoda Transsiluano. Comite Stephano Judice Curie nostre. Johanne Magistro Tauarnicorum. Nicolao de Zeech Dalmacie et Croacie, Nicolao de Gara de Machou. Petro Pincernarum. Paulo Dapiferorum. Johanne Janitorum. et Emerico Agazonum nostrorum Magistris ac Magistro Benedicto Comite Posoniensi, alijsque quam pluribus Comitatus Regni nostri tenentibus et honores.

(Az eredeti után.)

d) Tamás erdélyi vajda és királyi tárnokmesteri bírónak a Szent Györgyiek sumhegyi kohóját tárgyazó itélete. 1339.

Nos Thomas Wayuoda Transsilvanus et Comes de Zonuk, nec non Procurator et Judex Magisterii Tauarnicatus domini Regis memorie commendantes tenore presencium significamus quibus expedit vniuersis, quod Magister Sebus de Buzyn feria tercia proxima post festum Beate Cecilie Virginis accedens personaliter ad nostram presenciam, exhibuit nobis litteras Magistri Thome Vicarii Magistri Mychaelis Prepositi Ecclesie Posoniensis filij nostri karissimi super inquisitione disturbationis molendini sui existentis in possessione sua Sumberg vocata per populos aurifodine Noui Montis de Nyr, et specialiter per Konus Judicem de eodem. Quarum litterarum tenor talis est:

Magnifico viro Domino suo gracioso Thome Woyuode Transsiluano et Comiti de Zonuk Thomas sacerdos Vicepreposltus Posoniensis oraciones in Domino, famulatum cum fide. Recepimus litteras vestre dominacionis in hec verba :

Thomas Woyuoda Transsiluanus et Comes de Zonuk discreto viro et honesto Thome Vicepreposito Posoniensi dileccionem omnimodam. Dicit nobis Magister Sebus, quod universi operatores metallorum auri Noue Fodine molendinum suum habitum in sua possessione Sumberg vocata nimium perturbarent, et ad se vsurpare et applicare uellent; quod quidem molendinum idem Magister Sebus in orto suorum caulium esse dicit. Super quo precipientes uobis damus in mandatis, quatenus mox visis presentibus ad superficiem terre Magistri Sebus Sumberg vocate accedatis, et ipsum molendinum in quali loco, vel intra metas cuius possessionis est carpentatum reuidendo, nobis ad vestram fidelitatem in litteris vestris demandetis. Datum in Sancto Martino in Insula secundo die Beati Luche Ewangeliste anno Domini M° CCC° XXX° nono.

Ego igitur cupiens exsequi praecepta vestra, ut teneor, accessi super terram ipsius Magistri Sebus predictam, respiciens diligenter vidi tali modo, quod molendinum et ea que ad ipsum pertinent, sunt intra metam Sumberg possessionis Magistri Sebus vtrimque secus meatum rippe et silve magne : tamen loca terre, vbi molendinum habetur carpentatum, fuerunt, et ad presens sunt in culturis et laboribus aratri; nam ibique habetur fenetum et ortus olerum seu caulium, et in loco inferiory ipsius molendini eciam prius fuit molendinum, vbi locus eius ad presens designatur. Datum in Chukarfolua die dominica proxima ante octauas festi Omnium Sanctorum.

Nos igitur visis et perlectis litteris eiusdem Magistri Thome Vicarij sepedicti domini Prepositi, considerantesque scripta eiusdem in eisdem litteris nobis directis esse digna et vera; dictum molendinum et loca eiusdem, ac ad eadem pertinencia, prout extitit cognitum, pertinere ipsi Magistro

Sebus iure hereditario, eo modo sine preiudicio iuris alieni tradentes statuimus, prout est nostrum facere, eidem Magistro Sebus; precipientes dando in mandatis Judici Konus Noue Aurefodine, ac alijs quibuslibet de eadem, ut sine consensu eiusdem Magistri Sebus ipsum molendinum vti non presumat. Dadum in Wysegrad anno et termino prenotatis.

(Az eredeti után, mely papiron van kiadva, hátra odanyomott pecséttel.)

e) Lajos királynak a sumhegyi bányászat királyi bányavámát tárgyazó adományozása Szent-Györgyi János számára. 1369.

Nos Lodouicus Dei gracia Rex Vngarie memorie commendamus per presentes, quod nos de fidelitatis constancia Magistri Johannis filij Sebus de Bozen, aule nostre militis nobis nota confisi, vrburas in territorio ville Sumberg vocate habitas, Nostram videlicet Celsitudinem tangentes, saluo dominio ipsius terre et ville, quod ad ipsum Magistrum Johannem vigore litterarum nostrarum priuilegialium dinoscitur pertinere, a die emanacionis presencium infra reuolucionem ipsius annualem, eiusdem humanitati, procuracioni et disposicioni duximus committendas, ita vt iuxta suam fidelitatem idem Magister Johannes de prouentibus ipsius vrbure teneatur nobis respondere; ipse eciam possessionem Sumberg predictam populorum multitudine augmentare, et alijs vtilitatibus decorare, prout magis valet et potest, studeat et laboret cura vigilanti. Datum in Gyosgewr in vigilia festi Corporis Christi anno eiusdem M° CCC° LX° nono.

(Eredetie bőrhártyán, az alól oda nyomva volt, de már szétmállott pecsét alatt »Relacio Georgij de Hedrihuar;«)

f) Ferdinánd király megujitja a Szent-Györgyi grófok számára a régi bányaprivilegiumokat. 1537.

(Schmidt Ferencz Antal, Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze Ungarns stb. I. köt. Bécs 1834. 118. l).

IV. A felső-magyarországi bányászatra vonatkozó fontosabb okmány.

A) Gölniczbánya régi bányajoga.

1. Robert Károly király Gölniczbánya várost Selmeczbányának jogával adományozza meg. 1327.

(K) arolus Dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruiae, Gallicie, Lodomerie, Cumanie et Bulgarie Rex, Princeps Salernitanus et Honoris ac Montis Sancti Angeli Dominus, omnibus Christi fidelibus presentibus et futuris presencium noticiam habituris salutem in omnium saluatore. Cum in multitudine plebis robur Regum et gloria attendatur et accrescat; merito Regalis decreuit Sublimitas, vt populus sibi seruiens

numero et viribus augeatur; et quoniam Regnorum omnium potencia, pax et securitas in sola incolarum fidelitate consistit, sic benigne subditi sunt tractandi, vt eos ad grata deuocionis obsequia presidentis dulcedo allicere non desistat. Hac igitur consideracione ducti ad vniuersorum tam presencium quam futurorum noticiam harum serie volumus peruenire: quod nos attendentes deuocionis et fidei puritatem fidelium hospitum nostrorum de Gemelnech, quam erga Nostram Maiestatem Sacrumque nostrum Dyadema constanter noscuntur habuisse; considerantes eciam labores continuos et honera expensarum, que ipsi ad honorem nostri Culminis subijsse probantur, nec non satis grata et accepta seruicia, que ipsos iuxta nostrum beneplacitum nobis laudabiliter exhibuisse cognouimus, et incessanter exhibere sentimus in presenti, ac exhibituros pro firmo credimus in futurum: volentes et ex animo cupientes eosdem fauoris nostri et gracie plenitudine prosequi et amplecti, de Regie Celsitudinis Nostre immensa benignitate, interueniente consilio Prelatorum et Baronum nostrorum, hanc eis graciam duximus faciendam, quod hijs omnibus et singulis libertatibus seu libertatum prerogatiuis, quibus fideles hospites nostri de Selmuchbaňya suffulti pociuntur atque gaudent, amodo in futurum pacifice et per omnia gratulentur et perpetuo perfruantur hospites de Gemelnech supradicti. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem presentes concessimus litteras nostras priuilegiales noui et autentici sigilli nostri duplicis munimine roboratas. Datum per manus discreti viri Magistri Andree Prepositi Ecclesie Agriensis aule nostre Vice Cancellarij dilecti et fidelis nostri anno Domini millesimo CCC° XX° septimo, duodecimo kalendas Junij; Regni autem nostri anno similiter vigesimo septimo. Venerabilibus in Christo patribus dominis Bolezlao Strigoniensi, et fratre Ladizlao Colocensi Archiepiscopis; Johanne Nytriensis, Georgio de Sancto Irineo, fratre Petro Boznensis, Benedicto Chanadiensis, Iwanka Waradiensis, Ladizlao Quinqueecclesiensis, Nicolao Jauriensis, Chanadino Agriensis, Herrico Wesprimiensis, Ladizlao Zagrabiensis et Andrea Transsiluane Ecclesiarum Episcopis Ecclesias Dei feliciter gubernantibus. Magnificis viris Philippo Palatino Comite de Scepus et de Wyuar ac Judice Cumanorum; Demetrio Magistro Tauarnicorum nostrorum Comite Bachiensi et Trinchiniensi; Alexandro Judice Curie nostre; Thoma Woyuoda Transiluano, et Comite de Zounuk; Mykch Bano tocius Sclauonie; Paulo Bano de Machou, Comite Sirmiensi, de Wolko et de Budrug; Johanne filio Bobanyk Magistro Tauarnicorum domine Regine karissime consortis nostre; Deseu Judice Curie eiusdem domine Regine; Stephano Magistro Agasonum nostrorum; Dionisio Magistro Dapiferorum nostrorum; et Nicolao Comite Posoniensi; alijsque quam pluribus Regni nostri Comitatus tenentibus et honores.

(Eredetie bőrhártyán, melyről a királynak pecsétje vörös-zöld selyemzsinóron függ; az országos levéltár kincstári osztályában.)

2. A régi gölniczbányai bányajognak feljegyzése.

Ein vnterweyssung eynnes pergkmaysters.

Item hernach volget eynne gemaynne vntterweissung wie sich yn den pergkwergken czu verleyenn solden vnd auch dem pergkmaister gepürth yn seynen ampt zw thuen als hernach folgeth:

(1) Item So got der almechtig yndert eynnen pawman; das gelück geb ercz zw finden vnd den fünth peweist: So geit man ym zw einer funthgruben drey schecht die pehalden dem gang noch vj lehen; des gleichen eynnen yczlichen der vor ym ist ader hinder ym was entpffangen ist von dem pergmaister; vnd ein yczlicher schacht dem gang noch pehelt mit recht auff yczlich seytenn ein lehen auff das hangend iiij lehen auff das ligend 4 lehenn.

(2) Item So aber leüth ein erb entpffangen, so geit man ym das mit gewönlichem rechten der pergrechten mit drey schechten, vnd alspald er verschriben wirt Sind jar vnd tag den erbstollen vnd den erbschachtt pfflichtig auffzuprengen mit offen durchschlegen, so das durch eczlich pergwerck hindernuss als weters halben ader festiget halben nicht geschehenn möcht, sullenn das dy den erbstollen pawen dem richter zw wissen thün, vnd mit des richters vrlaub rechtenn vrlaub fristum erwerben, das yn den sullicher vrsach halben nicht ist zuuersagen noch abzuschlagenn.

(3) Item auch ist das yn den pergrechten das zwischen den erbschechten vnd der erbstollen nymand yn keynnerley weiss mag ein siczenn noch mit stollen noch mit schechten.

(4) Item So sy qwemen ausswendig yrer erbschecht lehen yn ander lehen dy den durch rechtt gepauth werden, so muss man sie durch lossen, vnd wass sie mit schlegel vnd mit eyssen auff hangend vnd liegend der reichen mügen vnd vber sich, das gehört dez erbstollen, vnd der selbigen gewercken durch recht.

(5) Item So sy qwemen yn freye lehen die vor der truncken vnd ersticktt werden dz (daz) sy trewgen ader lüfften, gehört mit recht zw dem erbstollenn, durch den erbstollen den yenner treugen vnd lüfft prochten. Wo der erbstollen wasser lest oder lufft precht mit eynnen offen durchschlag, vnd yn ander gepeiw vnd lehen qwemen, ist man yn schuldig das sybend zu geben. So daz wasser dan vorstanden ist was dar vntter gehauen wird, ist man schuldigk dem stollen sein gerechtigkeith zu gebenn.

(6) Item das ist durch die pergrecht geschlossenn und ist yn allen zeitten auch recht gewessenn, das kain morschad stempel geleget, allein das paide parthein die wider einander sein vor durch recht ader durch mittel voraynt sein, vnd yr paider will ist, szo sol den der pergkmaister den morschacht stempel legen vnd ym do von sein recht gebenn noch ausweissung der rechtenn.

(7) Item yn vnseren erberlichen rechten hayssen das suchstollen, Do noch kein gang ist do man ein gangk mit sucht; vnd so mann

geng vindt, haben die suchstollen kein krafft an schechten und an lehen die den zu eynnen schachtt werden gegeben, als vormals geschribenn steeth.

(8) Item Czwergstollen hath ein ander recht wen ein stollen dem gang noch, wo yn das selbig recht noth würd, so werden das selbig recht wol vnterweist auff der Gilnicz.

(9) Item ein yczlicher pergmaister sol sein eigen register haben darein er sol schreibenn wem wuz ader wen vorleicht ader verlihen ist; auff das ob sich etwas zwitracht erhüb, das er das mit dem register peweissen möcht wie er das vor lihen hath, do von ist sein gerechtigkeit das man ym soll geben ein halbe wein oder als vil gelth.

(10) Item er sol nymand keynn lehen vorsagen das yn einen freyen feld ist; Sünder eynnen yczlichen auff recht vorleyhenn; wo ader einer schacht ader stolen auffnympt, vnd das nicht pawhafftig helt als recht noch drey 14 tagen so ymand qwem mag er ym den das geben.

(11) Item Es ist auch von seynnen ampt wegen zu gewönlicher zeith yn die schecht vnd stollen zu faren angefordert zu farn, die zu pesichten, vnd zu peschauen daz ein yczlicher sein lehen pawet als recht ist; vnnd welicher anders daryn pefünden wirth, sol er yn ein mol zwey drey vormennen: wo sich der nicht dar an wol keren, Soll zwen geschworne man mit ym nemenn vnd yn vormanen das er das noch ordnung der recht paw, wo yener daz vorachtet mag er das mit recht eynnez anderen vorleyhenn vor ein perkhmaister. Erfordert aber ein geschworner, so vill er erforderth yn eyn grubenn ader stollen zw faren yst er eynnen yczlichen schuldig ein margk pffennig zu gebenn.

(12) Item er sol auch keynnen gapel noch haspel, weder kawen noch krem pey hütten vnd mülen nicht peschaidigen lassenn an der heren wissen ader willen; szo fer' dann wo es auff ander end nottürftig wer'.

(13) Item So sich ein zwytracht zwischen den gewercken pegeb So sollen zwen geschworne man die do pergkvorstendig sein mit yn nemenn, vnd alle sach peschauen, vnd neben der gerechtigkeit an allen verzugk dar eyn sehenn vnd richten. Er sol auch kein hawen vorpitten, Sunder auff recht sol ein yczlicher arbetten auff das, das der herschafft nücz nicht gehindert wert. Wem das recht zw getailt wirt, der pehelt das erczt ader die geng, vnnd gibt dem andern die samköst was auff erez ader die geng zw gewynnen ist gangenn.

(14) Item wo die arbetter vber ein hernn vmb yren verdyntten lon klagen wurden, Sell er mit zweien geschwornen purgern paide thaill vorhörnn, Vnd die sach vorrichtenn das die arbetter nicht pedürffen clagenn.

(15) Item wo die arbetter yren aigen willen wolden geprauchen als den offt an manichen endenn geschehen ist, auff stőss´ader ander ding new fünd machenn wolden, ader nicht zu rechter zeith auss ader ein faren woldenn, ader sunst eygen willen für nemen wolden wie sich das pegeit daz nicht pillich wer, dardurch der herschafft vnd gemeynner nucz

nicht gehindert wurd, ader der do freuelt an gapelen ader kawen ader hütten ader mülen; Sy sullen alle an alle genad neben der gerechtigkeit gestrofft werdenn.

(16) Item er sol auch auffschauen, daz ein yczlicher gewerck sein ercz das vor aigen ist, an erhafftige noth nicht willig stehen lassen, vnd vorteil daryn suchen wold darauss der herschafft vnd den, den er eygenschaft schuldig pfflichtig wer zw geben, schaden erstund; sol ein yczlicher mit recht dar zw getewgen werden, das er das zw gewönlicher zeith loss gewynnen.

(17) Item wo einer dem andern zu seyn schecht ader stolen fürdar auss eynnen zw nucz dem andern zw schaden quem mit klaffen ader mit peschicht, wo ein sollicher pegriffen wirt, mag er den mit recht für nemen vnd das haupt vorlissen, vnd welicher yn dar geschickt het, den ist der stath 100 fl. vorfallen.

(18) Item was dem pergmaister in den sachen zu schwer wer, sol er die heren des rotten darzu nemen, vnnd wo die pete so gros wer, sullen sy die anderenn vmb siczenden pergsteth dar zu forderenn, vnd alle gewonliche gerechtigkeit richtenn.

(19) Item ein yczlicher der pergkwergk pawt vnd darnach arbetter halben ader ander noth halben muss lassen ligenn, vnd er spricht, er wil es noch nicht lassen, vnd wil es noch pauenn, vnd muss pleiben ligenn der noth halben; so mag er das in fristum auff haldenn pauhafftig eyn firtel yar ader mer, daz das keynner mag entphangenn.

(A müncheni királyi könyvtárnak egy 1500-ban irt kézirati codexéből.)

3) A régi gölniczi bányajog szerint a bányamester másik utasitása; egyszersmind az ahhoz tartozó egyéb bányavárosok és bányahelységek használataúl.

Hy hernoch volget ein gutte vnterweyssung der pergkrechten und der pergkmaister, Als dan recht ist zu den vmbligender stetten.

Wir richter und geschworne der stat N. haben erfarn vill arges vnnd vngemach vnd gewin zwischen den pergkwercken vnd maingerley vorgesslichkeit vnd ander verting der pergwergk recht, von entpffaung, durschlegen vnd krig hawen; Also das offt eynner von dez andern zu schaden ist komen, vnd ist von seiner narung abgedrungen; des alles zu vermeiden haben wir durch gemaynnes nucz willen vnd vnsers genedigen heren des kvniges, auch zu nucz vnd vntterweissung der erbern stett die zu disser stat gehören, vnd pfflichtigk sein, vnd zufluchth habenn, vnd das den armen ein sollichs recht würd geholffen als dez reichen gutt, vnd geordnet soliche nach geschribene artickel, vrteil vnd wilkür noch alter gewonhait vnd gerechtigkeith.

(1) Von wem ein pergkmaister erwelt soll werden

Item wir wellen das ein pergmaister erwelt sol werden von den maisten geschwornen des rotten das das geschech mit willen vnd

wissen vnsers kamergroffen, vnd der pergmaister soll yuwendig dem mittel des geschwornen rottis noch erwelth werdenn.

(2) Von wem der pergkmaister entphangen soll.

Item kein pergmaister mag ym selbs vorleyenn ader geben schecht ader stollen, noch kein pergwerck; Sunder er sol die pitten vnd entpffahen von dem richter vnd seynnen geschwornen,

(3) Von wem ein man entpffangen soll.

Item kein man mag entpffangen pergkwerk von dem graffen so der pergkmaister eynheymisch ist, vnd der kainer groff mag yn nicht dopey pehalden durch recht; Sunder so der pergkmeister nicht eynheymisch ist, So sol der entphaer vor des richters hauss pesuchen; vindt er yn nicht, so mag der entpffaher wol von dem groffen entpfaen, vnd der selbig entpffaher sol das dem pergkmeister zw wissen thun auff das nechst so er yn habenn kann auf dass, das nicht yrnuss darauss erstünd.

(4). Wen der pergkmaister pey seynnen lehen pehaldenn soll.

Item auch mag der pergkmaister ein pergkwergk nicht zwir geben ader vorleyhen. Szo das gescheh, so müst der erst entpfaer recht haben darzu, vnd yn darpey pehalden; doch auss genomen, yss das der erst nicht hiet auff geschlagenn noch recht als yn der pergkmaister vntter weist vnd gehaissen hatt, Vnd der ander entpfaer das peweissen mag, so pehalt er das pergwerck. Peweist er den das nicht, so ist er püsfeldig kegenn dem rechtenn.

(5) Wy vill schecht eyn pergkmaister auff eynnem newen vorgeben soll.

Item auch ist es beschlossen, das vnser pergkmaister auff eynnem nicht mer den iii schecht einer kür geben sol, auff das daz andere gutte leuth auch mügenn pawenn, vnd dester er eyn gemeynner nucz mocht gefunden werdenn. Auch aussgenomen wo leuth lange zeith vil verpauth haben yn stollen ader schechten ein gangk suchende, mag der pergkmaister mitt des rottes wissen vnnd willen merere schecht vnd lehen vorhengen vnnd gebenn.

Item vntter den iij schechten sollen zwen wider gepauth werden, vnd der dritte nicht, wen der mag yn fristen acht gehalden werden.

(6) Wer do anders schecht aufschlecht wen das ym der pergkmayster pefelth.

Auch sol der pergkmeister eynnen yczlichen entphaher pestymen der von ym schecht entphehett seyn lehen, auff das hangdende iiij lehen Auff das lygend iiij lochter, dem gang noch auff yder seyten eyn lehen des schachtis. So aber der entphaher ym selbst vorkürczt yn der pemelten mass, der eynnen schacht auffschlüg von eyňnen vor entpfangen ader geben lehenn ader schechten; das gehet den pergkmaister nicht an, Sunder der entphaher der ym selbst vorkürczt hatt der pleyb ym schaden.

(7) Von durchschlagen vnd der purger gerechtigkeith.

Item Szo es sach wer, das durchschleg gesehechen von zweien nachpawern ader was anders eynnen pawman an leg von seyner pergwergck wegen, yss wer ym tag ader yn der tyff, vnd der pergkmaister würd geruffen das zu pesehen, der pergkmaister mag das nymand vorsagen yn keynnerley weys.

Also ee er yn das pergkwerk steyget der, der yn pegert hatt ist schuldig dem pergmaister nyder zu legenn ein marck denar, das ist 64 schilling denar.

Item desgleichen eynner yczlichen purger der mit dem pergkmaister dohyn geruffen wirt.

Item So ist der pergkmaister mit sampt den selbigen purger eynzupekennenn vnd zu offenbaren, was sye durch gesehen ader erkanth haben vor den andern geschworen des rechten.

Szo der pergkmaister geruffen wirt alleyn eyn pergkwerck zw peschauenn, vnd er eczlich geschworne j ader ij mit ym nympt; So ist der, der dy geschworne nicht begert hath nicht schuldig yr recht nyder zu legenn.

Item Szo ein pergmaister mit anderen geschwornen wirt geruffen als vorgemelt ist; So mag er keynnen morschaid stempel gelegenn, allein die zwittraehtigen nachpawerenn werden eins werden, ayns durcht recht ader sunst eynn mittel gutter leuth.

(8) Von eynnen morschayd stempel schlogen.

Item wen der morschaid stempel geleget wirt; So mergk eyn yder das, das er pey dem seynnen pleib, vnd das ym auch der pergkmaister mit den geschwornen gepitten soll; wer über das thut der wirt pussfeldig.

(9) Von vorrichtung wegen.

Item mag zwischen solichen gewerckenn ader pawleuten nicht ein morschaid durch ein mittel geschehen; so sol der pergmaister noch seynnen vnd seynnen geschwornen erkenthnuss ein morschaid machenn; wer darvber hawt dem geschech sein recht

(10) Was man dem pergkmaister schuldig ist.

Item von dem morschaid stempel zu legen sind peyde thail dem pergkmaister ein gulden zu geben.

Item der morschaid stempel sol durch nymand gelegt werden allein durch den pergkmaister, ess sey den sach das er das eynnen geschwornenn pefülth

(11) Wie der pergmaister vorgeben soll,

Item das hab wir eygentlich geschlossen, dass eyn yczlicher pergkmaister nicht anders pergwerck soll geben ader vorleyhen, wen noch den lehen, daz ist eynnenn yeden schecht seyn lehen gebenn, als vorpemelt ist.

Item wo einer schecht vnd stollen ader schecht zw hauffen entphehet, so mag ym nymant eyn siczenn.

(A müncheni királyi könyvtárnak 1500-ki kézirati codexéből)

4. Zsigmond király megerősíti Gölniczbánya város jogait és szabadságait. 1435.

Relatio Thome de Melanen.

Nos Sigismundus Dei gracia Romanorum Imperator Semper Augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie Croatie etc. Rex memoriae commendamus tenore presencium significantes quibus expedit vniuersis, quod Sublimitas Imperialis atque Regalis, que digne de pluralitatis vbertate suorum fidelium subditorum gratulatur; vt in pacis et quietis tranquillitate exultet civitas plena populo, vitaque amena perhemniter perfruatur, semper consueuit prouidere, vt sui fideles subiecti gaudeant certa lege, distinctisque libertatibus; et vltra non grauentur, quam in Regis graciosa concessione declaratur. Proinde ad vniuersorum tam presencium quam futurorum noticiam serie presencium volumus peruenire: quod nos humillimis et deuotis supplicacionibus fidelis nostri Johannis filij Petri Carnificis Judicis nostre Ciuitatis Gylnycz vocate, per eum in sua ac vniuersitatis Ciuium, hospitum et incolarum eiusdem Ciuitatis nostre Gylnycz nominibus et in personis Nostro Culmini propterea porrectis, Imperiali atque Regali pietate exauditis, de plenitudine nostre potestatis et gracia speciali, dicte Ciuitati nostre Gylnycz, eiusque ciuibus, incolis et inhabitatoribus, vt ipsi in posterum sicuti numero et personarum pluralitate, sic eciam fide et deuocione augeantur, has libertates et graciarum prerogatiuas duximus annuendas. concedendas et faciendas, ymmo annuimus, concedimus et facimus modo infrascripto: Primo scilicet, quod ipsi dum et quandocunque plebanum eorum ab hoc seculo decedere contigerit, discretum et ydoneum virum in ipsorum plebanum eligere, et electum Archiepiscopo Strigoniensi, suo scilicet Ordinario, ad confirmandum presentare valeant atque possint. Item quod ipsi habeant plenam facultatem eligendi in ipsorum medio Judicem et Juratos Consules, qui vniuersas causas inter ipsos emergendas more aliarum Ciuitatum nostrarum liberarum iudicent et ordine juris discuciant. Huiusmodi tamen eleccionem Plebani, Judicis et Juratorum Consulum semper fieri volumus ex vnanimi voluntate tocius Communitatis antefate Ciuitatis nostre Gylnycz; nec aliquis ex incolis eiusdem Ciuitatis virtute adiuuaminis amicorum suorum presumat se eleccionibus predictis opponere, aut ipsas quouis modo impugnare; sed elecciones per maiorem partem Communitatis facte semper rate et valide habeantur. Item quod nullus omnino Judicum et Justiciariorum Regni nostri Hungarie predicti, preter Nostram Maiestatem ac Magistrum Tauarnicorum nostrorum pro tempore constitutum, ipsos aut aliquem eorum pro quibuscunque excessibus et delictis judicare vel suo astare judicio compellere presumat quouis modo. Item quod nullus omnino hominum cuiuscunque gradus, status, dignitatis et condicionis existant, preter solam Regiam Sublimitatem, super ipsos quamcunque taxam extraordinariam imponere, et ab ipsis exigere valeat siue possit. Item quod ipsi ab omni ingressione cuiuslibet exercitus, tam

generalis quam specialis, per nos aut alios quoscunque contra et aduersus quosuis nostros et Regni nostri Hungarie Corone emulos instaurandi, exempti sint penitus et supportati. Item quod ipsos et eorum quemlibet ab omni tributorum solucione de personis, rebus et bonis eorum, tam mercimonialibus quam alijs quibuscunque, in nostris Regalibus tributis vbilibet in Regno nostro Hungarie, in terris scilicet et super aquis existentibus, et presertim in tributo nostro in villa Kolysdorff exigi solito facienda, volumus esse penitus et per omnia exemptos et supportatos. Item vt nullus omnino hominum, quacunque auctoritate fulgencium, aliquem maleum ferreum wlgo hamor vocatum, preter solum vnum, quo ipsi pro cultura montanarum nostrarum de predicta Gylnycz ex necessitate ibidem in ipsa ciuitate nostra indigere perhibentur, in metis et territorio ipsius Ciuitatis nostre Gylnycz quouis quesito colore tenere, habere et possidere valeat quoquo modo. Item quod nullus ciuium, motanistorum, incolarum et habitatorum pretacte Ciuitatis nostre Gylnycz, in eadem, ac in quibuscunque alijs Regni nostri ciuitatibus, oppidis et villis, tam nostris Regalibus, quam aliorum quorumcunque, pro quibuscunque eorum debitis in personis detineri debeat; quinimo Judex ex Jurati Ciues eiusdem Ciuitatis nostre Gylnycz creditoribus, quibus aliquis dictorum ciuium, incolarum, monttanistarum et habitatorum ipsius Ciuitatis nostre Gylnycz debitorie obligatus fuerit, super huiusmodi debitis de hereditatibus et aliis rebus et bonis ipsius, quibus ingruerit, satisfactionem impendere teneantur jure exposcente. Item quod quilibet montanistarum, tam in metis et territorio predicte Ciuitatis nostre Gylnycz, quam alias vbicunque residencium, montanaque in eadem Gylnycz colencium et laborancium, singulis juribus, libertatibus et priuilegijs, quibus montaniste in ipsa Ciuitate nostra Gylnycz residentes ab antiquo vsi sunt, fruantur, ac cum eysdem ciuibus, montanistis, incolis et habitatoribus dicte Ciuitatis nostre Gylnycz onera et expensas per eos in facto metarum et montanarum eiusdem Ciuitatis nostre faciendas, equaliter sufferre et contribuere debeant et teneantur. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras nostras pendentis authentici sigilli nostri noui dupplicis, quo ut Rex Hungarie utimus, munimine roboratas. Datum Tyrnauie in vigilia festi Natiuitatis Beati Johannis Baptiste anno Domini M° CCCC° XXX° quinto. Regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo nono, Romanorum vigesimo quinto, Bohemie quinto decimo, Imperij vero tercio.

(Hiteles másolat után.)

5. Zsigmond király parancsa a gölniczi várnagy, és Gölniczbánya városhoz, az ottani erdőségek használására nézve. 1437.

Relacio Emerici de Marczaly Magistri Curie.

Sigismundus De gracia Romanorum Imperator Semper Augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. Rex, fidelibus nostris circumspecto Rynaldo Italico Comiti Cupri nostri et Castellano Castri nostri

de Gelnycz, nec non Judici et Juratis, ceterisque ciuibus Ciuitatis nostre similiter Gelnycz vocate salutem et graciam. Pro parte et in personis Vniuersitatis Civium, hospitum et incolarum opidi Scepsy vocati Nostre exponitur Maiestati graui sub querela, quod vos eosdem in quibusdam siluis Paan et Fekethewerdew vocatis, quibus ipsi iuxta contenta litterarum priuilegialium, per diuos Reges Hungarie, nostros scilicet predecessores, eisdem graciose datarum, Nostre Maiestatis in presenciam in specie productarum, hactenus vsi fuissent, diuersimode inpediretis, dampnificaretis et perturbaretis, eisdem siluis nostris ipsos libere vti non permitteretis, in preiudicium dictorum opponencium et dampnum valde magnum. Vnde nos memoratos exponentes in dictis siluis nostris contra antiquas eorum libertates per vos impediri et molestari nolentes, fidelitati vestre firmiter precipimus et mandamus, quatenus ampliori nostro superinde non expectato mandato, prenarratos ciues et populos de Scepsi huiusmodi siluis nostris Paan et Eekethewerdew vocatis secundum antiquas eorum libertates et priuilegia per diuos Reges Hungarie nostros scilicet predecessores eis, vt premittitur, datas et concessa, pacifice et sine omni impedimento vti et frui permittatis et permitti facere debeatis. Secus non facturi in premissis gracie nostre sub obtentu. Et hoc idem iniungimus futuris Castellanis seu Vicecastellanis nostris, ciuibusque et hospitibus de dicta Gelnycz firmiter obseruari. Presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in ciuitate nostra Saez vocata parcium Bohemie in festo Sancti Laurencij martiris anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo septimo, Regnorum nostrorum anno Hungarie etc. L° primo, Romanorum XX° septimo, Bohemie XVIII° Imperij vero quinto.

(Eredetie bőrhártyán, a vörös viaszba alól nyomott pecsétnek töredékei megvannak az országos levéltár kincstári osztályában.)

B. Szomolnokbánya és Lassupatak.

1. Albert király parancsa Tornavárának tisztjeihez, hogy Szomolnokbánya várost és bányászatát ne háborgassák. 1439.

Albertus Dei gracia Romanorum Rex Semper Augustus, ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. Rex et Dux Austrie etc. fidelibus nostris nobilibus Stephano dicto Saffar de Thorna, ac Silvestro et Vito filijs suis salutem et graciam. Grauem per fidelem nostrum prouidum Johannem dictum Dovel, Ciuem Juratum Civitatis seu Montanarum nostrarum de Smolnyczbanya, suonecnon fidelium nostrorum Judicis, Juratorum, ceterorumque ciuium et hospitum nostrorum de eadem nominibus Nostre Maiestati propositam querelam, audiuimus continentem: quómodo vos nuper, videlicet circa festum Natiuitatis Domini proxime transactum quosdam jobagiones vestros volahales, in territorio seu facie silve ciuium et montanorum nostrorum predictorum Pekkengrund vocate, prope Ciuita-

tem ipsorum predictam adiacentis collocantes et descendere facientes, plurima furticinia, latrocinia et grauamina, nec non notabilia et intollerabilia dampna ac nocumenta in eadem silua, nec non pratis ipsorum et fenilibus ibidem circumiacentibus et habitis, eisdem ciuibus et hospitibus nostris inferri et irrogari faceretis incessanter. Eo non contenti hys diebus, vtputa circa festum Beati Georgij martiris nouiter elapsum, transmissis et destinatis Petro paruo, Damiano filio Mathie, Pethew, Andrea filio Stephani, et Egidio familiari, Georgio ac Petro Volachis, alijsque quampluribus similiter familiaribus et jobagionibus vestris ad predictam siluam, nec non montana ipsorum ciuium et montanistarum nostrorum in eadem silua existencia et habita, quamplures laboratores eorundem ibidem repertos et inventos diris verberum et vulnerum plagis affici faciendo, cunctis rebus et bonis ipsorum, nec non instrumentis, vestibus, pecunijs et victualibus aput eosdem habitis et repertis spoliari et priuari, insuper tredesim equos curriferos eorundem ciuium et hospitum nostrorum, cum omnibus curruum attinencijs et vecture necessarijs abinde aufferi et abduci fecissetis; per quod factum ipsis ciuibus et hospitibus nostris citra (így) sexingentorum centenariorum cupri dampna intulissetis. Et licet uigore aliarum litterarum nostrarum vobis dederimus in mandatis, vt super premissis molestijs, dampnis et iniuriis ipsis civibus, populis et hospitibus nostris per vos illatis et vestros irrogari factis, recompensam et satisfaccionem exhibere deberetis debitam et condignam: tamen vos huiusmodi nostras litteris et mandatis vilipensis ipsos cies, populos et hospites nostros in rebus et personis magis et magis dampnificassetis, et molestari facere non cessaretis, in ipsorum maximum preiudicium, ymmo verius Nostre Maiestatis manifestam displicenciam, diminucionemque proventuum nostrorum regalium, ac non modicam desolacionem ac depopulacionem montanarum nostrarum valde magnam, que sic per vos et vestros facta fore certis litteris inquisicionalibus possent eciam legittime demonstrare (így) Quare prefatus exponens suo ac quorum supra nominibus Nostre supplicauit Maiestati humiliter et deuote, ipsis circa premissa per Nostre Maiestatis clemenciam de condigno remedio graciosius prouideri. Vnde nos nolentes huiusmodi oppressiones, dampna et incommoda prefatorum ciuium, populorum et hospitum nostrorum, nec non occupacionem iurium nostrorum Regalium sic sub dissimulacione pertransire, vestre fidelitati iteratis vicibus firmiter precipientes iniungimus et mandamus, quatenus receptis presentibus antedictis ciuibus, populis et hospitibus nostris super vniuersis iniurijs, molestijs, oppressionibus atque dampnis per vos et vestros eisdem, vt predicitur, illatis et irrogatis, cum restitucione omnium ablatorum, iuxta ipsorum legittimas demostracciones satisfactionem coram testimonio Conuentus de Jazow, quod per ipsum Conuentum ad id presencium serie transmitti jubemus, exhibere debeatis debitam et condignam; sic et adeo, quod ipsi non cogantur super eo Nostram Maiestatem peramplius querimonialiter infestare; nec quidquam molestie seu dampni aut nocumenti medio tempore eisdem ciuibus, populis et hospitibus nostris inferri seu inferri facere non presumatis, quousque huiusmodi contrarietates inter

vos et antefatos ciues, populos et hospites nostros qualitercunque exortas visis vtrarumque parcium iustis et veris iuribus, et habitis legittimis documentis, Deo propicio rectificare et complanare potuerimus juris ordine mediante. Alioquin de ulteriori juris remedio eisdem ciuibus populis et hospitibus nostris taliter prouidere curabimus, quod vos inmerito penitebit. Secus igitur non facturi; seriem eciam omnium premissorum, et quicquid exinde feceritis per antedictum Conuentum Nostre Maiestatis Personali Presencie rescribi volumus et mandamus; presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Bude in die festi Visitacionis Beate Marie Virginis anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo nono.

(A jászói konventnek Albert királyhoz intézett ugyanazon évi jelentéséből.)

2. Ezen parancs végrehajtása. 1439.

Serenissimo Principi Domino ipsorum, domino Alberto Dei gracia Romanorum Regi Semper Augusto, ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. Regi, et Duci Austrie etc. Stanislaus Prepositus et Conuentus Beati Johannis Baptiste de Jazow oraciones in Domino debitas et deuotas perpetua cum fidelitate. Litteras Vestre Serenitatis preceptorias Egregijs Stephano Saffar de Thorna, ac Siluestro et Vito filijs eiusdem loquentes ad relacionem Hercing militis emanatas honore et reuerencia quibus decuit recepimus in hec verba:

Albertus Dei stb. (mint az előbbi okmányban B. 1. sz. a.)

Nos itaque mandatis Vestre Serenitatis obedientes, vt tenemur, vnum ex nobis, videlicet fratrem Andream presbiterum ad audiendum et videndum premissa, que ipsis Stephano Saffar, ac Siluestro et Vito filijs eiusdem litteris in prescriptis demandabantur, nostro pro testimonio transmisimus fidedignum. Qui tandem exinde ad nos rediens nobis retulit isto modo: quod ipse feria secunda proxima post festum Beate Anne matris Marie Virginis proxime preteritum ad domum habitacionis ipsorum Stephani Saffar et filiorum suorum prenominatorum in iam fata Thorna existentem et habitam accessisset, vbi eisdem personaliter repertis prenotatas litteras Vestre Maiestatis preceptorias exhibuisset et presentasset; qui quidem Stephanus Saffar, ac Siluester et Vitus filij eiusdem, omni cum reuerencia et obediencia receptis ipsis litteris Vestre Celsitudinis preceptorijs, ac earum continencijs perlectis et sane intellectis, respondissent eo modo: quod ipsi in omnibus prelibatis factis Vestre Maiestati aduersus eos per modum querele relatis et expositis innocentes essent penitus et immunes, ymmo pocius pretaxati ciues, populi et hospites Ciuitatis vestre Smolnyczbanya nonnulla dampna, nocumenta et grauamina eis ac eorum jobagionibus et hominibus intulissent et irrogassent, ac inferrent et irrogarent eciam de presenti. Que omnia et singula, dum alter eorum erga Vestram Excellenciam quamprimum constitueretur, idem eidem Vestre Excellencie specialiter et articulatim exponere vellet et declarare; quodque pretactas alias litteras Vestre Sublimitatis preceptorias, vt prescribitur, factis pro predictis, ipsis prius directas,

nemo vnquam eis exhibuisset et presentasset. Datum secundo die exhibicionis prenotate anno Domini supradicto.

(Eredetie papiron, az országos levéltár kincstári osztályában.)

3. Lassupatak mint uj bányatelépítvény Szomolnokbánya város területén. 1345.

Nos Laurencius Magister Thauernicorum domini Lodouici Dei gracia Illustris Regis Hungarie et Comes Nitriensis, memorie commendantes significamus quibus expedit vniuersis presencium per tenorem: quod Judex, Jurati, et vniuersi hospites de Smulnuchbania ab vna, ac venerabilis in Christo pater dominus Chanadinus Dei et Apostolica gracia Archiepiscopus Strigoniensis locique eiusdem Comes Perpetuus, item Stephanus et Georgius filij Dominici dicti Bebek parte ab altera, in octauis festi Sancti Michaelis Archangeli, iuxta continenciam litterarum Excellentis et Magnifici Principis domini Lodouici Dei gracia Illustris Regis Hungarie domini nostri anuleo sigillo suo isto modo confectarum, quod si qua parcium predictarum coram sui Regij Culminis conspectu in iam dictis octauis Beati Michaelis Archangeli comparere et queque ipsarum instrumenta super quadam noua montana seu aurifodina, in wlgari Lassyupatak, in Teutonico nomine Stilbah vocata, exhibere non curaret, extunc illa parcium ius suum, quod in eadem montana habere se speraret, amitteret eo facto; debeant comparere coram Regia Maiestate: tandem ipsis octauis occurrentibus Comes Nicolaus Judex et Magister Nicolaus Notarius dicte Ciuitatis Smulnuchbana sua et tocius Communitatis in persona cum sufficientibus litteris procuratoriis dicte Ciuitatis ab vna, item dominus Chanadinus Archiepiscopus Ecclesie Strigoniensis prenotate propria sua in persona, et Stephanus similiter tam pro se personaliter, quam cum procuratorijs litteris sufficientibus et legitimis pro Georgio fratre suo annotato, coram nobis constituti: ijdem Comes Nicolaus Judex et Nicolaus Notarius de Smulnuchbana exhibuerunt nobis priuilegium Serenissimi Principis domini Karoli quondam Illustris Regis Hungarie bone memorie octauo kalendas Junij in anno Domini millesimo CCC° XXX° octauo confectum, confirmans litteras eiusdem domini Karoli feria tercia proxima post dominicam, qua cantatur Reminiscere, patenter confectas, super reambulacione trium possessionum Suedler et quarte possessionis Remete vocatarum, ac metarum distinccione earundem, et statucione eisdem hospitibus de Smulnuch facta continentes; ac quasdam litteras patentes ipsius domini Lodouici Regis, que confirmabant priuilegium eorundem hospitum supradictum; et quasdam litteras honorabilis Capituli Ecclesie Sancti Martini de Scepus super reambulatione et statucione noue montane dictis hospitibus facta patenter confectas, quarum series nos informabat eo modo: quod dictus dominus Rex Karolus ex innata pietate Regali, que in multitudine populorum decoratur, predicte Ciuitati Smulnuchbania more aliarum Ciuitatum eadem libertate fruencium, pro commoditatibus, vtilitatibus

vniuersorum hospitum in ipsa Ciuitate commorancium et congregandorum, terram in circuitu ipsius ciuitatis ad duo miliaria se extendentem, a quibuslibet qualicunque tytulo possidentibus auferendo, eisdem hospitibus perpetuo contulisset, quam Farkasius filius Fay de Vygman homo Regius, sub testimonio domini Thome, hominis videlicet ipsius Capituli de Scepus, cui ipsa Regalis Benignitas, approbata Regni sui consuetudine requirente super hoc scripserat, conuocatis vicinis et commetaneis eiusdem vniuersis, reambulasset, reambulatamque et vndique per spacium duorum miliarium metis a vicinariis possessionibus distinctam et separatam, cum omnibus vtilitatibus et pertinencijs suis vniuersis, que ipsam terram seu territorium in circuitu dicte ciuitatis ad duo miliaria se extensam contingerent, perpetuo possidendam, contradiccione cuiuspiam non obstante; ita vt illis qui aliquid iuris intra huiusmodi territorium dicte Ciuitatis se habere allegarent, terminum coram Regia Maiestate comparendi ijdem Regius et Capituli homines assignarent, vt ipsis hominibus iura sua euidenciori racione demonstrantibus, recompensacione condigna prius facta, terras meliores vel pares ipsorum terris per modum concambij in alijs partibus Regni sui condonaret et conferret possidere. Et quia ad octauas Beati Georgij martiris tunc venturas quibuslibet ad allegandum sua iura in predicto territorio, si que essent, assignatas nemo venisset: ex eo ipsa Regalis Celsitudo preallegatum territorium sine aliquo intermedio suo Regio juri agnoscens pertinere, eisdem hospitibus suis prenotatum territorium metis in dicto priuilegio per ordinem contentis separatum, et distinctum, cum predictis quatuor possessionibus Suedler et Remete vocatis, intra metas dicti territorij Smulnuchbania et eciam Gylnychbania vocattarum existentibus, quas dominus Paulus Plebanus de Zeules homo Regius sub testimonio domini Beke hominis predicti Capituli de Scepus in octauis Natiuitatis Beati Johannis Baptiste in anno Domini millesimo CCC° XXX° octauo, vicinorum et commetaneorum eorundem legitima conuocacione facta, secunda vice reambularat, et predictis ciuibus de Smulnuchbania et de Gylnychbania statuerat perpetuo possidendas, confirmasset. Adhuc ijdem Comes Nicolaus Judex et Nicolaus Notarius ad conseruacionem iuris ipsius Ciuitatis Smulnuchbania supradicti firmiorem exhibuerunt nobis litteras dicti Capituli de Scepus patenter confectas, per quarum tenorem nos edocebamur eo modo: quod Jacobus filius Petri iuuenis aule Serenissime Principisse domine Elizabeth Dei gracia Regine Hungarie domine nostre, et Thomas litteratus homo Magistri Tauernicorum Regalium sub testimonio discreti viri Magistri Philippi Canonici Ecclesie de Scepus et hominis ipsius Capitulo iuxta continenciam litterarum Reginalium super reambulacione montane infra scripte in octauis festi Natiuitatis Beati Johannis Baptiste in anno Domini millesimo CCC° quadragesimo quarto proxime preteritas ad faciem ipsius noue montane Stilbach vocate, accedendo ipsam intra cursus metarum in prememorato priuilegio ipsorum hospitum de Smulnuchbania contentarum reperientes, cum terris montosis, planis, ac siluis eidem monti nouo et ipsi Ciuitati Smulnuch, cum quibuslibet alijs vtilitatibus

suis statuissent possidendam, tenendam et habendam. Item adhuc exhibuerunt litteras eiusdem domini Lodouici Regis patentes feria secunda proxima post octauas Beatorum Phylippi et Jacobi Apostolorum anno Domini millesimo CCC° quadragesimo tercio sub anulari sigillo suo confectas, huiusmodi ipsius domini Regis preceptum explicantes: quod vniuersi Barones, Comites, Castellani, nobiles, officiales, et quilibet alij Justiciarij Regni sui, nec non Ciuitates, ville ac earum Rectores, Judices et villici pro tempore constituti litteras ipsorum ciuium et hospitum de Smulnuchbania priuilegiales super libertatibus eorum confectas quandocunque et quocienscunque ijdem hospites idem exhiberent, acceptarent, et contra ipsas litteras eos agrauare, molestare et perturbare non auderent. Quibus visis et perlectis seriatim, licet ipse venerabilis pater dominus Archiepiscopus Strigoniensis, et dictus Stephanus suo et ipsius Georgij fratris sui nomine procuratorio sua priuilegia exhibuerint coram nobis, et sibi justiciam iuxta tenorem eorundem inpertiri pecierint: tamen quia tempore prime reambulacionis et statucionis dicti rerritorij eiusdem Ciuitatis Smulnuch vocate ab ipso Excellentissimo domino Rege Karolo, cuius semper memoria sit in benediccione, in spacio duorum miliarium vndique collati; demum in secunda reambulatione ipsarum trium possessionum Suedleer et quarte Remete vocatarum, et statucione eisdem hospitibus facta; ac tercie reambulacioni et statucioni mediantibus litteris Reginalibus nuper adhuc eisdem hospitibus de Smulnuch et de nouo monte facte, ipsi venerabilis pater dominus Archiepiscopus, et Stephanus filius Dominici sua et ipsius Georgij fratris sui in persona prohibicionem et contradictionem tam in facie ipsius territorij, quam postmodum in termino quibuslibet ius se habere in eodem territorio sperantibus, legitime assignato, nec eciam ante et post dictam statucionem per contradiccionis, protestacionis et inquisicionis formam, quarum vigore cuiuslibet ius consueuit illesum permanere, per nos numero ternario et pluries, vt moris est, requisiti, se fecisse, procurasse, et suum ius inibi, quod haberent, isto modo defendisse, non valebant nunc in antea demonstrare assumpmebant: Ideo nos cum nobilibus Regni nobiscum pro Tribunali sedentibus dicta ipsorum domini Archiepiscopi, Stephani et Georgij priuilegia contra disposicionem, ordinacionem et collacionem priuilegiatam ipsius domini Regis Karoli, confirmacionemque prememorati domini Lodouici Regis judicando non vidimus admittenda; sed ipsum priuilegium dicti domini Regis Karoli super collacione territorij duorum miliarium hospitibus suis de Smulnuch hinc et inde facta, et prenotatis vicibus egitime statuti, demum per dominum Regem Lodouicum, dominum nostrum, confirmatum, cum omni sui parte et continencia gratanter acceptando nostra judicaria authoritate mediante approbamus perpetuo valiturum: dictum territorium sub suis metis supradictis eisdem hospitibus relinquendo, et tam ipsis domino Archiepiscopo, et Stephano, ac Georgio sua preallegata priuilegia exhibentibus iuxta continenciam priuilegij supradicti et permissionem in eisdem contentam, quam quibuslibet alijs qui ius suum, si quod in eodem territorio haberent, non veniendo, nec suas litteras et

queque munimenta exhibendo, iuxta prenotatam domini Lodouici Regis commissionem amiserunt, silencium perpetuum imponendo, testimonio presencium mediante, sine tamen preiudicio juris alieni. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem eisdem hospitibus de Smulnuch presentes concessimus litteras priuilegiales pendentis sigilli nostri munimine roboratas. Datum in Wyssegrad sedecimo die octauarum Beati Michaelis Archangeli predictarum anno Domini millesimo CCC° quadragesimo quinto.

(Hiteles másolat utáu.)

4. Lassupatak mint bányaváros 1346.

Excellentissimo domino suo Lodouico Dei gracia Illustri Regi Hungarie Capitulum Ecclesie Beati Martini de Scepus oraciones in Domino perpetua cum fidelitate. Litteras Vestre Excellencie omni cum reuerencia recipimus in hec verba:

Lodouicus Dei gracia Rex Hungarie fidelibus suis Capitulo Ecclesie Scepusiensis salutem et graciam. Dicitur nobis in personis ciuium et hospitum nostrorum de Smulnich, quod nonnulli ex vicinis et commetaneis eorum terras ipsorum intra metas eorundem existentes occupassent et occupatas vterentur, que recaptinacione et ipsis statucione plurimum indigerent. Quare fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Mychael filius Martini de Kazmerfalua, vel Deech filius Hannos, aut Martinus filius Andree de Babarethe alijs absentibus homo noster ad facies terrarum dicte Ciuitatis Smulnich accedendo vicinis et commetaneis suis vniuersis legitime conuocatis et presentibus, recapiat et reambulet ipsas terras eorundem iuxta continenciam litterarum priuilegialium domini Karoli quondam Regis Hungarie patris nostri karissimi felicis memorie super terris eorum emanatarum recaptinatasque et reambulatas statuat ipsas eisdem Ciuibus et hospitibus Smulniciensibus eo jure, quo nomine nostro ad ipsos dinoscuntur pertinere perpetuo possidendas, si non fuerit contradictum, contradictores vero si qui fuerint, citet eosdem contra ipsos ad nostram Presenciam ad terminum competentem; et posthec seriem statucionis cum cursibus metarum et nominibus contradictorum, si fieri contingit, et termino assignato nobis fideliter rescribatis. Datum Bude in vigilia Beati Mathey Apostoli anno Domini M° CCC° LX° sexto.

Nos itaque mandatis Serenitatis Vestre humiliter satisfacere cupientes, vt tenemur, vna cum Mychaele filio Martini homine vestro pre dicto nostrum misimus hominem vnum ydoneum Stephanum Clericum Chori nostri prebendarium ad premissa exequenda; qui demum ad nos reuersi nobis concorditer retulerunt, quod feria tercia proxime ante diem dominicam, qua pro officio Letare cantatur, idem homo vester dicto homine nostro presente ad facies terrarum dicte Ciuitatis Smulnich accessisset, et vicinis ac commetaneis suis vniuersis legitime conuocatis ac presentibus, a monte Ochzynberg vocato, in quo vna est meta terrea, et ab eodem vsque ad Wagendresser, vbi tangit fluuium Gelnich, reambulasset et recaptiuasset terras ciuium eorundem iuxta continenciam dictarum lit-

terarum privilegium domini Karoli quondam Regis Hungarie pie recordacionis super terris eisdem emanatarum, recaptiuatasque et reambulatas cum statuere voluisset ipsas terras ciuibus et hospitibus de Smulnich antedicta eo jure, quo nomine vestro ad ipsos dinoscuntur pertinere perpetuo possidendas, Judex, Jurati et ciues de Stilbach ibi personaliter existentes huiusmodi statucioni velamine contradiccionis obuiassent. Quare dictus homo vester nostro homine presente eosdem Judicem Juratos et ciues de Stilbach antedicta in facie terrarum earundem contra memoratos cives et hospites de Smulnich ad vestram Presenciam citassent, eisdem feriam quartam proximam post dominicam Ramispalmarum iam proxime affuturam pro termino comparendi assignando. Datum feria quarta ante dominicam Letare anno Domini suprascripto.

(Eredetie az országos levéltár kincstári osztályában.)

(5) Lassupatak szepesmegyei bányavárosnak végsorsa. 1550—1567.

a) Ferdinandus stb. fideli nostro Magnico Francisco Bebek de Pelsewcz Comiti Comitatus Geömeriensis s. et gr. Expositum est Maiestati Nostrae in persona fidelis nostri Johannis Thurzo de Bethlenfalwa, quomodo tu colonos oppidorum ipsius exponentis Smolnicij et Svadler vocatorum ab vsu et proprietate silvarum, terrarumque et pratorum suorum ab antiquo ad eos pertinentium, violenter et per omnem juris viam arceres et prohiberes, commisissesque Castellanis arcis tuae Kraznahurka, ut quotiescunque coloni eorundem oppidorum dicti exponentis in iisdem silvis, terrispue et pratis comprehendere possent, mutilationa manuum et pedum in eos animadverterent, in iniuriam praefati exponentis et praedictorum colonorum suorum detrimentum magnum; supplicando nobis humillime, ut ei superinde gratiose providere dignaremur. Cuius nos humili supplicatione accepta, fidelitati tuae harum serie firmiter committimus et mandamus, quatenus acceptis praesentibus et praemissis sic se habentibus, praefatos colonos dictorum oppidorum annotati exponentis Smolnicij et Swadler vocatorum in usu praedictarum silvarum terrarumque et pratorum nullo modo impedire aut turbare, necque propterea ipsis per tuos vim inferri facere debeas; sed si quid juris aut actionis cum ipso exponente aut colonis suis iam fatis ratione dictarum silvarum, terrarumque et pratorum habere te praetenderes, id iuxta legem et consuetudinem Regni nostri Hungariae vel in sede nostra Judiciaria, vel coram Commissariis nostris, qui ad Scepusium ratione revidendarum quarundam metarum differentiarumque sunt profecturi, jure mediante requiras, aliud nullo modo facturus, praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Augustae Vindelicorum 9. die mensis Julii anno Domini 1550.

Ferdinandus sk.

Nicolaus Olahus.
Episcopus Agriensis sk.

(Hiteles másolat után.)

b) Sacratissima Imperatoria et Regia Maiestas, Domine Domine nobis Clementissime.

Post fidelium servitiorum nostrorum in gratiam Sacratissimae Caesareae Maiestatis Vestrae humillimam et perpetuam subiectionem. Cum nos iuxta gratiosam Vestrae Sacratissimae Maiestatis commissionem, atque novissimam fidelium regnicolarum suorum publicam constitutionem Posoniensem huc ad oppidum Lőlez convenissemus, atque feria sexta proxima post festum Nativitatis Beatissimae virginis Mariae proxime praeteritum pro revidendis negotiis bonorum occupatorum consedissemus, praesentibus nobiscum Egregiis Francisco Polyankay Vice Comite Comitatus Scepusiensis,. Benedicto Litterato de Zolnok, et Andrea Chorba potioribus nobilibus eiusdem Comitatus Scepusiensis per Universitatem Nobilium eiusdem Comitatus electis; Magnificus dominus Stanislaus Thurzó de Bethlenfalwa, Comes Comitatus Scepusiensis, coram nobis personaliter assistens medio Nobilis Zorardi Zendy legitimi procuratoris sui et fratrum suorum proposuit eo modo: Qualiter superioribus elapsis annis quondam Franciscus Bebek, et Georgius similiter Bebek infideles, praedium ipsorum Dominorum Thurzó Stelbach vocatum in Comitatu Scepusiensi existens, et ab antiquo ad Castrum eorum Scepusiense pertinens, cum illius veris metis ad arcem Kraznahorka occupare voluissent; sed tamen domini Thurzó et eorum officiales ac servitores semper illis resistere studuissent; iamque ipsi Thurzones et eorundem Officiales Vestrae Sacratissimae Maiestati violenter resistere minime vellent, sed hac via juris controversiam hanc praevenire intendebant. Quibus sic habitis Nobilis Lazarus Korothnoky Judex Nobilium praedicti Comitatus Scepusiensis exhibuit et praesentavit nobis quasdam litteras attestatorias in negotio praedicti praedii Stelbach in praedicto Comitatu Scepusensi existentis habiti, ac metarum ad id pertinentium, sub strictissímo juramento suo et sigillo Comitatus Scepusiensis. Penes quas Zorardus Zendy procurator Magnifici domini Stanislai Thurzó et fratrum suorum quaternas etiam litterras divorum qũondam Regum Hungariae privilegiales pendentibus sigillis communitas coram nobis praesentavit. Quibus Egregio etiam Georgio Litterato de Kezthel substituto Directore Vestrae Sacratissimae Maiestatis, et domino Stanislao Thurzó cum praefato Zorardo Zendy procuratore suo praesentibus, perlectis et intellectis, posteaque partibus semotis, diligenter multumque per nos ruminatis et discussis, visum est nobis, praefatum dominum Thurzó quaternis litteris divorum quondam Regum Hungariae privilegialibus, pendentibus sigillis communitis, proprietatem ipsius praedii Stelbach et metarum eius ad Castrum suum Scepusiense pertinuisse; in reali autem usu et dominio praedecessorum suorum aliquot annis fuisse, ac violenter per quondam Franciscum Bebek, et Georgium similiter Bebek fratrem eiusdem, ad arcem Krasznahorka attractum et occupatum ess, satis abunde patet. Prout

Sacratissimae Caesareae Maiestati Vestrae una cumhachumillima opinione nostra in specie transmisimus; et quidquid iam Vestra Sacratissima Maiestas ulterius in hoc negotio facere dignabitur, stat in eius gratioso arbitrio. Deus Altissimus Vestram Sacratissimam Maiestatem ad reipublicae Christianae conservationem in multos annos felicissimum conservare dignetur. Datum in oppido Lölez 13. mensis Septembris anno Domini 1567.

Eiusdem Sacratissimae Maiestatis Vestrae
fideles et humiles servitores
Franciscus Reway sk.
Andreas Prothonotarius sk.
Petrus Faigel sk.

(Hiteles másolat után.)

c) Nos Praefectus et Consiliarij Camerae Scepusiensis Sacrae Caesareae et Regiae Maiestatis notum facimus per praesentes significantes quibus expedit universis, quod cum annis superioribus quaedam controversia et dissensio de usu quarundam terrarum faenilium et sylvarum ad praedia Mayorhoff et Stylbach vocata ad arcem Kraznahorka Sacrae Caesareae et Regiae Maiestatis domini nostri clementissimi pertinentium inter populos oppidi Zomolnok Magnifici domini Stanislau Thwrzo de Bethlenfalwa Comitis Comitatus Scepusiensis subditos, et Provisorem dictae arcis Suae Maiestatis exorta fuisset; pro eius revisione, complanatione et rectificatione Sua Maiestas certos quosdam Consiliarios ad facies dictarum terrarum et sylvarum litigiosarum expedire dignata fuerat, qui inspectis inspiciendis et cognitis cognoscendis suam opinionem atque sententiam Suae Maiestati rescripserunt peculiaribus litteris ad Suam Maiestatem superinde datis atque confectis. Qua Commissariorum sententia per Suam Maiestatem clementer approbata, significatum et demandatum fuit Camerae huic peculiari benigno mandato Suae Maiestatis 21-a Aprilis anno 1569. emanato: Ut siquidem Sua Maiestas cum dicto domino Thurzone ita convenisset, ut vel ipse, vel praefati eius subditi quotannis pro usu sylvarum Suae Maiestati venditarum, sive in panno sive in proventu pecuniario quadraginta florenos praestare debeant ea lege, ut vicissim per proxime a data praetacti mandati computandos sequentes tres annos, et iis elapsis usque ad beneplacitum Suae Maiestatis, cum scitu officialium Kraznahorcensium, in locis opportunis et ad necessitatem rei minerariae idoneis, per eosdem demonstratis, populi de Zomolnok usumfructum earum sylvarum et terrarum praevia ratione capere possent. Qua clementi conventione et commissione Suae Maiestatis Egregio Emerico Bornemyzza Capitaneo praedictae arcis Kraznahorka significata, et ex Camera hac commissione facta, quo sese praemissae conventioni et commissioni Suae Maiestatis accomodaret, ac populis Zomolnokiensibus usum sylvarum et foenilium praemisso modo concessum permitteret; inter quem et memoratum dominum Thurzonem cum ratione praedicti praedii Stelbach differentia et dissensio quaedam exorta fuisset: pro eius revisione certi quidam domini Commissarii ad faciem loci Stelbach erant expediti. Qui cum Camerae rescripsissent, inter praememoratas

partes ratione praedii Maiorhoff nullam controversiam existere, et ex relatione praefati Emerici Bornemyzza hic coram Camera praesente homine praememorati domini Thwrzonis Egregio Christophoro Gyarman facta, eoque non reclamante, cognitum fuisset, quod ipse populis Zomolnokiensibus liberum usum sylvarum et foenilium ad sexcenta plaustra foeni se extendentem concessisset; verum dominum Thurzonem totius praedii Stylbach usum non solum pro subditis suis Zomolnokiensibus, sed etiam pro suo, hoc est pro ovium et equalicii sui usu postulare et vendicare velle; cui licet semel certum numerum foeni donasset, deinde etiam gramen ad defalcandum concessisset; verum ex quo animadverteret, dominum Thwrzonem eiusmodi suo proprio usu haereditatem totius praedii Stylbach pro se tacite usurpare velle, se nolle in posterum quicquam pro usu proprio domini Thurzonis concedere, sed rem totam Suae Maiestati significare velle; quandoquidem iam certos homines haberet, qui praetactum praedium Stylbach consedore vellent, unde Suae Maiestati longe maius commodum quadraginta florenis esset futurum. Quibus intellectis et revolutis praetactis litteris ac sententia dominorum Commissariorum, ac mandato Suae Maiestatis, praesentibus Egregiis Demetrio Ormani et Francisco Ibrany examinato et perpenso; cum ex iisdem cognovissemus, usum terrarum et sylvarum praedictorum praediorum non pro usu proprio domini Thwrzonis, sed duntaxat pro populis oppidi Zomolnok, ac pro fodinarum et rei minerariae commodiori sustentatione, ex demonstratione officialis tunc in praefata arce constituti in locis oportunis fienda admissum fuisse: Camera haec, una cum praetactis personis, matura consultatione superinde habita, iuxta praetactorum dominorum Consiliariorum litterarum, ac mandati Suae Maiestatis vigorem decrevit, et Maiestatis Suae nomine praememorato Emerico Bornemyzza edixit: Ut usum sylvarum et foenilium praetactorum praediorum in locis oportunis, non pro proprio usu domini Thurzonis, sed praecise pro usu populorum Zomolnokiensium, debitis temporibus demonstraret et excideret, illisque terris ac sylvis modo praemisso in locis oportunis demonstratis eosdem populos pro intertentione suarum fodinarum usque beneplacitum Suae Maiestatis pacifice uti permitteret. Super qua praesenti nostra deliberatione suprafatus Christophorus Gyarman litteras nostras pro memorato domino Thwrzone dari sibi postulavit. Quas nos tam eidem, quam praememorato Emerico Bornemyzza, cuique seorsim, pro maiori rei testimonio sigillis et manuscriptione nostra robaratas dedimus. Datum Cassoviae decima septimadie mensis Octobris anno Dominimillesimo quingentesimo septuagesimo tertio.

(P. H.)	(P. H.)	(P. H.)
Franciscus de Rewa manu propria.	Joannes Paczoth mp.	— —

(Eredetie papiron az országos levéltár kincstári osztályában.)

C) Rudabánya.

1. Rudabánya polgárai a bányapolgárok országos szabadságainak gyakorlásában. 1439.

Albertus stb. fidelibus nostris vniuersis et singulis Prelatis, Baronibus stb. Cum iusti pro iniustis stb. Igitur fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus dum et quando ac quociescunque fidelis noster prouidus Erasmus Czigenfüsel dictus, ciuis oppidi nostri Ruda vocati, aut hominesseu familiares sui proprii, harum vtputa ostensores pro victuum suorum necessaria acquisicione diuersa climata perlustrantes simul cum rebus et bonis suis mercimonialibus, seu aliis quibuscunque ad vestras partes, tenutas, possessiones, honores, officiolatus, aut vestri in medium peruenerint, extunc eundem Erasmum Czigenfüsel familiaresque suos prenotatos ad quorumvis, instanciam in personis iudicare stb. nequaquam presumatis stb. Datum Bude feria sexta proxima post festum Natiuitatis Beati Johannis Baptiste anno Domini 1439.

(Eredetie bőrthártyán, az országos levéltár kincstári osztályában.)

2. Rudabánya mint a Szendrői vár tartozéka. 1593.

Nos Michael Rynotth de Lazloffalwa Vice Comes, Judices Nobilium, Juratique Assessores Sedis Judiciariae Comitatus Borsodiensis damus pro memoria, quod nobis feria quarta proxima post festum Conceptionis Beatissimae Mariae Virginis proxime preteritum in oppido Myskolcz, die videlicet et loco Sedis nostrae Judiciariae pro Tribunali sedentibus, Egregius Mathias Fulo pro Spectabili et Magnifico domino Alexio Turzo de Bettlenfalwa Comite Comitatus Scepusiensis cum litteris Capituli Ecclesie Scepusiensis procurator actore, contra Serenissimum Principem et Dominum, dominum Rudolphum Secundum Dei gratia Electum Romanorum Imperatorem Semper Augustum, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Regem, et Fiscum eiusdem Suae Maiestatis Sacratissimae seu Directorem velut in causam attractos, de medio aliorum causantium nostram veniens in praesentiam, in facto repetitionis totalis oppidi Ruda Banya in hoc Comitatu Borsodiensi existentis habiti, vigore articulorum publicarum cosntitutionum super bonis post cladem Mohacsiensem violenter occupatis Novi Zoliensium et aliarum superinde editarum factae repetitione, in ea parte quatenus id annotatum est, quod dictum oppidum Ruda Banya ad arcem Zendereo occupatum sit, et quod arx Zendereo in Comitatu Geomeoriensi sita adiaceat, cum solito onere unius floreni coram nobis deposuit. Servato tandem juris processu, nobisque in alia etiam Sede nostra Judiciaria, feria nimirum quarta proxima post festum Inventionis Sanctae Crucis proxime praeteritum ibidem in Myskolcz, loco videlicet et die Sedis nostrae Judiciariae pro Tribunali sedentibus, idem Mathias Fulo de Zend legitimus procurator eiusdem domini Alexii Thurzo de Bettlenfalwa cum iisdem litteris dicti Capituli Scepusiensis contra eosdem, Suam Maiestatem Sa-

cratissimam, et Fiscum suum Regium, velut in causam attractos, universum processum in causa violentae occupationis oppidi Ruda Banya in hoc Comitatu nomine et in persona iam fati domini actoris vigore praecitatorum articulorum super bonis post dictam cladem Mohacsiensem occupatis editorum mota subsecutum, cum solito onere manibus judiciariis et partis adversae deposito, totaliter similiter deposuit, portione oneris Suae Maiestati et eiusdem Fisco debita apud easdem manus judiciarias remanente, coram nobis publice et manifeste; harum nostrarum vigore et testimonio litterarum. Datum in dicto oppido Miskolcz ex Sede nostra Judiciaria feria quarta proxima post dominicam Cantate anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo tertio.

Coram me Michaele Rynoth de Lazlofalua Wice Comite Borsodiensi mp.
Et coram me Valentino Bacha de Wacha Jurato Assessore mp.
Et coram me Laurentio litterato de Myskolcz Jurato Assessore mp.
Et Coram me Joanne Gombos de Myskolcz Jurato Assessore mp.

(L. S.)

Lecta, proclemata et extradata de Sede per me Thomam Wasarhely mp.

(Eredetie papíron az országos levéltár kincstári osztályában.)

D. Jászó.

I. Lajos királynak bányaprilegiuma a jászói prépost számára. 1364.

Lodouicus stb. Exuberans et inflammata deuocio presidentis eo zelum salutis imitatur vtilius, quo ea que pro religiosa conuersacione sunt salubriter disposita et ordinata, ab omni inquietudinis honere illesa studet preseruare. Proinde ad vniuersorum noticiam harum serie volumus peruenire, quod Magister Michael Notarius et procurator religiosi Conuentus Monasterij Beati Johannis Baptiste de Jazow vice et nòmine eiusdem Nostre Celsitudinis adiens conspectum exhibuit Nobis quasdam litteras nostras patentes annulari sigillo nostro consignatas tenoris et continencie infrascripte, Nostram exinde humiliter flagitans Maiestatem, vt easdem quoad ipsarum continencias, et clausulas expressas in eisdem; acceptare, ratificare approbare, ac pro eodem Monasterio et eius Conuentu nostro dignaremur priuilegio confirmare. Quarum tenor talis est.

Nos Lodocuicus sk. (következik Lajos királynak 1358-ki okmánya, mint Fejérnél Cod. Dipl. IX. köt. 2. 672. l.)

Nos igitur justis et modestis peticionibus eiusdem magistri Michaelis vice et nomine dicti Conuentus de Jazow Nostre per eundem humiliter porrectis Maiestati Regio inclinati cum fauore, predictas litteras nostras patentes non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte viciatas, quoad omnes sui continencias et clausulas acceptamus, approbamus, ratificamus, ac pro iam dicto Monasterio et suo Conuentu de aucto-

ritate Regia perpetuo valere confirmamus presentis privilegij nostri patrocionio mediante. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras nostras priuilegiales pendentis et authentici noui sigilli nostri duplicis munimine roboratas. Datum per manus venerabilis in Christo patris domini domini Nicolai Archiepiscopi Strigoniensis Lociqui eiusdem Comitis Perpetui aule nostre Cancellarij dilecti et fidelis nostri anno Domini millesimo tercentesimo sexagesimo quarto, tredecima die mensis Augusti, Regni autem nostri anno vigesimo tercio. Venerabilibus in Christo patribus et dominis eodem Nicolao Strigoniensi, Thoma Colocensi, Wgulino Spalatensi, Nicolao Jadrensi et Helya Ragusiensi Archiepiscopis, Demetrio Waradiensi, Willermo Quinqueecclesiensi Comite Capelle et Secretario Cancellario nostro, Dominico Transyluano, Colomano Jauriensi, Stephano Zagrabiensi Vicarioque Regni Sclauonie Generali, Ladislao Vesprimiensi, Dominico Chanadiensi, Michaele Agriensi, Johanne Vaciensi, Petro Bosnensi, fratre Stephano Nitriensi, Syrmiensi Sede vacante, Johanne Tininiensi, Demetrio Nonensi, Nicolao Traguriensi, Stephano Farensi, Valentino Macariensi, Mattheo Sibinicensi, Michaele Scardonensi et Porcina Seniensi Ecclesiarum Episcopis Ecclesias Dei feliciter gubernantibus. Magnificis visis Nicolao Konth Palatino, Dyonisio Wayuoda Transylvano, Comite Stephano Bwbek Judfice Curie nostre, Johanne Magistro Tauarnicorum nostrorum, Nicolao de Zeech Dalmacie et Croacie, Nicolao de Machow Banis, Petro Zudor Pincernarum, Paulo Dapiferorum, Emerico Agazonum et Johanne Janitorum nostrorum Magistris, ac Magistro Benedicto Comite Posoniensi, alijsque quam pluribus Comitatus Regni nostri tenentibus et honores.

(Zsigmond királynak 1436-ki megerősitő privilegiumából. V. ö. fentebbi munkánk 89. lapját).

E. Telkibánya.

1. Telkibánya mint királyi bányatelepnek szabályozása. 1341.

a) Karolus Dei gracia Rex Hungarie fidelibus suis discretis viris Capitulo Ecclesie Scepusiensis salutem et graciam. Noueritis, quod transmisimus Magistrum Nicolaum filium Pethench Magistrum Janitorum nostrorum, et discretum virum Paulum plebanum de Zulus dilectos et fideles nostros homines ad hoc, vt coram testimonio vestro Montane nostre Telukbanya vocate metas dare et erigere debeant perpetuo duraturas. Quapropter vestre fidelitati firmiter precipiendo mandamus, quatenus mittatis vnum ex vobis virum ydoneun et fidedignum pro testimonio, coram quo dicti fideles homines nostri ipsas metas dicte Montanedent et erigant, prout per Nostram Maiestatem eis est commissum, et posthec cursum ipsarum metarum cum serie tocius facti Nostre Maiestati fideliter rescribatis. Datum in Alto Castro feria quinta proxima post festum Beate Margarethe Virginis et martiris anno Domini M° CCC° XL° primo.

(1393-ki nádori átiratból.)

b) Excellentissimo domino suo Karolo Dei gracia Illustri Regi Hungarie Capitulum Ecclesie Beati Martini de Scepus oracionum in domino deuocionem perpetua cum fidelitate. Litteras Excellencie Vestre debita cum reuerencia recepimus in hec verba.

Karolus stb. (miut a) alatt.)

Nos itaque mandatis Excellencie Vestre, vt tenemur, obedientes, vna cum predictis Magistro Nicolao Magistro Janitorum vestrorum, (et) domino Paulo plebano de Zulus hominibus vestris vnum ex nobis dominum Beke fratrem et concanonicum nostrum misimus ad premissa vestra mandata exequenda. Qui demum ad nos reuersi nobis concorditer retulerunt, quod feria tercia proxima ante octauas festi Beati Jacobi Apostoli ad faciem predicte Montane vestre Telekbanya accedendo, metas infrascripti cursus eidem dedissent erigendo perpetuo duraturas: Prima meta incipit in cacumine nigri montis; et inde descendit ad fluuium vnum ad partem ouccidentalem, qui vocatur Kysbykud; et deinde descendendo ad latus montis Ikurhygh, et ibi cadit ad — — —, et mons remanebit Ciuitati; ac deinde descendendo in Ewrhegh in fine terre arabilis sunt due mete terree, vna est Castri Gunch, et alia predicte Ciuitatis; deinde eundo vadit ad vnam metam per ipsos de nouo erectam; deindeque descendendo ad vnam vallem sunt due mete terree et vna renouata; ac deinde in eadem valle descendendo ad fines vinearum; abinde ad unam uiam — —, que venit de Gunch et vadit ad Veregh, vbi sunt due mete terree et vna renonata; et deinde de transit fluuium Veregh perueniendo ad vnam viam, et transeundo ipsam viam est vna meta terrea; et in vna parua valle ascendendo vadit ad viam magnam, que venit de Gunch et vadit ad Vyuar; abhinc in fine vinearum ad bonum spacium eundo ad magnam viam, vbi sunt due mete terree et vna renouata; deinde vadit ad septemtrionalem partem, vbi est vna meta terrea; et ibi cadit ad antiquam viam supra per rubetum; et ibi cadit ad viam, que vadit in Teluky; et inde ascendendo ad partem septemtrionalem vadit ad vnum fontem, qui vocatur Mohusfew; et iste mete separant Wyuar et Panyk a Ciuitate Teluky predicta. Ab hys metis ascendit ad magnum montem, qui mons vsque ad vineas remanebit Ciuitati, vinee et terre arabiles remanebunt predicte ville Panyk; et deinde similiter ad occidentem vadit ad vnum fluuium; et inde in vna magna via uadit ad vnam arborem, que vocatur c h o n k a t u l f a, sub qua est vna meta terrea; et deinde ad partem septemtrionalem vadit ad duos montes Ikurhegh, et vnus mons remanebit ville Panyk, et alter Civitati sepedicte; et inde vadit ad metas currentes, vbi terra vocatur Pukuzlohaza; deindeque descendit ad Cheuspataka, vbi sunt tres mete terree, vna ville Panyk, alia ville Kekyd, et tercia ipsius Ciuitatis; abhinc vadit ad vnam metam terream, vbi terra vocatur — — oryumezenfarka; et deinde descendit ad fluuium Karulyuspataka, et in eodem vadit ad montem, qui vocatur Zoluk, et media pars montis remanebit ville Keyked et ville Nadasd, et alia Ciuitati; et inde ad partem orientalem ascendit ad Zolukmahara;

deinde vadit ad viam que vocatur Vagututh; abinde ad Sarusrakus — —; de Sarusrakus vadit ad vnam paruam vallem, et inde ad fluuium Gulnezpataka; et inde ad montem Nyrhegh; ac deinde vadit ad metas ville Rachka; et inde in fluuium Bursua, et in eodem vadit ad magnum spacium, vsque idem fluuium cadit in fluuium Banoua, et in eodem Banyona ad magnum spacium currendo ad partem meridionalem; abinde exit procedendo ad montem — — hegh ad occidentem; et deinde in montibus ad magnum spacium eundo vadit ad priorem metam id est ad cacumen nigri montis; et sic mete dicte Ciuitati vestre date terminantur. Quidquid autem vltra premissa Vestre Maiestati eidem Ciuitati augendo vel minuendo facere placuerit, hoc in Vestra consistit Maiestate. Datum die dominico proximo — — — octauas festi Beati — — — anno Domini prenotato.

(1393-ki nádori átiratból.)

c) Nos Karolus Dei gracia Rex Hungarie memorie commendantes tenore presencium significamus quibus expedit vniuersis, quod cum Magister Marinus Rector et Vrberarius noster de monte Telkybanya pro se et pro vniuersis ciuibus, hospitibus et montanis de eadem ad Nostram Maiestatem accessisset, et homines nostros fideles ac speciales ad faciem dicte nostre ciuitatis ad dandas et erigendas metas ipsis placidas et necessaryas transmitti a Nostra Maiestate postulassent; nosque iuxta Regni nostri bonam et approbatam consuetudinariam legem procedere, vt Nostre incumbit Maiestati, cupientes, fidelibus nostris Capitulo videlicet Ecclesie Scepusiensis, vt ipsorum mitterent hominem pro testimonio fidedignum et ydoneum, coram quo Magister Nicolaus filius Pethench Magister scilicet Janitorum nostrorum, et discretus vir dominus Paulus plebanus de Zulus, dilecti et fideles nostri, homines ad hoc specialiter per nos destinati et transmissi metas et terminos dicte montane et ciuitati de Telukybanya perpetuo duraturos et duraturas erigerent, ordinarent et assignarent; et posthec cursus ipsarum matarum cum serie tocius facti rescriberent fideliter Nostre Maiestati, dedissemus litteris nostris mediantibus in mandatis; tandem ijdem fideles nostri Capitulum Scepusiense nobis rescripserunt in hec verba:

Excellentissimo stb. (mint b) alatt.)

Nos igitur tam ex tenore supradicto ipsarum litterarum dicti Capituli Scepusiensis, quam ex fida relacione prefatorum Magistri Nicolai filij Petench et domini Pauli plebani de Zulus fidelium hominum nostrorum per nos transmissorum, super assignacione, dacione et ereccione metarum predicte nostre Ciuitati modo predicto facta sufficien — — ati, ipsas metas per pref — — — homines nostros ad id destinatos, presente testimonio Capituli prescripti iuxta ipsam informacionem dictarum litterarum tenoris predicti, et fidam confessionem prenotatorum nostrorum hominum eidem Civitati et Montane datas et assignatas, acceptamus, approbamus, et presencium litterarum nostrarum patencium perenni patrocinio perpetuo valere confirmamus. Et quia (dictas) terras intra metas et terminos prescriptos habitatoribus ac commodo dicte nostre Ciuitatis prefa-

tus Magister Marinus insufficientes fore allegabat, humiliter postulando easdem augmentari : ideo nos consideratis fidelitatibus et fidelium seruiciorum preclaris meritis prelibati Magistri Marini ac vniuersorum civium et montanorum dicte Civitatis et Montane Telukbanya fauore Regio inducti ex gracia speciali — — — dileccionis sinum ipsis ex debito officio suscepti regiminis ; eo quod gloria Principis in multitudine populorum existit, veluti fidelibus populis nobis subiectis benigniter apperientes, vt ijdem semper numero, semper et fidelitate augeantur, et dictus locus populorum multitudine decoretur, duas rastas de silua cum montibus, vnam videlicet ad partem meridionalem, et aliam ad partem septemtrionalem adiacentes ; item quatuor villas Vereugh, Teluky, Radka et Hollohaza vocatas, sub eisdem veris et antiquis metis et limitacionibus, quibus ab antiquo easdem tenuerunt et possederunt, ac quodam monte in territorio ville Panyk dicte, exceptis tamen vineis et terris arabilibus in eodem habitis, quem prius, prout tenor litterarum Capituli Scepusiensis predictarum continet eidem ville Panyk reliquissent homines nostri prenotati, pro vsu dicte Montane applicantes, contulimus perpetuo tenere et habere : item preterea quandam viam magnam de Werugh versus Potok transeuntem vsque ad fluuium Bonyna, pro metis et terminis dicte Montane et Ciuitati perpetuo stabilem duximus relinquendam. Quas videlicet villas, viam et silvas ac montem iam dicte nostre Civitati per nos datas, et ad eandem applicatas prefati nostri homines, videlicet Magister Nicolaus et Paulus Plebanus vsui eiusdem Ciuitatis plurimum placidas et necessarias fore, sed eidem absque requisicione Nostre Maiestatis se non presumpsisse dare et assignare, et pro terminis committere, oretenus nobis affirmarunt Datum in Vyssegrad in octacis festi Beati Regis Stephani anno Domini M° CCC° XL° primo.

(1393-ki nádori átiratból).

2) T e l k i b á n y a m i n t ö n á l l ó b á n y a v á r o s. 1344.

Nos Lodouicus Dei gracia Rex Hungarie memorie commendantes tenore presencium significamus quibus expedit vniversis : quod Magister Marinus C o m e s C a m e r e n o s t r e S m o l n i c h y e n s i s, e t V r b e r a r i u s n o s t e r a c R e c t o r C i v i t a t i s n o s t r e Teluky vocate, dilectus nobis et fidelis, vice et nominibus vniuersorum fidelium ciuium et hospitum nostrorum de eadem Teluky ad Nostre Celsitudinis accedens presenciam, exhibuit nobis quasdam litteras patentes Serenissimi Principis domini Karoli olim Incliti Regis Hungarie laudande recordacionis patris nostri, erecciones et circuiciones metarum dicte Ciuitatis Teluky continentes tenoris infrascripti, petens nostram Excellenciam vice et nominibus eorundem fidelium civium et hospitum nostrorum de Teluky prece subiectiua, vt easdem litteras redigendo et pariter approbando de benignitate Regia confirmari facere dignaremur. Quarum tenor talis est :

Nos Karolus stb. (mint 1. c. alatt.)

Nos igitur peticionibus eiusdem Magistri Marini in personis predictorum fidelium ciuium nostrorum de Teluky Nostre porrectis Maiestati jure exposcente inclinati, dictas litteras paternas acceptando, et presentibus de verbo ad verbum inseri faciendo — — — quatenus rite et legitime eedem emanate, et quemadmodum reambulacio et ereccio metarum eiusdem Ciuitatis Teluky iuste facta fore dinoscuntur, in perpetuum valere confirmamus, presencium litterarum nostrarum patrocinio mediante. Presentes autem in formam nostri priuilegij redigi faciemus, dum nobis fuerint roportate. D(atum in Wis) segrad in festo Convers(ationis Beati) Pauli Apostoli anno Domini M⁰ CCC⁰ XL⁰ quarto.

(1393-ki nádori átiratból.)

3. Hunyadi Jánosnak Telkibánya bányavárost tárgyazó adománya a Rozgonyi család számára. 1447.

Nos Johannes de Hunyad nomine et in persona Inclyti Ladislai electi nati quondam domini Alberti Regis Hungariae, ejusdem Regni Gubernator etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod nos debitum, ut decet, habentes respectum ad sinceras fidelitates, et fidelium obsequiorum merita, quae Magnifici Laurentius, Johannes, Renaldus et Oswaldus de Rosgon Regno Hungariae ac Sacrae Coronae ejusdem scilicet, et expost condam Excellentissimis Principibus dominis Sigismundo Romanorum Imperatori, ac Alberto et Ladislao Regibus Hungariae in nonnullis ipsorum arduis negotiis, eorum directioni creditis, praesertim vero praefati Johannes et Rynaldus, in praedierno (így) exercitu contra serenissimum Principem dominum Fridericum Romanorum Regem, Austriaeque et Styriae Ducem ex Universorum Dominorum Praelatorum, Baronum et Regni Nobilium pariformi et concordi voluntate et permissione pro recuperatione Sacrae Regni Coronae et reobtentione Castrorum, oppidorum, et Civitatum in confluiis Regni situatorum per praefatum dominum Fridericum Regem ocsupatorum, et metarum Regni rectificatione ac introductione, praefati Inclyti Ladislai Regis, plurimorum familiarium comitiva stipati, non parcendo personae et rebus ipsorum moto et levato, servitia eidem Regno Hungariae cum amissionibus plurimorum familiarium eorum valde grata exhibuerunt et impenderunt; quorum intuitu volentes ipsis nostram benevolentiam demonstrare favarosam, oppidum Regale Telkybánya vocatum in Comitatu Abauyvariensi habitum, simul cum cunctis utilitatibus et pertinentii quibuslibet, terris arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, sylvis, nemoribus montibus, vallibus,v ineis, vinearumque promonthoriis, aquis, fluvis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis et locis molendinorum, et generaliter quarumlibet utilitatum et pertinentiarum ejusdem integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, sub suis veris metis et antiquis, memoratis Laurentio, Johanni, Renaldo, et Oswaldo ipsorumque haeredibus universis, authoritate Gubernationis nostrae, in quantum ad id admittimur, dedimus, donavimus et contulimus,

imo domus, donamus et conferimus jure perpetuo et irrevocabiliter possidendum, tenendum et habendum salvo jure alieno. Harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in Veteri Buda in festo Beati Gregorii Papae anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo septimo.

(A Rajcsányi-féle kézirati gyjteményből.)

F. Rozsnyóbánya.

1. Brancha Barnabás, az esztergami érsekség jövedelmei kormányzójának bányarendtartása Rozsnyóbánya számára. 14114.

Nos Barnabas Brancha Camerarius Reuerendissimi et Illustrissimi domini Johannis Cardinalis de Aragonia, et Gubernator et Administrator proventuum Archiepiscopatus Ecclesie Strigoniensis omnibus Christi fidelibus presentium notitiam habituris memorie commendamus: Quomodo audita petitione ciuium Ciuitatis Rosnobanya cootra cives et inhabitatores colonos possessionum Nadabolya et Chuchom, super facultate vel prohibitione vendendi vina in predictis possessionibus; audita etiam responsione ciuium ville Nadabolya; auditis etiam propositis per ambas partes, visis et intellectis instrumentis, priuilegiis et litteris utriusque partis, mature examinatis examinandis, de consilio nonnullorum Dominorum de Capitulo, et judicatione, videlicet domini Georgii Prepositi Sancti Georgii de Viridi Campo, Domini Georgii Utriusque Juris Doctoris Rectoris Capelle Beate Virginis Gloriose in lateribus Ecclesie Strigoniensis fundate, Magistri Thome Tharanta Rectoris Capelle Corporis Christi in lateribus eiusdem Ecclesie fundate, domini Ladislai de Doroghaza Protonotarii Regie Maiestatis, et Magistri Valentini Canonici eiusdem Ecclesie Strigoniensis, sententiamus definimus et decernimus sententionaliter in scriptis, dictos ciues de Nadabolya et Chuchom non debere posse vendere vina in dictis possessionibus, et ipsos ciues de Rosnobanya iuste petiisse prohiberi aduersariis ipsorum venditionem vini; quia fere omnibus illis temporibus, quibus in gubernationem huius Alme Ecclesie statuti sumus, non semel sed pluries, et sepe sepius hinc inde super eo, quod ipsi de predictis possessionibus vina propinare, et tabernas tenere non possunt, coram nobis, ut superius declaratum fuit, controuersie et litigiose questiones materiam adeo hinc inde intentauerint, iuxta priuilegia a Reuerendissimis Archiepiscopis Strigoniensibus indulta eisdem predictis ciuibus de Rosnobanya. Quia licet bone memorie Reuerendissimus dominus Johannes concesserit parti aduerse, scilicet ciuibus de Nadabolya venditionem sex vasorum vini: tamen constitit nobis, dictas litteras eisdem concessas fore subreptitias, et per falsi suggestionem obtentas; propterea in eisdem litteris idem Reuerendissimus dominus Johannes habuit respectum ad priuilegia predictorum ciuium de Rosnobanya; tamen nunc multis rationalibus considerationibus attentis, imo quia ex litteris Reueren-

dissimi in Christo patris domini Johannis Archiepiscopi coram nobis pro parte ciuium de Rosnobanya productis comperimus, dictis populis fore seriose prohibitum, quod vina propinare, et tabernas tenere ac ibidem exercere permittere non audeant aliquomodo, secundum quod eorum consuetudo requirebat, nec illa ullatenus voluit reuocari. Cum igitur deceat concessiones et priuilegia Reuerendissimorum dominorum Archiepiscoporum in suo robore conseruare; declaramus, dicta priuilegia suum vigorem pristinum retinere. Vnde his et aliis rationibus animum nostrum mouentibus definimus et determinamus, in dictis possessionibus non posse vendi vina aliqua, sicut in his scriptis sententionaliter superius definiuimus. Statuimus etiam et ordinamus, quod ipsi ciues de Nadabolya et Chuchom admittantur ad labores fodinarum, nec possint sine iusta et rationabili causa prohiberi, quando ex iustis laboribus suis in dictis fodinis exercendis victum ipsi valeant vindicare et amictum. Intellecta etiam questione super mineris inventis vel inveniendis determinamus, quod nullus hominum a modo in antea de Nadabolya et Chuchom audeat portare ipsa minera ad locum aliquem; nisi prius assignauerit Magistro Fodinarum ne per hoc defraudentur iura Archiepiscopalia, et ut etiam lites et contentiones dirimantur. Quodsi aliquis repertus fuerit ipsa minera prius ad domum propriam vel ad locum alium importare; extunc prout exnunc, et exnunc prout extunc volumus ipsum vel ipsos privatum esse ipsis mineris, et quod ad Cameram deferantur Archiepiscopalem. Item super questione inter predictas partes agitata de tertia parte expensarum soluendarum per ipsos ciues de Nadabolya et Chuchom, consideratis utriusque rationibus et ipsa equitate decernimus, et mandamus, quod quandocunque et quotiescunque contigerit, ipsos ciues de predicta Rosnobanya facere aliquas expensas, ad quas ipsi de Nadabolya et Chuchom tenentur contribuere; tertiam partem teneantur ipsi ciues de Rosnobanya ipsis, et eosdem certificare de muneribus subeundis, et die quo debent subire laborem, vel iter arripere ad opera ipsis iniuncta, ut ipsi sint liberi, vel confidere de ipsis in Rosnobanya, vel aliquos de medio ipsorum cum ipsis mittere, ut et ipsi, qui subeunt onera et expensas, intelligant et cognoscant, quam retributionem expensarum debeant adhibere. Quod si aliter per ipsos ciues de Rosnobanya fuerit agitatum; decernimus predictos ciues et hospites de Nadabolya predicta et Chuchom ad nullam expensarum retributionem ullatenus condemnandos. Dignum equidem est, ut quis onera sua intelligat, nec aliquis modo aliquo est compellendus, et invitus dicto alterius compellatur credere, ubi de re pecuniaria et privato commodo questio ventillatur. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum, firmitatemque perpetuam preesentes litteras privilegiales sigillo nostro annulari consignatas eisdem prefatis ciuibus de Rosnobanya duximus concedendas et eorum posteritatibus uniuersis. Datum in castro Strigoniensi feria quinta ante festum Penthecostes anno Domini 1414.

(Hiteles másolat után.)

2. Zsigmond király parancsa, melylyel Rozsnyóbánya városnak régi szabadságai és jogai fenntartását biztositja. 1418.

Sigismundus stb. fideli nostro Stephano de Kanysa alias Janitorum nostrorum Regalium Magistro, Conservatori Archiepiscopatus Strigoniensis s. et gr. Gemebundam querelam pro parte fidelium nostrorum providorum Judicis et Juratorum Civium, monticolarum et tocius Communitatis oppidi prescripti Archiepiscopatus Rosnobanya appellati nobis porrectam accepimus continentem, quomodo ipsi per nonnullos, et signanter Ventheamurer de Noremberga, in eorum antiquis libertatibus, quibus ijdem tempore quondam Reverendissimi in Christo patris domini Johannis Archiepiscopi, fratris videlicet — — — feliciter freti fuissent et gauisi, quibusdam nouitatibus et consuetudinibus introductis plurimum impedirentur, aggrauarentur et perturbarentur; propterea que ipsi in nimiam incidissent paupertatis inopiam, in ipsorum iurium periclitacionem, imo verius Alme Matris Strigoniensis juris destitucionem valde grandem. Supplicatum itaque in personis eorundem Nostre Serenitati extitit, propter grandem et subiectiuam — — — — — ipsis contra premissa per Nostram Maiestatem de condigno remedio prouideri. Et quia nos prefatos ciues et populos de Rosnobanya in suis antiquis libertatibus, graciis et prerogatiuis, et signanter quibus ipsi, vt fertur, tempore prefati quondam domini Johannis Archiepiscopi Strigoniensis gauisi fuissent, illibate decreuimus conseruare; fidelitati vestre firmo nostro Regio mandamus sub edicto, omnino aliter agere nolentes, quatenus agnita premissorum noticia, a modo et in posterum prefatos Judicem, Juratos Ciues et totam Communitatem prescripti oppidi Rosnobanya in pristinis eorundem libertatibus, consuetudinibus, gracijs, indultibus et prerogatiuis, et maxime quibus tempore prefati condam domini Johannis Archiepiscopi fratris vestri freti fuissent et gauisi, contra quoslibet impetitores, et signanter iam fatum Ventheamerer defensandos, conseruandos et manutenendos, vniuersasque siluas et predia intra veras metas prescripti oppidi contentas, ab eodem quodammodo post mortem ipsius condam domini Johannis Archiepiscopi minus iuste et sine lege sequestratas at alienata rectificando viceversa reappropriare debeatis in persona et auctoritate Nostre Regie Maiestatis presentibus vobis in hac parte attributa mediante. Aliud non facturi in premissis, presentes perlectas reddi iubemus presentanti. Datum in Civitate Patauiensi ad Danubium in festo Sancti Thome Apostoli anno Domini 1418. Regnorum nostrorum Hungarie etc. 32. Romanorum vero nono.

(Hiteles másolat után.)

3. Rozsnyóbánya régi bányajogát tárgyazó két nevezetes XV. századi itélet.

IN NOMINE DEI AMEN.

1498.

An dem fünften tag Octobris des hochwirdigen fürsten des Hern Thomas Ertzpischoff zw Gran seinen gnedigen herrn zw wolgefallen vnd zw dinst hab ich Mathias Thengler von lichtenfeld die selbig zeit küniglicher maiestat obrister steyger vnd vnter graff auff der Kremniz ; Auss gescheffttt küniglicher maiestat vnd des grossmechtigen herrn Groff Steffann, die erbern stet für mich gefordert hab her kegen Rossnaw, Vnd do mit sampt yn nun erkanth vnd für vns genomen haben, vnd do manch yrthum zwischen yn vnd den Rossnaweren erstanden ist Auff eyn gut und gepracht haben, Auch alle yrthum vnnd zwitracht der gewercken do selbst zw Rossnaw der pergkwergk erstandenn ist, Noch aller clag vnd antwort, Auch aller vorschreibung vnd vorwillung vnnd gezeugnuss vorhort haben, das wir den ein erbers pergkrecht darüber erkant habenn wie herernach volgeth klerlich alle artickel verschriben vnd pegriffen sind, auch derpey etzliche gemaine artickel der pergwerck haben, wie man die vorleyhen soll vnd ein vutterweiss habenn. Dorumb daz aller gescheffft der menschen werden vorgeen mit hynlauffen der zeith vnd alles das sie mit erbern lewttenn vnd priff vnd sigel Statpücher pestetiget werden ; Auch dasselb mit den erbern steten für genomen haben.

I.

So ist für vns khomen der erber man Merten Thurso mit seynnen gewerckenn, vnd hahen mit vns demüttiglichen fleyss gebeten von eins stollen wegen genant »zw der schmolen farth,« der yn durch eynnen Erbern radt zw Rossnaw verlichen vnd geerbz ist mit allen yren freyheitten vnd mossen wie ein erbstollen von recht haben sol, den wir mit vnsern briffen vnd sigel pestetiget haben yn sullicher pillichkeit, vnnd yr grosse mű darlegen so sy lange zeith gethan haben ; Vnd auch auss grosser erneruug vnd nucz vnd auch ausskomende möcht ein gemeynerer genucz dem durch er recht mag werdenn.

Item Auch hab wir yn denselben genanten stollen Erblich zw getailt mit sullicher vnterscheid wie hernach geschribenn stett.

Auch darumb das sy das wasser gelossen haben, sullen síe das sibend als hoch das wasser gestanden ist vor recht das selbig geben.

Item ist der marschacht Stempel recht gelegeth, so bleibt er dopey ; ist er aber nicht recht, so soll man yn von newes recht legenn vnd die mass von yrem schacht zihenn.

Item das sie nicht tiffer zw gepranchen habenn yrr schacht den yr hangendes auss weist, was dar über ist das soll dem stollen zwkomen mit recht.

Item alle hangende schecht, vnd auch dem gang noch die ausswendig der gewercken lehen sind, sullen gehőren zw dem erbstollen ; zwi-

schen stollen vnd yren obristen schechten ist yemand an yren willen eyn gesessen, der soll abweychenn.

Item durch entpfangene lehen haben sie recht durch zw faren, was sie mit schlegel vnd eysen pegreyffen mögen yn hangend vnd yn ligend vnd vber sich, das gehört den stollen ann.

Item also hoch als das wasser gestanden ist Ee die vonn dem stollen den durchschlag haben gemacht, ist man yn schuldig das sibend zu gebenn mit aller gerechtigkeit durch das ganez gepirg denn gengen noch.

Item ein yczlicher schacht sol pehalden auff das hangend iiij lehenn, auff dem ligend iiij lochter, dem gang noch auff yczliche seitten ein lehenn.

Item yn yren lehen mögen sie geprauchen yn hangenden, yn ligenden dez gang noch vnter sich, vber sich noch ihrem pesten vnd nucz; Vnd so sy mit yrem erbstollenn komen yn frey lehen die vormals nicht mit dem stollen gemorschaid sind, haben sie frey zw hawen noch yrem willenn piss das man mit offnen durchschlag auff sie komen kan; vber das syndt sy dem stollen alle weg das sibend zw geben, als vormals gemelt ist.

Item als die gewerckenn ven dem schacht habenn gedrungen die gewercken von dem stollen, das sy yn halbe wasser kost musten geben; Vnd durch recht nit merer den ein vierteil der kost schuldig werdenn vnd müglich zu gehören wer gewesen mit dem durchschlag piss mann das wasser heth gelossen; Szo aber die gewercken nun von dem stollen dicz wasser haben gelassenn, vnd dardurch grossenn schaden entpfangen; haben wir das durch rechtt gefünden, das sy den gewercken von dem stollen sullen widerkeren eynn viertel der selbigen köst was es gesten würd piss der stollen vnd das gesteg wider gefertiget wirth das geleichen (gestegen) das die stewer stollen pfflichtig sein zo sy nicht erst sein hawen, das sy dem stollen das sibend gebenn.

Item So die gewerckenn von schechten haben yren alten schacht pawhafftig gehaldenn, hab wir erkanth durch recht, das sy dopey pleiben vnnd pehalden werden also ferer als yr lehen aussweissen.

Item hyrumb wir Mathias Thenglerer (igy) von Lichtenfeld küniglicher maiestat obrister steiger mit sampt den e r b e r e n s t e t e n d i e d o g e h ö r e n zw d e m e r b e r e n r e c h t e n a u f f d i e G i l n i c z disse vorgemelten artickel zu artickel pestetigent vnd pestetigenn yn aller krafft vnnd maynnung Eynnes rechten erbstollen noch göttlicher gerechtigkeit der pergrecht, Vnd die vorgemelten gewerckenn »von der schmolen farth« vnvorrucklich dapey zw pehalden. Vnd ob yemand der sachen halbenn alte priff würd auff werffen, die selben kein krafft noch macht habenn, noch yn schedlich sein. Dysz zw grosser sicherheit haben die stat Gilnicz disses priffes auss geschrifft yn yr stat puch haben lossen ein schreibenn, Vnd zu eynner grossen pekentniss hab wir vnser gewaltig sigel anhangen lassen an dissen geschriben briffen.

II.

I t e m e i n a n d e r S a c h. Item M a n i s t vor vns komen der erber man H a n s L a n g mitpurger zw Rossnaw, vnd hat sich peclaget

wy ym sein vorgeschribung Etzlicher möss von den purgerenn von Rosznaw nicht pehalden werer, Auch darpey eyn vorsicherung vnd ein vorwillung, die zwischen ym vnd Hans Herman, Jost Fux vnd Francz Thomaschen wilkür gemacht ist Auch nicht genüglich gehalden haben; Auch hat sich Jost Fux vnd Francz Thomas wilkürlich auff ein ander vorsicherung gezogen die noch der gemacht ist worden; darauff sindt paide tail mechtiglich plibenn Noch sullicher clag vnd antwort Auch aller vorsicherung vnd vor willung die wir grüntlich verstanden vnd vornomen habenn, Auch haben wir alle sachen eigentlich pesichtiget vnd pesehenn. Vnd dar auff erkant habenn noch pergrecht alle artickel als herrnoch folgende ist.

Item die erst grub genant Czyngö ist ym geben mit allen vmbligenden pirgen vnd ertruncken schechten zw seynenn stollen. Darvmb hab wir erkanth, daz pillich Dopey pehaldenn sol werden, vnd über seinen willen nymand ein siczen soll.

Item über das haben die heren des roten Jost Fuchss vnd Francz Thomasch gezogen yre lehen zw dem pütten auss dem schacht her Hans Langen treiber schachtt genant, das den wider recht ist So er meint das ym zw kurcz geschehenn ist, so sol man das auff eynn newes ab messen von des pütten schacht.

Item herr Hans Lang durch vnnocz samköst willen, das die gewercken von dem pütten nicht haben wellen die stolwant treiben des tyfstenn stollen, hat er sein tail yn den pütten auff gesaget vnd auff gelossen das tifste an schaden seiner strassen, die er hat helffen sinckenn. Vber das haben sy die strassen auss gehawen vnd stürczen yr wasser auff Lang Hans stollenn, vnd haben ym sein gerechtigkeit nicht gebenn als sein vorschreibung aussweist die ym die hern Richter vnd purger vorlihenn habenn. Ist erkant, das si sich mit den heren Hans Lang voraynnen vnnd vor genügen; So das nicht geschech, sso soll der richter vnd purger ein recht darvber thun.

Item do sy sind komen ann die morschaid do yr lehen wenden auff dem pütten kegen korel schacht genant, hat herr Hans Lang mit yn wellen faren oder pawen yn freyr lechenn; das hat Jost fux vnd francz Thomasch nicht wellenn thun. Vber das ist herr Hans lang do gewesen vnd hat Corel schachtt hynnop gepawt, vnter welichem schacht sy dieweil ym sein schacht habenn aus gehawen vnd hawen noch hewten tagen. Vmb dise sach hab wir erkanth, das sy sich mit ym sullen richten noch erkantnuss gutter leuth, Das ym ein genügen dar für geschee.

Item hümler stolln spricht hans Donel an, das er ym gegeben sey zw seinnen schacht den er wol villeicht darzw entpffangen hat. Sunder das wir erfarn haben, das er den durch recht nye hat auff geschlagen, Sunder her hans lang leth sich auff seynnen huttman, das er den von dem pergmaister hab entpffangen vnnd den selbigen vngehindert auff richtig vnd redlich als sich gepürt sindt, mit festen geweldiget hat.

Item So wir clag vnnd antwort vnd gezewgnuss gehort haben Ist erkant worden: das der herr hans lang denn stollen mit allen rechten pehelt zw seinen schechten, Darvmb das hans Donel den stollen nicht

entgeneczt hat vnd auff geschlogen hat noch ausweissung der pergkrechten.

Item auch pawt herr Hans Lang eynnen stollen mit nomen koffeiml hynauff yn dy ertrucken pergwergh zw denn kasss schechten vnd anderen vmbligenden schechten vnd gruben, das er claget, das sy ym den stollen nicht wellen erben das den wol müglich ist. Darauff ist zu versehen so got hülff, das herr hans lang dieselbigen gruben trewgen würd noch yrem geschribenn recht, das sie zwischen einander pesünderlich gruben hetten, habenn an anderen enden do auch also vber yn wolden, das wider got vnd rechtt is der pergrechtenn. Ist den herr hans lang pegeren wirt. so sullen sy ym den erben mit sampt den erstickten vnd ertruncken schechtenn; Also erb wir ym ein solichen stollen mit sampt den erstickten vnd ertruncken schechten die zw nüczenn vnd geprauchenn, wie den pergwergk recht ist, vnd ein erbstollen von alters herer habenn soll.

Item hyrumb wir Mathias Thengler von lichtenfeld küniglicher maiestat öbrister steiger mit sampt den erberen steten die do gehören zu dem erberlichen rechten auff der Gilnicz disse vortragene artickel zu artickel pestetigen, vnd pestetigen yn aller krafft vnd maynung eynnes rechten erbstollen, noch götlicher gewonhait der pergrecht, vnd die vorgemelten stollen vnvorrücklich dapey zu halden. Vnd ab ymand der sachen halben alte briff würd auff werffenn, sullen kein krafft noch macht haben noch ym schedlich sein. Des zw einer grossen sicherheit hat die erber stadt Gilnicz disses priffs ein aussgeschrifft yn yr statpuch lassen einschreiben; Vnd zu einer grosser pekentnuss hab wir vnser gewönlich sigel anhengen lassenn an dissen geschriben priffen.

Item die sachen von hans lang stollen hat peschauet der pergkmaister vonn der Kremnitz, vnd Cristan Perner purger von der Gilnicz, Nickel Kün von der Schmölnicz, vnd thaus Caspar Schmid aus dem Newndorff.

Item von den stollen zu der schmolen farth der pergkmaister Thoman köler von der Kremnicz, Der pergkmaister Valtein sturm vnd hans Kraczer purger von der Gilnicz, vnd der pergmaister von der schmölnicz, Der Richter von der Ruda, vnd Thayss Caspar Schmidt purger auss dem Newndorff.

Item in der hümlerer stollen ist gewesen der pergmaister vnd leonhard egrer von der schmölnicz.

(A müncheni királyi könyvtárnak egy 1500-ki kézirati codexéből.)

G. Igló.

Igló bányaváros erdő-rendezése 1416.

Nos Capitulum Ecclesie Beati Martini de Scepus memorie commendantes tenore presencium significamus quibus expedit vniuersis, quod prouidi viri Petrus Judex, Nicolaus Halgas, et alter Nicolaus Fladar dicti Ciues Jurati de Spandorff pro se personaliter, et pro tota Communi-

tate Ciuium et hospitum de eadem ab vna; item Caspar dictur Hulboch Judex, Petrus dictus Gaas et Osualdus Lyndener dictus Jurati Noue Ciuitatis alias Iglo appellate modo simili pro se personalites et Vniuersitate Ciuium suorum de eadem parte ab altera coram nobis personaliter constituti; idem fatus Petrus Judex, Nicolaus Halgas et alter Nicolaus Fladar ciues prenominati de dicta Spandorff in suis et aliorum conciuium suorum de eadem personis confessi extiterunt ministerio vice uocis: quod licet ipsi possessionem Tornalia vocatam in Comitatu Scepusiensi existentem mediantibus aliis litteris nostris priuilegialibus superinde confectis sub metis et limitibus in eisdem contentis, a quondam nobili viro Magistro Jacobo Judice Curie Regie Serenitatis de Stepfalua pro ducentis florenis auri puri et justi ponderis emerint, occupauerint et pro se ipsis statui facere procurauerint: tamen quia propter melius ipsorum commodum et utilitatem, et vt ipsi et ipsorum successores pacis pulchritudine valeant amplexari et se mutuo confoueri, volentes futuris litibus viam precludere, ex induccione et reformatiua composicione ac ordinacione proborum virorum, videlicet Comitis Terrestris de Leutscha, nec non Judicum vigintiquatuor Ciuitatum Terre Scepusiensis, rehabita medietate florenorum praedictorum, veram et directam medietatem siluarum et pertinenciarum eiusdem Ciuitatis Tornalya vocate, cum omnibus vtilitatibus earundem siluarum memoratis Caspar Judici, Petro Gaas et Osualdo Lyndner predictis, ac toti Communitati Ciuium et populorum de prefata Iglo in filios filiorum, heredesque ipsorum et successores jure perpetuo et irreuocabiliter possidendam, tenendam pariter et habendam dedissent, donassent, contulissent es assignassent, ymmo dederunt, donarunt, contulerunt et assignarunt coram nobis; memorati autem Caspar Hulboch Judex, Petrus Gaas et Osualdus Lyndener in aliqualem premissorum recompensam, antelatam possessionem Tornalya vocatam, nec non montem Kotenbergh vocatum, cum terris arabilibus cultis et incultis, rubetis, siluis, aquis et aquarum decursibus, intra metas ipsius possessionis Tornalya infrascriptas contentis; videlicet quod primo incipiendo a prima meta, vbi aqua Lesnicha caderet in fluuium Harnad, et ascendendo nominatum fluuium Lesnicha uersus eandem villam Tornalya, vbi fluuius Poganpataka caderet in aquam Lesnicha circa quandam magnam viam, vbi due mete terree haberentur; et abhinc directe procederet per ipsam viam vsque finem ville eiusdem; abhinc iterum in ipsa via procederet per lapidem in eadem aqua Lesnicha ascendendo montem, et descendendo eundem perueniret ad aquam Bela vocatam, et reflectendo in eadem aqua Bela iret usque dictum fluuium Harnad, vbi dicta aqua Lesnicha intraret Harnad, ad primam scilicet metam; cum omnibus utilitatibus et pertinencijs specialiter, memoratis Petro Judici, Nicolas Halgas, alteri Nicolao Fladar, nec non Vniuersitati Ciuium de ipsa Spandorff modo simili in filios filiorum, heredum suorum per successores jure perpetuo et revocabiliter, iuxta ordinacionem prescriptorum Comitis ac Judicum vigintiquatuor Ciuitatum dicte Terre Scepusiensis possidendem, tenendam et habendam consenserunt, nil juris, proprietatis et dominij sibi et ipsorum heredibus et heredum

successoribus in prefata possessione Tornalya et suis pertinencis in metis preexpressis contentis reseruando, sed totum jus, dominium et peoprietatatem in ipsos Petrum Judicem, Nicolaum Halgas et alterum Nicolaum Fladar et ipsosom successores transferendo, excipiendo se penitus et toto. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes nostras concessimus litteras priuilegiales pendentis et autentici sigilli nostri muninu consignatas. Datum feria sexta proxima post festum Beati Egidij Abbatis anno Domini millesimo quadringentesimo sextodecimo.

(Eredetie bőrhártyán a káptalannok függő pecsétje alatt; az országos levéltár kincstári osztályában.)

II. A hét felsö-magyarországi bányaváros közönsége.

1. A felső-magyarországi bányavidék Zsigmond király korában. 1437.

Nos Sigismundus Dei gracia Romanorum Imperator Semper Augustus, ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. Rex memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit vniuersis: Quod quia fidelis noster Eberhardus Cliber ciuis de Bamberga Nostre Maiestatis familiaris ad specialem Nostre Serenitatis requisicionem et complacenciam duo milia et sexingentos florenos auri tempore summe incumbencie nomine veri mutui, et sub spe restitucionis Maiestati Nostre dedit, concessit et realiter assignauit; ideo Nos tum de rehibicione huiusmodi duorum milium sexingentorum florenorum auri eundem certum reddere volentes et securum, tum eciam de fide et fidelitate, ac solerti et circumspecta procuracione ipsius Eberhardi plene et ex integre confidentes, Castrum nostrum Gelnicz appellatum in Comitatu de Torna habitum, simul cum villis et possessionibus ad idem Castrum spectantibus et pertinere debentibus; item Montanas et Cameras nostras auri et argenti, ac cupri, et aliarum minerarum in Smwlnicz, Gylnicz, Rwda, Telky, Ida, Jazow, Stilbach, Czyrkendorff et Muzay existentes, et ad Cameram nostram Cassouiensem pertinentes, vnacum ipsarum fructibus et prouentibus, vtilitatibusque et pertinencijs earundem quibuslibet, a festo Beate Katherine Virginis et martiris proxime venturo incipiendo vsque ad duorum integrorum immediate post sese consequenter affuturorum annorum perfecta spacia et plenarium exitum prefato Eberhardo duximus impignorandum et obligandas, ymo impignoramus et obligamus, signanter specialiter infrascriptis condicionibus intersertis et declaratis: Quod ipse Eberhardus ipsum Castrum, et Cameras nostras atque Montanas prescriptas vsque prescriptorum duorum annorum exitum singulis annis pro mille et trecentis florenis auri teneat et gubernet, fructusque et prouentus, ac vtilitates eorundem percipiat. Et quod singulis ipsis duobus annis de prouentibus predictarum Montanarum vltra et preter prescriptos mille et trecentos florenos auri in ipsis Montanis prouenientes

pro suo salario annuali ducentos florenos auri habere valeat et pro se recipere ad racionem Nostre Maiestatis; quicquam autem residui vltra ipsos mille et quingentos florenos auri in dictis Montanis in singulis pretactis duobus annis fuerit, et preter hos mille et quingentos florenos auri annotatus Eberhardus perceperit; extunc ipse huiusmodi residuitatem talismodi fructuum fideliter et conscienciose Nostre Maiestati teneatur dare, presentare et amministrare. Casu vero quo pretacte Montane et Camere talem aliunde defectum susciperent; quod annotatus Eberhardus prescriptos duo milia et sexingentos florenos auri, ac predictos quadringentos florenes auri, qui racione sui salarii in ipsis duobus annis modo pretacto ad racionem Nostre Maiestatis debent computari; quorum totalis summa facit florenos tria millia auri, de fructibus et prouentibus ipsarum Montanarum et Camerarum in prescriptis duobus annis excipere non posset et levare, huiusmodi defectum, data et facta de proventibus ex ipsis Montanis per ipsum perceptis sufficienti racione et calculacione comprobare poterit; tunc idem Eberhardus ipsas Montanas per plures annos tamdiu, quousque ipse pretactos duo millia et sexingentos florenos auri, puta pecuniam suam capitalem exceperit et extraxerit, tenere possit et gubernare; et eo casu memoratus Eberhardus vltra huiusmodi capitalem suam pecuniam non plus, nisi singulis annis pretextu sui salarii centum florenos auri habere debebit et pro se recipere, similiter ad racionem Nostre Maiestatis. Assumimus nihilominus nostro et nostrorum successorum, Regum utputa Hungarie nominibus et in personis, quod nos seu ipsi nostri successores Reges predictas Montanas et Castrum a memorato Eberhardo et suis heredibus infra et vsque plenum exitum ac integram explecionem prescriptorum duorum annorum, et tamdiu quousque ipse prenarratos duo millia et sexingentos florenos auri de prouentibus earundem Montanarum et Camerarum exceperit, et plenarie extraxerit, non aufferemus, nec ipsum remouebimus de eisdem quouis modo; sed pocius eum in ipsis protegemus et consernabimum et defendemus, ipsique nostri successores in eisdem tenere, conseruare et defensare debebunt et tenebuntur. Annuimus preterea, vt dum et quandocunque prefatus Eberhardus maluerit, tamdiu quousque ipse pretactam suam capitalem pecuniam, in parte vel in toto de ipsis Montanis excipere non valuerit, prescriptas Montanas et Castrum cum pertinencijs prenominatis, pro huiusmodi sua pecunia non excepta et extracta, quibuscunque fidelibus regnicolis nostris, Regni scilicet Hungarie duntaxat incolis, sub premissis condicionibus et articulis, quibus nos ipsi Eberhardo easdem impignoravimus, arendare valeat atque possit pignori obligare. Ceterum promittimus similiter nostro et predictorum nostrorum successorum Regum nominibus, vt quicquam ad edificacionem et reformacionem Castri nostri predicti prelibatus Eberhardus tempore necessitatis exigentis exposuerit, semper ad racionem Nostre Maiestatis et eorundem nostrorum successorum cedat et computetur. Insuper eciam ad conservacionom dicti Castri nostri Gelnycz singulis annis in Camara salium nostrorum de Debreczen sales ad valorem quingentorum florenorum auri se extendntes, prefato Eberhardo dare

deputauimus et assignare. Vbi autem huiusmodi sales sibi inibi dari non possent; extunc ipse Eberhardus omnes suas expensas opportunas, quas in conservacione ipsius Castri habuerit, et racionabiliter fecerit, de prouentibus predictarum Montanarum pro se excipiat et extrahat. Harum nostrarum, quibus presens sigillum nostrum secretum est appensum, vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Prage in festo Beatorum Simonis et Jude Apostolorum anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo septimo, Regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quinquagessimo primo, Romanorum vigesimo octauo, Bohemie decimo octauo, Imperij vero quinto. Volumus eciam, vt nulle littere nostre per prius vel in futurum in harum contrarium forsitan date vel dande, quibus omnibus quoad premissa censuimus derogare et presentes anteferri, premisse nostre disposicioni et impignoracioni possent et valeant preiudicare, seu quoquo modo repugnare. Datum ut supra.

(Eredetie bőrhártyán, melyről a sárga-ibolyaszinü selyemzsinoron függöttt pecsét elveszett, Körmöczbányaváros levéltárában.)

2. A felső-magyarországi hét bányaváros bányastatutuma, megállapítva Kassán 1487.

Item hernach stehent geschriben die artickel dy dy percksteth peschlossen haben zw Casschaw an sannd Stephans tag prothomartiris zw weynachten Anno 1487.

(1) Was der thun sall dez das vrtheil gesprochen wirth.

Item ab es sach wer, das ynderez einer hiet zu handelenn vor yndertz einer stat, vnd ym eyn vrteil gesprochen und gefunden wirt, vnd yr keynner appelliren würd; So sol der dem daz vrteil zu gesprochen wirt, yn reyssen vnd mühen, vnd die zerung geben pyss die sach ein endt hat vor der stat ader stetenn, do dy sach hyngelegt wyrt.

(2) Eyn beschlissung der erbern steeth.

Item auch haben die steth peschlossenn noch alter gewonheith: Szo die eltist stat peladen liss die anderenn perksteth, vnd nicht gar quemen sunder daz mayst thayl der percksteth; sie mügen peschlissenn, vnnd ordinirenn, was sie der kennen, das sol ganz krafft vnd macht habenn als werden sy all pey eynander gewesenn.

(3) Wen einer ein vrteil straffet was er pussfeldigk yst.

Item auch wen disser löblichen statt rott wurd gerüffenn die andern steht, pesunderlich zwu ader iij, vnd do von yn appellirt vnd geschoben wyrth eyn vrtheil; Szo ist der der das vrtheil strafit vorfallenn eynner yczlichenn stat IX marc denar.

(4) Die ander puss.

Item So vnser stat allein recht syczt, zo ist der appelliret allein IX Mark schuldig zu verphenden.

(5) Wie disse percksteth yren stull haben sollen.

Item noch alter gewonhait vnd gerechtigkeith haben dy schmölniczer dye erste stymme vnnd stelle noch uns; Darnach dy von der Ruda dy dritte; dy von Josza die fyrthe; dy von telken die fünffte; die von Rossnaw die sexte; die von Newndorff dy sibentd.

(6) Item weliche erbere steth alle vns vnd unsern rechten gesworenn haben Ewige vnd vnuorrückliche gehorsamkeith zu halden, als es yn vnserem puch vorgeschribenn steth.

(7) Was ein pergkmaister zu richtenn hath.

Item alle sachen die sich yn zwytracht gebenn zwischen pawlewtten der pergkwergk hat der pergkmaister vber zw richtenn; Sünder ynn schweren sachen sol er sich nicht allein vntter winden, wen das soll geschehenn vor dem roth. Hat aber der pergkmaister, vnd richtet sachen dy wider recht werden; her' pleybeth schuldig deryn, vnd nicht vnser recht, vnd soll nichs vrteilenn an des rotten wissen alleyn yn den nach geschribenn.

(8) Welicher arbeter vmb sein lon clageth.

Item ab ein arbetter claget vmb sein lidlorn, das hat eyn vnterschaid. Peclagz er yn zu grosem feyertag, als Osterenn, Uphingstl, Weynnachten; so soll er ym taiden das er dem arbetter pald genugk soll thün mit pffanden ader mit gelt. Mag er ym nicht genugk thun wen mit pffanden, so mag der arbetter des pffand weitter vorseczenn vmb sein gelt pyss an den dritten tag, vnd den heren des pffanden darauff weyssenn.

(9) Ad Idem.

Item andern schlechten lon tag sol ys auch an den dritten tag mit pffandt ader mit gelt genugk thun. So er ym pffandth gibtt, so sol man das pffandth an dem dritten tag vor den pergkmaister prengen vnnd yn recht darvber thun und helffen.

(10) Was eyn pergkmaister zw richten hath.

Auch solt yr wissenn, das vnser pergkmaister nicht anders zu richten hath allein was pergkwergk an treth; Sünder von köleren, hüttharbetteren, vnd was sunst vnser stath angeth, hat vnser richter mit seynnenn geswornen zu richten.

(11) Von schulth wegenn.

Item noch vnser stath gerechtigkeyth sol der pergkhmaister keyn yn gefencknuss geben vmb schuldt; Sunder was man vindet an farenden gutterenn vnd vnfarenden, peweglich vnd vnpeweglich, mag sich der schuldiger lössen, vnd noch recht genugk thun.

Item was zw peth vnnd zu Tisch gehörth, mag man dem schuldiper nicht nemen.

(12) Wen man Ein erb schaczenn soll.

Item wen ein zu gesprochen an schlechten dingen tagen, das sol jar vnd tag stehen ee es geschaczet werde; Sunder Im täiding hat es recht pyss an den dritten tag; vber den dritten tag mag man es scheczenn.

(13) Von genugk thun der schuldiger.

Item Des gleicben an der pontadig ader pon gericht sol am dritten tag mit pfandt ader mit pffennig eynnen yczlichen zugesprochenn werden genuck zw thunn.

(A müncheni királyi könyvtár egy 1500-ki kézirati codexéből.)

3) Lichtenfeldi Tengler Mátyás királyi bányafőnök határozata a hét felső-magyarországi bányaváros jogi állására nézve. 1494.

Wyr Mathias Tengler von Lichtenfeld kunicklicher Mayestet Oberister Sthayger Im Land czw Vngern vnd vnterkamergroff auf der Kremnitz allen vnd aynen yczlichen von wen dyse kegenwertige pryff werden gelezen, Wunschen wyr hayel yn goth den hernn vnd Pekennen offenlich in dysen pryffen, das fur vns kwmen sayn dy erbern pergchsthet, als Gylnycz mit yren anderen czwgehörenden Stheten, als Schmölnitzen, Rwden, Telken, Jossen, Rosznawen, Newdörffen, vnd haben pegert vnd flayssig gepeten das wyr yn yre Gerechticklichen vnd alte gwte gewonhaythen yrer pergckrechten halber, domit sy von alten czaytten von den hayligen kwnigenn pegenoden vnd pegaben sayn, das man sy vmb Schwlt derer vorlegwng der pergwerig nicht mit der hanth gayt, das yst nicht gefangen secz, peswnder was er an farnder gwttern, peweglich oder vnpeweglich, den schuldigeren nich lassen wyderfaren, noch Awsswayssung yrer gerechtikayth, an Schaden saynen layb wass pergckschult antryfft; Wyr yn dyselbig gerechtikayth wolden krefftigen, vnd mit vnseren pryff vnd sygl pesthetigen. Wyr ansehen swlliche pylliche peth vnd pegobwng von alten kwnigen yrer gerechtikayth an kwnicklicher mayestat krafft vnd macht vnserss amptz; gepytten allen Richtern vnd pergckmaystern, purgern, das yr dy penanten pergsthet yn swllichen sachenn wyder yre gerechtikait nicht wolt pekwmern noch twrfthig sayn, sy auss yrem rechtnn pergckschwlt halben czw czyhen vmb vngwnst vnnd vngenode kunicklicher Mayestat. Czw grösserer sicherhayth haben wyr In dysem pryffe vber yre gerechtikayth mit vnserm sygl lassen pefestigen, vnd zo dyser pryff gelesen werde, zal man den dem czaygunden wyderkeren. Gegeben czw Rossnaw an dem fünften tag des mondes Octobris am Jaar 1494.

(Eredetie Rozsnyóbánya város levéltárában)

4) Gölniczbánya és Szomolnokbánya városoknak folyamodása Miksa királyhoz, melylyel jogaik védelmét és fentartását kérik. 1574.

Allerdurchleuchtigister Groszmechtigister, Vnvberwindtlichster, Kaysser, allergenedigster Herr.

Unser hoch dringender nott vnnd vber die masz grosz beschwerlichenn Vrsachen können Wir armen Inwoner der Zipserchenn Pergkstett Euer Rhö. Kay. Maiestät getrewe Vntherthanen, als Gulnitz vnnd

Schmelnitz, sambt demselben zugethannen dörffern, nit vnderlassen, Euer Rhö. Kay. Maiestät vnserm allergenedigsten Herrn, vorzutragen, in was wolfart vnsere vorfahren gestannden, welches den Konigen von Vngernn vnd der ganczen Kron zu auffnemung Irer Camerguetter, vnd der manschafft im Landt geraichet vnd ersprossen ; vnd wie in grosse armut vnnd nott wir kumen ; welches Euer Rhö. Khay. vnd Kho. Maiestät in irem camerguett zu grossen Abbruch vnd geringerung derselben langet ; vnd wie der alhierig Vmb Kreysz inn so uil grosserer gefahr stet des Erbfeindt des Turckhen halben ; weill die manschafft so gar in abnemen komen, dessen gewisse vnnd grundtliche Vrsachen bitten Wir Euer Rho. Khay. Maiestät wolte solche gnedigliehen zuuernehmen vmbeschwert sein.

Es haben von viels hundert Jahren bis daher die alten Konige von Vngern die alten Berckhstett Gölnitz vnd Schmelnitz, sambt derselben Refier mit sonderlichen notturfftigen Priuilegien versehen vnd begnadet, welche Priuilegien die Rhö. Kay. Maiestat Ferdinandus hochlöblicher gedechtnis Euer Kay. Maiestät geliebter herr vatter, unser allergnedigster herr im 1560. Jahr auffs neue confirmirt vnd bestetigt haben. Gibt auch heutiges tags der augenschein, dass die hohen Pottentaten vieller vrsachen halber die alhiergen alten Pergkhstett vnd derselben Refier mit notturfftigen freyhaitten versehen haben ; die weill sonsten die alhierigen erzt in gemain fast arm vnnd ohne gebrauch derselben gegebnen freyhaitten in den vmgelegnen örttern ohne schaden nit mögen erpaut werden. Aber von der zeit ann do man der Stadt Gelnitz vnd derselben Refier mit Priuilegien zuhilf komen, haben sich allerley ehrliche vnd vornehme Leut von frembden Örttern hieher begeben, Bergckwerck zu pauen, die sonsten in Crakaw, Bressla, Kasha, vnnd anderer ort gewonet, durch welche bey etlichen Bergkwerken auf der Gulnitz, als beim Zigen, Badersperg, hernssbergen, Ziser Perle vnd ander in 3 auch 400 hauer sindt aufgehalten vnd gefurdert worden. Was fur nutzen dem ganczem Landt dadurch ervolgt, auch deme Einkomen der Rho. Khay. Maiestät, ist wol zu erachten. So haben auch dieselben Waltburger mit irem nutz vnnd frumen gehanndelt, den durch die alhierigen Bergkhwerkshandlung sindt erpaut vnd erhalten worden. Die vornembsten heuser in Cascha, Leutsch, vnd ander ort, welche gebaude wir armen Inwoner yeczt vmb vieler vrsachen willen, die hernoch erzehlet werden, vns nit durffen oder kennen vnderstehen zu bauen.

Es haben vnsere Vorfahren eine gebew nahendt bey der Stat Gulnitz gelegen, die Zech genandt, zugerichtet, darauff wir jeczt arbeitten, welches mit geringen vncosten möcht in kurtzer zeit zugericht werden, dass auff eine schicht in 100 hauer anseczen kendten.

Das ander gebeude oder Bergkhwerk, so vnsere vorfahren zugericht, vnd mit einem Stolln in die Zech komen sein, zum Freytegs-Perg genandt, do kandt man auch yeder zeit auf ein schicht in 50 hauer anseczen oder befurdern. Darneben sind auch andere höfliche erpaute Bergwerk, da man auch eine anczall volckhs köndt furdern ; welches Euer Rho. Kay vnnd Königlichen Maiestät allen vmbligenden Stetten, vnd

dem ganzen Landt zu aufnehmung geraichen möcht; so woll als wann denen alhierigen armen Bergstetten von etlich hundert Jaren vnd etlich weniger Zeit beschehen.

Das aber Eur Rho. Khay. vnnd Kho. Maiestät die grundtliche Vrsachen wissen, worumben vnsere vorfahren vnnd viel erliche Leutt sich vnderstanden so stadtlichen Bergckwerkh zu pauen, ist die furnembsten, weill man von den Konigen von Vngern noch notturfft Priuilegien gewest, auch in dem hattert, welchen Euer Rho. Kay. vnd Kho. Maiestat vorfarn die Konige von Vngern vns vnd der Refier zu geben, welcher sich anhebt, vnnd gehet von Weg Duhrin biss auf das haus Ainsiedl, von dannen auff den Ochssen Perg, von Ochssen Perg biss auf das Wasser Schmolnicz, von dannen biss vnderhalb des hamers bey Dohrer, alsdan gen Falckenseiffen, von dannen auf den Perg Tchinckho, von dannen aff die Mautt gen Kolssdorft; auf denselben vns geben hottert mit ordentlichen Freythumben. Ein yeder hat frey macht gehabt auff genge zue schurffen vnd zu bauen; daher imer einguttes Bergkwerckh noch dem andern ist erbaut vnd zugericht worden.

Zu diesem ist auch durch die Könige von Vngern vnd der Rhö. Kay. Maiestät Ferdinando hochloblicher gedechtnis vnsern allergnedigsten hern frey geben vnd zugelassen worden ahn allen ortten allerley holcz vnd wasser zu befurderung der Bergwerkh zu gebrauchen vnnd allen vmbliegenden dorffern verbotten, das sie in holcz vnd Wasser nichts sollen furnehmen,das dem Bergwerkh zu nochteill geraihen möcht.

Auch ist uns vermöge vnser gegeben Priuilegia bewilligt worden, das auf der Gilnicz ein Eissenhamer gemainer Stadt vnd dem Berghwerkh zum besten sol vnd möge gebaut werden. Entkegen soll aber in diesem hattert kain ander Eissenhamar aufgericht oder paut werden, Weil die Eissenhamer in holcz vnd Walden den bergkhwerkh zu grossen schaden gelangen.

Es haben auch die Rho. Kay. Maiestät hochloblichen gedechtnis vnd ihre Vorfahren denn Bergkhwerckhen zu hilf die Stadt Gelnicz priuilegirt, vnd den vmbliegenden dörffern beuohlen, das sie alle gaben gottes, so sie auff dem Felde erpauen vnd erzeugen, nirgents anders wo sullen verkauffen oder verfuhren, ohne auff die Gelnicz. Es soll in den vmbliegenden Dörffern nirgents kain wochen Margk gehalten werden, auch weder Wein, oder bier vmbs gelt aussgeben, kein brott feill backhen, Fleich schlachten, vnd dergleichen nit gestattet werden, allein auff der Gelnicz soll frey sein zu kauffen vnd zuuerkauffen. Zu befurderung aber aller notturfft bey denn Berkhwerkhen haben auch die Rho. kay. Maiestat hochloblicher gedechtnis die Bergstatt Gelnicz befreiet, das alle Wahren, so durch kaufmannschafft vnd anderer gelehenheit durch die alhierigen Inwohner gefurt oder hieher gebracht werden, auff wasser oder Landt sollen frey sein aller Zoll, mautten vnd dreissigisten.

Damit aber diese vorgeschriebene begnadungen der alten Konige, welche die Rho. Kay Maiestät vnser allergenedigster herr hochloblicher gedechtnis confirmirt haben, mogen ordentlich regirt vnd erhalten wer-

den ; so haben vns die Rho. Kay Maiestät auch mit geben, das wir nach altem gebrauch vnnd ordnung als Bergsacchen, Malafichandl, schultsachen, vnnd was sich mehr in vnsern hatterten zutragen möcht, judiciren vnnd vrtheillen mögen. Zu welchen Rechten auch die andern Pergstett, als Schmelnicz, Rubania, Jossa, Rossenau, Dalkabania vnd Neudorff, souil die Percksachen belangen, geschworen haben, vnserm Berckrechten sich gemess zu halten, Ire Appellation auf die Gilnicz vorabschiden, vnnd den alhierigen Bergrechten ad perpetuam memoriam ain billichem gehorsam geleisten.

Es vermögen auch vnsere Priuilegien, das die vmbligendt dorffer, als Krompach, Horffen, Socklsdorff, Jecklsdorff, Sandt Margretten, Volckmair, Kaischdorff, Preckendorff, Hanczmansdorff, Ainsiedl vnd Schwedler durch ire Richter unnd Rathsgeschwornen vber 16 denar nit judiciren oder vrtheilen sollen, sondern sollen sich mit allen sachen die vber 16 denar Hungrisch antreffen, zu vnsern Rechten halten, vnd derselben nach gemess verhalten.

Das auch die Kirchen auf der Gulnicz vnd derselben cristliche ordnung vnd gebreuche durch gelerte vnd cristliche Personen mögen erhalten werden, dadurch Gottes Ehre gemehret, sein heiliges Gotlichs wort gepredigt werde; so haben die vmb liegenden Dörffer dem Pfarherr zu Gölnicz zu seiner vnterhaltung ein ordentliche beysteur gethan, wie dan biss dato noch von etlichen geschehen beschehen, denen der Pfarrer daselbs mit Reichung der heiligen sacrament, vnd vnderrichtung Gottliches worts gedienet.

Die weill die Alten Konige, auch die Rhö. Kay. Maiestät Ferdinandus vnser allergenedigster Herr hochloblicher gedechtnis den Bergstetten Gelnicz vnd Schmelnicz, so reichlich mit Priuilegien versehen, so haben auch die Inwoner derselben in der hochsten nott der Könige vnd des Landts alle trewe vnd gute willigkait yederzeit gethan ; als zu der Zeit als man zelt 1527. Jar, do fast das ganze Landt der Rho. Kay. Maiestät Ferdinando vnserm allergnedigsten (herrn) hochloblicher gedechtnis ab, vnd dem Janusch Wayda zu gefallen ; auch Zipser hauss, vnd das Schloss auf der Gelnicz, auch die herschafft Reichenaw durch des Waida Obersten besezt gewest ; gleichwoll haben die Bergstedt Gölnicz vnd Schmolnicz , vnd dieselben Inwohner bestendig bey der Rhö. Kay. Maiestat mit trewen gehalten , derwegen der Trentschin Mickloseh mit gewalt die Stad Gelnicz vberzogen , mit welchen inwonern von der Gelnicz ein harte Veltschlacht gethan , haben auch des Feindes gewalt erlegt vnd abgetriben, den Hauptman von Golnitzer schloss gefangen enthaupt, vnd das schloss auf der Gulnicz mit hilfe vnd Rathe der andern Stette, so der Kay. Maiestät trew gewest, eingenomen vnd zerbrochen. Hernach im 1556. Jar, als Georg Bebeck von der Rhö. Kay. Maiestät abgefallen, vnd den vmliegenden Kreiss bezwungen, das sie Ime zinszbar vnd vnterthan sein mussen. Obgleich solches den von der Golnicz auch vilsmal ist zugemuttet worden, haben sie doch auch zu der zeit kainswegs ihre trew von der Rhö. Kay. Maiestät wenden wollen.

Derwegen der Bebeckh sie mit gewaltiger macht vberczogen, welchem sie souill moglichen gewest, wiederstant; doch leczlichen hat der Bebeckh die von der Gelnicz vberwunden, vill ehrlichen leut gefangen vnd weggefurt, auch die Stadt geplundert, dadurch die Stadt in grossen verderben komen, vill armen Witwen vnd Wayssen verblieben.

Das aber die alte Bergstat Gelnicz Schmelnicz, auch die andern flecken so in deme hattert gelegen, in so gross abnemen komen, vnd fast alle ding in das ensserst verderben geratten, an hab vnd gut, auch an der Manschafft, dieselben Vrsachen wollen wir zum teill Euer Rhö. Kay. Maiestät unserem allergnedigsten herrn mit kurzen wortten furtragen; bitten vnterthenig Euer Rhö. Kay. Maiestät wellen dieselbigen genediglichen anhören.

Erstlichen ist vns durch die Herrschafft Reichenauw, oder derselben Inhaber, ohn alle billiche recht entzogen vnd entwendet das geburg gegen dem dorff Hoeffen gelegen; da vnsere vorfahren vill gutter Berghwerckh erweckt vnd gebauet haben. Auch noch hentig tag wurden durch vnsere mitwoner vnd andre leut daselbst etliche höfliche gebeude oder Bergkwerg gebauet werden; so aber Imandt sich vnderfangen, dem Rechten ordentlichen Bergkrechten noch auf der Gulnicz ein Bergkwerckh entpfahen oder gemuettet: so werden dieselben Bergleut durch die Herschafft Reichenaw mit gewalt abgetribenn; dardurch in derselben Refier auf heutigen tag vill gutter Bergkwerch vngepaut pleiben, der Rhö. Kay. Maiestät, der Statt Gelnicz vnd dem ganczen Land zu grossen schaden.

Vonn Hanss Ainsiedl bis auf den Ochsen Perg in derselben Refier vnderhalben dem Ochsenberg, sonderlich auf der Stillbach, vnd an Alten Wasser in Schnellenseiffen haben unsere vorfahren vill stadtlicher Bergwerckh gebauet, Silber vnd Kupfer Erzt, auch goldige spiss vnnd genge gehauen. Daselbst konde noch heutigen teg ein stadtliche Manschafft mit nucz vnderhalten werden; welches aber nun ein lange Zeit durch das Schloss Crassnahue vnd derselben Inhaber verhindert werden, den bey Zeitten des Franz vnd Georg Bebeckhe vill hauer auf den Bergwerckhen, die köler im Walde, die Arbeitter in den Schmelzhuetten ermordet, gefangen vnd gepeiniget worden. Vnd bey vnser Zeitten, seider das Schloss Crassnahue in Euer Rhö. Kay. Maiestät gewalt kamen, haben Euer Rhö. Kay. Maiestät Hauptleut gleichsfall die Bergleut derselben ort auf der Stillbach abgetriben vnd gefenglichen einzogen, wieuil das Euer Rhö. Kay. Maiestät vnnd dem ganczem landt zu schaden geraicht, auch die Manschafft gemindert wirde, haben Euer Rhö. Kay. Maiestät gnediglichen zu betrachten.

Vom Ochsenberg gegen dem Wasser Schmelnicz vnd gegen dem Eissenhamer bey Durne, do man zur notturfft der Berghandlung auf der Schmelnicz an etlichen ortten heu vnd futterey vor die Ross machen soll: da haben di Bebecke ein wollochisch dorff gepaut, welches in walden vnd wisen grossen schaden gethan vnd noch teglichen thúett. Es haben auch die von Crassnahue fast die allernahesten Wissen bey der Schmolnicz gelegen, mit gewalt einzogen, doruber vill frome leutte ermordet vnd erschlagen worden.

Auch ist oberhalb Durne gegen der Schmelnicz ein geburg der Neuffang genandt, auf vnserm hattert gelegen, da vnsere Vorfahren auch statliche gebende getriben, vnd reich Silber Erzt gehauen worden, wehr auch da hetlich guetter nucz zu schaffen, vnd ist inn vnseren hottert dem gepurg gleich so gewaltig mit Stollen erbaut, als der Neufang. Aber die Bebeckhen haben oftmals die hauer von der arbaitt vertriebenn, die gapel vnnd schecht eingehauen, vnd mit gewaltiger handt verhindert. Gleichsfall ist auch diese zeit her von Euer Rhö. Kay. Maiestät Hauptleuten von Crassnahue beschehen; obgleich der wollgeborne herr Stanizaus Turso, vnser Erb- vnd grundtherr seine Wollgeborne genaden sich mit Eurer Rhö. Kay. Maiestät vnserm allergnedigsten herrn verglichen, biss zum ausstrag der Sachen, das vnser gnediger herr von S. G. und vnserm aignen hottert Euer Rhö. Kay. Maiestät vnserm allergnedigsten herrn Jahrlichen 40 fl. geben soll, das wir vnnd alle vntherthanen vnsers gnedigen herrn die streitigen hottert gen Crassnahue ruhig vnd friedlichen, ohne alle verhinderung gebrauchen und genussen sollen; gleichwoll sein vill verhinderung durch die Ambtleut vnn vntherthannen von Crassnahue erfolgt, das man vns auf demselben velt gebunden vber den Sontag, oder in vnsern abwessen die haspell vber den schachten eingehauen, auch die schacht verspeigelt, vnd dergleichen scheden gethan, das wir als jecziger Zeit arme leut vns in dise vnruhige Arbeitten nit begeben durffen.

Auch ist ein dorff in vnserm hottert gelegen, der Stoss genandt, welchem die herrschafft von Thorna in walden, wissen vnd andern villfeltigen schaden vnd Abbruch auf vnserm hottert thun, dadurch die Eissenhamerr daselbst bein Rost gelegen zu boden gehen vnd in abfal komen, das sich nun niemandt dieselben zu furdern vnderstehen will. Auch von wegen der zugefuegten beschwär von der herrschafft Torna villerley Bergkwerckh in derselben Refier vngebauet liegen bleiben.

In der Reffier von Durne gegen dem Falckenseiffen ist ein geburg, der Ainhorn genant, auf welchem gar statliche vnd furnehme gebeude vnd Bergkhwerch, da eine zimlich manschafft auf heutigen tag mit allem willen begertten zu bauen, vnder denen ist ein Bergwergkh, do auf ein schicht inn 25 hauer mochten anfahren; welche gebeude, ob sie woll in vnsern hottert gelegen, der jezig Bischof von Josse mit vnbilliger gewalt verhindert, vnd vns den hottert begert abzuzihen. Obwoll vnser gnediger herr herr Stanizlaus Thurso gegen dem Bischof sich erklärt, er soll dem gemeinem nucz vnnd die Bergleutt nit verhindern, sondern aufrecht lassen arbaittenn, es soll auch die vrbar, biss zu ausstrag der sachen, aufrecht geschutt verden, das dan alle recht mit gaben vnd erfodern: so hat der Bischof noch biss auf heuttigen tag wider recht vnd billigkait die arbaitt vnd gemainen nuczen verhinden.

Auch sein gegen dem Valckhenseiffen von vnsern Vorfarn vill statliche Bergwerg gebauet worden; mittlerweill auch noch beschehen möcht: daselbsten die Stat Cascha ohne alles gerechtigkeit vns die Zeit vber im Walde grossen schaden gethan.

Vom Falckenseiffen gegen den Tschincko sind nahendt beim Cascher Hamer auff vnserm hottert goltgeng gesucht worden, es seindt arbeiter oder schirffer also balt von dem Ambtman von Reichenaw abgetriben worden vnd verjagt, gleichsfall möchten noch mehr Bergwerck auffgerichtet werden, do der von Reichenaw nit in vnsern hottert eingrieffen.

Auch hat der yeczig Ambtman auf Reichenaw Daniell Gundlfinger an yeczt bemelter stell ein glasshutten gebauet, welche doch an kainem Ort bey Berckhwerkhen gestattet wirdt; weill vill holz den Bergkhwerkhen zu schaden verprent wirdt.

Es hat auch bemelter Gundlfinger Ambtman zu Reichenaw dise Zeit herr auff vnserm hottert gegen den Cascher hamer die hohen Walde, so man zu Kolung mag verbrauchen, vber die massen durch seine Walachen one not vnd billich vrsachen dermassen vmbhauen vnd verderben lassen, dergleichen nit palt geschehen werde.

Es hat bemelter Ambtmann zu Reichenaw diese zwey Jahr her aut vnserm hottert inn vnsern Walden eine grosse anczall holcz lassen hauen vnnd nach Cascha verkaufft.

Es haben auch die Ambleut von Reichenaw mit vnbillicher gewalt die Waltburger zu Gelnicz in kollungen, so auf vnsern hottert vnd gar nahent bey der Gulnicz gelegen, das man einen tag 4 fur der koll zur hutten bringen möge, verhindert vnd obgetriben, vnd in der Refier mit gewolt die zigen von Reichenaw auf vnsern hottert treiben vnd hutten lassen, damit unsere Walte allenthalben verderbt werden.

Vonn Tsching gegen der Mautt zu Kalssdorff ist ein geburg der Hauerschilt genandt, aldo ein guttes Kupffer Bergwerckh ist, von welchem die Ambtleut von Reichnaw die arbeitter abgetriben vnd gefangen, weg gefurt, dadurch dasselb gebeude noch biss heutigen tag ligen bleibt, da doch noch yeczt Bergkleute gerne bauen wurden, so wie von der herrschaft Reichnaw vnsern hottert daselbst vermoge der gegebeneu Priuilegia vnuerhindert gebrauchen möchten.

Souil den Eissenhamer auf der Gulnicz belanget, welchen dif alten Konige zu bauen bewilliget, das auch in vnsern hattert kein Eissenhamer mehr solt gestat werden zu bauen: so hat aber die herrschaffe von Reichnaw sich vnderstanden, inn vnsern hattert bey der Crompacherpaüt vnd aufgerichtet drey Eissenhemer, zu Volckhmer zwen eissenhamer, durch welche hemer die Walt dermassen abgehauen vnd verkollet, das obgleich Berckwerckh zu pauen furgenomen wurden, so wurden dieselben holz vnd kholl halben schwerlichen erbaut werden.

Auch haben die Edlleut von Jecklsdorff, so mit irenn dorffern inn vnsern hattert ligen, ein Eisenhamer aufgerichtet, damit man gleichsfal, wie bey andern, grossen schaden thut. Haben auch zu denselben hamer in vnserm Wasser ein Wahr schwelle gemacht, mit welchem vns die alten gewenlichen weg verhindert werden, das man oftmals im Jahr durch aufschwellung des Wassers auf die Gelnicz von denselben ortten nit komen khan.

Der Eissenhamer auf der Gulnicz, welchen mit bewilligung der Rö. Khay. Maiestät den Pergwerken zum besten ist aufgericht, der muss jecziger Zeit gar feyern, vnd wirt nit dorinnen gearbaitt; da die herrschafft von Reichnaw die Bergwerg, dorinnen man Eissenerzt hauet oder gewinen khan, der Queckberg genant, vnd zu vnserm hamer gebraucht werden, dasselb geburg haben die Ambtleut von Reichnaw mit vnbillicher gewalt vnder sich geezogen, das die Besteller oder hamermeister auff der Golnicz Irr aigne erbautte Eissenbergwerckh mit friden nit geniessen mögen. Insonderheit hatt sich Daniell Gundlfinger jecziger Ambtman auff Reichnaw vnderstanden vor zwey Jahren wieder alle Landt- vnd Bergrecht dem hamer Maister von der Gulnicz, das gewonen Eissenerzt von seinem aigen Bergkwerke mit gewalt ohne vorwissen aller gericht, one anczaigung ainicziger beschwär, hinweggefurt; das erzt so er nit hat weither konnen furen, hat ins Bergkwerkh gesturczt, den haspel vber den schacht eingehauen, vnd in schecht geworffen, vnd sonsten alles pollirt vnd verderbt, was er in Eill aus bessen vorseczlichen willen thun konnen. Ist auch in aigner Person aldo gewest, vnd seine aigne hende zu nerderben angelegt.

Auch ist auf dem bemelten Queckberg ein Quecksilbererzt gefonden, vnd ein Zeit lang von den Inwohnern zur Gelnicz gebaut worden, aldo wir auch noch heutiges tages vnsern nucz wissen zu schaffen. Aber die herrschafft von Reichnaw hat die unsern Inwoner von dieser arbeitt abgetrieben. vnd mit vnbillicher gewalt vnder sich geezogen.

Demnach auch vnsere Priuilegien in sich haben, das man niergendt in unserm hattert sol ainczigen freien Margt halten ohne allein in der Stat Gelnicz vnd Schmolnicz, dodurch wir vnsern Aufenthalt gehabt, vnd die Pergwerckh desto mehr konnen erpauen: hat sich die Herrschafft Reichnaw vnderstanden, haben in der Krumpach ein freyen wochenmarkht, auch Jormarckt aufgericht. Es haben sich auch die umb liegenden Dörffer vnterstanden, wieder unsere Freyheitten Wein zu schenckhen, Pier zu machen, brott zu backen, Fleisch zu schlochten; nicht allain, das sie hieher nicht zu margt bringen, wie sie schuldig zu thun wehren, sondern halten andere von weitten Dörffern bey sich auf, das sie vns nichts zufuren; kaufen und verkauffen auf den Dorffern noch irem gefallen, dadurch die Waldburger sonderlichen in grossen schaden komen, das sie mit Insslet vnnd Eissen hoch beschwert, vnnd im Kauff hoch vberseczt werden, weill sie alle dingt zu Notturff der Bergwerckh von andern orten herzubringen vnd hollen mussen. Demnach wir auch Priuilegia, das die Innwoner der Berg-Statt Golnitz vnnd Schmolnicz in Dreissigsten, allen Mautten, mit ihren Personen, hab vnd gutter, sollen frey passieren ohne alle Verhinderung: solche freiheitten hat man vnsern Inwohnern wider in Eur. Rhö. Kay. Maiestät, auch in andere herschafften Dreissigst, Zollen vnd trucken, Mautten nit gehalten, oder passieren lassen; wass das denn Berkstetten fur schaden vnnd beschwer gebracht, ist leichlichen abzunehmen.

Es habenn sich die Vorfahren der vmbliegenden Dörffer in Berck-

sachen vnd andern forfallenden sachen yeder Zeit sich mit Embpfahung der Berghwerck dem Rechten vnserer Bergkhgerechtigkaitt nach gemess nach verhalten. Dagegen die von der Krompach vor wenig Jahren sich vnderstanden, ein Bergmeister aufgeworffen vnd geordnet, verleihen ihnen selbst Bergwerckh auf unserm hattert, entschlagen sich alle ding vom vnseren rechten, das vns die Rhö. Kay. Maiestät verlihen vnd confirmirt; sondern gebrauchen sich in allen dingen vnbillicher gewalt vnd Recht in Perksachen, Malefichandeln, vnd schult sachen, dadurch vill sachen, die gemainen nucz Betreffendt, verhindert werden, vnd mancherley beschwär erfolgen.

Dergleichen haben auch die andern Dörffer, so in vnserm hattert gelegen sein, als Volckmair, Margretthe, Jecksdorff, Hoefe, Sacklsdorff, sich von vnsern Rechten abezogen, haben nach irem eigen vernehmen gericht geordnet, vnd judiciren nit allein vber 16 denar, wie vnsere Priuilegien vermögen, sondern nach irem willen.

Hieuorn ist bemeldet, das die vmbliegenden Dörffer auf vnserm hattert, zu der Kirchen auf der Gilnicz dem Pfarrer zue Vnterhaltnug eine steuer geben haben, als die von Hoefe 256 den. Hungrisch; die von Salcksdorff den Zehenden von allem getreide. Nun hat sich das Dorf Hoeffen von der Kirchen zu Golnicz allerding abezogen, giebt auch das verordnete gelt nit zw vnderhaltung des Pfahrhern. Denen von Sockhdorff hatt der Pfarrer von der Gelnicz biss da hier bei der Kirchen gedienet; gleich woll hat der Gundlfinger Ambtman zu Reichnaw das verschienen Jahr den Zehenden mehr den halben taill entzogen, vnd zu seiner oder seines herrn Notturfft einführen lassen wieder der Inwoner zu Sacklsdorff willen vnd alte gewonheittt, da die von Sacklsdorff ihre, vnnd ihrer Vetter, vnnd Vorfahren begrebnis auf der Gilnicz gehabt, biss auf heutigen tag. Do auch die herrschafft von Reichnaw den Zehenden zu Sacklsdorff der Kirchen zur Golnicz solt ferner abzihen, da wurden die von der Gulnicz one sondere grosse beschwer ein gelertten Pfarrher bey der Kirchen vnderhalten khonnen.

Durch diese vorerzelte grosse Vnnbillichen beschwerungen, das vns die gegebnen freyheitten nit gehalten, vnnd vnssere greuczen oder hattert teglichen entzogen vnd abgedrungen werden, seindt wir armen Inwohner der alten Pergstatt Gollnicz vnd Schmolnicz in gross armut komen, das wir vnseren Erb- vnd grundtherren Herrn Stanizlaw Thursoni die geburlichen Rendt vnd Zinsen nit mehr zu geben vermögen, wie wir solchen Zinsen vnsern gnedigen herrn diese Jahr ein zimlich gelt schuldig verbliben seindt, da vns nit geholfen, vnd wirr zu dem gebrauch vnserer Priuilegien vnd unseres hatters nit komen: so werden wir vns durch Bergkwerck pauen oder dergleichen Narung vns alhier nit erhalten konnen, sondern werden vns von dannen begeben mussen. Die weil vns woll wissent, das vnser gnediger herr an mehrley ortten nach ordentlichen gebrauch oder Rechten nun etlich Jahr daher vnsere gerechtigkeit wieder zue recht bringen, in Rechten schwebet vnd von vnssert wegen inn deme gar keinen Vncosten vnd muhe gesparrt; das aber die sa-

chen in rechten so lange aussgeezogen werden, ist vns die vrsachen vnwissent. Wirr aber sindt durch verlengerung der recht vnnd der vnbilligen gewalt, das vns vnd vnsern gnedigen Obrigkeit von der Nachbarschafft entstanden, in das eusserste Verderben komen.

Wir haben Euerer Rhö. Kay. Maiestät, allergenedigster herr nächst hieher verordnetten Commissarien, so im November in der Refier gewest, auch vnsere grosse beschwer schriflichen vorgetragen, vnsre habende gerechtigkeit vorgelegt, das meiste auch so vns beschwerlichen vorkomen, augenscheinlich dargethan vnd bewisen mit höchster bitt, Euer k. Maiestät solchs vorzutragenn. Weill sich aber die beschwer teglichen mehren, vnd wir armen Eur Rho. Kay. Maiestät getrewe vnterthanen auch nun von tag zu tag inn grosser gefahr des Turcken halben wohnen, das wir vns schon tag vnd nacht vorwahen mussen, weill die Manschafft so schwach bein vns; weill aber bein vns noch kain mangel ist, Gott dem herrn sey Lob, das nit Arczt gehauen und ein stadtliche Mannschafft möchte erhalten, auch alle sachen könden zue recht gebracht werden, do wir nur vnsere Priuilegien in vorigen gebrauch, vnd vnseren hattert vermöge vnseren Priuilegien ruhig von der Nachbarschafft vnd vnuerhindert gebrauchen mochten: so bitten wir Eure Rhö. Kay. Maiestät vnd Kho. Maiestät vnseren allergnedigsten herrn vmb Gottes willen, Euer Kay. vnd Kö. Maiestät wollen in diesen vnseren grossen vnd ferner vnträglichen beschwerungen ein gnedigs einsehen haben, damit wir nit gedrungen werden, die alten BergStatt Gelnicz vnd Schmelnicz vnd die Refier zuuerlassen, den Wallachen der vnruchen Nachbarschafft ein freyen trib iren Vieh zu lassen, welche nit allein der vmliegende Nachbarschafft vor den Thurckhen wurden bedrengen, als wie bissher gethan; sondern es wurden die Mortuloscen vnd Turckhen auch palt ihren freien Pass in dem Geburg haben, denn ganzen Zipss zu grosser beschwär vnd gefahr: wollen vns genczlichen versehen, Euhre Rhö. Kay. Maiestät werden auff vnser kläglichs ansuchen genedigst einsehen habe, damit vnsere vorgeseczten Obrigkeitten den herrn Tursonen vnd uns Euhrer Kay. Maiestät getreuen Vnterthanen in den schwebenden Rechtssachen schleinige Gerechtigkeit erfolge, oder wie vns in andere wege mochte geholffen werden. Wir wollen vns auch jeder Zeit gegen Euhre Rhö. Kay. Maiestät vnd Khö. Maiestät vnsren allergnedigsten herrn als frome vnd getrew vnterthanen mit leib vnd gutt gehorsam befinden lassen. Der Allmechtige Barmherczige Gott wolle Eure Rho. Kay. Maiestät sambt derserben landen vnd leutten zu langwirigen Zeitten in fridlichere vnd Glückseligen Regiment erhalten. Geben auff der alten BergStatt Golnicz den 24. Februarij im 1574. Jahr noch der geburt Cristi vnsers Erlossers vnd Seligmachers.

(L. S.)	(L. S.)
Richter, Bergmaister vnd Rattgeschworne der alten Bergek Statt Gulnicz.	Richter, Bergmaister vnd Geschworne(r) Ratt der Bergek-Statt Schmelnicz.

(Eredetie papiron az országos levéltár kincstári osztályában.)

V. Okmányok a Tiszamellék bányászatának történetéhez.

1. A Csetneki család bányászati jogosítványai.

a) Nos Capitulum Ecclesie Agriensis damus pro memoria, quod Nicolaus filius Egidij de Kalno pro Michaele filio Akus de Chytnuk nostram personaliter adeundo presenciam per modum protestacionis nobis curauit significare, quod Georgius et Petrus filij Nicolai Rufi, Georgius filius Nicolai dicti Kun, et Ladislaus filius Ladislai proximi eiusdem Mychaelis de predicta Chytnuk prouentus quarundam domorum fabrilium wlgo hamor nominatarum sub forma concordie, non eternaliter sed temporaliter, tacite et oculte inter se diuisissent; in quibus jus eiusdem Michaelis occultare niterentur in suum grande preiudicium ac derogamen. Quamobrem dictus Mychael dominus suus, ne per taciturnitatem jus eiusdem in dictis domibus periclitaretur, prescriptos proximos suos ab occupacione et percepcione jurium suorum in dictis domibus habitorum prohibuit, et facta dicta prohibicione memoratus Nicolaus filius Egidij in persona eiusdem Mychaelis domini sui prohibuit et inhibuit coram nobis. Datum feria tercia proxima post festum Passce Domini anno eiusdem M° CCC° LXX°.

(Eredetie papiron az országos levéltár kincstári osztályában.)

b) Nos Mathias stb. quod nos tum ad humillime supplicacionis instanciam fidelis nostri nobilis Johannis de Csetnek, in sua ac Ladislai et Nicolai fratrum eiusdem carnalium de eadem personis, Nostre propterea porrecte Maiestati, tum eciam consideratis multimodis seruicijs eorundem, que ipsi primum Illustri domine Elisabeth genitrici nostre carissime, tandemque Nostre Maiestati iuxta ipsorum possibilitatis exigenciam exhibuerunt: id ex gracia speciali, Nostreque Regie potestatis plenitudine duximus annuendum et concedendum, vt ipsi vbicunque in pertinencijs et promontorijs possessionum ipsorum Dobschina in Geomeoriensi, Marthony in de Thorna, et Zalona vocitatarum in Borschodiensi Comitatibus existencium habitis, fodinas seu mineras auri, argenti, cupri, aliorumque cuiusuis generis metallorum indagari seu invenire, reperireque et aperire potuerint, easdem operari, colique et laborari facere, lucrumque exinde proveniens ipsi heredesque eorundem et posteritates vniuerse perpetuis semper successiuis temporibus vniuersis percipere valeant atque possint ex presenti nostra annuencia et concessione speciali, saluis nostris iuribus et prouentibus de huiusmodi mineris more solito debentibus, que et quos per eosdem semper de anno in annum Nobis ac Fisco nostro Regio, et ad Cameram nostram Regalem dari volumus et administrari, immo annuimus et concedimus presencium per vigorem. Quocirca vobis fidelibus nostris vniuersis et singulis Prelatis, Baronibus, Castellanis, Nobilibus; item Comitibus vel Vicecomitibus et Judicibus Nobilium prescriptorum Comitatuum harum serie firmiter precipimus et

mandamus, quatenus dum et quando memorati Johannes, Ladislaus et Nicolaus de dicta Csetnek mineras auri, argenti, cupri, et alterius cuiusvis metalli, in territoriis et tenutis possessionum ipsorum predictarum reperire, invenire et inquirere voluerint, ipsas eiusmodi aperire, colereque et laborare, molendinaque huiusmodi mineris necessaria in locis, vbi iidem maluerint, erigere et edificare permittatis, et nec ipsos quoquomodo impedire, molestare et prohibere presumatis. Presentibus perlectis sigillo nostro annulari consignatis exhibenti restitutis. Datum Bude sabbato proximo post festum Sacratissimi Corporis Christi anno eiusdem 1474. stb

(Hiteles másolat után.)

Commissio propria domini Regis.

c) Mathias Dei gracia Rex Hungariae, Bohemie etc. fidelibus nostris Egregijs Dyonisio de Buda et Andree de Thorda Prothonotarijs nostris salutem et graciam. Quia nos differencias illas et discordias, que inter fideles nostros Spectabilem et Magnificum Emericum Comitem Scepusiensem ab vna, et Egregium Johannem de Chethnek ex altera partibus racione et pretextu certarum montanarum ac fodinarum, nec non vrburarum cupri, ferri, ac aliorum metallorum vestri in presenciam mote extitissent et suscitate, fidelitatibus vestris in facie seu promonthorio huiusmodi montanarum litigiosarum reuidendas duximus committendas et commitimus per presentes. Mandamus propterea vobis firmiter, quatenus octauo die festi Beati Georgij martiris proxime venturi personalites ad facies predictarum montanarum accedere, ibique visis prius juribus ac litteralibus instrumentis parcium predictarum, diligenterque ruminatis huiusmodi instancijs litigiosis, parti de eisdem melius atque maius ius habenti statuere debeatis; aliud facere non ausuri. Presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Bude in festo Innocencium Martirum anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo nono, Regnorum nostrorum Hungarie etc. vigesimo secundo, Bohemie vero vndecimo.

(Eredetie papiron az országos levéltár kincstári osztályában.)

Commissio propria domini Regis.

d) Nos Mathias Dei gracia Rex Hungarie, Bohemie etc. memorie commendamus per presentes; quod quamuis nos ad reambulationem et reuisionem quarundam terrarum et fodinarum, occasione quarum inter Spectabilem et Magnificum Emericum de Zapolya Comitem Scepusiensem ab vna, ac Egregios Ladislaum et Johannem de Chytnek ab alia partibus in Curia nostra Regia in octauis festi Beati Michaelis Archangeli proxime preteriti causa vertebatur coram nobis, fideles nostros Egregios Magistrum Andream de Thorda, et quondam Justinianum Doctorem, Prothonotarios nostros ordine judicario delegerimus, eidemque reambulacioni et reuisioni duodecimum diem festi Beati Georgij martiris proxime preteriti deputauerimus: tamen interea prefato quondam Justiniano

D o c t o r e vita defuncto, nobisque tum infirmitatibus, tum eciam curis et solicitudinibus occupatis ad execucionem huiusmodi reambulacionis hactenus alios Magistros Prothonotarios destinare non potuimus; sed vt judiciaria deliberacio nostre Personalis Presencie exinde secuta non frustra fuisse facta videretur; huiusmodi reambulacionem ipsarum terrarum et fodinarum ad quintum decimum diem festi Natiuitatis Beati Johannis Baptiste proxime affuturi, premissa judiciaria commissione in suo vigore permanente duximus differendam, ymo prorogamus, atque ad eam rite peragendam, exequendam et perficiendam fideles nostros Egregios Magistros Ladislaum de Doroghaza dicte Personalis Presencie nostre, ac Johannem de Korothna Palatinalem, ac Stephanum de Hassagh Judicis Curie nostre Prothonotarios deputamus transmittendos presencium per vigorem. Quocirca vobis prefatis Magistris Prothonotarijs harum serie firmiter mandamus: q u a t e n u s a d r e a m b u l a c i o n e m e t r e u i s i o n e m d i c t a r u m t e r r a r u m e t f o d i n a r u m terminum ad predictum ire et proficisci, easque iuxta premissam judiciariam commissionem nostre Personalis Presencie, auctoritate nostra Regia, rite et legitime exequi et effectui mancipare debeatis. Quod si non omnes hys exequendis potueritis interesse, duo vestrum nihilominus premissa exequantur. Secus non facturi; presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Bude in festo Inuencionis Sancte Crucis, anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo quarto.

(Eredetie papiron az országos levéltár kincstári osztályában.)

2. K ü l ö n ö s e n D o b s i n a XV. s z á z a d i b á n y á s z a t á r a v o n a t k o z ó o k m á n y i a d a t o k.

a) Omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris noticiam presencium habituris Conuentus Monasterij Beati Johannis Baptiste de Jazow salutem in omnium salutis largitore. Ad vniuersorum noticiam harum serie volumus peruenire, quod vir Magnificus Johannes filius Ladislai Bwbek de Pelsewlcz (így) alias Agazsonum Regalium Magister, ac Ladislaus et Andreas filij condam Emerici Wayuode, nec non Petrus filius olim domini Detrici consimiliter Bwbek de dicta Pelsewlcz personaliter ac idem Johannes onus Francisci filij sui in tenera etate constituti, nec non ipse Petrus grauamen Nicolai fratris sui vterini in se suscipiens, ab una, parte vero ab altera Nicolaus et Johannes filij Ladislai, et Sigismundus filius Georgij de Chethnek modo simili personaliter, ijdem eciam Nicolaus et Johannes onus honorabilis viri domini Ladislai Prepositi Ecclesie Sancti Georgij de Viridi Campo Strigoniensi fratris eorum, insuperque ipse Nicolaus grauamen filij sui Georgij similiter in tenera etate constituti sponte super se, si vtrarumque parcium, videlicet Franciscus et Nicolaus, dominus Ladislaus Prepositus, ac Georgius in subscriptis quouis modo deuiarent, assumpmentes et acceptantes, nostri in presencia personaliter constituti, per eosdem, vt pretangitur, in suis et dictorum absencium personis confessum exstitit viue vocis oraculo concordique voluntate per hunc modum: quod quamuis s u p e r f a c t o q u a r u n d a m

vrburarum ferri fodinarum in monte inter fluuios Dobsynapathaka et Gelneczwyze existente habitarum, nec non quarundam gazarum seu domorum, que wlgariter hamor dicerentur, in eodem fluuio Gelnecz situatarum et existencium, quedam mocio discordie — — — — per prefatos nobiles de dicta Chethnek aduersus prefatos de Pelsewcz mota fuisset et excitata: tamen ipsi adeo, vt omnis rancoris malicia, inuidieque fomes de medio ipsorum radicitus euellatur, ipsique et ipsorum successiua posteritas in pacis tranquillitate permanere possent, interueniente composicione plurimorum proborum et nobilium virorum, signanter vero Magnificorum Simonis de Rozgon, Desew de Serke, Ladislai filij Osth, Petri filij condam Johannis Wayuode, et Nicolai filij Johannis de Janok, facto in premisso taliter concordassent et concordarunt coram nobis eo modo: Quod quia ijdem nobiles de dicta Chethnek recognoscentes, non se circa ipsas vrburas gazasque seu domus hamor aliquod jus habuisse et habere; sed quod easdem semper et ab antiquo prescripti domini de Pelsewch et eorum predecessores veluti eorum merum jus vsque ad hec tempora possedissent, fructusque earundem percepissent, in dominyo earundem existendo, ideoque ipsi omni juri et proprietati ipsorum, si quod vel quam fortassis in eisdem vrburis et gazis habuissent, uel se habere sperassent, cedendo easdem totaliter et integre, que videlicet vrbure nunc essent, et in futuro in dicto solummodo monte Ezemberk vocato inter dictos fluuios existente, fieri et oriri possent, simul cum siluis in eodem monte habitis, eisdem dominis de dicta Pelsewcz perpetuo possidendas, ipsorumque posteris annuissent et consensissent, ymo annuerunt et consenserunt coram nobis nullum jus proprietatemque dominij in eisdem ipsis reseruando, sed easdem in jus et proprietatem dictorum dominorum de Pelsewch transferendo. Voluerunt eciam partes premisse, vt vbi in alijs eorum possessionibus vrbura seu metallum cuiuscunque speciey existat, successu temporum oriretur, talem vrburam solum illa pars, erga cuius manus ipsa possessio sew pars particule possessionis haberetur, in cuius facie ea vrbura reperiretur, existeret, vtendi et possidendi haberet facultatem. Insuper autem vniuersas eorum possessiones et porciones possessionarias, castra, districtus et tenuta, quocunque nominis vocabulo vocitatas et appellata in quibuslibet Comitatibus adiacentes, et situata, in quarum scilicet dominijs protunc vtreque partes existerent, illas vt ipsa omnino et eo modo, quemadmodum eedem et ipsa per ipsos et eorum predecessores a diuturnis temporibus vsque nunc tente fuissent et possessa, perpetuo et irreuocabiliter sine minucione aliquali possiderent et conseruare tenerentur, vllo nunquam tempore per nouam diuisionem retractantes. Nichilominus in vrburis cuiuscunque generis, que nunc in possessionibus condam Michaelis filij Akws, que videlicet possessiones in vtrasque partes communiter condescendissent, essent de presenti, et in futurum fieri possent; quelibet pars tantum potiretur, quanta scilicet porcio ex ipsis possessionibus vtrique parti cederet, pro se recipere et habere deberet; siluasque in

faciebus quarumlibet possessionum, nec non terras arabiles, et quaslibet alias vtilitates, in ceteris eciam quibuslibet possessionibus parcium predictarum modo prehabito dudum diuisis atque distinctis, exceptis solummodo possessionibus communibus, in quibus omnes vtilitates communiter vti debeant existentes, non alij jobagiones, nisi solum illi qui in eisdem possessionibus et porcionibus possessionarijs dicti Michaelis, atque ceteris alijs non in communi vsu, sed solummodo de sola possessione seu porcione, que signa diuisionis et distinccionis discernunt, vti et frui possint aut valerent. Preterea voluerunt eedem partes, quod vbi aliquam partem Deo volente absque heredibus ex hoc seculo migrare contingeret: ex tunc jura eiusdem possessionaria et castra in partem alteram superuiuentem condescendi et reuolui deberent pleno jure. Dixerunt eciam ijdem nobiles de Chethnek, quod quia jobagiones dictorum dominorum de Pelsewcz inter vtrasque partes possessiones Rezneres vocatas, ac eciam in eisdem commorantes, tributum in dicta Chethnek exigi solitum alijs temporibus dare non fuissent coacti; ideo omnino ijdem jobagiones dictum tributum in predicta Chethnek dare et persoluere non teneantur. Ceterum autem prelibati domini de Pelsewcz vniuersas eorum litteras Regias, inquisitorias, protestatorias et prohibitorias, et alias quaslibet causales, in facto prescriptarum vrburarum, ferri fodinarum et gazarum contra dictos nobiles de prelibata Chethnek qualicunque sub forma verborum hactenus emanatas et confectas, vanas, cassas et viribus carituras commisissent et reliquissent, ymmo commiserunt et reliquerunt coram nobis. Insuperque ijdemque domini de Pelsewch eosdem nobiles de Chethnek super vniuersis dampnis, nocumentis et iniurijs ac expensis in causa et facto dictarum vrburarum et gazarum illatis et expositis, commisissent expeditos, ymmo commiserunt nostri in presencia; obligantes nichilominus se prefati nobiles predicta de Chethnek, quod vbi prefatus dominus Ladislaus Prepositus frater eorum premissa per nostras vel alterius credibilis loci, Capituli aut Conuentus litteras vsque festum Purificacionis Marie, videlicet dominica inmediate sequente, personali sua astancia ratificare et approbare recusaret; extunc quilibet eorum in proprijs eorum oneribus et grauaminibus conuinceretur eo facto contra dominos de Pelsewch prenotatos, et vniuerse littere eorundem dominorum contra ipsum dominum Prepositum in pristino suo statu et robore permanerent, accionemque eorum premissam in facto dictarum vrburarum et gazarum sew probarum laboratarum aduersus eundem dominum Prepositum exequendi haberent facultatem. Ad que premissa — — — — — — — Johannes, nec non Ladislaus et Andreas et Petrus se personaliter, idemque Magister Johannes prefatum Franciscum filium suum, ipse vero Petrus antefatum Nicolaum fratrem suum; item ideus Nicolaus et J — — — — nec non Sigismundus se consimiliter personaliter, ac antelatus Nicolaus predictum Georgium filium suum, ipseque Johannes et idem Nicolam — — — — — — — — — — — — — — — — obligerunt coram nobis. In cuius rei testimonium presentes litteras nostras privilegiales pendentis autentici sigilli nostri munimine roboratas eisdem Johanni, Ladislao, Andree,

Petro et Nicolao, nec non nobilibus de dicta Chetknek duximus concedendas communi justicia suadente. Datum die dominica proxima ante festum Beati Mathie Apostoli anno Domini millesimo quadringentesimo octauo.

(Mátyás király személyes jelenlétének 1476-ki ítéletleveléből, mint alább k. alatt.)

b) Nos Capitulum Ecclesie Beati Martini de Scepus memorie commendantes tenore presencium significamus quibus expedit vniversis, quod nobilis vir Magister Sigismundus filius Georgij de Chithnik ad nostram personaliter veniendo presenciam in sua ac Nicolai, Johannis et Ladislai fratrum suorum patruelium personis nobiles viros Johannem, Magistrum Frank filium eiusdem, Petrum et Nicolaum filios Detrici, Ladislaum et Andream dictos Bebek de Pelzech ab occupacione, detencione, fruicione fructuum, et quarumlibet vtilitatum percepcione montanarum eorundem intra metas possessionis Dopsina vocate in Comitatu Gemeuriensi existencium; item siluarum, terrarum et quarumlibet aliarum pertinenciarum, quouis colore exquisito facta vel fienda intromissione et perpetuacione, ipsos ac alios omnes et singulos quouis nomine censeantur vocatos prohibuisset et interdixisset, ymmo prohibuit et interdixit coram nobis lege Regni requirente. Datum feria secunda proxima post festum Natiuitatis Beati Johannis Baptiste anno Domini M° quadringentesimo octauo.

(Eredetie papiron, a hátul oda nyomott pecsét elveszett; az országos levéltár kincstári osztályában.)

c) Nos Johannes Prepositus et Conuentus Monasterij Beati Johannis Baptiste de Jazo memorie commendamus : quod Martinus dictus Sebis de Sebeshaza in personis venerabilis domini Ladislai de Chetnek Gubernatoris Cruciferatus Ecclesie Sancte Trinitatis de Calidis Aquis, ac Georgij filij Nicolai, et Andree filij Johannis de dicta Chethnek nostram veniens in presenciam per modum protestacionis nobis significauit : quod sicut ijdem domini Ladislaus, Georgius et Andreas reuera percepissent, prefati Nicolaus et Johannes de Chethnek cum Magnifico condam Johanne Bwbek fiiio Ladislai de Pelseuch Tauarnicorum Regalium Magistro, ac Egregijs Ladislao et Andrea filijs Emerici Wayuode, Petroque et Nicolao filijs Detrici Palatini de dicta Pelseuch, fratribus eorum congeneracionalibus et condiuisionalibus, temporibus preteritis in facto certarum vrburarum, ipsis scilicet nobilibus de Chethnek de jure proueniencium, nec non malleorum, siluarum, moncium, montanarum diuersorum metallorum seu mynerarum intra metas possessionis eorum Dapsina vocate habitarum et adiacencium; preterea castrorum, tenutarum, oppidi, possessionum et jurium possessionariorum erga manus dictorum nobilium de Pelseuch habitarum et existencium, quandam composicionem juribus eorum nimium derogantem inijssent; et super eadem composicione fassionem eorundem Johannis et Nycolai

de Chetlnek ipsi filij Bubek ad eorum placita reportassent; vigoreque huiusmodi fassionis prescriptas vrburas, siluas, montes, mallcos, montanas, myneras, castra, tenutas, oppida, possessiones et jura possessionaria pro se ipsis vendicassent, quas et que nunc ijdem Petrus et Nicolaus filij Detrici Palatini, vnacum Nicolao et Stephano filijs annotati Johannis, nec non Emerico filio prefati Ladislai minus licite detinerent et vterentur in preiudicium ipsius domini Ladislai aliorumque predictorum valde magum. Vnde facta huiusmodi protestacione prefatus Martinus iam dictos Nicolaum et Johannem a qualibet fassione preuia racione facta, sequenterque abalienacione vniuersorum et singulorum jurium premissorum; memoratos vero Petrum, Nicolaum, alterum Nicolaum, et Stephanum, nec non Emericum a detencione, vsurpacione et sibi ipsis appropriacione eorundem vsuumfructuum et quarumlibet vtilitatum eorundem percepcione seu percipi faccione, et se ipsos quouis modo in eadem intromissione factis vel fiendis nominibus quibus supra prohibuit coram nobis, harum nostrarum testimonio litterarum. Datum in festo Beati Stephani Regis anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo.

(Eredetie papiron az országos levéltár kincstári osztályában

d) Michael Orzagh de Gwth Regni Hungarie Palatinus et Judex Comanorum nobilibus viris Comiti vel ViceComiti et Judicibus Nobilium Comitatus Gwmeriensis debitam reuerenciam cum honore. Dicitur nobis in personis nobilis domine Elena vocate relicte condam Andree de Chetnek, Ladislai, Johannis, Detrici, Nicolai, Pauli et Michaelis filiorum eiusdem; Quomodo hys disturbiorum temporibus, videlicet post mortem condam domini Alberti Regis, Georgius Bebek de Persewlcz (így), et Paulus filius condam Emerici Wayuode de Wamos, ex consensu et voluntate Emerici Conde et Chepes Castellanorum Castri Chrasnahorka, et Johannis Persewlcz de Haggan, Thome de Stagus, Johannis Tomboltlı de eadem Stagus, Ladislai de Male, v n u m f o s s o r i u m c u p r i e o r u n d e m e x p o n e n c i u m, v n a c u m G y w r g s t e l l e r h a m o r a i n f l u u i o G e l n e l c z e x i s t e n t e, s u b i n c l u s i o n e m e t a r u m p o s s e s s i o n i s D o b s i n a i n C o m i t a t u G e m e r i e n s i a d i a c e n t i s pro se minus iuste et indebite occupassent, occupatumque tenerent et vterentur eciam de presenti. Ceterum circa festum Beati Georgii martiris proxime preteritum stb. (még más hatalmaskodásokat is követtek el.) In quibus premissis eisdem exponentibus plus quam mille florenorum auri dampna intulissent potencia mediante; in preiudicium dictorum exponencium, et dampnum valde magnum. Super quo Vestras Nobilitates presentibus petimus diligenter, quatenus vnum vel duos ex vobis transmittatis, qui ab omnibus quibus incumbit meram de premissis experiantur certitudinis veritatem, quam tandem nobis suo modo rescribatis. Datum Bude feria tercia proxima post festum Beatorum Viti et Modesti martirum anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto.

(Eredetie papiron az országos levéltár kincstári osztályában.)

e) Nos Georgius Bewbek de Pelsewcz memiore commendamus quibus expedit vniuersis, quod licet contra et aduersus fratres nostros Egregios Ladislaum, Johannem, Nicolaum et Michaelem de Cythnik, ac certos eorum familiares, videlicet Johannem de Lazo, Clementem de Feldes, Blasium et Georgium de Heren, Johannem litteratum de Pelen, Paulum Paruum de Bathazaza, Georgium de Zentlelek, et alterum Georgium de Wal, hucusque propter terrarum occupaciones ac iniuriarum commissionem lites et generibus (így) orte et suscitate, ventillate in Curia Regia et extra quoquo modo fuissent et habere dinoscebantur: quod tamen, quia nonnullorum proborum virorum, pacem parcium inter nos zelancium, in talem concordie deuenimus vnionem: Quod iam fate terre arabiles, prata, fenilia, nec non minere cupri, siluas, maleas (?); item Dobsina cum suis metis, ac maleum quondam pronidi viri Georgij Steller, nec non fodinas ad ipsum spectantes, siluas, aquas, et aquarum decursus; item Fewketwpattag similiter cum suis metis, siluis, fodinis, et generaliter dicendo cuncte vtilitates quouis vocabulo vocitate, pro quibus inter nos lites movebantur, in eisdem limitacionibus vertentes, sicuti prius antecessores nostri vsi fuerint, et ipsis fratribus nostris concernere dinoscuntur; igitur quod et quelibet contrauersionis genera de medio nostrorum euellerunt et sopicuerunt; atque mutua caritate perfrui valleremus, vniversas litteras, puta inquisitorias, euocatorias et insinuatorias ac alias quaslibet litteras hucusque in ventilacione litium contra Egregios Ladislaum, Johannem, Nicolaum et Michelem de Cythnik et certos eorum familiares emanatas et exemptas, vanas, cassas et friuolas, viribus earum carituras relinquendo, imo super omnes actus potenciarios et quibuslibet excessibus quitos et expeditos commissimus. In cuius rei memoriam litteras nostras sigilli nostri munimime roboratas duximus habendas. Datum in castro nostro Sendrew feria quinta post festum Beate Sophie vidue, anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo.

(Eredetie papiron, az országos levéltár kincstári osztályában.)

f) Mathias Dei gracia Rex Hungarie, Bohemie etc. fidelibus nostris Capitulo Ecclesie Agriensis salutem et graciam. Dicitur nobis in personis nobilis domine Elena vocate relicte, ac Ladislai, Johannis et Nicolai filiorum condam Andree de Chytneck: Quomodo circa festum Beate Margarethe virginis et martiris proxime preteritum, Emericus de Konde et Johannes de Waswar castellani Castri Kraznahorka vocati, ac Michael de Nadasd et Valentinus de Heren, ex commissione et voluntate Magnifici Emerici de Zapolya Comitis Perpetui Terre Scepusiensis, et Egregij Georgij de Bebek, vnacum nonnullis ipsorum complicibus, armatis et potenciarijs manibus noctis in silencio ad maleatorium ferri ipsorum exponencium wlgo hamor vocatum, intra veras metas oppidi eorundem Dopsyna vocati in Comitatu Gewmeriensi penes fluuium Gelnecz existentis habitum irruendo, ibidem Petrum Gaspar, et Mathiam

Kromar dictos, jobagiones scilicet ipsorum exponencium in possessione eorundem Geczelfalwa vocata commorantes, rebus ipsorum erga eosdem protunc habitis spoliando captiuassent, captosque ad castrum Rabos vocatum et alias quo maluissent deducendo etc. (mandatum inquisitorio-evocatorio insinnatorium.) Datum Bude feria sexta proxima post festum Advincula Beati Petri Apostoli anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo.

Jegyzet. 1) Az egri káptalannak 1470. »sexto die diei inquisicionis (azaz) ferie sexte proxime post festum Assumpcionis Beate Marie Virginis« kelt jelentése azt tartalmazza, hogy a történt vizsgálat alkalmával a tény híven előadottnak találtatott; s hogy ennek folytán a bepanaszoltak perbe idéztettek.

(Eredetie papiron az országos levéltár kincstári osztályában.)

2) 1472. »Datum in Wissegrád quinquagesimo die octauorum festi Beati Jacobi Apostoli« Mátyás király személyes jelenléte helyettesének (azaz a királyi személynöknek) itéletére, mely szerint a bepanaszlottak »responderunt ex adverso, quod in premissa accione et acquisicione dictorum actorum innocentes essent penitus et immunes«; a minek folytán az határoztatik: »vt annotati in causam attracti centesimo et quinquagesimo se, quilibet videlicet eorum quinquagesimo se nobilibus; ita videlicet, quod predictus Georgius Bebek vigesimo octauo, antefatus vero Johannes Waswarj vigesimo nono, et prefatus Emericus de Konde tricesimo diebus festi Beati Michaelis Archangeli nunc venturi, terminis scilicet post sese immediate sequentibus, semper coram Conuentu Ecclesie de Jazow super eo, quod ipsi in totali premissa accione et acquisicione dictorum actorum innocentes sint et existant penitus et immunes, sacramenta prestare teneantur.«

(Eredetie papiron u. o.)

g) Serenissimo Principi et Domino, domino Mathie Dei gratia Regi Hungarie, Bohemie etc., domino ipsorum gracioso Emericus de Derenchen ac Vincencius Soldos de Rwnya Vicecomites et Judices Nobilium Comitatus Gewmeriensis obsequium perpetua cum fidelitate. Vestra nouerit Serenitas, nos litteras eiusdem Vestre Serenitatis inquisitorias nobis directas sumpma cum reuerentia recepisse in hec verba:

Mathias Dei gracia Rex Hungarie, Bohemie etc. fidelibus nostris Comiti vel Vicecomiti et Judicibus Nobilium Comitatus Gewmeriensis salutem et graciam. Exponitur nobis in persona fidelis nostri Egregij Ladislai de Chythnek: quod licet alias Egregius Georgius Bebek de Pelsewcz quendam maleatorium ferri in fluuio Gelnecz intra veras metas possessionis Dobsyna decurrente in dicto Comitatu Gewmeriensi existente habitum, quod alias condam Georgius Stheller ciuis dé Iglad ex annuencia eiusdem exponentis tenuisset, simul cum fodinis, siluis, aquis, alijsque vtilitatibus ad idem maleatorium spectantibus, eidem exponenti mediantibus litteris suis sub signeto eiusdem emanatis remiserit: tamen

circa festum Epiphaniarum Domini in anno, cuius iam tercia instaret reuolucio preteritum, idem Georgius Bebek predictum maleatorium ferri ab eodem exponente rursum pro se occupasset, occupatumque teneret eciam de presenti; et quod circa festum Natiuitatis Beate Marie Virginis in anno, cuius iam quinta instaret reuolucio preteritum, prefatus Georgius Bebek missis et destinatis Symone de Chakan nobili, ac Gregorio Koswth ignobili, ceterisque familiaribus suis, armatis et potenciarijs manibus ad opidum Chytnek predictum, ibique quendam Alexium familiarem ipsius exponentis nece miserabili interemissent; preterea in quadragesima proxime preterita antefatus Georgius Bebek quasdam fodinas cupri intra metas dicte possessionis Dobsyna habitas, a manibus prefati exponentis minus iuste occupasset, easdemque occupatine teneret et conseruaret eciam de presenti potencia mediante, in preiudicium et dampnum ipsius exponentis valde magnum. Super quo fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus vnum vel duos ex vobis transmittatis, qui ab omnibus, quibus incumbit, meram de premissis experiatur certitudinis veritatem, quam tandem nostre Personali Presencie fideliter rescribatis. Datum Bude feria quinta proxima post festum Beati Ambrosij doctoris anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto.

Vnde nos premissis mandatis eiusdem Vestre Serenitatis in omnibus obedire cupientes, vti tenemur, nobilem Georgium Berechk de Mellethe vnum ex nobis Judlium ad premissam inquisicionem faciendam de Sede nostra Judiciaria duxissemus transmittendum. Tandem idem exinde ad nos reuersus nobis retulit isto modo: quod ipse feria tercia proxima post festum Beati Vrbani Pape proxime preteritum elapsa in dicto Comitatu nostro procedendo, ab omnibus quibus decuisset et licuisset palam et occulte diligenter inquirendo talem de premissis sciuisset veritatem: quomodo omnia premissa, et queuis premissorum singula sic et suo modo acta et perpetrata fore rescivisset, prout et quemadmodum tenor litterarum eiusdem Vestre Serenitatis per omnia contineret prescriptarum, et sicuti eidem Vestre Serenitati dictum extitisset. Datum in Gemer quartodecimo die diei inquisicionis prenotate, anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto.

Kivűl: Personali Presencie Regie Maiestatis, pro Egregio Ladislao de Chythnek contra Egregium Georgium Bebek de Pelsewcz et alios intrascriptos, super intrascriptis, Inquisitoria.

(Eredetie papiron az országos levéltár kincstári osztályában.)

h) Serenissimo Principi domino Mathie Dei gracia Regi Hungarie, Bohemie etc. domino ipsorum (Capitulum Ecclesie Budensis) oracionum suffragia deuotarum. Vestra nouerit Serenitas, nos litteras vestras inquisitorias, euocatorias et insinuatorias nobis directas (recepisse) in hec verba:

Mathias Dei gracia Rex Hungariae, Bohemie etc. fidelibus nostris Capitulo Ecclesie Budensis salutem et graciam. Exponitur nobis in persona fidelis nostri Egregij Ladislai de Chytnek: quod licet alias Egregius Georgius Bebek quoddam maleatorium ferri in fluuio Gelnecz intra veras metas possessionis Dobsyna decurrente in Comitatu Gewmeriensi existente habitum, quod alias condam Georgius Stheller ciuis de Iglo ex annuencia ipsius exponentis tenuisset, simul cum fodinis, siluis, aquis, alijsque vtilitatibus ad idem maleatorium spectantibus, eidem exponenti mediantibus litteris suis sub signeto eiusdem emanatis remiserit: tamen circa festum Epiphaniarum Domini in anno, cuius iam tercia instaret reuolucio preteritum, idem Georgius Bebek predictum maleatorium ferri ab eodem exponente pro se occupasset, occupatumque teneret eciam de presenti; et quod circa festum Natiuitatis Beate Marie Virginis in anno, cuius iam quinta instaret reuolucio preteritum, prefatus Georgius Bebek missis et destinatis Simone de Chakan nobili ac Gregorio Kaswth ignobili, ceterisque familiaribus suis, armatis et potenciarijs manibus ad opidum Chythnek predictum, ibique quendam Alexium familiarem ipsius exponentis nece miserabili interemissent; preterea in quadragesima proxime preterita antefatus Georgius Bebek quasdam fodinas cupri intra metas dicte possessionis Dobsyna habitas a manibus prefati exponentis minus iuste occupasset, easdemque occupatiue teneret et conseruaret eciam de presenti, in preiudicium et dampnum ipsius exponentis valde magnum. Super quo fidelitati Vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Vrbanus aut Andreas, vel Emericus de Chykohaza, sin Albertus de Thamalya, sew Stephanus de Nenke, siue Georgius de Zenthlelek, neue Petrus de Bathahaza, cew Michael de Gycze, neue Ladislaus de Zabot, aut Blasius de eadem Zabot, vel Georgius sin Blasius de Heren alijs absentibus homo noster, scita prius premissorum mera veritate, euocet prefatos Georgium Bebek et Simonem de Chakan contra annotatum exponentem ad octauas festi Beati Georgij martiris nunc venturi nostram Personalem in Presenciam racionem de premissis reddituros efficacem, litis pendencia, si qua foret inter ipsos, non obstante, predictumque familiarem ignobilem dicti Georgij Bebek eidem statuere committeret; insinuando ibidem eisdem, vt siue ipsi octavis in eisdem coram nostra Personali Presencia compareant, prefatusque Georgius Bebek dictum familiarem suum ignobilem statuat siue non, eadem ad partis comparentis instanciam id faciet in premissis, quod juri videbitur expedire. Et posthec huiusmodi inquisicionis, euocacionis et insinuacionis seriem, cum euocatorum et statui commissi nominibus, octauas ad predictas eidem nostre Personali Presencie fideliter rescribatis. Datum Bude feria quarta proxima post festum Beati Ambrosij doctoris anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto.

Nos itaque mandatis eiusdem Vestre Serenitatis in omnibus obedientes, vt tenemur, vnacum prenominato Georgio de Heren homine vestro, nostrum hominem, videlicet honorabilem Magistrum Michaelem de

Zantho socium et concanonicum nostrum ad premissas inquisicionem, euocacionem et insinuacionem faciendas nostro pro testimonio fidedignum duximus destinandum; qui tandem exinde ad nos reuersi nobis concorditer retulerunt, quod ipsi feria secunda proxima ante festum Beatorum Tiburcij et Valeriani martirum proxime preteritum in Comitatu Gemeriensi simul procedendo, ab omnibus quibus decens et opportunum fuisset, palam et occulte diligenter inquirendo omnia premissa et queuis premissorum singula sic et suo modo acta, facta et patrata fuisse resciuissent, prout eidem Vestre Personali Presencie dictum extitisset, et quemadmodum tenor litterarum vestrarum per omnia contineret prescriptarum; habitaque huiusmodi inquisicione memoratus homo Vestre Serenitatis dicto nostro testimonio presente prefatum Georgium Bebek de Pelsewcz in porcione sua possessionaria in possessione Ohttina vocata habita, tandem feria quarta inmediate sequente prefatum Simonem de Chakan in eadem Chakan, porcione scilicet sua possessionaria, contra annotatum exponentem ad octauas festi Beati Georgij martiris nunc venturas vestram Personalem euocaset in presenciam racionem de premissis reddituros efficacem, litis pendencia, si qua foret inter ipsos non obstante; predictumque familiarem ignobilem dicti Georgij Bebek eidem statuere committendo; insinuando ibidem eisdem, vt sine ipsi octauis in eisdem coram vestra Personali Presencia compareant, prefatusque Georgius Bebek dictum familiarem suum ignobilem statuat sine non, eadem ad partis comparentis instanciam id faciet in premissis, quod juri videbitur expedire. Datum decimo die diei inquisicionis, euocacionis et insinuacionis prenotate anno Domini supradicto.

(Eredetie az országos levéltár kincstári osztályában.)

i) Serenissimo Principi domino Mathie Dei gracia Regi Hungarie, Bohemie etc. domino ipsorum gracioso Capitulum Ecclesie Budensis oracionum suffragia deuotarum. Vestra noverit Serenitas, nos litteras vestras adiudicatorias, modum et formam vestre judiciarie deliberacionis super quadam oculata reuisione, reambulacione, consignacione et estimacione cuiusdam montis Ezemberg, inter fluuios Dobsynapathaka et Gelneczwyze vocatos adiacentis, nec non dicte possessionis Dobsyna, fodinarumque cupri contentarum in se exprimentes, pro parte Spectabilis et Magnifici domini Emerici de Zapolya Comitis Perpetui Terre Scepusiensis contra Egregium Johannem de Chythnek emanatas, nobis preceptorie directas summa cum reuerencia recepisse; et iuxta earundem continenciam vna cum Magistro Michaele de Mykla homine vestro Regio de Curia vestra Regia per vos ad id pro vtrisque partibus specialiter transmisso nostrum hominem, videlicet honorabilem Magistrum Laurencium de Themeswar socium et concanonicum nostrum ad premissam oculatam reuisionem, reambulacionem, consignacionem et estimacionem faciendam nostro pro testimonio fidedignum duximus destinandum. Tandem ijdem exinde ad nos reuersi, nobis conformiter retulerunt: quod ipsi vigesimo die festi Beati Jacobi Apostoli proxime preteriti ad facies

dicte possessionis Dobsyna, consequenterque moncium inter dictos fluuios Dobsynapathaka et Gelnyczwyze adiacencium, ac fodinarum cupri contenciosarum accedendo, vicinis et commetaneis eiusdem possessionis Dobsyna ac moncium predictorum inibi legitime conuocatis, pro antefato eciam Johanne de Chethnek actore Paulo de Pelen, ac pro annotato domino Emerico Comite Scepusiensi in causam attracto Demetrio litterato de Kozar procuratoribus legitimis presentibus, primo iuxta demonstracionem procuratoris prefati domini Comitis ipso vigesimo die festi Beati Jacobi Apostoli exiuissent ad quendam montem a plaga aquilonali dicte possessionis Dobsyna inter dictos fluuios Dobsynapathaka et Gelnyczwyze adiacentem, in quo varie alie monticulorum eleuaciones et ferri fodine, tam in sumpmitate quam in latere copiose extitissent, quem quidem montem ipse procurator eiusdem domini Comitis montem Ezemberg appelasset; vnde reflectendo ad plagam occidentalem in decliuitate eiusdem montis quasi per spacium quarte partis vnius miliaris procedendo, in extremitate eiusdem montis peruenissent ad pretactas fodinas cupri contenciosas in quadam planicie infra sumpmitatem moncium similiter inter dictos fluuios Dobsynapathaka et Gelnyczwyze adiacencium existentes, quas ipse procurator eiusdem domini Comitis similiter ad predictum montem, quem videlicet ipse montem Ezemberg appellasset, pertinere, et monte in eodem existere asseruisset. Demum altero die, protunc videlicet inmediate sequente iuxta demonstracionem procuratoris annotati Johannis de Chethnek venissent ad alium montem similiter in plaga aquilonali pretacte possessionis Dobsyna consimiliter inter dictos fluuios Dopsynapathaka et Gelnyczwyze adiacentem, quem idem procurator annotati Johannis de Chethnek montem Ezemberg, et nullum alium montem inibi illo nomine appellari allegasset, in cuius latere varie fodine antiqui tus culte apparuissent. Inter quas quidem parcium demonstraciones, quis illorum moncium Ezemberg appellaretur, ipsi vester et naster homines discernere nequiuissent; fodinas tamen cupri pretactas, prout ipsi visu considerare, et a cultoribus fodinarum ipsarum, et magistris gazarum wlgo hamor dictarum intelligere potuissent, non in monte Ezemberg, sed intra metas annotate possessionis Dobsyna existere fide conspexissent oculata. Quia autem propter moncium saxosam tortuositatem et viarum difficultatem reambulare non potuissent, signis metalibus non consignassent, verum perpensis et circumspectis diligenter vndique qualitate et quantitate eiusdem montis ac fodinarum predicturum, huiusmodi montes et fodinas, prout visu considerare potuissent, vna cum alijs probis viris, Deum et eius iusticiam habentibus pre oculis, in longitudine et eciam latitudine ad vnum miliare extendere estimassent Seriem igitur premissorum, vti nobis recitata extiterunt, ad vigesimum sextum diem dicti vigesimi diei execucionis facte, eidem Vestre Personali Presencie fideliter duximus rescribendam. Datum decimo die diei oculate reuisionis, reambulacionis et estimacionis prenotatarum anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto.

K i v ü l : Personali Presencie Regie Maiestatis pro Egregio Johanne de Chethnek contra Spectabilem et Magnificum Emericum de Zapolya

Comites Perpetuum Terre Scepusiensis, super quadam oculata reuisione, reambulacione et estimacione per Regium et nostrum homines, vigesimo die festi Beati Jacobi Apostoli nunc preterito modo infrascripto factis ad vigesimum sextum diem dici execucionis intrascripte.

Hátirat: Pro A. Paulus de Pelen actor existens sexta cum nostris, pro I. scilicet Comite Zepusiensi cum eiusdem Demetrius litteratus de Kozar, quia adhuc absque vlteriori reuisione et demonstracione parcium inter easdem congruens judicium facere non potuimus: ideo ad reuisionem negocij intrascripti vadant Egregij Magistri Justinianus Doctor ac Andreas de Thorda Prothonotarij nostri, vnacum Gregorio de Labathlan per nos ad id deputato duodecimo die festi Beati Georgij martiris nunc venturi ad faciem terre, vbi partes vniuersa jura sua producant, tam metales, quam alias, et faciant demonstracionem meliori modo quam hactenus fecerant.

(Eredetie az országos levéltár kincstári osztályában.)

k) Mathias Dei gracia Rex Hungarie, Bohemie etc. fidelibus nostris Capitulo Ecclesie Albensis salutem et graciam. Noueritis, quod Paulus de Pelen pro Egregio Johanne de Chetnek cum procuratorijs litteris nostris juxta continenciam litterarum nostrarum inquisitariarum, amonitoriarum, euocatoriarum et insinuatoriarum secundum disposiciones per nos ac Prelatos et Barones nobilesque dicti Regni nostri vniuersos in conuencione eorundem generali hic Bude nouissime celebrata factas confectarum, et Capituli Ecclesie Budensis exinde relatoriarum quintodecimo die tricesimi secundi diei ferie secunde proxime ante festum Assumpcionis Beate Marie Virginis nouiter preteritum in figura Judicij nostri Personalis Presencie comparendo contra Egregium Georgium Bebek de Pelsewcz proposuerat eo modo: Quod licet alias predecessores eiusdem Georgij Bebek quandam possessionem Dobsyna vocatam in Comitatu Gewmeriensi habitam cum suis veris et antiquis metis mediantibus litteris Capituli Agriensis fassionalibus et obligatorijs quondam Ladislao de Chethnek ac posteritatibus eiusdem Ladislai dederunt et concesserunt; tamen prefatus Georgius Bebek non curatis huiusmodi obligacionibus in dictis litteris eiusdem Capituli specificatis circa festum Beati Mathie Apostoli in anno proxime transacto preteritum, missis et destinatis Johanne de Waswar castellano castri sui Craznahwrka, item Gregorio Kaswth, Thoma Litterato et Nicolao Thewres jobagionibus suis in opido Pelsewcz commorantibus, ad territorium dicte possessionis Dobsyna, ibidem fodinas cupri ipsius actoris, quas circumspecti Andre Sinal ciuis de Igló, et Nykel Czemerman in eadem Dobsyna commorantes ex annuencia dicti actoris colerent et laborarent, pro se indebite ac preter omnem viam juris occupari fecissent, occupatasque teneret; in quibus dicto actori quingentorum florenorum auri dampna intulisset potencia mediante in preiudicium et dampnum dicti actoris valde magnum. Et hec sic facta fore exhibicione vnius littere dicti Capituli Ecclesie Budensis inquisitorie nostre Personali Presencie ad nostrum Regium litteratorium mandatum conscripte comprobando, eidem actori ex parte

prefati in causam attracti per eandem nostram Personalem Presenciam in premissis iuris equitatem suplicauit impertiri. Quo audito Stephanus de Zalantha pro prefato Georgio Bebeck in causam attracto cum procuratorijs litteris Conuentus Ecclesie de Jazow in eandem nostram Personalem exurgens Presenciam responderat ex aduerso: quod licet prefatus Georgius Bebek in causam attractus circa prescriptas fodinas cupri efficax jus habeat, non tamen ipse easdem tempore in predicto per familiares et jobagiones suos occupari fecisset, neque easdem fodinas cupri occupatiue teneret, sed in totali premissa accione et acquisicione dicti actoris innocens esset penitus et immunis, et in eo idem procurator dicti Georgij Bebek in causam attracti eundem ad veridicam attestacionem vicinorum et commetaneorum dicte possessionis Dobsyna, ceterorumque nobilium comprouincialium dicti Gemeriensis et Borsodiensis, nec non de Thorna et Newgradiensis Comitatuum per formam communis inquisicionis fiendam submiserat. Et quia prefatus procurator dicti actoris eiusdem verificacionem eiusdem accionis prenotate modo simili ad ipsam communem inquisicionem, nobis tamen requirentibus, beniuole promiserat, ad eamque faciendam nostri et vestri homines necessario debuerant destinari: pro eo fidelitati dicti Capituli Agriensis firmiter precipiendo mandaueramus, quatenus suos mitteret homines pro vtrisque partibus pro testimonio fidedignos, quibus presentibus homines nostri infra declarandi vigesimo quarto die ferie quarte proxime ante festum Beati Michaelis Archangeli tunc venturi ad facies predictarum fodinarum cupri litigiosarum vicinis et commetaneis prefate possessionis Dobsyna ceterisque nobilibus comprouincialibus dictorum Gewmeriensis, Borsodiensis, nec non de Thorna et Newgradiensis Comitatuum per partes predictas vel alteram earundem inibi legitime conuocatis, ac ipsis partibus vel earum legitimis procuratoribus presentibus accedendo, ab eisdem vicinis et commetaneis ac nobilibus comprouincialibus ad fidem eorum Deo debitam fidelitatemque nobis ac Sacro nostro Regio Dyademati obseruandam, tacto Dominice Crucis signo prestitam, odio, fauore, amore, timore, prece et precio partium postregatis, absque scrupulo cuiuslibet falsitatis solum Deum et eius iusticiam ferentes pre oculis super eo, vtrum tempore in predicto prefactus Georgius Bebek in causam attractus per predictos jobagiones suos in predicto opido Pelsewcz commorantes predictas fodinas cupri in territorio dicte possessionis Dobsyna habitas occupari fecerit, easdemque occupatas teneret potencia mediante, an ne, seorsim et singilatim more communis inquisicionis inuestigando scirent, inquirerent et experirentur meram, plenam et omnimodam certitudinis veritatem, et post hec huiusmodi communis inquisicionis ac attestacionis et rescite veritatis premissorum series, vt fieret expediens, cum proprijs et possessionum attestancium nominibus ad q u a r t u m d e c i m u m diem dicti diei execucionis exhinc fiende eidem nostre Personali Presencie fideliter rescriberet Capitulum antedictum; a quo quidem quartodecimo die discussio reportate seriei dicte communis inquisicionis partes inter easdem seriebus litterarum nostrarum prorogatoriarum ventilan ad sextum decimum diem festi Beati Valentini mar-

tiris proxime preteriti, ad quod scilicet festum vniuerse cause regnicolarum nostrorum breui euocacione mediante coram nostra Personali Presencia inite certis ex causis fuerant prorogate, dilatiue deuenerat. Ipso itaque sextodecimo die instante prefatus Paulus de dicta Pelen pro antefato Johanne de Chethnek actore cum procuratorijs litteris nostris ex vna, ac prenominatus Stephanus de Zalantha pro annotato Georgio Bebek in causam attracto ex alia partibus in figura Judicij nostre Personalis Presencie comparendo, quasdam binas litteras dicti Capituli Ecclesie Agriensis super — — — — — pretacte communis inquisicionis nobis relatiue rescriptas examini et discussioni eiusdem nostre Personalis Presencie ac Magistrorum Prothonotariorum et Regni nostri nobilium protunc nobiscum — — — — — presentis cause existencium producere curauerant. Quibus exhibitis ac earundem continencijs seriatim perlectis et sufficienter — — — — — — — — — — eisdemque procuratoribus parcium predictarum in personis earundem per nos superinde discussionem et finalem deliberacionem elargiri supplicantibus, licet tam prefatus Johannes actor super ueritate — — — — otate, quam eciam annotatus Georgius Bebek in causam attractas super immunitate sua in premissis, vt decuerat, prefatos vicinos et commetaneos prefate possessionis Dobsyna, ceterosque nobiles comprouinciales predictorum Gewmeriensis, Borsodiensis, de Thorna et Newgradiensis Comitatuum in pretacto vigesimo — — — — dictum festum Beati Michaelis Archangeli in facie predictarum fodinarum cupri litigiosarum iuxta — — — — — discussionum litterarumque nostrarum adiudicatoriarum predictarum continenciarum, prout series earundem clarius exprimebant et declarabant, coram nostris (et dicti Capituli Ecclesie Agriensis hominibus — — — — — — — — — — pretactarum statucionis — — — — — — — — et non derogari, sed in earum viribus quoad proclamacionem et verificacionem alienacion — — — — consimiles et pene equales existere, ex eoque eedem — — — — inualidari, nihilominusque predicte fodine cupri predicti actoris iuxta — — — et allegationem — — — — — — adiudicacionis prefate communis inquisicionis factaque eidem — — — testancium et insuper eidem Georgio in causam attracto pro sui expurgacione — — — vigore dicte — — littere inquisitorie pro parte ipsius actoris preexhibite deponendo — — adiudicari debere visum — — — — — Georgio in causam attracto pro sui expurgacione juramentum per eum deponendum imponere, ac prescriptas fodinas prelibato actori iure eidem attinenti perpetuo possidendas per nostros et eiusdem Capituli Ecclesie Agriensis homines, contradiccione dicti Georgij in causam attracti et aliorum quorum libet — — — — — — — — — — — mus. Mox Magister Demetrium de Kozar pro Spectabili et Magnifico domino Emerico de Zapolya Perpetuo Comite Terre Scepusiensis cum procuratorijs litteris eiusdem in eandem nostram Personalem exurgendo Presenciam, et se in persona eiusdem domini Emerici Comitis causam in presentem intromittendo, restauracionique predictarum fodinarum contradicendo, allegauit, quod praescriptus mons Ezemberk appellatus inter fluuios Dobsynapathaka et

Gewlneczwyze vocatos, ipseque mons eo juris ordine, quo alia bona dominorum de Pelsewlcz eidem pertineret, et ipsum dominum Emericum Comitem concerneret, idemque in dominyo eiusdem existeret, et ibidem in — — — — — — — mentum, quod prescriptus mons Ezemberk alias per progenitores dicti Johannis actoris progenitoribus dictorum dominorum de Pelsewcz datus fuisset et resignatus, quasdam litteras Conuentus Ecclesie de Jazow priuilegialiter confectas examini eiusdem Personalis Presencie nostre presentarat habentes hunc tenorem :

Omnibus Christi fidelibus stb. (következik a jászói konventnek 1408-ki bizonyságlevele, mint fentebb a) alatt.)

Quibus exhibitis adhuc prefatus procurator dicti actoris in contrarium allegacionis procuratoris ipsius domini Emerici Comitis replicarat in hunc modum : Quomodo prescripte fodine cupri, pro quibus nunc inter partes pretactas — — — — ata est, non in illo monte Ezemberg, vbi easdem idem existere allegabat, sed alias intra metas dicte possessionis ipsius actoris Dobsyna vocate haberentur. Quibus sic habitis ; quia ijdem procuratores dictarum utrarumque parcium eorum allegata per veridicas attestaciones vicinorum et commetaneorum predictorum montis Ezemberg et possessionis Dobsyna, ceterorumque nobilium comprouincialium dicti Comitatus Gewmeriensis per modum communis inquisicionis fiendas, ac eciam per oculatam reuisionem nostri ac dicti Capituli Ecclesie Agriensis hominum comprobare posse et velle asserebant, ad easdemque perficiendas nostri et ipsius Capituli Agriensis homines debuerant destinari : pro eo fidelitati eiusdem Capituli Agriensis firmiter precipiendo mandauimus, quatenus suos mitterent homines pro vtrisque partibus pro testimonio fidedignos, quibus presentibus homines nostri infradeclarandi de Curia nostra Regia per nos specialiter ad id transmissi, octauo die festi Beati Georgij martiris tunc proxime uenturi ad facies dictorum montis Ezemberg et possessionis Dobsyna, consequenterque predictarum fodinarum cupri controuersarum, vicinis et commetaneis eorundem montis Ezemberg et possessionis Dobsyna, ceterisque nobilibus comprouincialibus dicti Comitatus Gewmeriensis per ipsas partes vel alteram earundem inibi legitime conuocatis, ac ipsis partibus vel earum legitimis procuratoribus presentibus, accedentes, primo et principaliter h — — id, vtrum prescripte fodine cupri litigiose in predicto monte Ezemberg inter dictos fluuios Dobsinapathaka et Gewlneczwyze vocatos, quos antefatus procurator dicti domini Emerici Comitis aput eundem pleno jure existere allegabat, vel alias intra metas dicte possessionis antefati actoris Dobsyna predicte, vti idem procurator eiusdem Johannis proposuerat, essent et existerent, viderent, conspicerent, et diligenter intuerentur ; demum vero ab eisdem vicinis et commetaneis dictorum montis et possessionis, nobilibusque comprouincialibus predicti Comitatus Gewmeriensis ad fidem eorum Deo debitam, fidelitatemque nobis et Sacro nostro Regio Dyademati obseruandam tacto Dominice Crucis Signo prestitam, odio, fauore, amore, timore, prece et precio parcium postregatis, absque scrupulo cuiuslibet falsitatis, solum Deum et eius iusticiam ferendo pre oculis, seor-

sum et singilatim more communis inquisicionis inuestigando scirent, inquirerent et experirentur meram, plenam atque omnimodam de premissis certitudinis veritatem; et tandem ijdem homines nostri predictis testimonijs dicti Capituli Ecclesie Agriensis presentibus habita prius ipsarum fodinarum cupri litigiosarum legittima reambulacione, visisque et circumspectis statu et adiacencijs, fructuositateque et utilitatibus earundem, vna cum alijs probis viris inibi constituendis, Deum habendo pre oculis, estimarent easdem in condigno valore earundem, lege Regni nostri requirente, et posthec huiusmodi oculate reuisionis, ac communis inquisicionis, reambulacionisque et estimacionis series, situm eciam ac adiacenciam dictarum fodinarum, vt fuerit expediens, cum proprijs et possessionem attestancium nominibus ad vigesimum diem dicti diei execionis exhinc fiende eidem nostre Personali Presencie fideliter rescriberet Capitulum Ecclesie Agriensis antedictum. Ipso itaque vigesimo die aduueniente, nobisque vna cum nonnullis Prelatis, Baronibus Regnique nostri nobilibus tribunal judiciale consedentibus, antefatus Paulus — — pro prefato Johanne de Chetnek cum procuratorijs litteris Magnifici Comitis Stephani de Bathor Judicis Curie nostre ex vna, parte denique ab altera Demetrio litterato de Kozar pro annotato domino Emerico Comite modo simili cum procuratorijs litteris eiusdem, in nostram regressi personaliter progressi Presenciam, litters antefati Capituli Ecclesie Agriensis super premissis relatorias partis nobis utriusque presentarunt; quibus presentatis ijdem procuratores parcium predictarum eisdem partibus per nos in premissis discussionem finalemque deliberacionem impertiri supplicarant. Vnde licet prescripti nostri et antefati Capituli Ecclesie Agriensis homines in dictis litteris relatorijs nominati termino in — — — ad facies — — — montis Ezemberg ac possessionis Dobsyna, consequenterque fodinalrum cupri contentiosarum accessissent, prefatus dein Emericus personaiter, ac pro dicto Johanne de Chethnek Ladislaus de eadem Chethnek frater eiusdem presentibus, prescripti vicini et commetanei nobilesque comprouinciales pretacti Comitatus in eisdem litteris relatorijs nominat per ipsos modo prenarrato requisiti iuxta allegaciones procuratorum parcium earundem prescriptas attestaciones — — — — — — reambulaciones, demonstraciones et estimaciones antefati montis Ezemberg et fodinarum predictarum non iuxta contenta pretactarum litterarum nostrarum adiudicatoriarum equo ordine, sed dispariter et vario modo inter se multum discrepando — — suas raciones inconuenienter fecisse — — sse nobis Prelatisque, Baronibus et Magistris Prothorijs nostris nobiscum in Judicio presentis cause considentibus com — — — — reperiebatur manifeste; et ex eo inter partes in premissis finalem deliberacionem bono juris ordine et processu facere non valueramus, sed circa premissas attestationes antefatorum vicinorum et commetalium, nobiliumque comprouincialium pretacti Comitatus in suis vigoribus relinquendo et committendo ad reambulacionem, demonstracionemque et estimacionem prefati montis et fodinarum cupri predictarum noster et dicti Capituli Ecclesie Budensis (homines) ex nouo transmitti debere necessario visi fuerunt. Pro eo

fidelitati eiusdem Capituli Budensis firmiter precipiendo mandauimus, quatenus suum mitteret hominem pro testimonio fidedignum, quo presente homo noster infradeclarandus de Curia nostra Regia per nos ad id specialiter pro vtrisque partibus transmissus vigesimo die festi Beati Jacobi Apostoli tunc venturi, cnsequenterque alijs diebus ad id aptis et sufficientibus ad facies praescripti montis Ezemberg, item praescriptos fluuios Dobsynapathaka et Gewlneczwyze vocatos adiacentes, nec non dicte possessionis Dobsyna, fodinarumque cupri controuersarum predictarum, vicinis et commetaneis eiusdem montis, nec non dicte possessionis Dobsyna vniuersis inibi legitime conuocatis, partibus eciam predictis vel eorum legitimis procuratoribus presentibus accedendo, primo hoc et id, vtrum prefata fodina cupri in dicto monte Ezemberk inter dictos fluuios Gewlneczwyze et Dobsynapathaka existens adiaceret, vel eadem fodina cupri alias intra metas pretacte possessionis Dobsyna esset et existeret, fide videret oculata; deinde vero juxta demonstraciones parcium predictarum easdem vndique reambularet, si fieri posset, reambulatasque signis euidentibus in locis necessarijs consignaret; et tandem perpensis et circumspectis diligenter vndique qualitate, quantitate et utilitate eiusdem montis et fodinarum predictarum, easdem Regali mensura mensurando visu considerando predictas montem et fodinas, et eciam particulas terrarum, que inter demonstraciones parcium ibidem contenciose remanerent, vna cum alijs probis viris, Deum et eius justiciam habendo pre oculis, estimarent iuxta earundem valorem condignum lege Regni nostri requirente, et post hec huiusmodi oculate reuisionis, reambulacionis consignacionis et estimacionis series, simul cum situ et adiacencia, qualitateque et quantitate montis et fodinarum predictarum, ac etiam particularum, si que fortassis extra demonstraciones parcium remanerent, ad vigesimum sextum diem dicti vigesimi diei execucionis exhinc fiende eidem Personali Presencie fideliter rescriberet Capitulum Ecclesie Budensis antedictum. Ipso itaque vigesimo sexto die predicti vigesimi diei festi Beati Jacobi Apostoli proxime preteriti instante, nobisque vna cum certis Prelatis, Baronibus et Regni nostri nobilibus pro tribunali sedentibus, prenominatus Paulus de Pelen pro antefato Johanne de Chetnek cum procuratorijs litteris dicti Comitis Stephani Judicis Curie nostre ex vna, ac annotatus Demetrius litteratus de Kozar pro prelibato domino Emerico Comite cum procuratorijs litteris eiusdem in nostram Personalem regressi presenciam, litteras antefati Capituli Ecclesie Budensis super premissis relatorie rescriptas nobis vtrasque presentarunt hunc tenorem continentes:

Serenissimo Principi domino Mathie stb.

(Következik a budai káptalannak 1476-ki jelentése, mint fentebb i. alatt.)

Quibus presentatis et predictis procuratoribus parcium predictarum eisdem per nos in premissis discussione et deliberatione elargiri supplicantibus; licet prefati Magister Michael de Mykla noster Regius et dicti Capituli Ecclesie Budensis homines, in predictis litteris relatorijs conscripti, termino in predicto ad facies dicte possessionis Dobsyna consequenter quemontis Ezemberk inter dictos fluuios Dobsynapathaka et Gel-

neczwyze adiacencium ac fodinarum cupri controuersarum vicinis et commetaneis eiusdem possessionis Dobsyna ac montis predictorum inibi legitime conuocatis; pro prefato eciam Johanne de Chethnek actore annotato Paulo de Pelen, pro antefato vero Emeriso Comite Scepusiensi in causam attracto predicto Demetrio de Kozar cum sufficientibus procuratorijs litteris illic presentibus processerunt: tamen quia ijdem noster et dicti Capituli Ecclesie Budensis homines pretactas oculatam reuisionem ac reambulacionem, consignacionem et estimacionem dictarum possessionis Dobsyna ac fodinarum cupri cotrouersarum et montis Ezemberk non juxta contenta pretactarum litterarum nostrarum adiudicatoriarum peregisse, ex eoque inter partes predictas in premissis finalis discussio et deliberacio fieri non posse, sed ad iteratam et meliorem execucionem earundem litterarum nostrarum adiudicatoriarum, ex eoque Magistri Prothonotarij Curie nostre et vestrum testimonium necessario transmitti debere nobis ac Prelatis, Baronibus, Regnique nostri nobilibus in examine presentis cause nobiscum existentibus videbatur: ideo fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Egregij Magistri Andreas de Thorda Personalis Presencie nostre, nec non Johannes de Korothna Palatinalis et Stephanus de Hassagh Judicis Curie nostre Prothonotarij, homines nostri de Curia nostra Regia per Nostram Maiestatem pro vtrisque partibus ad id specialiter deputati et transmissi vigesimo quinto die festi Beati Georgij martiris proxime venturi, et alijs diebus ad id aptis et sufficientibus ad facies predictarum montis Ezemberg, nec non possessionis Dobsyna et fodinarum cupri controuersarum, vicinis et commetaneis earundem vniuersis inibi legitime conuocatis, partibusque predictis vel earum legitimis procuratoribus presentibus accedendo, pretactas litteras nostras adiudicatorias, et omnia in eisdem contenta, iuxta pretactam nostram judiciariam commissionem suo modo exequi et effectui mancipare debeant et teneantur. Cuius quidem execucionis seriem, ut fuerit expediens, ad vigesimum diem dicti diei execucionis eidem nostre Personali Presencie fideliter rescribatis. Datum Bude predicta decimo die vigesimi sexti diei prenotati, anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto.

Extus: Fidelibus nostris Capitulo Ecclesie Albensis pro Egregio Johanne de Chethnek contra Spectabilem et Magnificum Emericum de Zapolya Comitem Perpetuum Terre Scepusiensis. Super quadam oculata reuisione, reambulacione, consignatione et estimacione per nostros et vestrum homines vigesimo quinto die festi Beati Georgij martiris proxime venturi modo intra scripto fiendis. Quarum series ad vigesimum diem dicti diei execucionis exhinc fiende est reportanda.

Indorsatum Pro A. Paulus de Pelen cum nostris; pro I. scilicet Comite Zepusiunsi cum eiusdem Demetrius litteratus de Kozar, quia causa introscripta — — — bono modo nondum executa et effectui mancipata videbatur: ideo inter easdem partes execucio nostre judiciarie commissionis intro scripte per duos Magistros Prothonotarios Personalis Presencie nostre vna cum vno homine nostro ad id cum eis deputando

fieri debet. Ideo ad eandem perficiendam Egregios Magistros Prothonotarias Justinianum Doctorem et Andream de Thorda deputauimus eo modo, vt ijdem vna cum dicto homine nostro deputando ipsam execucionem duodecimo die festi Beati Georgij martiris proxime venturi, productis ibidem per partes vniuersis juribus ac litteralibus instrumentis, sed et metalibus ac alijs ad id necessarijs de nouo perficiant, peragant et effectum perducant, seriem autem huiusmodi execucionis nostre Personali Presencie oretenus recitare debeant.

(Eredetie papiron, igen megrongált állapotban, az országos levéltár kincstári osztályában.)

1) In singulis beneplacitis promptissimum seruicium. Magnifici viri dominique fautores graciosi. Contenta vestrarum litterarum nuperrime michi directarum quo honore decuit, suscepi reuerenter; quo vos relatu quorundam proborum virorum percepissetis, me et meos socios v r b u r a v e s t r a in D o b s i n a a vobis vestris mediantibus litteris annum per presentem scripsisstis seriosius protulisse. De quo michi non constat re vera, si vnum uel plures coniunctim aut diuisim hoc dixisse reperirem euidenti testimonio, pena incomprehensibili punire non postponerem. Eciam cuprum vestrum liberum deducere et deportare libere non permitteremus; et specialiter ipsum cuprum Bude nunc impediuissemus. Scitote, quod id cuprum a Jacobo Jordan dudum extiterat venditum, et secus non. Verumptamen omne cuprum vestris in gadibus ordinatum excluso nobis arendato, non tantum nostris in tricesimis, sed indubie alias vbicunque locorum, vbi nostra requisierit facultas, diligenti conatu volumus tanquam nostrum proprium gubernare. Rogamus igitur Vestras Magnitudines humili cum rogatu, nobis talia de incondignis demeritis minime inputare. Datum Cassouie feria quinta proxima post festum Beati Marci Ewangeliste.

Vlricus Camerer tricesimator
Regie Maiestatis vester servitor.

K i v ü l : Viris Magnificis dominis Georgio de Chitnyk Dapiferorum Regalium Magistro, et Nicolao de eadem, dominis nostris.

(Eredetie papiron ép zárt pecséttel, az országos levéltár kincstári osztályában.)

2. I. L i p ó t k i r á l y b á n y a p r i v i l e g i u m a K r a s z n a h o r k a i A n d r á s s y M i k l ó s é s u t ó d j a i s z á m á r a. 1669.

Nos Leopoldus etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: Quod nos cum ad humillimam supplicationem, diligentemque ac seriam instantiam fidelis nostri Egregii Nicolai Andrássy de Krasznahurka ratione concessionis culturae mineralium in omnibus ejusdem bonis, praesestim ad arcem dicti nominis Krasznahurka spectantibus reperiendorum apud Majestatem Nostram factam; tum vero demissam nobis eatenus debitis ex locis perscriptam suppeditatamque informationem, ac tandem per Cameram quoque nostram Aulicam in publi-

ea audientia relatam opinionem, id eidem ipsiusque heredibus, posteritatibus et sucessoribus utriusque sexus uniuersis, ac etiam legatariis jure perennali benigne annuendum et concedendum duximus; et quidem his sub infrascriptis conditionibus: P r i m o Ut ipse Nicolaus Andrassy de praelibata Krasznahurka praementionatique heredes, posteritates et successores ejusdem utriusque sexus universi, quemadmodum et legatarii in omnibus (uti praemissum est) suis bonis intra ambitum Regni nostri Hungariae existentibus auri, argenti, cupri, ferri, plumbi, metalli aliorumque mineralium fodinas exstruere, erigere et colere possint ac valeant. Ita tamen, ut omnes illae fodinae a bonis Andrassyanis nunquam separari queant, sed iis in perpetuum incorporatue et conjunctim permanere debeant. S e c u n d o. His ita praemissis memoratus Nicolaus Andrassy per decennium ab omni censu et decimis alias de auro, argento, cupro, ferro, plumbo metallo aliisque mineralibus praestari solitis, immunis redditur, et haec immunitas dictorum decem annorum a dato inchoati laboris seu culturae mineralium intelligitur. T e r t i o. Finitis his decem annis, excepto auro et argento, de ceteris levioris conditionis mineralibus, videlicet cupro, ferro, plumbo aliisque metallis decimam partem Nostrae Majestati dare obligatur, et exhibita decima praerecensita leviora metalla libere et pro voto extra Regnum vendere ac distrahere licebit. Q u a r t o. Distractio vero auri et argenti nullo modo conceditur, nec cudendi monetam facultas, quoniam hoc ipsum vigore legum et statutorum praefati Regni nostri Hungariae ac mineralium omnino prohibetur. Q u i n t o. Praerepetitus Nicolaus Andrássy omne aurum et argentum ex suis mineralium fodinis proveniens ad certum nostrum deputatum locum, veluti Cremnicium, vel bonis suis viciniorem, utpote Nagy-Bányam portari curare et officinae cusoriae nostrae erga solutionem penes Cameras nostras Cremniciensem et Schemniciensem usque in hodiernum diem secundum jus praeemtionis vulgo Einlösung usitatam et in futurum quoque (expletis praespecificatis illis decem annis liberis) contingentem nobis tradere et administrare, ac alias quoque in omnibus constitutionibus Camerarum nostrarum mineralium sese accomodare tenebitur. S e x t o et ultimo. Quod si saepefatus Nicolaus Andrássy post elapsos decem annos liberos aliquo auro et argento ad usus proprios et domesticos indigeret, illud cum praescitu antelatarum Camerarum nostrarum mineralium, et non in excessiva, sed moderata quantitate, pro modalitate illorum auri et argenti ad officinam nostram cusoriam administrandorum proventuum levetur. Quo circa fidelibus nostris futuro jam fati Regni nostri Hungariae Palatino; item Spectabilibus et Magnificis Comiti Francisco de Nádasd perpetuo terrae Fogaras, Judici Curiae nostrae Regiae, Sacri Romani Imperii Equiti, Comitatuumque Castri Ferrei, Szaladiensis et Sümeghiensis Supremo Comiti, Consiliario nostro Intimo, praesidiorum nostrorum Also Lendva et Nempthy supremo ac hereditario Capitaneo, et per antelatum Regnum nostrum Hungariae Locumtenenti; Comiti alteri Francisco de Chak perpetuo terrae Scepusiensis et Comitatus ejusdem Supremo Comiti, Equiti Aurato ac Partium praememorati Regni nostri Hungariae Superiorum Generali Capitaneo;

nec non Stephano Zichy de eadem, Equiti Aurato, Sacrae praetitulati Regni nostri Hungariae Coronae Conservatori, Camerae nostrae Hungaricae Praefecto, Camerariis et Consiliariis nostris; sed et ceteris praenominatarum Camerarum nostrarum Consiliariis, Officialibus, Directoribusque Causarum nostrarum Regalium et Sacrae toties fatae Regni nostri Hungariae Camerae Fiscalibus, ac Supremis et Vice-Comitibus, Universitatique Magnatum et nobilium quorumcunque Comitatuum praenotatarum partium superiorum modernis et futuris harum serie firmiter praecipientes committimus et mandamus, quatenus praenominatum Nicolaum Andrassy, ipsiusque haeredes, posteritates et succesores utriusque sexus universos ac etiam legatarios in praescriptis fodinis earumque pacifica exstructione, erectione, cultura, usuque ac dominio, atque adeo justis et legitimis ipsorum juribus eatenus habitis contra quoslibet violentos ac illegitimos impetitores, turbatores et damnificatores semper tueri, protegere et defendere modis omnibus debeatis et teneamini, authoritate nostra Regia vobis hac in parte per nos plenarie concessa et attributa, jureque et justitia mediante; secus non facturi; immo annuimus et concedimus eo, quo supra jure perennali. Harum nostrarum secreto Sigillo nostro, quo ut Rex Hungariae utimur impendenti communitarum, vigore et testimonio litterarum. Datum in absentia fidelis nostri nobis dilecti Reverendi Francisci Szegedy Episcopi Ecclesiae Vaciensis, Consiliarii nostri ac per Regnum nostrum Hungariae Aulae nostrae Cancellarii, in castro nostro Laxemburg die vigesima sexta mensis Aprilis anno Domini millesimo sexcentesimo sexagesimo nono, Regnorum nostrorum Romani undecimo, Hungariae et reliquorum decimoquarto, Bohemiae vero anno decimo tercio.

(P. H.)

Leopoldus s. k. Stephanus Orban s. k.

Anno Domini MDCLXIX feria tertia proxima post Dominicam XI. SS. Trinitatis in Sede Judiciaria Comitatus Gömör in oppido Pelsücz celebrata praesentes super concessione culturae mineralium Suae SS. Caesareae Regiaeque Majestatis privilegiales, et annexi mandati protectorii, praeceptoriales Generoso ac Egregio Domino Sigismundo Tornallyay Vice Comiti, Stephano Buday, altero Stephano Soldos seniore de Runya et Georgio Losonczy Judicatus Jud. Nob. officiis pro tempore fungentibus sunt exhibitae, demumque solenniter publicatae per me Juratum Sedis Notarium.

Mathiam Istvánfy s. k.

(Hiteles másolat után.)

3. a) Az egykori Rozgonyi családnak bányajogositványát tartalmazó okmány. 1407.

Propria commissio domini Regis.

Nos Sigismundus Dei gracia Rex Hungarie, Dalmacia, Croacie etc. Marchioque Brandenburgensis etc. Sacri Romani Imperij Vicarius Generalis et Regni Bohemie Gubernator, memorie commendamus per presen-

tes, quod nos comodum, bonum, utile ac fidelia seruicia fidelium nostrorum grate dilectorum Ladislai et Symonis filiorum Nicolai de Rozgon, nec non Johannis et Sebastiani filiorum Laurencii de eadem Rozgon propensius intendentes, matura deliberacione, sanoque Prelatorium et Baronum nostrorum consilio prehabitis, eisdem Ladislao, Symoni, ac Johanni et Sebastiano de predicta Rozgon, ipsorumque heredibus, successoribus et posteritatibus vniuersis hanc specialis gracie prerogatiuam duximus faciendam perpetuo valituram; Quod montani seu montaniste, aut quiuis homo, cuiuscunque condicionis existens, in vniuersis et singulis pertinencijs possessionum et porcionum possessionariarum eorundem Ladislai, Symonis, Johannis et Sebastiani ac ipsorum successorum, intra ambitum Regni nostri in quibuscunque Comitatibus habitarum et existencium, libere et secure sub nostra proteccione speciali mineras auri, argenti, et ceterorum metallorum querere et inuenire audeant atque possint, inuentisque uti et frui valeant formidine sine omni. Quarum quidem possessionum et porcionum possessionariarum, ac mineralium siue minerarum aut montanarum dominium cambio aut estimacione, seu alio quouis colore ab eisdem Ladislao, Symone, Johanne et Sebastiano, et ipsorum successoribus, absque beneplacita ipsorum voluntate nullatenus amouebimus, nec nostri successores Reges Hungarie amouebunt, sed totale jus et omnem proprietatem earundem possessionum et porcionum possessionariarum, ac mineralium seu minerarum et montanarum ipsis ipsorumque heredibus, successoribus et posteritatibus vniuersis illese et irreuocabiliter relinquemus et relinquent perpetuo possidendas. Ita tamen, quod directam et equalem medietatem vrburarum de huiusmodi montanis proueniendarum nobis nostrisque successoribus ad Cameram Regiam amministrari facese teneantur et sint astricti; aliam medietatem earundem vrburarum prenominati Ladislaus, Symon, Johannes et Sebastianus et ipsorum successores pro se ipsis reseruando. Insuper volumus, quod aurum uel argentum iuxta estimacionem condignam in ipsis montanis solitam et consuetam, quo ad porcionem omnium et singulorum montanorum seu montanistarum inibi existencium cedens et proueniens, nobis et in nostra persona nostro vrburario presentetur et debeat assignari. Harum nostrarum patrocinio litterarum. Quas, dum nobis in specie fuerint reportate, in formam nostri priuilegij redigi faciemus. Datum Bude feria quinta proxima ante festum Pentecostes anno Domini millesimo quadringentesimo septimo.

(Eredetie bőrhártyán, melyre alól a király kisebb pecsétje van nyomva; az országos levéltár kincstári osztályában.)

b) Ugyanazon családnak Bányapataka birtokán volt bányászatának emléke. 1397.

Ad litteratorium mandatum domini nostri Regis.

Nos Sigismundus Dei gracia Rex Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. Marchioque Brandemburgensis etc. memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit vniuersis: quod fideles nostri dilecti strenui viri Magister Ladizlaus et Symon filij Nicolai de Rozgon in ipso-

rum nec non Laurencij filii Petri de eadem patruelis fratris eorum personis in Nostre Serenitatis accedentes conspectum nobis humiliter detexerunt: quod possessio Banyapataka alio nomine Wyuagas vocata in Comitatu Zemlyniensi adiacens, nunc erga manus nostras Regias habita, progenitorum suorum prefuisset, et ad Castrum ipsorum Chychwa appellatum pertinuisset et de jure pertinere deberet; super quibus eciam efficacissima haberent litteralia instrumenta: supplicantes nobis nominibus quibus supra, vt dictam possessionem B a n y a p a t a k a alias W y u a g a s nuncupatam ipsis restituere, et eandem possessionem, si et in quantum nostre collacioni pertineret, et omne jus quod in eadem Nostram concerneret Maiestatem pro ipsorum fidelitatibus et fidelium seruiciorum meritis ipsis et eorum heredibus noue nostre donacionis titulo perpetuo dare et conferre dignaremur. Nos itaque recensitis fidelitatibus et fidelium obsequiorum laudedignis meritis, quibus ijdem nobis et Sacre Nostre Corone cum omni fidelitatis constancia se jugiter studuerunt pre suis participibus reddere gratos et acceptos, memoratam possessionem Banyapataka alio nomine Wyuagas vocatam eisdem de manibus nostris Regijs restituentes ad dictum Castrum eorum Chychwa vocatum reintegrantes et incorporantes, ymo si et in quantum eadem nostre incumbit collacioni, et omne jus et proprietatem, que nostram Regiam in eadem concernit collacionem, simul cum cunctis suis vtilitatibus et pertinencijs, terris vtputa cultis et incultis, siluis, pratis, nemoribus, fenetis, aquis, aquarumque decursibus, pascuis, vineis, molendinis, et generaliter quibusuis suis comoditatibus quouis nominis vocabulo vocitatis, sub suis veris metis et antiquis, quibus eadem hactenus possessa fuit, tenta et seruata, de nostris Regijs manibus, ac ex certa sciencia Nostre Maiestatis noueque nostre donationis titulo, ac omni eo jure, quo eadem ex quacunque racione nostre rite incumbit collacioni, memoratis Magistris Ladizlao et Symoni, et per eos Laurencio fratri eorum patrueli, ipsorumque heredibus et posteritatum cunctis sobolibus dedimus, donauimus et in ewm contulimus, ymo damus, donamus et effectiue perhempniter conferimus, per ipsos eorumque heredes et successores vniuersos perpetuo et irreuocabiliter tenendam, possidendam pariter et habendam pleno jure, presencium patrocinio mediante; sine duntaxat preiudicio juris alieni. Presentes quoque tandem nobis allatas in formam nostri priuilegij redigi faciemus pro eisdem. Datum Strigonij in festo Assumpcionis Virginis Gloriose anno Domini millesimo CCC° nonagesimo septimo.

(Eredetije bőrhártyán, a hátúl oda nyomott pecsét töredékével; az országos levéltár kincstári osztályában.)

J e g y z e t. Ide számítandó még: 1. Zsigmond királynak 1397. »Strigonii in festo Assumpcionis Virginis Gloriose« kelt, s a leleszi konventhez intézett, Bányapataka birtokát és az ottani bányászatot tárgyazó oktatási parancsa. — 2. A leleszi konventnek 1397. »in festo Beati Egidij« kelt, és Zsigmond királyhoz intézetjt elentése, mely zserint az

iktatás ott ellenmondás nélkül ugyanazon évben »die dominico proximo post festum Beati Bartholomei Apostoli« megtörtént.

(Az eredeti u. o.)

4. Az Osztroghi herczegek egykori birtokában volt Budamér vár tartozékain fenállt bányajogositványok emléke. 1647.

Nos Ferdinandus stb. quod nos cum ad demissam instantiam et requisitionem fidelis nostri Illustris Vladislai Dominicus Ducis in Ostrogh et in Zaslau, ac Comitis in Tarnow, tum vero compatientes ruinae ac desolationi castelli eiusdem Budamér nuncupati et in Comitatu de Saaros existentis habiti, ac bonorum ad idem pertinentium, ex gratia nostra speciali id eidem annuendum et concedendum duximus, ut ipse Vladislaus Dominicus Dux in Ostrogh fodinas, quae in pertinentiis dicti castelli Budamér haberentur, culturae subiici facere, iisque intra spatium ac decursum octo annorum libere et sine cuiusvis impedimento uti, frui et gaudere possit ac valeat, et interea temporis ab urbura quoque penitus exemptus et supportatus habeatur; ita tamen, ut medio tempore eiusmodi fodinarum ac minerae nobis probam transmittere teneatur et sit obligatus; imo annuimus, et concedimus, eximimusque et supportamus praesentium per vigorem. Quocirca fidelibus nostris Regni Palatino, Judici Curiae nostrae Regiae, ac Generali Partium Regni nostri Hungariae Superiorum, ditionis videlicet nostrae, nec non Supremo ac Vice Comiti praedicti Comitatus de Saaros, harum serie benigne committimus ac mandamus, quatenus a modo imposterum praefatum Vladislaum Dominicum Ducem de Ostrogh in praescriptis fodinis earumque pacifica cultura, usu ac dominio, atque adeo justis ac legitimis ipsius juribus contra quoslibet violentos et illegitimos impetitores, turbatores et dampnificatores, toties quoties per praesentes requisiti aut eorum aliquis requisitus fuerit, tueri, protegere et defendere debeatis et teneamini; authoritate nostra Regia praesentibus hac in parte vobis concessa, jureque et justitia mediante. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis, Datum in arce nostra Regia Posoniensi di 14. mensis Martii anno Domini 1647.

(A királyi könyvből.)

a) A földesurak beavatkozása a vasbányászatra a XVII. században.

En Buzini Keglevich Miklós adom emlékezetül mindeneknek az kiknek illik ez levelemnek rendiben, hogy az mi határunkban engedtem szabad jó akaratombúl Meczenzéffen lakozó Gáspár Deáknak és Haim Menihartnak az köz erdőrül szénnek való fát ollyat, az ki kárunkra ne legjen; illyen conditiók alatt, hogy esztendőnkint tartozzanak nekünk két két mása vassal, és ha mikor valami szükségünkre kivántatnék, pénzen vennünk, tehát tartozzanak mázáját adni száz nyolczvan pénzen, az

sin vasat penig kilencz pinzen, minden tiz valónak egyiket tartozzanak nékünk adni. Datum in Curia nostra Tornensi 16. Martii anno 1637.

Keglevich Miklós s. k.
Káthay Ferencz s. k.
Hintorch Mátyás.
Ambrus Márton.

(Torna megye közönségének 1732. átiratából.)

b) Mi Torna várának örökös földes urai, adgyuk emlékezetűl mindeneknek az kiknek illik az mi levelünknek rendiben, hogy in anno 1640. die 8. Decembris szabad királyi Lőcse városának egyik lakosa Elias Foyt az minemű hámort határunkon épített, és praedecessorink birodalmában vascsináló hutát avagy hámort, úgy mint két hutát avagy hámort engedtünk volt nekie, azon okok alatt nekie épiteni való hatalom, mely Elias Foyt azon hámort hutával együtt Szepes vármegyében Stócz nevű bányavárosban Jakab Tamás nevű handelnak örök áron eladván, mindazóltais annak szokott arendáját esztendőrűl esztendőre minékünk megadta; úgy mint tiz mása vasat, pénzünkre penig egy mása vasért egy ezüst tallér, egy sin vasat kilencz pénzért. Ezen felűl megirt Jakab Tamás ujabban megtalálván bennünket, kénszerített arra, hogy mind magának és fianak Gasparnak ujabb levelet adnánk. Megtekintvén azért méltó kivánságát, hogy annyival inkább eő is épithesse s hasznát vehesse azon hámornak, engedtük meg neki ilyen conditióval: hogy annuatim mi nekünk Tornai földes uraknak tartozzék tiz masa 10 vasakat adni, az melynek ött másája tiz rud vass legyen, az ött másája penig jó sin vass; szükségünkre penigh várnak épületére és egyeb szükségünkre tartozzét masáját egy talléron adni, sin vasat pedig kilencz pénzen. Ezeken kivül ha az mi birodalmunkban s határunkban valami titkos köveket az egy vas kövön és rézérczen kivűl találnának, akar mi nével nevezendőjek lennenek azok, semmiképen ezt tőlünk, sem maradékinktúl vagy successorinktúl el ne titkolhassák, hitek és hámorok vagy hutájok vesztessége alatt megjelenteni tartozzanak. Az hámoroknak épületire az mi annuentiánkbúl az mi kerűlőink mutathassanak elégséges fát, mint penig szén égetésre, mak termő fákon kivűl. Az melynek nagyobb bizonságára adgyuk ezen kezünk irásával megerősitett pecsétes levelünket. Datum in Torna die 14. Aprilis anno 1666.

(Borsod megye közönségének 1701. december 16. kelt átiratából.)

5. A vörösvágási opálbányászatnak XV. századi emléke.

Wladislaus stb. fidelibus nostris Conuentui Ecclesie de Jazow salutem et graciam. Dicitur nobis in persona fidelis nostri Egregij Anthonij Ketczer filij quondam Frank, filij olim Sandrini de Lypoth, quomodo ipse de et super illis pecunijs, pro quibus videlicet nobilis Demetrius similiter Ketczer filius quondam Ladizlai filij prefati olim Sandrini, fratribus videlicet indiuisis eiusdem exponentis in juribus eorum possessiona-

rijs, prout idem exponens percepisset, totales porciones suas in possessionibus Veres Vagas, Opina, Patachko et Peklen in Comitatu de Saros, alias eciam vbilibet existencium habitas circumspecto Georgio Gabriel ciui Ciuitatis nostre Cassouiensis mediantibus litteris Capituli Ecclesie Agriensis perpetualiter aut alio quouis titulo fassus extitisset, iuxta condignam earundem extimacionem eidem Georgio Gabriel satisfaccionem inpendere, easdemque porciones pro se rehabere vellet ab eodem jure et consuetudine Regni nostri requirente. Super quo fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum quo presente Petrus de Vz, vel Valentinus Kakas de Kakasfalw, aut Petrus Soos de Sowar, siu Paulus Chinda de Chindafalwa, seu Sebastianus siue Nicolaus de Segnye alijs absentibus homo noster ad prefatum Georgium Gabriel accedendo admoneat eundem, dicatque et committat eidem verbo nostro Regio, vt ipse prescriptas suas pecunias, pro quibus videlicet nominatus Demetrius Ketczer pretactas porciones suas possessionarias in prescriptis possessionibus, et alias vbilibet habitas eidem Georgio Gabriel vendidisset, iuxta condignam earum extimacionem a prefato exponente tollere et leuare, easdemque porciones eidem exponenti remittere et resignare debeat et teneatur. Qui si fecerit, bene quidem; alioquin prohibeat eundem ab vlteriori detencione, conseruacione, vsuum fructuumque et quarumlibet vtilitatum earundem percepcione, et nichilominus euocet eundem contra prelibatum exponentem ad terminum competentem nostram Personalem in Presenciam racionem superinde reddituram, et post hec huiusmodi admonicionis, et euocacionis seriem cum nomine admoniti et euocati, terminoque assignato, vt fuerit expediens, eidem nostre Personali Presencie fideliter rescribatis. Datum Bude in festo Exaltacionis Sancte Crucis anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo septimo.

(Hiteles másolat után. A parancs »sabbato proximo post festum Beati Michaelis Archangeli« foganatosíttatott, s »eundem Georgium Gabriel de domo habitacionis suae in Ciuitate Cassouiensi habita« a királyi és konventbéli emberek evocálták.)

VI. Nagy Bánya, Felső Bánya és Kapnik Bánya.

1. Krafft János nagybányai bányapolgárnak emléke. 1446.

Nos Johannes de Hwnyad Waywoda Transsiluaniae, Banus Zewerinensis, Capitaneusque Castri Nandoralbensis et huius Hungariae Regni Vicarius etc. tenore presencium significamus quibus expedit vniuersis, quod nostri veniens in presenciam prouidus Jacobus dictus Crafft conciuis Leitschouiensis nobis magna precum cum instancia supplicauit, vt Dei et communis justitiae contemplacione hereditates, bona et res uniuersas, per mortem Johannis dicti Crafft, pridem conciuis Civitatis nostrae Riuuli Dominarum, ad conthoralem suam Agnetem, sororem puta ipsius Johannis Crafft, et ad eius liberos legitima hereditaria successione

et disposicione testamentali et ultime voluntatis ipsius Johannis Crafft deuolutas, praenominatae Agneti et suis liberis, et per eos sibi Jacobo Crafft tanquam ipsius Agnetis viro legitimo, conferre, dare, ipsumque Jacobum nomine consortis sue et puerorum suorum superinde confirmare dignaremur. Nos igitur iustis utputa et legitimis precibus prefati Jacobi Crafft inclinati, cognouimus prenominatum Jacobum ad huiusmodi bona et hereditates jus et successionem habere; consideratis nichilominus debitis, quibus se erga nos obtulit, seruiciis, in presentia providorum virorum Judicis et Juratorum Ciuitatis nostre prefate Rivuli Dominarum, et Camerarij nostri Eylhardi, pretacto Jacobo Crafft tanquam vero successori earundem hereditatum et bonorum, ac suis heredibus, et heredum suorum successoribus, huiusmodi bona, hereditates, et res, videlicet domum sitam in acie ex aduerso Andree Judicis, cum suis attinentiis, horreis et connexis, item molendina, huttmaz seu gazam, una cum fodinis montanis et mineris ubicunque existentibus; item vineas, unam sitam in riuulo Aley, et aliam Fendel vocatam; item prata cum terris arabilibus, et nemoribus et siluis; sed et alia cetera quecunque bona in Ciuitate nostra Riuuli Dominarum ubivis existentia, que videlicet quondam prenominati Johannis Crafft prefuere, a cuiusuis competitione seu arestatione liberas, nullo penitus contraveniente damus, conferimus, approbamus, approbando ascribimus, presentibusque ascribenda confirmamus, perpetue tenendas, habendas et fruendas, aut hereditario iure in filios filiorum suorum possidenda; ita quod ipse Jacobus Crafft una cum consorte sua Agnete, et heredes sui legitimi prenominatas hereditates cum earum pertinentiis uniuersis modo simili prout pretactus Johannes dictus Crafft sororius suus possedit et habuit, vendendi, obligandi, permuttandi aut in proprios usus suos conuertendi, iuxta quod videbitur ei conuenientius et utilius, et eius heredibus expediens fuerit, faciendi pariter et dimittendi plenam habeat et habeant facultatem, nullo penitus contradicente. In cuius rei testimonium evidens roburque perpetuum, praesentes sigilli nostri appressione duximus firmiter concedendas. Datum in Ciuitate nostra prescripta Riuuli Dominarum die sabbati post octauas Epiphaniarum Domini anno eisdem M⁰ CCCC⁰ XL⁰ VI⁰.

(Kaprinai kézirati gyűjteményéből a budapesti tud. egyetem könyvtárának kéziratai közt XVI. köt. 4. B. 43. l. — Rövid kivonatát közölte Fejér György, Genus incunabula et virtus Joannis Coruini de Hunyad, Buda 1844. 86. l.

2. Hunyadi János beszterczei gróf levele Körmöcz, Selmecz és a többi alsó-magyarországi bányavárosokhoz egy nagybányai tárna jogosítványai tárgyában. 1454.

Johannes de Hunyad Comes Perpetuus Bistriciensis etc. prudentibus et circumspectis viris Magistro Civium, Judici Civitatis, Magistris Montanarum, ceterisque civibus Civitatum Cremniciensis, Semniciensis, et aliarum Montanarum ad dictam Cremniciam spectan-

tium et pertinentium stb. Noveritis, quod Domino nobis propitiante auxilio in fodina nostra Rivuli Dominarum stol est perforatum atque excisum, ab antiqua fodina seu montana praenominata. Magistri montana in eadem habitantes et residentes ad vos ac vestram montanam respectum habuerunt, eique se submiserunt. Ideo vestras amicitias praesentibus requirimus diligenter quaerentes, ut habita praesentium notitia ad vnum certum locum Montanarum, et brevem terminum per vos eligendum et determinandum praesentes esse, uniuersaque jura et consuetudines montanas, et etiam ipsius stol mutuo per vos uniuoce et deliberatione praehabita talites ipsis montanistis Rivuli Dominarum mediantibus litteris vestris declarare, specificare et restituere, et finaliter determinare debeatis, ut ipsi montanistae iuxta consuetudinem Montanarum et Stol certis justis juribus non frustrentur, nobis etiam exinde damnum non eueniat aliquale in nostris proventibus. Aliud petimus ne faciatis in praemissis nostrae amicitiae ob placentiam singularem. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Budae sub die Circumcisionis Domini anno eiusdem millesimo quadring tesimo quinquagesimo quarto.

(Feigel János Rudolf király szakértő biztosa 1555-ki jelentésének melléklette.)

3. A Nagy-Bánya város és a szomszéd Kővári vár és uradalom birtokosai közti egyenetlenségek. 1390—1505.

a) 1391. Rex Sigismundus praecipit Magistro Dragh Vayvodae, ut Judices, Urburarios et cives ac montium custodes Montanarum Regalium Asszony Patak et Felső Bánya in usu certarum silvarum, quas illi vigore certarum efficacium litterarum se concernere dicerent, potentialiter non turbet, usque dum ex producendis parte ab utraque in termino sequentis anni circa festum Purificationis Beatae Mariae Virginis praefixo coram Rege documentis de juribus earundem silvarum inter partes judicium feratur.

(Feigel jelentésének melléklete.)

b) Nos Mathias Dei gracia Rex Hungarie, Bohemie etc. memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit vniuersis: Quod Anthonio de Akos pro Magnificis Nicolao Dragfi de Belthewk, et Bartholomeo filio eiusdem, cum procuratorijs litteris fidelis nostri Magnifici Comitis Stephani de Bathor Iudicis Curie nostre, ac Egregio Michaele Sandrini de Belthewk predicta sine procuratorijs litteris ex vna, ac prudentibus, et circumspectis viris Adam et Thoma Gewbel ciuibus Ciuitatis nostre Riwuli Dominarum in eorum et tocius Communitatis eiusdem Ciuitatis nostre personis ex altera partibus, iuxta continenciam litterarum nostrarum preceptoriarum Bude sabbato proximo ante festum Natiuitatis Beati Johannis Baptiste proxime preteritum, ad propriam commissionem nostram patenter emanatarum, coram Personali Presencia Nostra constitutis et existentibus: idem Anthonius procurator dictorum

Nicolai et Bartholomei in personis eorundem, contra et adversus vniuersos ciues et inhabitatores dicte Ciuitatis nostre Riuuli Dominarum proposuit in hunc modum: Quomodo ijdem ciues et inhabitatores dicte Ciuitatis a pluribus annis iam retroactis siluas ipsorum Nicolai et Bartholomei, ac Michaelis, intra veras metas et pertinencias Castri ipsorum Kewar vocati, in Comitatu Zolnok Mediocri existentis habitas, preter omnem voluntatem eorum et annuenciam incessanter dissecarent, lignaque dissecata et succisa, prout vellent, pro ipsis potencialiter asportarent; et quod licet nos pro huiusmodi lignorum succisionibus et dampnis per ipsos eisdem illatis alias quandam summam florenorum auri per Comites Camere nostre ibidem pro tempore constitutos, ac eciam per prefatos Judicem et Juratos Ciues singulis annis prefato Nicolao et Bartholomeo, ac Michaeli dari commiserimus; tamen ipsi huiusmodi summam florenorum auri non soluissent integraliter in eorundem Nicolai, Barthelomei et Michaelis grande preiudicium et dampnum valde ingens. Et ibidem in horum verborum suorum comprobacionem, presertim in eo, quod predicte silue ad dictum Castrum eorum pertinerent, quasdam tres litteras, vnam condam domini Sigismundi Regis, et duas nostras, Nostre Personali Presencie presentauit. In quarum vna, dicta videlicet dicti condam domini Sigismundi Regis littera in anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo, duodecimo kalendas mensis Augusti, Regni autem sui anno quarto ad propriam suam commissionem sub dupplici suo sigillo priuilegialiter emanata, habente in se confirmatiue tenorem litterarum priuilegialium Conuentus Ecclesie de Lelez metalium, in vigilia festi Beati Johannis Baptiste in eodem anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo confectarum inter cetera hoc et id continebatur: quomodo condam Dominicus Prepositus et idem Conuentus Ecclesie de Lelez receptis dictis litteris ipsius condam domini Sigismudi Regis preceptoriis eisdem transmissi, vna cum Laurencio filio Abrahe de Gyakfalwa homine ipsius dominis Sigismundi Regis in eisdem litteris inserto, fratrem Johannem Custodem Ecclesie ipsorum ad reambulacionem metarum dicti Castri et pertinenciarum eiusdem pro testimonio ipsorum transmisisset; qui tandem ad ipsos reuersi eisdem retulissent hoc modo: Quod ipsi feria tercia proxima post festum Penthecostes in dicto anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo preteritum ad faciem dicti Castri et pertinenciarum eiusdem, vicinorum eciam et commetaneorum vniuersorum illac legitimis conuocacionibus factis, et eisdem presentibus accedendo, prescriptum Castrum Kewar et pertinencias eiusdem per veteres metas reambulando nouas in locis necessarijs erexissent, et ab aliorum juribus possessionarijs hoc modo reambulassent: Quod prima meta inciperet in loco, vbi fluuius Lapws nuncupatus caderet in fluuium Zamos vocatum; inde in eodem fluuio Lapws contra meatum eiusdem per bonum spacium currendo exiret de ipso, vbi esset meta terrea de nouo erecta; de qua iret ad riuulum Kekes appellatum, in quo contra meatum eiusdem ad orientem eundo annecteret quemdam montem excelsum Gutinkew dictum, pro meta deputatum; vnde ad eandem plagam orientalem currendo iungeret campum Kerekme-

zew nuncupatum, vbi meta terrea de nouo accumulata haberetur, ibique mete dicti Castri a parte predicte Ciuitatis nostre Riuuli Dominarum, prout series earundem litterarum dicti Conuentus de Lelez declarat, terminarentur. Hac itaque metarum reambulacione peracta tandem idem condam dominus Sigismundus Rex ad supplicacionem humillimam condam Drag Comitis de Maramaros eidem per ipsum propterea factam, prescriptas metarum reambulaciones patrocinio litterarum suarum antedictarum mediante eidem condam Comiti Drag confirmasset. Series eciam et continencia prescriptarum binarum litterarum nostrarum, vnius Bude in festo Beati Adalberti Episcopi in anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo quarto, Regni nostri anno septimo coronacionis vero primo, ad propriam commissionem nostram; alterius vero modo simili feria quinta proxima post dominicam Quasi modo in anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo septimo, Regni nostri anno decimo, Coronacionis vero quarto, ad relacionem Jane tunc Curie Regie Vice Magistri sub sigillis nostris patenter confectarum hoc modo explicabatur: quod nos considerantes dampna illa, que fideles nostri Egregij Nicolaus Dragfi, et Michael filius Sandrini de dicta Belthewk in dissecandis siluis eorum in pertinencijs Castri ipsorum Kewar predicti habitis, a montanis nostris de Riuulo Dominarum susciperent, eisdem et eorum heredibus in recompensacionem huiusmodi dampnorum, in singulis annis centum et quinquaginta florenos auri de Camera Monetarum nostrarum in dicta Ciuitate nostra Riuuli Dominarum habita per Comites earundem Monetarum nostrarum pro tempore existentes in duobus terminis, partim scilicet in festo Penthecostes, partim vero in festo Purificacionis Beate Marie Virginis annuatim post sese occurrentibus persoluendos, nostram ad racionem dari deputassemus, et vigore huiusmodi litterarum nostrarum firmis mandatis Regijs eosdem centum et quinquaginta florenos auri per prefatos Comites nostros, ac Judicem et Juratos iam dicte Cinitatis nostre annotatis Nicolao Dragfi et Michaeli, reddi et restitui commisissemus. Quibus exhibitis, prefatoque Anthonio procuratore dictorum Nicolai et Bartholomei plures litteras in facto dictarum siluarum ad nostram requisicionem juridicam non se habere, et nec pro nunc exhibere velle et posse referente; prefati Adam et Thomas Gewbel in eorum ac aliorum cinium et tocius Communitatis pretacte Ciuitatis nostre Riuuli Dominarum nominibus et personis responderunt ex aduerso: quod hoc verum foret, vt ipsi ac ceteri ciues et inhabitatores ipsius Ciuitatis nostre Riuuli Dominarum siluam nigram eidem Ciuitati circumadiacentem ad eorum necessitates dissecari fecerint et asportari. Ea potissimum occasione, cum adhuc dictum Castrum Kewar pre manibus olim Lodouici Regis tanquam jus suum Regium habitum fuisset; tunc idem condam dominus Lodouicus Rex dictam siluam suam nigram, simul cum alijs siluis suis Regalibus circum adiacentibus et existentibus ad vsus ipsorum ciuium Regalium suorum necessariis, absque omni impedimento, libere uti valerent; atque hoc eisdem indulsisset et concessisset graciose; et eodem jure vniuersi ciues ipsius Ciuitatis nostre ab eodem tempore easdem siluas semper vsi

fuissent et vterentur eciam de presenti; in hac itaque racione Comes predicte Camere nostre Monetarum et ipse ad dictam solucionem prescripte summe florenorum auri pro dissecacione dictarum siluarum annotatis Nicolao et Bartholomeo, nec non Michaeli annuatim faciendam non tenerentur. Et ibidem prefati Adam eo Thomas Gewbel in huius documentum, quod predicte silue eidem Ciuitati nostre ac ciuibus eiusdem vniuersis per prefatum olim Lodouicum Regem ad vtendum indulte, et per nos, ac condam Sigismundum protunc Regem confirmate sint; quasdam duas litteras, vnam nostram confirmacionalem, et aliam Capituli Ecclesie Waradiensis fassionalem pariter et obligatoriam nostre Personali Presencie presentarunt. Quarum vna, nostra scilicet littera confirmacionalis anno Domlni millesimo quadringentesimo sexagesimo quarto, septimo idus Aprilis, Regni autem nostri anno septimo Coronacionis vero primo sub predicto pendenti dupplici sigillo nostro priuilegialiter confecta declarabat: quod nos litteras dicti condam domini Sigismundi Regis in anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo tercio, sexto kalendas mensis Februarij Regni autem sui anno sexto in subnotandis priuilegialiter confectas, habentes in se transsumptiue et confirmatiue tenorem litterarum dicti olim Lodouici Regis anno domini millesimo trecentesimo septuagesimo sexto, octauo idus mensis Marcij, Regni autem sui tricesimo quinto subortarum; quibus mediantibus idem condam Lodouicus Rex, inter ceteras libertatum prerogatiuas litteris in eisdem expressas, vniuersis ciuibus suis de Riuulo Dominarum prenotatis predictam siluam suam nigram, simul cum alijs siluis suis Regalibus circum adiacentibus et existentibus ad vsus ipsorum necessariis, absque omni impedimento modo pretacto libere vti valerent atque frui graciose indulsisset et annuisset; supplicacionibus predicti Adam, nec non Anthonij Lakatos, Thome Racz et Nicolai Cholefek, Juratorum Ciuium dicte Ciuitatis nostre Riuuli Dominarum in ipsorum ac aliorum vniuersorum ciuium et montanorum de eadem, nec non de Medio Monte personis nobis propterea porrectis, clementer exauditis, simul cum vniuersis et singulis libertatibus prenotatis, et modo premisso perspicacius specificatis, memoratis ciuibus et montanistis nostris, ac ipsorum posteris successoribusque vniuersis innouantes, perpetuo valituras confirmassemus patrocinio earundem litterarum nostrarum mediante, saluo iure alieno. Altera vero predictarum litterum, vtputa littera dicti Capituli Ecclesie Waradiensis fassionalis et obligatoria duodecime die secundi dici festi Circumcisionis Domini anno eiusdem millesimo quadringentesimo tricesimo priuilegialiter emanata, continens in se tenorem litterarum dicti condam domini Sigismundi Regis preceptoriarum Posonij feria tercia proxima ante festum Natiuitatis Beti Johannis Baptiste anno Domini millesimo quadringentesimo vicesimo nono, Regnorum suorum Hungarie etc. quadragesimo tercio, Romanorum decimo nono et Bohemie nono editarum, condam Magnificis Johanni et Michaeli Jakch de Kwsal tunc Comitibus Siculorum, ac Ladislas similiter Jakch fratri eorundem, nec non Nicolao et Pelbarto de Warda, sed et eidem Capitulo Ecclesie Waradiensis loquens,

inter cetera id exprimebat: quod ipsum Capitulum mandatis eiusdem condam Sigismundi Regis in omnibus obedire cupiens, vnum ex ipsis, videlicet Magistrum Stephanum socium et concanonicum ipsorum ad contenta premissarum litterarum eiusdem condam Sigismundi Regis coram ipso fideliter exequenda suo pro testimonio transmisisset fidedignum, qui tandem ad ipsum Capitulum rediens eidem inter alia retulisset isto modo, quomodo prefato Michaele Jakch Comite Siculorum, ac Ladislao similiter Jakch fratre eiusdem, nec non Nicolao de Warda secundo die festi Circumcisionis Domini tunc proxime preteriti in Ciuitate Zathmariensi, termino scilicet et loco pro discussione et deliberacione premissarum causarum Comitum Vrburarum Riuuli Dominarum, ac vniuersorum ciuium et montanistarum eiusdem Ciuitatis Riuuli Dominarum contra prenotatum Sandrinum filium Dragh de Belthewk in pretactis litteris eiusdem condam Sigismundi Regis preceptoriis specificatarum, super factis in eisdem contentis motarum, mera Regia auctoritate ipsis tunc attributa mediante fieri debende per ipsos ad id deputatis, conuenientibus; licet prefato Johanne Jakch Comite Siculorum, et Pelbarto de Kys Warda absentibus; tamen predicti executores mandatorum ipsius condam domini Sigismundi Regis presente dicto Magistro Stephano testimonio dicti Capituli Ecclesie Waradiensis, predictisque partibus in presenciam ipsorum conuocatis et personaliter adherentibus, prememoratisque ciuibus de Riuulo Dominarum contra ipsum Sandrinum filium Drag diuersas allegaciones coram ipsis et testimonio dicti Capituli Ecclesie Waradiensis proponentibus; tandem ipsi composicione eorundem Michaelis Comitis Siculorum, et Ladislai Jakch fratris eiusdem, nec non ipsum Nicolai de Warda, et nonnullorum aliorum proborum et nobilium virorum coram ipso Magistro Stephano, testimonio predicti Capituli facta interueniente, inter alia ad talem pacis et concordie deuenissent vnionem: quod prenominatus Sandrinus filius Drag, et Georgius frater eiusdem, onera tamen et grauamina vniuersorum filiorum et filiarum ipsorum, si ipsi vsque vitam dictorum patrum ipsorum in subscriptis persistere nollent, super se et omnia bona ipsorum assumendo, per eosdem confessum extitisset pariter et relatum: quod ipsi prefatos ciues et montanistas Riuuli Dominarum et Medii Montis, vnacum ad ipsos pertinentibus vbique in dicta silua nigra, et eciam in aliis omnibus siluis, nec non nemoribus vsque ad tria milliaria se extendentibus, vti ipsi vsque nunc semper et ab antiquo per diuos Reges, et specialiter secundum tenorem litterarum donacionalium predicti condam Lodouici Regis eis graciose datarum, vsi, tenti et possessi fuissent, eodem modo, sicut tenor prescriptarum litterarum continet, vti et possidere coram ipsis et dicto testimonio antefati Capituli commisissent. In casu autem, quo prefati Sandrinus et Georgius in dominio predictarum omnium siluarum et nemorum, vti prefertur, vsque vitam eorundem prefatos ciues conseruare nollent vel non curarent, eisdemque et ad ipsos pertinentibus aliqua dampna et nocumenta impenderent vel impendi facere niterentur; et hoc iam fati ciues et montaniste cum tribus litteris inquisicionalibus, vna scilicet Vice-Comitis et Judicum

Nobilium Comitatus Zathmariensis, et duabus duorum Capitulorum vel Conuentuum quorumcunque, vel alijs euidentibus documentis comprobare possent; extunc dicti Sandrinus et Georgius in facto potencie conuincerentur eo facto; prefati autem ciues omnia ipsorum facta prosequendi haberent facultatem. Si vero aliqui familiares vel jobagiones prefatorum Sandrini ei Georgij ipsos ciues et montanistas ad ipsosque pertinentes in iam fatis siluis et nemoribus impedirent, mox et in continenti ipsi judicium et justiciam plenissimas ex parte eorundem eisdem statisfacere et impendere tenerentur. Quibus quidem litteris ex vtraque parte coram nobis hoc modo productis, prefatoque procuratore dictorum Nicolai Dragfi, et Bartholomei eisdem, nec non antefatis Adam et Thoma Gewbel sibi ipsis et dictis alijs vniuersis ciuibus et inhabitatoribus prelibate Ciuitatis nostre Riuuli Dominarum per nos facto in premisso judicium et justiciam elargiri supplicantibus; verum licet iuxta continenciam pretactarum litterarum dicti Conuentus Ecclesie de Lelez — — — in dicto anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo confectarum, per antefatum condam Sigismundum Regem annotatis Drag et Walk Comitibus modo quo supra confirmatarum, predictum Castrum Kewar per Regium et eiusdem Conuentus homines, ordine superius narrato, per suas metas fecerit reambulari; quamuis eciam pro dampnis prefatorum Nicolai Dragfy ac Bartholomei et Michaelis, que ipsi in dissecacione siluarum predictarum percepissent et perciperent, prescriptum censum annualem de dicta Camera Monetarum nostrarum eisdem dari et pronenire debere constituerimus: tamen quia in dictis litteris metalibus nulla de prescriptis siluis mencio facta fuisse adinueniebatur, et nec prefatus procurator dictorum Nicolai et Bartholomei ad nostram requisicionem plures litteras in facto earundem siluarum se habere, et neque ad presens exhibere velle referebat; prefatus vero quondam Lodouicus Rex in predicto anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo sexto prescriptam siluam suam nigram, et alias siluas suas Regales dicte Ciuitati nostre Riuuli Domarum circum adiacentes predictis vniuersis ciuibus eiusdem Ciuitatis nostre libere et absque omni impedimento vtendas graciose indulsisse et annuisse; demum eciam annotati condam Sandrinus Dragfi, et Georgius eiusdem frater, prefatos ciues et montanistas Riuuli Dominarum et Medii Montis vbique in ipsa silua nigra, ac eciam in omnibus alijs siluis, nec non nemoribus vsque ad tria milliaria se extendentibus, vtendas et possidendas commisisse, ex continencia pretactarum litterarum prefati condam Lodouici Regis, primum per predictum condam Sigismundum Regem, et tandem per nos confirmatarum, nec non seriebus dictarum litterarum annotati Capituli Ecclesie Waradiensis fassionalium pariter et obligatoriarum reperiebatur manifeste; prescripte littere eciam metales antefati Conuentus Ecclesie de Lelez predicte collacioni et annuencie dicti condam Lodouici Regis super ipsa silua nigra, et alijs siluis prenotatis ciuibus iam dictis facta nullum preiudicium, nullumue juris grauamen generare posse videbantur; et ob hoc prescripte vtreque littere nostre, quibus mediantibus pro dissecacione siluarum predictarum dictam summam florenorum auri

per Comites Monetarum nostrarum ac ciues in dicta ciuitate nostra Riuuli Dominarum existentes antelatis Nicolao Dragfi, et Bartholomeo, et Michaeli singulis annis persolui deputaueramus, in contrarium pretactarum litterarum dicti condam Lodouici Regis, vt premissum est, per pretitulatum quondam Sigismundum Regem, et per nos confirmatarum, emanate, penitus et per omnia reuocari, retractari et inualidari, nichilominusque prescripta silua nigra et alie silue dicte Ciuitati nostre circum adiacentes, iuxta vigorem earundem litterarum eiusdem condam Lodouici Regis prefatis vniuersis ciuibus et inhabitatoribus dicte Ciuitatis nostre Riuuli Dominarum per eosdem possidende adjudicari, et ad vsum ipsorum relinqui debere Nobis, ac Magistris Prothonotarijs, Regnique Nobilibus nobiscum in Judicio presentis cause existentibus agnoscebatur. Proinde Nos, vnacum eisdem Magistris Prothonotarijs et Regni nostri Nobilibus, pretactas vtrasque litteras nostras pro parte dictorum Nicolai Dragfy, ac Bartholomei filij eiusdem, et Michaelis, in facto solucionis predicti census annualis emanatas, preuia racione reuocantes, retractantes et invalidantes, prescriptas siluam nigram et alias siluas dicte Ciuitati nostre modo antelato circum adiacentes, eidem Ciuitati nostre, ac vniuersis ciuibus et inhabitatoribus eiusdem Ciuitatis nostre Riuuli Dominarum per eosdem iuxta tenorem memoratarum litterarum antefati condam Lodouici Regis perpetuo possidendas et vtendas readiudicauimus. Harum litterarum nostrarum, quibus sigillum nostrum autenticum, quo in Judicatu vtimur, vigoro et testimonio mediante. Datum Buda feria quarta proxima ante festum Beate Margarethe virginis, anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto.

(Kaprinay kézirati gyüjteményéből a budapesti m. k. tud. egyetem könyvtárában. B. 4. XVI. köt. 34. sk. ll.)

c) Nos Comes Stephanus de Bathor Judex Curie Serenissimi Principis domini Mathie Dei gracia Regis Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit uniuersis: Quod prefato domino nostro Rege una cum dominis Prelatis, Baronibus, Regnique sui Nobilibus iam pridem inter octauas festi Ephiphaniarum Domini proxime preteriti Cassovie constituto, Egregius et prudens Thomas Gewbewl Comes Vrburarum Regalium de Riuulo Dominarum, cum certis aliis montanistis et ciuibus eiusdem Ciuitatis Riuuli Dominarum ipsius domini nostri Regis accedendo presenciam, in eorum ac uniuersorum urburariorum et montanistarum, aliorum eciam ciuium eiusdem Ciuitatis nominibus et personis, presente Egregio Bartholomeo Dragfy de Belthewk et audiente, eidem domino nostro Regi exponere et graui cum querela declarare curauisset: quomodo idem Bartholomeus, ac Nicolaus pater eiusdem siluam nigram, sed et alias siluas et nemora, ad tria milliaria ab ipsa ciuitate circumquaque se extendencia, eisdem montanistis et ciuibus, requirente eorum antiqua libertate a diuis Regibus, et signanter condam domino Lodouico Rege ipsis concessa, uti, frui, et succidi facere, ac carbones et cementum in eisdem cremare non permitterent; sed eosdem

ac ipsorum homines ab vsu earundem siluarum, et concrematione cementi et carbonum inhiberent, quosdam eciam ex hominibus eorum per castellanos Castri Kewar, ac eorum familiares, nec non Valachos ipsorum in pertinencijs annotati Castri residentes, spoliari, cedi sew verbari, ac duas foroaces eorum, lapidibus cementorum iam repletas et parari factas, distrahi replerique et annichilari fecissent eorum potencia mediante, in Maiestatis Regie dampnum, preiudiciumque eorundem montanistarum valde ingens. Vnde cum idem dominus noster Rex, nolens in suis prouentibus ab eisdem vrburariis et montanistis proueniendis, per consequens Camere sue Regie dampnum detrimentumque pati, juribus eciam, nec non libertatibus eorundem montanistarum derogari; volentibus partibus, eo quod idem Bartholomeus se et annotatum Nicolaum patrem ipsius in premissis immunem, dictas quoque siluas, nemora et loca cementorum ipsis omnis juris titulo pertinere retulisset, vt Maiestas Regia pro inquisicione premissorum ac reuisione jurium parcium, utrum ea sic sint et habeantur quemadmodum superius declarata sunt vel ne, suum hominem mittere dignaretur. Ad quorum siquidem inquisicionem et reuisionem, consimiliter eisdem partibus annuentibus, Egregium Magistrum Stephanum de Hashagh Prothonotarium nostrum transmisisset, mandando et committando eidem, vt ipse super omnibus premissis et quibusuis premissorum singulis, habito prius diligenti scrutinio, reuisis eciam parcium juribus, ac litterarum sew litteralium instrumentorum fulcimentis, partes inter easdem, prout juris fuerit, et ordo dictauerit justicie, judicium et justiciam, ac finalem conclusionem facere, et nos, nostroque nomine ipse Magister Stephanus, vna cum iam fato Thoma Gewbewl, ac Magistro Petro Nemch Notario eiusdem Ciuitatis Riuuli Dominarum, nobis feria secunda proxima post festum Resurrectionis Domini proxime preteritum Bude penes prefatum dominum nostrum Regem constitutis, exinde ad nos reuersi, primo idem Magister Stephanus dictarum duarum fornacum cementariorum distraccionem occulata fide conspecxisse; annotatos tamen Nicolaum Dragfy, et Bartholomeum filium eiusdem earundem replecioonem non negasse; sed easdem ex eo, quod iidem ciues et montaniste in eorum terra, sine annuencia et permissione ipsorum concremari facere voluissent, fecisse, memoratorum eciam hominum eorum spoliacionem et verberacionem, veraciter resciuisse recitasset; et tandem tam idem Magister Stephanus, quam et annotati Thomas Gewbewl, et Magister Petrus Nemch Notarius ipsius Ciuitatis super hoc, vt ijdem Vrburarii seu montaniste, ac ciues dicte Ciuitatis Riuuli Dominarum, vna cum alia Ciuitate Medij Montis, predictis siluis ad prescripta tria milliaria se protendentibus, eorum libertatibus exigentibus semper et antiquo vti atque frui, cementum eciam et carbones cremari, atque robora et magna ligna pro stollonum, fovearum ac domorum edificijs apta et necessaria succidi facere potuissent atque voluissent, valerentque ét possent de presenti; quemadmodum presentibus annotatis Nicolao Dragfi, et Bartholomeo filio eiusdem in eadem Ciuitate Riuuli Dominarum, coram dicto Magistro Stephano, sic et nunc coram nobis quinque litteras; vnam

olim dominorum Karoli, duas Lodouici Regum, quartam domine Marie Regine Hungarie, et quintam Capituli Waradiensis, ipsas vtputa tres litteras, videlicet dominorum Karoli et Lodouici Regum, sub eorum dupplici sigillo priuilegialiter; annotatam vero domine Marie Regine patenter in pargameno impressiue a tergo; et iamfati Capituli consimiliter priuilegialiter vallatas nobis presentarunt. Quarum prima, puta annotati domini Karoli Regis littera anno Domini millesimo trecentesimo vigesimo nono, Regni sui anno consimiliter vigesimo nono edita denotabat, quod Comes Corrardus Judex Ciuitatum Rivuli Dominarum et de Medio Monte eiusdem domini Karoli Regis accedens presenciam, quandam magnam siluam inhabilitabilem, inter dictas Ciuitates intra metas earundem habitam, sibi dari et conferri petiuisset; quam quidem siluam, et, excisis arboribus eius, locum ipsius, in quem sibi et suis posteris valeret populos congregare, et villam seu plures villas, absque tamem dampno et defectu vsus dictarum Ciuitatum in eadem faciendi, eidem Comiti Corrardo et suis heredibus dedisset et contulisset perpetuo possidendam. Altera vero earum, ipsius videlicet domini Lodouici Regis littera anno Domini millesimo trecentesimo quadragesimo septimo, duodecimo kalendas Octobris, Regni sui anno sexto confecta, inter ceteras earum libertates et libertatum articulos exprimebat, quod idem dominus Lodouicus Rex fidelibus suis ciuibus et hospitibus de Riuulo Dominarum et de Zazarbanya, de beneplacita voluntate Serenissime domine Elizabeth Regine Hungarie, ac consilio et conniuencia Prelatorum et Baronum suorum, de Regali largiflua pietate id duxisset concedendum, quod mete eorum more antiquo, videlicet a Zazwrbanya in omnibus terris et siluis Regalibus, exceptis villis iam plantatis, saluis eciam terris, siluis ac possessionibus Nobilium circumquaque ad tria milliaria protenduntur. Et quia robora et magna ligna pro opere stollonum, fouearum ac domorum edificij, necessaria, in metis eorum inueniri non contingat; et eciam cementum pro ecclesiarum fabrica in metis eorum minime inuenitur; ideo annuisset, ut robora et magna ligna pro stollonum, fauearum ac domorum suarum edificiis apta et necessaria, ac eciam cementum extra metas eorum, sine preiudicio aliarum suarum possessionum Regalium, nec eciam in possessionibus Nobilium; sed in possessionibus et siluis nostris Regalibus recipiendi haberent liberam facultatem. Tercia siquidem ipsarum litterarum modo simili pretitulati condam domini Lodouici Regis anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo sexto, octaua idus mensis Marcij, Regni sui anno tricesimo quinto exorta deliberabat, quod idem dominus Lodouicus Rex eisdem ciuibus et vniuersis hospitibus Ciuitatis sue de Riuulo Dominorum, et de Medio Monte consimiliter, inter alia hoc et id indulsisset et concessisset graciose, vt ipsi silua sua nigra, et alijs siluis suis Regalibus circumiacentibus et existentibus, ad vsus ipsorum necessarijs, absque impedimento libere vti valerent etque frui. Quas tandem libertates, prerogatiuas et articulos, vna cum donacione et alijs eorundem cunctis libertatibus, ijdem condam domini Karolus et Lodouicus Reges litterarum suarum patrocinio mediante eisdem Ciuitatibus confirmassent. Pretitulata siquidem littera memorate domine Marie

Regine Bude sabbato proximo ante festum Beati Valentini martiris anno Domini millesimo trecentesimo octuagesimo quarto emanata condam Wolk Wayuode Comiti Zathmariensi, nec non Drag et Johanni fratribus eiusdem preceptorie loquens edocebat, quod significantibus sibi fidelibus ciuibus et hospitibus suis de Riuulo Dominarum et de Medio Monte, vt ipse Wolk et fratres sui predicti in silua sua Regali nigra ipsis ligna succidere, et carbones concremari, et alia pro vsibus ipsorum, et presertim pro montanis suis necessaria ipsis penitus interdixissent, imo laboratores montanarum suarum de ipsa silua expulissent et auffugassent; quapropter racionibus et causis litteris in eisdem denotatis eisdem mandasset, vt deinceps predictos ciues et hospites suos de predictis Ciuitatibus, et quoslibet laboratores, pro vtilitate montanarum exinde insistentes, a lignis in dicta silua sua Regali succidendis, et carbonibus concremandis, ac alijs necessarijs eorundem et montanarum suarum de eisdem expediendis nequaquam prohibere et interdicere auderent; sed permitterent eosdem dicta silua libere et secure vti atque frui, nullam iniuriam vel molestiam propter hoc eis inferentes, vel inferri facientes. Quinta nempe ipsarum et vltima, puta Capituli Ecclesie Waradiensis, duodecimo die secundi diei festi Circumcisionis Domini anno eiusdem millesimo quadringentesimo tricesimo priuilegialiter emanata, habens in se tenorem quarundam litterarum condam domini Sigismundi Regis preceptorias. Posonij feria tercia proxima ante festum Natiuitatis Beati Johannis Baptiste anno Domini millesimo quadringentesimo vigesimo nono, Regnorum suorum Hungarie etc. quadragesimo tercio, Romanorum decimo nono, et Bohemie nono, Magnificis condam Johanni et Michaeli Jakch de Kwsal Comitibus Siculorum, ac Ladislao similiter Jakch fratri eorundem, nec non Nicolao et Pelbarto de Warda, preterea eidem Capitulo Waradiensi sonancium, in quibus inter alia habebatur, quod ipsum Capitulum Waradiense mandatis ipsius condam domini Sigismundi Regis obediendo, Magistrum Stephanum, socium et concanonicum ipsorum ad exequenda ea, que in dictis litteris iam fati condam domini Sigismundi Regis continerentur, ipsorum pro testimonio transmisisset; tandem idem ad ipsum Capitulum reuersus eidem retulisset, quod prefatis Michaele Jakch Comite Siculorum, ac Ladislao similiter Jakch fratre ipsorum, (et) Nicolao de Warda prescripto secundo die dicti festi Circumcisionis Domini tunc preteriti in Ciuitate Zathmariensi, termino scilicet et loco discussionis et conclusionis causarum Comitum Vrburarum de Riuulo Dominarum, vniuersorumque ciuium et montanistarum eiusdem Ciuitatis Riuuli Dominarum, aduersus Sandrinum, filium dicti condam Drag, in pretactis litteris Regalibus preceptorijs denotatarum, auctoritate Regia ipsis attributa fieri debende, conuenientibus; dictis Johanne Jakch Comite Siculorum, et Pelbarto de Kyswarda absentibus et non venientibus; presente dicto Magistro Stephano testimonio dicti Capituli Waradiensis, ipsis partibus in eorum presenciam conuocatis et personaliter adherentibus, dictisque ciuibus Riuuli Dominarum contra ipsum Sandrinum filium Drag, coram dictis Judicibus, arbitris et testimonio Capituli Waradiensis, per dictum dominum

Sigismundum Regem deputatis, factis quibusdam proposicionibus et allegacionibus, ac litigionarijs processibus, tandem ipsi composicione dictorum Michaelis et Ladislai Jakch, nec non Nicolai de Warda, aliorum eciam quorundam nobilium virorum, ipso testimonio Capituli presente facta, ad talem deuenissent pacis vnionem: Quod prenotatus Sandrinus filius Drag, ac Georgius frater eiusdem, onere et grauamine vniuersorum filiorum et filiarum ipsorum, si ipsi vsque vitam duntaxat dictorum patrum ipsorum in subnotandis persistere nollent, super se et omnia bona ipsorum assumpmendo per eosdem confessum extitisset, quod ipsi prefatos ciues et montanistas Riuuli Dominarum et Medij Montis, vna cum ad ipsos pertinentibus, vbique in dicta silua nigra, ac eciam in alijs omnibus siluis, nec non nemoribus, vsque ad tria milliaria se extendentibus, quemadmodum ipsi vsque nunc et ab antiquo, diuorum Regum littera rum vigoribus, et precipue continencia litterarum dicti condam domini Lodouici Regis vsi fuissent, ac easdem tenuissent et possedissent, eodem modo, veluti tenor earundem litterarum contineret, eisdem vti atque frui, coram ipsis et dicto testimonio sepefati Capituli commisissent; in casu autem, quo ijdem Sandrinus et Georgius in dominio pretactarum omnium siluarum et nemorum, vt prefertur, vsque vitam eorundem prefatos ciues conseruare nollent vel non curarent, eisdemque et ad ipsos pertinentibus aliqua dampna et nocumenta impenderentur, vel impendi facere niterentur, et hoc iam fati ciues cum tribus litteris inquisicionalibus, vna scilicet Vice Comitis et Judicum Nobilium dicti Comitatus Zathmariensis, et duabus duorum Capitulorum vel Conuentuum quorumcumque, vel alijs euidentibus documentis comprobare possent; extunc ijdem Sandrinus et Georgius in facta potencie cōnuincerentur, prefati autem ciues omnia ipsorum facta prosequendi haberent facultatem; si vero aliqui familiares seu jobagiones prefatorum Sandrini et Georgij ipsos ciues et montanistas, ac ad ipsos pertinentes, in iam fatis siluis et nemoribus impedirent, mox ipsi judicium et justiciam plenissimas ex parte eorum eisdem satisfacere et impendere tenerentur. Quarum quidem litterarum per prefatos Thomam Gewbewl et Magistrum Petrum Nemch, in ipsorum et aliorum montanistarum et ciuium pretactarum Ciuitatum nominibus et personis modo prenotato, primo in Riuulo Dominarum ipsius Magistri Stephani, et tandem nostri in presencia exhibicionibus factis, tam idem Magister Stephanus Regio nomine, quam et pretacti Thomas Gewbewl et cuncti alij montaniste et ciues ipsius Ciuitatis eosdem Nicolaum Dragfi, et Bartholomeum filium eiusdem, in dicta Ciuitate Riuuli Dominarum personaliter adherentes in eo, vt et ipsi litteras et litteralia instrumenta, sed et alia euidencia et probabilia documenta, si quas et que factis in prenominatis pro ipsorum parte haberent confectas et emanata, producere et exhibere deberent, ammonuissent; qui id per omnia facere recusassent, immo se dempto Regali ac dominorum Prelatorum et Baronum judicio iuxta antiquam Regni consuetudinem fieri debendo, aliorum quorumcunque in hac parte minime velle submittere retulissent. Quibus sic habitis, ipsisque Thoma Gewbewl ac Magistro Petro Nemch Notario, in ipsorum ac vniuersorum

montanistarum ac ciuium dictarum Ciuitatum nominibus, vt premittitur, per nos in premissis judiciam elargiri postularunt. Verum licet partes prenotate se in facto dictarum siluarum distraccionis, et anichilacionis fornacum cementorum, nec non aliarum differenciarum pretextu quorumcunque aliorum negociorum hactenus inter partes motarum in presencia prefati domini nostri Regis reuisioni et rectificacioni pretacti Magistri Stephani Prothonotarij nostri submiserint; ipse eciam Bartholomeus Dragfi se et dictum patrem ipsius in uniuersa accione et proporcione dictorum montanistarum et ciuium indempnes et immunes fore et esse; pretactas nichilominus siluas et nemora, ac loca cementorum, ipsis jure hereditario pertinere allegauerit: tamen, quia prefatus condam dominus Karolus Rex in prescripto anno Domini millesimo tricentesimo vigesimo nono predictam siluam nigram, et excisis arboribus eius locum ipsius eidem Corrardo et suis heredibus in perpetuum contulisse, in pretitulatoque anno millesimo tricentesimo quadragesimo septimo, preterea consimiliter in anno Domini millesimo tricentesimo septuagesimo sexto sepefatus condam dominus Lodouicus Rex prescriptis montanistis et ciuibus robora et ligna circumquaque ad tria milliaria, ac eciam cementum extra metas eorum sub condicionibus superius declaratis liberam recipiendi annuisse et indulsisse facultatem; nichilominus denique memorata domina Maria Regina eisdem Wolk Wayuode, nec non Drag et Johanni fratribus eiusdem in eo, vt ijdem annotatos ciues et hospites de Riuulo Dominarum et Medio Monte dicta silua sua nigra, et alijs siluis suis Regalibus circumiacentibus, ad quoslibet vsus ipsorum necessarijs absque omni impedimento libere vti permitterent atque frui mandasse; demum eciam annotati condam Sandrinus, et Georgius frater ipsius, memoratos ciues et montanistas Rivuli Dominarum et Medij Montis ubique in ipsa silua nigra, et alijs siluis omnibus, nec non nemoribus, vsque ad tria milliaria se extendentibus vtendas commisisse, ex preexhibitarum litterarum dictorum condam dominorum Karoli, Lodouici et Sigismundi Regum, ac Marie Regine, et Capituli Ecclesie Waradiensis continencis reperiebatur manifeste. Racionibus igitur ex premissis prescripta silua nigra, nec non alie silue et nemora vsque ad tria milliaria se extendentes, ac loca cimentorum, et cremacio eorundem, per consequensque vsus ipsarum vigore pretactarum litterarum dictorum condam dominorum Karoli, Lodouici et Sigismundi Regum confirmacionalium, et Regine Marie preceptoriarum, ac dicti Capituli Waradiensis composicionalium, in superioribus sensualiter insertarum, eisdem ciuibus et montanistis Ciuitatum predictarum adjudicari, et in vsu ipsorum relinqui debere cernebantur. Quapropter nos matura superinde deliberacione prehabita prescriptas siluam nigram, et alias vniuersas siluas et nemora dicte Ciuitati circumadiacentes ad tria milliaria se extendentes, nec non loca cementorum, et lapides eorundem, simul cum alijs correquisitis vsibus necessarias, dictis Ciuitatibus Riuuli Dominarum et Medij Montis, ac ciuibus et hospitibus et montanistis earundem, in eisdem commorantibus per eosdem iuxta vigorem et continenciam memoratarum litterarum antefatorum condam dominorum

Karoli, Lodouici et Sigismundi Regum, ac Capituli Ecclesie Waradiensis, ad vsum eorum perpetuo vtendas, et possidendas atque tenendas, contradiccione dictorum Nicolai et Bartholomei Dragfi, et aliorum quorumlibet preuia racione non obstante, adiudicando relinquimus Auctoritate nostra Judiciaria mediante. Saluo jure alieno. Datum Bude predicta sexta die termini prenotati anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo nono.

(Kaprinay kéziratából, 4. B. XVI. kötet 49. sk. ll.)

d) 1490. Conventio inter Bartholomaeum Draghfy de Bylthek et cives Civitatis Riuuli Dominarum coram Judice Curiae Regiae Stephano Báthory inita, vi cuius ad sopiendas intuitu usus silvarum per dictos cives intra metas pertinentiarum Castri Kővár constitutarum controversias ad producenda in octavis Sancti Georgii martiris de his silvis litteralia instrumenta se obligant; interea autem libere silvis eisdem utantur, hac sub conditione, quod si in Judicio adinventum fuerit, has silvas ad Castrum Kővár spectare, tunc et pro hoc concesso et futuro usu tantum solvent, quantum extranei; quae vero partium in termino litteras non produxerit, amittat silvam.

(Feigel jelentésének mellékleteiből.)

e) 1492. Stephanus Báthory Judex Curiae Regis Vladislai, prouti per Mathiam Regem anno 1479. adjudicatio silvarum controversarum inter Civitatem Rivuli Dominarum et Castrum Kővár facta fuit, nimirum ut silva inter civitates Rivuli Dominarum et Medii Montis habita, silva item nigra cum ceteris terris Regalibus in villas nondum redactis, ac salvis nobilium possessionibus, tenore privilegiorum Caroli, Ludovici et Sigismundi Regnum pro parte civium, montanistarum et urburariorum in sempiternum utendae maneant; aliae autem universae silvae iuxta metales ad Castrum Kővár maneant, quarum usum eo pretio, quo alii montanistae quoque ac cives habere possint. Ad huius sententiae executionem et ponendas metas separantes volentibus partibus exmissus Protonotarius cum adiuncto testimonio Capituli Varadiensis stb. (a végrehajtás a fekete erdőre nézve történt) quae est in monte nigro »fekete hegy« dicto. Cumque eam differentiam, quaenam sint illae silvae, quae montanistis ultra silvam nigram concessae et adjudicatae fuissent, quae item villae Regales ante concessionem civibus, quam Comitibus Drágfi factam Castri Kővár collationem iam praeextiterunt, pro ulteriori decisione ad diaetam proxime celebrandam prorogata est: res in statu quo, ac possessiones illae dubiosae usque ad illam diaetalem revisionem et decisionem sint maneantque prae manibus Camerariorum Regiorum in Castro Riuuli Dominarum constitutorum; et interea urburarii et montium cultores, sicut hactenus, ita usque illam decisionem illis silvis, quae intra metas dubiosarum plantatarum possessionum, uti valeant iuxta annuentiam Ludovici Regis; ita nimirum, ut robora et magna ligna pro stollone fovearum, et domorum aedificiis, nec non cementum pro ecclesiarum fabrica, ex his liberam ha-

beant recipiendi facultatem. Possessiones autem dubiosae erant istae · Bozintha stb.

(Feigel jelentésének mellékleteiből.)

f) 1503. »Sub diaeta conclusum fuit, quod cum liber usus silvarum ad tria milliaria civibus seu montanistis et urburariis longe ante collationem Drágfiis factam per Regem Ludovicum concessus foret, et per collationem illam Drágfianam praetactus silvarum usus dictis montanistis seu urburariis et civibus, simul et fondinis seu urburis in territorio Rivuli Dominarum existentibus Fisco seu Camerae Regiae ac Regum, successorumque illorum, nec non Regni Hungariae Sacrae Coronae in perpetuum applicatus, in horum omnium praeiudicium ac damnum ab his aufferri memoratisque Drágfius conferri minus valuisset: ideo judicium Stephani Báthori Judicis Curiae Regiae in tantum, in quantum usum harum silvarum ad culturam fodinarum et urburarum pro montanistis seu urburariis, cultoribusque praetactarum fodinarum seu montanarum, ac civibus dictae Civitatis Rivuli Dominarum necessarium erga pretium, quo per alios incolas fieri et haberi debere judicasset, cassari et invalidari, praetactusque integer et pacificus usus praescriptarum silvarum, nemorum et cementi, ad praetacta tria milliaria circumquaque penes ipsam Civitatem adiacentium, nihil penitus de eisdem silvis excludendo et reservando, absque omni solutione cuipiam fienda, vel impedimento aliquali, in perpetuum adiudicatus habetur. Proque huius executione ac ponendis ad tria milliaria circumquaque metis et limitibus mandatum expeditum habebatur ex eadem diaeta 1503. ad Capitulum Varadiense, ut cum Magistro Protonotario Personalis Praesentiae Regiae Benedicto de Borsoa, Regioque homine procedant, et relationem superinde faciant.

(Feigel jelentésének mellékleteiből.)

g) 1505. Relatoriae Capituli Varadinensis de peracta anni 1503. diaetalis determinationis qualiter peracta executione, ac territorii silvarumque ad tria milliaria circumquaque Civitatem Nagy-Bánya semet extendentium facta metarum designatione et limitatione, incipiendo a monte Huttiinkő, per montem Sátorhegy etc.; dein per cacumen montis Hosszubércz; inde versus castrum Kővár etc. Ipsique Comites Drágffy poenam quoque repulsionis solvere debuerunt in una marca auri id est 72 florenis consistentem.

(Feigel jelentésének mellékleteiből.)

4. A Nagy-Bánya város és Deák Ferencz ottani kamarás közti egyenetlenség. 1521.

Commissis propria domini Regis.

Ludovicus D. gr. Rex Hungariae et Bohemiae etc. fidelibus nostris prudentibus et circumspectis Judici et Juratus Civibus Civitatis nostrae Rivuli Dominarum s. et gr. Conquestus est nobis fidelis noster prudens et circumspectus Franciscus Literatus civis istius Civitatis nostrae de iniu-

ria, qua superioribus diebus fuisset a vobis affectus. Quamvis enim vos ipsum superioribus annis, cum Cameram istam nostram vobis pro officio tenendam dedissemus, pari voluntate in Camerarium constitueritis, eidemque, quo fodinae nostrae istic habitae in nostram Regnique nostri utilitatem eius opera et industria in meliorem redigerentur statum et reformarentur, donec nosmet ipsi aliquam provisionem facere possemus ad colendum easdem, pecuniarum nomine vestro mutuo levandarum facultatem deteritis : tamen nulla nec diligentiae, nec laborum, nec expensarum eiusdem ratione habita, quae ipse reformandis fodinis nostris adhibuisset, nobis irrequisitis, nescitur quibus de causis, officio suo privassetis. Ad hoc ne salarium quidem totum eidem soluissetis, quod vosmet ipsi eidem pro officio suo annuatim solvendem eidem obtulissetis. Et quod intollerabilius esset, etiam solutionem pecuniarum nomine et litteris nostris mediantibus ad necessitates Camerae nostrae permissu vestro levatarum, eidem imposuissetis, labores et expensas ipsius proprias iniuria et damno non mediocri eidem referentes et compensantes. Quae praemissa, utpote nobis insciis facta, cum nobis valde displiceant, statuimus omnia per fidelem nostrum Egregium Georgium More Zathmariensem inter vos et ipsum Franciscum litteratum revideri et cognosci facere. Cui commissimus, ut ipse una cum Jurisperitis et Montanistis, in oppidis et villis istic circum iacentibus comorantibus, ac aliis etiam qui eidem videbuntur, ad terminum, in quo aliae quaedam differentiae inter ipsum Franciscum litteratum et Johannem Somlyay, ac Michaelem separatorem motae, per vos et Georgium More jussu nostro revidebuntur, istuc accedere, differentiasque praemissas cognoscere debeat. Mandamus igitur vobis per praesentes firmiter, ut requisiti hisdem in praescripto termino coram dicto Georgio More, ac aliis, quos ipse una secum advocaverit et adduxerit Judicibus, per nos in praemissis differentiis delegatis, comparere debeatis, ab eisdem iuxta contenta aliarum litterarum nostrarum ad ipsos de cognoscendis his differentiis datarum, judicium habituri. Aliud nulla ratione facere praesumatis ; praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Budae in die Cinerum anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo primo.

(Kaprinay kéziratai közt XVI. köt. 4. B. 91. l.)

5. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem az ottani pénzverde és bányászat gondviselését Nagy-Bánya városra bizza. 1620.

Nos Gabriel Dei gracia Regnorum Hungariae Transiluaniaeque Princeps et Siculorum Comes etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, quod nos fidedigna nonnullorum fidelium nostrorum relatione intelligentes fodinae »Nagy-Verem«, domuique monetariae in territorio et Ciuitate Riuuli Dominarum habitis ob incuriam Magnifici Foeliciani Liberi Baronis de Herberstain immensas ruinas, damnaque longo tempore resarcienda obtigisse. Ne igitur in posterum in maiorem periclitationem et desolationem fere extremam cum maximo

et inaestimabili Fisci damno devenirent, ab administratione et praefectura earundem ipsum amouere coacti, cum prudentibus et circumspectis Judice caeterisque Juratis Civibus Civitatis Nagy-Bánya medio Generosi Joannis Jezerniczki de Teövis, rationum nostrarum fiscalium Transsilvanarum Exactoris per nos ad id deputati Commissarij, conditionibus sub infrascriptis tali modo conveniendum, transigendum et concludendum duximus: Primo, quod pro usibus, emolumentis, utilitatibusque et fructibus domus monetariae atque fodinae »Nagy Verem,« ac pertinentiarum earundem universarum, quae Regalia esse censentur, a praeterita die prima praesentis mensis Maij computando intra revolutionem unius anni bis mille talleros sub ipsa liga cusos, quorum partem mediam, talleros videlicet mille, exacto semestri; alteros vicissim mille altero semestri finito nobis persolvere annuatim debebunt. Secundo, quoniam ut ex inventario facile conjici potest, in fodina maximi defectus et ruinae ob malam praedicti Magnifici Foeliciani ab Herberstain administrationem, ipsisque contusoriis, sufflatoriis, focis, aliisque aedificiis et structuris sunt reperti; si quae reaedificari requiruntur, onerique illi ferendo pares esse poterunt, propriis suis sumptibus et expensis Rivuliensis restaurare debebunt. (Tertio) Si vero talia aedificia requirerentur, ad quae praestanda et in finem ducenda insufficientes essent, nobis requisitis, iisque per peculiares Commisarios nostros revisis et perlustratis, auxilium ipsis ferendum pollicemur. Quarto, hoc etiam ipsis benigne indulsimus, quod quemadmodum antea sub nota perpetuae infidelitatis cautum fuit, ne quis extra domum monetariam ex fodinis circumiacentibus aurum et argentum abalienandum educendumque in massa (efferre) auderet; ita nunc etiam diligente invigilatione mediante, si quos reprehendere (így) poterunt, tales tam in personis quam rebus ipsorum uniuersis confiscandi plenariam atque omnimodam habeant potestatis facultatem; cuius duae partes in rationem nostram administrentur, tertia vero ipsis pro advigilatione cedunto. Quinto; et quoniam tam in Telke Bania, quam in territorio Felseő Baniaiensi Vanth Bania vulgo nuncupato per ipsum Herberstain sufflatoriae et contusoriae possidentur; definitum sit in alterutris locis praedictis certas et fidedignas personas constituere, quae curatores sufflatorii diligenter observent, ne ad instantiam domini ipsorum fraude aliqua utantur, imo absque scitu Rivuliensium laborem vulgo »Trajbolás« dictum iniri et institui minime possit; verum si id fieri debebit, curatores sufflatorii ipsis sub fide significare adstricti sint; ac sic praesentibus ad id deputatis hominibus trajbolationem peragere, argentum vero manibus ipsorum administrare debeant. Sexto, ratione vero commeatus conventum est, quod pro sufficientia operariorum omnis generis legumina, tritici utputa, hordei et avenae, non aliunde comparare, verum per Officiales nostros Keővarienses et Zamosujvarienses eo advehenda iusto pretio iuxta cursum publici fori Rivuliensis coemere, nosque in refusionem pretii eorum parata usualique moneta contentare sint adstricti. Septimo, ut vero ex innumeris montanistarum querelis non-solutio ipsorum manifeste constat; id etiam cautum sit, quod dictus Foelicianus ab Herbestain, quidquid ex suis conflatoriis eruere poterit, non alio, sed in

manus annotatorum Judicis Juratorumque Civium Rivuliensium administret, qui ex medietate illius proventus de debitis, quae per ipsum Herberstain persolvenda essent, montanistas seu creditores contentent; media vero pars assignetur manibus ipsius Herberstain ad elargitionem commeatus futurae operationis et solutionis omnium conditionum operariis in suis officinis existentibus impendendi; non vero in contentationem debitorum, antea contractorum. Ultimo, cum nos cusionem alicuius monetae ipsis Rivuliensibus demandaverimus; quia ratione domus monetariae arenda nobis persolvitur, operariorumque solutio per ipsos fieri debet; a cusione monetarum nostrarum decenti proemio contentatos iri, aut vero in arenda ipsorum modo antiquo in id observato acceptare dignabimur; quemadmodum convenimus, transi imus et concludimus, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in Libera Regiaque Civitate Cassoviensi die nona mensis Maij anno Domini millessimo sexcentesimo vigesimo.

(Kaprinay kézirati gyüjteményéből B. 4. XVI. köt. 95. sk. ll.)

6. Felső Bányának XVI. századi bányarendtarása.

Az bania miueltetoknek torueniek.

1570.

Anno Domini millesimo, quingentesimo, septuagesimo die 9 Januarjj, Judice primario Johanne Nagh, Magistro perk Johanne Huzkeoll, et civibus iuratis Valentino Vegh, Elia Cziorba, Martino Bassa, Melchiore Sogor, Chrystophoro Pogan, Nicolao Toth, talis decreta est constitutio ex communj omnjum montanistarum consensu.

(I.) Keth stomptull akar ejell nappall iarion sakar hogh az safarnak chak fl 1 denart 25 adgianak. Ha eg' holnapoth meg' haladna, hog' geng' nag' uiz fogiatkozasa miat nem teorhetne, szallion az safar bere eg' forintra.

(II.) Eg' stomptull penig' safarnak akar mint iarion az kj meg' erdemli adgianak denart 90.

(III.) Hat hettel eleb az safar ha nem akar maradnj, bẃchuth vegien Vrratull.

(IV.) Stompnall walo egieb miuesek ha el lakarnak mennj, szamlas eleoth harom hettel safartull bẃczẃt vegien, az Safar az Uranak mindgiarast meg ielenche. Ha meg' nem jelentene Uranak, es az Baniasz miuesnelkull karba maradna, az Safar maradgion keth forinton, kinek fele az Perk mestere legien, fele penig' az Urae, mint ez ide ala meg' irt birsagok.

(V.) Az mosonak ionak denar 66 legien bere.

(VI.) Saár eresztonekis ugian hatuan hat penz legien bere, De az Safar meg' lassa ha meg' erdemli legien denart 70.

(VII.) Ha walakj ennel teobbet adna, annak kotele fl 20.

(VIII.) Ha walakj mas baniaz mivesenek szamlas eleoth Ura hire es akarattianel kwl penzt wag' miweth adna, ugian azon az birsaga fl 20. hanem ha eommaga az Ura szabad akarattia szerint ell bochattia.

1 5 7 5.

Anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo quinto 10. die Aprilis, Judice primario Johanne Nagh, Magistro Pergk Helia Cziorba, et civibus juratis Martino Bassa, Johanne Bassa, Christophoro Pogan, Paulo Ramoczaj, Mathia Sliher, Nicolao Toth, Georgio Nag', Petro literato talis decreta est constitutio ex communi omnjum montanistarum consensu.

(I.) Az Baniaszok sẃteok tartasok feleoll ig' wegeztetet, hogj het ora reggell mennjenek az sẃtre, es eoth ora dell utan hadgianak fell. De miert hog' mostan eg'cher farolnak mind telben niarban, reggeli hat orakoron mennienek be az verembeu, es jeojenek ki az verembeoll del utan valo keth orakoron.

(II.) Az Swt fa feloll ig' vegezteonk, hog' minden baniasz ket ket lab niomdokra vagassa az sẃt fat, De ha az swtfa wago ugj nem wagna, az baniasz meg' ne fizesse nekie, hog' ha peniglen az Baniaz ugian mind eppen meg' fizeti nekie, harom forint birsagon maradgion az Baniaz. De ha tudatlanwll fizette volna meg', hwteoth tegien rwlla, hogj nem tudta, es az harom forint birsagoth azzal tavoztattia ell.

(III.) Az baniaszok kozzwl senkj eommagatull lactor merteketh ne adgion, hanem az Varas vas lactorarull vegien merteketh, Mert ha kwlomben chelekedik es az lactor mertek kissebbnek találtatik az Varas lactoranall, harom forint leszen annakis az maraztsaga.

(IIII.) Az stompnall walo miuesek Zent Mihal nap eleoth io reggell rea allianak az sitre, de osztan Zent Mihal' nap utan az regj io szokas szerint giertianall allianak rea az mẃre, es az leg felseo stomptull uariak az fel hagion sẃteoth, het kozben hat es het orakozoth haggianak fell, szombat nap penig' harom ora utan mindgiarast fell hadgianak.

(V.) Az sar ereszteo az sar berk chenalouall edgiut hangion fell Het kozben az mosonall fell orawal eleb fell hadgianak mind sár ereszteo mind sar berg chenalo. Szombat napon penig' eg' oranall eieb hadgianak fell az mosonal, stomparnall, De awas szamra senkj ne miueltessen se mivellienis.

(VI.) Ez wegezeseknek meg' zegoj, akar Hutman akar Safar keoz legen legien, eloször bẃntettetnek meg' eros fogsagall, es ha meg' nem zẃnik rulla wakmerosige miath, annak utanna az mit az teorwen' hoz azzal bwntettetik.

1 5 7 8.

Feo bẏro Cziorba Illies, Perk Mester Hẃzkeol Janos, az teob eskẃt polgarokkal egietemben az kovaczok mive felöll ig' uegeztetet, az vegezesnek ideien az kovaczokis ielen leuen.

(I.) Eg' feosteol chenalas wj uasboll denar 50. pratolo denar 33, egj hant feozteoll denar 8, eg' zeg' denar 12, egj eolteo plocz denas 3. Bania was denar 2. Singh uasboll denar 1½, elesetes hata denar 1. Ha az feiet meg' forraztia harmatoll egj penz, eg' chakan denar 8, eg' gracz

denar 14, eg' lapat denar 14, egj restang denar 20, eg' wj czap denar 50, Nadlasa denar 32, forraztasa denar 25. Eg' wj karika czenalas denar 50, forraztasa mit tenne azt az kowach mẃue mutattia meg'. Eg' kreock denar 8, feder ketteo denar 1, eg' nil karika denar 2, forraztasa denar egj poczoka denar 2. Stomp wasra ha mast forraztnak denar 25, ha felben ell teorik az szara auagj reouid es azra forrazt denar 12, egj par uasazas auagj eg' kis kerek uasazas denar 25, eoregh kerek uasazas wj wassall az agian valo karikakkall egietemben denar 33. Nadlot uassall denar 40, ha ó vassall wasazza denar 20. Patkolastull akar hat sakar niolcz szeggell tartozik az kouacz pro denar 2 patkolnia, Aczelos patko 2$^1/_2$, ó patkoth ha fel ẃt kit meg' egienget mind sarka kj vonasauall egietemben denar 2. Az patko szeget niolchaual adgia pro denar 1, eomaga uasabol pro denar 1 hetiuell, eg' gliczperg denar 12, egj fwrom ft. 1, eg' wÿ kalan ft. 1, egj czeo ft. 1, eg' horog' denar 8, eg' fel fogo horog, karikastoll denar 12, eg' wont sait denar 16. egj hengh vas denar 3, eg' gepell örsoban valo czap szarastoll karikastoll serpeniojevel egyjetemben ft. 4 : eg' vontato vas chenalas denar 16. Az kouach eommaga vasaboll denar 33. eg' wj spald denar 16, az kouach achellaual denar 15, eg' furo elesetes denar 1, apro lancz szem czenalas denar 1, forraztasa $^1/_2$ eoreg' keoteo lancz szem denar 2. forraztasa denar 1 Hamfara valo eg' eolteo pant karikaiuall egietemben denar 5, kisa fara walo denar 5, eg' eolteo ẃtkózo talnir teore valo denar 5, tengell' hegjre valo denar 2. Tengei vegh szeg denar 2, teore walo marok uas denar 5. eg' eolteo ẃtkozo karika denar 5. Tengell vasazas denar 25, Rud uasazas denar 25. egj leocz vas denar 8, forraztasa denar 1, eg' derek zeg' denar 5, eg' fell zegezo zeg denar 4.

(II.) Safar, Hutman es szekeres szamlasnak eleote uratoll hat hettel vegjen bẃchwt, kwlomben ell ne hagjhassa, de ugj aztis ha uranak adossa nem marad.

(III.) Az baniaszok kozzwl senki egyik az masik miueseth sem eommaga szemelie szerint, sem massall, sem titkon, sem niluan ell ne hia, se el ne hiwassa szamlasnak eleotte, penzell se tarcha kit wdeowel teolle meg' uarna, sem penig' zalagara ug' ne adgion penzt, az kj mellet az eo uranak adossagabol kj menekedhessek, es ell hag'hassa, es az utan maganak kotelezhesse az elseo uranak kedwe ellen, illien kereset szinnel es moddall :

(IV.) Az mel stomp miwes Urat ell akaria hagni szamlasnak elotte harom hettell safaranak hirre adgia es ugj hag'hassa ell, de uranak adossa ne maragion, hog' ha adossa marad, wag' veszen bwczwt uag' ne, de az Ura szabad legien velle, ha ell boczattia awag' nem. Az Baniaszok kozzwles senkj effele ados miuesnek miwet ne merizlien adnj, az miuesnek elebbeli ura hire, kedwe es akarattianelkull. Ezent kell erteni az fellajtarok el menese feloll is.

1 5 8 7.

Adossagnak meg fÿzetéserewl walo teorwennek neminemew Articulussÿ. kiket az egéz Varas az Tyztelendeo wrunknak, az ezes es tekintetes Chiorba Illiesnek 1587. eztendeobely Byrosaganak Ideÿben, Mind

Zent hawanak 12-dik napian egienleo értelembeol es akaratbol eoreok teerweniewl fel weott es be Iratott ez keozeonseges Varas keonýwiben, mellieket eoreok teorweniewl meg hýhatatlanul meg akar ereossigben tartaný, es meges tart.

(I.) Keolchýeon fel weott pénzért penz adattassék, ha az nem lýzzen, hogy sem penze sem ezewst marhaýa, adassék olý marha, ký el keleo, es az Creditornak pénze benne nem wecz.

(II.) Pénz zamra meg arult marha, pinzewl fýzettettessék, ha az ninchý, Jo el keleo marha bechjewltettessék.

(III.) Zolgalat dolga pénzewl fýzettettessék, ha az nem lýzen, Jo marcha bechyewltettessek. Az zolgalatnak Jutalmarul harmad napon meg eligitettessék.

(IIII.) Hiteot tegien az debitor hogý sem pénze, sem ezewst marhaýa ninchýen, Oztan az mý pénzhez leg keozleb marhaýa azzal fýzessen, es walameddig, itt hon az Varason lyzen mit adný, addig az bechyews az Varason kýweol ne tertozzék ký menný.

(V.) Valaký walamit el keolt týzta adossága meg keresise mellett, teorwený zerint az az keoltsigh meg itéltessék es meg fýzettettessek, Az meg fýzetese napia hat het mind az derik keresettel, awagý adossaggal egietemben.

(VI.) Az Bania mivelteteo ember mýért hoggý nagý Summat keolt az miveltetesre, es néhanýkor pénzeis ký wez kezibeol miatta, ennek adossaga fýzetése holott wsorawal elegies, eztendeo es harom napra halaggion, de walamit Araný es ezewstel walo fýzetesre fel nem wýzen, abban az ew adossagok fýzetéseis egienleo es hasonlo ligien az teob egieb adossagoknak fýzetésinek rendihez es napiahoz.

(VII.) Valamelý adossag egy Gyra ezewst arut, niolcz forintot, meg halad, hat het az fyzetes napia : ha peneg chýak anný, awagý annalés keveseb, ket het az fyzetes napia.

(VIII.) Valakik ez ellen teorekednek, wgýmint Igasság ellen, es ewmagok Zerzesek ellen, Azok minden kedvezis es zemily walogatasnekewl meg bewntettessenek foggsagal, es mindaddig ott legienek es tartattassanak, mig az adossagrul elig titel lýzen.

(IX.) Feold eoreoksig ha zalagban wettetik, Zent Gieorgý nap eleott waltozzék, Mert ha ackor meg nem waltatik, keziben marad azon eztendeon haznawal egietemben az zalagh tarto embernek.

Varasunkban walo neminemew rend tartasok, mellieket az egéz Varas egienleo akaratbol rendelt es végezett wgian azon feliewl meg Irt napon es eztendeoben, kiket waltozas nekewl wgian azon ereossigben meg akar tartaný.

(I.) Az Varas pinczeýben ket hordo bor ligien chýapon, eggik egy fillierrel fellieb, masik alab, az ký mellýket zeretý, abban Igiék. Betegnek egý pintég wgian az ketteo kýweolles, az minemewt zeret, ha lyzen aggianak ,de fellieb annál ne merizlienek adny sem chýaplar sem zozolok. Ha penég ez ellen chýelekedninek, Býro Vramtul fogsaggal meg bewntettessenek.

(II.) Az Malombely wam bwza arra az Vasar zerint Jaryon, es az polgarok az elebby wigezis szerint az ket ket wika bwzawal meg eligeggienek minden oztason, teobbet se kywanhassanak, aztés kyz pénzen, nem hitelben, masnak pinzit se wegyk fel reyaya, hanem ez ew magok pénzin wegyk meg. Az teobbit penég zemily walogatasnekewl az Zozolo wraim el ozzak egy egy wékan ként rendel, az mint el Jut hazonként mind zeginnek kazdagnak. Az Byro wrame nigy wika minden oztásbol : eztendeiek el telweis wajan annyt wehessenek. Oztas kyweol penég senkinek ne aggianak se meniegzeore se egiebb ziksigre, hanem az mint ez eleott wolt, az Predicator Vrame, az Mestere, es az molnare az rendelt napokon ky zolgaltassék.

(III.) Mikoron az Varasunkra be Jeott wendéget Byro wram tyztességesen meg wendiglette, az mirtékletes rea walo keoltésbeol, es el bochyatotta, Ottan mingiarast wége ligien az Bor hordasnak, chyaplasnak es lakodalmozasnak. Ha valaky tovab akar lakozny, legien helie es pénze hozzaya, Az zakachynakes pénzel fyzessenek az Zozolo wraim, nem borral sem Jo lakassal.

(IIII.) Varas dolgabol mikoron Byro uram minket eskewtt keossiget eozwelgiewt, olliankor ew kegyme Jelenchye meg, hogy az waras népe keozzewl my walazzunk az warasnak keozeonsiges dolgara walo zemilieket, akar zam witelre, akar ado fel vetésre, akar myre egiebreis. Varas valaztasanekewl penég ha kik eozwe hywattatnanak keozzewlewnkis wegezisek hazontalan hyaban walo, es ereotelen ligien, hanem az Ideonek reowid es hyrtelen walo wolta nem engedne, de meg wgy se ligien zemily walogatas az eozwe walo hywatalban, az keossig wraimnak Zemiliek keozeott.

(V.) Varasunknak az ew régy Jo zokasa zerint, miképpen az priuilegiomés tartia, hogy mikor annak Ideye eleo Jew, zabad akarattia zerint az Város Byrot walazthasson maganak eleotte Jaroul es gond wisseleoiewl, kyhez egisz eztendeo forgasaban engedelemel halgathasson. Azonképpen az Varas Eskwttinek tellies hatalmok ligien az polgarok walaztasaraés, az ketteo kyweol, mellieket Byro Uram az ew tehetsige zerint ew maga melle el walaztott, azon kyweoil ew kegyminek se ligien zabadsaga az teobbinek walaztasara, de ezenkeozben az Ideiek el teolteott polgarok hazoknal weztegsigben legiennek, az mint a z Z o m z é d w a r a s u n k b a n N a g y B a n i a n wagion.

1 5 8 9 e s z t e n d o b e n

Cziorba Daniel Deiak Byrosagaban, kj az Baniaszoknak ennek elotte valo eg' nehan' esztendovell el veszet torvenieket meg wietotta, Bassa Marton Perk Mester, Cziorba Illies, Boczkj Ambrus, Kerekes Peter, Balog Mihal', Meszaros Georg', Hwzti Balint, Lantos Lukacz, Keolczóni Janos, Gyarmathi Balint Deiak, Nag' Sigmond es Poncz Mihal eskwt polgarok leven, es az oda fel meg' irt dolgak melle illien vegezest rendeltonk az Baniaszoknak egienle ertelmegbol es kozonseges akaratukboll.

(I.) Valamely Baniasz szamlaskoron mas Baniasznak adossa marad Zankostal; keth hetig' tartozzek ell warnia az adossagert, az keth het-

nek ell telesekoron meg' hell nekj ielentenj, hogj az gieng' tilalomban wagion az Zankostert, kit walameddig' meg' nem fizet, az giengre se mennien, se kwldgion, ha hatalmasul rea kwld 20 forinton maradgion erette.

(II.) Es hog' ha walamel' Baniasz szamlasnak utanna hat hetig' Baniaiara mivest nem tart, es hat het ell mulwan reszet kj ne osszak szamlasig', Az mit kj osztottanakis, tilalomban legien mind addig' mig' az velle edgiut miveltetco geberkeknek kedueket talalhattia az hat hetig' rea walo koltesek feloll, es annak utanna ug' szabadullion meg' az gieng.

(III.) Valamel Baniasz szamlaskoron, beorwell, faggiuwall es swt faval adossa marad walamel Baniara, az szamlas utan az az ados Baniasz tartozzek az Baniara be szolgaltatnia, az mivel tartozik, egjmas utan fogiatkozasnelkwll, es mind addig tilalomban legjen az gjeng zamlastwl fogwa, mig' be szolgaltattia az miwel adossa wolth, es ugj szabadullion meg' az gieng' az tilalom aloll, Ha ez alath rea kwldene, 20 forinton maradgion az tilalom meg' szegeseert.

(IV.) Valamel' Baniara mikoron kotelet weszuek, harmad eztennapig' tartotozzek egyik az masikath ell warnia az kotell arraert, ha akkora meg' nem adna, annak utanna tilalomban legien az gieng' irette mind addegh mig' le teszj az kotell arrat.

(V.) Valamel' szekeres az szekernek minden szerszamit az kereketeoll meg valua meg' tudgia czenalni, annak az eẃ heti bere ft. 1. Ha penig' megh nem tudgia czenalni tartozzek az eomaga heti bereboll meg' czenaltatnj, es ha az szeker meg fejerelne valami kessegenek bomlasa miat, az fejer lest az Vra meg' vehesse raita. De hogj ha eommaga meg' nem tudgia czenalnj, massal sem akarja meg' czenaltatnj, annak heti bere legien denar 80 akar menj lowa legien az uranak.

(VI.) Az fellaitarok tartozzanak az szeker utath az mikoron hozza erkeznek mindenkoron az eo tehetsegek szerint czenalni, es az artalmas koweketh az utboll kj hannj, mert valamel' feleoll kozzwllok panasz jẃ be, fogsaggal bwntettetnek, es ha ugj sem tanwll' wag' penig' wakmerosegre veti magath, fizetessel bẃntettetik erette.

(VII.) Az Krecz teoroknek fel hagio sẃteok estweli het ora, mikoron leg' hosszab az nap es utanna niwgszik ell.

(VIII.) Valamel' Stomp miwes, kj fogiasnak utanna urat meg talalangia es szamlast kjwan teole, miwet uagj penztis kjwan teole, es az ura walamire walo tekintetiboll az szamlas thallogattia azonkozben sem penzt sem miwet nem ad az legennek, az legen' tegie hirre az Perk mesternek, az Perk mester rea eroltesse az baniazt az szamlasra bizonios rendelt es hagiot napra. Ha az miwes az szamweteskoron nem marad adossa az eẃ uranak, meg' szabadult az eo uratull, ha walami egieb oka ninczen, kinek az teorwen' helt adhatna. De ha adossa marad, es mind azon altal sem penzt teli segetsegeth, sem miweth nekj nem adna, az miwes tegie hirre az Perk mesterrnek, Az Perk mester azt bizonioson meg' ertuen adgion szabadsagot az miuesnek mind az masnak walo szolgalatra es penz fel vetelre az kiteoll akaria, es ha az elebbj ura az legent az adossagert eleo keresj teoruen szerint, tartozik az legen' azt az penzt meg szolgalnj, áz kjwel az szamve-

teskor adossa maradoth wolt az uranak. De az legen' szabad legien vel'e, ha towab óth akar maradnj annal az uranall, awag' nem, mihelt az ado - sagrwl walo szolgalat kj telliesedik.

(IX.) Akar mifele miwes legien, ki az urat szamlasnak eleotte ell hadgia, es az utan kezben akad, szabad legien welle az ura, ha teorwen' szerint akaria karat raita meg' keresni, akar penig' azzal hadgia adossa maganak az miwest, az mit teolle fel szedeth, es az szeokot mivesnek mÿwe hiaba maradgion, miert hogj az szokoth wdonek elotte hadta volt ell az Vrat, es az fel szedet penzt tartozik uranak meg' szolgalni iamborull, wagj penig' penzwl letennj, ha az ura penzeol akaria fel vennj, es zolgalattianelkwl el akar lennj.

(Az eredeti után Tek. Lugossi József úrnak szíves közléséből.)

7. Kapnikbánya bányászatának kezdete 1455.

Mathias Dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerie, Comanie, Bulgarieque Rex omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presencium noticiam habituris salutem in omnium saluatore. Ad vniuersorum noticiam harum serie volumus peruenire, quod Nostre Muiestatis venientes in conspectum fideles nostri circumspecti Michael Rwdel Judex, ac Johannes Zaz et Anthonius Jurati Ciues oppidi nostri Felsewbanya, in ipsorum ac vniuersorum aliorum ciuium et inhabitatorum eiusdem oppidi nostri personis, exhibuerunt nobis quasdem litteras Illustris domini quondam Johannis de Hwnyad alias dicti Regni nostri Gubernatoris, genitoris nostri carissimi felicis reminiscencie in pargameno confectas, sigillo eiusdem impedenti consignatas, super certis libertatibus dictorum ciuium et inhabitatorum prefati oppidi nostri Felsewbanya, inferius in tenore earundem litterarum expressis emanatas supplicando Maiestati Nostre humiliter, vt easdem litteras ratas, gratas et accepta habentes, litteris nostris priuilegialibus de verbo ad verbum inseri faciendo approbare, easque et omnia in eis contenta pro dictis civibus et inhabitatoribus prefati oppidi pro tempore existentibus innouando perpetuo valituras confirmare dignaremur, Quarum quidem litterarum tenor talis est :

Nos Johannes de Hwnyad, Comes Perpetuus Bistriciensis etc. memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit vniuersis : quod nos considerantes multimodas fidelitates et fidelium seruiciorum merita prudentum et circumspectorum virorum vniuersorum ciuium et hospitum in Ciuitate nostra Felsewbanya commorancium, per ipsos nobis locis debitis et temporibus opportunis exhibitis et impensis, tumque eciam considerantes et attendentes ipsorum egestates et inopias, tumque eciam ad humilime et deuote supplicacionis instanciam eorundem ciuium, eosdem ipsorumque heredes et posteritates vniuersos, in omnibus et vniuersis eorum antiquis libertatibus et consuetudinibus, quibus a temporibus diuorum Regum vsi et gauisi fuissent, vti frui et gaudere valeant atque possint jure perpetuo et irreuocabiliter. Insuper ipsis con-

cessimus, imo concedimus eciam per presentes, vt ipsi ciues et hospites de dicta Felsewbanya omnia et quelibet victualia, tam vina quam et alia quecunque de quibuscunque partibus adducere seu apportare maluerint, liberam et securam habeant facultatem adducendi et apportandi nemine contradicente. Ceterum consideranter nos vtilitatem et commodum profectumque nostrum, id annuimus et concedimus, vt quicunque fodinas seu foveas fodinarum ac montanarum in Kapnek more aliarum montanarum laborare seu aperire voluerint seu ceperint, talibus a die incepcionis huiusmodi laborum ipsorum octo annorum libertates dedimus et concessimus, prout consuetudo aliorum montanistarum requirit; tandem dum ad profectum venerint, et aliqui prouentus euenerint, de ipsis fodinis more solito et consueto prouentus nostri de eisdem extradari et administrari debeant. Idcirco vobis vniuersis Camerarijs nostris, ac Judici, Juratis ceterisque ciuibus de Riuulo Dominarum presentibus et futuris, nec non alterius cuiusuis status hominibus firmiter precipientes mandamus, quatenus predictos cives et hospites de dicta Felsewbanya in eorum antiquis libertatibus et consuetudinibus libere et pacifice tenere et conseruare, nec eosdem ipsorumque heredes contra huiusmodi eorum antiquas libertates in nullo impedire, molestare, perturbare, aut quouis modo damnificare nullatenus prosumatis, et nec sitis ausi modo aliquali. Presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Bistricie die dominico proximo post festum Beati Thome Apostoli anno Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto.

Nos igitur humillimis supplicacionibus prefatorum Michaelis Rwdel Judicis, ac Johannis et Anthonij Juratorum Ciuium dicti oppidi nostri Felsewbanya per eos Nostre modo quo supra porrectis Maiestati Regia benignitate exauditis et clementer admissis, prescriptasque litteras non abrasas, non cancellatas nec in aliqua sui parte suspectas, presentibusque litteris nostris priuilegialibus de verbo ad verbum, sine diminucione et augmento aliquali insertas, quoad omnes earum continencias, clausulas et articulos, eatenus quatenus eedem rite et legittimo existunt emanate, viribusque earum veritas suffragatur, acceptamus, approbamus et ratificamus, easque nihilomus, et omnia in eis contenta pro eisdem ciuibus, hospitibusque et inhabitatoribus dicti oppidi nostri Felsewbanya, eisque succedentibus vniuersis innouando perpetue valituras confirmamus, presentis scripti nostri patrocinio mediante saluis juribus alienis. In cuius rei memoriom firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras priuilegiales pendentis et autentici sigilli nostri dupplicis munime roboratatas eisdem duximus concedendas. Datum per manus Reuerendissimi in Christo patris domini Stephani Ecclesiarum Colocensis et Bachiensis vnitarum Archiepiscopi, locique eiusdem Colocensis Comitis Perpetui, Aule nostre Summi Cancellarij fidelis nostri dilecti, anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo quinto, octauo kalendis Septembris, Regni nostri anno octaui, coronacionis vero secundo. Venerabilibus in Christo Patribus

dominis Johanne Strigoniensi, eodem Stephano Colocensi Archiepiscopis Ladislao Agriensi, Johanne confirmato Varadiensi, Nicolao Transsiluano, Zagrabiensi sede vocante, Johanne QuinqueEcclesiensis, Alberto Wesprimiensis, Augustino Jauriensi, Vincencio Vaciensis. Alberto Chanadiensis, Thoma Nitriensis, Boznensi Sede vacante, Vrbano Sirimiensis, Marco Tininiensis, Segniensi Sede vacante, Nicolao Modrussiensis Ecclessiarum Episcopis Ecclesias Dei feliciter gubernantibus. Item Magnificis Michaele Orzág Regni nostri Hungarie predicti Palatino, Nicolao de Wylak et Johanne Pongracz de Dengelegh Wayuodis Transsiluanis, Comite Ladislao de Palocz Judice Curie nostre, eodem Nicolao de Wylak Machouiensi, Petro de Zob et Ladislao de Dyznos Ramc Banis, honore Banatus Zewriniensis vacante, Johanne de Rozgon Thawarnicorum, altero Johanne Thwz de Lak Janitorum, Nicolao de Also Lyndva et Emerico de Palocz prefata Pincernarum, Stephano de Peren et Ladislao de Bathor Dapiferorum, Ladislao de Kanysa et Pertoldo Ellerbah de Monyorokerek Agazonum nostrorum Regalium Magistris, Andrea Bawmkyrcher Posoniensi, et Petro de Zekel Temesiensi Comitibus, alijsque quam pluribus Regni nostri Comitatus tenentibus et honores.

Jegyzet Ezen privilegiumot megerősitették: 1. II. Ulászló király »per manus Reverendi in Christo Patris domini Thome Episcopi Ecclesie Jauriensis Aule nostre Cancellarij Bude in festo Beati Valentini martiris a. D. 1492. ad supplicationem Pauli Zaz Judicis, ac Simonis Fekethe et Johannis Nagh Juratorum ciuium«; — 2. II. Lajos király 1518. »Budae in festo Beati Laurencij martiris«; — 3. Zápolyai János király »Laurencij Huzthy et alterius Laurencij Demech ciuium et inhabitatorum dicti oppidi Felsewbanya« kérésére »per manus Spectabilis ac Magnifici Stephani de Werbewcz Summi et Secretarij Cancellarij — — in Coenobio fratrum Heremitarum sub Rupe Sancti Michaelis Archangeli fundato feria secunda proxima post festum Beatarum Undecim Millium Virginum a. D. 1531.«

(Kaprinay kéziratainak B. 4. XVI. kötetéből 64 sk. lk.)

VII. Az ország éjszak-keleti részeinek bányászat-történetéhez.

1. A herczeg Rákóczy-család bányajogosítványai.

a) Nos Leopoldus stb. quod nos cum ad demissam, eamque sedulam et diligentem petitionem ac instantiam Illustris Francisci Rákóczy Electi Transilvaniae Principis, Perpetui de Sááros, et Comitatus eiusdem Supremi ac Perpetui Comitis, id eidem de plenitudine potestatis nostrae Regiae et gratia speciali annuendum et concedendum duximus, ut ipse mineras auri et argenti in bonis suis (intra ambitum Regni nostri Hungariae existentibus) non vane inauguratas et apparere coeptas, coli et laborari facere, iisque libere et absque impedimento uti, frui et gaudere, ac usus et fructus earum percipere possit et valeat, suique haeredes et

posteritates utriusque sexus uniuersi valeant atque possint. Ita tamen, et hisce sub infra declaratis conditionibus: Primo, ut Idem Princeps Rakoczyus, ac eiusdem praenotati haeredes et posteritates utriusque sexus universi iuxta tenorem articulorum super metallis et mineris in publicis Regni constitutionibus passim editorum, de auro et argento ex iisdem mineris Dei benedictione proveniente, solitam urburam seu jura Regalia ad rationem Fisci nostri Regii fideliter pendant et administrari curent. Secundo, ut aurum et argentum rude ac impolitum, excepto eo quod ex iis pro usu domestico proprio in scyphos, cochlearia aut alia clenodia seu argentariam convertere voluerint, totum et omne ad Cameram nostram cusoriam Vngaricam fideliter importetur, et pretio competenti ac usitato vendatur et redimatur sub poena decretali, amissioneque juris in iisdem fodinis habiti. Tertio, ut certum officialem nostrum, nobis homagio fidelitatis singulariter obstrictum, qui ad proventus praedicti Fisci nostri Regii exinde obvenientes diligenter et fideliter attendat, ibidem cum necessaria residentiae illius accomodatione admittere teneantur. Quodsi autem successu temporis aliquando nos easdem mineras pro Maiestate Nostra Regia habere voluerimus, aut futuri successores nostri, legitimi videlicet Hungariae Reges pro se habere voluerint, extunc illa aequivalentibus bonis semper redimere possimur et valeamus, possintque et valeant. Quas in tali casu etiam ipse Princeps Rakoczyus, haeredesque et posteritates eiusdem utriusque sexus universi absque omni renitentia et praetextu aliquali prompte remittere tenebuntur et sint obligati. Harum nostrarum secreto sigillo nostro, quo ut Rex Hungariae utimur impendenti communitarum vigore et testimonio litterarum. Datum in civitate nostra Vienna Austriae die 1. mensis Septembris anno Domini 1667. Regnorum etc.

(A királyi könyvből.)

b) Nos Leopoldus stb. quod nos ad demissam, eamque sedulam et diligentem requisitionem et intantiam Illustrissimae Principissae, dominae Sophiae Batthory, Illustrissimi condam Principis Georgii Rakotczy etc. relictae viduae, ac filii eiusdem itidem Illustrimi Francisci Rákóczy Electi Transyluaniae Principis, Perpetui de Saaros, Comitatusque eiusdem Supremi et Perpetui Comitis, ratione concessionis culturae mineralium in universis bonis eorundem intra ambitum Regni nostri Hungariae existentibus et habitis reperiendorum apud Maiestatem Nostram factam ex gratia nostra speciali, deque Regiae potestatis nostrae plenitudine, id eatenus eisdem jure perennali benigne annuendum et concedendum, in eoque plenam facultatem dandam et attribuendam duximus, ut ipsi, videlicet Principes ipsorumque haeredes et posteritates utriusque sexus uniuersi, ac etiam legatarii, in praememoratis cunctis suis bonis, intra ambitum, uti praetactum est, Regni nostri Hungariae existentibus, auri, argenti, cupri, ferri, plumbi, metalli, aliorumque mineralium fodinas extruere et colere possint ac valeant. Hac per expressum declarata conditione, ut omnes illae fodinae nunquam a bonis eorundem sepa-

rari queant, sed iis in perpetuum incorporatae et quidem coniunctim permanere deberent. Ipsi tamen Principes per decennium ab omni censu et decimis, alias de auro, argento, cupro, ferro, plumbo, metallo, alijsque mineralibus nobis praestari solitis immunes sint; et haec immunitas praespecificatorum decem annorum a dato inchoati laboris seu mineralium cultura intelligatur. His vero decem annis finitis liberis, excepto auro et argento de ceteris levioris conditionis mineralibus, utpote cupro, ferro, plumbo, aliisque metallis decimam partem nobis dare oblagabuntur, et praestita decima praementionata leviora metalla iisdem libere et pro voto suo extra Regnum vendere vel distrahere licebit. Porro tamen quoad aurum et argentum ex illorum mineralium fodinis proveniens, illud ad certum a nobis deputatum locum, veluti Cremnitzium, vel ipsis Principibus vicinorem et aptiorem, nempe Nagy Bányam portari curare, et Officinae nostrae Cusoriae, erga solutionem penes Cameras nostras Cremniczensem et Schemnicensem in hodiernum diem secundum jus praeemptionis usitatam, et in futurum quoque expletis illis decem annis contingentia nobis tradere et administrare tenebuntur. Denique si saepefati Principes post elapsos decem annos liberos aliquo auro et argento ad usus proprios et domesticos indigerent, illud cum praescitu praerecensitarum Camerarum nostrarum Mineralium, et non in excessiva sed moderata quantitate, pro modalitate illorum auri et argenti ad Officinam nostram Cusoriam administrandorum proventuum levari debeat. Quocirca fidelibus nostris futuro praerecensiti Regni nostri Hungariae Palatino; item Spectabilibus et Magnificis Comiti Francisco de Nádasd, Perpetuo Terrae Fogaras, Judici Curiae nostrae Regiae, Sacri Romani Imperii Equiti, Comitatuum Castriferrei, Szaladiensis et Simeghiensis Supremo Comiti, Consiliario nostro Intimo, praesidiorum nostrorum Alsó Lendva et Nempthi Supremo ac haereditarie Capitaneo; Comiti alteri Francisco de Chyak, Perpetuo Terrae Scepusiensis, Comitatusque eiusdem Supremo Comiti, Equiti Aurato, Partium praerepetiti Regni nostri Hungariae Superiorum Generali Capitaneo; nec non Stephano Zichy de eadem, Perpetuo in Vasonkő, Sacrae eiusdem Regni nostri Hungariae Coronae Conservatori, Camerae nostrae Hungaricae Praefecto, Consiliariis, Camerariis, sed et ceteris praespecificatarum Camerarum nostrarum Consiliariis, Directoribusque Camerarum nostrarum Regalium et Sacrae totiesfati Regni nostri Hungariae Coronae Fiscalibus; ac Supremis et Vice-Comitibus Uniuersitatique Magnatum et Nobilium quorumcunque Comitatuum Partium Superiorum modernis et futuris harum serie firmiter praecipiendo committimus et mandamus, quatenus toties dictos Principes Rakoczyos, ipsorumque haeredes et posteritates utriusque sexus uniuersos, nec non legatarios, in praescriptis fodinis, earumque pacifica cultura, usu et dominio, atque adeo justis et legitimis ipsorum juribus contra quoslibet violentos et illegitimos impetitores, turbatores et damnificatores semper tueri, protegere et defendere modis omnibus debeatis et teneamini authoritate nostra Regia vobis in hac parte per Nos plenarie concessa et attributa, jureque et justitia mediante, secus non factori; imo annuimus et

concedimus, damusque et attribuimus jure perpetuo et irrevocabiliter, harum nostrarum seccreto sigillo nostro, quo ut Rex Hungariae utimur, impendenti communitarum vigore et testimonio litterarum. Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti Reverendi Francisci Szegedy Episcopi Ecclesiae Vaciensis, Consiliarii nostri, ac Aulae nostrae per dictum Regnum nostrum Hungariae Cancellarii, in ciuitate nostra Vienna Austriae die 14. mensis Aprilis anno Domini 1669. Regnorum etc.

(A királyi könyvből.)

2. II. Ulászló király munkaszabályozó rendelete a máramarosi sóbányászat számára 1498.

Nos Uladislaus Dei gratia Rex Hung. et Bohem. etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: Quod quia inter Camerarios Marmarosienses et excisores salium ejusdem loci hucusque ex parte solutionis eorumdem cisorum et victualium eisdem tribuendorum variae semper discordiae et rixae ortae fuerint, ideo instituerunt et supplicarunt iidem cisores apud nos, ut pro majori quiete atque etiam commodo et utilitate tam eorundem quam etiam nostra cum ipsis aliquam debitam et determinatam dispositionem facere committeremus, juxta quam ipsi contenti manentes incisioni salium nostrorum avidius et commodius intenderent, et nos quoque de eo, quod eisdem a Majestate nostra aut Camerariis nostris solvendum dandumque foret, sciremus annuatim sine aliqua interpellatione respondere. Nos itaque animadvertentes hujusmodi eorum supplicationem non solum justam, verum etiam nobis et eisdem censibus utilem et commodam, comiseramus fidelibus nostris Egregiis Joanny Tartzay et Nicolao Proll Cameraris nostris ejusdem loci, ut cum praefatis cisoribus ex parte ejusmodi solutionis et in recompensam dandorum victualium aliquam dispositionem et concordiam inire et facere deberent. Qui quidem tandem cum eisdem tractantes in hoc infrascriptos articulos devenerunt 1. Quod ex quo fodinae salium Marmarosiensium ab oppidis et villis, de quibus incisores nostri ad labores cunfluunt, in magna distantia consistunt, nec possint incisores ipsi victualia sufficientia habere eo, quod propter infoecunditatem terrae victualia singulis annis illuc importentur. Ut igitur ipsi incisores melius et commodius vivere, et majori sollicitudine et diligentia valeant laboribus incidendorum salium nostrorum incumbere, ita ordinavimus: 2. Ut pro incisione viginti quinque salium per Camerarios nostros solvantur eis 5 denarii usuales; pro incisione salium 50 denarii 10; pro incisione vero singulorum 100 salium solvantur eisdem semper 20 denarii; hac tamen lege et conditione, ut ipsi incisores, prout iisdem placitum fuerit, de victu sibi necessario provideant; nec Camerarios nostros deinceps ad administrationem et provisionem victualium, prout hactenus fieri consueverat, impediant. 3. Item cuilibet incisori salium singulis annis pro panno dentur sales centum, et quidem tales, quales nobis pro praemissis pecuniis nostris incisi fuerint. 4. Annuimus etiam et gratiose concessimus, ut omnes incisores salium nostrorum praeattactorum a qua-

libet dica seu contributione nostra ratione servitiorum ipsorum semper exempti habeantur et supportati. 5. Siquando vero Camerarii nostri aliquas fodinas novas salium repererint, et repertas laborari fecerint, debeant iidem Camerarii et sint obligati ligna sufficientia ad rationem expensarum nostrarum facere adduci; fossoribus tamen earundem novarum fodinarum pro defossione unius laktor solvatur flor. 1. Cum autem in iisdem novis fodinis sales inventi fuerint 6. primum fossores ipsi poterunt libere pro se ipsis mille sales exscindere, et insuper, quamdiu in hujusmodi fodinis sales incisi fuerint, fossoribus earundem fodinarum pro singulo thumeno salium excisorum dabuntur sales undecim facientes denarios 33. — 7. Item siquando vero aliquod lignum quod vulgariter gardaffa dicitur, fractum fuerit, et ad fodinam dimitti et ibi locari debuerit, pro singulis hujusmodi 4 lignis faciendis et in fodina locandis laboratoribus dari debebit flor. unus; 8. Pro una vero scala de novo praeparata et in fodinas demissa et ibidem locata dabitur semper unus florenus superaddito uno cubulo vini. 9. Pro media autem scala similiter de novo facta et in fodinas demissa et aptata in loco debito dabitur medius florenus medio cubulo vini superadjuncto. 10. Pro uno autem dente scalae lajtorja fog vulgariter dicto in scalam posito et adaptato dabitur una pinta vini. 11. Ordinavimus etiam, quod incisores salium nostrorum in Huszt, Tetseu et Sziget commorantes singulis annis de voluntate et annuentia Camerariorum nostrorum sibi ipsis Judices eligere et facere possint, ita tamen quod ipsi Judices incisorum in locis fodinarum salium nostrorum nullum judicium ratione quorumcunque negotiorum facere possint, sed omnia judicia ratione quorumcunque negotiorum emergentium in fodinis ipsis Camerarii nostri vel homines eorundem ad id denominandi inter eosdem adjudicare et discutere possint et debeant. 12. Ordinavimus etiam, quod in singulis annis ex incisoribus salium aliqui probi viri per Judices oppidorum Huszt, Tetseu et Sziget pro juratis civibus eligantur, quibus praesentibus Judices ipsi vel aliquis eorum, ac pariter Judices incisorum ipsorum causas et negotia inter oppidanos et incisores ipsos emergentes et subortas adjudicent et concludant, eo potissimum respectu, ne Judices oppidanorum sine praesentia Judicum et Juratorum incisorumque ipsorum aliquem vel aliquos ex incisoribus possint vel valeant in Judicio pro arbitrio suo agravare. — 13. Volumus etiam, quod nec Judices oppidanorum, sed neque praefatorum incisorum negotia salium et navium qualitercunque et per quemcunque movenda deinceps discutere vel adjudicare possint, sed hujusmodi omnia negotia salium et navium sic, ut praefertur emergentia per Camerarios nostros vel homines ipsorum ad id deputatos semper revideantur, discutianturque et adjudicentur. 14. Item quod Universitati incisorum salium in Sziget commorantium singulis annis in quatuor terminis eorum solitis, puta Nativitatis, Ressurrectionis Domini, et Pentecostes et Omnium Sanctorum dentur vasa vinorum 4, boves similiter 4, panes vero 400 ita, quod in unoquoque termino solutionis dabuntur unum vas vini, unus bos et centum panes; — 15. Item Universitati incisorum in Huszt commorantium singulis annis eodem modo in quatuor

terminis dentur vasa vini 4, boves similiter 4, panes vero 400. — 16. Item quod Universitati incisorum in Tetseu commorantium singulis annis eadem provisio observetur. — 17. Item quod tribus Judicibus incisorum videlicet de Huszt, Tetseu et Sziget annuatim pro subsidio eorum dentur sales 1500 ita, ut cuilibet eorum 500 sales in portionem cedant. 18. Ubi vero temporum successu in territoriis aliquarum civitatum sive oppidorum nostrorum in Marmarosio aliquae fodinae salium per Camerarios et Comites nostros repertae fuerint, volumus, ut in cultura hujusmodi fodinarum de novo inventarum et laborari coeptarum praesens ordinatio et dispositio nostra similiter observetur. 19. Quos quidem articulos modo praemisso conceptos praesentibus litteris nostris insertos et inscriptos, sed et dispositionem et Ordinatinem atque etiam exemptionem in eisdem contentam, quoad omnes earundem continentias et clausulas acceptamus, laudamus, approbamusque et ratificamus, eosdemque simul cum dispositionibus, ordinationibus et exemptionibus, limitationibus ac aliis omnibus et singulis in eisdem articulis contentis pro eisdem incisoribus salium praescriptarum Camerarum nostrarum Marmarosiensium praesentibus et futuris in perpetuum valituris roboramus et confirmamus, volentes et decernentes, ut a modo deinceps perpetuis temporibus in praedictos cisores et Camerarios nostros, quantum ad eorum exsolutionem, praedicta dispositio et ordinatio semper et firmiter observari debeat. Quocirca vobis praedictis fidelibus nostris Egregiis Joanni Tartzay et Nicolao Prol modernis futurisque Comitibus et Camerariis et Vice Cameriis dictarum Camerarum nostrarum Marmarosiensium serie praesentium firmissime praecipientes madamus, ut a modo praefatos incisores salium nostrorum in hujusmodi ordinationibus, constitutionibus, limitationibus et exemptionibus per cum (?) eisdem ex nostra commissione modo praemisso factis semper et omni tempore conservare debeatis, neque ipsos praeter viam formamque et modum hujusmodi constitutionis nostrae ullo unquam tempore impedire sive molestare praesumatis, nec sitis ausi modo aliquali gratiae nostrae sub obtentu. Praesentes autem quas secreto sigillo nostro, quo ut Rex Hungariae utimur impendenti communiri fecimus, post earum lecturam reddi volumus et mandamus semper praesentanti. Datum Budae sabbato sancto proximo post festum Beati Marci Evangelistae anno Domini 1498. Regnorum Hungariae 8. Bohemiae 28.

(Simonchicz »Noctium Marmaticarum Vigiliae« czimű kézirati munkájából, a nemzeti muzeum kézirati gyüjteményéből, II. köt. 232. sk. ll.

VIII. Az ország dél-keleti részeinek bányászati történetéhez.

1. A Maróthi család bányajogositványa. 1393.

Relacio Nicolai Magistri Tauarnicorum Regalium.

Nos Sigismundus Dei gracia Rex Hungarie Dalmacie etc Marchioque Brandenbergensis memorie commendamus per presentes, quod Magister Johannes de Maroth fidelis aule nostre miles ad nostre Maiesta-

tis accedens presenciam, nobis significare curauit, quomodo in facie et intra metas cuiusdam possessionis sue P a a l e l e s e vocate in Comitatu Orodiensi existentis, per nostram Maiestatem sibi collate, minere auri aut argenti, vel alterius cuiuspiam metalli reperirentur et inuenirentur ac in vsus conuerterentur vrburales, si eedem diligenti cura et solerti quererentur, laborarentur et excolerentur; petens nostram Excellenciam, vt eidem dictas mineras in facie dicte possessionis sue inquirendi et excolendi benignitate Regia concederemus facultatem. Nos igitur considerantes ipsius minere et metalli acquisicionem et laboracionem Regno nostro fore proficuam, eidem Magistro Johanni annuimus graciose, vt ipse et sui heredes in facie et intra metas annotate possessionis Paalelese vocate dictas mineras a u r i v e l a r g e n t i aut alterius cuiuspiam metalli requiri ex laborari facere ac excollere, et easdem in vsus vrburales conuertere valeat atque possit, prouentusque nostros Regios de eisdem nostre plenarie tandem aministrandos Maiestrati. Nihilominus nostro et successorum nostrorum Regum Hungarie nominibus assumpsimus et insolidum pollicemur eidem Magistro Johanni et suis heredibus predictis, ut in casu quo arridente fortuna eedem vrbure per eundem Magistrum Johannem excolende in suis proventibus excresscenciam habere poterunt racione quorum nos vel nostri successores eandem possessionem Paalelese vocatam nostris Regijs manibus applicare et ab eisdem aufferre maluerimus, extunc eandem ab ipso Magistro Johanne et suis heredibus antefatis non aliter, nisi pro alia possessione nostra Regali dicte possessioni Paalelese vocate valore, vtilitate et fructuositate equiuallenti et prorsus consimili rehabere et nostris manibus Regijs annectere et appropriare valeamus atque valeant. Harum nostrarum litterarum testimonio mediante. Datum Bude feria sexta proxima ante Dominicum Reminiscere anno Domini M⁰ CCC⁰ nonagesimo tercio.

(Az eredeti bőrhártyán az országos levéltár kincstári osztályában).

2. K ő r ö s b á n y a r é g i b á n y á s z a t á n a k e m l é k e.

a) Nos Johannes de Hwnyad Regni Hungarie Gubernator, Vobis Nobilibus viris Moge Wayda, item Officiali Castri de Maroth in oppido Keresbánya, constituto et suis pertinentiis residenti harum serie firmiter committimus quatenus, a modo et deinceps Magistrum Symonem Cusorem florenorum Auri in Ciuitate Cibiniensi commorantem in laboratum ex culturam lauature Auri in dicta Keresbanya habite, que sua fore perhibetur, pro nobis vtputa laborantem, in nulllo impedire, molestare seu quouismodo perturbare ex dampnitiare presumatis, quin ymo huiusmodi lauaturam auri sibi libere et pacifice colere et laborare ac negotia sua ibidem exercere permittatis et pemitti faciatis Aliud non ausuri facere in premissis; presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in villa Apold die dominico proximo ante festum Ad Vincula Beati Petri Apostoli anno domini M⁰. CCCC⁰. XL⁰. sexto.

(A papiron kiadott eredeti után, melyre belől Hunyadi János pecsétje van nyomva.)

b) Nos Johannes de Hunyad Regni Hungarie Gubernator etc. memorie commendamus per presentes, quod nos vrburas oppidi nostri Keresbánya a festo purificationis Beate Marie Virginis proxime preterito incipiendo vsque alterum festum eiusdem purificationis Marie Virginis pro quatuor marcis auri Simoni de Cybinis Cusori florenorum auri in arendam conduximus presentium median. Datum in Zazsebes Sabatho proximo post festum Pasce Domini anno Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo primo.

(A papiron kiadott eredeti után, melyre a kormányzó pecsétje belől van nyomva.)

c) Mathias stb. Capitulo Ecclesie Orodiensis stb. Cum nos consideratis fidelitatibus stb. fidelium nostrorum Magnificorum Andree de Bathor alias Agasonum, et alias Stephani de eadem Bathor pridem Camere Maiestatis nostre, ac Ladislai de Bathor Dapiferorum nostrum Magistri stb. Castrum nostrum Wylagoswar vocatam, ac oppida Syey stb. item possessiones Bassarag in Orediensi, nec non Aranyág, Kalodwapathaka, Capolna et Kisbanya vocatas, oppidumque Keresbánya vocatum, cum omnibus fodinis, auri videlicet et argenti, nec non, et alterius cuius vis metalli; item etiam cum aquis et fluminibus, ex quibus animum et argentum, aut alianae talla perquisi solitum est; preterea et alias possessiones stb. omnino in dicto Orodiensi et de Zarand Comitatibus existentes et habitas stb., Andree, Stephane et Ladislao de dicta Bathor, et per eos Paulo et Nicolao de eadem Bathor, fratribus ipsorum carnalibus, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis de manibus nostris Regis stb. in perpetum contulerimus stb. (iktatási parancs). Datum Bude in festo Cathedre Beati Petri Apostoli anno Domini 1464.

Az orodi káptalan ugyanazon évi jelentése, mely szerint az iktatás »sabbato proximo ante festum Beati Gregorij Pape nullo contradictore apparante« megtörtént.

(Az eredeti után.)

3. A karánsebesi aranymosás emléke. 1525.

Nos Judex Juratique Cives et tota Communitas Civitatis Karansebessiensis, item Nobiles et aurilotores ejusdem Districtus Karansebesiensis, fatemur et recognoscimus per presentes, quod Egregius dominus Marcus Pemphlinger, Judex Regius et Comes Camere Cibiniensis nobis ad rationem auri in partibus istis provenire debentis, florenos noningentos et viginti quinque florenos ab eodem in paratis pecuniis levavimus et recepimus; tali condicione, vt omne aurum quodcunque in partibus illis undecunque provenire solet, totum ad manus suas et filii sui Joannis fideliter semper dare et administrare teneamur et adstricti simus, quousque prescriptos noningentos et viginti quinque florenos per nos eidem et filio suo in auro exolverimus. Que omnia premissa firmiter et in-

violabiliter observanda nos sub fide nostra Christiana ac honoris et humanitatis nostre amissione promisimus et obligavimus, imo promittimus et obligamus, successores quoque nostros obligatos esse volumus. Harum nostrarum, sigillo Civitatis nostre communitarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum Cibinii feria tertia proxima ante festum Margarethe Anno Domini 1525.

(Eder Károly kézirati gyüjteményéből.)

IX. Erdély bányászatának történetéhez.

1. Zápolyai János Zsigmond erdélyi fejedelemnek bánya-adományozása Szent Györgyi Toroczkay Mátyás számára. 1568.

Nos Joannes Secundus Dei gratia Electus Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: Quod nos attentis et consideratis fide, integritate et fidelibus servitiis fidelis nostri Egregii Mathiae Torotzkay de Zent Georg, quae ipse Sacrae primum dicti Regni nostri Hungariae Coronae, ac deinde Maiestati Nostrae pro locorum et temporum varietate cum summa animi sui constantia exhibuit et impendit; cum igitur ob hoc, tum vero inter tot onera et sumptus publicos, quibus hoc afflictum Regnum nostrum Hungariae et Transylvaniae premitur, emolumentorum privatorum et publicorum respectum habentes, id eidem Mathiae Torotzkay ex speciali gratia nostra clementer annuendum et concedendum duximus, ut ipse Mathias Torotzkay, nec non haeredes et posteritates ipsius universi mineras auri, argenti, cupri, plumbi ac aliorum metallorum, demto tamen vivo argento et mineris cinnaber, in montibus, alpibus, territoriisque et tenutis castelli ipsius Torotzko, et pertinentiarum ejusdem in Comitatu Thordensi existentium habitarum, in bonis universis ipsius ubique, citra quodlibet impedimentum investigare, inquirere ac eas erui, coli et elaborari facere, uniuersosque fructus et utilitates earum percipere possint et valeant. Ea tamen conditione et lege, ut ipsi omne aurum per sese erutum et elaboratum ad cementum nostrum administrare, ac proventus et urburas Fiscum et Cameram nostram Regiam ex ejusmodi mineris et fodinis metallicis pro Regni nostri veteri consuetudine concernentes et nobis provenire debentes, perpetuis semper successivis temporibus nobis et successoribus nostris persolvere debebunt; quemadmodum annuimus et concedimus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum. Datae in Civitate nostra Alba Julia septimo die mensis Decembris Anno Domini millesimo quingentesimo sexagesimo octavo.

(P. H.)

Joannes Electus Rex sk. — Michaael Chyaki Cancellarius sk.

(Hiteles másolat után, melyet néhai T. Szent Királyi Zsigmond úr velem közölni szíves volt.)

2. Bethlen Gábor fejedelm privilegiuma az erdélyi bányászat számára 1615.

Gabriel Bethlen Dei gratia Princeps Transilvanie, Partium, Regni Hungariae Dominus, et Siculorum Comes etc. memoriae commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis: Quod nos cum ad nonnullorum fidelium dominorum Consiliariorum nostrorum singularem intercessionem Nobis propterea factam, tum vero consulere volentes usibus ex emolumentis fidelium nostrorum universorum montanistarum auri fodinas in ditione nostra Transilvanica aperire et colere volentium, tam in hoc Regno Nostro Transilvaniae degentium et commorantium, quam etiam ex Hungaria et aliis Regnis exoticis cuiuscunque Nationis hominum ea ratione in hoc Regnum ingressorum, conflatorium videlicet habentium, modernorum pariter et futurorum, signanter autem fidelium nostrorum Egregiorum et Nobilium Joannis Varadi de Keménd, Provisoris Curiae nostrae Albensis, ac Georgii Krakker et Michaelis Verebely haereditariorum auri et argenti fodinae Cserteziensis et Topliciensis in Hunyadiensi, nec non Gerardi Lisibona Praefecti argentifodinae Nagy Laposiensis in Szolnok Interiori Comitatibus existentium hoc ipsis universis et singulis annuendum et concedendum duximus: Ut ipsi ubique tam in nostris quam aliorum quorumlibet terris antiquas auri, argenti, cupri, plumbi, argenti vivi, stanni aliorumque metallorum fodinas libere colere, novas venas quaerere, investigare, inventasque aperire et ex iis fructum laborum suorum percipere, his infrascriptis sub conditionibus possint et valeant. Primo. Quod ex omni auro argentoque fodinis extracto octavam partem fodinae cultores in domum nostram separatoriam inferentes, praefectus noster per Nos ad id deputatus in rationem Fisci Nostri excerpere debeat. Secundo. Ii, qui fodinas auri desolatas reaedificarent aut novas aperirent, post earum restaurationem intra unius integri anni spatium a die restaurationis et perfectionis computandum, omnes proventus et emolumenta earum fodinarum in proprios suos usus convertendi et percipiendi habeant potestatis facultatem: ut ex iis creditoribus suis ratione pecuniarum ad aedificationem eragatarum satisfacere et eos contentare queant. Tertio. Montanisttae seu Minerarii in propriis ipsorum personis sint ab expeditionibus bellicis tam generalibus quam particularibus immunes, verum tempore ac necessitate sic exigente loco ipsorum personas armis quibusvis militaribus bene instructas, ad belligerandum aptas et idoneas mittere et expedire debeant et sint astricti. Et nihilominus pro ampliori Principalis nostri erga eosdem favoris et propensionis declaratione in eo ipsos tam modernos quam futuros montanistas assecurandos, affidandos et certificandos duximus, quod ejusmodi per ipsos inventas, restauratas et apertas, aut in posterum inveniendas, restaurandas et aperiendas fodinas, ac earum omnis generis proventus et emolumenta, praeter scriptam octavam auri et argenti partem, Nos successoresque Nostri legitimi Transilvaniae Principes, ab ipsis haeredibus et posteritatibus

ipsorum utriusque sexus universis minime adimemus aut aliis adimere permittemus; prout conditionibus sub praescriptis annuimus, concedimus, assecuramus affidamusque et certificamus perpraesentes. Quocirca vobis Spectabilibus, Magnificis, Generosis, Egregiis ac Nobilibus Comitibus, Vice-Comitibus, et Judicibus Nobilium quorumcunque Comitatuum, nominatim autem Comitatuum Albensis et Hunyadiensis, cunctis etiam aliis cuiuscunque status, ordinis, conditionis, dignitatis, honoris et prae-minentiae hominibus ubivis in ditione Nostra constitutis et commorantibus, praesentes nostras visuris, lecturis et audituris, modernis et futuris quoque pro tempore constituendis, harum serie committimus et mandamus firmiter, quatenus vos quoque praedictis montanistis et minerariis tam in Nostris, quam Vestris et aliorum quorumcunque terris, tenutis et dominiis, ubicunque voluerint fodinas quaerere, investigare, aperire et exaedificare permittere, neque eosdem, haeredesque et posteritates ipsorum utriusque sexus universos, ratione illarum jam apertarum aut forte in posterum aperiendarum, in personis, rebus, bonisque ipsorum universis turbare, molestare seu quovis modo damnificare praesumatis, aut sitis ausi modo aliquali. verum eosdem contra quorumvis iniurias, violentas impetitiones, et damnificationes tueri et protegere modis omnibus debeatis et teneamini. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes litteras Nostras, authentici sigilli nostri munimine roboratas memoratis montanistis et minerariis conflatorium habentibus, ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose dandas duximus et concedendas. Datum in Civitate Nostra Alba Julia die 23. Mensis Septembris Anno Domini 1615.

Gabriel Bethlen sk.

Caspar Beoleony.
secretarius sk.

(Az eredeti után, néhai báró Rosenfeld Lajos ur szives közleménye.)

3. Zsigmond királynak szabályrendelete az erdélyi só-kamarák számára 1397.

Nos Sigismundus Dei gracia Rex Vngarie, Dalmacie, Croacie etc. Marchioque Brandenburgensi etc. memorie commendamus per presentes, quod de legalitate, circumspeccionis industria et sagacys procuracionis realitate fidelis nostri dilecti Egregij Militis Magistri Petri filij Georgij de Vereb, pridem Vice-Woyuode Transsiluani, quibus eundem in factis, procuracionibus et expedicionibus, per nos ipsi confisis et exequi commissis, solertem, sagacem reperimus, et fidelem, singulariter confisi, gerentesque de ipsius fidelitatis sinceritate fiduciam specialem, ac sperantes, vt per officiorum nostrorum exsecucionem ei committendam Maiestati Nostrae profectus possent euenire, Comitatum vniuersarum Camararum Salium nostrorum parcium Transsiluanarum et de Lippua, a festo Omnium Sanctorum nunc instanti inci-

piendo usque nostrum beneplacitum ad fideles manus ipsius Magistri Petri duximus committendum, quinymmo presentibus committimus exercendum. Et vt idem facta ipsarum Camararum nostrarum eo vtilius et ad nostrum maiorem profectum exercere possit, assumpsimus eidem dare pro incepcione et exsecucione laborum Camararum nostrarum predictarum sex milia florenorum per centum denarios noue nostre maioris monete computatis de Camara et pecunia Nostre Maiestatis. Ipsarumque Camararum nostrarum processus et ordines taliter mandamus: Primo quod de ipsis Camaris nostris, et factis eiusdem nullus Prelatorum et Baronum nostrorum se debeat intromittere, sed sub sola Nostre Maiestatis gubernacione remaneat et defensione speciali. Item assumpmimus eidem vniuersas tricesimas nostras vbique intra climata Regni nostri habitas in octauis festi Purificacionis Virginis Gloriose nunc proxime affuturi similiter ad manus fideles eiusdem Magistri Petri dare et assignare tali modo, quod ipse nullius alteriis Regni vel Ducatus salem debeat in Regnum nostrum intromittere, neque eciam sales nostros maritimales ad istam partem fluuij Zawe sinat et permittat conducere. Tandem vero ad tempus nouum circa festum Pentecosten nunc proxime venturum, dum herbe cresscere incipiunt et sufficientes fuerint, de salibus Camararum nostrarum predictarum ad dicta confinia Regni nostri pro vsu regnicolarum nostrorum deferri faciat et portari, ac ibidem pro condigno precio, vt inferius limitamus, vendicioni exponendum. Promittentes eciam, quod quousque procuracionem ipsarum Camararum nostrarum in manibus ipsius commictimus, eciam et dictas tricesimas nostras in suis fidelibus manibus relinquemus; ita videlicet, vt vniuersos nostros Regios prouentus tam de dictis Camaris nostris, quam tricesimis prouenientes Nostre Maiestati vel cui commiserimus fideliter debeat amministrare. Damus eciam eidem facultatem, vt quicunque post ipsas octauas festi Purificacionis qualicumque parte Regni nostri sales quorumcunque Regnorum vel Ducatuum in nostrum Regnum fuerint conducti vel inportati, tales introductori, emptori et repositori per ablaciones omnium suorum bonorum, possessionumque occupaciones, ac personarum detenciones, tanquam nostrorum Regalium edictorum transgressores, punire valeat atque possit castigare. Si qui vero Procerum vel Regni nostri nobilium ipsos sales nostros maritimales et extraneos contra nostrum mandatum vltra fluuium Zawe et in Regnum Nostrum intromitterent, seu conduci facerent et inportari; talem vel tales Nostra Maiestas, vti nostri mandati transgressores congruis grauaminibus onerabit, et puniet oportunis casticacionibus. Volumus eciam, quod ipse de prouentibus Camararum nostrarum vsque festum Beati Jacobi Apostoli nunc venturum nobis pecunias dare non astringatur. sed statim ipso festo occurrente successiue ipsos prouentus Camararum saluim nostrorum nobis, et cui commiserimus debeat amministrare. Nihilominus vt vniuersos laboratores, incisorés, vectores et nautas, aliosque ipsarum Camararum nostrarum factores in eysdem consuetudinibus, quibus olym tempore felicis recordacionis domini Regis Lodouici tenti sunt, debeat conseruare; signanter quod sales superfluuij

ipsis nautis nullo modo dari permittantur. Item eciam committimus, quod vltra loca Camararum nostrarum ab antiquo deputata, eciam in hys ciuitatibus nostris; scilicet Cassouiensi, Trinchiniensi, Tirnauiensi, Posoniensi, Sopproniensi, Jawriensi et Castri Ferrey, Zagrabiensi et Kyrysiensi, Albensi, Budensi, nec non Pestiensi, ac in Comitatu Zaladiensi, vbi commodius videbitur, eciam et in Kewi, camare pro salibus nostris coustruantur. Ipsorum vero salium nostrorum valorem in Camaris nostris taliter limitamus: Primo quod in Camaris nostris Vizakna et Maramarosiensi centenarium sales vendantur pro centum denarijs nostre monete maioris; item Camaris nostris Lippuensi, Zalachensi et Zothmariensi vendantur centum sales ducentis denarijs monete nostre predicte. In Camaris vero Zegediensi et Varkon valeant centum sales ducentos viginti quinque denarios eiusdem nostre monete. Vlterius in Camaris nostris Budensi et Pestiensi vendantur centum sales tercentis denariis nouis predictis. Item in Camara Albensi centenarium sales debeant valere trecentos viginti quinpue denarios nouos predictos. In Camara autem Cassouiensi et de Kewi centum sales vendantur pro quadringentis denariis sepefatte nostre monete maioris. Ceterum in alijs Camaris nostris, scilicet Tirnauiensi, Trinchiniensi, Posoniensi, Sopproniensi et de Wasswar, Jawriensi, Zagrabiensi, Kyrysiensi et in Comitatu Zaladiensi valeant centum sales quingentos denarios eiusdem monete noue nostre maioris. Volentesque omnino, quod dum et quandocunque de locis Camararum nostrarum quarumcunque ad alias Camaras nostras in confinibus Regni nostri vel vbicunque locis in alijs deputatas signanter ad predictas, prelibatus Comes noster vel eiusdem officiales et familiares sales nostros transmitterent, conducerent seu conduci facerent, tributum de eysdem salibus nostris et conductoribus eorundem tam in eondo quam redeondo, scilicet siue in aquis sine in terris eciam tricesimum non exigatur neque persoluatur aliquale, sed semper vbicunque intra climata Regni nostri sine tributo et tricesimarum exaccione pacifice predicti sales nostri abire debeant et — — eant. Decreuimus eciam, vt sales nostri Maramorosienses vltra lluuios Thicye et Zagwe per nullos mercatores et conductores salium deferri possint neque conduci. Si qui vero secus facere presumpserint in premissis, extunc ipse Comes noster per ablacionem h — — — salium bouum et omnium aliorum bonorum erga ipsos repertorum puniendi eosdem habeat facultatem. Item quoscunque sales idem Comes noster per pristinos Comites nostros in Camaris vel vbicunque in aiijs locis repositos repererit, aut inuenire poterit, eosdem sales ipse pro eo precio, quo ipsis salis eiusdem pristinis Camerarijs nostris incisione et vectura constarent, recipere, aut per officiales et familiares recipi facere valeat more et consuetudine ab antiquo consuetis et approbatis. Preterea volumus eciam, vt victualia et alie res cuiuscunque generis existant, ad loca Camararum nostrarum predictarum vndique et vbique sine tributorum et tricesimarum solucione pro agendis factis et negocijs earundem Camerarum nostrarum, ipsarumque Comitis nostri et ipsius officialium sustentacione portantur et conducantur. Mandamus igitur vobis fidelibus nostris Supremo Secretarioque

nostris Cancellariis per presentes, vt dum et quociescunque per ipsum Magistrum Petrum requisiti fueritis, extunc non expectata noua nostra commissione ad premissos articulos aut articulorum conclusiones et corrollaria, quinymmo ad singula facta et negocia Camararum nostrarum predictarum ac tricesimarum eciam incidentaliter concernencia, prout occurrerit, litteras nostras emanari faciatis et sigillari mora qualibet posttergata. Secus gracie nostre sub optentu non facturi. In quorum omnium robur presentes litteras nostras secreti nostri sigilli appressione eidem duximus concedendas. Datum in Themeswar in die festiuitatis Omnium Sanctorum anno Domini M° CCC° nonagesimo septimo.

(Eredetie papiron az országos levéltár kincstári osztályában.)

X. A társországok XVI. századi bányászatának emléke.

II. Lajos királynak a Gersei Petheő család bányajogosítványait tárgyazó engedélylevele. 1525.

Nos Ludovicus stb. quod nos imprimis pro Regnorum nostrorum publica commoditate, deinde vero ad supplicationem et pro fidelibus seruiciis fidelis nostri Egregii Thome Petheő de Gerse, per eum pro locorum et temporum varietate nobis et Sacre huius Regni nostri Corone exhibitis, et impensis, id eidem Thome Petheő duximus annuendum et concedendum, ut ipse ac sui heredes et posteritates vniuerse, vbicunque in montibus et territorijs bonorum et jurium suorum possessionariorum in Regno Sclauonie existencium mineras auri, argenti, cupri, ferri, plumbi, stanni, et alterius cuiusuis generis metalli reperire poterunt, eas aperire, coli, fodi et laborari facere, ac instar aliorum jurium suorum possessionariorum atque hereditatum perpetuis semper temporibus possidere, fructusque et vtilitates vniuersas ex huiusmodi mineris seu fodinis auri, argenti, cupri, ferri, plumbi, stanni, et alterius cuiusvis metalli prouenientes, saluo tamen lucro Camere nostre, quod vrbura vocari solet, pro se ipsis percipere, eisdemque vti libere et frui possint et valeant, ex presenti graciosa nostra concessione. Et nihilominus, vt cultura huiusmodi minerarum seu fodinarum commodius inchoari, bonumque et optatum progressum atque incrementum capere possit, predictum lucrum Camere nostre seu vrburas ex illis prouenire debentes infra viginti quinque annos a die datarum presencium computandos in subsidium continuacionis culture earundem minerarum et fodinarum graciose relaxandum duximus, imo annuimus, concedimus et relaxamus presencium vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Bude feria sexta proxima ante festum Penthecostes anno Domini 1525.

(I. József királynak Gersei báró Pethő János kérésére 1706. Bécsben junius 4-kén adott megerősítő okmányából, a királyi könyvben.)

* * *

Pótlék.

Haszonbérleti szerződés I. Ferdinánd király, s Fugger Antal és rokonai közt a beszterczebányai rézbányászat és rézvállalat tárgyában. 1541. *)

Wir Ferdinandus etc. bekhennen für vns, all vnser Erben vnd Nachkhomend Kunig zu Hungern vnd thun khundt meniglich: Nachdem verschiner Zeit vnsern vnd des Reichs lieben getrewen Anthonium vnserem Rat, so noch in Leben, vnd weylenndt Raymunden vnd Iheronimen Gebrüdern vnd Vetern den Fuggern vnsere Khupferperckhwerch vnd hanndl im Newensol durch weylendt vnserem lieben Brudern herrn Ludwigen, zu Hungern vnd Beheim etc. khunigen loblicher Gedechtnuss vmb ain bestimbte jarliche Arrenda, benanntlich zwainczig tausennt guld in Hungerisch in Muncz auf funfzehen Jar lang, die sich am Sontag »Misericordia Domini« verschines fünfzehen hundert sechs vnd zwainczigisten Jar angefangen, vnd am fünfzehenden tag nechstkhunfftigs monats Aprilis dises ain vnd vierzigisten Jares widerumb enden, Innhalt aines derohalben aufgerichten Vertrags vnd Arrendation, die hernach durch vns als angeenden Erbherrn vnd Kunig der Cron Hungern auch angenomen vnd bestät, arrendiert vnd verlassen worden; vnd dieweil sich dann beuerte Arrendation auf bemelten fünfzehenden tag Aprilis nechstkhunftig enden, vnd vns alsdann beruert khupferperckhwerch vnd hanndl nach vermug beruerter khunig Ludwigs Arrendation vnd verschreibung heimbgefallen vnd abgetretten werden soll, vnd aber obbemelten Fuggern durch wolgedachten vnsern lieben Schwagern vnd Brueder Kunig Ludwigen, auch hernach durch vns vertresstung vnd bewilligung beschehen, das wir vns nach aussgang angeczaigter yeczigen Arrendation gegen benenten Fuggern (wo sy vns von disem Perckhwerch vnd Hanndl im Newensol hinfuran so viel als ander thun vnd geben wollen) vor anndern meniglich in vergleichung einlassen wolten.

Darauf auch angeregter vnser Rat Anthonj Fugger für sich selbs, vnd anstat weylendt seines Bruders Raymunden Fuggers gelassenen Son, auf vnser Erforderung bey vns an vnserm Houe erschinen, das wir vns demnach mit bemelten Anthonien Fugger für sich vnd seine vettern khunffti-

*) Ezen a hazai bányászat történetében főfontosságú szerződést, melynek szövegét csak legujabban sikerült találnom, s mely a II. Lajos és a Fuggerek közt 1526. kötött haszonbéri szerződésnek (Horvát Mihály Brüsseli Okmánytár I. köt. 27. l.) mintegy folytatása, annál inkább közlendőnek tartottam, mert a Fuggerek akkor világtörténeti jelentőségű réziparának részleteire nézve igen becses felvilágosítást nyujt.)

ger Arrenda halben von beruertem Khupher Perckhwerch vnd Hanndl im Newensol hernachfolgender Gestalt von newen verglichen vnd vertragen.

Erstlich so haben wir den gedachten Fuggern dasselb vnser Perckhwerch vnd Hanndl im Newensol, sambt allen Perckhwerchen daselbs im Alten gepirk, Herrngrundt vnd Dauchhuswald gelegen im gebirk, Grueben vnd am tag, erpaut vnd vnerpaut allermassen wie sy die Fugger dieselben von ernennten Kunig Ludwigen vnd vns bissheer in fünfzehenjäriger Arrenda inngehabt.

Dar.zue auch alle Wälder, wie sy die vnczthero innegehabt, genuczt vnd gebraucht, dessgleichen alt vnd new hütten, halden, Schlackhen, Kreczpach, mit nachuolgender mass, auch das haus der Kamerhoue genannt, die dörffer vnd pharr im Spital darczue gehörig, auf fünf Jar lang, wie hernach uolgt, lociert vnd verlassen; doch vns vnd vnsern bürgern im Newensol, den Suechstolln, so sy verschiner Jar vnder dem Dauckhhuswald aufgeslagen vnd bisshero gebaut, vorbehalten.

Nemblich das sy den Perg allermassen, als ob der Ir aigen were, getrewlich vnd mit vleis belegen vnd arbaiten, die verhoffenlichen Striff vnd Veldörtter Psrckhmannisch mit guetem Rat vnsers Perckhmaisters, so wir darczue furgenomen vnd verordent, Innhalt seiner Instruction, so Ime desshalben Insonders verferttigt vnd aufgericht, aller notturft nach pawen vnd vbertreiben lassen sollen.

Also das sy in Zeit diser newen Arrendation Jarlichs zwey vnd sechczig tausent par schwarcz vnd gelf arczt (wo es anders der Perg gibt) hawen vnd machen mögen; wo aber solche anczal aus dem Perg vber Iren gehabten vleiss vermög der ordnung dem Pergckhmaister gegeben, nit gefallen oder gehawen möchten werden, das sy alsdann die vbermass zu erstattung vorgemelter summa par Arczt Jarlichs aus den Halden vnd schlackhen nemen, damit die bede, halden vnd Schlackhen, dem Perg zu hülff angegriffen, vnd daraus die Summa obbestimbter par Arczt erstat.

Vnd diewail die Schlackhen auf die par arczt nit gerechent oder geslagen werden khonnen, so sollen gedachte schlackhen insonderhait geschmolczt, vnd gegen yedenn Cennten schwarczkhupfer, so daraus gemacht wirdet, drey par halden arczt abgerechent werden.

Welches Jars Sy aber aus den Perg, halden vnd Schlackhen weniger als zway vnd sechczig tausent par arczt machen, so sollen Sy in dem negsten Jar darnach vmb souil dester mer machen; vnd herwider in gleichem val, so Sy ayn Jar mer machen, so soll dieselb vberthewr auf das andere nachuolgendt Jar gerait vnd abgeczogen werden; also das man ain Jar in das annder auf die obbestimbten zway vnd sechczig tausent par arczt vngeuerlich khombe.

Dagegen vnd dafwr sollen vns die Fugger vnd ire erben die obbemelten funf Jar, vnd eines yeden besonder, fur arrenda, czynss vnd vrbar, desgleichen Holcz, walde, wasser, grundpoden, auch fur alle ander prauch vnd niessungen zu disem Perckhwerch gehorende, darczue fur alle bewilligungen, gnaden, freyhaiten, nichts aussgenommen, wie die oben oder hernach von articl zu articln angeczaigt, von ainer yeden par

Arczt aus dem Pergh, Halden vnd Schlackhen, wie obstet, vierunddreissig pfennig hungerisch zu ainem yeden ausgeenden Jar zu geben vnd zu beczallen schuldig sein, vnd mit erster beczallung auf den sechczehenden tag des monats Aprilis schierist khunfftigen zway vnd vierczigisten anfahen.

Vns auch yetz bestimbte Arrenda der vier vnd dreyssig pfening Hungerisch von yeder par Arczt vnd auf die völlig antzall der zway vnd sechczig tausent par, sy machen nun solhe anczall der zway vnd sachczig tausent par dasselb jar, wie vorgemelt, oder nit, jahrlich on abganng raichen vnd bezallen, allain es mochten solche czway vnd sechczig tausent par Arczt vber allen Iren furkerten vleis weder an dem Perg noch den halden vnd Schlackhen gehawt vnd gewaschen werden; alsdann sollen sy vns nit mer dann auf yede par arczt die vier vnd dreissig pfennig, als obstet, zu erlegen vnd beczalen schuldig sein.

Wo sich auch vber khurcz oder lang die Gottesgaben im Perg meren, vnd mer arczt als yeczt gehauen und gebrochen würde: so sollen sy die Fugger vmb souil destweniger aus den Halden vnd Schlackhen machen, vnd vber obsteende Summa der zway vnd sechczig tausent par arczt nit verschmelczen oder aufarbaiten, so lanng vnd vil, bis man die obbestimbenten zway vnd sechczig tausent par schwarcz vnd gelf arczt, oder ain merere anczal aus dem Perg hawen vnd bringen möge; alsdann sollen sy die halden vnd Schlackhen beruhen vnd unangegriffen lassen.

Wo aber die Fugger noch ein mereres als die czway und sechczig tausent par schwarcz vnd gelf arczt allein aus dem Perg hawen vnd bringen wurden; so sollen sy vns von jeder derselben par schwarcz vnd gelf arczt auf zeit vnd zil, wie hieuor stet, auch vier vnd dreissig hungerisch pfening zu raichen vnd geben schuldig, aber nit phlichtig oder verpunden sein. Wouerr sich die Gotsgabe dermassen im Perg an arczt reichen vnd meren wurden vber sechs vnd zwainczig tausent Cennten schwarcz khupfer (wo sy das nit verschleissen möchten) ain Jar zu machen, sonnder soll in Irem gueten willen vnd gefallen steen daruber zu machen oder nit.

Vnd soll sich der bestandt dieser Arrendation anfahen auf dem sechzehenden tag des monats Aprilis negstkhunfftig.

Verrer sollen auch die Fugger in zeit diser werenden arrendation alles Silber, so sy bey disem Perckhwerch machen, in vnser Camer auf die Cremnitz antworten vnd geben, darfur soll Inen per ain marckh zu fünfzehen lotten fein silber siben guldin der yetzigen achtlöthigen Hungerischen muncz vnd aufgericht werden. Wo aber die muncz in diser Zeit verendert wurde, sollen wir Inen den Fuggern die marckh Silber zu fünfzehen loten fein nach gelegenheit diser yeczigen acht löttigen muncz nach zu raiten, durch die Camergrafen par beczalen lassen. Es mögen auch die Fugger jarlichs biss in achthundert marckh fein silber, so sy bey disem Perckhwerch machen, Inner oder Ausser landts nach Irem gefallen verkhauffen, vertreiben vnd die in die muncz auf die Cremnitz zu

geben nit schuldig sein. Dessgleichen mögen auch die Fugger jarlich in zeit dieser Arrendation von vier biss in fünf tausent Cennten Reich oder vngeseigerte khupfer Irer gelegenheit noch aus dem lande an anndere Ort füern vnd saigern. Doch das sy dasselb yederzeit zuuor obbemeltem vnnserm Perckhmaister anczaigen vnd verkhunden, damit er sollich khupfer, wieuil es silber halte, probieren, vnd Innhalt vnnserer gegebenen Ordnung vnd Instruction beschreiben möge. Dagegen bemelte Fugger souil silbers, als in der prob darinnen befunden, vnd vngeuerlich im saygern heraus bracht wirdet, widerumb ordentlich hinein zufueren, vnd in vnser Camer zu antworten schuldig sein sollen.

Wir vnd vnser nachkhomen wellen vnd sollen auch die bemelten Fugger, Ire verwalter, Ambtleut vnd diener vor vnser vnd vnserer fruntlichen lieben Schwesster Camergrauen, vnd anderer vnserer diener vnd vndterthanen gewalt frey vnd ledig zelen, vnd gedachte Fugger, Ire verwalter, ambtleut vnd diener, sambt Iren leib, habe vnd guetern in vnsern gnedigisten schucz vnd scherm nemen, darinnen halten, vnd Inen alle Strassen vnd pass im Kunigreich Hungern vor allen vnsern vnderthanen sichern vnd freyen; also das sy mit Iren leiben, habe vnd guetern, nichts aussgenomen, aus vnd ein von vnd zu diesem khupferhanndel vnd Perckhwerch ziehen, passieren, hanndlen vnd wandlen mögen; auch Inen in Zeit diser irer Location, oder ob sy zu oder vor aussganng der bestimbten anzal Jar vom hanndel stuennden, nichts weniger zu einbringung aller vnd yeder schulden, so sy vor vnd yeczo bey disem perckhwerchshanndl im Newen Sol, desgleichen auf der Cremnitz vnd Schemnitz gemacht, oder noch machen werden, vnd sonst in der Cron Hungern haben, alle genedigste hilf vnd furderung thun, guet gericht vnd Recht halten lassen.

Vnd nachdem wir in bemelt vnserm perckhwerch ainen aignen perckhmaister, so vns geschworen vnd verphlicht auf vnser besoldung verordent vnd geseczt, vnd Ime nach vermöge ainer Instruction vnd aufgerichten Ordnung (deren zwo in gleichem laut vndter vnsern secret verfertigt, eine bemellte Fuggern, vnd die anndere vnserem Perckhmaister zuegestelt) mass vnd beuelch gegeben, welchermassen er vnsern vnd des Perckhwerchs nucz vnd notturft betrachten, handlen vnd darauf von vnserentwegen yederzeit sein getreu vleissig aufsehen haben; in demselben sollen ernannte Fugger, Ire ambtleu , verwalter vnd diener angeczeigtem vnserm Perkhmaister khain irrung noch verhinderung thun.

Sy oder ire Erben sollen auch weder durch vns, vnsere nachkhomen oder ernennten Perckhmaister nit gedrungen werden, andere Goldt oder Silber Perckhwerich ausserhalb diser khupfer Grueben, oder ob sy ainiche Erbliche Perckhwerck hetten, zu pawen, dann souil Inen gelibt vnd gefellig ist.

Darczue auch guet fueg, macht vnd gewalt haben, dises Perckhwerch vnd Kupferhanndl gar oder zum tail mit allen gerechtigkhaiten vnd freyhaiten, wie Inen sollichs von vns verlihen, andern In oder ausser

Landts in Zeit der fünf Jar zuubergeben, zuuerleihen, oder anndere mit einzulassen nach allem Iren willen vnd wolgefallen; doch ausgeslossen die personen, deren wir zu der pillickhait nit mechtig sein mochten; der beschaidenhait, das dieselben vns dauon thun, was sich Innhalt diser Location vnd verschreibung geburt, vnd sy die Fugger zu thun schuldig weren. Doch das die Fugger, Ire Erben vnd nachhamen nichts weniger verpunden vnd darfur guet sein, das vns dasjhenig, so diser verschreibung vnd vertrag Innhalt, von denselben gehalten vnd volczogen werde.

Wir sollen auch den Fuggern, noch die Fugger vns dise Location vnd bestandt, in obbemelten funf Jaren aufsagen nit macht haben; aber nach Enndung derselben sollen sy vns solches Hanndels abzutreten einzuanntworten, vnd wir den von Inen anzunemen schuldig sein. Wo aber beruerte Fugger in angetzaigten fünf Jaren aus schickhung des Almechtigen durch Iren vleiss, mühe vnd verlag bei disem vnserm hanndl etwas Ansehenliches im Perg, das Got der Almechtig genedigelich geben vnd verleihen welle, erpawen vnd erweckhen wurden, vnd sy allssdann disen vnsern hanndl lennger behalten vnd dabey beleiben welten, das in Irem gueten willen vnd gefallen steen soll; so bewilligen vnd versprechen wir hiemit in crafft diez briefs gedachten Fuggern, angeczaigt vnser Perckhwerch vnd hanndl (zu ergetzlichait Ires trestlichen erpawens, grossen wagnuss vnd verlags) noch auf vier Jar die nechsten darnachuolgende in vorbestimbter Arrenda, vnd allermassen wie nechsten funf Jar daruor, vnd diser vnser Arrendabrief von Artickhl zu Artickhl Innhalt vnd ausweist, genedigst zu lassen vnd zuuerleihen. Doch sollen sy jerlichs vber sechsundzwainczig tausent Cennten kupfers (wo sy das nit verschleissen mochten) zu machen nit gedrungen werden.

Vnd wann wir nach ausgang angeczaigter neuen Jar dises Perckhwerch vnd Hanndl verrer verarrendiren vnd verlassen, oder die Fugger nach Verscheinung bemelter fünf oder letzten nachuolgenden vier Jaren vns den aufsagen wolten, so sollen wir solehes den Fuggern, oder sy vnns ain Jar vor völliger endung diser arrendation anczaigen, vnd nach verscheinung desselben Jars sy vns des handls abzutretten, und wir den von Inen anzunemen schuldig sein.

Vnd nach Endung der obbemelten ersten funf, oder nachuolgenden vier Jar bestanndts, oder welches Jars die Fugger vns solches hanndls, Innhalt diser arrendation abtretten werden, so sollen sy vns souil vorrats bey demselben handl lassen, als vil Inen vnd den Turzo hieuor zu anfanng Ires handls von Hanns Ernusten Hampo genannt geantwort worden ist. Aber sonst allen anndern vorrat, so sy zur Zeit der abtrettung daselbst haben werden, als an hutzeug, Pergzeug, auch an arczt, gesehmelczten Zeug, Krecz, holcz, kol, Ross, habern, hey, vnschlit, eisen, gemacht kupfer, vnd aller anderer varenden habe, nichts ausgenomen, sol Inen alles volgen, vnd zuesteen dasselb alles vnd yedes Ires geuallens, zu Irem nucz in vnsern hutten (dartzue wir Inen wald geben, vnd alle furderung thun wollen) aufarbeiten, verschmelczen, zu gelt vnd khaufmansguet machen, verkhauffen oder verfuern lassen, wie

sy verlust vnd verlanngt, vnuerhindert vnser vnd mennigclichs. Doch das solhe aufarbeitung vnd verschmelczung gewislich in siben Monaten nach aussgang derselben arrendation beschehe.

Als auch weylenndt Kunig Ludwig zu Hungern etlich verschreibungen vnd brief, di Turzo und Fugger belangende, von des Hamppo Erben hat sollen erledigen, das aber noch nit beschehen sein soll; souer dann die Fugger von beruerts Hampo Erben souil dises Kupferperckhwerch betrifft, angelangt wurden, wellen wir sy gegen Inen vnd menniglich aller spruch vnd forderung entheben, vnd In albeg schadlos halten.

Wir wellen auch mit vnnser fruntlichen lieben schwester Frawen Maria, zu Hungern vnd Behem kunigin wittib hanndlung pflegen, das Inen Ir lieb Ire yeczt inhabende walde an der Gran vnd derselben orten, an Irer lieb vndertanen Irrung, zu gedachtem khupfer Perckhwerch auszeigen vnd volgen lassen; dieselben und annder walder sollen auch die Fugger mit gueter ordnung holczen vnd abkolen, was auch yeczt fur Jung holcz vorhannden, so zu den Huthwerchen gehort, vnd zu den kholen nit nuczlichen zu gebrauchen, vnd zum Rösten zu bringen, nit gelegen, sol durch die Fugger mitler Zeit, souil moglich, gehayt, vnd khainswegs mit Vnordnung verwuest werden; auch das anndern zu thun nit gestatten.

Es soll Inen auch aus allen vmbligenden Fleckhen vnd gegenten, furnemblich aus Zips, Lipta, Turtz, dem stuel Altensol, vnd anndern orten aus Hungern alle profanndt vnd notturfft des Perckhwerch vnd khupferhanndls vmb gebuerliche beczallung; frey vnuerhindert zuzefueren vergundt vnd zugelassen werden, auch Wir als Regierender Herr vnd Kunig fur vns selbs vnd vnser vnderthanen darob sein, das sy die Fugger vnd die Iren in Verfuerung des kupfers mit vngewendlichen dreissigisten, meuten vnd zellen nit beschwerdt, sondern bey yetziger mass vnd bezallung erhalten, daruber nit betranngt oder gesteigert, noch newe dreissigste, meuth vnd zoll aufgericht werden; wo das aber durch vnsere vnderthanen beschehe, so sollen vnd wollen wir die alsspald mit allen Ernst abschaffen, vnd wo sy derselben nit absteen, gegen Inen mit ernstlicher tatlicher Straf verfaren vnd verfuegen, damit sy solher newerungen absteen, also das die Fugger dise vnserer genedigisten einsehung spuren vnd entpfinden sollen.

Mann auch vnd als offt den Fuggern gelegen, noth vnd nucz sein wirdet, den Perg zu beschawen vnd zu befaren, das soll yederzeit mit vorwissen vnd in beysein vnsers Perckhmaisters, vnd sonnderlich auf negsten monat Aprilis, als zu aussgang der vorigen funfzehen Jarigen Arrendation, auch nachmals zu Endt diser funf oder nachuolgenden vier Jarigen Location beschehen, dartzue auch die Fugger yederzeit von den Erbern Perckhstetten in crafft aines offenen beuelchs, so wir inen hieruber in sonnders verfertigen haben lassen, geschworne vnd verstendige Perckhleut auff Iren cossten beschreiben, die den Perg sambt vnsern Perckhmaister befaren, besichtigen, vnd wie der allenthalben befunden

in Ir aller gegenwurtigkhait aigentlich beschreiben. Entgegen soll vns auch beuorsteen, zu vnnser noth vnd gelegenhait sollich vnnser Perckhwerch auff vnsern costen, im beysein der Fugger verwalter vnd diener auch befaren vnd besichtigen zu lassen; darau wit durch die Fugger khaineswegs verhindert werden sollen. Vnd welchem tail solcher beschaw vnd befarung von nöten vnd begert virdet, die soll demselben durch bemelten vnnsern Perckhmaister vndter desselben verferttigung gegeben werden. Doch das solche beschaw vnd befarungen gleichermassen in der Stat puecher zu khunfftiger gedechtnuss eingeschriben werden.

So verr auch die Fugger die alten huthen mit Rat vnsers Perckhmaisters. vnd anderer aus noth verseczen, vnd anderer Ortten new aufrichten vnd pawen wurden; So wollen wir Inen zu aussgang der ersten funf, oder der nachuolgenden vier Jahr, oder wenn sy des hanndls abtretten, dieselben hutten, sambt Rechen, Archen, Clausen, Lenden vnd Riswerchen, wie die auf dieselb zeit betheurt vnd geschäczt werden, nach zimblichen Dingen mit parem gelt erstatten vnd beczalen.

Vilgenannte Fugger sullen vnd mugen auch auf den beruerten Perg-, Schmelcz-, Holcz- vnd Huthwerchen mit Iren Ambtleuten, Dienern vnd Arbeitern Ordnungen furnemen, die seczen vnd entseczen, Inen belonungen, besoldungen vnd beczallungen Ires gefallens, wie Inen das fuegt, vnd sy bisshero bey diesem Perckhwerch gepflogen, bestimben vnd ordnen. Die auch Inen den Fuggern allain verpflicht, gelobt vnd geschworen sein sollen. Doch das in disem Artickhl des perckhmaisters gegebnen ordnung vnd Instruction, hieuor gemelt, gelebt vnd darinnen nicht zuwider gehanndelt werde.

Zuesagen vnd gereden hierauf fur vns, vnsere Erben vnd nachkhomen, vnd Insonderheit vnnser fruntliche liebe Gemehl frawen Anna, Romische auch zu Hungern vnd Behem etc. Kunigin; vnd wolgedachte vnnser liebe schwester, auch den Erczbischouen zu Gran, vnd menigclich vilgenannten Fuggern vnd Iren Erben disen Vertrag, Location, vnd hinlass in allen vnd yeden obbemelten Artickhln, waar. stet vnd vest zu halten vnd volziehen; sie auch gegen wolgedachten vnser fruntlichen lieben Gemahl, Schwester, vnd Erczbischouen zu Gran, auch sonst allermenigclich wer zu disem Perckhwerch vnd khupferhanndl, Vrbar vnd anderes sachen halben, nichts aussgenomen. Ansprach, Vorderung. Recht vnd Gerechtigkhait zu haben vermainten, in Rechten zu vertreten, versprechen, entheben vnd in albeg schadlos zn halten, Getrewlich vnd alle gewerde hierinn aussgeslossen. Mit Vrkhundt diez brieffs, besigelt mit vnserem kuniglichen anhanngenden Insigl. Geben Newstat den achtzehennden tag Februarii anno etc. in XLI.

(A közös pénzügyi miniszterium bécsi levéltárában őrzött u. n. magyar emlékkönyvek, vagyis »Ungarische Gedenkbücher« II. kötetéből 9. sk. ll.)

A jelen munkában először közzé tett okmányok kor szerinti jegyzéke.

TÁRGYMUTATÓ.

(A számjegyek a lapokra vonatkoznak.)